

T. C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

ANADOLU DAĞ EFSANELERİ (İNCELEME – METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
ÖMER AYDOĞAN

Danışman
DR. ÖĞR. ÜYESİ AZİZ AYVA

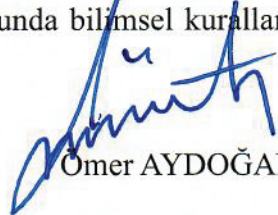
KONYA-2019

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ömer AYDOĞAN		
	Numarası	128107011009		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı/Türk Dili ve Edebiyatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Aziz AYVA		
Tezin Adı	Anadolu Dağ Efsaneleri (İnceleme – Metin)			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

 Ömer AYDOĞAN

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ömer AYDOĞAN
	Numarası	128107011009
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı / Türk Dili ve Edebiyatı
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Aziz AYVA
	Tezin Adı	ANADOLU DAĞ EFSANELERİ (İNCELEME – METİN)

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan **ANADOLU DAĞ EFSANELERİ (İNCELEME – METİN)** başlıklı bu çalışma **19 / 08 / 2019** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Dr. Öğr. Üyesi	Aziz AYVA	
2	Prof. Dr.	Sinan GÖNEN	
3	Doç. Dr.	Selçuk PEKER	

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ömer AYDOĞAN		
	Numarası	128107011009		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı / Türk Dili ve Edebiyatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Aziz AYVA		
	Tezin Adı	Anadolu Dağ Efsaneleri (İnceleme – Metin)		

ÖZET

Efsaneler anonim halk edebiyatının en önemli ve en sevilen türlerinden birisidir, Türk kültür geleneğinde de önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada efsaneler, coğrafya olarak Anadolu ile motif olarak da dağ ile sınırlandırılmıştır. Bunun tabii neticesi olarak da Anadolu Dağ Efsaneleri (İnceleme-Metin) adlı bu çalışma ortaya çıkmıştır.

Çalışmada dağın Türk edebiyatı, Türk düşünce sistemi, Türk mitolojisi, din ve inanışlardaki yeri; efsanenin teşekkülü, işlevi, özellikleri, tasnifi ve diğer türlerle ilişkisine değinilerek efsane metinlerinde tespit edilen motifler incelenmeye çalışılmıştır. Bu çalışma ile Anadolu coğrafyasında anlatılan efsanelerde dağ kültürünün yeri ve Anadolu'daki etkisinin ortaya çıkarılması, Anadolu'da anlatılan dağ ile ilgili efsanelerin bir bütün olarak ele alınıp incelenmesi, efsanelerin taranarak bir motif üzerinde durulması ve motif çalışmalarının özendirilmesi amaçlanmıştır.

Yazılı kaynaklar taranmış, dağ ile ilgili efsaneler tespit edilerek kendi arasında tasnif edilmiş bu çalışmada, halk bilimi araştırmaları içinde yer alan karşılaştırma, metin merkezli ve bağlam merkezli metotlar kullanılmıştır.

Sonuç olarak çalışmada yazılı kaynaklardan 144 tane efsane metni tespit edilerek bir araya getirilmiştir. Tespit edilen bu efsaneler, Stith Thompson'un Motif-Index of Folk Literature adlı eserindeki yapmış olduğu sınıflandırma esas alınarak değerlendirilmiş ve motifleri çıkarılmıştır. Ayrıca efsaneler tek tek ele alınarak motif sıraları verilmiş, dokuz motif de özellikle ele alınarak çeşitli yönlerden değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, efsane, dağ, Türk edebiyatı, Türk mitolojisi, kült, inanış, motif, tasnif

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ömer AYDOĞAN		
	Numarası	128107011009		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı / Türk Dili ve Edebiyatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Aziz AYVA		
	Tezin Adı	Anatolian Mountain Legends (Review - Text)		

ABSTRACT

Legends are one of the most popular and popular genres of anonymous folk literature and have an important place in Turkish cultural tradition. In this study, legends are limited to Anatolia as a geography and mountain as a motif. As a result of this, this study called Anatolian Mountain Legends (Review-Text) has emerged.

In the study, the position of the mountain in Turkish literature, Turkish thought system, Turkish mythology, religion and beliefs; the formation, function, characteristics, classification of the legend and its relationship with other genres are discussed and the motifs identified in the legend texts are examined. With this study, it is aimed to reveal the place of mountain cult in the legends told in Anatolia and its effect in Anatolia, to examine the legends about the mountain as a whole in Anatolia, to focus on a motif by scanning legends and to encourage motive studies.

Written sources were searched, mountain legends were identified and classified among themselves. In this study, comparison, text centered and context centered methods used in folklore researches were used.

As a result, 144 myth texts from written sources were identified and brought together. These legends were evaluated based on the classification made by Stith Thompson in Motif Index of Folk Literature and their motifs were extracted. In addition, legends have been handled one by one and motif rows have been given, and nine motifs have been evaluated in various ways

Key Words: Anatolia, legend, mountain, Turkish literature, Turkish mythology, cult, belief, motif, classification

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	i
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
KISALTMALAR.....	vi
ÖN SÖZ.....	vii
GİRİŞ	x
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, METODU VE MATERİYALLERİ.....	1
A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI.....	1
B. ARAŞTIRMANIN METODU VE MATERİYALLERİ	2
II. DAĞ KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ.....	3
A. DAĞ NEDİR?	3
1. Sözlüklerde Dağ	3
2. Ansiklopedilerde Dağ.....	4
B. TARİHÎ-EDEBÎ KAYNAKLARDA DAĞ	14
1. Orhun Abideleri'nde Dağ	14
2. Dîvânu Lugâti't-Türk'te Dağ	16
3. Kutadgu Bilig'de Dağ	24
4. Dede Korkut Kitabı'nda Dağ	27

C. TÜRK DÜŞÜNCE SİSTEMİNDE DAĞ.....	29
1. Şamanizmde ve Türklerde Dağ.....	29
2. Anadolu Türk Kültüründe Dağ.....	38
Ç. MENSUR TÜRLERDE DAĞ	39
1. Masallarda Dağ	39
2. Efsanelerde Dağ	43
3. Destanlarda Dağ.....	51
4. Halk Hikâyelerinde Dağ.....	52
5. Fıkralarda Dağ	54
D. MANZUM TÜRLERDE DAĞ.....	57
1. Mânilerde Dağ.....	57
2. Ninnilerde Dağ.....	58
3. Bilmecelerde Dağ.....	60
4. Türkülerde Dağ	63
5. Ağıtlarda Dağ	66
E. KALIPLAŞMIŞ İFADELERDE DAĞ.....	74
1. Atasözlerinde Dağ.....	74
2. Deyimlerde Dağ	77
3. Alkış (Dua)-larda Dağ	78
4. Kargış (Beddua)larda Dağ.....	82
F. ÂŞIK EDEBİYATINDA DAĞ.....	84

G. DİN VE İNANIŞLARDA DAĞ	89
1. İlkel Toplumlarda Dağ.....	90
2. İlâhî Dinlerde Dağ.....	91
III. EFSANE KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ	98

BİRİNCİ BÖLÜM

ANADOLU DAĞ EFSANELERİ ÜZERİNE İNCELEMELER... 124

A. ANADOLU DAĞ EFSANELERİNİN TESPİTİ, TOPLANMASI VE YAZILMASI.....	124
B. ANADOLU DAĞ EFSANELERİNİN ÜSLUP VE ŞEKİL ÖZELLİKLERİ.....	124
C. ANADOLU DAĞ EFSANELERİNİN TASNİFİ.....	125

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU DAĞ EFSANELERİNİN MOTİF/EPİZOT SIRASI 132

A. MOTİF VE EPİZOT NEDİR?	132
B. EFSANELERİN MOTİF SIRASI.....	134

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU DAĞ EFSANELERİNDE GÖRÜLEN MOTİFLER 186

A. AĞAÇ – DAĞ	256
B. SU – DAĞ	267
C. ATEŞ – DAĞ	275
Ç. ATA/DEDE KÜLTÜ – DAĞ	282
D. KURBAN – ADAK.....	293

E. TAŞ KESİLME.....	298
F. YAĞMUR DUASI	302
G. YATIRLAR VE ZİYARET YERLERİ.....	311
H. FORMÜLİSTİK SAYILAR	318

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU DAĞ EFSANELERİ (METİNLER)	328
SONUÇ.....	417
EFSANELERİN KAYNAKÇASI	420
BİBLİYOGRAFYA.....	435
A. EFSANE ADLARI DİZİNİ	446
B. MOTİF DİZİNİ	452
C. COĞRAFÎ DAĞILIM DİZİNİ	454
ÖZ GEÇMİŞ.....	456

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
a.s.	: Aleyhisselam
AÜDTCFY	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları
AÜİFY	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
BSTS	: Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü
BTS	: Büyük Türkçe Sözlük
C	: Cilt
çev.	: Çeviren
DBTS	: Doğan Büyük Türkçe Sözlük
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazret, Hazreti
OTS	: Osmanlı Türkçesi Sözlüğü
ÖOTS	: Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü
RBTDs	: Resimli Büyük Türk Dili Sözlüğü
S	: Sayı
s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
TS	: Türkçe Sözlük
vb.	: Ve başkası, ve başkaları, ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi
vd.	: Ve devamı, ve diğerleri
vs.	: Vesaire
YTS	: Yeni Tarama Sözlüğü

ÖN SÖZ

Efsaneler, belirli şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılan, kalıp ifadeleri ve şekli olmayan anonim halk edebiyatının bir türü olarak karşımıza çıkan kısa halk anlatımlarıdır. Halk anlatımları arasında efsanenin özel bir yeri vardır. Anadolu’da yer alan dağlar ve etrafında teşekkül etmiş pek çok efsane vardır.

Efsanelerle ilgili yapılan çalışmalar Avrupa’da 19. yüzyıl başlarına kadar dayandırılırken Türkiye’de ise geç kalınmış, yeni sayılabilecek bir haldedir. Son yıllarda üniversitelerimizde yapılan çalışmaların sayısının artması bu gecikmeyi kapatacak önemli bir gelişmedir. Akademik çalışmalar içerisinde Seyit Emiroğlu’nun Konya, Zekeriya Karadavut’un Yozgat, Nilgün Çıblak’ın İçel, Aziz Ayva’nın göller, Sinan Gönen’in yer adları ile ilgili yüksek lisans; Metin Ergun’un Türk dünyası, Halil Altay Göde’nin Isparta, M. Metin Türkteş’in Denizli ile ilgili doktora çalışmalarını bu önemli gelişmelerden sayabiliriz. Üniversitelerimizde bu çalışmalar dışında çok sayıda bitirme, yüksek lisans ve doktora tezinin hazırlandığının / hazırlatıldığının bilinmesi de Türkiye’deki efsane çalışmaları açısından memnuniyet verici önemli gelişmelerdendir. Ayrıca Türkiye’de efsane derlemelerinin başlamasıyla birlikte derledikleri efsaneleri yayımlayan Ali Rıza Önder, Mehmet Önder, Selma Aktan gibi araştırmacıların yapmış olduğu katkılar da unutulmamalıdır.

Biz de bu çalışmalardan esinlenerek Anadolu’da anlatılan dağ efsanelerini tespit ettikten sonra *Anadolu Dağ Efsaneleri (İnceleme – Metin)* adlı bu çalışmayı hazırlamaya karar verdik. Bu çalışma **Giriş**’in dışında, dört **Bölüm**, **Sonuç**, **Efsanelerin Kaynakçası**, **Bibliyografya** ve **Dizinler**’den oluşmaktadır.

Giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı, metodu ve materyallerine değinildikten sonra dağ kavramının sözlüklerdeki anlamlarına yer verilmiştir. Ayrıca dağ ile ilgili ansiklopedik bilgilere değinildikten sonra tarihî – edebî kaynaklarda, Türk düşünce sisteminde, mensur / manzum türler ve kalıplaşmış ifadeler ile din ve inanışlarda dağın görünümü verilmiştir. Efsane kavramlarına genel bir bakış başlığı altında ise efsane kavramının tanımı, teşekkülü, işlevi, özellikleri, tasnifleri ve diğer türlerle ilişkilerine değinilmiştir.

Birinci Bölüm'de *Anadolu Dağ Efsaneleri*'nin tespiti, toplanması ve yazılması; üslup ve şekil özellikleri, tasnifleri hakkında kısa bilgiler verildikten sonra 144 efsane metni ile ilgili yapmış olduğumuz tasnif çalışmasına yer verilmiştir.

İkinci Bölüm'de motif ve epizot kavramları açıklanmaya çalışıldıktan sonra yapmış olduğumuz tasnife göre numaralandırdığımız 144 efsane metninin tasnif numarasına göre motif sırası verilmiştir.

Üçüncü Bölüm'de Stith Thompson'un **Motif – Index of Folk – Literature** adlı eserindeki motif sınıflandırması verildikten sonra 144 efsane metninde tespit ettiğimiz motifler Stith Thompson'un A'dan Z harfine kadarki motif sınıflandırmasındaki ana ve alt başlıklar esas alınarak sıralanmıştır. Ayrıca efsane metinlerden seçtiğimiz **ağaç, su, ateş, ata / dede kültü, kurban / adak, taş kesilme, yağmur duası, yatırlar ve ziyaret yerleri** ile **formülistik sayılar** motiflerinin dağ ile olan ilişkileri etraflıca ele alınarak incelenmeye çalışılmıştır.

Dördüncü Bölüm, araştırmacılara ve dağ efsanelerine ilgi duyanlara yararlı olacağı düşüncesi ile 144 Anadolu dağ efsanesi metnine ayrılmıştır. Metinler yapmış olduğumuz tasnife göre sıralanmıştır.

Sonuç'ta ise çalışmamızla ilgili yapmış olduğumuz tespitler, özellikle efsanelere dağ kültürünün yansımaları ve ulaşılan netice özet olarak verilmeye çalışılmıştır.

Efsanelerin Kaynakçası'nda efsane metnlerinin alındığı kaynakların künyesine yer verilmiştir.

Bibliyografya'da gerek efsane metinlerini aldığımız kaynakların gerekse tezin hazırlanması sırasında yararlandığımız kaynakların künyelerinin tamamına yer verilerek yararlanılan kaynaklar soyada göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Dizinler'de ise çalışmadan yararlanmak isteyenlere kolaylık sağlaması açısından üç ayrı dizin hazırlanmıştır. Birinci dizinde efsane adlarının, ikinci dizinde motiflerin, üçüncü dizinde de efsanelerin coğrafi dağılımlarının dizini hazırlanmıştır.

Yüksek lisans yapma fikrini yıllar önce bir bayram kutlaması sırasında beynime nakşeden, beni yüreklendiren, tıpkı bir bozkurt gibi her daim bana kılavuzluk eden

çok kıymetli hocam Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN'e; ilmi ve duruşu ile hayatımın her alanında önemli bir yeri olan ve son lisans bitirme tezi öğrencilerinden birisi olma şerefine nail olduğum hocaların hocası Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU'na teşekkürü zevkli bir görev olarak kabul ediyorum. Tez çalışmamız sırasında geçmiş olduğum zorlu süreçlerde her zaman yanımda olan, beni cesaretlendiren bilgi ve tecrübesiyle her daim varlığını hissettiren danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Aziz AYVA'ya; bu süreçte yakın ilgi ve alakalarını eksik etmeyen birbirinden değerli eş, dost ve yakın arkadaşlarıma gönülden teşekkür ediyorum.

Bu çalışmanın nihayete ermesinde, bu yaşa gelene kadar üzerimde ödenmesi mümkün olmayan hakları olan anne ve babacığımın hayır duaları ile manevî destekleri de etkili oldu. 29 Ağustos 2015'te ahirete irtihal eyleyen sevgili babacığım rahmetli (Hacı) Mehmet AYDOĞAN'ın ruhlar âleminde desteğini her zaman yanımda hissettim. Annem (Hâce) Zekiye AYDOĞAN ise her daim duaları ve telkinleriyle yanımda oldu. Babacığımıza Allah'tan sonsuz rahmet, anneciğime de sağlıklı, hayırlı uzun ömürler diliyorum. Keşke babacığım da bugünleri görebilseydi. Ailemin diğer fertlerine de ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Bu çalışma; hayatımı anlamlandıran üç güzelin eşim Ayşe AYDOĞAN, kızlarım Azrâ Gökçe (2015) ve Ahsen Bengü (2017)'nin sabırlarıyla oldu. Tezin hazırlanması sırasında klavyeye her dokunuşumda benimle birlikte klavyeye dokunmaktan mutlu olan kızlarımın yardımlarını da belirtmek isterim. Onların sabır ve hoşgörüsüne teşekkür ediyorum, onlara en kalbî şükranlarımı sunuyorum.

Ömer AYDOĞAN
ANKARA / 3-4 Mayıs 2019

GİRİŞ

Prof. Dr. Ali Berat Alptekin **efsaneleri** “*Dinî, inandırıcı, kısa ve nesir şeklindeki halk anlatmaları*” olarak tanımlar. Efsaneleri diğer halk anlatılarından (masal, fıkra, halk hikâyesi) ayıran efsanelerin dinî ve inandırıcı olma özellikleridir. Bu arada efsane araştırmacılarının birçoğunun dinî efsaneler başlığı altında değerlendirdiği velilere bağlı anlatmalara da “*menkıbe*” denilmektedir, bu hususu da hatırlatmak isteriz.

Türk dünyasında aynı kökten türeyen dağ kelimesi Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Balkanlardaki Türk topluluklarında “*dağ*”; Özbekistan, Doğu Türkistan (Uygur Özerk Bölgesi)’de “*tağ*”; Başkurtistan, Kazakistan ve Tataristan’da “*tav*”; Kırgızistan’da “*töö*” adları ile bilinmektedir (Alptekin, 2012: 176).

Dağ kültü çok eski çağlardan beri muhtelif uluslarda bulunduğu malum olan cihanşümül bir kültürdür. Eski Yahudiler Sina Dağı’nı, Araplar Arafat Dağı’nı, Yunanlılar Olimpos’u, Hintliler Himalaya’yı, Moğollar Burhan – Kaldun’ı takdis etmişlerdir. Türk ulusunun yurt tuttuğu muhtelif ülkelerde dağ ve ağaç kültürüne ya da bu kültürün izlerine her yerde rastlanmaktadır. Orta ve merkezî Asya dağlarının çoğu Türkçe veya Moğolca mukaddes, mübarek, büyük ata ve büyük hakan anlamlarına gelen Han Tenri, Bayan Ula, Buztağ Ata, Bayın Ula, Othon Tenere, Iduk Art, Kayra Kaan, Erdene Ula, Kuttağ, Nurata gibi adlar taşırlar. Göktürkler Budun İnli, Iduk, Ötüken, Iduk Baş, Tamag Iduk adları takdis ederek hepsine “*ıduk yer su*” demişlerdi (İnan, 1998b: 253).

Anadolu’da böyle takdis edilen dağlara bilhassa Bektaşî ve Kızılbaş toplumlarında çok sık rastlanmaktadır. Hacıbektaş’taki Arafat Dağı’ndan başka, Kırıkkale yakınlarındaki Hasandede köyünün yanında bulunan Denek Dağı bunlardan birini teşkil eder. Çevre Kızılbaşları, bu dağı çok kutlu sayarlar. Eskiden Orta Asya Türklerinde olduğu gibi Kızılbaşlar da bu dağlara esrar dolu yerler, mübarek mekânlar nazarıyla bakmaktadırlar (Ocak, 1983: 75).

Etnografya ve folklor araştırmalarından elde edilen bilgilere göre on asırdan beri Müslüman Türklerin halk tabakası içinde şamanlığın dağ ve ağaç kültürünün geleneklerine ve derin izlerine rastlanmaktadır (İnan, 1998b: 255).

Anadolu Dağ Efsaneleri (İnceleme – Metin) adlı bu çalışmada aşağıdaki konular hakkında bilgiler verilecektir:

Araştırmanın konusu, amacı, metodu ve materyalleri hususlarına değinildikten sonra “Dağ Kavramına Genel Bir Bakış” başlığı altında “Dağ nedir?” sorusuna yanıt aranacak, sözlük ve ansiklopedilerde dağ bahsiyle konuya açıklık getirilecektir.

“Tarihî – Edebî Kaynaklarda Dağ”, “Türk Düşünce Sisteminde ve Türk Mitolojisinde Dağ”, “Mensur Türlerde Dağ”, “Manzum Türlerde Dağ”, “Kalıplaşmış İfadelerde Dağ”, “Âşık Edebiyatında Dağ”, “Din ve İnanışlarda Dağ” konu başlıkları altında dağ bahsi çeşitli yönlerden değerlendirilecektir.

“Efsane Kavramına Genel Bir Bakış” başlığı altında efsanenin tanımı, teşekkülü, işlevi, özellikleri, tasnifi ve diğer türlerle olan ilişkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

“Anadolu Dağ Efsaneleri Üzerine İncelemeler” başlığı altında ise Anadolu dağ efsanelerinin tespiti, toplanması, yazılması, üslup ve şekil özellikleri ile tasnifi konularına değinilecektir.

“Anadolu Dağ Efsanelerinin Motif / Epizot Sırası” başlığı altında motif ve epizot kavramları tanımlandıktan sonra 144 efsanenin motif sırası verilecektir.

“Anadolu Dağ Efsanelerinde Görülen Motifler” başlığı altında ise S. Thompson, altı ciltlik **Motif - Index of Folk Literature** adlı eseri hakkında kısa bilgi verildikten sonra efsane metinlerinde geçen motifler Stith Thompson’un Motif – Index’teki sınıflandırmasına göre verilecek ve bu motifler arasından seçilen 9 motif Türk mitolojisi ve Şamanizm merkezinde incelenecektir.

“Anadolu Dağ Efsaneleri (Metinler)” başlığı altında metinlerde görülen yazım hatalarının sebepleri ile bunların ortadan kaldırılması hususuna değinildikten sonra metinler tasnif numaralarına göre verilecektir. Efsanelerin kaynakçası, bibliyografya ve dizinler bölümleriyle de çalışma sona erdirilecektir.

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, METODU VE MATERYALLERİ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Dağ, çevresindeki karasal alanlardan daha yüksek olan kara kütlelerine verilen addır. Dünyada birçok dağ olup bunların ortaya çıkış nedenleri birbirinden farklıdır. Bazı dağlar yerin sıkışmasıyla oluşurken bazı dağlar ise lavların yeryüzüne çıkıp donmasıyla oluşmuştur. Ağaçlara ev sahipliği yapan bu dağlar pek çok ırmağa kaynaklık eden birer gözedir. Dağlar kimi zaman birer dinlenme yeri, zaman zaman da büyük aşkların vazgeçilmez mekânı olarak karşımıza çıkarken kimi zaman da âşıkları birbirinden ayıran yerler olarak hafızalardaki yerini alır.

Efsaneler, belirli şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılan, kalıp ifadeleri ve şekli olmayan anonim halk edebiyatının bir türü olarak karşımıza çıkan kısa halk anlatımlarıdır. Ülkemizde efsane üzerine yapılan çalışmalar genellikle belli bir bölgeyi (il, yöre, havza vs.) konu etmiştir. Bu çalışmalar arasında tabiat şekilleriyle ilgili efsaneler arasında dağ efsanelerinin yeri oldukça fazladır. Dağların adlandırılması ise sıradan bir olay değildir. Her dağın neden bu adı aldığı konusunda sözlü kaynaklarda yer alan bir ya da birden fazla efsaneye rastlamak mümkündür.

Bu tezin konusunu, yukarıda özetlenmeye çalışılan dağlar ve dağlar etrafında teşekkül eden anlatımların Anadolu’da yaşayan Türklerin düşünce dünyasına etkileri, halk edebiyatı ürünlerinden efsanelere yansıyan yönleri teşkil edecektir.

Bu çalışmada; dağ kavramı, dağın tarihî – edebî kaynaklarda görünümü, manzum–mensur türlerle ilişkisi, kalıplaşmış ifadeler, âşık edebiyatı ile din ve inanışlara yansımalarının ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Efsane tanımı, teşekkülü, işlevi, tasnifleri ve diğer türlerle ilişkilerine değinilerek efsaneler ile ilgili bilgilerin verilmesi amaçlanmaktadır. Anadolu’da anlatılan efsaneler arasında yer alan dağ kültürünün Anadolu’daki etkisi, Anadolu’da anlatılan tabiat şekilleriyle ilgili efsaneler arasında dağın Anadolu coğrafyasında ve insanındaki yeri, Anadolu’da anlatılan dağ ile ilgili efsanelerin bir bütün olarak ele alınıp incelenmesi, Anadolu’da anlatılan efsanelerin taranarak bir motif üzerinde durulması ve motif çalışmalarının özendirilmesi, Anadolu dağ efsanelerinin tasnif edilmesi; şahsiyetlerin dağ efsanelerine etkisi ve Anadolu insanın düşünce dünyasına etkileri vb. gibi hususlar halk edebiyatı ürünlerinden efsaneler üzerinde ele alınarak bunların efsanelerdeki etkilerinin gösterilmesi amaçlanmaktadır.

B. ARAŞTIRMANIN METODU VE MATERYALLERİ

Bu çalışmada dağ kavramı ele alınırken “*Dağ nedir? Anadolu efsanelerine etkisi nedir? Dağın Türk mitolojisi ve Türk düşünce sistemindeki yeri nedir?*” sorularına cevap aranarak dağ kavramı açıklanmaya çalışılmıştır. Ülkemizde konuyla ilgili yapılan çalışmalardan müstakil kitaplar, yüksek lisans, doktora ve doçentlik tezleri ile çeşitli makale, bildiri ve ilgili arşivlerin taranması sonucu elde edilen metinler materyallerimizi oluşturmuştur.

Türk mitolojisi özellikle de dağ kültü ile ilgili gerekli bilgiler araştırmalar yapılmak suretiyle önemli bilgiler not edilmiştir. Özellikle bir ilin sınırları içinde anlatılan efsane metinlerini derleyip inceleyen Yozgat Efsaneleri, Isparta Efsaneleri, Konya Efsaneleri, Elazığ Efsaneleri, İçel Efsaneleri gibi kaynaklar görülmüştür. İl, ilçe gibi yerleşim yerlerinin folklor ve halk edebiyatı ürünlerini derleyen Çukurova Folkloru, Anamur Folkloru vb. gibi kaynaklara ulaşılmıştır. Anadolu efsanelerini derleyip inceleyen 101 Anadolu Efsanesi, Anadolu Efsaneleri 1-2, Yaşayan Anadolu Efsaneleri, Dilden Dile Nesilden Nesile Anadolu Efsaneleri gibi müstakil kitaplar incelenerek ilgili efsaneler alınmıştır.

Yukarıda sıraladığımız kaynaklar taranarak dağ ile ilgili efsaneler seçilip tasnif edilmiştir. Yapılan bu tasnif doğrultusunda halk bilimi araştırmaları içinde yer alan karşılaştırma, metin merkezli, bağlam merkezli metotlar kullanılarak **Anadolu Dağ Efsaneleri** incelenmeye çalışılmıştır. Kaynaklardan alıntılar yaparken bazen orijinal metinler olduğu gibi alınmış bazen özet olarak yer verilmiş, zaman zaman da yorumlarımızla konuya tarafımızdan müdahil olunmuştur.

Bu çalışmada; tabiat şekilleriyle ilgili efsaneler başlığı altında yer alan dağ ile ilgili efsanelerden Anadolu coğrafyasında anlatılanlar derlenecek, derlenen bu efsaneler bilimsel bir incelemeye tabi tutularak özgün bir sonuç ortaya konulmaya çalışılacaktır.

II. DAĞ KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ

A. DAĞ NEDİR?

Bilimsel araştırmalarda ele alınan konuyla ilgili temel kavramlar incelendikten sonra esas konuya geçilmesi, araştırma konusunun sağlam temeller üzerine kurulmasının vazgeçilmez bir unsurudur. Araştırmalarda bu yöntemin uygulanması yapılan araştırmanın bilimselliğinin tartişma konusu olmasını önler. Biz de bu düşünceden hareketle araştırmamızın temel kavramı olan “*dağ*” kelimesinin anlamı üzerinde durulmasının incelememizin daha iyi anlaşılmasını sağlayacağı kanısına vardık. Bu düşüncelerle “*Dağ nedir?*” sorusuna türlü kaynaklardan cevaplar aradık. Şimdi türlü kaynaklardan “*Dağ nedir?*” sorusuna bulduğumuz cevaplara aşağıda yer verilecektir.

1. Sözlüklerde Dağ

a. Türkçe Sözlük

Dağ: Yer kabuğunun çıkıntılı, yüksek, eğimli yamaçlarıyla çevresine hâkim ve oldukça geniş bir alana yayılan bölümü (TDK, TS, 2011: 576).

b. Türkçe Sözlük (Ali Püsküllüoğlu)

Dağ: Yer kabuğunun çıkıntılı, yüksek, eğimli yamaçlarıyla çevresine göre ege-men durumda olan ve oldukça geniş bir alana yayılan, tırmanması çok zor, ağaçlarla kaplı ya da çıplak, kayalık, çok yüksek bölümlerine verilen ad (Püsküllüoğlu, TS, 2012: 507).

c. Doğan Büyük Türkçe Sözlük

Dağ: evresine göre daha yüksekte kalan toprak veya kayalık yeryüzü Şekli, balkan, tur, cebel, kh. *Umutsuzluk yasağı sırtımı verdiğim dağ*-B. Karakoç (Doğan, DBTS, 2014: 335).

. Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü

Dağ: evresine oranla büyük çaplı ykseklige sahip arazi yapısı (Çağbayır, OTS, 2017: 331).

d. Osmanlı Türkçesi Sözlüğü

Dağ: Yeryüzünün yüksek kesimi (Parlatır, OTS, 2014: 308).

e. Yeni Tarama Sözlüğü

Dağ: Dağ arkasında dağın öbür yakasında (Dilçin 2018: 72).

f. Coğrafya Terimleri Sözlüğü

Dağ: Yerkabuğunun çıkıntılı, yüksek; eğimli yamaçlarıyla çevresine egemen ve oldukça geniş bir alana yayılan bölümlerine verilen ad (Öngör 1980: 173).

g. Kişi Adları Sözlüğü

Dağ: (Cinsiyet: Erkek) Çevresindeki araziye göre çok yüksek olan toprak, kaya.

ğ. Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü

Dağ: Orman.

h. Türk Lehçeleri Sözlüğü

Türkiye Türkçesi: Dağ

Azerî Türkçesi: Dağ

Kazak Türkçesi: Jara, dak, dık (yürekte)

Kırgız Türkçesi: Töö

Özbek Türkçesi: Tağ

Rusça: Rana

2. Ansiklopedilerde Dağ

Dağ kelimesinin sözlük anlamları verildiğine göre şimdi de dağ hakkındaki ansiklopedik bilgilere yer vermenin yararlı olacağı kanaatindeyiz. İncelemiş olduğumuz ansiklopedilerde dağ kelimesi coğrafi özelliklerinin yanında mitolojik özellikleriyle de karşımıza çıkmaktadır. Ansiklopedilerden derlediğimiz dağ maddesiyle ilgili bilgilere aşağıda yer verilecektir.

a. İslam Ansiklopedisi'nde Dağ

“Dinlerde mekânın kutsallığına paralel olarak dağların ayrı bir önemi vardır. Dağların kutsal oluşu ve onlara karşı tâzimde bulunulması, Tanrı'ya en yakın yerler olarak kabul edilmeleri, daha gelişmiş dinlerde ise Tanrı'nın yüceliğini ve aşkınlığını sembolize etmelerinden ileri gelmektedir. Dağların bulunmadığı yerlerde insanlar, yüce varlığa yakınlaşma ihtiyaçlarını çeşitli kuleler inşa ederek karşılamaya çalışmışlardır. Bâbil Kulesi, Mezopotamya'daki ziguratlar, Meksika'daki “teocalli” denilen piramitler bu amaca yönelik yapılardır. Özellikle ilkel toplumlarda dağların kutsal sayılmasının bir diğer sebebi ilâhların ikamet ettikleri yerler olarak kabul edilmeleridir. Homeros'un naklettiğine göre ilâhlar sarp tepelerden iner, taraftarlarına yardım ettikten sonra tekrar oralara çıkarlar. Kaldeliler Aralu adını verdikleri dağda büyük ilâhlarının ikamet ettiğine inanırlardı. Grekler'deki Olimpos dağı tanrıların ikametgâhıdır. Diğer taraftan dağlar ulaşılamaz, uzak, ekseriya volkanik ve daima ihtişamlı olmaları sebebiyle Tanrı'nın kudret ve azametinin sembolü olmuştur. Ayrıca dağlar kutsal varlıkların veya ilâhların zuhur ve tecelli ettikleri yahut ulûhiyyetle irtibata geçilen yerler olmaları bakımından da saygı görmüşlerdir. Çin imparatorları dağların zirvesinde kurban takdim ediyorlardı. Sînâ dağı Yahudilik'te ve İslâm'da Tanrı'nın tecelli ettiği ve Hz. Mûsâ ile konuştuğu yer olduğu için kutsaldır.

Kur'an'da Nûh'un gemisinin indiği yerin Cûdî dağı olduğu bildirildiği halde Tevrat'ta bu yer Ararat dağları diye adlandırılmaktadır. Ararat dağları Batılılar'ca Ağrı dağı olarak kabul edilmekte ve Ermeniler'ce Ağrı dağı kutsal sayılmaktadır.

Kur'an-ı Kerîm'de dağların, yeryüzünün kazıkları olarak (en-Nebe' 78/7) sapaşlam çakılıp (en-Nâziât 79/32) dikildikleri (Gâşîye 88/19), Allah'ın insanlar için dağlarda oturulacak barınaklar yaptığı (en-Nahl 16/81), Semûd kavminin dağlarda evler yonttuğu (el-A'râf 7/74; el-Hicr 15/82; eş-Şuarâ 26/149), ilâhî emanetin dağlara verildiği, ancAkdağların bunu kabul etmediği (el-Ahzâb 33/72), dağların Allah'ı tesbih ettikleri (el-Hac 22/18) ve Hz. Dâvûd'un Allah'ı tesbihine katıldıkları (el-Enbiyâ 21/79; Sebe' 34/10; Sâd 38/18), kıyamet gününde dağların yürütüleceği (el-Kehf 18/47; et-Tûr 52/10; el-Vâkıa 56/5; el-Hâkka 69/14; el-Meâric 70/9; el-Müzzemmil 73/14; el-Mürselât 77/10; en-Nebe' 78/20; et-Tekvîr 81/3; el-Kâria 101/5) ve ufalanıp savrulacağı (Tâhâ 20/105) bildirilmektedir.

Kur'an'da dağ karşılığı kullanılan cebel-cibâl kelimesinin yanında yine aynı anlama gelen, fakat sadece Sînâ dağı için kullanılan "tûr" kelimesi de mevcuttur. Allah Tûrisînâ'ya yemin etmektedir (et-Tûr 52/1; et-Tîn 95/2). Hz. Mûsâ'nın Allah'ı görmek istemesi üzerine Allah bu dağa tecelli etmiş ve dağ parçalanmıştır (el-A'râf 7/143). Allah Hz. Mûsâ'ya Tûr'un sağ tarafından seslenmiş (Meryem 19/52; Tâhâ 20/80; el-Kasas 28/29, 46), İsrâiloğulları'ndan söz alınması sebebiyle üzerlerine Tûr kaldırılmış (el-Bakara 2/63, 93; en-Nisâ 4/154; el-A'râf 7/171), Tûrisînâ'da yetişen ağaç methedilmiştir (el-Mü'minûn 23/20).

Diğer taraftan Hz. Peygamber'in, kendisine vahiy gelmeden önce ibadet ve tefekkürle vakit geçirdiği ve ilk vahyin geldiği mağaranın bulunduğu Hira dağı da müslümanlara göre kutsaldır. Rivayete göre Hz. Peygamber, yanında ashabından bir grup olduğu halde bu dağın üstüne çıkmış, o sırada dağ sallanınca, "Ey Hira sakinleş! Zira üzerinde nebî veya siddik veya şehid bulunmaktadır" (Müsned, V, 346) demiştir. Buna benzer bir rivayet de Uhud dağı için nakledilir (Müsned, III, 112; IV, 274, 275; VI, 17; Müslim, "Zühd", 73; Ebû Dâvûd, "Büyü", 29). Hz. Peygamber Uhud dağını işaret ederek şöyle demiştir: "Bu dağ bizi sever, biz de onu severiz" (Buhârî, "İ'tişâm", 16, "Cihâd", 71, 74, "E't'ime", 28, "Zekât", 54, "Enbiyâ", 10). Hac farızasının temel rükünlerinden biri olan vakfenin ifa edildiği Arafat dağı da kutsaldır. Arafat ve Müzdelife, Hz. Âdem ile Havvâ'nın cennetten yeryüzüne indirildiklerinde ilk karşılaştıkları yer olarak da kabul edilir (Yâkût, IV, 104-105).

İslâm'da bazı dağların çeşitli sebeplerle ayrı bir tâzime konu oluşu, sadece oralarda cereyan eden dinî olaylarla ilgili olup hiçbir zaman dağlara tanrısal bir hüviyet atfedilmemiş ve buralar tapınma konusu yapılmamıştır" (Harman, 1993: 401)

Ayrıca Ahmet Yaşar Ocak, Eski Türklerde Dağ Kültü başlığı altında Ortadoğu ve özellikle Asya kavimlerinde ve çeşitli Türk boylarında mevcut olan dağ kültürüyle ilgili klasik kaynaklardaki bilgileri zikrettikten sonra dağ kültürünün Anadolu'ya yansımaları konusuna değinir. Tezin ilgili yerlerinde bu hususlara değinileceğinden dolayı burada şimdilik bu özet bilgiyi vermekle yetinilecektir.

b. Türk Ansiklopedisi'nde Dağ

Çevresine göre çok yüksek bir kabartı durumunda bulunan, inişli çıkışlı bir çeşit yeryüzü biçimi. Dağ adı altında birçok dik yamaçları, kabartıları, bunlar arasın-

da derin vadileri bulunan ve çevredeki alçak yerlere doğru bir etekle sona eren yer kabarıkları toplanır. Dağ, tek tek kabartılar halinde bulunabileceği gibi (Hasan Dağı, Karadağ), çoklukla yan yana ve birbirini ardından sıralanmış dağlar olarak da bulunur (Kuzey Anadolu Dağları, Toros Dağları). Dağlar yatay dağılışlarına, düşey durumlarına, yükseklik değerlerine göre bunlar: **1. Sıra Dağlar, 2. Tek Dağlar, 3. Alçakdağlar, 4. Yüksek Dağlar** olarak sınıflandırılmışlardır.

Daha sonra oluşları ve biçim alışlarına göre dağlar değerlendirilmiş, buna etki eden iç güçler ve olaylarla (orojenez, epirojenez, volkanizma) dış güçler ve olaylar (su, rüzgâr, buz aşındırması ve sürüklemesiyle taşların ufalanması, yer değiştirmesi) göz önüne alınarak yapı ve biçimine göre dağlar: **1. Kırık Dağları, 2. Kıvrım Dağları, 3. Volkan Dağları** olarak sınıflandırılır (Türk Ansiklopedisi, C 12, 1964: 177-178).

c. Yeni Türk Ansiklopedisi'nde Dağ

Çevresindeki araziye göre daha yüksek olan az veya çok eğimli ve geniş alanları kaplayan kabartılar, yeryüzü şekilleri olarak tanımlanan dağlar, yeryüzünde meydana gelen çeşitli jeolojik olaylar sonucunda teşekkül etmiştir. Dağların meydana gelmesine sebep olan başlıca jeolojik olaylar ve teşekkül sebeplerine göre dağ tipleri şunlardır:

1. Volkanik Dağlar: Yer kabuğunun altından fişkırان lavların birbiri üstünde birikmesi sonucu teşekkül etmiştir. Ağrı, Erciyes ve Nemrut Dağı bu tür dağlardır.

2. Aşınma Yoluyla Teşekkül Etmiş Dağlar: Düzlüklerin ve yaylaların akar-sular, rüzgâr ve başka tabii sebeplerle aşındırılması sonucu sert kısımların çevrelerine göre yüksekte kalmasıyla teşekkül etmiş yüksekliklerdir: İstanbul'daki Büyük ve Küçük Çamlıca tepeleri gibi.

3. Kıvrılma ve Kırılma Sonucu Teşekkül Etmiş Dağlar: İki yandan gelen şiddetli bir basınç sonunda yer kabuğunun kıvrılması veya kırılması sonucu teşekkül etmişlerdir. Dünyadaki birçok sıradağlar bu şekilde meydana gelmiştir: Alp Dağları, Himalaya ve Toros Dağları kıvrılma, Kuzey Amerika'nın batısındaki Kayalık Dağlar kırılma sonucu teşekkül etmiştir.

Daha sonra dağların kıyıların şekillenmesinde oynadıkları rol ve iklime olan etkileri ele alınmıştır. Ayrıca dünyanın en yüksek bazı zirveleri bulunduğu sıradağa,

ülke ve kıtalara göre sahip oldukları yükseklikleri sayısal değerleriyle birlikte tablo halinde verilmiştir (Yeni Türk Ansiklopedisi, C 2, 1985: 600-601).

ç. Yeni Hayat Ansiklopedisi'nde Dağ

Dağ, çevresindeki yüzey şekillerine oranla, daha yüksekçe olan yer şekilleridir. Dağlar genellikle uzun kıvrımlar halinde uzanırlar. Dağlar, yeryüzünün çeşitli hareketleri sonucunda oluşmuştur. Bu hareketler şunlardır:

1.Kıvrılma: İki yandan gelen şiddetli bir basınç sonunda olur. Dünyanın birçok büyük dağ zincirleri, örneğin Alpler, böyle meydana gelmiştir.

2.Kırılma: Yanlardan gelen şiddetli basınç, bazen kayaların kıvrılmasına değil, kırılmasına yol açar. Bu tür dağların bir yanı sarp, öbür yanı tatlı eğimlidir. Kuzey Amerika'nın batısındaki dağlardan çoğunun oluşumu böyledir.

3.Aşınma: Bir yaylayı sürekli olarak aşındıran nehirler, buradaki kayalık kesimlerin dağ olarak belirmesine yol açar.

4.Yanardağlar: Yanardağ patlamaları sonucunda, birtakım lavlarla meydana gelir (Yeni Hayat Ansiklopedisi, C 2, 1979: 949-951).

Daha sonra dağların oluşumu üzerinde çeşitli kuramlar, dağların yüksekliğinin nasıl ölçüldüğü, dağların insanların yaşayışına, coğrafyanın iklimine, ulaşımına vs. etkisi konuları ele alınmıştır. Dağların meydana geliş görseline ve yurdumuzun başlıca en yüksek dağlarının sayısal verilerle yer aldığı tabloya yer verilmiştir.

d. Türk Edebiyatı Ansiklopedisi'nde Dağ

Çevresine oranla yüksek ve kabartı durumunda olan bir yeryüzü biçimi, kaya kütlesi. “Şamanist Türklerde dağ kültü Gök Tanrı kültüyle ilgili bir kült olmuştur.” (Abdulkadir İnan). **Hunlar**'ın Han-yoan Dağı'nda Gök-Tanrı'ya kurban kestiklerini, başka Orta Asya kavimlerinin de kurbanlarını yüksek dağ tepelerinde sunduklarını biliyoruz. Orta Asya dağlarının çoğunun “kutsal, büyük ata, büyük hakan” anlamların gelen Türkçe ya da Moğolca adlar taşımaları da dağın o dönem insanların dinsel yaşamında özel bir yeri olduğunu kanıtlamaktadır. Nitekim **Orhun Yazıtları**'nda geçen

Ötüken Dağı, Göktürk İmparatorluğu'na bağlı Türk boylarıyla, yabancı boylar için de kutsal sayılıyordu. Bu kutsallık, **Uygar** metinlerine yansıdığı gibi, **Kutadgu Bilig**'de ve **Dîvânu Lugâti't-Türk**'de de anılmıştır. Ayrıca destanlarda dağ motifinin önemli bir yer tuttuğu görülür. **Ergenekon destanı**'nda dağdaki demir eritilip yol açılır ve yeryüzüne dağılır. **Cüveyni**'nin aktardığı **Uygur destanı**'nda ise Uygurlar, kutsal dağlarını Çinliler parçalayıp götürünce yıkıma uğrarlar.

Yalnızca Şamanizmde değil bütün dinlerde, tarih boyunca insanların dinsel inanışlarında dağa rastlanır. Eski Yunan'da Tanrılar **Olimpos**'ta otururlar; Musa, Tanrıyla **Tur Dağı**'nda karşılaşır, Muhammed'e peygamber olduğu **Hira Dağı**'nda bildirilir. Denilebilir ki **Gök Tanrı** imgesinin dağa ilgisi, yüksek dağ tepelerinin göğe yakın olması, uzaktan bulutlarla sarılı doruklarının gökle birleşmiş gibi görünmesi bu kutsallığı beslemiştir.

Türklerde, göçebelikten yerleşikliğe geçiş sonucu dağ kültürü eski önemini yitirmekle birlikte Anadolu'da gerek Alevî Türkmenlerin, gerekse yörüklerin Şamanizm'deki dağ kültüne bağlanabilecek kurban törenlerini günümüze dek sürdükleri bilinmektedir. Ayrıca Anadolu'daki halk ayaklanmalarında, bu ayaklanmalara önderlik eden kişilerin(Baba İshak gibi) bir süre dağda inzivaya çekildikten sonra dinsel bir önder olarak ortaya çıkıp yığınları kendilerinin mehdi olduklarına inandırmaları ve devlete kafa tutmaları ilginçtir. Söz konusu ayaklanmaların temelinde sosyo ekonomik nedenler yatıyor olsa da önderi izleyenlerin onun kutsal bir kişi olduğuna inanmalarında dağ kültürünün izlerini aramak yanlış olmaz (Özkırımlı, 1982: 338-339).

Daha sonra Osmanlı Dönemi Türk Edebiyatı'nda divan şairleriyle saz şairlerinin dağ yaklaşımındaki farklılık, Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatı'nda dağ konusu dönemlere göre ele alınmıştır. Ayrıca Pir Sultan Abdal'ın "*Yıldız Dağı*", Dadaloğlu'nun "*Dağlar Bizimdir*", Ahmed Arif'in "*Otuzüç Kurşun'dan I*" şiirlerine yer verilmiştir.

e. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'nde Dağ

Yeryüzü şekillerinden. Çevresine nispetle daha yüksekte kalan kayalık bölgeler.

Burada "*dağ*" motifi "*efsane*", "*âşık edebiyatı*" ve "*divan edebiyatı*" alt başlıklarında incelenmeye çalışılmıştır.

*Efs. Türk mitolojisinde tabiat hemen her unsuruyla özel bir anlam ve önem kazanmıştır. Dağ da bir tabiat motifi olarak Türk mitolojisinde Tanrıların ve hakanların çeşitli ilişkilerini konu edinen eserlerde efsanevî bir nitelik almıştır.

Dağlar, çeşitli Türk boylarında meydana gelen efsanelerde ya efsanenin bir özelliğine dayanarak ya da dağın yapısıyla ilgili olarak birtakım özel adlarla anılır: *Akdağ, Bakır Dağ, Altındağ, Demir Dağ, Kutsal Dağ, Gök Dağı...*

Avrupa mitolojisinde “dünya kuşağı”na *cingulus mundi* adı verilirdi. Ruslara ve Fin-Uğur kavimlerine göre yeryüzünün kuşağı Ural dağları idi. Türk destanlarında da Demir ve Bakır Dağlar, yeryüzünün temel direkleri olarak gösterilir. Göktürk efsanelerinde yer alan Ergenekon ve Ötüken Dağları da bu niteliğe sahip dağlar arasında yer alır.

Altay Şamanizminde Tanrılar panteonunda Altındağ’ın özel bir yeri vardır. Bu dağ göğün en üst katında bulunur ve burası 9 Tanrı ile göklerde yaşayan 30 yiğidin konutudur. Altay *Yaratılış Destanı*’nda Altındağ gökle yer arasında gösterilir:

*Dünya yaratılınca Tanrı rahatı seçti,
Oturmak için yine Altındağı’na geçti,
Ayla güneşe değer, gökteydi delikleri
Bulurdu Altındağ, gökle yer arasında.*

Güney Sibiryâ masallarında baştan başa bakırdan yapılmış bir *Bakır Dağ*’dan söz edilir. Radloff’un derlediği masallardan birinde “*Yerin altında 9 deniz vardır. Bunlar ayrı ayrı birer denizdirler, ama bir noktada birleşirler. Bu 9 denizin birleştiği yerde yeryüzüne kadar yükselen bir Bakır Dağ vardır.*” şeklinde mitolojik bir bilgi yer almaktadır.

Ergenekon Destanı için en önemli kaynak Reşidüddin’in *Câmiü’l-tevârih*’idir. Bu destanda Türklerin yaşadıkları ve çoğaldıkları bu bölgeden dağları eriterek çıktıkları anlatılır. Türklerin Ergenekon Dağı’ndaki demir madenini eritip diğer bölgelere dağılmaları, bu dağa Türk mitolojisinde efsanevî ve kutsal bir anlam vermiştir.

Akdağ da Uygurlar için efsanevî ve kutsal bir dağdır. Uygur Kağanı Böğü, gökten indiğine inanılan kutsal kız ile bu dağda buluşmuş ve sevişmiştir. *Akdağ*'ın Göç efsanesi'nde geçen hikâyesi ise şöyledir: Uygurlar “Kutlu Dağ”ın yamaçlarında yaşarlarmış. Bu dağ onlara uğur ve bereket verir, mutluluklarını artırırmış. Günlerden bir gün Çinlilerle savaştan bıkan hakan onlarla dostluk kurmak istemiş. Çin prensesi ile evlenmeye karar vermiş. Ancak Çinliler prensese karşılık bu dağı istemişler ve onu parça parça ederek alıp götürmüşler. Bunun üzerine memleketteki ırmaklar çekilmiş, bitkiler kurumuş. Bütün canlılar “Göç!.. Göç!..” diye inlemeye başlamışlar.

Yine Uygurların Oğuznâme'sine göre Karlukların ortaya çıkışı anlatılırken *Buz Dağ*'ın adı geçer. Efsaneye göre Oğuz'un atı bu dağa kaçır, Tanrı ve şeytandan korkmayan bir yiğidi, bu baştan başa karla kaplı dağa gider, 9 gün sonra Oğuz'a atını getirir. Oğuz da kendisine Karluk adını verir.

Kırgızların *Manas Destanı*'nda ise dağlar, yiğitlerin görünüş ve güçlerini simgeleyen, bu kişilere olağanüstülükler kazandıran bir motif olarak kullanılmıştır. *Manas*'ın yiğitlerinden Alman-bet “*Ala dağlar benzeri Alman-Bet*” diye nitelendirilir.

Dağlar ile beyler (yiğitler) arasındaki benzerliği hem mitolojik hem de gerçekçi anlamıyla bir savı (atasözünü), Kaşgarlı Mahmud'un *Dîvânu Lugâti't-Türk*'ünde görmekteyiz:

“*Yer basrukı tag, budhun basrukı beg*”

(Yerin baskısı, tutanı dağ, milletin baskısı, tutanı, bey)

Dede Korkut Hikâyeleri'nde ise dağların Şamanlık devirlerinden gelen belirsiz etkilerle anıldıkları görülür. Çeşitli münasebetlerle *Karadağ*, *Aladağ*, *Karacuk Dağı*, *Kazılık Dağı* söz konusu edilmektedir.

Masallarımızda geçen Kafdağı ise efsanelere konu olmuş meşhur bir dağdır. Göçebelikten toprağa yerleşik döneme geçtikten sonra Türk edebiyat verimlerinde dağ daha ziyade yücelik, serinlik, büyüklük, ağırbaşlılık, ıssızlık, hürriyet havası teneffüs edilen bir yer ifadeleri ile kullanılmaya başlanmıştır.

*Âşık ed. Âşık edebiyatında bizzat belli bir dağ üzerine söylenmiş şiirler (Pir Sultan Abdal – Yıldızdağı / Âşık Efkârî – Toros dağları / Avanoslu Şuayb Şahin – Er-ciyes Destanı vb.) olduğu gibi bir tabiat motifi olarak sayısız şiire konu edilmiş dağlar da vardır.

Dağlar üzerine yazılmış çok sayıda destan bulunmaktadır. Bunlardan Âşık Mahmud'un *Dağlar Destanı*'ndan birkaç dördlüğü örnek olarak alıyoruz:

İçine gün düşmez ormanı vardır

Âşıklar derdine dermanı vardır

Belki katlimize fermanı vardır

Varayım dağlara dermanım nedir.

Açılan güllerim hâra karıştı

Ah çektim feryadım zâra karıştı

Mahmud yana yana nâra karıştı

Varayım dağlara dermanım nedir

Bu dağlar kimi şairde yiğit durağı, kimi şairde de arslan yatağıdır. (Dadaloğlu, Köroğlu gibi). Ancak umumî olarak bütün âşıklarda görülen özelliklerinin başında onların yüceliği, başlarından duman eksilmeyişi, tipisi-boranı ile tehlikeli, mor sünbülleri, çiğdem çiçekleri ile sevimli oluşu, çıkıp yücesinden seyran edilişi ile insanın içine ferahlık veriş ve her şeyden çok da sevgilinin yaylası oluşları dolayısı ile övülen yönleri gelir. Dağlara ilenmek, beddua etmek ancak âşığın sevgilisinin başına dağlarda bir felaket gelmesi ile olur. Yahut dağlar âşıkla sevgilisi arasında aşılmaz bir engel gibi görünür. O zaman âşık dağ ile konuşur, ondan kendisine yol vermesi için ricada bulunur, ancak dağlar çoğunluklar *taş bağırlı*'dır.

Gurbet elde yaman oldu halimiz

Sılaya varmaya nice çağlar var

Ah ederim elim erişmez yâre

Aramızda yıkılası dağlar var

Kerem Dede

Bazen dağlar bir sığınma, bir kurtuluş bölgesi olarak görülür:

Hakkımızda devlet etmiş fermanı

Ferman padişahın dağlar bizimdir

Dadaloğlu

Bazen dağlar sevgili ile beraber gezilecek, sefa sürülecek yerlerdir:

Tutam yâr elinden tutam

Çıkam dağlara dağlara

Ercişli Emrah

**Di. ed.* Divan edebiyatında tag, kûh, kûhsâr, cibâl, cebel gibi kelimelerle ifade edilen dağ motifi inlemesi, yankı vermesi, yüksekliği, ululuğu, üzerinden suların, sellerin eteklere doğru akması, taşbağırılı oluşu ile ele alınmaktadır.

Makâle-i gâm-ı hicrânım okısam kûha

Ne denlü seg-i dil olursa inler idi cibâl

Ahmed Paşa

Ancakdağ unsuru, divan edebiyatında, âşık edebiyatında işlendiği kadar söz konusu edilmemiştir. Buna sebep olarak âşık edebiyatının köylük alanlarda, divan edebiyatının ise şehirlerde gelişmiş olması gösterilebilir (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C 2, 1977: 178 – 180).

Daha sonra Batı Tesirinde Türk Edebiyatı Dönemi'nden başlanarak “dağ”ı konu edinmiş Abdülhak Hamid (Tarhan), Faruk Nafiz, Ahmet Muhip Dranas, Necip Fazıl ve Behçet Necatigil'den örneklere değinilmiştir.

Sonuç olarak incelediğimiz ansiklopedilerin bazısında dağ maddesi yalnızca coğrafi bir terim olarak ele alınmışken bazısında ise Türk mitolojisi, Türk edebiyatı ve Türk halk kültürüyle olan ilişkisine değinilerek ele alınmıştır.

B. TARİHÎ-EDEBÎ KAYNAKLARDA DAĞ

1. Orhun Abideleri'nde Dağ

Orhun Abideleri, Göktürk Hanedanlığı'nın ikinci döneminden kalmış olan yazılı anıtlardır. Orhun havzasında bulunan bengü taşlardan birisi Kül Tigin adına 732 yılında diktirilmiştir. Aynı vadideki diğer bengü taş, Bilge Kağan adına 735 yılında oğlu tarafından diktirilmiştir. Üçüncü bengü taş, Ulan Batur yakınlarında, Bayın Çokto mevkiindedir. Bu taş, Vezir Bilge Tonyukuk tarafından kendi adına 716-726 yılları arasında bizzat diktirilmiştir (Ercilasun, 2016: 339).

*Orhun Abideleri'*nin vasıflarını Muharrem Ergin'in şu veciz ifadelerinde bulmak mümkündür:

Türk adının Türk milletinin isminin geçtiği ilk Türkçe metin. İlk Türk tarihi. Taşlar üzerine yazılmış tarih. Türk devlet adamlarının millete hesap vermesi, millete hesaplaşması. Devlet ve milletin karşılıklı vazifeleri. Türk nizamının, Türk töresinin, Türk medeniyetinin, yüksek Türk kültürünün büyük vesikası. Türk askerî dehasının, Türk askerlik sanatının esasları. Türk gururunun ilahi yüksekliği. Türk feragat ve faziletinin büyük örneği. Türk milliyetçiliğin temel kitabı. Türk dilinin mübarek kaynağı. Türk yazı dilinin ilk, fakat harikulade işlek örneği. Türk yazı dilinin başlangıcını miladın ilk asırlarına çıkartan delil. Türklüğün en büyük iftihar vesilesi. İnsanlık âleminin sosyal muhteva bakımından en manalı mezar taşları (Ergin, 2003a: XIV).

*Orhun Abideleri'*nde dağ, orman olarak karşımıza çıkmakla birlikte umumiyetle “*Ötüken ormanı*” şeklinde geçmektedir. Bunun dışında “*Çogay / Çugay ormanı*”, “*Kadırkan ormanı*”, “*Kögmen / Gökmen ormanı*”, “*Songa ormanı*”, “*Altın / Altun ormanı*” ifadelerinin yanında dağ ile kurulmuş “*kemiğin dağ gibi yattı*” benzetmesi de karşımıza çıkmaktadır.

Hüseyin Namık Orkun ve Muharrem Ergin “*Ötüken*”i sözlüklerde yer adı olarak değerlendirerek şöyle anlamlandırır:

Ötüken: Ötüken ormanı, dağı, yeri (Ergin, 2003a: 109).

Ötüken: Göktürklerin hükûmet merkezi (Orkun, 2011: 164).

Bu anlamlandırmalardan da anlaşılacağı üzere metinlerde her ne kadar “*Ötüken, Çogay, Kadirkan, Kögmen, Songa ve Altın ormanı*” denilse de buradaki ormanın dağ karşılığı kullanıldığı aşikârdır. Orhun Abideleri’nde geçen “*orman / dağ*” adları ile ilgili bilgileri Ergin ve Orkun’daki şekillerine aşağıda yer verilecektir. Ayrıca ifadelerin sonuna köşeli parantez içerisinde güney yüzü için [G], doğu yüzü için [D] yazılarak kitabenin hangi yüzünden alındığına ve satır numaralarına atıfta bulunulacaktır. İfadelerin sonundaki ilk sayfa numarası Ergin’in, ikincisi ise Orkun’un eserindeki sayfa numarasını gösterecektir. Metnin son kısmına ise her iki yazarın eseri dipnot olarak verilecektir.

Kül Tigin Abidesi’nin güney ve doğu yüzünde Ötüken Dağı / ormanı şöyle geçmektedir:

“Türk kağanı Ötüken ormanında [Dağı’nda] otursa ilde sıkıntı yoktur.” [G3] (s. 3; 23)

“Ötüken ormanından [Dağı’ndan] daha iyisi yokmuş. İl tutacak yer Ötüken ormanı [Dağı] imiş.” [G4] (s. 5; 24)

“Ötüken yerinde oturup kervan, kabile gönderirsen hiçbir sıkıntın yoktur.” [G8] (s. 5; 24)

“Mukaddes Ötüken ormanının [Dağı’nın] milleti, gittin.” [D23] (Ergin, 2003a: 17; Orkun, 2011: 40)

Kül Tigin Abidesi’nde geçen diğer dağlarla ilgili ifadeler de Ergin ve Orkun’daki şekilleriyle alınacaktır. İfadeler Ergin’den alınacak olup, Orkun’da farklı adlandırma varsa bu farklılık köşeli parantez [] içerisinde gösterilecektir.

“Güneyde Çogay [Çugay] ormanına [Dağı’na]...” [G6] (s. 5; 25)

“Doğuda Kadirkan ormanına kadar, batıda Demir Kapıya kadar kondurmuş.” [D2] (s. 9; 29)

“Dışarı yürüyor diye ses işitip şehirdeki dağa çıkmış, dağdaki inmiş, toplanıp yetmiş er olmuş.” [D12] (s. 13; 35)

“Doğuda Kadirkan ormanını aşarak milleti öyle kondurduk, öyle düzene soktuk.” [D21] (s. 17; 39)

“Kanın su gibi koştu, kemiğin dağ gibi yattı.” [D24] (s. 17; 41)

“Mızrak batımı karı söküp, Kögmen [Gökmen] ormanını [Dağı'nı] aşarak yürüyüp Kırgız kavmini uykuda bastık.” [D35] (s. 21; 46)

“Kağanı ile Songa ormanında savaştık.” [D35] (s. 21; 46)

“Kırgız kağanını öldürdük, ilini aldık. O yılda Türgişe doğru Altın [Altun] ormanını [Dağı'nı] aşarak, İrtiş nehrini geçerek yürüdük.” [D36] (Ergin, 2003a: 23; Orkun, 2011: 46)

Yukarıda verilen örneklerden de anlaşılacağı gibi Orhun Abideleri'nde bazı yer adları her ne kadar orman ile birlikte kullanılmış olsa da esasında bize dağ ima etmektedir. Anlaşılan odur ki o yıllarda “orman” karşılığı olarak kullanılan “yış” kelimesi “dağ” yerine de kullanılmaktadır.

2. *Dîvânu Lugâti't-Türk'te Dağ*

Araplara Türkçeyi öğretmek için Kaşgarlı Mahmud tarafından 1074 veya 1077 yılında tamamlanan *Dîvânu Lugâti't-Türk*, Türk dilinin bilinen ilk sözlüğüdür. Türkçeden Arapçaya ansiklopedik bir sözlük mahiyetindedir. Eserin tam adı *Kitâbu Dîvâni Lugâti't-Türk*'tür; “*Türk lehçelerini toplayan kitap*” demektir.

Dîvânu Lugâti't-Türk, 8000 civarında Türkçe kelimenin Arapça karşılıklarını veren bir sözlük, 11. yüzyıl Türkçesinin küçük bir grameri, 11. yüzyıldaki Türk boylarının ağızları hakkında bilgi veren diyalektolojik bir çalışma, 11. yüzyıldaki Türk boy ve alt boyları hakkında bilgi veren etnolojik bir eser, 11. yüzyıl Türk coğrafyasına ait kısa bilgiler veren bir coğrafya eseri, yer adlarının yanında kişi adlarına da yer veren onomostik bir çalışmadır. Türklere ait bazı efsaneleri, çeşitli âdet ve inanışları içine alan; tarım, hayvancılık, avcılık, çeşitli zanaat ve mesleklerle; giyim-kuşam, süslenme, eşya ve aletler, silahlar ve at takımları, çeşitli yiyecek içecek ve yemeklerle ilgili bilgiler veren; eğlence, oyun ve çalgı aletleri hakkında bilgilenmemizi sağlayan bir

halk bilimi eseridir. *Dîvânu Lugâti 't-Türk*, bir halk hekimliği kitabı, atalar sözü külliyyatı ve 11. yüzyıla ait bir şiir antolojisidir (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: XVII-XVIII).

Kaşgarlı Mahmud'un bir milliyetçi şuuruyla çalışıp bir âlim sıfatıyla yazdığı büyük eserin adı *Dîvânu Lugâti 't-Türk*'tür (Banarlı, 2001: 253).

Türk kültür tarihinin en önemli ve eski yazılı kaynağı olan *Dîvânu Lugâti 't-Türk*'te Türklerin hayatında çok önemli bir yeri olan dağ kelimesine ait bilgilere rastlıyoruz. Şimdi *Dîvânu Lugâti 't-Türk*'de tespit ettiğimiz dağ ve dağ ile ilgili kelimeleri veriyoruz:

Ta.g özi: Dağ vadisi için denilir (s. 21).

Edi.z tag: Yüksek dağ (s. 26).

Iduk tag: Geçit vermeyen, uzayıp giden dağ (s. 31).

erdi oza erenle.r

erdem begi bilig tag

aydı üküş öğütle.r

könlüm bolur anar sa.g (s. 43).

(Eski zamanlarda ilim ve hikmetleri dağ yüceliğinde olan erdem sahibi adamlar vardı. Öğüt verici çok şeyler söylediler. Onları yad edince gönül arınır)

Otlug tag: Otlu dağ (s. 48).

Ogrug: Vadinin dönemeci, kesildiği yer (s. 48).

Tag ogruğı: Dağın kesintiye uğradığı yer (s. 48).

Adırlıg tag: Ayısı çok olan dağ (s. 76).

Bu tag ol tawra.k akın akıtga.n: “Bu, yağmur suyunu hızla akıtan dağdır.” anlamına gelir (s. 80).

Ol tag aşdı: O, dağ vb. şeyleri aştı (s. 89).

Tag artuçlandı: Dağda ardıc çoğaldı (s. 136).

Kuz tag: Dağın gölgeli tarafı. Güneşi sadece öğleden sonra gören kısımdır. Güneşin sol tarafına düşer. Çoğunlukla soğuk ve karlı olur. Atasözü: **Kuzda kar eksü.me.z koyda yağ eksü.me.z:** Dağın gölgeli tarafından kar eksilmez; koyundan da yağ eksilmez (s. 142).

Burun: Dağın ucu. **Tag burnu** denir (s. 172).

Tarmut: Dağın yarıkları, çıkıntı ve girintileri. Bundan **tag tarmut keçtim** denir; “dağın yarıklarını, çıkıntı ve girintilerini geçtim” demektir (s. 196).

Büktir: Dağlardaki girinti çıkıntılar. Şiir:

aga büktir üze yordım

barık yakıpkıya kördim

anı bilip takı bardım

tükel yağı tozu togdı

Diyor ki: Dağın çıkıntısına tırmandım. Uzaktan bir karaltı gördüm. (ne olduğunu) anladıktan sonra yerimde durdum. Düşmanın tozu parladı (s. 198-199).

Beldir: Dağın burnu. **Tag beldiri** denir (s. 199).

Basruk: Her şeyin ağırlığı. Atasözü **Yi.r basrukı tag bodu.n basrukı beg.** Anlamı: Yerin direkleri ve ağırlığı dağ iledir; insanların ağırlığı ise beyler iledir. Yani yerin sabit durması dağlardır; insanların sabitliği ise beylerledir. Çünkü insanlar ona(beye) tutunurlar (s. 204).

Basarlıg tag: Sarımsaklı dağ demektir (s. 217).

Sugurlug tag: Dağ sıçanı olan dağ (s. 217).

Bakırlıg tag: Bakırlı dağ (s. 217).

Sukaklıg tag: Geyikli dağ (s. 218).

Korumlug tağ: Taşlı, kayalı dağ (s. 219).

Tenri tag birle yi.rig basurdı: Allah dağlarla yeri bastırıp sabitleştirdi. Ağır bir şey şey altına konulan her şey için de böyle denir (s. 254).

Tag tagka kawuşma.s kişi kişi.ke kawuşu.r: (Atasözü) Dağ dağa kavuşmaz; insan insana kavuşur (s. 261).

Tag köründi: Dağ vb. göründü ve ortaya çıktı (s. 278).

Tag kelepplendi: Dağ “kelep” (çalı) adı verilen bitkilerle örtüldü (s. 311).

Tag kadraklandı: Dağın girinti çıkıntıları çoğaldı (s. 314).

Tag tüşgünlendi: Dağda gevenler çoğaldı (s. 315).

Talga.g: İnsanı basıp öldürecek şiddetteki tipi. Bundan **tag üze talga.g boldı** denir; “dağ üzerinde kar ve tipi koptu” demektir (s. 320).

Yasul tag: Yayvan dağ. Her yayvan araziye de **yasul** denir (s. 355).

Yüksek tag: Yüksek dağ. Yükselmiş, uzun ve yüksek her şeye **yüksek** denir (s. 368).

Ku.z tag: Dağın gölgeli tarafı (s. 398).

Tag: Dağ. Atasözü: **Tag tagka kawuşma.s kişi kişi.ke kawuşu.r.** Anlamı: İki dağ yerlerinde sabit oldukları için birbirlerine kavuşmazlar. İnsanlar ise uzun zaman geçse bile birbirlerine kavuşurlar (s. 410).

Tag tı.tlandı: Dağ, çam ağacıyla birlikte oldu (s. 432).

Ya: Yay. Atasözü: **Kurmuş kiriş tügülme.s ukrukun tag eğilme.s.** Anlamı: Kurulan yaya düğüm atılmadığı gibi kementle de dağ eğilmez. Bu, birisine, zayıf vasıtlarla büyük bir işe girişmemesini tavsiye için söylenir (s. 440).

Töpü: Dağın tepesi. Bundan **tag töpü.si** denir (s. 441).

Mun tag: Akıl dışı. Bundan **mun tag öndi** denir; “akıl dışı çıktı” demektir (s. 493).

Mun: Sıkıntı (mihnet). Atasözü: **Erke mun tegi.r tag seniri.ne yel tegi.r.** Anlamı: İnsana sıkıntı düşebilir; rüzgârın dağın burnunu vurduğu gibi. Sonra ondan (sıkıntı) kaybolur; rüzgârın dağ burnundan kaybolduğu gibi. Dağ burnu yerinde durmaktadır (s. 493).

Tag yanku.la.dı: Dağ yankılılandı. Bu senin bağırdığın gibi onun sana cevap vermesidir (s. 517).

Ol anı tagda yaylattı: O, onu dağda vb. yerlerde oturttu ve yaylattı (s. 345).

Er tagda yayla.dı: Adam dağda yazı geçirdi (s. 477).

(ıl-): “adam dağ vb. yerlerden indi” anlamında **er tagdan kodı ıldı** denir (s. 87).

Ol tagdın kodı indi: O, dağ vb. yerlerden indi (s. 88).

Ol menin birle tagdın kodı ılışdı: O, dağdan inmekte benimle yarıştı (s. 95).

Ol anı tagdın ıldurdu: O, onu dağ vb. yerden indirdi (s. 107).

Er tagdın ılısa.dı: Adam, dağ vb. yerlerden inmek istedi (s. 124).

Tagdın inildi: Dağdan inildi (s. 270).

Tagdın suwla.r kamug kuyuluşdı: Dağdan sular döküldü. Diğer sıvılar için de aynıdır (s. 431).

Ukruk: Kement. Şu atasözünde geçer: **Tagıg ukrıkın eğme.s, tenizni kaygıkın bögme.s.** Anlamı şudur: Yüksek dağ kementle tutulmaz; denizin de kayıkla önu kesilmez. Yani, önemli bir iş, basit bir sebepten dolayı reddedilmez (s. 49).

Tamga: Denizlere, göllere, vadilere vb. yerlere akan su kolu. Denizin koy, liman kısmına **tamga** denir. Şiir:

tamga suwı çıkip tagıg öte.r

artuçları tegre önüp tizgin yete.r

Diyor ki: Bu su kolu dağa nüfuz eder. Ardıçlar da sanki at dizgini gibi sıra sıra etrafında bitmişler (s. 184).

Er ogla.k kozıka çattı: Adam oğlağı, kuzuya vb. kattı. Oğuz lehçesidir. Şiir:

Ordulanıp yüksek tagıg ogla.k çata.r

Uygur tatın yuwga alıp yomgın sata.r

Dağın tepesinde pusuya yatan bir adamı niteleyerek diyor ki: O, dağın tepesinde yerleşti. Hâlâ kuzuyu oğlak vb. şeylere katmaktadır; yani çobandır. Buna rağmen Uygurlara saldıracak onlardan sürü alır ve onları satar (s. 324).

Ton yırtıldı: Elbise yırtıldı. Şiir:

atsa okın kezgerip kim tur anı yıgdaçı

tagıg atıp ugrasa özi kuyı yırtılı.r

Zamanı niteleyerek diyor ki: O, okunu gezleyip atarsa ve onunla bir dağı hedef alırsa o vadinin ortasıyla dibi parçalanır (s. 390).

Bu keyik ol itıg tagka agıtga.n: “Bu, köpeği devamlı dağa çıkaran avdır.” anlamına gelir (s. 80).

Ol tagka agdı: O, dağ vb. şeylere çıktı (s. 89).

Ol menin birle tagka agışdı: O, dağ vb. yerlere çıkmakta benimle yarıştı (s. 94).

Ol anı tagka agıttı: O, onu dağ vb. yerlere çıkarttı (s. 102).

Ol tagka atlandı: Oğuzca’da “dağa çıktı” demektir (s. 116).

Ol tagka agısa.dı: O, dağ vb. şeylere çıkmak istedi (s. 124).

Tagka agkıl: Dağa çık (ss. 245 - 247).

Ola.r tagka agduk: Onlar dağa çıktı (s. 249).

Ol tagka agka.lır: O dağa çıkmak üzeredir ve neredeyse çıkacaktır (s. 251).

Bu tagka agku ugur erme.s: Şimdi, dağa çıkma zamanı değildir (s. 251).

Bu tagka aga.sı ugur tegül: Oğuz lehçesinde şimdi, dağa çıkma zamanı değildir (s. 251).

Tag tagka kawuşma.s kişi kişi.ke kawuşu.r: (Atasözü) Dağ dağa kavuşmaz; insan insana kavuşur (s. 261).

Koy tagka başlandı: Koyun dağa doğru sürüldü (s. 302).

Ol anı tagka yoklattı: O, onu dağa vb. yerlere çıkarttı (s. 344).

Tag: Dağ. Atasözü: **Tag tagka kawuşma.s kişi kişi.ke kawuşu.r.** Anlamı: İki dağ yerlerinde sabit oldukları için birbirlerine kavuşmazlar. İnsanlar ise uzun zaman geçse bile birbirlerine kavuşurlar (s. 410).

Tagka yokla: Yola çık (s. 439).

Ögreyük: Âdet. Afrâsiyab Han'ın mersiyesinde zamanı vasfederek diyor ki:

ögreyüki mundag ok

munda adın tıldag ok

atsa ajun ugrap ok

taglar başı kertilü.r

Diyor ki: Zamanın âdeti böyledir. Bu öldürücü sebeplerden gayrısı bahanedir. Devran dağların başına doğru bir ok atsa (dağların başı) aşınır (s. 81-82).

Menin kö.züme nen ilerdi: Uzakta veya karanlıkta gözüme bir şey görünür gibi oldu. Şöyle derler:

kakla.r kamug kölerdi

tagla.r başı ilerdi

ajun tını yılırdı

tü tü çeçek çerşeür

Diyor ki: İçinde su birikmiş çukurlar doldu ve su çoğaldı. Dağların başı belirdi. Dünyanın içi ısındı. Ağaçlar çiçeklendi. Her cinsten çiçekler sıra sıra dizilip toplandı (s. 92).

Suwla.r akışdı: Her yönden sular akmaya başladı. Şöyle derler:

kar buz kamug erüşdi

tagla.r suwı akışdı

kökşin bulıt örüşdi

kayguk bolup ügrişü.r

Yazı tasvir ederek diyor ki: Kar ve buz eridi, dağlar suyu akmaya başladı. Yeşil bulut oluştu. Suda bir kayığın kımıldayışı gibi hava da kımıldııyor (s. 94).

Ol tagını edizlendi: O, dağı uzun bir engel saydı (s. 129).

Ol tagını arkalandı: O, sırtını dağa verdi (s. 130).

Kak: Su birikintisi. Şiir:

kaklar kamug kölerdi

taglar başı ilerdi

ajun tını yıldırdı

tü tü çeçek çerşeü.r

Baharı niteleyerek diyor ki: Su birikintileri gölleşinceye dek doldu. Su, eteklerini basınca, dağların başları su birikintileri arasında hayal meyal göründü. Dünyanın nefesi ısındı; ağaç çiçekleri belirip sıra sıra dizildiler (s. 318).

Eçkü tagıktı: Keçi vb. yabanileşti ve dağa çıktı. **Tagıka.r, tagıkma.k** (s. 266).

Başı anım alıktı

Kanı yüzüp turuktı

Balıg bolup tagıktı

Emdi anı ki.m yete.r

Kanı soğuyan bir yaralıyı tasvir ederek diyor ki: Onun yarası azdı ve dağa çıktı. Yarada kan birikti (yayıldı?) ve ağırlaştı. Şimdi ona (yardımına) kim yetişir? (s. 95-96).

Talkıg: Dağların çarpıştığı yer (s. 202).

Dag: At vb. şeylerin damgalandığı dağlama. Farslar bu kelimeyi Türklerden almışlardır. Bu kelime Farsçadır denmez; çünkü onların Türkler kadar hayvanları yoktur ki damgalarının adı olsun. Ben bu kelimeyi İslam (ülkelerinin) uçlarında işittim (s. 410).

Da.g-da.g: “Yok” anlamında bir edat (s. 410).

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te dağ ve dağ ile ilgili kelimeler oldukça fazladır. Aralarında birçok atasözü ve deyim de yer aldığı yukarıda vermiş olduğumuz örneklerden hareketle “*dağ*” kavramının Türklerin hayatında önemli bir yere sahip olduğunu ve Türk kültüründe köklü bir yer işgal ettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

3. Kutadgu Bilig’de Dağ

İslamî Türk edebiyatının ilk yazarı Yusuf Has Hacib’dir. Devrinin bilgin bir yazarı ve Türk tefekkür tarihinin sayılı bir mütefekkeri olduğu eserinden anlaşılan Yusuf Has Hacib, İslam ahlak, iman ve kültürünü kuvvetle benimsemiştir. Ancak bu benimsenmiş ona yerli ve millî değerleri ihmal ettirmemiştir. Baştan sona nazımla tertiplemediği eserini başarılı bir Türkçe ile yazması; böylesine büyük bir eserde yabancı kelimelere pek az yer vermesi, bunun ilk delilidir. Kutadgu Bilig’i Türk halkı arasında yaygın edebi söyleyişlerle, halk deyimleriyle ve atasözleriyle besleyerek millî bir hale koymuştur (Banarlı, 2001: 231).

İslamî Türk edebiyatının ilk eseri olmak sıfatını muhafaza eden Kutadgu Bilig, kutluluk bilgisi, saadet bilgisi; devlet olma bilgisi; devlet idaresi bilgisi manalarında bir addır. Kitap, gerek fert olarak gerek cemiyet halinde yaşayan insanların, iyi bir siyasetle idare edilip, dünyada ve ahirette mesut olabilmeleri için tutulacak yolları gösterir. Mesnevi tarzında yazılmış, manzum bir eserdir. Eserin sonunda kaside şeklinde söylenmiş 124 beyit tutarında üç parça ve eserin içinde yeri geldikçe söylenmiş 173 dörtlük vardır. Bütün bunlarla birlikte Kutadgu Bilig’in tamamı 6645 beyittir. Kitaba sonradan ilave edildiği düşünülen 77 beyitlik manzum mukaddime bu sayıya dâhil değildir (Banarlı, 2001: 232).

Türk edebiyatının ve Türk kültürünün önemli yadigârlarından birisi olan Kutadgu Bilig, dil, tarih, sosyoloji, siyaset ve tefekkür yönünden kıymetli bir vesikadır. Bir siyasî, idarî ve sosyal bilgiler kitabı olan Kutadgu Bilig’de dağ mefhumuna da rastlıyoruz. Tespit ettiğimiz örnekleri aşağıya alıyoruz. Örneklerin başındaki numaralar eserdeki beyit numarasını göstermekte sayfa numaraları ise beyitlerin sonunda yer almaktadır.

- 21: ***törüttüng tümen ming bu sansız tirig***
yazı tag tengiz kötki oprı yirig
 (Sen yarattın bu sayısız, yüzbinlerce canlıyı,
 ovaları, dağları, denizleri, tepe ve çukurları.) (s. 94-95).
- 69: ***yazı tag kır oprı töşendi yadıp***
itindi kolı kaşı kök al kedip
 (Düzlükler, dağlar, kırlar ve ovalar bunu yapıp döşendi;
 vadiler ve yamaçlar al ve yeşil giyerek süslendi.) (s. 102-103).
- 96: ***bu türlüğ çiçek yirde munça bediz***
yazı tag kır oprı yaşıl kök mengiz
 (Yerde türlü çiçek, bunca manzara, düzlük,
 dağ, kır, vadi, yeşil ve maviyle örtülmüş.) (s. 106-107).
- 1734: ***kayu tag kazar körse tüplür kayag***
kayu yir kulaçlayu yügrür yadag
 (Kimi dağ kazar, bakarsın kayaların dibine iner;
 kimi yeri kulaçlayarak yaya koşar.) (s. 364-365).
- 2281: ***angar tirlür ötrü kör ersig eren***
sevüg can yuluglap yatur tag kayan
 (Böyle olursa, etrafına mert yiğitler toplanır ve tatlı canlarını
 feda ederek cesetlerden dağlar ve kayalar yaratırlar.) (s. 446-447).
- 2647: ***elig sunsa erdem bile er tegip***
ulug tag başın yirke ildrür eğip
 (Kim elini erdemle uzatırsa,
 yüce dağların başını eğerek yere indirir.) (s. 500-501).
- 3357: ***kul atı anın boldı kulka atag***
tapug kulsa tün kün ulanılsa tag
 (Kul adı bu yüzden kula unvan oldu;
 o dağa çekilip gece gündüz ibadet etmeli.) (s. 600-601).

- 3915: **özüng koldı erse bu zahid atın**
atıng boldı zahid özüng tag katın
 (Sen bu zahit adını istediğin için adın zahit oldu
 ve kendin de dağlara çekildin.) (s. 684-685).
- 5357: **bu begler tag ol tüpi yinçülüg**
tengizke yaguglı bayugu kerek
 (Beyler içinde altın ve gümüş madenleri bulunan dağdır;
 gümüş madenlerine kazma vuran çok zengin olmalıdır.) (s. 898-899).
- 5371: **yazı tag yirig tut yorır koy sürüg**
ya kul küng tapugçı ay kılkı örüg
 (Ova ve dağlık yerlerde dolaşan koyun sürüleri,
 kul, cariye ve hizmetkârların dolu, ey sakın doğalı.) (s. 900-901).
- 5446: **turup bardı andın yana tag tapa**
kadaşı udu bardı eldin öpe
 (Odgurmuş oradan ayrılıp dağlara doğru gitti;
 kardeşi elini öptü ve bir süre beraber yürüdüler.) (s. 910-911).
- 6011: **yıl ülgı küz erse er erse orut**
kara körse tag ya kudug körse üt
 (Yılın mevsimi güz ve insan da geçkin bir yaştaysa,
 düşünde siyah, dağ, kuyu veya çukur görürse,) (s. 996-997).
- 6155: **kayu tagda yügrür üngürde evi**
yimi ot köki içgü yağmur suvu
 (Biri dağda koşar, evi mağaradır;
 onun yediği ot kökü, içtiği yağmur suyudur.) (s. 1016-1017).
- 3148: **velikin evürdi bu dünyada yüz**
turup tagka kirdi köngül kıldı tüz
 (Fakat bu dünyadan yüzünü çevirdi; kalkıp dağa çıktı,
 dünya endişelerini gönlünden uzaklaştırdı.) (s. 570-571).

- 3204: *turup tagka kirmiş özüng yalnguzun*
tapug kulguka bu tapug ked uzun
 (İbadet etmek için kalkıp tek başına dağa çıkmışsın;
 fakat bu ibadet çok uzun sürmüş.) (s. 578-579).
- 3652: *ajun budni barça uluş kend kodup*
turup tagka kirse ulug yük yüdüp
 (Dünya halkı kasaba ve şehirleri bırakıp
 büyük yük yüklenerek kalkıp dağlara gizlenselerdi,) (s. 642-643).
- 5681: *yana turdı yundi namazın kılıp*
atın mindi tagka yüz urdı yilip
 (Ögdülmiş yerinden kalktı, aptes alıp namazını kıldı;
 atına binip koşturarak dağa doğru koyuldu.) (s. 946-947).
- 5364: *bu taglar katında çıkar gevherig*
kazıp yetrümezler sanga ay arıg
 (Bu dağlar altından çıkan cevherleri
 kaza kaza sana yetişemezler, ey temiz ruhlu.) (s. 898-899).

4. Dede Korkut Kitabı'nda Dağ

Büyük âlim, Ord. Prof. Dr. Fuat Köprülü **Dede Korkut Kitabı** için “*Bütün Türk edebiyatı terazinin bir gözüne, Dede Korkut diğer gözüne konsa, yine Dede Korkut ağır basar.*” demektedir. Dede Korkut Kitabı Türk edebiyatının ve Türk kültür tarihinin en büyük âbidelerinden birisidir. Türk dilinin en güzel eserlerinin başında gelen Dede Korkut Kitabı, İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrası Türk kültürünün öğrenilmesini sağlayan kadim bir eserdir. Eserde İslamiyet öncesi Türk kültür unsurlarından yer-su ruhları canlı olarak Oğuzların hayatında somut bir şekilde görülmektedir. **Dede Korkut Kitabı**'nda geçen dualarda özellikle dağ başta olmak üzere su, nehir ağaç, ateş vb. kültlerin yansımaları açıkça görülür. Türk mitolojisindeki yer-su kültürü içerisinde yer alan “*dağ*” kültüne **Dede Korkut Kitabı**'nda da rastlanılmaktadır. Yılda bir ziyafet veren destan kahramanları “*Dağ gibi et yığdırıp göl gibi kıımız sağdırırlar.*” Burada, dağ ve göl kavramlarıyla yapılan benzetmeler hakanın şanına şan katan “cö-

mertliğini, eli açıklığını” göstermektedir. Türk destanlarında dağ, bolluk ve bereketin sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır. **Dede Korkut Kitabı**’nda da dağ kültürünü bolluk ve bereketin sembolü olarak görmekteyiz. **Dede Korkut Kitabı**’nda dağ ile ilgili tespit ettiğimiz örneklere aşağıda yer verilecektir. Örneklerin başındaki ilk numaralar varak numarası, ikinci numaralar ise satır numaralarıdır.

3-2: *Bir yigidün **kara tağ** yumrısınca malı olsa yığar direr taleb eyler, nasibinden artuğın yiye bilmez* (s.73).

26-13: *Korhma oğlan ölüm yokdur **tağ çiçeği** anan südi-y-ile seniin yarana melhemdür didi, gayıb oldu* (s. 88).

28-12,13: *Sana ölüm yokdur **tağ çiçeği** anan südi sana merhmdür didi. Böyle diğec kırk ince kız yayıldılar, tağ çiçeği divşürdiler* (s. 90).

29-3: ***Tağ çiçeği-y-le** südi oğlanun yarasına urdılar* (s. 90).

227-4: *Şöyle na'ra urdı, hayıkırdı kim **tağ ve taş** yangulandı* (s. 212).

257-10: *Arkuri yatan **Ala Tağ** eteğine vardum* (s. 226).

207-1: *Yatan denizi deldüm kiçdüm, öteki **kara tağun** nir yanında alnı başı balkır bir er gördüm* (s. 202).

102-13: *Karşu yatan **kara tağı** sorar olsam yaylak kimün* (s. 138)

20-2: *Dirse Han seniin oğlun yirinden örü turdı, göksi güzel **kaba tağa** ava çıkıdı* (s. 84).

20-7: *Arkuri yatan **ala tağdan** haber kiçe* (s. 84).

252-11: *Karşu yatan **kara tağdan** oğlana yaylak virdi* (s. 224).

277-12: *Yüksek yüksek **kara tağdan** taş yuvarlansa* (s. 236).

104-10: *Karşu yatan **kara tağum** yıkılıpdur* (s. 140).

141-10: ***Kara tağum** yükseği oğul* (s. 167).

149-5: *Ilgayuban **kara tağum** yıkan Kazan* (s. 173).

258-10: ***Kara tağum** yükseği kartaş digil* (s. 227).

258-4: *Karşu yatan kara tağun* (s. 227).

27-8: *Akar seniin sularun Kazılık Tağı* (s. 89).

27-9: *Biter seniin otlarun Kazılık Tağı* (s. 89).

27-10: *Kaçar seniin geyikleriin Kazılık Tağı* (s. 89).

28-5: *Kazılık Tağının* günahı yokdur (s. 89).

28-6: *Kazılık Tağının* suçu yokdur (s. 89).

26-5: *Kışda yazda karı buzi erinmeyen Kazılık Tağına* geldi çıkdı (s. 88).

59-2: *Karşu yatan karlu kara tağlar* kariyupdur otı bitmez (s. 111).

126-10: *Kazan oğlını alup kara tağlar* üzerine ava çıkdı (s. 157).

131-8: *Göksi gözel kaba tağlar* başına çıkgıl (s. 160).

145-2: *Karşu yatan kara tağlar* esen olsa il yaylar (s. 170).

241-9: *Arkuri yatan ala tağlar* eteğine ava vardun (s. 218).

240-6: *Sen gideli hanum arkuri yatan ala tağlarun* avlanmamışdur (s. 218).

256-1: *Kara kara tağlardan* haber aşdı, kanlu kanlu sulardan haber kiçdi (s. 226).

212-13: *Yırlü kara tağlarun* yıkılmasun (s. 206).

240-6: *Sen gideli hanum arkuri yatan ala tağlarun* avlanmamışdur (s. 218).

258-4: *Karşu yatan kara tağun* (s. 227).

C. TÜRK DÜŞÜNCE SİSTEMİNDE DAĞ

1. Şamanizmde ve Türklerde Dağ

Şamanizm’de dağ bahsine geçmeden önce “Şamanizm nedir?” sorusuna cevap aramanın yerinde olacağı düşüncesindeyiz.

Şamanizm: Şamanlık (TDK, TS, 2011: 2201).

Şamanlık: Kuzey ve Orta Asya’da Türkler, diğer kıtalarda da başka topluluklar arasında günümüze kadar süregelen doğaya tapma, doğaüstü ruhlara inanma temeline dayalı din, Şamanizm (TDK, TS, 2011: 2201).

Şaman: Öteki dünyanın bu dünyadaki temsilcisi, unutulmuş gizli bilgilerin kaynağıdır. Kutsal bilgileri veya karşılıklı istekleri (ruhların insanlardan, insanların da ruhlardan istediklerini) ileten arabulucudur (Bayat 2013: 22-23).

Şamanizm: Türklerin ilk dini. Günümüz Türkiye’inde Şamanizm, sadece şamanların uyguladığı bir vecd tekniği değil, bir dindir (Yörükân 2013: 11, 55).

Şamanizm: Arkaik bir dinî-sihri-mistik olaylardır (Güngör, 2010: 536).

Şamanizm: Paleolitik çağdan günümüze Sibiryaya ve Orta Asya topluluklarında varlığını sürdüren inanış ve merasimlere verilen ad (Güngör, 2010: 325).

Şamanizm: Aracılığa dayanan, inanışlardan ibaret olan dinî ve tedavi amaçlı pratik bir faaliyet şekli (Beydili, 2004: 521).

Şamanizm, milattan önceki yıllardan bu yana Türklerin ve çevrelerindeki toplulukların, İç Asya ve Orta Asya’da yaşadıkları bölgelerde uyguladıkları ve şaman ya da kam adı verilen din adamları aracılığıyla gerçekleştirilen bir inanç ve uygulamalar bütünüdür (Çoruhlu, 2000: 15).

Trans haline geçebilme yeteneğindeki kimselerin (şamanların) metafizik varlıklarla ilişkiler kurarak onların doğaüstü yetenek ve kuvvetlerine sahip olmaları ve bunu toplum adına kullanmaları; bu iş için yapılan dinsel-büyüsel pratikler ve törenler. Şamanizm ne kendine özgü bir din, ne de majinin bir şeklidir; her iki alanı da ilgilendiren yanları bulunan, çeşitli din ve dünya görüşlerini birleştiren bir inanç ve tekniktir (Örnek, 1971: 217).

Ziya Gökalp ise “Şamanizm, eski Türklerin dinî sistemleri değil, sihrî sistemleridir. Şaman, kâhin ve sihirbazlık demektir.” dedikten sonra Şamanizm’in bir din olmayıp sihir olduğuna çeşitli deliller getirir (Gökalp, 2017: 124).

Abdülkadir İnan ise “*Şaman dininin âyin ve törenlerini yapan, ruhlarla fani insanlar arasında aracılık eden adama umumiyetle Türk kavimlerinde kam denir.*” demektedir (İnan, 2000: 72).

“*Şamanizm nedir?*” sorusunu cevaplandırdığımızı göre şimdi “*Şamanizmde dağ*” bahsine geçebiliriz.

Abdülkadir İnan, eski Türklerdeki “*tanrı*” ve “*gök*” anlamlarına gelen “*teñri*” terimi ile ilgi şunları söylemektedir:

Eski Türkçede ‘*tengri*’ kelimesi göze görünen gök ve ‘*Allah*’ anlamlarını ifade etmiştir. Şimdiki Şamanistler nasıl ki bir dağı yahut bir ırmağı aynı zamanda bir ruh telâkki ediyorlarsa eski Türkler de göğü öyle, yani maddî bir varlık sandıkları gök ile yüksek ve büyük ruhu Tanrıyla aynı şey telâkki etmişlerdir (İnan, 2000: 28).

Dağ kültü çok eski çağlardan beri muhtelif uluslarda bulunduğu malum olan cihanşümül bir kùltür. Eski Yahudiler Sina dağını, Araplar Arafat dağını, Yunanlılar Olimpos’u, Hintliler Himalaya’yı, Moğollar Burhan-Kaldun’ı takdis etmişlerdir (İnan, 1998b: 253).

Eski Türkler cahiliye devrinde tabiat unsurlarına taparlarmış. Kâşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te “*Tenğri*” kelimesini izah ederken şöyle diyor:

“*Ulu Tanrı. ...Yere batası kâfirler göğe Tenğri derler. Yine bu adamlar büyük bir dağ, büyük bir ağaç gibi gözlerine ulu görünen her şeye Tenğri derler. Bu yüzden bu gibi şeylere yükünürler (secde ederler)*” (Atalay, 2013: 376-377).

Yer-su kültü büyük imparatorluklar devrinde gelişerek vatan kültü derecesine yükselmiştir. Göktürk imparatorluğu devrinde Yer-su ruhlarının mahiyetini Orhon yazıtlarından anlamak mümkündür. Göktürklerin “*ıdık yer-sub*”(mukaddes yer-su) ile ifade ettikleri mefhum hem koruyucu ruhlar hem vatan idi. Eçümüz apamız tutmuş yer-sub(atalarımızın idare ettiği yer-su) cümlesindeki yer-su vatan kültü olan yer-su’dur. Kült olan bu vatan yer-suyu Ötüken ve Budun İnli dağları ve ormanları temsil ediyorlardı (İnan, 2000: 48).

Uygur efsanesinde geçen *Kuttağ* veya *Kutludağ* ile ilgili efsaneyi Abdülkadir İnan şöyle özetler:

Cuveynî tarafından tespit edilen Uygur efsanesine göre Uygurların saadet ve bolluk sağlayan mukaddes dağları vardı. Bu dağa Kuttağ denirdi. Bu dağ Çinliler tarafından götürüldükten sonra Uygurlar perişan olmuşlardır. Bugünkü Moğolistan'da eski Kara Balgasun harabeleri yanındaki Erdene Ula(Saadet dağı) hakkında da aynı rivayet söylenmekte ve Moğolların taptıkları saadet dağına, Erdene Ula'yı, Çinlilerin alıp götürdüğü ve bu dağın bulunduğu yerde bir kadın şamanın ayin yaparak Tanrı'ya dua ettiği ve Saadet dağına geri getirdiği anlatılmaktadır (İnan, 2000: 50).

Yer-su ruhlarının en önemli mümessili dağdır. Şamanist Türklerde dağ kültü Gök Tanrı kültüyle ilgili bir kült olmuştur. Hunların eski vatani olan Yeni-si-şan sıra dağlarındaki Han-yoan dağı Hunların her yıl Gök Tanrı'ya kurban kestikleri dağdı. Bundan başka Gan-tsuan-şan dağı da Hunların mukaddes dağlarından biri idi (İnan, 2000: 48).

Hun hakanları Çin'le yaptıkları sözleşmeleri Hundağı denilen bir dağın tepesinde kurban keserek içtikleri andla teyit ederlerdi. Orta Asya'nın başka kavimlerinde de Gök Tanrı'ya kurbanların yüksek dağ tepelerinde sunulduğunu Çin kaynakları haber vermektedir. Altaylı Şor ve Belter'ler kurbanlarını Gök Tanrı'ya yüksek dağ tepesinde yaptıkları ayinle sunarlar ve bu ayine “tengere tayıg”(yani tanrı-gök kurbanı) derler (İnan, 2000: 49).

Türkler yemin ederken kutsal bildikleri bütün varlık ve nesnelere içinde dağı da zikrederler. Mesela Bizans tarihçisi Menander'e göre 6. yüzyılda Bizans ile Avarlar arasında yapılan bir sözleşmede Avar hanı şöyle ant içmiştir:

“Sava üzerinde köprü kurmakla Romalıları karşı zarar vermek niyetinde isem ben Bayan mahvolayım; bütün Avarlar mahvolsun; gök üstümüze yıkılsın, Gök Tanrının ateşli okları bizleri öldürsün, dağlar ve ormanlar başımıza yıkılsın; Sava suyu taşarak bizleri yutsun” (İnan, 1998a: 318).

Eski Türkler dağların Tanrı makamı olduğuna inanırlardı. Yüksek dağ tepelerinin göklere yakın bulunması ve uzaklardan mavi renkte görünmesi bu inancın yerleşmesine sebep olmuş sanılabilir (İnan, 2000: 49).

Büyük İslam âlimlerinden El-Birûnî Tügiş ve Çiğil Türklerinin bir dağı Tanrının makamı saydıklarını ve dağ üzerine yemin ettiklerini; Mani veya Buda dininde oldukları halde Dokuz Oğuzların ülkelerindeki büyük bir dağa taptıklarını ve o dağa kurban kestiklerini yazar (İnan, 1962: 15).

Orta Asya dağlarının çoğu Türkçe veya Moğolca mübarek, mukaddes, büyük ata, büyük hakan anlamlarına gelen sıfatlarla zikrolunurlar: Han Tanrı, Bayan Ula, Buztağ Ata, Boğdu Ula, Burkhan Ula, Othon Tengere, Iduk Art, Kayra Kaan, Erdene Ula(Kuttağ) vb. gibi.

Her boyun ve her oymağın kendine mahsus mukaddes dağı bulunduğu gibi boylardan kurulan büyük birliklerin de müşterek mukaddes dağları vardı. Ötüken dağı bunlardan biridir (İnan, 2000: 49).

Dağlık bölgede yaşayan bütün Türk boylarının tıpkı soy ağaçları olduğu gibi koruyucu kabile dağları da mevcuttur (Bayat, 2012: 226).

Çağdaş Şamanist Altaylı Türk boylarında dağ kültü en önemli kült sayılmaktadır. Teleüt, Töles ve Abakan Türkleri yakınlarında bulunan dağlardan birini tanrı, koruyucu ruh ya da büyük ata sayarlar. Dağ şerefine yaptıkları ayinlerde söyledikleri ilahilerden birinde “Kün ebirbes Küler tav, Ay ebirbes Altın Tav / Aba yışım bürkünü, İyikçildi yaan tavum.”(Güneş dolaşamaz olan Çelik Dağ, ay dolaşamaz olan Altın Dağ. Aba ormanının örtüsü, mukaddes büyük dağım!) denilmektedir (İnan, 1998b: 253).

Şamanist Türklerin inanışlarına göre her dağın, her kutlu pınarın, göl ve ırmakların, kutlu ağaç ve kayaların “izi”leri (yani sahipleri) vardır (İnan, 1962: 39).

Altay Türklerinin inanışına göre tabiat unsurlarının (dağ, ateş, ağaç, su vb.) iye denilen bir sahibi yani koruyucu ruhu vardır. Altaylılara göre dağ ruhları tamamıyla müstakil bir zümredir; Ülgen ve Erlik’le münasebetleri yoktur. Bu ruhlar insana iyilik yapar, refah ve saadet bahşeder; saygısızlığa karşı da ceza verir ve hastalık gönderirler (İnan, 1998a: 416).

Hayvanların çoğalması, sağlık, umum emniyet ve şerir ruhların uzaklaşması hep bu ruhlar tarafından verilen nimetlerdir (İnan, 1998a: 416).

Dağ ruhlarının şekil olarak insana mı yoksa canavara mı benzediği tam belli değildir. Bu ruhların insanların kalplerine mevcudiyetlerini telkin ettikleri bilinen bir gerçektir. Şekilsiz olarak bilinen bu ruhların kimi zaman insan kılığına girdikleri bazı destan ve efsane metinlerinden anlaşılmaktadır.

Dağ ruhlarının yaşadıkları yer, kişiöğlunun yaşadığı yer dairesidir. Başka ruhlar gibi gökte ya da yeraltı dünyasında yaşamazlar. Bundan dolayıdır ki Altaylılar dağ ruhlarını üç zümreye ayırırlar: Yer-Su (yer ve su ruhlarıdır), Yezim tayka (cümudiyeler ruhu) ve Altay (dağ ruhları) (İnan, 1998a: 417).

Kazak-Kırgızlarda da dağ kültüne rastlanılmaktadır. Ulu Tav ve Kiçi Tav silsilelerinde kutlu sayılan tepeler vardır. Bilhassa Ulu Tav'daki "Edige Tepesi"nin mübarek sayıldığı ve burada kurbanlar kesildiği söylenir (İnan, 1998b: 258).

Şamanistlere göre bütün dünya ruhlarla doludur. Dağlar, göller, ırmaklar (yer-su) hep canlı nesnelere. Takdis ettikleri Alaş, Tannau, Hangay, Altay dağları, Abakan, Kem(Yenisey), Katun, Bey, Sütgöl dağ, ırmak ve gölleri Şamanistler için yalnızca coğrafi isimler değil, konuşan, duyan, evlenen, çoluk çocuk sahibi varlıklardır. Şamanistlerin bu inanmalarında çok eski ve iptidai animizm devrinin hatıraları yaşamaktadır (İnan, 2000: 51).

Bundan dolayıdır ki dağ ruhları ile ilgili en yaygın inanışları Altay Türklerinde görmek mümkündür. Dağ, ırmak ve göl adları Altaylıların nazarında yalnız coğrafi isimler değil, o yerin sahibi olan ruhun adıdır. Bunlar insanların dualarına cevap verebilirler; lütuf ve ihsan sahipleri oldukları gibi, kahretmek de ellerinden gelir. İnsana benzeyen bu varlıkların çoluk çocukları da vardır (İnan, 1998a: 417).

Şamanistler dağ ruhları bulunduğunu tasavvur etmekle beraber doğrudan doğruya dağın kendisine de ibadet ediyorlar, onu canlı ve her şeyi duyan bir varlık olarak tanırlar (İnan, 2000: 51).

Altaylı her kabile o veya bu dağı, ırmağı, kaya ve gölü kendi soyunun hamisi telakki eder; onu arı ruhlardan sayarak tapar. Dağ ruhlarına tapma âdeti çok eski devirlerde başlamış ve bugüne kadar devam etmiştir (İnan, 1998a: 418).

Moğollar tarafından takip edilen Altaylılar Karagay Dağı'na sığınmışlar ve dağa kurban kesmişler, birdenbire bu dağ ormanla kaplanmış, Moğollar da yol bulamamışlar, Altaylılar da böylece kurtulmuşlardır (İnan, 2000: 52). Burada bela ve musibetlerden kurtulmak için dağa sığınma söz konusudur. Burada dağların koruyucu ve gizleyici özelliği de görülmektedir.

Gök Türklerin menşeleri hakkında Çin kaynaklarında tespit edilen rivayetlerde de dağ ve mağara önemli unsurlardandır (İnan, 2000: 53).

Çin kaynaklarının verdikleri bilgilere göre hakanın karargâhı Ötüken Dağı'nda bulunuyordu. Her yıl hakanlığa tabi bütün boy başbuğları ile beraber kutlu sayılan Budin inli mağarasında ayin yapar ve atalarının ruhuna kurban sunarlardı (İnan, 1976: 37).

Mukaddes dağlar ve onların ruhları adına çok muhteşem ayin ve törenler yapılır. Dağ ayini Kaç ve Beltir boylarında “tigir tayı” yani “gök kurbanı”, Sagaylarda “tag tayanı” yani “dağ kurbanı” olarak adlandırılır (İnan, 2000: 53).

Altaylılar dağ ruhlarına kanlı kurbanlar verirler(kısarak öldürürler), saçı olarak bulgur karıştırılmış süt serperler (İnan, 1998a: 418).

Fuzuli Bayat, dağ kültürünün Altaylılar arasındaki işlevini sosyal fonksiyon ve ritüel-mitolojik fonksiyonlarına göre kısaca şöyle özetler:

Dağ, sosyal fonksiyonlarına göre: “Bazı soyların atası/anasıdır. Bazı soyların koruyucusudur. Bazı soyların vatanıdır.” Ritüel-mitolojik fonksiyonlarına göre: “Kozmik modelin eksenidir. Kozmik kurban yeridir.” (Bayat, 2012: 231).

Dağ, yerin merkezidir. Nitekim Göktürkler ve Uygurlar döneminde dağlık ve ormanlık bölge olan Ötüken, devletin merkezi kabul edilmiştir (Bayat, 2012: 223).

“Dağ hayat ile ölümün birleştiği yerdir.” Bu bağlamda dağ veya taş kültürü, Türk mitolojisinde koruyucu bir kuttur (Bayat, 2012: 228).

Bahaeddin Ögel, Dede Korkut'ta dağların sadece bir dağ gibi değil, hisler ve duygular ile yoğrulmuş, kişilik kazanmış birer varlık olarak karşımıza çıktığını söyledikten sonra bu dağlarla ilgili şunları söylemektedir:

“*Oğuzlar, dağlarla konuşur, dağlara dua eder, beddua eder, yaşlanmasında yıkılmalarından korkar, esenlik diler, geçit vermelerini ister, şifa dilenir, yemin eder, selam ederler. Onlarla konuşurlar, ses vermelerini dilerler.*”

‘*Ağaçlı, ala, bağlı, dumanlı, göğüslü, göğsü güzeli gökçe, geyikli, gün değen, haber aşan, kaba, kara, kara kara, karlı buzlu kutluca, otlu, su damarlı, yerli, yatan, yaylalı, yüce, yücelen*’ gibi sıfatları olan dağlar vardır.” (Ögel, 2010a: 441).

Kült konusu olan dağların çoğu gerçekte coğrafi manada dağ değil, yüksek tepelerdir. Bunların pek çoğunun üzerinde bir yatır bulunmaktadır. Ziyaretler, sunulan adak ve kurbanlar ve öteki işlemler hep bu yatırlar etrafında cereyan etmektedir. Bu yatırların büyük bir kısmı gerçek yatırlar olmayıp birtakım sembollerden ibaret bulunduğunu söyleyebiliriz (Ocak, 1983: 76).

İslam öncesi devirlerde dağ ve tepelerde mevcut olduğuna inanılan üstün güç ve ruhların İslamî devirde böyle kimliği meçhul evliya haline dönüştüğünü kabul edebiliriz. Herhalde Türkler Anadolu’da fetihten sonra yerleştikleri yerlerde bazı dağ ve tepeleri, vaktiyle Orta Asya’daki gibi mukaddes tanımışlar ve bunları hayalî yatırlarla şahıslandırmış olmalıdırlar (Ocak, 1983: 77).

Eski Türklerdeki dağ ve tepe kültürle ilgili bu motifler İslamî devirde kaleme alınan bazı metinlerde de vardır. Mesela Dede Korkut Kitabı’nda kahramanlar sıkıştıklarında ya da güç bir durum ortaya çıktığında adeta canlı bir varlığa hitap edercesine dağlara seslenmektedirler. Danişmendnâme’de kâfirlerle savaşırken şehit düşen Türklerin gömüldükleri yerler hep dağ veya tepebaşlarıdır. Âşık Kerem, Âşık Garip vs. halk hikâyelerinde, Köroğlu gibi halk destanlarında dağlara hitap eden seslenişler vardır. Köroğlu sefere çıkacağı zaman dağ başlarına bakar yahut sefer sırasında geçit vermeyen bir dağla karşılaştığında tepedeki evliyaya yalvarır; ancak o zaman dağ geçit verir. İşte bütün bunlar dağ ve tepe kültürünün halk metinlerine yansımış tezahürlerinden başka bir şey değildir (Ocak, 1983: 77).

Boratav, Türklerin Anadolu’daki pek çok dağı, geldikleri bölgedeki dağ adları ile yeniden adlandırdıklarını; eski dağları ile ilgili kültürlerini, yeni vatanlarında da devam ettirdiklerini ve Anadolu mitolojisindeki üç bileşeni kapsadığını dile getirir: *Orta*

Asya konuları, Türkleştirilmiş Anadolu konuları ve değiştirilmeden hayatta kalan eski Türkler öncesi öğeler (Boratav, 2012: 53).

Sonuç olarak Şamanizmde ve Türk mitolojik sisteminde dağlarla ilgili şunlar söylenebilir:

a. Dağ kültü çok eski çağlardan beri muhtelif uluslarda bulunduğu malum olan cihanşümul bir kültür.

b. Dağ, Yer-su ruhlarının en önemli mümessilidir.

c. Dağ, üzerinde sözleşmelerin yapıldığı ve kurban kesilerek ant içildiği yerlerdir.

ç. Türklerin yemin ederken kutsal bildikleri bütün varlık ve nesnelere içinde dağ da vardır.

d. Eski Türkler dağların Tanrı makamı olduğuna inanmaktadırlar.

e. Her boyun ve her oymağın kendine mahsus mukaddes dağı bulunduğu gibi boylardan kurulan büyük birliklerin de müşterek mukaddes dağları vardır.

f. Şamanist Türklerin inanışlarına göre her dağın, her kutlu pınarın, göl ve ırmağın, kutlu ağaç ve kayaların “izi”leri (yani sahipleri) vardır.

g. Şamanistler dağ ruhları bulunduğunu tasavvur etmekle beraber doğrudan doğruya dağın kendisine de ibadet ederler, onu canlı ve her şeyi duyan bir varlık olarak kabul ederler.

ğ. Dağların koruyucu ve gizleyici özellikleri vardır.

h. Çin kaynaklarının verdikleri bilgilere göre hakanın karargâhı Ötüken Dağı’nda bulunmaktadır.

i. Mukaddes dağlar ve onların ruhları adına çok muhteşem ayin ve törenler yapılır.

1. Dağ, ruhuna kanlı ve kansız kurban sunulan mekânlardır.

- j. Dağ, yerin merkezidir.
- k. Dağ hayat ile ölümün birleştiği yerdir.
- l. Dağ veya taş kültü, Türk mitolojisinde koruyucu bir kuttur.
- m. Dağ, hisler ve duygular ile yoğrulmuş kişilik kazanmış bir varlıktır.
- n. Dağ ve tepelerde bulunan üstün güç veya ruhlar İslamî devirde evliya kimliğine bürünmüştür.

2. Anadolu Türk Kültüründe Dağ

Türkiye'deki “Şiiler ve Alevilerce yatırlar mukaddes makamlardır. Hatta evliyanın bulunduğu dağ ve tepeler bile kutlu tanınır.”

Ekrem Reşit, Anadolu'da: “Hemen her dağın tepesinde bir eren vardır.” diyor ve ilâve ediyor “Erenler istedikleri bir dağın başına gelir, konarlar. Oraya derhal bir türbe yapılır ve ibadetgâh olur.” Mübalağalı da olsa umumiyetle türbeler, yatırlar yüksek yerlerde bulunmaktadır (Tanyu, 1973: 48).

Ali Rıza Yalman (Yalkın/Yalgın), **Cenupta Türkmen Oymakları I** adlı eserinde “Türk yurdunun büyük ve güzel Torosları yörük ve Türkmenlerin birer saymanası (mesire alanı) gibidir. Bu dağlar bir Tanrı durağı, bir dede dōşeği gibi kutlu ve sevgilidir” (Yalman, 1977: 168); “Torosların sivrilmiş tepelerini kutsal saymışlar ve hepsine birer dede adı vermişlerdir” (Yalman, 1977: 273) demektedir.

Torosların Tanrı durağı ve bir dede dōşeği olduğunu söyleyen Ali Rıza Bey, Toroslarla ilgili daha pek çok bilgi verir, bu dağları oldukça güzel tasvir eder.

Bu dağlar; yaz, bahar aylarında ihtiyar oymak ağalarına dinçlik; obaların gürbüz delikanlılarına sevda, nişanlı kızlarına incelik, al yanaklı sağlam çocuklarına dirilik, kirmenini çevire çevire yaylanın soğuk pınarı başında yürüyen kamburu çıkmış ninelere güç veren mutlu bir dağdır.

Bu dağlar, binlerce yıl öz soyumuzun gözü önünde durmuş ve her zaman ününü alkışla andırmıştır. Bu dağlar hiçbir kara günde dosttan başkasının ayağı altında horlanmamış, peygamberler ululuğu ile yaşamış bir dağdır (Yalman, 1977: 168).

Ali Rıza Yalman, Torosların mukaddes sayılmasına da örnekler sunar.

Bulgar dağında en büyük dede, “*Bulgar Bozoğlan*” dedesidir. Bu dedenin türbesi Ereğli’ye bakar ve Bulgar dağlarının tepesindedir. Bozoğlan tepesi üstünde bir türbe ve türbenin içinde bir mağara vardır. Her adaklıya ümit verir. Çocuğu olmayan kadınlar Bozoğlan mağarasına girerse çocuklarının olacağına inanılır. Bulgar Bozoğlanın adaklı çocukları erkek doğduğuna inanılır (Yalman, 1977: 274-275).

Saimbeyli’nin güneyinde bir dağ başında “*Mürsel Dede*” isminde bir yadır vardır. Bu yadı çocuğu olmayan kadınlar ziyaret eder, adak adar ve çaputtan bir bebek (kukla) yaparak kurdukları bir salıncakta sallarlar. Böylelikle Mürsel Dedenin maneviyatından yardım beklerler (Yalman, 1977a: 292).

Ç. MENSUR TÜRLERDE DAĞ

1. Masalarda Dağ

Türk halk kültürünün anlatmaya dayalı ürünleri arasında masal da önemli bir yer işgal eder. Masalarda dağ bahsine geçmeden önce “Masal nedir?” sorusuna yanıt aramanın yerinde olacağı düşüncesindeyiz. “Masal nedir?” sorusuna masal araştırmacılarının önde gelen isimlerinden Prof. Dr. Saim Sakaoğlu’nun **Masal Araştırmaları** kitabından ilgili bölümünü aşağıya alıyoruz:

“*Ahmed Vefik Paşa; “Mesel, hâlâ hikâye, dâsitân, menkabe manasına fıkra ve kaziyeden gayri.” derken Muallim Naci; “mesel” olarak aldığı kelimeye “Dâsitân, kıssa-i meşhûre. ‘Masal’ bundan muharreftir.” demektedir. Ferit Devellioğlu, masal için, “Terbiye ve ahlâka faydalı, yararlı olan hikâye” gibi daha çok okul öğrencilerine cevap verecek bir tanımı ortaya koyarken, bugün gözden geçirilmiş yeni baskılarının yapıldığı Türk Dil Kurumunun sözlüğünde “Çocuklara anlatılan ve çoğu olağanüstü olaylarla süslenmiş bulunan ilgi çekici hikâye.” denilerek benzer ifadeler kullanılmıştır.*

Bilge Seyidoğlu bir ansiklopedi maddesinde masalı tanımlarken “Halk arasında yüzyıllardan beri anlatılmakta olan ve içinde olağanıüstü kişilerin, olağanıüstü olayların bulunduğu, bir varmış bir yokmuş gibi klişe bir anlatımla başlayan, belli bir uzunluğu olan, sonunda yedi, içti, muratlarına erdiler yahut onlar erdi muratlarına biz çıkalım kerevetine, gökten üç elma düştü, biri anlatana, biri dinleyene, biri de bana gibi belirli sözlerle sona eren, zaman ve mekân kavramlarıyla kayıtlı olmayan bir sözlü anlatım türü.” demektedir (Sakaoğlu, 1999: 1-2).

Prof. Sakaoğlu ise masalı şöyle tanımlamaktadır: “Kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu halde dinleyicileri inandırabilen bir sözlü anlatım türüdür.” (Sakaoğlu, 1999: 2).

Masalarda dağ bahsinin daha iyi anlaşılması için Dr. Saim Sakaoğlu’nun **Gümüşhane Masalları** adlı kitabından ilgili bölümüne aşağıda yer verilecektir.

Dağ: Gümüşhane Masallarında dağların kahramanlarla sıkı münasebetleri vardır. 17 masalda dağdan bahsedilir.

10 numaralı masalda [**Avcı Mehmet**] padişahın istediği Cimcime Sultan’ı getirmeye giden Avcı Mehmet baba dostu Dağları tartan ile karşılaşır. Bu kuvvetli adam **dağları** eline alıp yerlerini değiştirebiliyor. Bu özelliğiyle Cimcime Sultan’ın babasının isteği üzere şehrin ortasındaki kayayı kaldıracaktır.

15 numaralı masalda [**Sır Saklamayan Padişah Kızı**] dev karısının isteği üzerine kuş tüylerini getirmek için **dağa** giden padişah kızı orada kocasının kuşlara yalvarması sayesinde çuvallarını doldurur.

16 numaralı masalda [**Köpekle Evlenen Kız**] bir kız sihirle bağlandığı için delirmiştir. Kahraman kız bir **dağda** aşıkının yaptığı sihri bozar ve kızı akıllandırır.

32 numaralı masalın [**Devleri Korkutan Bilâl Ağa**] kahramanı Bilâl Ağa evinden kovulur. Gittiği yer devlerin dağıdır. Fakat onlara cesur görünür ve onlarla birlikte o **dağda** bir müddet daha yaşar.

33 numaralı masaldaki [**Korkak Deli**] kahramanı, devler **dağa** odun getirmesi için gönderirler. İmkânsız bir şey teklif ederek devlerin gözünü korkutur ve oduna devleri gönderir.

39 numaralı masalda [**Melikşah**] Melikşah, Dünya güzeli ile beraber olmak için teklif edilen işi yapar. Karnına konulduğu atı kuşlar kaçıtır ve bir **tepeye** indirirler. Orası kıymetli taşlarla doludur. İlk gelişinde hileye kanan Melikşah ikinci gelişinde tepeden aşağıya kıymetli taşları değil adi taşları atar ve elinden kaçırdığı peri kızını bulmak için yollara düşer.

40 numaralı masalda [**Şemşirak Taşları**] şemşirak taşlarını getirmeye giden 3 şehzadenin en küçüğü bir **dağın** tepesine ulaşır. Orada karşılaştığı Hızır o taşları nasıl elde edebileceğini ona anlatır. O da anlatıldığı üzere hareket ederek taşları elde eder.

43 numaralı masalda [**Çoban Ahmet**] hamile karısına et istemek için **dağlara** çıkan fakir koca, Çoban Ahmet ile karşılaşır. Sadece bir dua için koyununu fakire veren Ahmet, hamile kadının “Padişah olasın” duasına nail olur. Gerçekten de masalın sonunda Ahmet padişah olur.

44 numaralı masalda [**Hayat Otu**] dağ iki yerde geçmektedir. Padişahın kızını yiyecek olan dev bir **dağdadır**. Kızı oraya gönderirler. Kahraman, yanındaki hayvanların da yardımıyla devi öldürür. O geceyi **dağda** geçirir. Kızı seven vezir ise kahramanın kafasını kesip kızı kendisinin kurtardığını söyler. Kahramanın yanındaki hayvanlardan yavşan hayat otunu getirip onu canlandırır. İş anlaşılınca vezir idam edilir ve padişaha genç damat olarak kabul edilir. Damat, kendisine gitmemesi söylenen bir **dağda** bir cadının sihriyle taş kesilir. Daha sonra kardeşi gelir ve hayvanlarıyla beraber damadı kurtarır.

46 numaralı masalda [**Muradına Nail Olmayan Dilber**] öleceğini anlayan Muradına Nail Olmayan Dilber kendisinin bir dolaba gömülmesini ister. Bu isteğine uygun bir dolabı **dağın** tepesine yaparlar. Dolap her açılış kapanışta “Muradına Nail Olmayan Dilber” diye ses çıkarır. Bu sesleri duyan şehzade oraya gelir ve bu ziyaretten sonra bütün mesele açıklığa kavuşur.

51 numaralı masalda [**Tuz Kadar Sevgi**] iki yerde **dağdan** bahsedilir. İşsiz Tembel Ahmet ekmek parası kazanmak için dağa odun kesmeye gider. Odun paraları ile bir eşek alarak bu işi daha rahat bir şekilde yapar. Katıldığı bir kervanda, hayvanları başkalarının isteğine rağmen bir **dağın** tepesine yıktırır. Buna katılmayanları daha ileride haramiler soyar, Tembel Ahmet ve yanındakilere hiçbir zarar gelmez. Böylece Ahmet'in hem maaşı artar, hem de bir katır yükü eşya onun olur.

53 numaralı masalda [**Sadık Kadının İhaneti**], nişanlısının intikamını almak isteyen kız, onu öldüren adamın kafasını kestikten sonra bir **dağın** başına gelir ve orada gömülü olan nişanlısının yanında intihar eder.

57 numaralı masaldaki [**Padişah Oğlu ile Çoban Oğlu**] padişah kendi oğlundan daha akıllı olan çobanın oğlunu öldürmek ister. Bunu öğrenen delikanlı kaçarak bir **dağa** saklanır. Orada bir uçak yapar ve kendisini yakalamak için dağın etrafını kuşatan ordunun gelmesi üzerine uçağıyla kaçıp kurtulur.

66 numaralı masalda [**Akıllı Kardeşe Deli Kardeş**] akıllı ve deli kardeş memleketlerinden kaçıp giderlerken bir **dağın** tepesinde fırtınaya yakalanırlar. Daha önce korkutup kaçırdıkları tüccarların paralarını alan akıllı kardeş, kilimlerini alan deli kardeşin üstüne örtmesi için hiçbir şey vermemesi üzerine donarak ölür. Deli kardeş bunun üzerine cesedini dağdan aşağıya yuvarlayıverir (Sakaoğlu, 1973: 269-271).

Yine masalarda dağ ile ilgili bölüme Prof. Dr. Ali Berat Alptekin'in **Taşeli Masalları** kitabında da rastlıyoruz. Burada iki masalda ise **olağanüstü dağları** görüyoruz. İlgili efsane kısımlarını aşağıya alıyoruz.

18 numaralı **Fes Padişahı** masalında *“Olağanüstü özelliklere sahip olan Bakır, Altın ve Gümüş dağlar”*dan bahsedilirken; 41 numaralı **Kuş Şahı** masalında ise *“Billur dağından Gevher Dağı'na yuvarlanan bütün taşların altın olduğundan”* bahsedilir (Alptekin, 2002: 142).

Yukarıdaki masallardan da anlaşılacağı üzere önemli olaylar dağ başında gerçekleşmektedir. Kuşlara yalvararak kuş tüylerini çuvala doldurma dağda gerçekleşir. Kahraman kız, âşıkının yaptırdığı sihri dağda bozulur. Bilâl Ağa devlerle dağda yaşar. Dağa odun getirmeye gidilir. Kıymetli taşlar dağ ve tepelerde bulunur. Dağ, bir şey-

lerin istendiği yerdir. Dağ devlerin yaşadığı yerdir. Cadının sihriyle damat dağda taş kesilir. Dağda fırtınaya yakalanılır. Dağ, sığınılacak yerdir. Dağlar, olağanüstüdür ve olağanüstülüklerin yaşandığı yerlerdir.

Masallardaki en önemli dağ motifi Kafdağı'dır. Asya kökenli Türk masallarında da dağın önemi dile getirilmekte ve Şor Türklerine ait bir masalda Altun Han'ın oğlunun kendisine sataşan birini bir yumruktaki öldürüp gücünü ispat etmesi sonucu amcasıyla Altın Dağı'nda oturan yaratıcı Tanrı'ya giderek Kara atlı Pergen adını alması bu durumun örneklerinden biridir (Ögel, 2010: 318-319).

2. Efsanelerde Dağ

Türk halk anlatmaları içerisinde dağ motifi en çok efsanelerde görülür. Anadolu baştan başa efsanelerle doludur. Bunlar içerisinde dağlar, tepeler, ağaçlar, mağaralar vs. ile ilgili pek çok efsaneye rastlamak mümkündür. Anadolu'da anlatılan efsanelerden tespit edebildiğimiz dağ efsanelerini konularına göre vermek istiyoruz:

1. Taş Kesilme Sonucu Oluşan Dağ Efsaneleri
2. Dua Sonucu Oluşan Dağ Efsaneleri
3. Beddua Sonucu Oluşan Dağ Efsaneleri
4. Kardeşlerin, Dağa Dönüşmesi Efsaneleri
5. Adını Kullanılan Bir Kelimeden Alan Dağlarla İlgili Efsaneler
6. Adını Kullanılan Kelimenin Bozulmasından Alan Dağ Efsaneleri
7. Adını Görünüşünden Alan Dağ Efsaneleri
8. Adlarını Özelliklerinden Alan Dağ Efsaneleri
9. Adını Eren, Dede, Ana, Baba vb. Manevî Şahsiyetlerden Alan Dağ Efsaneleri
10. Adını Bağrında Yaşayan Bir Kahramandan Alan Dağ Efsaneleri
11. Dağın İyesiyle İlgili Efsaneler

12. Adını Peygamberden Alan Dağ Efsaneleri
13. Dinî Bir Şahsiyete Atfen Kutsal Sayılan Dağ Efsaneleri
14. Ritüellerin, Törenlerin Yapıldığı Dağ Efsaneleri
15. Hediye Edilen Dağ Efsaneleri
16. Adını Orada Şehit Olan Kişiden Alan Dağ Efsaneleri
17. Hazine ve Define Barındıran Dağ Efsaneleri
18. Dağda Meydana Gelen Olağanüstü Olaylarla İlgili Efsaneler

Çalışmamızda önemli bir yeri olan dağların meydana gelişleri ile ilgili yazılı kaynaklarda pek çok bilgi mevcuttur. Burada konu ile ilgili makale ve efsane kitaplarının ilgili bölümlerine kısaca dokunulacaktır.

Prof. Dr. Ali Berat Alptekin, İnsan Asıllı Dağ Efsaneleri adlı makalesinde insan asıllı dağ efsanelerini şu başlıklar altında incelemeye tabi tutmuştur:

I. Kullanılan kelimenin bozulması üzerine dağın adı ortaya çıkmıştır:

Anamas Dağı: “*Anamı as*”tan bozulmuş. Eğirdir / Isparta

Çökelez Dağı: “*Çök Ellez*”den bozulmuş. Çal / Denizli

Delles Tepesi: “*Deli Ellez*”den bozulmuş. Kınık / İzmir.

II. Dağ, adını velilerin bir grup halinde gelmeleri ve adı geçen yerde konaklama arzularından dolayı almıştır: **Erenguruh Dağı:** Kızılören / Konya.

III. Dağ, adını bağrında yaşayan bir kahramandan dolayı almıştır: **Keşiş Dağı** / Erzincan

IV. Dağ, adını kullanılan bir kelimedenden dolayı almıştır: Hazreti Nuh’un Gemisi karaya vurunca; “*Süphnallah*” der. Bundan dolayı dağın adı “*Süphan*” olur.

V. Dağ, adını bazen bir sevgilinin ardından yapılan feryattan dolayı almıştır: *Aman Osman*'dan **Amanos Dağı** / Hatay.

VI. İki kişinin kavgası üzerine ya kendilerinin veya başkalarının bedduası üzerine dağ oluşur: **Büyük ve Küçük Ağrı, Çaptıgan ve Adagan**, vb.

Yazar ayrıca benzer efsanelerin Anadolu ve diğer Türk ülkelerinde de olduğunu söyleyerek **Motif İndekx**'te; A 960 Dağların yaradılışı, X 520 Dağ hakkında yalanlar, F 750 Olağanüstü dağ, D 291 İnsanın dağa dönüşmesi motiflerine de yer vererek bu motifin yaygın bir motif olduğuna dikkat çekmek istemiştir (Alptekin, 2001: 28-30; Alptekin, 2012: 177-178).

Konuyla ilgili verebileceğimiz en önemli kitabî kaynaklardan birisi Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'nun **Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu** adlı doçentlik tezindeki “**Taş Kesilme Motifine Yer Veren Anadolu Türk Efsanelerinin Tip Kataloğu Umumî Planı**”nda 251-265 numaraları arasında yer alan tip numaralarıdır. Burada çeşitli sebeplerden dolayı dağa, tepeye, kayaya dönüşme söz konusudur. Burada dağ motifi “Dağ, tepe vs. haline dönüşme” başlığı altında verilmiştir. Konunun daha iyi anlaşılması için ilgili bölümü aşağıya alıyoruz:

251-265 Dağ, tepe vs. haline dönüşme

251. İki kız kardeş karşılıklı beddua ile dağ haline dönerler.

251.1. Kız kardeşler Büyük ve Küçük Ağrı Dağları haline gelirler.

251.1.1. Âdet üzere dünür büyüğe geldiği için küçük kız ona kırgındır.

N. Kale / Iğdır Kars.

251.1.2. Büyüğü daha güzel olduğu için dünürler hep ona gelir. Küçük kız ablasına kırgındır.

İ. Tanrıverdi / Diyardin - Ağrı.

251.1.3. Kocaya gitme sırası ablasında olduğu için küçük kız ona kırgındır.

N. Onk. TFA 272.6256 / Iğdır - Kars.

251.1.4. Küçük kız ablasının iş yapma teklifini reddeder.

N. Ümit / Nizip - Gaziantep.

251.1.5. İş yaparken birbirlerine laf atarlar.

Yaş. Ana. Efs. 70-72; H. Zübeyr Koşay, Ülk. III, 14, 13-16 / Ağrı.

251.1.6. Büyük kardeş işin zorunu küçük kardeşe yaptırır. Onun yardım istemesine aldırış etmez.

N. Çetin, TFA 248, 5578-79/.....

251.2. Dünürler hep büyük kıza geldiği için küçük kız kırgındır. Kardeşler Ağrı ve Köse Dağları haline gelirler.

Ö. Seviş / Ağrı.

252. İki ağa, mallarını gasp ettikleri dul bir kadının bedduasını alırlar. Ağalar Büyük ve Küçük Ağrı Dağları haline gelirler.

İ. Sarıkaya, EDY-14 / Taşlıçay - Ağrı.

253. Birçok yakınıni bir kan davası yüzünden kaybeden bir nine, yüreği kabarcınca Allah'tan kendisini taş eylemesini diler. Kendisi ve en son öldürülen torunu Büyük ve Küçük Ağrı Dağları haline gelirler.

101 Ana. Efs. 60-63; Agr. Fol. ve 93-93/Ağrı.

254. Tamahkâr mal sahipleri cimrilikleri yüzünden kaya ve tepe haline dönerler.

254.1. Cimri bir yürük, otlağına giren Hızır'a bir şey vermek istemez. Hızır bunun kaynayan süt kazanını kaya haline getirir.

M. Erkılıç, TFA 250, 5637-38 / Erzincan.

254.2. Hızır'a süt vermeyen kadınların kendileri, sürüleri ve kazanları kaya haline gelir.

S. Bıyık / Erzincan.

255. Havanın güzelliğine aldanan yaşlı kadınlar yaylaya zamanı gelmeden çıkarlar. Soğukların geri gelmesiyle kaya haline dönerler.

255.1. Mart sıcağına aldanan kadın kopan fırtınadan kurtulmak için süt kazanını boşaltıp içine girer. Orada donarak taş kesilir.

M. Tanyel / Erzincan.

255.2. Yaylaya çıkarken Allah indinde makbul olmayan sözler söyleyen kadınlar kaya haline gelirler.

255.2.1. Nine April 5'te yaylaya gelir. Orada kendisi, koyun ve kuzuları, süt dolu kazanı kaya haline gelir.

M. Öcalan / Erzincan.

255.2.2. Nine April 5'te komşusuyla gitmek ister. Ona verdiği cevap neticesinde yaylada kazanıyla kaya haline gelir.

R. Kara / Erzincan.

255.2-A. Martın güzel havasına aldanan çoban ikaz edenlere aldırılmaz. Yaylada 3 gün gezer. Daha sonra sürüsüyle taş olur.

A. Yücel / Suşehri - Sivas.

256. Hızır'a istediğini vermeyenler taş, mahsulleri tepe haline gelir.

256.1. Bol olan mahsulünü çeç eden çiftçi Hızır'a buğday vermez. Hızır çiftçinin ve buğdaylarının taş olması için dua eder. Kendisi taş kesilir, çeç ettiği mahsulü ise tepe haline gelir.

101 Ana. Efs. 41-42; N. Recep Güner / Avanos - Nevşehir.

256.2. Ağa, Hızır'a buğday vermeyeceğini söyler. Hızır'ın duası ile ağanın 3 teci ve samanları tepe gibi taş kesilir.

C. Yağan / Horasan - Erzurum.

256.3. Bol mahsul alan iki kardeş, teclerini savururlarken yanlarına gelen Hızır'a onun tec değil saman olduğunu söylerler. Hızır da kardeşlerin ve teclerin taş kesilmesi için dua eder. Kardeşler taş, tecler tepe haline gelirler.

S. Mutlu / Kayseri.

256.4. Zengin olursa fakirlere yardım edeceğini söyleyen bir çiftçi, tarlasında bir küp altın bulur. Ama ekininden bir parça isteyen Hızır'ı kovar. Hızır sap ve samanının taş kesilmesi için dua eder. Çiftçinin harmanındaki çeçleri tepe gibi taş kesilir.

Dr. N. Gözaydın / Kızılcahamam - Ankara.

256-A. Hızır'a buğday vermeyen çiftçi onu kovar. Hızır da onun taş kesilmesi için dua eder. Adam taş kesilir.

Ana. Hal. Res. 118; Tür. Taş. İlg. 146 / Nevşehir.

256-B. Hacı Bektâş-ı Velî'ye köylüler buğday vermezler. Onun duası ile çeçleri tepe gibi taş halini alır. Hacı Bektâş-ı Velî'ye durumu anlatırlar. Çeçleri tekrar eski şeklini alır.

Men. Hac. Bek. 34-35/.....

257. Üç genç kızını yılan sokmasıyla kaybeden annenin acılarını dindirmek için Allah onu büyük bir kaya haline getirir.

101 Ana. Efs. 52-53; M. Kahrman / Kula - Manisa (Sakaoğlu 1980: 136-138).

Konuyla ilgili bölümlere yer veren bir başka kitap ise Prof. Dr. Metin Ergun'a aittir. Ergun, **Türk Dünyası Efsanelerine Değişme Motifi** adlı doktora tezinin 1. cildinde bu konuya değinmiştir. Tezinde 24 Türk devlet ve topluluğunun efsanelerinde şekil değiştirmeyi konu edinen Ergun, 1. ciltte bu efsaneleri incelerken 2. ciltte ise bu metinlere yer verir. Kitabın ilgili bölümünü aşağıya alıyoruz:

Dağa, Tepeye ve Toprağa Dönme başlığı altında Ergun, şunları söyler:

“Az örneği bulunan motiflerden biri de budur. Bu motifin, tipin oluşmasında zor durumdan kurtulma ve cezalandırma esas etkenlerdir. İnsanlar veya insanın haricindeki diğer varlıklar ya karşılaştıkları zor bir durumdan kurtulmak veya cezalandırılmak için dağa, tepeye veya toprağa dönerler.

Sevgilisine kavuşamayan veya evlenmelerine karşı çıkan gençler dağa, tepeye dönmeyi dilerler. Zor durumda kalan âşıklar, dağa dönmeyi diler. Bu tip efsanelerle Özbek (901.1.1.) , Altay (901.1.2.), Kırgız (901.1.4.), Kazak (901.2.) ve Azerbaycan (901.1.3.) Türkleri arasında karşılaşmak mümkündür.

Yaramazlık yapan veya itaatsiz çocuklar dağa dönerler. Bu tipe bağlı efsaneleri Iğdır (916.2; 916.1.1.; 916.1.6), Ağrı (916.2; 916.1.6.; 916.1.2.), ve Gaziantep (916.1.4.) gibi Anadolu'nun değişik bölgelerinde görmek mümkündür. Aynı tip efsaneler Azerbaycan (917.1.; 917.3; 917.4), Altay (917.5), Özbek (917.2) vb. Türk boyları arasında da yaygındır.

Kavga eden karı koca, itaatsizlik yapanlar, ahlâkı bozulanlar vb. kötü huy sahibi kişiler dağa dönerler (927.1-3; 923.1-2.2).

Dağlarla ilgili olan efsanelerden Müslüman olmayan Türk topluluklarına, yani Altay, Hakas, Şor vs. ait olan anlatmalar mitolojik karakterlidir. Dağlara ruh, canlılık, kutsallık verilmiştir. Müslüman olan Türk boylarında dağa dönmeler dua neticesinde gerçekleşirken Müslüman olmayanlarda herhangi bir dua söz konusu değildir.” (Ergun, 1997: 181)

Ergun, **Neler Dağa, Tepeye ve Toprağa Döner?** Başlığı altında ise şu değerlendirmelerde bulunur:

“Diğer şekil değiştirmelerde olduğu gibi dağa ve toprağa dönenler genellikle insandır. Zor durumda kalan ve birbirlerine kavuşamayan âşıklar dağa döner (901.1 ve alt bölümleri). Düşman saldırısına uğrayan sevgililer (901.1.2), vaadinde durmayıp sevgilisinin yanına giden oğlanla annesi (901.4.1) dağa döner. Düşman saldırısına uğrayan, düşman tarafından öldürülen kimseler de dağa ve tepeye dönerler (902.1-902.3).

Annelerinden ve babalarından beddua alan çocuklar (916’in alt bölümleri), kavga eden kardeşler (917’nin alt bölümleri) veya aynı kıza âşık olan iki genç kavga ettiği için (918’in alt bölümleri) cezalandırılırlar. Akdağa döndürülürler. Dul bir kadının malını gasp eden iki ağa dağa dönerek büyük ve küçük Ağrı Dağları haline gelir (919).

İnsanların yanında bazı hayvan ve nesnelere de dağ haline geldiğini görürüz. Mesela Turfah’a saldıran ejderha bir yiğidin kılıcı altında dağ haline gelir (922). Aynı şekilde Allah tarafından ahlâkı bozulan halkı terbiye etmesi için gönderilen ayı, dağa döner (923.2.1). Bazı efsanelerde harmanla birlikte sahipleri de tepeye, taşaya döner (929.2; 929.5 vd.).

Değişik dağ olmalardan biri de çobanın bir kocakarının, koyunlarına saldıran kurtlara fırlattığı iğinin dağ haline gelmesidir (941).

Dağ olmalar genellikle dua ve dilek neticesinde olur. Müslüman olmayan topluluklarda ise bu durum görülmez.” (Ergun 1997: 188)

Ergun, konuyla ilgili bir de katalog hazırlamıştır. Katalogda 901-950 numaralarının arası **Dağa, Tepeye ve Toprağa Dönme**’ye ayrılmıştır. Yeni tipler için boş numaralara da yer verilen katalogun ilgili bölümü 942’de son bulur. Bu bölüm **Dağa, Tepeye ve Toprağa Dönme, Zor Bir Durumdan Kurtulma, Cezalandırma ve Diğerleri** alt başlıklarından oluşmuştur.

Tezimizin malzeme toplama aşamasında Anadolu’da dağlarla ilgili pek çok efsanenin anlatıldığını gördük. Yazılı kaynaklardan tespit ettiğimiz 144 dağ efsanesini

tezimize alarak incelemeye çalıştık. Bu efsanelerden bazısının adı farklı gibi görünse de hemen hemen hepsi dağ efsanesi motifleriyle iç içedir. Efsanelerde dağ bahsine yukarıda aktardığımız bilgilerin yeterli olduğu kanaatiyle bu bahsi burada sonlandırıyoruz.

3. Destanlarda Dağ

Destanlar, milletlerin varoluş mücadelelerinin en güzel dile getirildiği halk anlatmalarından biridir. Türkler tarihleri boyunca birçok destan meydana getirmişlerdir. Türkler genellikle bozkır ve dağlık alanlarda yaşadıkları için Türk destanlarında dağlar hep ön planda yer almıştır.

Altay kaynaklı Türk yaratılış destanında dağların oluşumu şöyle anlatılır:

Tanrı Karahan, dünyayı yaratmak istedi. Kişiye, suyun dibine dalarak toprak çıkarmasını buyurdu. Kötü düşünceden halâ vazgeçmeyen kişi, denizin dibinden toprak çıkarırken kendisi için de gizli bir dünya yaratmak için ağzına biraz toprak sakladı. Avucundaki toprağı su yüzüne serpince, Tanrı Karahan toprağı 'büyü' diye buyurdu. Bu büyüyen toprak yeryüzü oldu. Fakat aynı zamanda kişinin ağzındaki toprak da büyümeye başlayıp onu boğacak hale geldiği sırada Tanrı Karahan 'Tükür' diye buyruk verince kişinin tükürmesiyle ağzından çıkan topraklar yeryüzüne yayıldı. Akdağları ve tepeleri oluşturdu (Sepetçioğlu, 1972: 92-93).

Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi I'de Dünyanın Yaratılışı** alt başlığı altında; Yakut-Türk Yaratılış Destanı'nda şeytanın ağzında sakladığı toprağın Tanrı'nın fark etmesi sonucu ağzına vurup bunların saçılmasıyla dağların oluştuğu, bir başka Yakut-Türk efsanesinde de şeytanın yeryüzünde gezmesi sonucu bastığı yerlerin çukurlaşarak su ile dolması sonucu denizlerin ve göllerin, basmadığı yerlerin de ovaları ve dağları oluşturduğunu anlatmaktadır (Ögel, 2010: 448).

Türk-Memlûk Yaratılış Destanı'nda ise insanların ve Türklerin ilk atası olan Ay-Atam'ın, yağmur sularının Kara Dağcı adlı bir dağda bulunan mağaraya doldurduğu balçıktan yaratıldığı anlatılır (Ögel, 2010: 483-485).

Ergenekon Destanı'nda, büyük soykırımdan sonra geriye kalan iki Türk ailesinin Ergenekon denilen dağlar arasına sığınmaları ve çoğalmaları, Ergenekon'daki sarp dağların Türkleri koruması, Türk tarihi ve kültürü açısından dağın önemini ortaya koyan hususlardan biridir (Sepetçioğlu, 1972: 129-132).

Uygur Türeyiş Destanı'nda Böğü Han'ın büyümlü bir kızla Akdağ'a gitmesi, Böğü Han'ın dünyaya hâkim olacağı haberini bu dağ'da alması, aynı destanda Çinlilerin; Uygur Türklerinin talihli ve güçlü olmaları Uygurlar'ın yaşadığı yöredeki Kutlug Dağ'a bağlamaları Türk tarih ve kültüründe dağın önemini gözler önüne seren önemli kanıtlardandır. Bir Yakut efsanesinde Kara Han'ın ülkesine ulaşmak için demir dağı geçmesi, Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz'un savaştığı ve kaldığı yerlerin çoğunlukla dağlar olması, Türklerin ilk atası sayılan Nuh peygamberin üç oğlundan Yasef'in yaşadığı yerlerin Ortağ adlı dağlar oluşu, Türk kültür ve tarihinin en önemli unsurlarından Manas Destanı'nın kahramanı Manas'ın Alman-Bet'le karşılaşip dost olduktan sonra onun şerefine Kemekey Dağı'nda at yarışları yapılması Türk destanlarında dağın ne büyük önem arz ettiğini göstermektedir (Yardımcı, 2008: 249-269).

4. Halk Hikâyelerinde Dağ

Mensur halk anlatmalarının önemli bir türü de halk hikâyeleridir. Halk hikâyelerinde dağ bahsine geçmeden önce halk hikâyesinin tanımına yer verilecektir. Halk hikâyesi kavramı birçok araştırmacı tarafından tanımlanmıştır. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için bu araştırmacıardan birkaçının tanımına aşağıda değinilecektir:

Şükrü Elçin: *Arap dilinde başlangıçta “kıssa” ve “rivayet” olarak düşünülen, sonraları “eğlendirmek” maksadı ile “taklid” manasında kullanılan “hikâye” deyimi, gerçek ve hayali bir birtakım vakaların, maceraların hususî bir üslupla, sözle nakil ve tekrarı demektir. Bu tarif, az bir farkla bugün anladığımız “halk” ve “modern” hikâye türü için de kabul edilebilir.*

Türk halk hikâyeleri, zaman seyri ve coğrafya-mekân içinde “efsane, masal, menkabe, destan vb.” mahsullerle beslenerek dinî, tarihî, içtimaî hadiselerin potasında iç bünyelerindeki bağlarını muhafaza ederek milletimizin roman ihtiyacını karşılayan eserlerdir (Elçin, 1998: 444).

Eflatun Cem Güney: *Halkın gönül dünyasını dile getiren ölmez hikâyelerdir* (Güney, 1951: 385).

Ali Berat Alptekin: *Göçebelikten yerleşik hayata geçişin ilk mahsullerinden olup; aşk, kahramanlık vb. gibi konuları işleyen; kaynağı Türk, Arap-İslâm ve Hint-İran olan, büyük ölçüde âşıklar ve meddahlar tarafından anlatılan nazım nesir karışımı anlatmalardır* (Alptekin, 2002a: 18).

Dağlar, eski Türk inançlarının etkisinde kalınarak Anadolu'da şekillenen efsanelere, destanlara, halk hikâyelerine, masallara, türkülere, mânilere, atasözlerine, deyimlere ve şiirlere yansımış, âşığın dilinden ve telinden hiç düşmeyip İslâmî kültürle yoğrularak eski önemini sürdürmüştür. Efsanelerde, destanlarda sık sık görülen dağ, halk hikâyelerinde de önemli bir motif olarak varlığını hissettirmiştir.

Dağ, tepe, ağaç, ırmak, pınar vb. unsurlar halk hikâyelerinin vazgeçilmez unsurlarıdır. Bunlar halk anlatmalarında doğal çevreyi anlatmaya yarayan unsurlardır. Türk kültür hayatında önemli bir yeri olan dağ, halk hikâyelerinde çeşitli şekillerde görülür. Dağın, halk hikâyelerindeki görünümüne Prof. Ali Berat Alptekin'in **Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı** başta olmak üzere değişik kaynaklardan bakmayı uygun görüyoruz. Alptekin, bu eserinde Stith Thompson'un **Motif İndex**'ine göre halk hikâyelerini tasnif etmiştir. Alptekin'in bahse konu eserindeki dağın görünümünü aşağıya alıyoruz:

Bu tasnif çalışmasında **F. Harikulâdelikler** başlığı altında **F 750 Olağanüstü dağlar ve ülkelerin özellikleri** başlığı altında iki hikâyeden bahsedilir. Bunlar:

Kahraman-ı Katil, Kafdağı'na giden dört kişiden biridir (63).

İnsanlara rahat veremeyen devler, Kafdağı'nda yaşarlar (15).

F900 Olağanüstü hadiseler

Katil, Kafdağı'nda olağanüstü hadiselerle karşılaşır:

a) Kırk nardan, otuz dokuzu boş, kırkıncısı dolu,

b) Kudretten kaynaklı kazan,

c) Kur'an okuyan kuş (15) (Alptekin, 2002a: 299-300).

Halk hikâyelerinde aşk için sevgili Emrah'ın Selvi için yaptığı gibi dağlar aşar, Ferhat Şirin için dağlar deler, Hurşit, kendisine verilmeyen ve Karadağ'a götürülen sevgilisi için dağlar, beller aşar, Sürmeli Bey Telli Senem'in peşinden Çukurova'ya inmek için geçit vermeyen dağları geçer (Yardımcı, 2008: 249-269).

Dede Korkut hikâyelerinde ise dağların Şamanlık devirlerinden gelen belirsiz etkilerle anıldıkları olmakla beraber, İslâmî yaklaşımla dağlara kutsallık izafe edilmesi görülmez. Çeşitli münasebetlerle **Karadağ**, **Aladağ**, **Karacuk Dağı**, **Kazılık Dağı** söz konusu edilmektedir. Kazılık Dağı'na Boğaç Han'ın anasının söylediği soylamada bir ilenme havası vardır:

*Akar senin suların Kazılık Dağı
Akar iken akmaz olsun!
Biter senin otların Kazılık Dağı
Biter iken, bitmez olsun!
Kaçar senin geyiklerin Kazılık Dağı
Kaçar iken, kaçmaz olsun! Taşa dönsün.*

Ancak bu hikâyelerde dağlar umumiyetle göğsü güzel sıfatı ile anılarak gezinti ve av bölgesi olarak tasvir edilirler (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C 2, 1977: 178-179).

Sonuç olarak Akdağ, halk hikâyelerinde de önemli bir yere sahiptir ve değişik fonksiyonlara sahiptir. Halk hikâyelerinde dağ, üzerinde olağanüstü yaratıkların yaşadığı ve olağanüstü olayların gerçekleştiği bir mekân olarak karşımıza çıkar. Nitekim sevgiliye kavuşmanın yolu da dağlardan geçer. Halk hikâyelerinde bedduaya muhatap olan da yine dağlardır.

5. Fıkralarda Dağ

Dağ kelimesinin fıkra ile birleşmesinin en güzel örneklerinden birini Nasreddin Hoca'da görüyoruz. **Biz Onun Ayağına Gideriz** fıkrasında dağ yüce, ulu olarak karşımıza çıkarken Nasreddin Hoca ise kibirden sıyrılmış, mütevazı bir kişi olarak

karşımıza çıkmaktadır. Bu fıkra mantık açısından Nasreddin Hoca'ya ait olmayıp, Hoca adına bağlanan fıkralardandır. Şöyle ki Nasreddin Hoca'nın ermişlik ve benzeri kavramlarla ilgisi yoktur. O, bu özelliğiyle toplumu kandıran bir kişi görünümüne büründürülmüştür. Fıkranın sonunda da onun böyle bir özelliğe sahip olmadığını görmekteyiz. Dağ ile ilgili olmasından dolayı bahse konu fıkrayı ve tespit ettiğimiz diğer fıkraları aşağıya alıyoruz.

Biz Onun Ayağına Gideriz

Nasreddin Hoca'nın hocalığı halk arasında ermişliğe kadar ilerleyince günün birinde hemşehrileri;

“Hocam, senin bir ermiş olduğunu, istediğin her şeyi ayağına getirttiğini söylüyorlar. Fakat bunu biz göremedik; şu kerametini bize gösterir misin?” diye sorarlar.

Bu sözler karşısında şöyle bir kendini toparlayan Nasreddin Hoca;

“Ey dağ, haydi yanıma gel.” diye üç defa seslenir.

Nasreddin Hoca ve hemşehrileri bakarlar ki dağın kıvrıdağı yok. Herkes, Hoca ile dalga geçmeye hazırlanırken Hoca yerinden kalkıp yürümeye başlar ve;

“Hemşehrilerim, biliyorsunuz bizde kibir diye bir şey yoktur. Ne yapalım, dağ bizim ayağımıza gelmezse biz onun ayağına gideriz.” deyiverir (Sakaoğlu-Alptekin, 2009: 198).

Onu Arafat'ta Düşünürüz

Bir kurban bayramı sabahı Bektaşî'nin biri erkence uyanıp akşam mahmurluğunu gidermek için limonluyu çekmeye ve penceresinin önüne oturarak gün doğmasını beklemeye başlar. Bayram namazına yetişmek üzere tekbir getirerek acele acele camiye koşan bir softanın gözüne, elinde kadehiyle Bektaşî'nin içki içtiği ilişkisiyle taassup damarı kabarıp:

-Behey Allah'tan korkmaz, kuldan sıkılmaz, zındık herif! Mübarek bayram günü, halk camilere koşarken sen böyle büyük günah işlemekten utanmıyor musun? diye ağzını açmasıyla telaşsızca kadehini ağzına boşaltan Bektaşî:

-Hocam der, acele etme, Şu mübarek gün dediğin nedir, anlat da ona göre davranayım!

-Bu mübarek gün Beytullah'a yüzler sürerek Arafat'a çıkıp hacc-ı ekberini tamamlayan Müslümanların Şerefine kurbanlar kesilir, bayramlar edilir, anladın mı? demesiyle, bu aralık hazırladığı ikinci kadehi yuvarlayan BektaŐi cevap verir:

-Aman hocam! Çok tuhafsın. Arafat nerede, biz nerede? Onu hacca gittiğimiz zaman düşünürüz! (Yıldırım, 2016: 185).

Ne Dağda Domuz, Ne Bağda Karpuz

Köy BektaŐilerinden birisi, oğluyla Şehirdeki BektaŐi babasına armağan olmak üzere bir koyun gönderir. Baba delikanlıya hürmet eder, yemeğe alıkor. Yemekte kl-bastı ile çok nefis bir Şarap varmış. İkiisi de delikanlının hoşuna gitmiş. "Baba efendi, bu nasıl Şarap, ne hoş kl-bastı?" diye sorar. Baba "Evlat, bu Şarap, sizin bildiğiniz Őaraplardan değildir. Tekkenin bağında yetiŐtirdiđimiz karpuzlar olgunlaŐınca, yıllanmış Őarabı alırız, karpuzu kökünden ayırmadan üzerinden bir delik açar, Őarabı oraya aktarıyoruz. On gün sonra Őarabı karpuzdan boŐaltırız, işte bu gördüğün Şarap böyle bir Őaraptır. Kl-bastıya gelince, bu da yaban domuzu yavrusunun etinden yapılmıştır. Sakın bunu ham ervahlara söyleme; yoksa ne dağda domuz, ne bağda karpuz kalır." demiş (Yıldırım, 2016: 240-241).

Tırıl'ın Dağı Da Atılacak Mı?

Karateveli Tırıl Dağı eteklerinden inip Camızlık köyüne Cuma namazı kılmaya gitmiş. Hoca, vaazında kıyametin dehŐetini anlatıyormuŐ. Göklerin çökeceği, yeryüzünün yarılacağı, dağların yürütülüp savrulacağı ve hallaç pamuğu gibi atılacağından bahsetmeye başlayınca Karateveli dayanamayıp sormuş:

-Hocam, Şu koca Tırıl Dağı ile bizim Karatepe'nin Kızıl kayası kül gibi savrulacak mı?

-Elbette savrulacak.

-Abooo! Valla hocam, o zaman çok yay, çok da kiriş kırar (KeebaŐ, 2007: 34).

D. MANZUM TÜRLERDE DAĞ

1. Mânilerde Dağ

Anonim halk edebiyatı mahsullerinin en yaygın olanlarından biri de “mâni”dir. Dügünlerde, kadın topluluklarında, iş yerlerinde, tarlalarda vb. söylenen mâni umumiyetle hece vezninin 7 veya 8’lisi ile meydana getirilen 4 mısralık manzumelerdir. Dört mısradan az veya çok mısralarla ve hecelerle söylenen mâniler de vardır. Her türlü hayat hadiseleri arasında aşk, gurbet, kıskançlık, hasret, kırgınlık, tabiat vb. temleri işleyen mânilerde ilk iki mısra bir bakıma duygu, düşünce ve hayalin girişini teşkil eder. Dinleyenin ve okuyanın dikkatini çekmeye yarayan bu iki mısradan sonra üçüncü ve hususiyle dördüncü mısra asıl konuyu vermeye çalışır; dört mısranın bütün bir duygu, fikir ve hayali işlediği nadiren görülür (Elçin, 1998: 281).

Anonim halk edebiyatı mahsullerinden en yaygın olan, Türk kültür ve medeniyetinin maddî ve manevî malzemelerini aksettiren mânilerde de “dağ” motifine rastlıyoruz. Türk mitolojisinin önemli motiflerinden biri olan “dağ” ile ilgili tespit edilen mânilere aşağıda yer verilecektir:

Şu dağlar olmasaydı

Çiçeği solmasaydı

Ölüm Allah’ın emri

Ayrılık olmasaydı (Elçin, 1998: 283).

Bu dağın karı benem

Gün vursa erimenem

Yedi yıl yerde yatsam

Âşıkam çürümenem (Elçin, 1998: 284).

SEYDİ’ m eder taşlı dağlar

Çiçekli kuşlu dağlar

Sen de mi yârden ayrıldın

Gözlerin yaşlı dağlar (Dizdaroğlu, 1969: 62).

*Gittim dostun bağına
Kondum gül budağına
Ötemedim kar yağdı
Gönlümüzün dağına* (Dizdaroğlu, 1969: 64).

*Dağıdır
Yeller duman dağıtır
Çıktım dağlar başına
Sordum bu ne dağıdır
Felek bana ses verdi
Dedi sevda dağıdır
Çirkinler otağ kurmuş
Gelir güzel dağıtır
İllerle güler oynar
Bana çene dağıdır* (Dizdaroğlu, 1969: 58).

2. Ninnilerde Dağ

Ninniler, en az iki – üç aylıktan üç – dört yaşına kadar annenin çocuğuna, onu kucağında, ayağında veya beşikte sallayarak daha çabuk ve kolay uyutmak yahut ağlamasını susturmak için hususî bir beste ile söylediği ve o andaki hâlet-i rûhiyesini yansıtır mahiyette, umumiyetle mâni türünde bir dörtlükten meydana gelen bir çeşit türkülerdir (Çelebioğlu, 1982: 9).

Türk kültüründe son derece önemli olan dağın ninnilerde olmaması düşünülemezdi. Bu düşünceden hareketle ninni kitaplarında dağın izi sürülmeye başlandı ve dağ ile ilgili pek çok ninniye rastlandı. Tespit edilen ninni örneklerinden bazıları aşağıya alınmıştır:

*Ninni desem dağ yol olur;
Dikenler hep gül olur;
Melekler onu korur,
Ninni yavrum ninni!* (Çelebioğlu, 1982: 43).

*Ulu dağ karın erisin,
Yaylanı seller bürüsün,
Çamların kökten çürüsün,
Bebek oy!.. bebek oy!.. (Çelebioğlu, 1982: 62).*

*Ali'min beşiği çamdan,
Yuvarlandı düştü damdan,
Bey baban duyarsa gelir Şam'dan.
Uyan Ali'm sabah oldu,
Dağ uykusu haram oldu. (Çelebioğlu, 1982: 89).*

*Dağa vardım dağ uyur,
Dağda tavşanlar uyur,
Ben yavruma e derim,
Yavrum beşikte uyur. (Çelebioğlu, 1982: 122).*

*Dağlarda kar kalmadı,
Ninni yavrum ninni,
Yüreğimde yağ kalmadı,
Ninni yavrum ninni! (Çelebioğlu, 1982: 309).*

*Dağları duman bürüdü,
Gençtim ömrüm çürüdü!
Gözünü uyku bürüdü,
Ninni ninni ninni! (Çelebioğlu, 1982: 309).*

*Dağların taşı yandı ninni,
Bağrımın başı yandı ninni,
Kınamayın komşular ninni,
Ciğerimin başı yandı ninni! (Çelebioğlu, 1982: 309).*

Dağa gittim dağ uyur ninni
Dağda tavşanlar uyur ninni
Göle gittim göl uyur ninni
Gölde balıklar uyur ninni
Eve geldim ev uyur ninni
Evde yavrum uyur ninni (Elçin, 1998: 273).

Ninni dağların eteği ninni
Bura aslanların yatağı
Anasının derd ortağı
Uyusun da büyüsün ninni (Elçin, 1998: 275).

Dağda davarın otlasın
Ovada çiftin işlesin
Mevlâ'm seni bağışlasın
Oğlum ninni yavrum ninni (Elçin, 1998: 278).

3. Bilmecelerde Dağ

Bilmeceler, tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı hadiseleri; insan hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı; akıl, zekâ veya güzellik nev'inden mücerret kavramlarla dinî konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde yakın – uzak münasebetler ve çağrışımlarla düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözlerdir (Elçin, 1998: 607).

Türk halk edebiyatı mahsullerimizden birisi de bilmecelerdir. Türk kültürünün önemli mefhumlarından olan dağın bilmecelerimizde de çok önemli bir yeri vardır. İncelediğimiz bilmece kitaplarında her ne kadar cevabı dağ olan bilmecelere rastlanılmamışsa da içerisinde dağ geçen pek çok bilmece tespit edilmiştir. Türk bilmeceleri içerisinde tespit ettiğimiz çok sayıda dağ ile ilgili bilmece örneklerinden bir kaçına aşağıda yer verilmiştir:

Dağ başında duran kişi,
 Ne avrattı, ne de kişi;
 Attı taşı, vurdu kuşu,
 Ne taş taştı, ne kuş kuştu! (Çelebioğlu vd., 1979: 48)
 (*Azrail a. s.*)

Dağ başına pamuk serdim. (Çelebioğlu vd., 1979: 73)
 (*Bulut – Çorlu*)

Dağ erir mi?
 Erimez deme! (Çelebioğlu vd., 1979: 78)
 (*Buz*)

Dağ başında bir kocakarı,
 Ağlar ağlar dinmez yaşı. (Çelebioğlu vd., 1979: 86)
 (*Çam ağacı*)

Geriden gördüm dağ gibi,
 Elime aldım kav gibi. (Çelebioğlu vd., 1979: 142)
 (*Pamuk*)

Dağ taş dinlemez,
 Yol bulup gezemez,
 Karşısın çıkanı görünce,
 Dere tepe demez. (Çelebioğlu vd., 1979: 174)
 (*Geyik*)

Yüce dağ başında,
 Kıvrım bahar yuvası. (Çelebioğlu vd., 1979: 190)
 (*Kulak*)

Dağa attım bir kolan,
 Dağ yandı kolan yanmadı. (Çelebioğlu vd., 1979: 263)
 (Yol)

Ben dağ idim dağ idim,
 Başı püsküllü beğ idim,
 Felek beni şaşırttı,
 Ahırlara düşürttü. (Çelebioğlu vd., 1979:280)
 (Çalı Süpürgesi)

Dağdan gelir dağ gibi,
 Omur vurdum kav gibi. (Çelebioğlu vd., 1979: 308)
 (Davul)

Uzaktan baktım dağ gibi,
 Yanına gittim ağ gibi. (Çelebioğlu vd., 1979: 320)
 (Tren)

Dağdan gelir, taştan gelir,
 Sarı yeleli arslan gelir. (Çelebioğlu vd., 1979: 81)
 (Sel)

Dağdan gelir dalalı,
 Kuyrucuğu kınalı,
 Sekül sekül ayaklı,
 Beli seyman kuşaklı,
 Kıf kıf eder kuyruğu,
 Yıf yıf eder yüğüğü. (Çelebioğlu vd., 1979: 146)
 (Karga)

Dağdan attım hız ile
 Yedi bin yıldız ile
 Efendimiz çadır kurmuş
 Acısı soğan ile. (Çelebioğlu vd., 1979: 312)
 (*Tüfek*)

Kat kat dağlar,
 Dağların ardı bağlar,
 Bunu kesen kasabın,
 Gözleri durmaz ağlar. (Çelebioğlu vd., 1979: 119)
 (*Soğan*)

Hiç konuşmaz cevap verir,
 Sesi dağlarda erir. (Çelebioğlu vd., 1979: 307)
 (*Yankı*)

4. Türkülerde Dağ

Âşık Veysel:

“Türk’üz Türkler yoldaşımız

Hesaba gelmez yaşımız

Nerde olsa savaşımız

Türk’üz Türkü çağırırız

Subaşında sulaklarda

Türk’ün sesi kulaklarda

Beşiklerde beleklerde

Türk’üz Türkü çağırırız”

diyor. Anonim Türk edebiyatında önemli bir yeri olan türküler, sözlü ve yazılı kültürümüzün önemli mahsullerindedir. Türk’ü Türk yapan, Türk’ün özünden bir parçadır

esasında türküler; onu yani Türk'ü her daim bir, iri ve diri tutan. Türküler dün olduğu gibi bugün de millî ve beşerî canlılığını koruyarak hayatımızdaki yerini almaktadır. Yarınlar da bu canlılığı hiç şüphesiz aktaracaktır.

Anonim Türk edebiyatı mahsullerinden olan türkülerde dağ, su, ateş vb. tabiat unsurlarına sıkça rastlamamız mümkündür. İçerisinde tezimizin konusunu oluşturan dağ motifini taşıyan pek çok türkü vardır. Dağ motifini taşıyan türkülerden birkaç dördlüğü aşağıya alıyoruz:

16. yüzyıl Karaca Oğlan'ı Alaman Dağlarına 5 kıtalık türkü yakmıştır. Birinci kıtayı aşağıya alıyoruz:

*Üstünde yortduk eşdik
Sarpdur Alaman dağları
Bihamdillah hele geçdik
Sarpdur Alaman dağları* (Elçin, 1998: 199)

Kerem ile Aslı Hikâyesi'nde geçen türküden de bir kıtaya aşağıda yer veriyoruz:

*Erzurum dağları kardır geçilmez
Her adama gizli sırdır açılmaz
Ayrılık şerbeti zehir içilmez
Gelme ecel gelme iç gün ara ver
Al benim sevdanı götür yâra ver* (Elçin, 1998: 201)

Köroğlu'nun Bolu Beyi'ne meydan okuduğu türküde de dağa yaslanma, sığınma söz konusudur:

*Benden selam olsun Bolu Beyi'ne
Çıkıp şu dağlara yaslanmalıdır
Ok gıcirtısından kalkan sesinden
Dağlar gümbür gümbür seslenmelidir* (Elçin, 1998: 202)

Kiziroğlu Mustafa Bey türküsünde de dağ vardır:

Bir fend-inen geldi geçti peh peh peh

Kiziroğlu Mustafa Bey hey hey hey

Hışmı dağı deldi geçti

Ağam kim paşam kim

Nigar kim hanım kim

Kiziroğlu Mustafa Bey

Bir beyin oğlu

Hoş Bey'in oğlu (Elçin, 1998: 203)

Bir başka türküde ise yine dağ karşımıza çıkmaktadır:

Coşuyor da deli gönül coşuyor

Ciğerçiğim kebab oldu pişiyor

Sevdiceğim yüce dağlar aşıyor

Ötme garip bülbül gönlüm şen değil (Elçin, 1998: 219)

Aşağıdaki türküde ise başı dumanlı dağları görüyoruz:

Koyun gelir yata yata

Çamurlara bata bata

Gelin Ayşe'm sele gitmiş

Yosunları tuta tuta

Aman Ayşe'm yaman Ayşe'm

Dağlar başı duman Ayşe'm (Dizdaroğlu, 1969: 111)

Dadaloğlu'm der ki sen seni tanı

Adam Arap ata vermezdi yanı

Sana derim sana dağlar sultanı

Sana eş olur mu Berit Binboğa (Alptekin-Sakaoğlu, 2006: 119)

*Şu karşıki dağda yanar bir ıfık
Aldırmuş sevdiğin ağlar bir âşık
Bir ceren bakışlı zülfü dolaşık
Sende bir gümanım var Çiçek Dağı* (Alptekin-Sakaoğlu, 2006: 119)

Aşağıdaki dörtlükte ise Dadaloğlu dağa sığınmıştır:

*Belimizde kılıcımız kirmanî
Taşı deler mızrağımın temreni
Hakkımızda devlet etmiş fermanı
Ferman padişahın dağlar bizimdir.* (Alptekin-Sakaoğlu, 2006: 122)

*Karaca Oğlan'da ise dağlar şöyledir:
Hem okudum hemi yazdım
Yalan dünya senden bezdim
Dağlar kovuğunda gezdim
Yitik yavru bulunur mu* (Sakaoğlu, 2004a: 640)

*Yine geldi türlü baharlar bağlar
Bülbül figan edip kamuyu dağlar
Türlü çiçeklerle bezenmiş dağlar
Ulu dağlar yol olduğu zamandır* (Sakaoğlu, 2004a: 600)

5. Ağıtlarda Dağ

Sözlü kültür geleneğimizin önemli mahsullerinden birisi de ağıtlardır. Ağıtlarda dağ bahsine geçmeden önce ağıtın sözlük anlamı ve bazı araştırmacıların tanımlamalarına yer verilecektir.

Türkçe Sözlük'te **ağıt**: "a. 1. Ölenin iyi niteliklerini, ölümünden duyulan acıyı dile getiren söz veya ezgi. 2. Gelinin arkasından niteliklerini anlatan söz veya ezgi. 3. ed. Ölen bir kimsenin gençliğini, güzelliğini, iyiliklerini, değerlerini, arkada bıraktık-

larının acılarını, büyük felaketlerin acılı etkilerini dile getiren söz veya okunan ezgi, yazılan yazı, sagu, mersiye.” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, TS 2011: 43-44). Yine ağıtla ilgili olarak ortaya çıkan **ağıtçı** tabiri ise “Ölüye ağıt söylemek için tutulan kimse, ağlayıcı, saguculuk, mersiyehanlık” olarak tanımlanır (TDK, TS 2011: 44).

İnsanoğlunun ölüm karşısında veya canlı cansız bir varlığını kaybetme, üzüntü, telaş, korku ve heyecan anındaki feryatlarını, isyanlarını, talihsizliklerini, şikâyetlerini düzenli düzensiz söz ve ezgilerle ifade eden türkülere Batı Türkçesinde umumiyetle “ağıt” adı verilir (Elçin, 1990: 1). Şükrü Elçin ayrıca, Hun Türklerinden itibaren ölü gömme ve yuğ törenlerine bağlı olarak ananesi zamanımıza kadar gelen ağıtların bir bakıma ölen için söylenen methiye olduğunu da söylemektedir (Elçin, 1998: 290). Ayrıca Elçin, ağıt söyleyen için “ağıtçı” sözü yaygınlaşmış ve “ağıt yakmak” deyiminin türediğini de belirtmiştir (Elçin, 1990: 1; Elçin, 1998: 290).

P. Naili Boratav, ağıt kavramının tanımına ilişkin görüşlerini türkü türünün tanımlanması bağlamında ele alarak şunları söyler: “Türkiye’nin sözlü geleneğinde, bir ezgi ile söylenen halk şiirlerinin her çeşidini göstermek için âşık şiirleri için dahi en çok kullanılan ad “türkü” dür. Bölgelerle konulara değin özel hallerde ya da ezginin ve sözlerin çeşitlenmesine göre, türkü kelimesi yerine şarkı, deyiş, deme, hava, ninni, ağıt adları da kullanılır” (Boratav, 1969: 162). Ayrıca Boratav, halk geleneğinde hem ağıtın söylendiği töreni hem de tören sırasında söylenen (şiir düzenine uygun olsun olmasın) sözleri “ağıt” olarak adlandırır (Boratav, 1984: 197).

İslamiyet’ten önceki devirlerde “sagu” deyimini ile karşılanan ve “sıgtamak: ağlamak” fiilinden türemiş ağıta Azerbaycan’da “âğ”, Kerkük Türklerinde “sızlamag” ve Türkmencede “ağı” yanında “tavşa” adları verilmektedir (Elçin, 1990: 1).

Ağıtların ana konusu ölümdür. Anonim eserler çoklukla bu temayı işlemişlerdir. Halk şairleri ise ayrıca; destan, koşma, türkü, semaî, varsağı ve hoyrat gibi başlıklar altında ana konuyu genişletmiş ve zenginleştirmiştir. Bütün ağıtlarda epik ve dramatik olmak üzere iki unsur iç içe yaşamaktadır. Ağıtları çoklukla kadınlar söyler. Ölen erkekse bu vazife herkesten önce anasına, karısına, kız kardeşine, kızına, akraba ve komşularına düşer. Bazı yörelerde bu işi meslek edinmiş ağıtçılar yapar (Elçin, 1990: 3-4).

Rahmetli babam bir sohbet esnasında kendisinin çocukluk döneminde Osmaniye’de ağıtçı kadınların olduğunu, o kadınların cenazelere gelip ağıt yaktıklarını, cenaze sahiplerinin de ağıtçı kadınları maddî yönden gördüklerini söylemiş, zamanla bu ağıtçı kadınlara ağıt söyletme geleneğinin ortadan kalktığını da sözlerine eklemiştir. Rahmetli Âşık İmamî’nin de bir Âşıklar Şöleni’nde bu minvalde sözler sarf ettikten sonra bir ağıt söyleyerek konuyu bağladığını hatırlıyorum.

Ağıtın tanımı ve ağıt hakkında bazı bilgileri verdiğimiz göre artık **Ağıtlarda Dağ** bahsine geçebiliriz.

Dede Korkut Kitabı’nda Dirse Han’ın hatununun söylediği bir ağıtta “Ala Dağ”dan bahsedilir. Türklerin bilinen en kadim destanlarından olan Dede Korkut’ta yer alan bu ağıtı “ağıtlarda dağ” bahsine örnek olması açısından önemsiyor ve aşağıya alıyoruz:

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikâyesi’nde Boğaç Han babasıyla birlikte ilk avına çıkar. Namertlerin sözüne inanan Dirse Han oğlu Boğaç’ı yaralayıp ordusuna yalnız döner.

Dirse Han’ın hatunu, “Oğlancığının ilk avıdır.” diye attan aygır, deveden nuğra, koyundan koç kestirdi, “Kalabalık Oğuz beylerini ağırlayayım.” dedi. Toparlanıp yerinden kalktı, kırk ince kızı yanına aldı. Dirse Han’ı karşıladı. Göz kapaklarını kaldırdı Dirse Han’ın yüzüne baktı. Sağına soluna göz gezdirdi, oğlancığını göremedi. Kara bağırsırsıldı, bütün yüreği oynadı, kara çekik gözleri kan yaş doldu. Çağırıp Dirse Han’a söyler, görelim Han’ım ne söyler?

“Beri gel, başımın bahtı, evimin tahtı,

Han babamın güveyisi,

Kadın anamın sevgisi,

Babamın, anamın verdiği,

Göz açıp gördüğüm,

Gönül verip sevdiğim,

A Dirse Han!

Kalkıp yerinden doğruldun.

Yelesi kara cins atına atlayıp hemen bindin.
Göğsü güzel koca dağa ava çıktın.
İki gittin, bir geliyorsun, yavrumsan hani?
Karanlık gecede bulduğum oğlusan hani?
Çıksın benim gören gözüme a Dirse Han, yaman seğiriyor!
Kesilsin oğlanın emdiği süt damarım, yaman sızlıyor!
Sarı yılan sokmadan, akça tenim kalkıp şişiyor!
Biricik oğul görünmüyor, bağrım yanıyor!
Kuru kuru çaylara sucu saldım.
Kara donlu dervişlere adaklar adadım.
Aç görsem doyurdum,
Çıplak görsem giydirdim,
Tepe gibi et yığdırdım,
Göl gibi kırmızı sağdırdım,
Dilek ile bir oğlusunu güçlükte buldum.
Biricik oğlusunun haberini a Dirse Han, söyle bana!
Karşıda yatan Ala Dağ'dan bir oğul uçurdunsa, söyle bana!
Gür akan coşkun sudan bir oğul akıtınsa, söyle bana!
Aslanla, kaplana bir oğul yedirdinse, söyle bana!
Kara giysili azgın dinli kâfirlere bir oğul aldırđınsa, söyle bana!
Han babamın katına ben varayım,
Çokça hazine, bol asker alayım,
Azgın dinli kâfire ben varayım,
Yaralanıp cins atımdan inmeyince,
Yenimle kızıl kanımı silmeyince,
Kol but olup yer üstüne düşmeyince,
Biricik oğlusunun yollarından dönmeyeyim.
Biricik oğlusunun haberini a Dirse Han, söyle bana!
Kara başım kurban olsun bugün sana!" dedi, ağlayıp sızladı (Genç
vd., 2014: 569-571)

Ali Rıza Yalman (Yalkın / Yalgın)'nın **Cenupta Türkmen Oymakları I - II** adlı eserinde yer alan ağıtlarda yer yer dağa rastlıyoruz. Bu ağıtlardan bazılarını aşağıya alıyoruz:

Zaide'nin Ağıtı: Kösereli aşiretinden Zaide isminde bir gelin ortak üstüne gitmiş, ortağıyla geçinememiş ve sonunda babasının obasına kaçmak zorunda kalmış. Bunu da bu ağıtla açıklamış: “*Dağların başı dumanlı / Arkası yavru haymanlı / Oba baban öldü diyor / Benim gönlüm de gümanlı*” (Yalman, 1977: 243)

Günoğlu Ağıtı: Arkadaşı uğruna canını feda eden Günoğlu isminde birisine ait olan bu ağıtta “*Yüce dağ başına yağın kar olur / Benim işim katı ahu zar olur / Sürünme duvara üstün kir olur / Git kız git sen beni öldürdün*” (Yalman, 1977a: 266-267)

Yine bir başka ağıtta ise dağ karşımıza çıkar: Nişanlı bir kız nişanlısı ile beraber konuşmak için çeşmeye inmiş. Bundan haberdar olan kızın kardeşi çeşme başında bunları yakalamış ve tabancasını çekerek kız kardeşini öldürmüştü. Kızın ağzından ise şu ağıt düzenlenmiştir:

*Yüce dağda kar erisin
Enginin duman bürüsün
Beddua vermem kardaşım
Ağzımda dilim çürüsün*

*Yüce dağın karı idim
Ben anamın biri idim
Öldürme beni kardaşım
Sağ gözünün nuru idim* (Yalman, 1977a: 268)

*Bir başka ağıtta da dağ geçmektedir. İlgili dörtlükler şöyledir:
Ağcadağ'a ava gittim vurmağa
Av getirip hatırım almaya
Yavru kucağında memek vermeğe
Kalk yârim sana geyik getirdim*

*Ağcadağ'ın geyikleri bitmedi
Yandı yandı ocağımız tütmedi
Böyle uykulara kimse yatmadı
Kalk yârim sana geyik getirdim (Elçin, 1998: 309)*

*Başka bir ağıtta ise dağ şöyle geçer:
Yavru gahve içer fincanı mavi
Bu yıl da erimez dağların garı
En de gel ki yavrum bir daha görem
Azrail göğsüme konmadan bari (Elçin, 1990: 68)*

Yusuf'un Ağıtı

*Göçeri dağında yanar bir ışık
Gelemem anam yolum dolaşık
İpek mendilim kana bulaşık*

.....

*Göçeri dağında bir köm tütün
Bir tek gardaş da kaldı kul yetim
Götürüğ elbise mi de bazarda satın
O hayırsız teskereyi de ocakta yakın (Elçin, 1990: 98)*

Bunların dışında bir de nazım-nesir karışımı ağıtlar vardır. Bunlarda da dağ unsuruna rastlıyoruz. İlgili örneklerden bazısını aşağıya alıyoruz:

Çocuksuz Ölen Mehmet için Ablası Ağzından Söylenen Ağıt:

Baharın geldiğin nereden bileyim? Dağların karları eriyip gider, bağrını yere sürüyüp gider, kulaç kollu babamın oğlu, kara yerde çürüyüp gider. Babamın oğlu, babamın oğlu.

... Yürü hey Bulgar dağı yürü, arzumanım sende kaldı, yıkarım İstanbul'la Ankara'yı, bir gümanım orda kaldı.

Hele dağlar, hele dağlar; iniler gök, bulut ağlar; bir yan söyler, bir yan ağlar; babamın oğlu, babamın oğlu (Elçin, 1990: 105-106).

Bir başka ağıtta ise dağ şöyle karşımıza çıkıyor:

Dağlar bozuk değil mi
Ciğerim ezik değil mi
Bizi bırakıp nasıl gittin babam
Bize yazık değil mi (Elçin, 1990: 121).

Eski bir Dirmil ağıtında, anası ölen bir kız şu şekilde ağlamakta ve daha önce ölmüş olan babasına seslenerek, yeni ölen ve ölümler dünyasına gitmekte olan anasını karşılamasını istemektedir:

Goca dağlar çekmiş domanı önüne
Ana yitirenler varışa gelsin benim yanıma
A boba! Anamı hazırladık da salıyoruz yanına
Çık da karşıla anamı, karşı ucu önüne (Özdemir, 2015: 74).

Dirmil’de yas kalıpları içinde ilk sırada yer alan kalıptır. Başka yörelerde ve türkülerde “Yüce Dağ Başında” şeklinde karşımıza çıkan bu kalıp Dirmil’de “Goca / Koca Dağ Başında” şeklindedir.

“Goca dağ başında ekin ekilmez”
“Çıkdım goca dağ başına oturdum”
“Goca dağdan indirdiler sal’ımı”
“Goca dağ başında esger sesi var”
“Goca dağ başında bi palazcık öter” (Özdemir, 2015: 96).

Dirmilli Hâlis Kurt’un eşi olan Nafiye Kurt, 4 Kasım 2010 günü kanser hastalığına yenik düşerek vefat etmiştir. Kayın validesi Mâtip Kurt (1947):

“Çıktım yüce dağ başına oturdum
Etrafında lele sümbül bitirdim
Dostlar, Kasım’ın dördünde büyük gelinimi yitirdim
 (Özdemir, 2015: 145).

Servet Somuncuoğlu Öldüğünde Âşık Veli Tarafından Söylenen Ağıt:

Ağustos ayında yaktın hocam ciğerimin bağıni

Erkenden terk edip gittin Altayları, Tanrı Dağını

Kahpe felek pusudaymış, hain örmüş ağını

Turan Yazgan solundadır, Atsız almış sağıni (Özdemir, 2015: 158).

Oğula Ağıt: Mersin'in merkez köylerinden Değirmençay'da Havva Yağmurkaya'nın oğlu 15 yaşına geldiğinde zatürreye yakalanarak vefat eder. Daha sonra başka çocukları da olur ama ilk göz ağrısını hiçbir zaman unutamaz. Bunun üzerine söylediği ağıtta yer alan dağ ile ilgili bölümü aşağıya alıyoruz:

Aman Erçel'in dağlarında kekikler kokar

Aman yükseğinde de keklikler bülbüller öter (Berker, 2018: 123).

Şehit Askerlerin Ağıtı: Erdemli'nin merkezinde yaşayan Şırnak'ta askerlik görevini yaparken mayına basarak ölen askerlere yakılmış ağıttır:

Yüce dağlar köşeli

Askerlerimizin dilleri neşeli

Gitmeyin yavrularım oraya

Yollar mayın döşeli

Yüksek dağların eteği

Eteğinde güller biteği

Varın da bakın hele

Koç yiğit asker yatağı (Berker, 2018: 139).

Anadolu Dağ Efsaneleri'nde yer alan *Karacadağ Efsanesi I (21)*'de Ejderha, oğlanı görünce ağzından ateşler püskürterek oğlan daha davranmadan onu yakıp öldürür. Oğlanın can acısıyla çektiği ah dağları titretir, bu çığlığı işiten anası oğlunun öldüğünü anlar ve “*Sandım olacak düğün/ Kara gün oldu bugün/ Oğlumu alan dağlar/ Sen de karaya bürün*” diye ağıt yakar.

Sonuç olarak ağıt, Türk halk şiirinde törene bağlı türlerin tipik bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer manzum ve mensur türlerde olduğu gibi ağıtlarda da dağın görünümü oldukça geniştir. Genellikle dağlar, ağıtlarda “*Ala, yüksek, yüce, goca(koca), dumanlı, karlı vb.*” sıfatlarla kullanılmaktadır.

E. KALIPLAŞMIŞ İFADELERDE DAĞ

Dağ ile ilgili pek çok atasözlerimiz ve deyimlerimiz vardır. Bunların bir kısmında dağ tek başına karşımıza çıkarken bir kısmında da başka kavramla bir arada bulunmaktadır. İncelediğimiz eserlerde dağlarla ilgili birçok örneklere rastlanmıştır. Bu tespitler bize dağ kültürünün hemen hemen bütün Türk boylarında yaşadığının önemli bir vesikası olduğunu göstermektedir. Şimdi dağlarla ilgili tespit ettiğimiz atasözü ve deyim örneklerini aşağıda veriyoruz:

1. Atasözlerinde Dağ

Ahlatın iyisini dağda aylar yer: Kendilerine yakışmayan güzel bir şeyi eline geçirenler için kullanılan bir söz.

Aksak eşekle yüksek dağa çıkılmaz: Eksik aletle sağlıklı iş yapılmaz.

Allah dağın göze göre kar verir: Tanrı herkese dayanabileceği ölçüde sıkıntı verir.

Armutun iyisini (dağda) aylar yer: Kendilerine yakışmayan güzel bir şeyi eline geçirenler için kullanılan bir söz.

Çoban aldı bağa gitti, kurt aldı dağa gitti: Malını, varlığını başkaları kullandı, kendisine bir şey kalmadı.

Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur: Ne kadar uzak düşmüş olurlarsa olsunlar, insanlar günün birinde birbirleriyle karşılaşabilirler.

Dağda bağın var, yüreğinde dağın var: Malı, mülkü veya evladı olanlar kaygı ve tasadan uzak olamazlar.

Dağda gez belde gez, insafi elden bırakma: Eşkuya dahi olsan insafi elden bırakma.

Danışan dağı aşmış, danışmayan düz yolda şaşmış: Bilmediği şeyi bir bile-ne soran, en zor işlerin bile üstesinden gelir; sormayan ise güçlükler içinde yuvarlanır gider.

Danışan dağı aşmış, danışmayanın yolu şaşmış: Bilmediği şeyi bir bilene soran, en zor işlerin bile üstesinden gelir; sormayan ise güçlükler içinde yuvarlanır gider.

Görünen dağın (köyün) uzağı olmaz: Bir durumun nasıl sonuçlanacağı belli olduktan sonra bu sonuç çok geçmeden gerçekleşir.

Hangi dağda kurt öldü?: Birisinden beklenmeyen bir davranış görüldüğünde şaşma ve sitem bildirmek için kullanılan bir söz.

Hazıra dağlar dayanmaz: Sürekli harcama, en büyük birikimleri bile eritir.

Her dağın derdi kendine göre: Herkesin kendi durumuna bağlı olarak sorunları vardır.

Her kimin bağı var, yüreğinde dağı var: Malı, mülkü veya evladı olanlar kaygı ve tasadan uzak olamazlar.

Kimin ki bağı var, yüreğinde dağı var: Malı, mülkü veya evladı olanlar kaygı ve tasadan uzak olamazlar.

Korku dağları bekler (aşırır): Korku her yerde varlığını gösterir.

Küstüğün dağın odununu kesme: İnsan onuruna düşkün olup ilişkisini kestiği bir yerden veya kimseden herhangi bir yarar elde etmeye çalışmamalıdır.

Ne dağda bağım var, ne çakaldan davam: Tuttuğum bir taraf yok ki ona saldırıların karşısında olayım.

Söz var dağa çıkarır, söz var dağdan indirir: Sözün insanlar üzerinde etkisi büyüktür; yerinde söylenen sözler işlerin yoluna girmesini sağlar, ölçsüz ve sert söylenen sözler ise karşıdakini öfkelenendirir, söyleyenin öldürülmesine bile yol açabilir.

Tavşan dağa küsmüş, dağın haberi olmamış: Önemsiz kişi, önemli kişiye küsse önemli kişinin umurunda bile olmaz.

Zengin arabasını dağdan aşırır, fakir düz ovada yolunu şaşırır: Zengin, para gücüyle güçlükleri yenerken yoksul, parasızlık yüzünden en kolay işi bile başaramaz.

Zengin arabasını dağdan aşırır, züğürt ovada yolunu şaşırır: Zengin, para gücüyle güçlükleri yenerken yoksul, parasızlık yüzünden en kolay işi bile başaramaz.

Zora dağlar dayanmaz: Zor kullanan kişilere çok güçlü sanılan kimseler bile boyun eğer.

Ömer Asım Aksoy'un **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1 (Atasözleri Sözlüğü)**'nde tespit ettiğimiz dağ ile ilgili atasözlerini de aşağıya alıyoruz:

Dağ başına harman yapma, savurursun yel için, sel önüne değirmen yapma, öğütürsün sel için: Yapacağın iyi bir işi, kimi etkenlerle ziyan olacak kadar, sonunu hesaplamadan yapma.

Dağ başına kış gelir, insanın başına iş gelir: Dağ başında kışın nasıl fırtına eksik olmazsa kişinin yaşamında da yıpratıcı olaylar öylece eksik olmaz.

Dağ başından duman eksik olmaz: Büyük adamların, büyük iş yapanların her zaman üzüntüleri, sıkıntıları vardır.

Dağ dağ (taş taş) üstüne olur, ev ev üstüne olmaz: Bir dağı kaldırıp öteki dağın üstüne koyabilir misiniz? Buna çare bulunacağı düşünülebilir de bir ev halkının bütün ağırlığıyla başka bir aileye yük olarak uzun süre yaşayabileceği düşünülemez. Bu ailenin bütçesi böyle bir ağırlığı taşıyamayacağı gibi iki aile arasında çeşit çeşit anlaşmazlıklar çıkar.

Dağ ne kadar yüce olsa yol üstünden aşar: 1. Her yüce kişiden daha yetkili kişi, en önemli makamın bir denetleme yöntemi vardır. 2. Yenilmesi imkânsız gibi görünen zorlukların da çözüm yolu vardır.

Dağ yürümezse abdal yürür: Büyüklük taslayan birinden bitecek bir işimiz varsa ve o, bizimle ilgilenmiyorsa, biz onun ayağına gidip işimizi görmeliyiz (Aksoy, 1981: 195-196).

2. Deyimlerde Dağ

Alçacık dağları ben yarattım demek: Çok kurumlu olmak, kendini çok beğenmek.

Aralarında dağlar kadar fark olmak: Aralarında her yönden büyük ayrılıklar bulunmak, benzer nitelikler çok az olmak.

Dağ (dağlar) gibi (kadar): 1) Çok büyük, çok iri, çok güçlü: ‘Bizim de kalbimizi kimildatır yerinden / Toprağa diz vuruşu dağ gibi bir zeybeğin’ F. N. Çamlıbel. 2) Pek çok: Önüne bırakılmış dosyalar dağ gibiydi. A. Kulin.

Dağ (dağları) devirmek: Çok zor işleri başarmak.

Dağa çıkmak: 1) Eşkîyalık etmek; 2) Hükûmete karşı gelmek için dağlara çekilmek.

Dağa kaldırmak: Birini, herhangi bir amaçla, zorla dağa veya ıssız bir yere götürüp orada tutmak: ‘Yalnız Efe’den kimsenin şikâyeti yokmuş. Ne kimseyi dağa kaldırmış ne de fîdye istermiş.’ Ö. Seyfettin.

Dağda büyümüş: Kaba ve görgüsüz kimse.

Dağdan gelip bağdakini kovmak: Sonradan geldiği bir yerde, kendinden önce gelen kişinin yerini almaya çalışmak.

Dağlara düşmek: Büyük bir üzüntü dolayısıyla insanlardan kaçıp ıssız yerlerde yaşamak.

Dağlara taşlara: Kötü bir durumdan söz edilirken ‘hepimizden ırak olsun’ anlamında kullanılan bir söz.

Dağların misafir aldığı mevsim: Şaka yaz mevsimi.

Dağların şenliği (gelin anası): Şaka kaba, anlayışsız kimse: ‘Hay kör olası, dağların şenliği, bak şimdi de hanımın saksısını devirdi. M. Ş. Esendal.

Güvendiği dağlara kar yağmak (güvendiği dal elinde kalmak): Yardım ve yarar beklediği kimse, yer veya şeyden iyilik gelmemek.

Küçük dağları ben yarattım demek: Çok böbürlenmek, kibirlenmek: “*Aslarda o küçük dağları ben yarattım diyen heybet... Varken... O güdük, o boynu büyük konçınalar onlara bir türlü el kaldıramıyorlar.*” H. Taner.

Yüreğini dağlamak: Acıyla ve özlemle içi yanmak, acıyla kıvranmak.

3. Alkış (Dua)larda Dağ

Anonim halk edebiyatı içerisinde değerlendirilen alkış (dua)lara edebî türlerin hemen hemen tamamında rastlıyoruz. Alkış (dua)larda dağ bahsine geçmeden önce alkış (dua) kelimelerinin tanımını vermekte yarar görüyoruz.

Alkış: “*Bir şeyin beğenildiğini, onaylandığını anlatmak için el çırpma, alkışlama, kargış karşıtı.*” (TDK, TS, 2011: 97).

Dua: “*1. Yakarış. 2. Tanrı’ya yalvarma, yakarış için söylenen dinî metin.*” (TDK, TS, 2011: 720).

Kaşgarlı Mahmud, **Dîvânu Lugâti’t-Türk**’te **alkış** kelimesi “*Övgü, dua, insanın iyiliklerini zikretme ve menkıbelerini sayma; (peygamber için) salavat.*” (Ercilasun vd., 2014: 48) olarak tanımlanmaktadır.

Dinî Kavramlar Sözlüğü’nde ise dua “*İnsanın bütün benliğiyle Allah’a yönelerek maddî ve manevî isteklerini O’na arz etmesi demektir. Duanın ana gayesi insanın Allah’a halini arz etmesi ve O’na niyazda bulunması olduğuna göre dua, Allah ile kul arasında bir diyalog anlamı taşır. Bir başka deyişle dua sınırlı, sonlu ve âciz olan varlığın sınırsız ve sonsuz kudret sahibi ile kurduğu köprüdür.*” (Karagöz, 2010: 128) şeklinde tanımlanır.

Şükrü Elçin, **Halk Edebiyatına Giriş**’te “*Dua, insanın kendisi ile içinde yaşadığı cemiyetin maddî ve manevî saadetinde yardım ve merhametini istemek üzere Tanrı’ya yaptığı bir hitap, bir sesleniştir.*” der (Elçin, 1998: 662-663).

Türk-İslâm tarihinde devlet büyüklerine karşı törenlerde söylenen övgü, şükür ve iyi dilek sözlerine alkış adı verilmiştir (Özcan, 1989: 470).

Dua inanmış gönüllerin yaratana karşı yalvarıp yakarmalarıdır. Bu yalvarışın dili konusunda çeşitli görüşler olmakla birlikte Kur'an'daki duaların dışında her müminin kendi diliyle dua yapabileceği de söz konusudur. Oğuzların çok işlek ve olgun bir Türkçe ile yaptıkları dualar mükemmel bir söyleme sahiptir (Genç vd. 2014: 55).

Alkış kavramının sözlük anlamlarını ve bazı araştırmacıların tariflerini verdiğimizimize göre artık **alkış (dua)larda dağ** bahsine geçebiliriz. Edebî türlerde tespit ettiğimiz alkış(dua)ları aşağıya alıyoruz.

Dede Korkut Kitabı'nda pek çok yerde dağ ile ilgili alkış örneğine rastlıyoruz. Bu örneklerin ilki Bay Büre Bey Oğlu Bamsı Beyrek Hikâyesinde Dedem Korkut gelir, kopuz çalarak yiğitleri kutlar, bu Oğuznâme Beyrek'in olsun diyerek şöyle dua eder:

*Kara dağların yıkılmasın.
Gölgelice kaba ağacın kesilmesin.
Ak sakallı babanın yeri uçmak olsun.
Ak saçlı ananın yeri cennet olsun.
Oğulla kardeşten ayırmasın.
Son vakitte, arı imandan ayırmasın.
Âmin, âmin diyenler, Allah'ın cemâlini görsün.
Derlesin, toplansın,
Günahınızı adı güzel Muhammet Mustafa
Yüzü suyu hürmetine bağışlasın.
Han'im hey! (Genç vd., 2014: 642-643).*

Bu örneklerin ikincisi ise Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikâyesinde Dedem Korkut gelerek dağa, ağaca, suya, boz ata, kılıca, mızrağa, anaya ve ataya şöyle dua eder:

Yerli kara dağların yıkılmasın. Gölgeyi büyük ağacın kesilmesin. Taşkın akan güzel suyun kurumamasın. Kanatlarının uçları kırılmasın. Koşar iken ak boz atın sen-

delemesin. Vuruşunca kara çelik öz kılıcın çentilmesin. Dürtüşürken alaca mızrağın ufanmasın. Ak bürçekli ananın yeri cennet olsun. Ak sakallı babanın yeri cennet olsun. Hakkın yandırdığı çırağın yana dursun. Kadir Tanrı seni namerde muhtaç eylemesin hanım hey! (Ergin, 2003: 36).

Dede Korkut, Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Hikâyenin sonunda Basat'a şöyle dua eder:

Kara dağa seslendiğinde cevap versin

Kanlı kanlı sulardan geçit versin (Ergin, 2003: 163).

Bahaeddin Ögel'in aktardığı bilgilere göre Çingiz Han, Tanrıya şükür ve dua etmek için Burkan Kaldun Dağı'na çıkardı. Bu dağın üzerinde, güneşe doğru üç kez diz vurur, selam verirdi (Ögel, 2010a: 463).

Dağlara edilen dualar sadece eski kaynaklarda mevcut değildir. Günümüzde de bu inançların bazı değişikliklere uğrayarak varlığını sürdürdüklerine şahit olmaktadır.

Oğuzlara ait metinlerde Oğuzlar, dağlarla konuşur, dağlara dua ve beddua ederler. Dağların yaşlanmasından, yıkılmalarından korkar, esenlik diler. Dağlardan geçit vermelerini ister, şifa diler; dağlara yemin ve selam ederler, dağları çeşitli ifadelerle tanıtırılar. Onlarla konuşurlar, ses vermelerini isterler.

Dede Korkut Hikâyelerinde, Âşık Kerem, Âşık Garip vs. gibi halk hikâyelerinde, Köroğlu gibi halk destanlarında, dağlara hitap eden seslenişler vardır. Köroğlu sefere çıkacağı zaman dağ baslarına bakar yahut sefer sırasında geçit vermeyen bir dağla karşılaştığında tepedeki evliyaya yalvarır; ancak o zaman dağ geçit verir. İşte bütün bunlar dağ ve tepe kültürünün halk metinlerine yansımış tezahürlerinden başka bir şey değildir (Ocak, 1983: 77).

Anadolu'da kerametli sayılan birçok dağlar ve tepeler vardır. Kocaya varmak isteyen kızlar oralara çıkarlar: "Bahtım! Kocaya girecek vaktim!" diye bağırlar (Tanyu, 1973: 49). Kocaya varmak isteyen kızların söyledikleri bu sözü de bir dua olarak kabul etmemiz imkân dâhilindedir.

Yaşar Kalafat alkış (dua) ile ilgili bazı örnekler sunar. Tunceli’de halkın bir kısmı belirli dağlara özel ilgi gösterir, saygılı davranır. Alnını taslarına koyup huşu içinde eğilir, tozlu taslarını öperler. Tunceli’nin Kuzey köylüleri de Düzgün Dağı’na karşı kurulan taş yığınlarına bir taş koyarlar. Nazmiye tarafında insanlar Düzgün’e dua ederler. Keza birisine beddua edilecek ise “Düzgün Baba seni çarpsın” derler. Elazığ-Harput’un güneybatısındaki Dua Dağı’nda eskiden hacı adayları toplu dua ederlerdi (Kalafat, 2005: 80-81).

Bu çalışmamızda da bazı dua örneklerine rastlıyoruz. Tespit ettiğimiz dua örneklerini aşağıya alıyoruz:

Anamas Dağı (38) efsanesinde çocuk, “*Ya Rabbim, benim günahımın olmadığını bilirsin. Ben masum bir çocukken anamın zoru ile bu yollara düştüm. Ya Rabbim, beni asma, anamı as.*” diye Allah’a dua eder.

Ali Dağı / Ali Dede (73) efsanesinde üç kardeş mezar yerlerini tespit ederken ellerine aldıkları ucu yanık çam ağaçlarını atarken “*Allah’ım bize mezar yerlerimizi göster.*” diye dua ederler.

Fıdıl Dağı - Fidan Baba (79) efsanesinde çocuk sahibi olamayan kadın Fıdıl Dağına giderek; “*Fıdıl Baba, bana bir erkek evlat ver de tek sağır dilsiz olsun.*” diye dua eder.

Gafır Dağı (80) efsanesinde kerameti ortaya çıkan Gafır, “*Allah’a emanetini alması için dua eder.*”

Gelincik Ana Efsanesi I (81)’de kaynatasının namusunda dil uzatmasına dayanmayan gelin, “*Allah’ım canımı al, bu çileden kurtar.*” diye dua eder.

Gelincik Ana Efsanesi III (83)’te başkasıyla evlendirilen kız, “*Allah’ım sevdiğime kavuşamadıktan sonra benim canımı niye almadın?*” diye dua eder.

Geyikli Baba (85) efsanesinde Geyikli Baba Orhan Gazi’ye “*Dervişlerin duası, senin ve neslin için makbuldür.*” diye dua eder.

4. Kargış (Beddua)larda Dağ

Anonim halk edebiyatı içerisinde değerlendirilen kargış (beddua)lar edebî türlerin hemen hemen tamamında görülmektedir. Kargış (dua)larda dağ bahsine geçilmeden önce kargış (dua) kavramının tanımlarına yer verilmesinin uygun olacağı düşüncesindeyiz.

Kargış: “*Kargıma işi veya bu maksatla söylenen sözler, lanet, telin, beddua, ilenç, alkış karşıtı.*” (TDK, TS, 2011: 1328)

Beddua: “*Birinin kötü duruma düşmesini gönülden isteme, ilenme, ilenç, kargış.*” (TDK, TS, 2011: 292)

Kaşgarlı Mahmud, **Dîvânu Lugâti't-Türk**'te kargış ise “*Lanet ve lanetleme.*” (Ercilasun vd., 2014: 201) olarak tanımlanmaktadır.

Dinî Kavramlar Sözlüğü'nde ise beddua “*Farsça'da “kötü” anlamına gelen bed ile Arapça'da “isteme, dileme” gibi anlamlara gelen dua kelimelerinden oluşmuş bir birleşik isimdir. Bir kimsenin başına kötü şeylerin gelmesi için yapılan duaya beddua denilmektedir.*” (Karagöz, 2010: 128) şeklinde tanımlanmaktadır.

Şükrü Elçin, **Halk Edebiyatına Giriş**'te beddua için “*Duanın aksi ve zıddı olan lanet, inkisar, bela ve gazap ifade eden menfi sözlerdir. En eski Türk kaynaklarından 19. asra kadarki kültür eserlerimiz ve sözlüklerimiz çok yaygın “kargış” ve “ilenç” kelimeleriyle karşılaşmışlardır.*” der (Elçin, 1998: 662-663).

Allah'a dua edilmesi kadar çaresizlik karşısında ilenmek maksadıyla beddua edilmesi de Allah'a bir yalvarmadır (Genç vd., 2014: 221).

Dede Korkut Kitabı'nda dağ ile ilgili kargış örneklerine rastlıyoruz. Tespit ettiğimiz bu örnekleri aşağıya alıyoruz:

Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesinde Dirse Han oğlunu okla öldürme kasıyla yere düşürür. Annesi oğlu Boğaç'ı Kazılık Dağında baygın halde bulunca dağı muhatap alarak beddua eder:

“Oğlanın anası oğlanın üstüne koşup çıkageldi. Baktı, gördü oğlancığı alca kan bulaşmış yatıyor. Seslenip oğlancığına söyler, görelim Han’ım, ne söyler? Der:

Kara çekik gözlerini uyku almış, aç artık!

On iki kemikçiğin canı gitmiş, topla artık!

Tanrı’nın verdiği tatlı canın gezintide imiş, geri çağır artık!

Öz gövdende canın varsa, oğul, haber ver bana!

Kara başım kurban olsun oğul sana!

Kazılık Dağı akar senin suların,

Akar iken akmaz olsun!

Biter senin otların, Kazılık Dağı,

Biter iken bitmez olsun!

Kaçar senin geyiklerin Kazılık dağı,

Kaçar iken kaçmaz olsun, taşa dönsün!

Ne bileyim oğul? Arslandan mı oldu, yoksa kaplandan mı oldu?

Ne bileyim oğul? Bu kazalar sana nereden geldi?

O gövdende canın varsa, oğul, haber ver bana!

Kara başım kurban olsun, oğul, sana!

Ağzından dilinden birkaç kelime haber ver bana!” (Genç vd., 2014: 222).

Araştırmamızda da kargış (bedddua) örneklerine rastlıyoruz. Tespit ettiğimiz örnekler aşağıdadır:

Hodul Dağı (49) efsanesinde “*Kâbe, Hodul’a beddua eder.*” denilmektedir. Bu cümle tam bir beddua örneği sayılmasa da beddua sözcüğünden dolayı buraya almayı uygun gördük.

Artos Dağı (59) efsanesinde Ay dede, Gevaş’ın kızlarına “*Yel gibi duyulmadan, elma gibi soyulmadan, ay gibi dolunmadan, boran gibi ulumadan ev bulamayasınız.*” diye beddua eder.

Ziyaret Dağı (131)'nda ise “*Ölürken babasına ve şehir halkına beddua eder. Şehir o günden sonra viraneye döner.*” denilmektedir.

Kargış (beddua) sonucu oluşan dağ efsaneleri de vardır. Çalışmamızın ilgili yerinde bu konu etraflıca işleneceğinden dolayı burada yalnızca bu bilgiyle yetiniyor, bu bahsi bu bilgilerin yeterli olacağı düşüncesiyle burada nihayete erdiriyoruz.

F. ÂŞIK EDEBİYATINDA DAĞ

Âşık edebiyatının kökü sözlü kültür geleneğine kadar uzanmakta olup Türk edebiyatının önemli bir kolu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Âşık, umumiyetle saz şairlerine verilen bir addır. Halk arasında anlatılan birçok menkıbelerde, âşığın ruhanî aşk derecesine yükselip saz çalıp şiir söylemeyi bir pîrin ya da Hz. Hızır'ın rüyada veya hakikatte tecellisi ile öğrendiği anlatılır (Köprülü, 2004: 26).

Âşık tarzı, XVI. yüzyıl sonlarında başlayan XVIII. yüzyıl başlarına kadar muhtelif menşelerden gelen muhtelif edebî ve fikrî unsurların kaynaşması sonucu ortaya çıkan yeni bir terkiptir (Köprülü, 2004: 47).

“Âşık edebiyatının eski mahsullerinden şimdiye kadar tesadüf edilen eserler, en çok XVII. ve XVIII. asra ait olanlardır. Âşık tarzı, Türk edebiyatının en eski devirlerinden beri devam etmekte ise de onun XVII. asra kadar vücuda getirdiği mahsüller maatteessüf elimizde bulunmuyor. Osmanlı hayatının hemen her safhasında konaklarda, kahvehânelerde, meyhanelerde, bozahanelerde, kervansaraylarda, tekkelerde, mesirelerde âşıkların büyük bir yer ve ehemmiyeti vardı.” (Köprülü, 2012: 199)

Anadolu'nun muhtelif köşelerinde bugün bile âşık unvanını taşıyan ve çaldığı sazla kendisinin veya başkalarının şiirlerini terennüm eden şair – çalgıcılara, yani saz şairlerine tesadüf olunmaktadır. Panayırlarda, kahvehânelerde, düğünlerde, umumî toplantılarda, eskiden daha sık rastlandığı halde, yirmi yıldan beri gittikçe azalan içtimaî mevkilerini ve ehemmiyetlerini kaybeden bu âşıklara Osmanlı İmparatorluğu memleketlerinde XX. asrın başlarına kadar bir meslekî zümre olarak imparatorluğun her tarafında rastlanmaktadır (Köprülü, 2004: 23).

Dağlar, edebî türlerde olduğu gibi âşık edebiyatında da karşımıza çıkmaktadır. Âşık edebiyatının önemli simalarından Karaca Oğlan, Gevherî, Âşık Ömer, Âşık Sümmâni ve Erzurumlu Emrah ile bazı şairlerden dağ ile ilgili şiir örnekleri vererek âşık edebiyatında dağ bahsini açıklamaya çalışacağız.

Âşık Ömer:

“Ömer eydür erdi ise

Hak murâdın verdi ise

Ferhâd kaya deldi ise

Koyayım dağı dağ üzre” (Karasoy – Yavuz, 2015: 840) diyerek Ferhat ile Şirin Hikâyesi’ndeki Ferhat’ın dağı delmesi olayına telmihte bulunur. Aynı hususu ise Gevherî :

“Bahrî gibi ummanları yüzdüren

Mecnun gibi sahrâları gezdiren

Ferhad gibi dağlar başın kazdıran

Biri firkat biri gurbet biri aşk” (Elçin, 1998a: 144) diyerek dile getirir. Gevherî bu dörtlükte aynı zamanda Leylâ ile Mecnûn Hikâyesi’ne de telmihte bulunur.

Âşık Ömer:

“Teşne câna em iken nutkun senin şîrîn dehen

Günde bin kerre helâk olmaktayım hicrinle ben

Şerha şerha kıl nazar sad pâre zahm-ı sineme

Dağları delmekte gör kalbimi yerden göğe den” (Karasoy – Yavuz, 2015: 716) diyerek dağları delen bir kalpten bahseder.

Âşık Ömer:

“Dağlara arz ettim derûnum yasın

Semt-be-semt koparır firkat sadâsın

Şeb giyer benimçün mâtem libâsın

Görür de hâlîme bulutlar ağlar” (Karasoy – Yavuz, 2015: 234) diyerek gönül yasını dağlara arz eder. Gevherî de aşağıdaki dörtlükte halini dağlara arz eder:

*“İvazdan değildir hâl-i derûnum
Ağladıkça dîdelerim od ağlar
Dağlara arz ittim hâl-i derûnum
Derûn-i hâlimden gördüm od ağlar”* (Elçin, 1998a: 297)

Âşık Ömer, aşağıdaki dörtlükte ise Tekfûr Dağı'ndan bahseder:

*“Kör Muhammed düştü yahşı çağına
Kör sefer kâildir sözün sağına
Uğran şâirliğin Tekfûr Dağı'na
Yahşı anlar bilir Kör Aleksan'ı”* (Karasoy – Yavuz, 2015: 918)

Erzurumlu Emrah:

*“Yine bahar oldu açıldı güller
Bülbül-i şeydalar bağlarda gezer
Bir saçı Leylâ'ya gönül verenler
Elbet Mecnûn olur dağlarda gezer”* (Alptekin, 2004: 156) diyerek baharın gelişini dile getirir, Leylâ ile Mecnûn hikâyesine de telmihte bulunur. Baharın gelişini Âşık Sümmâni ise :

*“Lâleyi sünbülü giyinmiş dağlar
Gitti şitâ geldi müzeyyen çağlar
Uyandı ağaçlar bezendi bağlar
Gelmez bizim başa yaz baka baka”* (Erkal, 2015: 227) diyerek haber verir.

Âşık Sümmâni baharın gelişini bir başka şiirde ise:

*“Yine bahar geldi bezendi bağlar
Bak bir nazar eyle gülzâra bülbül
Türlü çiçeklerle boyanmış dağlar
Derdim arttı döndü hezâra bülbül”* (Erkal, 2015: 332) şeklinde dile getirir.

Karaca Oğlan dağlara yazdığı bu şiirde başı dumanlı, halin arz edildiği, yüceler yücresi ve pîr olan dağları şöyle dile getirir:

*“Dinleyin ağalar size söyleyim
Arş u kürsü gider yolun var dağlar
Kar ’ardıçlı kamalaklı yüceler
Selvili söğütlü yerin var dağlar*

*Ahır Dağı ’ndan gör Maraş bağını
Engizek ’te derler elin çoğunu
Bayra ’dan Bertiz ’den Konur Dağı ’nı
Göğsün güzel derler elin var dağlar*

*Gün doğanda gündüzlünün başına
Akdağ derler duman çöker başına
Göğdeli ’de Sümbüllü ’nün peçine
Kabaktepe derler şarın var dağlar*

*Karac ’Oğlan der de bitirdim çağı
O yüce Binboğa Bolkar ’ın dengi
Soğanlı yücesi koça Beydağı
Erciyes ulumuz pîrin var dağlar” (Sakaoğlu, 2004: 578 – 579)*

Karaca Oğlan aşağıdaki dörtlüklerde ise baharın gelişini dile getirir:

*“Çukurova bayramlığın geyerken,
Çıplaklığın üzerinden soyarken,
Şubat ayı kış yelini kovarken,
Cennet dense sana yakışır dağlar.*

*Ağacımız yapraklarla donanır,
Taşlarımız bir birliğe inanır
Hep çiçekler bağrınızda gönenir,
Pınarınız çağlar, akışır dağlar.*

*Rüzgâr eser, dallarınız atışır,
Kuşlarınız birbiriyle ötüşür,
Ören yerler bu bayramdan pek üşür,
Sünbül niçin yaşlı bakışır dağlar?*

*Karac'Oğlan, size bakar sevinir;
Sevinirken kalbi yanar, köyünür;
Kımlandanır hep derdlerim, devinir;
Yas ile sevincim yıkışır dağlar.” (Cumbur, 2001: 104)*

Karaca Oğlan:

*“Sana derim sana şol koca Düldül
Çekildi seyilden yaylaya bülbül
O kızın bahçesi menekşe, sünbül*

Kız, koynunda gül görünür gözüme” (Öztelli, 1970: 64) diyerek Düldül Dağı'na seslenir. Osmaniye'nin Düziçi ilçesinde bulunan bu dağın başında Karaca Oğlan'ın mezarının olduğu da rivayet edilmektedir.

Karaca Oğlan:

*“İlgit ılgıt esen garbînin yeli
Şol Gâvur Dağı'nın başı duman mı
Deli gönlüm ne kaynayıp çoşarsın*

Yoksa bugün delirdiğin zaman mı” (Sakaoğlu, 2004: 423) dediği bu dörtlükte ise başı dumanlı Gâvur Dağı'ndan, kaynayıp çoşan deli gönülden bahseder.

Karaca Oğlan:

*“Çok sevdiğim Hasan Dağı
Şu dumanın hal olma mı
Senin gibi yüce dağın
Eğlim eğlim yol olma mı*

Hasan Dağı'nın eteği

Çevresi güller biteği

Koç yiğit arslan yatağı

Hiç bu dağın il olma mı” (Karaer, 1973?: 310) dediği bu dörtlüklerde Hasan Dağı'nın başındaki dumana, eteğindeki güllere ve koç yiğit arslan yatağı olduğuna dikkat çeker.

Yalnızca Güney Azerbaycan'ın değil, Türk dünyasının da en önemli şairlerinden birisi sayılan Şehriyar, Heyder Baba'ya Selam şiirinde karlı dağlardan bahseder:

“Heyder Baba garlı dağlar aşanda,

Gece kervan yolun azup çaşanda,

Men hardasam, Tehranda ya Kâşanda,

Uzahlardan gözüm seçer onları,

Hiyal gelüp aşup geçer onları.” (Karabey – İdrisi, 1991: 29)

Orhan Şaik Gökyay ise:

“Tarihin dilinden düşmez bu destan,

Nehirler gazidir, dağlar kahraman,

Her taşı yakut olan bu vatan

Can verme sırrına erenlerindir.” der. Gökyay'ın bu dörtlüğünde ise dağlar, kahraman olarak karşımıza çıkar.

G. DİN VE İNANIŞLARDA DAĞ

Kutsal dağlara ve bunlara bağlı inanışlara yalnızca ilkel dinlerde ve inanışlarda değil, tek tanrılı dinlerde de rastlanmaktadır. Bu nedenle bu bölümde, **Hikmet Tan-yu'nun Dinler Tarihi Araştırmaları** adlı eseri vd. eserlerden hareketle ilkel din ve inanışlarla dağ ile Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet gibi ilâhi dinlerin kutsal kitaplarında yer alan dağlarla ilgili tespitlerine değinilecektir.

1. İkel Toplumlarda Dağ

Dağ, ilkel inanç sistemlerinde ve tek tanrılı dinlerde önemli bir yer işgal eder. Tek tanrılı dinlerde deniz ve yıldızların yanında dağlar üzerine de ant içilir. Bu yönüyle dağ, kutsalların merkezinde yer alır.

Eski ilkel dinlerde (Önasya vd.), fırtına tanrısı vb. gibi Dağ Tanrıları da görülüyor. Kutsal dağın bir dağ tanrısı olduğu veya tanrılar dağının bulunduğu bilinmektedir. Kutsal dağ inancı hemen birçok dinlerde de görülmektedir. Dağlar, ruhların, devlerin yaşadığı, bir ülke olarak kabul edilmektedir (Tanyu, 1973: 5).

Sümerlerde, En-lil mukaddes dağların da kiralı Tanrı'dır. İlk kaosun sularından yükselen dünya dağı ve onun tepesinde En-lil taht kurmuştur. Sümer, Hitit, Kaldeli ve Mısırlılara göre dağlar ışık ve nur âlemi olan gökyüzünün direğidir. Mısırlılar yaratıcı Tanrı'yı ilkdağ'a oturtur ve tasvirlerini böylece tapınaklara koyarlardı (Tanyu, 1973: 5).

Samilerin taşlara, dağlara, ırmaklara, kaynaklara, ağaçlara -tabiatüstü güçlere-tâzimde buldukları bilinmektedir (Tanyu, 1968: 25).

Fenikelilerde yüce dağlar kutsal sayılır, âyinler ve tapınaklar yükseklerde yapılırdı. Lübnan dağları kutsal dağlardı (Tanyu, 1973: 6).

Babil'de, dünya dağının kutsal iki tepesi inancı vardır. Dağ, yerin sembolüdür. Zikkurat zaten dağın tasvirinden ibaret bir mabettir (Tanyu, 1973:6).

Hintliler için, Kailos ve Himalaya kutsal dağlardır. Hint kozmolojisine göre, dünyanın merkez noktasında Meru bulunuyor ve onun etrafında güne, ay ve yıldızlar dönüyor, gene o dağda tanrılar oturuyor. Hintlilerde, taş, bitki, ırmak, göl vb.de olduğu gibi dağların içinde tabiatüstü bir kuvvet yerleşmiştir (Tanyu, 1973:6).

Eski Yunan'da ve Yunan Mitolojisine göre, tanrıların ikamet yeri Olimpos Dağı idi (Tanyu, 1973:6).

Moğollarda, en yüksek dağlar "Dağ-İlah" şeklinde düşünülür ve Gökte yaşayan ilahın yeryüzüne indiği yer bir dağ olurdu. Moğollar, Burhan-Kaldun'u kutsal saymışlardır (Tanyu, 1973: 7).

Japon dininde (Şintoizm) de, mukaddes dağlar yeryüzünü doldurmuştur. En kutsal dağ olan Fujiyama'ya gidilip, yeni doğan güneşe tapınış parlak bir ibadet sayılır. Japonya'da halen birçok dağlar ziyaret edilir, oralarda dilek ve adakta bulunulur (Tanyu, 1973: 7).

Perslerin kutsal dağı Elburuz idi (Tanyu, 1973:7).

Cermenlerde, dağlar tanrıya hizmet ve ibadet için sevilen yerlerdir (Tanyu, 1973: 7).

2. İlâhî Dinlerde Dağ

a. Yahudilikte Dağ

Hikmet Tanyu'ya göre Yahudilikte, Sina çölünün Güney yönünde Sina dağı (Har-Sinay) ile Yehova'nın benim kutsal dağım dediği Siyon dağı kutsal dağların ön safında gelmektedir. Yahudiliğin Kutsal kitabında Tanrı, dağa iner ve orada dolaşır. Hikmet Tanyu, Sina dağı ile ilgili ise Yahudilerin kutsal kitabından şu örnekleri sunar.

“Ve Rab Harun'a dedi: Musa'yı karşılamak için çöle git. Ve gidip Allah'ın (Yehova'nın) dağında ona rast geldi ve onu öptü.” (s. 10)

Yahudilikte Yahve, kutsal dağ ile bağlantılı görülmüş ve “bir dağ tanrısı” olarak belirtilmiştir. *“Sinai, Peor, Hermon, Lübnan, Karmel, Tabor, Garizim, Siyon Yahve'nin dağları idiler.”* (s. 10)

Hikmet Tanyu'ya göre Siyon Dağı Yehova'nın kutsal dağlarının başında gelir. Halen kabileler halinde bu Siyon Dağı ziyaret edilir. Tanyu'nun Siyon Dağı ile ilgili verdiği örnekleri aşağıya alıyoruz:

“Fakat ben kralımı mukaddes dağım Siyon üzerine koydum.” (s. 11)

“Rabbi sesimle, çağırırım ve mukaddes dağından bana cevap verir.” (s. 11)

“Ya Rab çadırında kim konacak? Mukaddes dağında kim oturacak ?” (s. 12)

“Siyon üstünde Yahve’nin ululuğu, hâkimiyet ve debdebesi oturuyor.” (s. 12)

“Filistin’deki Tabor dağı, “tabbûr”dan gelmekte, göbek (merkez) anlamını göstermektedir. Gerizim dağı da yeryüzünün göbeği, merkezi diye adlandırmıştır.” (s. 13)

Görüldüğü üzere Yehova, kutsal dağına inen, oturan bir varlık olarak düşünülmektedir. Yahve, Sina Dağı’nda görünmekte, dağ üstüne inmekte, orada oturmakta veya bulunmakta, yardım da dağ üzerinden beklenmektedir (Tanyu, 1973: 9-13).

Bütün bu bilgilerden hareketle; dağların dünyanın göbeği yani merkezi olarak tasavvur edilmesinin yaygın bir inanış olduğunu, merkez olarak algılanan yerin tanrıyla iletişimin en kolay olduğu kutsal mekânlardan olduğunu, dünyanın da bu merkezden (göbekten) başlanarak yaratılmış olduğunu söyleyebiliriz.

b. Hristiyanlıkta Dağ

İbrânîce’de **hâr**, Ârârnîce’de **tûr** “dağ” anlamındadır. Tûr kelimesi dağ için kullanıldığı gibi sıradağlar, bir ülkenin dağlık bölgesi ve tepeler için de kullanılmaktadır (Harman, 1993: 400).

Hristiyanlar, Yahudilerin 39 kitabını kutsal tanıyıp benimsediklerinden ve 66 kitaba birden Kitabı Mukaddes adını verdiklerinden dolayı dağ ile ilgili ortak bir inanca sahip oldukları açıkça ortadadır. Başta kutsal sayılan ve Hristiyanlık kutsal kitabında adı geçen Zeytin Dağı önemlidir. Bu dağda, İsa dolaşmış, vaaz vermiş, gecelemiş ve üzerinde çarmıha gerildiğine Hristiyanlarca inanılmıştır (Tanyu, 1973: 13).

Tanyu, Zeytin Dağı ile Siyon Dağının birbirine çok yakın olduğunu söyler:

“İsa gündüzleri mâbette öğretiyordu; geceleri de dışarı çıkarak, Zeytinlik denilen dağda geceliyordu?” **Luka** 21:37 (s. 13)

Tanyu, Zeytin Dağı’nın Hristiyanlar için de başta gelen ziyaret yerlerinden olduğunu söyler. İsa’nın dağla olan ilgisine ait İncil’lerde oldukça fazla bilgi verildiğini söyledikten sonra bazı örneklere yer verir:

“*Ve halkı salıverdikten sonra dua etmek için dağa ayrıca çıktı ve orada yalnız başına idi.*” **Matta** 14:23 (s. 14)

“*Ve vaki oldu ki, o günlerde İsa dua etmek için dağa çıktı; bütün geceyi Allah’a dua ile geçirdi.*” **Luka** 6:12 (s. 14)

Hristiyanlıkta da kutsal kabul edilen dağlar vardır. Kitab-ı Mukaddes’te zikredilen önemli dağlar ise şunlardır:

“*Ararat Dağları (Tekvîn, 8/ 4), Seir Dağı (Tekvîn, 14/ 6), Sînâ Dağı (Çıkış, 19/ II), Horeb Dağı (Çıkış, 3/I), Paran Dağı (Tesniye, 33 / 2), Nebo Dağı (Tesniye, 32 / 49), Sion Dağı (Tesniye, 4/ 48), Gerizim Dağı (Tesniye, 11/ 29), Zeytinlik Dağı (Zekarya, 14/ 4; Matta, 24/3)*” (Harman 1993: 400).

İsrailoğulları bölgeye gelmeden önce Filistin’de yaşayan yerli halkların inançlarında yüksek dağ ve tepeler önemli yer tutuyor ve insanlar buralarda ilahlara ibadet edip kurban sunuyorlardı. Ken’aniler’in bu tür kutsal yerleri, bölgenin daha sonraki sahipleri olan İsrailoğulları zamanında da kutsiyetini devam ettirdi. Tesniye hukuku, “Milletlerin ilahlarına tapındıkları bütün yerleri yıkınız” (12/ 2) diyerek bu yerlerin kutsallaştırılmasını ve oralarda ibadet edilmesini yasakladı; Şekem veya Kudüs’teki mabed dışında Yahve’ye (Yehova) kurban sunulmasını menetti. Fakat İbraniler çeşitli ilahlara tahsis edilen bu tür mekânları her zaman yıkmamış (Hâkimler, 2/ 2), hatta kendileri de Yahve’ye yüksek yerlerde tapınmışlardır (1. Samuel, 9/ 12-14; I. Krallar, 3/ 2-5). Diğer taraftan Yahudilerin dini tarihlerinde cereyan eden bazı olaylar sebebiyle çeşitli dağlar diğerlerine göre ayrı bir önem kazanmış, saygı ve tazime konu olmuştur. Bunların başında Sina Dağı gelmektedir (Harman, 1993: 400-401).

Sina Dağı, Sina yarımadasının güneyinde bulunan dini önemi haiz bir dağdır. Sina dağının önemi sahip olduğu bazı özelliklerde saklıdır. Onu önemli kılan özellikleri şunlardır:

Sina Dağı, Tanrı ile kırk günlük buluşması sonunda Hz. Musa’ya şeriatın (Tevrat) verildiği yerdir (Çıkış, 19/11, 18, 20). Bu dağa Ahd-i Atık’te Horeb adı da verilir (Çıkış, 17/ 6; 33/ 6; Tesniye, 1/ 2, 6, 19; 4/ 10) Hz. Musa Medyen’den dönüşünde dönüşünde Tanrı ilk defa kendisine bu dağa hitap etmiş (Çıkış, 3/ 1), İsrailoğulları’nı

Mısır'dan çıkardıktan üç ay sonra ulaştıkları bu dağda, başta on emir olmak üzere (Çıkış, 20/1- 17) diğer dini hükümler (Çıkış, 20 / 18-Sayılar, 10) bildirilmiş, Tanrı o dağa inmiştir (Çıkış, 17/6; 19/11, 16-18). Bu dağa aynı zamanda “Tanrı’nın dağı” da denilmektedir (Çıkış, 3/1; 4/ 27; 18/ 5; 24 / 13; I. Krallar, 19/ 8). Ahd-i Atik’te bir de “Tanrı’nın dağları” ifadesi yer almaktadır (Mezurlar, 36/ 7) (Harman, 1993: 401).

Hristiyanlıkta kutsal kabul edilen dağlardan biri de Zeytinlik Dağı’dır. Hz. İsa’nın dua için inzivaya çekildiği (Matta, 14 / 23), “dağ vaazı” da denilen meşhur nutkunu irat ettiği (Matta. 5), havarilerinin gözleri önünde görünümünün değiştiği, semaya çıktığı, yüzünün güneş gibi parladığı ve esvabının ışık gibi ak olduğu dağdır (Matta, 171 1-2) (Harman, 1993: 401).

Nablus’un güneyinde yer alan ve bugün Cebelüssümera denilen Gerizim Dağı da Sâmirîlerce kutsal kabul edilmektedir. Tevrat’ta Hz. Musa kavmine arz-ı mev’ud’a girdiklerinde bereketi Gerizim Dağı’na, laneti Ebal Dağı’na koymalarını vasiyet etmiş (Tesniye, 11 / 26-29), Yeşu da bunu yerine getirmiştir (Yeşu, 8/ 33-35), Şimeon, Levi, Yahuda, İssakar, Yusuf ve Benyamin sıbtları, yine Musa’nın talimatı doğrultusunda bu dağa yerleşmişlerdir (Tesniye, 271 11-12). Büyük İskender döneminde veya daha önce Sâmirîler, Kudüs’teki Süleyman Mabedi’ne nazire olmak üzere Gerizim Dağı üzerine bir mabed inşa etmişler, bu mabed Sâmirîler’in hem millî hem de dinî merkezi olmuştur. Hz. İsa ile Sâmirîye’de karşılaşan kadının, “Atalarımız bu dağda tapındılar ve siz, tapınılması gereken yer Yerusâlim’dedir. Dersiniz” (Yuhanna, 41/20) şeklindeki sözü de bunu teyit etmektedir (Harman, 1993: 401).

Hristiyanlıkta kutsal kabul edilen bir başka dağ ise Seir’dir. Tevrat’a göre Seir Dağı önce Horiler’in, daha sonra da Esavoğulları’nın oturduğu yerdir (Tesniye, 2/ 12). Yine Tevrat’ta, “Rab Sina’dan geldi ve onlara Seir’den doğdu; Paran Dağı’ndan parladı” (Tesniye, 33 / 2) ifadesi yer alır. “Rabbin parladığı” Paran dağının Fârân Dağı olduğu ve Mekke’de bulunduğu söylenir (Harman, 1993: 401).

Siyon, üzerinde Kudüs’ün yükseldiği tepelerden birinin adıdır. Kudüs’ün daha önceki halkı olan Yebusiler’in bir kalesinin bulunduğu bu tepe Hz. Davûd tarafından zapt edilmiş, bundan dolayı buraya “Davûd şehri” denilmiştir (II. Samuel. 5/ 7). Hz.

Davûd **ahid sandığı**nı bu şehre nakletmiş, ondan sonra da burası kutsal sayılmıştır. Hz. Süleyman'ın mabedi inşa ettiği Moriya tepesi de aynı yerdedir (Harman, 1993: 401).

Bir diğer dağ ise Cudi Dağı'dır. Hem Hristiyanlıkta hem de İslamiyet'te kutsal edilen bir dağdır. Kur'an'da Nuh'un Gemisi'nin indiği yerin Cudi Dağı olduğu bildirilirken Tevrat'ta ise bu yer Ararat Dağları diye adlandırılır. Ararat Dağları Batılılarca Ağrı Dağı olarak kabul edilmekte ve Ermenilerce Ağrı Dağı kutsal sayılmaktadır (Harman, 1993: 401).

c. İslâmiyette Dağ

İslâm dininde Allah, mekândan münezze olan Cenab-ı Vâcibül vücud (kendiliğinden var olan, varlığının nedeni olmayan) olduğundan yeryüzünde bir dağa kargâh olarak ihtiyacı yoktur. Allah'ın "Biz ona şah damarından daha yakınız" sözüne iman olduğundan onu göklerde, dağlarda aramağa ihtiyaç görülmemiştir. Kur'an'da, Allah'ın yarattığı yer olarak dağlar ve dini yönden önemli olarak Sina Dağı, Cudi Dağı, Zeytin (dağı veya yeri) geçmektedir. İslâm geleneğinde Peygamber Muhammed'in ilk vahyi aldığı Hira Dağı ve cahiliye döneminde de bir ziyaret yeri olan Arafat Dağı önemlidir. Kur'an'da dağ, "**Cebel**" ve "**Tur**" kelimesiyle geçmektedir. Umumiyetle dağdan bahsedilirken "**Cebel**" kullanılmaktadır. Kur'an da dağlara özel, kutsal bir mevki verilmemektedir. Yalnız vahiy alınmış olan, Sina Dağı ve Hira Dağı, vahiy dolayısıyla bir değer kazanmakta mübarek bir yer haline gelmektedir. Bütün dağlar Tanrı'nın bir yaratığından ibaret olup kıyamet günü kum yığını haline gelecektir (Tanyu, 1973: 15-16).

Hikmet Tanyu, Kur'an-ı Kerim'de dağ ile ilgili geçen ayetlerden örnekler sunar. Bunlardan bazılarını aşağıya alıyoruz:

"Tur dağın, gölgelik gibi onların üzerlerine yüksek mistik, onlar tepelerine düşeceğini sanmışlardı. Onlara: "Size verdiğimiz Kitaba sıkıca sarılın, içinde olanı düşünün ki sakınanlardan olasınız." demiştik." **A'râf Sûresi, 171.** (s. 16)

"Nuh Tufanında su çekilerek, tufanın bitmesinden sonra gemi Cudi'ye oturdu "Haksızlık yapan millet Allah'ın rahmetinden uzak olsun" denildi." **Hûd Sûresi, 44.** (s. 17)

“... Turu Sinâ 'da yetişen, yiyenlere yağ ve katık veren zeytin ağacını var ettik.”
Mü'minûn Sûresi, 20. (s. 17)

“And olsun Tîn ve Zeytûn adlı yerlere, and olsun Sîna dağına, and olsun bu güvenli Mekke şehrine ki: Biz insanı en güzel şekilde yarattık, sonra onu aşağıların en aşağısı kıldık.” **Tîn Sûresi, 1-5.** (s. 18)

“Yeri yaydık, oraya sabit dağlar yerleştirdik, orada her şeyi bir ölçüye göre bitirdik.” **Hicr Sûresi, 19.** (s. 18)

“Yeryüzünde sarsılmayasınız diye, sabit dağlar, nehirler ve belki yolunuzu bulursunuz diye yollar ve işaretler meydana getirmiştir. Onlar yıldızlarla da yollarını bulurlar.” **Nahl Sûresi, 15-16.** (s. 18)

“Yeryüzünde böbürlenerek yürüme, çünkü sen ne yeri delebilir ve ne de boyca dağlara ulaşabilirsin.” **İsrâ Sûresi, 37.** (s. 18)

“Bir gün dağları yürütürüz de yeri dümdüz görürsün. Hiç birini bırakmaksızın onları toplarız.” **Kehf Sûresi, 47.** (s. 19)

“Ey Muhammed! Sana dağları sorarlar; de ki; ”Rabbim onları, ufalayıp savuracak, yerlerini düz, kuru bir toprak hâline getirecek, orada ne çukur, ne tümsek göreceksin.” **Tâhâ Sûresi, 105-107.** (s. 19)

“Süleyman'a hükmetmeyi belletmiştik; her birine hüküm ve ilim verdik Dâvud'la beraber Allah'ı tesbih etsinler diye dağları ve kuşları buyruk altına aldık. Bunları biz yapmıştık!” **Enbiyâ Sûresi, 79.** (s. 19)

“Ey insanlar! Yer sarsıldıkça sarsıldığı, dağlar ufalandıkça ufalanıp da toz duman haline geldiği zaman, siz de üç sınıf olursunuz.” **Vâkıa Sûresi, 3-7.** (s. 20)

“Kıyametin koptuğu gün, yeryüzü ve dağları sarsılır; dağlar, yumuşak, kum yığını haline gelir.” **Müzzemmil Sûresi, 14.** (s. 20)

“Orada yüksek yüksek sabit dağlar var edip sizi tatlı sularla sulamadık mı?”
Mürselât Sûresi, 27. (s. 21)

“Yeryüzünü bir beşik, dağları da onun için birer direk kılmadık mı?” **Nebe Sûresi, 6-7.** (s. 21)

“Dağlar yürütülüp serap olacaktır.” **Nebe Sûresi, 20.** (s. 21)

Hikmet Tanyu'nun vermiş olduğu yukarıdaki ayetlerden de anlaşılacağı üzere dağ, Kur'an'da umumî olarak geçmekle birlikte kıyamet ve kıyamet günü ile de birlikte geçer. Yukarıda vermiş olduğumuz ayetlerden başka Kur'an'da daha pek çok ayette dağ geçmektedir. Bu hususun da bilinmesini isteriz. Konunun uzunluğu münasebetiyle yukarıdaki ayetlerle yetinilmiştir.

Hikmet Tanyu, dağ ile ilgili ayetlere değindikten sonra *Arafat Dağı, Ebi Kubeys Dağı, Sevr Dağı, Hira (Nur) Dağı, Han'edme Dağı, Sebir Dağı, Ağrı (Ararat) Dağı, Cûdi Dağı, Nemrut Dağı ve Âdem (Adam) Dağlarını* ayrı başlıklar altında inceleyer. Son olarak da “*tasavvufta dağ*” bahsine kısaca değinir. Biz de Tanyu'nun verdiği bu önemli bilgilerden istifade ederek bu dağlardan bazılarını dokunup geçeceğiz.

Gerek cahiliye döneminde gerek İslâmiyet zamanında **Arafat Dağı**, özel bir ilgi görmüş, önemli bir mevkiye sahip olmuştur. Mekke'ye yakın olan bu dağ, haccin rükünlerinden “vakfe”nin burada yapılmasından dolayı büyük bir şöhret kazanmıştır. Bu şöhret cennetten koyulan Âdem ile Havva'nın yıllarca ayrılıktan sonra buluştukları yer olmak rivayeti ile de artmıştır. Hz. İbrahim'in burada Cebrail ile görüştüğü de rivâyet edilmektedir. Hatta kâinat yaratıldığı sırada, bütün dağlar arasında ilk önce bu dağın Allah'a iman ettiği inancı da halk arasında yaygındır (Tanyu, 1973: 21-22).

Müslümanlar arasında önemli bir yeri olan bir başka dağ ise Hira Dağı'dır. Halk arasında birçok keramet hikâyeleri anlatılır. Hira'nın İslamî özelliği Hz. Muhammed'e ilk vahyin burada nazil olmasıdır. Bundan dolayı dağın ismi Cebel Nur'dur (Tanyu, 1973: 24).

İslam geleneğinde ve Kur'an-ı Kerim'de adı geçen bir başka dağ ise Cûdi Dağı'dır. Bu dağ üzerinde Nuh'un Gemisi'nin durduğu Kur'an-ı Kerim'de Cebeli Cûdi olarak belirtilmiştir. Hattâ bu dağın üstünde Hz. Nuh'un yaptığı mescidin ve gemisinin bazı kalıntıları olduğu rivayet edilmekte olup ziyaret edilen önemli bir dağdır. Kur'an'da Cûdi Dağı ile ilgili pek çok ayet mevcuttur (Tanyu, 1973: 26).

III. EFSANE KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ

a. Efsane Nedir?

Efsane üzerine 19. asrın ilk yarısından itibaren çalışmalara başlanılmıştır. Konunun en ağırlık kazandığı devreler ise asrımızın ilk ve üçüncü çeyrekleridir. Mesele- nin ele alındığı ilk yıllarda yapılan ve bugün de araştırmacılar tarafından aşağı yukarı ka- bul edilen bir efsane tarifi vardır. Alman dili ve halk bilgisine büyük eserler kazandıran Jakob Ludwing Karl Grimm (1785-1863) ile kardeşi Wilhelm Grimm (1786-1859)'in ortaya koydukları bu tarifi gördükten sonra bazı tanınmış araştırmacıların efsane ile ilgili görüşlerine de bu arada yer vereceğiz (Sakaoğlu, 1980: 3-4).

Terimin tarifine geçmeden evvel şu hususu göz önünde bulundurmak zorun- dayız. Batı dillerine aynı Latince kökten (legendus) gelen efsane kelimesi İngilizcede “legend”, Fransızcada “leğende”, Almancada “leğende” (ayrıca sage), İtalyancada “le- ggenda”, İspanyolcada “leyenda” uzun yıllardan beri bu kadar çeşitli dilde terim ola- rak kullanılırken bazı güçlükler ortaya çıkmıştır. Laurits Botker, Dictionary of Folklo- re’ da bu kelimeye beş sayfa ayırmış ve tarifini verebilmek için birkaç düzine kaynağa müracaat etmiştir (Krzyzanowski 1967: 111-117’den Sakaoğlu, 2013: 21). Bununla birlikte dilimize Farsça’dan girmiş olan “efsane” terimine karşılık kullanılan Almanca “sage”, Yunanca “mythe / mythos”, Arapça “ustûre, esâtir” ve Rusça “preda- niya, skaz” terimlerini buraya ilave etmememiz gerekmektedir (Ergun, 1997: 1).

Anadolu Türkleri arasında “efsane”, “menkabe”, esâtir” ve “mitoloji” terim- leri yaygınlık kazanmıştır. Anadolu dışında yaşayan Türklerden Azerbaycan Türkleri “esâtir”, “mif”, efsane”; Türkmenler “epsana”, “rovayat”; Özbekler “efsane”, “riva- yat”; Karakalpaklar “epsane”, “legenda”, “anız”, “anız-engime”; Kazaklar “anız”, “anız-engime”, “epsane-hikayat”; Başkurtlar “rivayat”, “legenda”; Kırım Tatarları “efsane”; Kazan Tatarları “rivayat”, “legenda”, “ekiyet”, “beyt”, Altay Türklerinde “kkuuçın”, “kep-kkuuçın”, “mif-kkuuçın”, “legenda-kkuuçın”; Hakaslarda “kip-çooH”, “legenda”, “çooH-çaaZ”; Tuva Türklerinde “tool-çurgu çugaa”, “töögü çugaa”; Şor- larda “purungu çook”, “kep-çook”, “erbek”; Karaçaylarda “aytın”, “tavruh”, Uygur- larda “rivayet”, “epsene”; Yakutlarda “kepseen”, “sehen”, “kepsel”, “bılırgı sehen”;

Dolganlarda “çukçah”; Tofalarda “uleger”; Çuvaşlarda “halap”, “mif”, “ılap” vb. terimler efsane karşılığı olarak kullanılmaktadır (Ergun, 1997: 1-2).

Araştırmacıların efsane tanımlarına geçmeden önce efsanenin sözlük anlamlarını vermeyi uygun görüyoruz. Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan Türkçe Sözlük'te efsane “1. Eski çağlardan beri söylenegelen, olağanüstü varlıkları, olayları konu edinen hayalî hikâye, söylence. 2. Gerçeğe dayanmayan, asılsız söz, hikâye vb.” (TDK, TS, 2011: 758) şeklinde tanımlanır. Ferit Devellioğlu, Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat'te efsane terimi efsâne olarak geçmekte olup “Asılsız hikâye, masal, boş söz, saçma sapan lâkırdı.” (Devellioğlu, 2002: 206) olarak anlamlandırılır. Türk Ansiklopedisi'nde ise efsane “Başlangıçta tabiatüstü nitelikler gösteren azîz hayatlarını, sonraları da, halk muhayyilesinin veya şâ'ir yaratmalarının etkisiyle, biçim değiştirmiş tarih olaylarını anlatan harika niteliğinde hikâye.” (Türk Ansiklopedisi, C 14, 1966: 394) olarak tanımlanır.

Türkiye'de yapılan tanımların, çoklukla, en iyi tanımlar olarak kabul edilen Alman Grimm Kardeşler'le Max Lüthi'nin yaptığı tanımlara dayandığı görülmektedir. Alman Grimm Kardeşler, efsaneyi şu şekilde tanımlamaktadır: “Efsane, gerçek veya hayalî, muâyyen şahıs, hâdis veya yer hakkında anlatılan bir hikâyedir” (Jason 1972: 134'ten Sakaoğlu, 1980: 4).

Max Lüthi'ye göre, yeni bir kavram olan efsane (sage) aslında, gerçekte vukua gelmiş hadiseleri hikâye eder. Fakat o, gerçekten iki şekilde uzaklaştırılmaktadır. Ağızdan ağıza nakledilirken değişikliğe uğramasının yanında şairler tarafından edebî olarak işlenmeleri de başlıca değişme sebebi olmaktadır. Dar manada efsane, masallarda olduğu gibi, tabiatüstü bir hadisenin takdimidir, hikâye edilîsidir. Asıl halk efsanesi ise alışılmamış, tuhaf ve ekseriyetle huzursuzluk meydana getiren şeylerden, şekillerden ve hadiselerden bahseder (Lüthi 1962: 6-7'den Sakaoğlu, 1980: 5).

Türkiye'de halk bilimi üzerine çalışmalar 20. yüzyılda başladığı için dolayısıyla efsaneler üzerine çalışmalar ve ilk tanımlamalar da bu yüzyıla rastlar. Türkiye'de efsaneyi ilk defa Ziya Gökalp tanımlamıştır: “Üstürel (mitler), ilahlara taalluk eden (ait) maceralardır. Menkıbeler de kahramanlara yani nim ilahlara (yarı tanrılara) isnat olunan (bağlanan) sergüzeştlerdir (maceralardır)” (Gökalp, 2017a: 122).

Pertev Naili Boratav, **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı** adlı eserinde efsane ile ilgili şunları söyler:

“Efsanenin başlıca niteliği inanış konusu olmasıdır; onun anlattığı şeyler doğru, gerçekten olmuş diye kabul edilir. (...) Başka bir niteliği de düz konuşma diliyle ve her türlü üslûp kaygısından yoksun, hazır kalıplara yer vermeyen kısa bir anlatı oluşudur. (...) Kısacası, efsane kendine özgü bir üslûbu, kalıplaşmış, kurallı biçimleri olmayan, düz konuşma dili ile bildirilen bir anlatı türüdür.” (Boratav, 1969: 106-107)

Türk mitolojisi alanının önemli simalarından Bahaeddin Ögel ise efsaneyi şöyle tarif etmektedir:

“Tarihte adı geçmeyen, artık unutulmuş büyük kahramanlara ait efsaneler, mitolojinin kadrosuna girer. Tarihte yaşadıklarını bildiğimiz kişilere ait efsaneler ise destan, yani legende'dir. Burada şunu da bilhassa belirtmek istiyoruz, efsanelerin kendilerine Mythos veya Mythe denir. Mitoloji (Mythologie) ise, bu efsaneleri inceleyen ilim koludur. Şu nokta da çok önemlidir: mitoloji deyiminden büyük araştırmacılar, yalnızca bir milletin veya akraba toplumlara ait efsanelerin, bir bütün halinde incelenmesini anlamışlardır.” (Ögel, 2010: V-VI)

Şükrü Elçin, **Halk Edebiyatına Giriş** adlı eserinde ise efsaneyi şöyle tarif etmektedir:

“İnsanoğlunun tarih sahnesinde görüldüğü ilk devirlerden itibaren ayrı coğrafya, muhit veya kavimler arasında doğup gelişen; zamanla inanç, âdet, anane ve merasimlerin teşekkülünde az çok rolü olan bir çeşit masallar vardır. Sözlü gelenekte yaşayan bu anonim masallara dilimizde Arapça “Ustûre”, Farsça “Fesane, efsane” Yunanca “mitos, mit” kelimeleri ad olarak verilmektedir.” (Elçin, 1998: 314)

Efsane konusunda çok önemli çalışmalar yapan Saim Sakaoğlu, **Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu** adlı çalışmasında yerli ve yabancı birçok efsane tanımını inceledikten sonra efsanenin özelliklerini şu şekilde tespit etmiştir:

a. Şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılırlar.

b. Anlatılanların inandırıcılık vasfı vardır.

c. Umumiyetle şahıs ve hadiselerde tabiatüstü olma vasfı görülür.

ç. Efsanenin belirli bir şekli yoktur; kısa ve konuşma diline yer veren bir anlatımadır (Sakaoğlu, 1980: 5-6).

Erzurum Efsaneleri adlı çalışmasıyla bu alanda adından söz ettiren Bilge Seyidoğlu ise efsane ve masalı karşılaştırırken inanmayı merkeze alır, Boratav ve Sakaoğlu gibi efsanelerin özelliklerinden yola çıkarak efsaneyi şöyle tanımlar:

“Efsaneler, sözlü geleneğin ürünü olan bir anlatım türüdür. Temelinde inanç unsuru vardır. Efsaneyi anlatanlar ve onu dinleyenler, efsanenin gerçek üzerine kurulduğuna inanırlar. Bu gerçek, objektif bir gerçek değildir. Efsaneyi nakledenler ve dinleyenler, efsanedeki olayların gerçekten olmuş olduğuna inanırlar. (...) Annemden duyduğuma göre, büyüklerimden işittiğime göre olay şöyle olmuş, böyle gerçekleşmiş gibi, efsanenin gerçek olduğunu kuvvetlendiren sözlerle efsane anlatılır. Efsaneler kısa anlatım türleridir. Bir veya bir kaç motif ihtiva ederler. (...) Efsanelerde gizli ve esrarengiz bir âlem vardır. Bu âlemin sırlarına erişilmez. Gerçeklik unsurunun yanında olağanüstülük ve kutsallık da sahip olduğu unsurlardandır. Bir efsanenin temelinde inanç mutlaka bulunur fakat diğer özelliklerin biri veya birkaçı mevcuttur. Efsaneler tarihi devirler içinde teşekkül etmişlerdir. Konusu bir olay, tarihi veya dinî bir şahsiyet yahut belli bir yer olabilir. (...) Efsanelerde (legend) kahramanların olağanüstü güçleri vardır; fakat tanrı ya da yarı tanrı değildirler. (...) Efsaneler günümüzde oluşabilir ve tarih sahnesine çıkabilirler. (...) Efsaneler kaynaklarını, mitolojiden, tarihten, din-den ve günlük olaylardan alabilirler.” (Seyidoğlu, 2005: 13-14)

Denizli Efsaneleri adlı çalışmasında M. Metin Türkteş ise efsaneyi *“Başlıca niteliği inanırlığı olan; kendine has bir anlatıcısı ve anlatma zamanı olmayan; üslup kaygısı gütmeyerek üslubunu ve malzemesini gelenekten alan; çoğu zaman olağanüstü kişi, kavram ve olaylara yer veren; her zaman olmasa da genellikle olayın geçtiği yer ve zaman belli olan; milli değerlere sahip ama aynı zamanda bazı evrensel değerleri de bünyesinde barındıran; işlev bakımından, öğüt verme ve örnek gösterme yöntemiyle toplumsal inanç, kural ve davranışları devam ettirmeye çalışan; dünya, yüzey şe-*

killeri, insan, diğer canlılar, vb kavramların kökeni ve işlevi hakkında açıklayıcı bilgi vermeye çalışan; insanların evreni, doğayı anlama gayretinin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve insanın akıl erdiremediği olayları açıklayarak onlarda zihinsel rahatlama sağlayan; genellikle kısa ve nesir şeklinde olan anonim halk anlatı türüdür.” (Türktaş, 2012: 29) diye tarif eder.

b. Efsanenin Teşekkülü

Halktan derlenen sözlü anlatmalardan olan efsane, oluşumu bakımından diğer türlerden açıkça ayrılır. Efsanenin en önemli özelliği olan inandırıcılık vasfı onu diğer türlerden kolaylıkla ayırt etmemize yardımcı olur. Halk anlatmalarının oluşumu üzerinde çeşitli varsayımlar ileri sürüldüğü gibi efsaneler ile ilgili olarak da çeşitli görüşler ortaya konulmuştur (Gönen, 2004: 40).

Bu görüşlerden en çok kabul göreni R. Rosiere'nin ileri sürdüğü kaidelerdir. Bu kaideleri aşağıya alıyoruz:

1.Menşelerle ilgili kaide: Aynı aklî kapasiteye sahip olan bütün milletlerde muhayyile aynı şekilde tezahür eder. Böylece benzer efsanelerin yaratılışına sebep olur.

2.Birinin yerine diğerinin geçmesi kaidesi: Bir kahramanın hatırası zayıfladıkça onun şerefine yaratılmış olan efsane bu kahramanı terk eder ve daha meşhur birine mal olur.

3.Adapte olabilme kaidesi: Çevre değiştiren her efsane yeni çevrenin sosyal ve etnografik şartlarına kendisini adapte eder (Gennep, 1917: 284'ten Sakaoğlu, 1980: 7).

Efsanelerin teşekkülünü açıklayabilmek için önce köklerini araştırmak gerekir. Çünkü efsaneler teşekkül ederlerken köklerine göre farklılık göstermektedirler. Yani, bütün efsaneler aynı teşekkül sürecinden geçmemişlerdir. Mesela dinî efsanelerin teşekkülü diğerlerine göre başka bir şekilde, başka bir yolla, farklı bir zaman sürecinden geçerek oluşmuştur. Tarihî efsaneler ise daha farklı bir yola ve daha farklı bir zaman

sürecinden geçerek teşekkül etmiştir. Diğer efsane çeşitlerinin oluşumu da yine aynı şekilde farklılık arz eder (Ergun, 1997: 40-41).

Efsanelerin bir değil, birkaç kökü vardır. Bu kökleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Mitolojik kökler
2. Tarihî kökler
3. Dinî kökler
4. Hayalî kökler

Bu köklerin hepsi her efsanede görülmez. Efsanenin çeşidine göre köklerden biri önem kazanır. Mesela tarihî efsanelerde tarihî kökler, dinî efsanelerde dinî kökler, yaratılış efsanelerinde mitolojik ve fantastik kökler önem kazanır. Aynı zamanda bir efsanede birden fazla kök de bulunabilir. Yani tarihî kökün hâkim olduğu bir efsanede dinî veya hayalî kökler bulunabilir (Ergun, 1997: 41).

c. Efsanenin İşlevi

Efsanelerin inanma, kutsallık ve yaptırımcılık gücünün fazla olması ona kendisine benzeyen türler karşısında farklı bir konum kazandırmıştır. Efsanelerin işlevleri konusunu Bilge Seyidoğlu, **Erzurum Efsaneleri** adlı çalışmasında şöyle sıralamıştır:

1. Efsaneler, gelenek ve göreneklerin koruyucusudurlar. Efsanelerin teşekkül ettiği bazı yerlerde mesela camiler, türbeler vb. yerlerde uyulması gereken bazı ritüel davranışlar, uyulması gereken kurallar vardır. Bu tip yerler ziyaret edilirken abdest alınır, dualar edilir. Temiz kıyafetlerle gidilmeye çalışılır. Ziyaret yerinin etrafında üç, yedi, bazen kırk defa dönülür. Bu ziyaretler bazı yerlerde belli günlerde yapılır veya tekrarlanır. Dilekte bulunulmuş ve dilek kabul olmuşsa adanılan şey mutlaka yerine getirilmelidir.

2. Efsaneler topluma yön verir, onlara iyi olmayı ve nelerin yapıp nelerin yapılmayacağını telkin ederler. Hastaların, zayıfların, fakirlerin korunmaları gerektiğini telkin ederek insanları iyilik yapmaya teşvik ederler. Zayıfların, hastaların, fakirlerin manevî bakımdan çok üstün olabileceklerini telkin ederek her insana aynı gözle bakılması fikrini vermeye çalışır.

3. Efsaneler, etrafında teşekkül ettikleri yerlere mana kazandırır. Tarihi gerçeğin dışında halkın gerçek ve kutsal olarak belli bir yer etrafında efsane yaratması, o yerle birleşmesi anlamına gelir. Böylece insanlar o yerleri kendilerinden bir parça olarak görüp sahiplenirler.

4. Koruyucu ve tedavi edici rolü. Mekânla ilgili efsanelerin hem oluştukları yerleri hem de onlara inananları koruyucu fonksiyonları vardır. İçinde kutsal birisinin yattığına inanılan bir mezarın yerinin değiştirilmesi mümkün değildir. Buralara ve çevresine el sürülemediği için hem yapılar hem de etrafındaki ağaçlar varlıklarını korumuşlardır. Efsanelerin bu rolleri yanında tedavi edici işlevleri de vardır. Halk, çeşitli rahatsızlıkları için türbeleri ve kutsal mekânları ziyaret eder ve buralarda şifa bulacağına inanır (Seyidoğu, 2005: 271-273).

ç. Efsanelerin Özellikleri

Prof. Dr. Ali Berat Alptekin, **Efsane ve Motifleri Üzerine** adlı eserinde efsanelerin özelliklerine konusuna da değinir. Pertev Naili Boratav'ın **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı** ve **100 Soruda Türk Folkloru** adlı kitapları ile Saim Sakaoğlu'nun **Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu** adlı çalışmasında yer alan tanımlar ile birlikte bu tanımları yorumlayarak efsanelerin özelliklerini tespit eder. Prof. Dr. Ali Berat Alptekin'in gerek kaynaklardaki bilgilerden gerekse bilgi birikiminden hareketle tespit ettiği efsanenin özelliklerini aşağıya maddeler halinde alıyoruz:

1. Efsaneler şahıs, yer ve olaylar hakkında anlatılır.
2. Anlatılanların inandırıcılık özelliği vardır.
3. Genellikle şahıs ve olaylarda olağanüstü olma özelliği görülür.
4. Efsanelerin belirli bir şekli yoktur; kısa ve konuşma diline yer veren anlatmalardır.
5. Efsaneler gerçek olmamasına karşılık gerçekmiş gibi kabul edilir.
6. Efsanelerde zaman, geçmiş zamanla şimdiki zaman arasında değışir.
7. Efsanelerin mekânı yaşadığımız dünyadır.
8. Efsaneyle kazanılan kutsiyet zamanla o mekânı veya şahsı dokunulmaz yapar.

9. Efsanelerin tarihle çok yakın bir ilişkisi vardır.
10. Efsaneler büyük ölçüde millîdirler, ancak milletlerarası özelliği olan gezgin efsaneler de vardır.
- 11 Efsaneler genellikle tek motif üzerine kurulurlar (Alptekin, 2012: 16-17).

d. Efsane Tasnifleri

1959 yılında Kiel’de başlayıp Kopenhag’da sona eren ilk efsane kongresinden (19-28 Ağustos) sonra, Anvers (6-8 Eylül 1962), Budapeşte (14-16 Ekim 1963)’de de efsane konulu toplantılar düzenlenmiştir. Bu kongrelerin en ilgi çekici yönü ise nelere efsane denilip nelere efsane denilmeyeceğinin tartışılması ve efsane sınıflamasının da yapılmış olmasıdır. Önce altı ana başlık olarak belirlenen sınıflama daha sonra bazı başlıkların birleştirilmesiyle dörde indirilir. Bu gruplamayı aşağıya alıyoruz:

- I. Dünyanın yaratılışı ve sonu (kıyamet) ile ilgili efsaneler.
- II. Tarihi efsaneler ve medeniyet tarihi ile ilgili efsaneler.
 - A. Medeniyet ile ilgili yer ve eşyanın menşei
 - B. Bazı yerlerle ilgili efsaneler
 - C. Dip tarihi (prehistorya) ve ilk zamanlar ile ilgili efsaneler
 - D. Harpler ve felaketler
 - E. Temayüz etmiş kişiler
 - F. Bir düzenin bozuluşu
- III. Tabiatüstü varlıklar ve kuvvetler / mitik efsaneler
 - A. Kader
 - B. Ölüm ve ölümler
 - C. Tekin olmayan yerler ve hayaletler
 - D. Hayaletlerin resmigeçidi ve savaşları
 - E. Öbür dünyada ikâmet
 - F. Cinler, periler, ruhlar
 - G. Medeniyetle ilgili yerlerdeki hayaletler
 - H. Değişmiş varlıklar

- I. Şeytan
- K. Hastalık yapan kötü ruhlar(cinler) ve hastalıkları
- L. Tabiatüstü kuvvetler sahip kimseler
- M. Efsanevi (mitik) hayvanlar ve bitkiler
- N. Hazineseler
- IV. Dinî efsaneler / Tanrı ve kahramanlarla ilgili efsaneler (Sakaoğlu, 1980: 15-16).

Pertev Naili Boratav ise bu sınıflamayı Anadolu efsanelerini göz önünde bulundurarak küçük değişikliklerle yeni bir şekle sokar. Boratav'ın efsane tasnifi ise şöyledir:

- I. Dünyanın yaratılışı ve sonu ile ilgili efsaneler
- II. Tarihî efsaneler
 - A. Sınırlandırılmış tabii yerlerin menşeleri (dağlar, göller)
 - B. Meskûn yerlerin menşeleri (şehirler, köyler...)
 - C. Büyük binaların menşeleri (Kiliseler, camiler, köprüler...)
 - D. Hazineseler
 - E. Milletlerin, hükümdar sülalesinin ve içtimaî sınıfların menşeleri
 - F. Felaketler
 - G. Tarihî olarak bilinen kahramanların yendikleri tabiatüstü güce sahip canavarlar
 - H. Savaşlar, fetihler, istilalar
 - I. Kurulu düzene başkaldırmalar
 - K. Diğer hadiseler ve üstün kişiler; medeniyet getiren kahramanlar, bilginler, şairler
 - L. Aşk ve aile hayatı
 - M. Küçük bir cemiyetin tarihinin bir parçasını meydana getirdikleri ölçüde bilinen ortak veya ferdî karakterde çeşitli diğer kişilerle ilgili anlatmalar.
- III. Tabiatüstü şahıslar ve varlıklar üzerine efsaneler
 - A. Alın yazısı

- B. Ölüm ve ötesi
- C. Tekin olmayan yerler
- D. Tabiatın bir parçası olan yerler (orman, göl vs.) ile hayvanların sahipleri (koruyucuları)
- E. Cinler, periler, ejderhalar vb. tabiatüstü güçte yaratıklar
- F. Şeytan
- G. Hastalık ve sakatlık getiren varlıklar (albastı gibi)
- H. Tabiatüstü güçleri olan kişiler (büyücü, üfürükçü, afsuncu gibi)
- I. “Mythique” nitelikte hayvan ve bitkiler (adamotu gibi) üzerine anlatmalar
- IV. Dinî efsaneler (Boratav, 1969: 109-114; Sakaoğlu, 1980: 18-19; Sakaoğlu, 2013: 35).

Saim Sakaoğlu'nun **Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu** adlı çalışmasında ele aldığı tek motif üzerine yapmış olduğu tasnif çalışmasını görmekteyiz. Sakaoğlu bu çalışmasında ele aldığı konu ile ilgili efsaneleri şöyle tasnif etmiştir:

1. Aşk
2. Zor durumdan kurtulma
3. Saygısızlıklar
4. Kötü huylar
5. Hızır ve İnsanlar
6. Değişik taş kesilmeler
7. Eksik anlatılanlar (Sakaoğlu, 1980: 65).

Bilge Seyidoğlu, **Erzurum Efsaneleri** adlı eserinde efsane metinlerini üç ana grupta toplar. Efsaneler belirli bir yerle ilgili olduğu için tasnif de yerlerle ilgili olmuştur. Seyidoğlu, bu çalışmasında efsaneleri şöyle tasnif eder.

1. Dinî Binalarla İlgili Efsaneler
 - A. Camiler ve mescitler üzerine söylenen efsaneler
 - B. Kutsal kabirlerle ilgili efsaneler

- C. Tekkeler, ocaklar ve müritlerle ilgili efsaneler
- D. Türbeler üzerine söylenen efsaneler
- E. Kaleler üzerine anlatılan efsaneler
- 2. Evler ve İnsanların Yaşadığı Yerlerle İlgili Efsaneler
 - A. Alkarısı ve peri kızı ile ilgili efsaneler
 - B. Çobanların ve köprülerin efsaneleri
 - C. Değirmen ile ilgili efsaneler
 - D. Evler hakkında anlatılan efsaneler
 - E. Hamamlar üzerine söylenen efsaneler
 - F. Kahve ve lokanta üzerine söylenen efsaneler
 - G. Keramet sahiplerinin efsaneleri
 - H. Köylerle ilgili efsaneler
 - I. Kuyu ile ilgili efsaneler
 - İ. Tekin olmayan yerlerde yaşayan tekin olmayan yaratıklar
- 3. Tabiat ve Kırlarla İlgili Efsaneler
 - A. Çeşme ile ilgili efsane
 - B. Düzlükler ile ilgili efsaneler
 - C. Göller ve şelalelerle ilgili efsaneler
 - D. Kaplıcalarla ilgili efsaneler
 - E. Mağaralarla ilgili efsaneler
 - F. Nehirlerle İlgili Efsane
 - G. Pınarla ilgili efsane
 - H. Taşlar ve kayalarla ilgili efsaneler (Seyidoğlu, 1997: 7-8).

İsmail Görkem, **Elazığ Efsaneleri** adlı hazırlamış olduğu yüksek lisans tezinde Elazığ'dan derlediği 80 efsane metnini inceleyerek şöyle tasnif etmiştir:

- 1. Dinî Efsaneler
 - A. Evliya menkabeleri
 - B. Kutsal kabirlerle ilgili efsaneler

- C. Mecnunlarla ilgili efsaneler
- D. Hızır-İlyas vd. ile ilgili efsaneler
- 2. Alkarısı, Kapos (kepoz) ve Cinlerle İlgili Efsaneler
- 3. Taş Kesilme Efsaneleri
 - A. Şekil değişikliği ile ilgili efsaneler
 - B. Açıklayıcı efsaneler
- 4. Hayvan Efsaneleri
- 5. Yer Adlarıyla İlgili Efsaneler
 - A. Meskûn yerlerle ilgili efsaneler
 - B. Yeryüzü şekilleriyle ilgili efsaneler
 - C. Diğerleri (Görkem, 2006: VI-VII).

Zekeriya Karadavut **Yozgat Efsaneleri** adlı yüksek lisans çalışmasında 101 efsaneyi şöyle bir tasnife tabi tutmuştur:

- I. Yaratılış Efsaneleri – Oluşum Dönüşüm Efsaneleri
 - A. Şekil Değiştirme Efsaneleri
 - 1. Taş Kesilme Efsaneleri
 - 2. Diğer Şekil Değişikliğine Bağlı Efsaneler
 - 3. Açıklayıcı Efsaneler
 - II. Tarihî Efsaneler
 - A. Adları Belli Yerlerle İlgili Efsaneler, Tabiat Şekilleriyle İlgili Efsaneler
 - B. İnsan Topluluklarının Yaşadığı Yerlerle (Şehir, köy vb.) İlgili Efsaneler
 - C. Ünlü Büyük Yapılar (Cami, hamam vs.) ile İlgili Efsaneler
 - D. Kaleler, Surlar, Köprülerle İlgili Efsaneler
 - III. Olağanüstü Varlıklar Üzerine Anlatılan Efsaneler
 - IV. Dinî Efsaneler
 - A. Evliyalar Üzerine Anlatılan Efsaneler
 - B. Ziyaret Yerleri Üzerine Anlatılan Efsaneler

C. Peygamberler, Hızır ve Diğer Din Büyükleri Üzerine Anlatılan Efsaneler (Karadavut, 1992: 45-46).

Metin Ergun **Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi** adlı doktora çalışmasında şekil değiştirme motifini 12 ana, 16 alt başlıkta ele alarak aşağıdaki tasnifi yapmıştır:

- I. Taşa Dönme (Taş kesilme)
- II. Hayvana dönme
- III. Bitkiye dönme
- IV. Dağa, tepeye ve toprağa dönme
- V. Denize, göle, nehire ve pınara dönme
- VI. Uzay cisimlerine dönme
- VII. Tabiatüstü varlıklara dönme
- VIII. Tabiat hâdiselerine dönme
- IX. Madene dönme
- X. İnsana dönme
- XI. Diğer şekil değiştirmeler
- XII. Eksik anlatılanlar (Ergun, 1997: 198).

Ali Berat Alptekin'in **Efsane ve Motifleri Üzerine** adlı çalışmasında efsaneleri konu alan en önemli motiflerden hareketle bir tasnif çalışması yaptığı görülür. Ele alınan motifler kendi aralarında belli bir tasnife tabi tutulmuş, ana ve alt başlıklara ayrılarak örnek efsane metinlerine yer verilmiştir. Alptekin tarafından efsaneler şöyle tasnif edilmiştir:

- A. TAŞ KESİLME KONULU EFSANELER
 - a. Nimete saygısızlık üzerine taş kesilme
 - b. Adağın yerine getirilmemesi üzerine taş kesilme
 - c. Âşıkların duası üzerine taş kesilme
 - ç. Gelin alayının taş kesilmesi
 - d. Çeyiz sandığının taş kesilmesi

e. Emre karşı gelme üzerine taş kesilme

f. Pîrin duası üzerine taş kesilme

g. Yalan söyleme üzerine taş kesilme

B. DAĞLAR VE TEPELERE BAĞLI OLARAK ANLATILAN EFSANELER

a. Dağlarla İlgili Efsaneler

a.1. Kullanılan kelimenin bozulması üzerine dağın adı ortaya çıkmıştır

a.2. Dağ, adını velilerin topluca gelmeleri ve adı geçen yerde konaklama isteklerinden dolayı almıştır

a.3. Dağ, adını bağrında yaşayan bir kahramandan almıştır

a.4. Dağ, adını kullanılan bir kelimedenden dolayı almıştır

a.5. Dağ, adını bazen bir sevgilinin ardından edilen feryattan dolayı almıştır

a.6. İki kişinin kavgası üzerine ya kendilerinin veya başkalarının bedduası sonucu dağ oluşur

a.7. Dağın bir iyesi (sahibi) vardır

a.8. Dağda yaşayan dervişle şehirde yaşayan dervişlerin sınavdan geçirilmesi

b. Tepelerle ilgili efsaneler

C. GÖLLERLE İLGİLİ EFSANELER

a. Abıhayattan oluşan göller

b. Hazreti Hızır'ın bedduası üzerine şehrin sulara gömülmesi

c. Ateşe atılma sonucunda oluşan göller

ç. Gaipten gelen sesin haber vermesi ile gölün oluşması

d. Sudan çıkan bir hayvanın adına bağlı olarak oluşan göller

e. Hazreti Hızır'ın bedduası sonucu Tuz Gölü'nün oluşması

f. Eğirdurdan Eğirdir Gölü oluşur

Ç. SUYU KONU ALAN EFSANELER

a. Irmaklarla ilgili efsaneler

b. Pınarlarla ilgili efsaneler

b.1. Pınarda kaybolan tas motifi üzerine

c. Kapılıcalarla ilgili efsaneler

D. YERLEŞİM MERKEZLERİYLE (İL, İLÇE, BELDE, KÖY, VB.) İLGİLİ EFSANELER

E. KALELERLE İLGİLİ EFSANELER

F. KÖRÜLERLE İLGİLİ EFSANELER

a. Köprü yapılmak istenir, ancak mühendislerin açtıkları temel bir türlü tutmaz. Bunun üzerine bir çoban bastonuyla temelin atılacağı yeri işaret eder

b. Irmağın içerisinde bulunan hazine ile köprü yaptırılır ve suyun hareketine bağlı olarak köprüye ad verilir

c. Köprüsü'nün nasıl yapıldığı hikâye edilir

G. VELİLERLE İLGİLİ EFSANELER

a. Denize açılan derviş ve kara parçasına dönüşme

b. Kesikbaş motifi üzerine

c. Hacca giden ağasına helva götürme motifi

ç. Aslana binip yılanı kamçı yapma motifi

Ğ. HAYVANLARLA İLGİLİ EFSANELER

a. Kendi duasıyla kuş hâline gelenler

b. Başkalarının dualarıyla taş olanlar

c. İkili bir isteğin neticesinde kuş hâline gelenler

ç. Farklı hususiyetler gösteren istekler

d. Dua edilmeden kuş hâline gelenler

e. Farklı sebeplere bağlı olarak kuş hâline gelenler

H. OLAĞANÜSTÜ VARLIKLARLA İLGİLİ EFSANELER

a. Alkarısı

b. Devlerin Kavgası Sonucu Oluşan Gülek Boğazı

I. TAŞLARDAKİ AYAK VE EL İZLERİYLE İLGİLİ OLARAK ANLATILAN EFSANELER

İ. BİTKİLERLE İLGİLİ EFSANELER

J. CAMİ HAMAM İKİLİSİNİ KONU ALAN EFSANELER

K. SAVAŞA KATILAN BALIKLAR

L. BUNLARIN DIŞINDA KALAN EFSANELER

- a. Ağta, türküye, ninniye, folklora ve efsaneye konu olan bir motif: Taşbebek
- b. Kökü destanlara dayanan bir motif: Yaralı kurt (Alptekin, 2012: 73–135).

Aziz Ayva **Anadolu Göl Efsaneleri (İnceleme - Metin)** adlı yüksek lisans tezinde göllerle ilgili efsaneleri şöyle tasnif etmiştir:

- A. Beddua sonucu oluşan göllerle ilgili efsaneler
- B. Aşk ve sevgi sonucu oluşan göllerle ilgili efsaneler
- C. Balığa dönüşme ve balıklı göllerle ilgili efsaneler
- Ç. Abıhayat ve Bingöllerle ilgili efsaneler
- D. Tortum Gölü ve Şelâlesi ile ilgili efsaneler
- E. Adlarını özelliklerinden alan göllerle ilgili efsaneler
- F. Gölden çıkan olağanüstü yaratıklarla ilgili efsaneler
- G. Sevgililerin buluşmasına engel olan göllerle ilgili efsaneler
- Ğ. Keramet sonucu oluşan göllerle ilgili efsaneler
- H. Belli bir sınıflamaya girmeyen göllerle ilgili efsaneler
- I. Gölden yürüyerek geçen kervanlarla ilgili efsaneler (Ayva, 2001: 76).

Halil Altay Göde **Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma** adlı doktora çalışmasında Isparta efsanelerini 8 ana, 30 alt başlık altında tasnif etmiştir:

I. TAŞ KESİLME EFSANELERİ

- a. Nimete saygısızlık sonucu taş kesilme
- b. Çaresizlikten ve kötü davranışlardan kurtulmak için kendi duasıyla taş kesilme
- c. Yaptığı kötülükten dolayı, beddua ile taş kesilme
- ç. Diğer taş kesilme efsaneleri

II. HAYVANLARLA İLGİLİ EFSANELER

- a. Kuşlarla ilgi efsaneler

b. Diğer hayvanlarla ilgili efsaneler

III. AÇIKLAYICI EFSANELER

IV. TABİAT ŞEKİLLERİNİN OLUŞUMUYLA İLGİLİ EFSANELER

a. Göllerin oluşumuyla ilgili efsaneler

b. Pınarların oluşumuyla ilgili efsaneler

c. Koru ve ağaçların oluşumuyla ilgili efsaneler

V. YERLEŞİM YERİ VE TABİAT ŞEKİLLERİNİN ADLARIYLA İLGİLİ EFSANELER

a. İlçe merkezlerinin adlarıyla ilgili efsaneler

b. Belde ve köy adlarıyla ilgili efsaneler

c. Dağ ve geçit adlarıyla ilgili efsaneler

ç. Kayalarla ilgili efsaneler

d. Göllerle ilgili efsaneler

e. Kuyularla ilgili efsaneler

f. Dere ve bataklıklarla ilgili efsaneler

g. Ağaç ve ormanla ilgili efsaneler

VI. OLAĞANÜSTÜ OLAYLARLA İLGİLİ EFSANELER

a. Cinler

b. Şeytan

c. Hazine ve koruyucularıyla ilgili efsaneler

VII. AŞK VE SEVGİ ÜZERİNE EFSANELER

VIII. DİNÎ EFSANELER

a. İzlerle ilgili efsaneler

b. Kesikbaşla ilgili efsaneler

c. Tayyi mekân motifini içeren efsaneler

ç. Hızır üzerine efsaneler

d. İbadet şekilleriyle ilgili efsaneler

e. Rüyada haber verme motifiyle ilgili efsaneler

f. Av ve avcılıkla ilgili efsaneler

g. Nefse hâkim olabilmeyeyle ilgili efsaneler (Göde, 2002: 31-32).

Sinan Gönen **Anadolu'da Yer Adlarına Bağlı Olarak Oluşan Efsaneler Üzerine İncelemeler** adlı yüksek lisans çalışmasında ise efsaneleri şöyle tasnif etmiştir:

A. MİLLET, IRK, BOY, OYMAK, BEYLİK, AŞİRET VE SÜLALE ADLARININ YER ADLARINA AD KAYNAĞI OLMASI

1. Millet ve ırk adlarının yerleşim yerlerine ad kaynağı olması
2. 24 Oğuz boyunun adlarının yerleşim yerlerine ad kaynağı olması
3. Beylik adlarının yerleşim yerlerine ad kaynağı olması
4. Oymak, aşiret ve sülale adlarının yerleşim yerlerine ad kaynağı olması

B. ŞAHIS ADLARININ YERLEŞİM YERLERİNE AD KAYNAĞI OLMASI

1. Horasan erenlerinin adlarının yerleşim yerlerine ad kaynağı olması
2. Yerleşim yerini ilk kuranın adının yerleşim yerlerine ad kaynağı olması
3. Dinî büyüklüğüne inanılan şahısların adlarının yerleşim yerlerine ad kaynağı olması
4. Yerleşim yerini fetheden ya da kuran kahramanların adlarının yerleşim yerlerine ad kaynağı olması

5. Güzelliği dillere destan kızların adlarının yerleşim yerlerine ad kaynağı olması

6. Sevdiğine kavuşamayan gencin adının yerleşim yerlerine ad kaynağı olması
7. Yerleşim yerini kuran şahısın özelliğinin ad kaynağı olması
8. Yerleşim yerinde doğanların adlarının yerleşim yerlerine ad kaynağı olması

C. COĞRAFÎ YAPININ YERLEŞİM YERLERİNE AD KAYNAĞI OLMASI

1. Madenlerin yerleşim yerlerine ad kaynağı olması
2. Bitkilerin yerleşim yerlerine ad kaynağı olması
3. Doğal yapının yerleşim yerlerine ad kaynağı olması
4. Sunî yapıların ve görünümünün (renk, biçim vb.) ad kaynağı olması

Ç. KELİMELERİN YERLEŞİM YERLERİNE AD KAYNAĞI OLMASI

1. Son söylenen emir nitelikli kelimelerin yerleşim yerlerine ad kaynağı olması
2. Tavsiye nitelikli kelimelerin yerleşim yerlerine ad kaynağı olması

3. Soru nitelikli kelimelerin yerleşim yerlerine ad kaynağı olması
4. Kelimelerin değişime uğramasının yerleşim yerlerine ad kaynağı olması
5. Bir olay sonucunda ortaya çıkan durumun öz kelimelerle ifadesinin yerleşim yerlerine ad kaynağı olması

6. Tekerlemelerin yerleşim yerlerine ad kaynağı olması

D. AŞKIN YERLEŞİM YERLERİNE AD KAYNAĞI OLMASI

E. MESLEK ADLARININ YERLEŞİM YERLERİNE AD KAYNAĞI OLMASI

1. Meslek adlarının yerleşim yerlerine doğrudan ad kaynağı olması

2. Meslek adlarının yerleşim yerlerine dolaylı ad kaynağı olması

F. HAYVAN ADLARININ YERLEŞİM YERLERİNE AD KAYNAĞI OLMASI

1. Hayvan adlarının yerleşim yerlerine doğrudan ad kaynağı olması

2. Hayvan adlarının yerleşim yerlerine dolaylı ad kaynağı olması

G. KULLANILAN EŞYANIN YERLEŞİM YERLERİNE AD KAYNAĞI OLMASI

Ğ. ANTİK YERLEŞİM ADLARININ YERLEŞİM YERLERİNE AD KAYNAĞI OLMASI

H. YAŞANILAN ZAMANIN YERLEŞİM YERLERİNE AD KAYNAĞI OLMASI

I. BEDDUANIN YERLEŞİM YERLERİNE AD KAYNAĞI OLMASI

İ. HASTALIKLAR, KAYBOLMALAR VE DOĞAL AFETLERİN YERLEŞİM YERLERİNE AD KAYNAĞI OLMASI

1. Hastalıkların yerleşim yerlerine ad kaynağı olması

2. Kaybolmaların yerleşim yerlerine ad kaynağı olması

3. Doğal afetlerin yerleşim yerlerine ad kaynağı olması

J. EFSANELERDE YERLEŞİM YERLERİNE AD VEREN ŞAHISLAR

1. Hızır, İhtiyar vb. şahısların yerleşim yerlerine ad vermesi

2. Padişahlar ve sultanların yerleşim yerlerine ad vermesi

3. Horasan erenlerinin yerleşim yerlerine ad vermesi

4. Eşkiyaların yerleşim yerlerine ad vermesi
5. Âşık olan kızın yerleşim yerine ad vermesi
6. Hz. Ali'nin yerleşim yerine ad vermesi (Gönen, 2004: 63 – 227).

Ali Berat Alptekin **İnsan Asıllı Dağ Efsaneleri** adlı makalesinde insan asıllı dağ efsanelerini şöyle bir tasnife tabi tutmuştur:

- I. Kullanılan kelimenin bozulması üzerine dağın adı ortaya çıkmıştır
- II. Dağ, adını velilerin bir grup halinde gelmeleri ve adı geçen yerde konaklama arzularından dolayı almıştır
- III. Dağ, adını bağırında yaşayan bir kahramandan dolayı almıştır
- IV. Dağ, adını kullanılan bir kelimedenden dolayı almıştır
- V. Dağ, adını bazen bir sevgilinin ardından yapılan feryattan dolayı almıştır.
- VI. İki kişinin kavgası üzerine ya kendilerinin veya başkalarının bedduası üzerine dağ oluşur (Alptekin, 2001: 28).

Efsaneler üzerine yapılan çalışmaların sayısı oldukça fazla olduğundan araştırmacılarca yapılan çok sayıda efsane tasnifi karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden yukarıda efsaneler üzerine çalışma yapan araştırmacılardan yalnızca bir kısmının efsane tasniflerine yer verilmiştir.

Bu çalışmada Anadolu'da dağlarla ilgili anlatılan yüzlerce efsanelerden tespit edilen yalnızca 144 efsane metninden hareketle şöyle bir tasnif çalışması yapılmıştır:

- I. Dağın Menşeyini / Oluşumunu Açıklayan Efsaneler
 - A. Taş Kesilme Sonucu Oluşan Dağlar
 - B. Dua Sonucu Oluşan Dağlar
 - C. Beddua Sonucu Oluşan Dağlar
 - D. Kardeşlerin Dağa Dönüşmesi Efsaneleri
- II. Dağın Ad Alışını Açıklayan Efsaneler

- A. Adını Kullanılan Bir Kelimeden Alan Dağlar
- B. Adını Kullanılan Kelimenin Bozulmasından Alan Dağlar
- C. Adını Görünüşünden Alan Dağlar
- D. Adlarını Özelliklerinden Alan Dağlar
- III. Şahıs Adlarından Adını Alan Efsaneler
 - A. Adını Eren, Dede, Ana, Baba, vb. Manevî Şahsiyetlerden Alan Dağlar
 - B. Adını Bağrında Yaşayan Bir Kahramandan Alan Dağlar
- IV. Dağın İyesiyle İlgili Efsaneler
- V. Kutsal Dağlarla İlgili Efsaneler
 - A. Dağ, Adını Peygamberden Alır
 - B. Dağ, Dinî Bir Şahsiyete Atfen Kutsal Sayılır
 - C. Dağ, Ritüellerin, Törenlerin Yapıldığı Yerdir
 - D. Dağlar Hediye Edilir
 - E. Dağ, Adını Orada Şehit Olan Kişiden Alır
- VI. Hazine ve Define Barındıran Dağ Efsaneleri
- VII. Dağda Meydana Gelen Olağanüstü Olaylar

e. Efsanenin Diğer Türlerle İlişkisi

1. Efsane – Mit İlişkisi

Mit ile efsanenin birbirlerine en yakın olan tarafları her ikisinin de inanma yönünden gerçek olarak kabul edilmeleridir. Anlatıcı ve dinleyici mit ile efsaneyi gerçek kabul eder. Ünlü bir folklor sözlüğüne göre “Efsane gerçek gibi anlatılır; mitin gerçek oluşu ise onu dinleyenlerin inanışına dayandırılır.” (Sakaoğlu, 1980: 21; Sakaoğlu, 2013: 37).

Metin Ergun, efsane – mit ilişkisiyle ilgili şunları söylemektedir:

Efsaneler, mitlerin aksine gerçek tarihi hadiselerin ve şahsiyetlerin etrafında teşekkül ederler. İlk insanlar tarihi hadiseleri hikâye şeklinde birbirlerine naklederlerdi. Bu hadiseler zaman geçtikçe nesilden nesile aktarılarak efsaneye çevrilmişlerdir.

Mitolojik anlatımlar çok eski zamanlarda oluşmuşlardır. Bundan dolayı mitin oluşum zamanını ve kahramanını belirlemek olanaksızdır. Efsaneler ise daha yakın zamanlarda oluşmuştur. Bu bakımdan bazı efsanelerin oluştuğu zamanı ve kahramanını belirlemek mümkündür.

Efsaneler, mitolojiden farklı olarak daha gerçekçidirler. Mitlerde hayalle, fantastiyle bağlılık güçlüdür. Efsanelerde ise gerçekle ve gerçek olan şeylerle bağ kuvvetlidir.

Mitlerin esas unsuru tabiattır, uzaydır; efsanelerinki ise çoğunlukla cemiyet hadiseleri ve tarihtir.

Mitlerde de efsanelerde de fantastik, hayalî unsurlar çok fazladır. Mitlerde fetişler, totemler çok görülmesine karşılık, efsanelerde pek fazla görülmezler (Ergun, 1997: 46-47).

2. Efsane – Masal İlişkisi

Efsane – masal ilişkisiyle ilgili Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'nun tespitleri oldukça önemlidir. Konunun iyi anlaşılması için Sakaoğlu'nun bu tespitlerine aşağıda yer verilecektir.

Efsanenin gerçek olarak kabul edilmesine karşılık masal hayal mahsulü olarak kabul edilir. İlkinin inandırıcılığı yanında ikincisinin bu hususiyetinden her zaman bahsedilemez.

Efsanenin zamanını kısaca yakın geçmiş diye adlandırabiliriz. Hâlbuki masalın cereyan ettiği zaman muayyen değildir. Masaldaki hadiseler herhangi bir yerde geçerler. Bu yerlere biz “masal ülkesi” adını veriyoruz.

Efsanelerin bir kısmı ile bütün masallar kutsiyet ifade etmezler, din dışı konuları işlerler. Efsanelerin diğer bölümü ise dinî konularda oldukları için diğer bölümden ayrılırlar (Sakaoğlu, 1980: 21-22; Sakaoğlu, 2013: 38).

Metin Ergun, efsane – mit ilişkisinin farklı yönlerine de dikkat çekmiştir. Bu hususları Ergun şöyle sıralamaktadır:

Fantastik, hayalî unsurlar, hem masallarda hem de efsanelerde bulunur. Mesela, “taş kesilme” hem masallarda hem de efsanelerde sıkça görülen bir motiftir. Masallarda taşlaşma sihir, büyü sahibi peri, cadı gibi güçler tarafından onların sihirli çubukları ile gerçekleşir. Efsanelerde ise sihirli kuvvetlerin kendileri değil, mucizeleri görünür.

Her iki hadise de uydurma olduğu hâlde masallarda insanın taşla çevrilmesi yalan, uydurma olarak kabul edilir. Efsanelerde ise gerçek olarak anlatılır ve dinleyici tarafından da gerçek, tarihte olmuş bir hadise olarak dinlenir. Efsanelerde görülen taş kesilmenin gerçek olarak kabul edilmesinin birkaç sebebi vardır. Bunlardan birincisi, masallarda taş kesilmenin hiçbir esası ve hiçbir işareti yoktur. Efsanelerde ise bunun yeri, yurdu bellidir; insana benzeyen ve hakkında efsanelerin teşekkül ettiği herhangi bir taş, kaya ile bağlantılıdır. Başka bir deyişle taşlar, kayalar anlatılan efsanenin şahidi gibi ortaya çıkarlar. İkincisi, efsanelerde taş kesilen insan o hâliyle kalır ve efsane orada biter. Masallarda ise yeniden canlanıp kötülere karşı mücadele eder ve masal mutlu sonla biter.

Efsaneler, mahallî ve millîdirler. Buna karşılık masallar, masal motifleri beynelmileldir.

Zaman içerisinde bazı efsaneler, masallaşabilir; masal olarak anlatılmaya başlanabilir. Efsaneler, masallar gibi her zaman istenildiği zaman söylenmez. Ancak belli bir hâdise veya varlığın öğrenilmesi, açıklanması ihtiyacı doğunca anlatılırlar. Masallar ise her zaman anlatılabilirler (Ergun, 1997: 47).

3. Efsane – Destan İlişkisi

Metin Ergun, **Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi** adlı eserinde “*Efsanelerle destanlar arasında hem benzerlikler hem de farklılıklar mevcuttur.*” dedikten sonra efsane – destan ilişkisiyle ilgili bazı tespitlerde bulunur. Konunun daha iyi anlaşılması için bu tespitler aşağıda sıralanacaktır:

Efsanelerin bazılarının benzerlerini başka milletlerde bulabiliriz. Ancak destanlar millîdir, onların benzerlerini başka milletlerde bulamayız.

Bazı destanlar, zaman içerisinde uzun soluklu anlatma özelliğini kaybederek küçülür ve efsaneye dönüşebilir.

Destanların hepsi belli bir tarihî olayı işlerken, efsanelerin tamamında bu görülmez.

Efsanelerin bazılarında kutsallık olmasına karşın, destanlarda kutsallık görülmez. Destanlar daha ziyade millî anlatmalardır ve kutsallık dinî bir karakter taşımaz.

Her iki türde de olaylar, günümüz dünyasında, günümüz coğrafyasında cereyan eder. Masallardaki gibi bilinmeyen “masal ülkesi” bu türlerde görülmez.

Her iki türün anlatmaları da gerçek olarak kabul edilir. Yalnız kozmogonik olayları işleyen bazı efsanelerde gerçeklik bulamayız.

Efsanelerdeki sessiz, sakin, itaatkâr derviş tipine karşılık destanlarda kahraman, savaşçı alp tipi vardır.

Bazı efsaneler destanlar içerisinde küçülerek günümüze kadar gelmişlerdir. Köroğlu destanındaki “Kır at” efsanesi buna örnektir (Ergun, 1997: 48).

4. Efsane – Fıkra İlişkisi

Efsane ile fıkra arasındaki benzerlikler yok denilecek kadar azdır. Kısa nesir türü halk anlatmalarımızdan olmaları yönüyle efsane ve fıkra aynı kaynaktan beslenmektedirler. Her ikisi de bir kişi etrafında anlatılır, inandırıcılık her ikisinin de özellikleri arasında yer alır, ders vermek ise ortak amaçlarıdır. Fıkranın en önemli özelliği olan güldürü ve eğlence ise efsanede yer almaz.

5. Efsane – Halk Hikâyesi İlişkisi

Halk hikâyesi, kahramanlık destanlarından sonra oluşmaya başlayan; yerleşik hayata geçişin ilk mahsullerinden sayılan; nazım ve nesir karışık olarak oluşturulan; aşk, kahramanlık vb. konuları işleyen; efsane masal, destan gibi türlerden beslenen; büyük ölçüde âşıklar ve meddahlar tarafından anlatılan; Türk milletinin roman ihtiyacını karşılayan; destanlara nazaran daha kısa ve gerçekçi anlatmalardır.

Efsaneler ve halk hikâyesi arasında ciddi bir benzerlik yoktur. Fakat zamanla bazı halk hikâyelerinin efsaneleştiğini ya da bazı efsanelerin halk hikâyelerinden esinlendiğini görebilmek mümkündür. Özellikle bazı dua ve beddua sonucu taş kesilme efsanelerindeki kızın ve erkeğin taş kesilmesi ya da aşk konulu bazı efsaneler, manzum kısımları zamanla unutulmuş halk hikâyelerini çağrıştırmaktadır. Bunları bizim derlemiş olduğumuz bazı efsanelerde de görebilmek mümkündür (Türktaş, 2012: 49-50).

6. Efsane – Menkıbe İlişkisi

Halk edebiyatımızın / anonim edebiyatımızın anlatmaya dayalı alt dallarının sayısı birkaçı geçmez. Bunlar; masal, fıkra, efsane ve hikâyedir. Bu listeye menkıbe, rivayet ve söylenti gibi terimleri de eklemek mümkündür (Sakaoğlu, 2013: 45).

Efsane – menkıbe ilişkisine geçmeden önce “**menkıbe**” terimin tanımına yer vermeyi uygun görüyoruz.

Arapça **nekabe** (isabet etmek, bir şeyden bahiste bulunmak yahut haber vermek) kökünden türeyen **menkıbe** (çoğulu menâkıb) sözlükte, “öğünülecek güzel iş, hareket ve davranış” manalarına gelmektedir (Ocak, 2010: 27).

Yukarıdaki ifadelerde hem kelimenin imlâsı verilmekte hem de hangi anlama geldiği açıklanmaktadır. Ahmet Yaşar Ocak, aynı sayfanın (1) numaralı notunda ise menkıbe ile ilgili şunları söylemektedir:

“**Menkıbe**” kelimesi Türkçe’de galat olarak menkıbe tarzında söylenmekte, hatta birçok ilmî eserde bile böyle yazılmaktadır. Kelime bu şekliyle sözlükte mevcut değildir ve doğrusu “**menkıbe**”dir (Ocak, 2010: 27).

Ahmet Yaşar Ocak’ın bu değerlendirmesine karşın Saim Sakaoğlu’nun bu kelimeye ne denilmesi gerektiğine dair “galat-ı meşhur” değerlendirmesi ise şöyledir:

Burada mademki bir “galat” söz konusudur, biz de bunu “galat-ı meşhur” kavlince değerlendirip “**menkıbe**” demeyi tercih ediyoruz. Türkçe kelimelere uyguladığımız bir kural vardır: Kapalı olmayan hecelerde yuvarlak orta hece ünlüsü genellikle düzleşerek söylenir. **Başlayor** yerine **başlıyor** gibi. Hatta Anadolu’da **kahraman** ke-

limesinin **kahriman** olarak söylenmesinde olduğu gibi yabancı kelimelere de bu kural uygulanabilmektedir. Bu sebeple **menkabe** asıl şekil olmakla birlikte **menkıbe** yaygın ve yerleşmiş şekil olup öncesine göre ‘yeğ’dir (Sakaoğlu, 2013: 47).

Menkabe yahut **menâkıb**, tasavvuf tarihinde, sûfilerin izhar ettikleri harikulade olaylar demek olan kerametleri nakleden küçük hikâyeler manasında tahminen IX. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanılmıştır. Pek yaygın olmamakla beraber bu sebeple, **keramet** kelimesinin çoğulu olan **kerâmât** da **menkabe** veya **menâkıb** yerine kullanılmıştır. Şu halde menkabelerin esasını kerâmetler teşkil etmektedir (Ocak, 2010: 27).

“Keramet” adını verdiğimiz harikulade olaylara yer veren küçük hikâyelere “menkıbe” denildiğine göre, içinde bu tür olayların yer almadığı, sadece bir tabiat olayını, bir varlığın meydana gelişini anlatan küçük hikâyelere de “efsane” denilecektir (Sakaoğlu, 2013: 47).

Efsane – menkıbe ilişkisiyle ilgili olarak baktığımız bir metnin efsane mi yoksa menkıbe mi olduğuna karar verebilmemiz için bu iki kavramın tanımlarında yer alan ifadelerin metne yansımaları iyi değerlendirmemiz gerekecektir. Bir velinin gösterdiği olağanüstü olayların yer aldığı yani dinî muhteva taşıyan metinlere “menkıbe”; dinî muhtevanın dışında kalanlara yani bir varlığın, bir tabiat olayının meydana gelişinin yer aldığı metinlere ise “efsane” denilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANADOLU DAĞ EFSANELERİ ÜZERİNE İNCELEMELER

A. ANADOLU DAĞ EFSANELERİNİN TESPİTİ, TOPLANMASI VE YAZILMASI

Efsaneler Anonim halk edebiyatı ürünleri içerisinde oldukça önemli bir yer işgal eder. İşte bu efsaneler içerisinde dağ ise önemli bir motif olarak karşımıza çıkar. Biz de bu çalışmamızda Anadolu’da anlatılan efsaneler içerisinde dağ ile ilgili efsaneleri tespit ederek tezimizde bir araya getirdik.

Çalışmamızın esasını oluşturan dağ efsanelerini tespit etmek için öncelikle efsanelerle ilgili yayımlanmış kitap, yüksek lisans ve doktora tezleri, makale, bildiri vb. yazılı kaynaklar taranmıştır. Bu kaynaklar genellikle bir il ya da coğrafyayı temel aldığından çok yönlü efsanelerden oluşuyordu. Biz de bu efsane kaynakları içerisinden tezimizin konusu oluşturan dağ efsanelerini tespit ederek çalışmamıza aldık. Konumuzla ilgili dağ efsanelerine genellikle kaynaklarda “Tabiat Şekilleriyle İlgili Efsaneler” başlığı altında rastladık.

Anadolu dağ efsanelerini yazılı kaynaklardan aldığımız için yazıya geçirilmesinde çok fazla zorlukla karşılaşmadık. Metinlerdeki bazı mahallî kelime ve deyimlere müdahale etmedik, metnin aslına sadık kalmayı uygun gördük. Metinlerde geçen özel adların mahallî söylenişlerini olduğu gibi koruduk. Özellikle bazı kitaplardan aldığımız metinlere cümle yapısı ve zaman birliğinin sağlanması için metnin asıl yapısını bozmadan bazı küçük müdahalelerde bulunduk. Çalışmamıza aldığımız efsane metninin kaynaklarını her efsanenin altında dipnot olarak verirken çalışmanın sonunda ise çalışmamızda yer verdiğimiz efsanelerin kaynak listesini toplu halde verdik.

B. ANADOLU DAĞ EFSANELERİNİN ÜSLUP VE ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

Efsaneler, çok eski devirlerden bu yana dilden dile gönülden gönüle anlatılma gelmiş anonim halk edebiyatı ürünleridir. Efsaneler konuşma diliyle anlatılan, kısa halk anlatımlarıdır. Bu yönleriyle Anadolu Dağ Efsanelerinde de halkın anlayacağı sade bir dil, akıcı, yalın bir üslup görürüz.

Efsanelerin belirli bir şekli yoktur; kısa ve konuşma diline yer veren anlatımlardır. Bu yönüyle efsane; masal, halk hikâyesi, roman, hikâye gibi türlerden kolayca ayrılabilir. Efsanede tasvir, hikâye etme gibi süsleme unsurları yoktur. Efsane-nin üslubu yalındır (Alptekin, 2012: 16).

C. ANADOLU DAĞ EFSANELERİNİN TASNİFİ

Efsaneler üzerine çalışma yapan pek çok araştırmacı efsaneleri tasnif etmiştir. Bu tasnifler incelendiğinde görülecektir ki bu tasniflerin hiçbirisi genel tasnif değil, eldeki efsane metinlerine göre yapılan özel tasniflerden ibarettir. Nitekim efsaneleri konu edinen birçok yüksek lisans ve doktora tezlerinde de eldeki metinlere göre tasnif çalışması yapılmıştır.

Biz de Anadolu’da anlatılan efsaneleri kaynakları tarayarak tespit ettiğimiz dağ motifli 144 efsaneyi şöyle tasnif ettik:

I. Dağın Menşeyini / Oluşumunu Açıklayan Efsaneler

A. Taş Kesilme Sonucu Oluşan Dağlar

1. Deveci Dağı II
2. Gelin Dağı
3. Gelincik Dağı
4. Kırmızı Gelin Dağı
5. Yamanlar Dağı
6. Yılanlı Dağı I
7. Yılanlı Dağı II

B. Dua Sonucu Oluşan Dağlar

8. Büyük Ağrı, Küçük Ağrı ve Murat Suyu
9. Deveci Dağı I
10. Gelincik Dağı ve Mastluğ
11. Hamile Kadın Dağı I
12. Hasan Dağı ve Ekecik Dağı

13. Taşbaş Dağı
14. Yılan Dağı I
15. Yılan Dağı II

C. Beddua Sonucu Oluşan Dağlar

16. Ağrı Dağları
17. Akdağ Efsanesi
18. Büyük ve Küçük Ağrı Dağları
19. Çeç Dağı
20. Hamile Kadın Dağı II
21. Karacadağ Efsanesi I
22. Karacadağ Efsanesi IV
23. Mezir Dağı

D. Kardeşlerin, Dağa Dönüşmesi Efsaneleri

24. Ağlayan Dağı
25. Alaca Dağ ve Kohu Dağı
26. Çiçekbaba-Babadağ Efsanesi

II. Dağın Ad Alışını Açıklayan Efsaneler

A. Adını Kullanılan Bir Kelimeden Alan Dağlar

27. Ağrı Dağı'nın Adı
28. Armelit Dağı
29. Durdağı I
30. Durdağı II
31. Kammer Koppo Dağı
32. Ölemez Dağı
33. Sığın Dağı
34. Süphan Dağı
35. Süphan Dağı

B. Adını Kullanılan Kelimenin Bozulmasından Alan Dağlar

36. Amanos Dağı
37. Amanos Dağları
38. Anamas Dağı
39. Anamas I
40. Anamas II
41. Anamas III
42. Baydığın Dağı
43. Çökelez Dağı I
44. Çökelez Dağı III
45. Çökelez Dağı IV
46. Gâvur Dağları I
47. Gâvur Dağları II
48. Hazar Dağı
49. Hodul Dağı
50. Sandraz Dağı

C. Adını Görünüşünden Alan Dağlar

51. Babadağ IV
52. Büyük Ağrı ile Küçük Ağrı Efsanesi
53. Dumanlı Dağı
54. Göbekli Dağ
55. Kara Göbek Dağı
56. Karacadağ Efsanesi II
57. Süpürgeç Dağı ile Karadağ Efsanesi
58. Top Dağı

D. Adlarını Özelliklerinden Alan Dağlar

59. Artos Dağı

60. Bingöl Dağları
61. Çengelli Dağı
62. ÇomAkdağı
63. Evrenli Dağı
64. Gümülek Dağı
65. Kızkapan
66. Kızkapan Dağı
67. Köse Dağı
68. Küçük feryat ve Büyük Feryat
69. Tekeli Dağı
70. Yılanlı Dağı

III. Şahıs Adlarından Adını Alan Efsaneler

A. *Adını Eren, Dede, Ana, Baba, vb. Manevî Şahsiyetlerden Alan Dağlar*

71. Akdağ Erenleri I
72. Akdağ Erenleri II
73. Ali Dağı/Ali Dede
74. Çile Dağı
75. Dede Dağı
76. Döldür Dağı
77. Erengüruh Dağı, Yatağan ve Hasanşeyh Köyleri
78. Etyemez Dağı
79. Fıdıl Dağı-Fidan Baba
80. Gafır Dağı
81. Gelincik Ana Efsanesi I
82. Gelincik Ana Efsanesi II
83. Gelincik Ana Efsanesi III

84. Gelincik Ana Efsanesi IV
85. Geyikli Baba
86. Hasan Dağı
87. Hasan Dağı'ndaki Söylentiler I
88. Hasan Dağı'ndaki Söylentiler II
89. Hasan Dağı'ndaki Söylentiler III
90. Kazancığın Karababa
91. Kırklar Dağı II
92. Kırklar Dağı III
93. Kırklar Dağı IV
94. Kırklar Dağı V
95. Kırtıl Dağı I
96. Kırtıl Dağı II
97. Kırtıl Dağı III
98. Kızıldağ Baba
99. Sultan Ana
100. Şeme Dağı
101. Üç Kardeşler(Melek, Sultan, Gelincik)

B. Adını Bağrında Yaşayan Bir Kahramandan Alan Dağlar

102. Dümen Dağı ile Keşiş Dağı
103. İda(Kaz Dağı) Efsanesi
104. Keşiş Dağı
105. Munzur Dağı
106. Munzur ile Keşiş
107. Uğuz Çayırı ve Uğuz Dağı

IV. Dağın İyesiyle İlgili Efsaneler

108. Bolkar Dağı
109. Honaz Dağı

V. Kutsal Dağlarla İlgili Efsaneler

A. *Dağ, Adını Peygamberden Alır*

- 110. Çökelez Dağı II
- 111. Musa Dağı
- 112. Yıldız Dağı

B. *Dağ, Dinî Bir Şahsiyete Atfen Kutsal Sayılır*

- 113. Aptal Dağı
- 114. Düldül Dağı
- 115. Düldül İzi
- 116. Evliya Dağı-Çoban'ın Karısı
- 117. Evliyalar Dağı
- 118. Gez Bel/Tecer Dağları
- 119. Hüseyin Gazi Dağı
- 120. Hz. Ali Dağı
- 121. Kırklar Dağı I
- 122. Suzan Suzi ve Kırklar Dağı
- 123. Tecer Dağı

C. *Dağ, Ritüellerin, Törenlerin Yapıldığı Yerdir*

- 124. Babadağ Efsanesi I
- 125. Babadağ Efsanesi II
- 126. Babadağ Efsanesi III
- 127. Beşparmakdağı
- 128. Dua Dağı
- 129. Köse Dağı ve Köse Baba
- 130. Yülük Dağı Türbesi
- 131. Ziyaret Dağı (Yeşilkale)
- 132. Ziyaret Dağı
- 133. Ziyaret Dağı(Yarhisar)

D. Dağlar Hediye Edilir

134. Çadır Dağı

135. Kaşmer Dağı Efsanesi II

E. Dağ, Adını Orada Şehit Olan Kişiden Alır

136. Habib Neccar Kıssası Dağı

VI. Hazine ve Define Barındıran Dağ Efsaneleri

137. Hazine(Mastar Dağı)

VII.Dağda Meydana Gelen Olağanüstü Olaylar

138. Gök Dağı Efsanesi

139. Karacadağ Efsanesi III

140. Koçan Dağı ve Küçük Ziyaret

141. Kaşmer Dağı Efsanesi

142. Obrukdağ'daki Mağaranın Efsanesi

143. Süphan Dağı'ndaki Geyik Efsanesi

144. Ziyaret Dağı-Nurilik

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU DAĞ EFSANELERİNİN MOTİF/EPİZOT SIRASI

A. MOTİF VE EPİZOT NEDİR?

Motif kavramı, dünyada derleme çalışmalarının başlamasıyla birlikte pek çok araştırmacının dikkatini çekmiş ve birçok araştırmacı da bu kavram hakkında görüş belirtmişken ülkemizde yapılan derleme çalışmalarında ise yakın zamana kadar motif kavramı net olarak açıklanmamıştır. Bu kavram karmaşası epizot için de geçerlidir.

Ülkemizde yapılan metin derleme çalışmalarından inceleme aşamasına gelindiğinde bu incelemelerin metinde bulunan motiflerin tespit edilmesine yönelik olduğu görülür. Yapılan bu çalışmalarda motif kelimesinin tam olarak neyi ifade ettiği açıklanamazken buralarda motif olmayan bazı hususlar ise motif gibi değerlendirilir (Ekici, 1998: 30). Ülkemizde son yıllarda yapılan akademik çalışmalarda motif kavramı çok yönlü olarak açıklanmaya çalışılmış, bu husustaki belirsizlikler büyük oranda açıklığa kavuşturulmuştur.

Günümüzde musiki, resim, nakış ve edebiyatta çok kullanılan motif kelimesinin aslı Latince “motivum”dur. Kelimenin günlük hayattaki manası ile edebiyattaki manası oldukça farklıdır. Günlük hayatta motif denildiğinde “parça” ve “bölüm” anlaşılırken edebiyatta – bilhassa halk edebiyatında – motif kelimesinin manası oldukça farklıdır. Anlatmaya dayalı türlerden destan, masal, efsane, fıkra ve halk hikâyelerindeki motifler bile birbirinden farklıdır. Yukarıda bahsettiğimiz türlerin motiflerini Stith Thompson altı ciltlik eserde toplayarak bir bütün halinde değerlendirmiştir (Alptekin, 1986: 401).

Anlatmaya dayalı türler üzerindeki motif çalışmaları 19. yüzyılın sonlarında başlamıştır. Daha önceki çalışmalar batıda derlemeden öteye gitmezken günümüzde bu çalışmaların bilimsel bir hüviyete kavuşturulduğunu söylememiz mümkündür (Alptekin, 2002: 113).

Motifin edebiyatımızda kullanılış sebeplerini, farklı araştırmacılar tarafından yapılan tariflerle ortaya koymak istiyoruz:

Max Lüthi motifi; *“Hikâye etmenin en küçük şeklidir.”* (Max Lüthi, Marchen, Stuttgart 1962, s. 18’den Şimşek, 2001: 156) diye tarif etmektedir.

Arthur Christensen ise motifi; *“Canlılıklarıyla kendilerini kabul ettiren, tarihi güç bir psikolojik kanuna göre dinleyiciyi avuç içine alabilen ve iptidai fikir silsilelerinden yeni terkiplere girmek için az veya çok parçalara ayrılabilen unsurlar.”* (Arthur Christensen, Motif et theme, s.5’ten Sakaoglu, 1980: 24) şeklinde tanımlamaktadır.

Vesselovski ise motifi; *“Hikâyenin parçalanamayan en küçük parçasıdır.”* (V. Propp, Morphology of the Folktale, Austin 1958, s. 12’den Seyidoğlu, 1975: 83) diye tarif etmektedir.

Motif konusunda en önemli çalışmanın sahibi Stith Thompson’dur. Thompson’a göre motif; *“Eskiden beri yaşama kabiliyetine sahip olan masalın en küçük unsurudur.”* (Stith Thompson, The Folktale, New York 1946, s. 415-416’dan Alptekin, 2002: 113)

S. Thompson, motifi böyle tarif ettikten sonra efsaneleri üç grupta toplar:

“1. Masalların aktörleri: Tanrılar, alışılmamış hayvanlar, harikulade yaratıklar, cadılar, devler, periler, insanlar, küçük masum çocuklar, zalim üvey anneler vs.

2. Hareketlerin arkasındaki bazı konular: Sihirli objeler, alışılmamış âdetler, acayip inanışlar gibi.

3. Bir tek olaydan ibaret olan ve motiflerin büyük bir çoğunluğunu içine alan motif grubu.” (Stith Thompson, The Folktale, New York 1946, s. 415-416’dan Şimşek, 2001: 156)

O halde metinde geçen sıradan bir kelimeyi motif olarak kabul edemeyiz. Bir kelimenin motif olabilmesi için onun olağanüstü özelliklere sahip olması gerekir. Mesela üzerinde yemek yediğimiz bir sofrayı motif olarak kabul edemeyiz. Ancak *“Açıl sofram açıl, türlü yemekler saçıl.”* dediğimizde bir anda sofrada türlü yemekler ortaya çıkıyorsa bu sofrayı bir motif olarak kabul ederiz (Şimşek, 2001: 156).

Epizot kelimesinin aslı Fransızca “episode”dir. Epizot, sözlüklerde “Bir romandaki veya hikâyedeki olay” (TDK, TS, 2011: 805); “Asıl olay içinde, başlı başına bir konu denecek şekildeki olay” (Özön, RBTDS, 1971: 211); episode “Olay, serüven; (roman vb.) bölüm” (Fono Yayınları, FYİBS, 2014: 193) olarak tanımlanmaktadır. Epizot kavramının çok yönlü tanımı ise Yaşar Çağbayır’ın hazırlamış olduğu **Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı Büyük Türkçe Sözlük**’ün üçüncü cildinde buluyoruz. Bu sözlükte epizot “1. Bir bütüne bağlanan ikincil derecedeki giriş olayı. 2. Eski Yunan trajedelerinde, iki koro şarkısı arasına yerleştirilen diyaloglardaki asıl bölümler. 3. Hikâye veya romandaki olay. 4. Asıl hikâyeye dâhil edilmiş başka hikâyeler; araya sıkıştırılan ikinci olay. 5. Geniş çaplı dizi olayların bir parçası olmasına rağmen kendi başına yeterli olan bir olay. 6. Bir şiir, hikâye ve romanda ana konuya bağlı ikinci dereceden olay. 7. Tiyatroda asıl olayla ilgisi olmayan sahne. 8. Bir roman ya da dizi filmin bölümleri. 9. Aslından ayrılarak değişik biçimde gelişeni; oluntu. 10. Bir eserin, bitmiş ve bağımsız olan parçası; dilim. 11. Olay; hadise; vak’a. 12. Bölüm; dilim. 13. Olay sırası. 14. Olay halkası.” (Çağbayır, BTS, 2017: 1832).

B. EFSANELERİN MOTİF SIRASI

Doç. Dr. (Şimdi Prof.) Esmâ Şimşek **Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması** adlı eserinde motif / epizot sırası terimleri üzerindeki kavram tartışmasına değinmiştir.

Masalların motif sırası üzerinde günümüze kadar devam eden bir terim karmaşası vardır. W. Eberhard, P. N. Boratav, Saim Sakaoglu ve Ahmet Ali Arslan “motif sırası”; Bilge Seyidoğlu “epizot”; Umay Günay ve Ali Berat Alptekin de “özet” terimini kullanmıştır. Biz de birçok araştırmacının belirttiği gibi “motif sırasını”na bağlı kaldık. Çünkü “epizot”, daha çok uzun metinler olan halk hikâyelerinde kullanılmakta ve daha çok “bölüm” anlamına gelmektedir. “Özet” ise maddeler halinde olmaz (Şimşek, 2001: 89). Biz de pek çok hocamız gibi “motif sırası” ifadesini tercih ederek 144 efsane metninin motif sırasını aşağıya alıyoruz.

1. Deveci Dağı II

1. Bey, üç gece üst üste korkulu rüya görür.
2. Bu rüyayı bir daha görmezsem senin rızan için deve kurban edeceğim diye Allah'a dua eder.
3. Adağını yerine getirmeyen bey, develeri ve çobanıyla birlikte taş kesilir.

2. Gelin Dağı

1. Çermik ilçesinden gelin alayı geçerken alayda bulunan bir çocuk ekmek üzerine abdest eder.
2. Çocuğun bu hareketinden sonra bütün alay taş kesilir.
3. Gelin alayının taş kesilmesi sonucu oluşan bu dağa da Gelin Dağı adı verilir.

3. Gelincik Dağı

1. Çermik'in kuzeybatısındaki bir dağdan gelin alayı geçer.
2. Alaydaki küçük çocuklardan birisi altını kirletir, temizleyecek bir şey bulamayan annesi çocuğun altını yufka ekmekle temizler.
3. Annenin bu hareketinden hemen sonra gelin alayı taş olur. Bu dağdaki insan dizisini andıran taş yığınlarının bu gelin alayı olduğuna inanılır. Bu yüzden bu dağa Gelincik Dağı adı verilir.

4. Kırmızı Gelin Dağı

1. Dağda karşılaşan düğün alayları geçmek için birbirlerinden yol isterler.
2. Bu yüzden aralarında kavga çıkar.
3. Gelinlerden birisinin duası üzerine gelin alayı taş kesilir.
4. Dağa, bu isim gelinin başörtüsü sebebiyle verilir.

5. Yamanlar Dağı

1. Bir gün Yamanlar köyüne ak saçlı, ak sakallı bir ihtiyar gelir.
2. İhtiyar derviş köylülerden yiyecek ister ama hepsi adamcağızı tersler.

3. Bir genç kadın ihtiyarın karnını doyurur, ihtiyar da kadına iyilik yapmak ister. İhtiyar “Kızım, yakın bir gelecekte bu köyde tufan olacak, hiç kimse kurtulamayacak. Sen çocuğunu al köyden uzaklaş ama ne olursa olsun arkana dönüp bakma.” der ve köyden ayrılır.
4. Kadın bunun üzerine çocuğunu alarak yola koyulur, gerçekten tufan olur, çığlıklar göğe yükselir. Kadıncağz dağdan inerken arkama bakmayacağım der ama dayanamayarak dönüp bakar ve oracıkta taş kesilir.
5. O dağın tepesinde kadının ve kucağındaki çocuğun heykeli hâlâ durmaktadır.

6. Yılanlı Dağı I

1. Kervan yükünü yükler yolda giderken kervanbaşı ilk konakladığı yerde ihtiyacını giderir fakat taharetlenmeyi ekmek ile yapar.
2. Allah da nimet ile taharet yaptığı için kervanbaşını ve develerini o anda taş haline getirir.
3. Bugünkü dağ görüntüsünün deve şeklinde olmasının sebebi bundandır.

7. Yılanlı Dağı II

1. Çok eskiden gelin çocuğunu alarak baba ocağını ziyarete gitmek için yola çıkar.
2. Çocuğun çışı gelir ama çocuğun altını temizleyecek bir şey düşünürken Allah tarafından gelinin omuzuna bir mendil uçarur.
3. Gelin mendille temizlemeye kıyamaz, heybenin gözünden bir yufka ile çocuğun altını siler.
4. O anda gelin, çocuk ve at oracıkta taş kesilir.

8. Büyük Ağrı, Küçük Ağrı ve Murat Suyu

1. Büyük Ağrı Beyazıt ağasının karısıymış.
2. Dehol ve Sinek ağaları Beyazıt ağasının kardeşini öldürür ve aralarında kan davası başlar.

3. Bir gün Beyazıt ağası adamlarını alır, Dehol taraflarına gider. Dehol ağaları da Beyazıt ağasının topraklarına girer.
4. Ağanın karısını, yedi oğlunu, yedi gelinini, yedi torununu sıraya dizer; kadına kocasının yerini sorar.
5. Kadın yerini söylemeyince sıra ile hepsini öldürür. Sıra altı aylık Murat'ına gelince kadın kocasının yerini tam söyleyecekken Murat: "Ana, yerlerini söylersen günahım boynuna olsun." der.
6. Ağalar Murat'ı öldürür, kadının gözlerinden yaşlar Murat'ın üzerine damlamaya başlar.
7. Murat anasından su ister. Anası alır Murat'ını Tendürek'e doğru yola çıkar, Murat'ın kanı damlar dere olur, göl olur.
8. Bir ara dinlenmek için çocuğu yere koyar, kalktığı zaman orda da bir göl olur. Adı şimdi Balık Gölü'dür, balıkların rengi de Murat'ın kanından ötürü kırmızıdır.
9. Murat'la kadın Tendürek'e gelir, Murat orada iki avuç su içtikten sonra ruhunu teslim eder. Anası Murat'ı oraya gömüp köyüne döner.
10. Kadın şimdiki Büyük Ağrı'nın olduğu yere gelince gözünün önünde yedi oğlu, yedi gelini, yedi torunu birer birer canlanır. Ellerini açıp dua eder.
11. Kadın öyle bir bakar ki Murat gelmiş dizinin dibinde oturur. Kendisi başında yaşmağı ile oğlu da onun dizinin dibinde dağ oluverir.
12. Bugün Büyük Ağrı aslında Beyazıt ağasının karısı, Küçük Ağrı da Murat'tır. Kadının Murat'ı Tendürek'e gömdüğü yerden fişkıran su da Murat Suyu'dur.

9. Deveci Dağı I

1. Kıtlık olacağını duyan bir kervancı, birkaç yıllık erzak almak için Kayseri'ye gider.
2. Yolda rastladığı bir veli Kayseri'de birine vermesi için kervancıya bir miktar para verir.
3. Kayserili fakirler karnımız tok diyerek bu parayı almazlar.
4. Veli de dua ederek kervancının develeriyle beraber taş kesilmesini sağlar.

10. Gelincik Dağı ve Mastluğ

1. Birbirlerini seven çobanla ağanın kızı evlenmek isterler.
2. Bir başka ağanın oğlu kızı görünce ona vurulur ve ağadan kızı istetir ve düğün yapılır.
3. Gelin alayı kızı almaya geldiklerinde kız babasına “Eğer çobanı görmeden bu köyü terk edersem şart olsun yörük oğluna kadın olmam.” diye şart koşar.
4. Babası emir verir kızı çobanla buluşturur, ikisi hasretle ağlarken kız “Bu kaya bizi ayıracak kayanın üzerinde taş olsam bu yere baksam.” diye dua eder.
5. Gelin alayı develere binip yol alırlar, tam kaleyi geçecekken çoban kavalına sarılıp gözyaşları ile gelin alayı taş olsun diye Allah’a yalvarır.
6. Çoban bir bakar gelin taş kesilmiş, koşar onlara yetişir ve kavalı çalmaya başlar. Gelin alayı ile birlikte kendisi de taş kesilir.
7. Bu olaydan sonra bu dağ Gelincik Dağı adını alır.

11. Hamile Kadın Dağı I

1. Ören’e düşmanların saldırdığı bir dönemde evli olan bir adam savaşmaya gider ama aradan aylar geçmesine rağmen geri dönmez.
2. Hamile olan karısı bu durum karşısında dayanamaz ve “Allah’ım, kocam geri gelmeyecekse, beni de karnımdaki çocuğumla ya taş et ya da kuş et” der.
3. Duası kabul olunan kadın taş kesilir. Bu dağa da Hamile Kadın Dağı adı verilir.

12. Hasan Dağı ve Ekecik Dağı

1. Hasan ve Ekecik hiç geçinemeyen iki kardeştir.
2. Hasan büyüklenir, Ekecik kibirlenir, ihtiyar analarını üzerlermiş.
3. Bir gün iki kardeş kavga eder. Hasan Ekecik’in kolunu, Ekecik de Hasan’ın başını koparır.

4. Bu feci manzarayı gören anne “Hay dağ taş olaydınız!” der, iki kardeş hemen iki ayrı dağ olur.
5. Ekecik’in kopan kolunun yerinde bir uçurum (Ihlara Vadisi), Hasan’ın kopan başı yerinde de bir göl oluşur.

13. Taşbaş Dağı

1. Taşbaş Dağı’nda üç kız kardeş eğlenirken yedi delikanlının geldiğini görek onlardan korkarlar ama kaçamazlar.
2. Hep birden “Namusumuz gideceğine taş kesilelim de kurtulalım.” diye dua ederler.
3. Delikanlılar üzerine yürüdükleri zaman üçü de taş kesilirler.

14. Yılan Dağı I

1. Bir gelin yaylaya göçerken çocuğun ağlaması üzerine yoldan ayrılarak bir ağacın dibinde çocuğu emzirmeye başlar.
2. Tam o sırada karşısında kocaman bir yılan görünce “Allah’ım, bu yılan sokulup da ölmektense, bizi şuracıkta taş ediver.” diye dua eder.
3. Allah, gelinin duasını kabul eder ve oracıkta çocuğu ile birlikte ikisi de taş oluverirler.
4. Hadisenin olduğu bu dağa da Yılan Dağı denir.

15. Yılan Dağı II

1. Çok eski zamanlarda kucağındaki çocuğu ile taze bir gelin koyunlarını otlatırken dağın yücesinden büyük bir yılan çıkar ve geline hücum eder.
2. Gelin “Yarabbi! Beni n’olursun bu beladan kurtar! Ya da hem beni hem de onu taş kestir!” diye Allah’a yalvarır.
3. Gelinin ikinci dileği kabul olur ve kucağında çocuğu ile birlikte oracıkta taş kesilir. Yılan da oracıkta taş kesilir.
4. Bu hadiseden dolayı dağa Yılan Dağı adı verilir.

16.Ağrı Dağları

1. Birbiriyle geinmeyen iki kız kardeş bir gün odun toplamaya giderler.
2. Odunları yklenmişler giderken küçük kız, belinin ağrıdığını söyler.
3. Büyük kız, açar ağzını yumar gözünü ağzına geleni sayar, başlarlar kavga etmeye.
4. İki kardeş birbirlerine beddua ederler ve bugünkü Büyük ve Küçük Ağrı Dağları oluşur.

17.Akdağ Efsanesi

1. İki kız kardeş odun toplamaya gider.
2. Abla, odunları her zaman küçük kardeşinin sırtına yükler.
3. İki kız kardeşin birbirlerine ettikleri beddua sonucu abla üzerinde tek bir ağaç bulunan dağa, kız kardeş ise bu dağın üzerinden geçen yola dönüşür.
4. Yörede, kardeşlerin birbirlerine beddua etmemeleri gerektiği, eğer ederlerse taş kesileceklerine inanılır.

18. Büyük ve Küçük Ağrı

1. İki kız kardeş odun toplamaya giderler.
2. Odunu sırtına yükleyeceği zaman büyük kız, küçük kardeşinden yardım ister.
3. Küçük kız, yardım etmez ve iki kardeş kavga etmeye başlarlar.
4. Yorgun düşen iki kardeş birbirlerine beddua ederler ve bugünkü Büyük ve Küçük Ağrı Dağları oluşur.

19. e Dağı

1. Vaktiyle çiftçinin biri ekinleri harmanlayıp yığın haline getirdikten sonra harmanı beklemeye başlar.
2. Bir gün fakir köylünün biri gelip azıcık buğday ister, ifti ise köylüyü azarlar ve başından kovar.
3. Bunun zerine köylü "Allah, seni de, buğdayını da taş yapsın!" der.
4. Çiftçi de e Dağı'nın tepesinde orağı ve yabasıyla taş kesilir.

20. Hamile Kadın Dağı II

1. Ören’de kral ve bir de kızı yaşar. Kız yaşadığı gayrimeşru ilişkiden hamile kalır.
2. Kral duruma çok üzülür ve sinirlenir “Sen beni üzdün, bu duruma düşürdün, Tanrı da seni taş etsin” diye beddua eder.
3. Kız oracıkta çocuğuyla beraber taş kesilir. Bu dağa Hamile Kadın Dağı adı verilir.

21. Karacadağ Efsanesi I

1. Diyarbakır Beyi’nin yanında marangozluk yapan delikanlı beyin kızına âşık olur.
2. Oğlan anasından beyin kızını gidip istemesini ister. Oğlanın anası gidip beyden kızı ister.
3. Bey de “Çok sevdiğim bir oğlum vardı. Bir gün atalarımızdan kalma değerli kılıcımızı alarak, insanların başına bela olan dağda yaşayan ejderhayı öldürmeye gitti, ejderha onu öldürdü ve kılıç da dağda kaldı. Eğer oğlun ejderhayı öldürür, o kılıcı da geri getirirse kızımı ona veririm.” der.
4. Anası oğluna durumu anlatır, oğlan dağa gider. Ejderha oğlanı görünce ağzından ateşler püskürterek oğlan daha davranamadan onu yakıp öldürür.
5. Oğlanın can acısıyla çektiği ah dağları titretmiş, bu çılgılığı işiten anası oğlunun öldüğünü anlamış “Sandım olacak düğün/ Kara gün oldu bugün/ Oğlumu alan dağlar/ Sen de karaya bürün” diye ağıt yakar.
6. Acılı ananın bu ahı üzerine dağ kararır ve bu dağın adı da Karacadağ olur.

22. Karacadağ Efsanesi IV

1. Diyarbakır Beyi’nin çok güzel bir kızı vardır.
2. O yörede bulunan bir dağda yaşayan milletin başına bela olan ejderhayı ise kimse öldüremez.
3. Beyin oğlu da ejderhayı öldürmeye gider ama bir daha geri dönemez.

4. Beyin yanında marangozluk yapan bir delikanlı beyin kızına âşık olur, kendi kendine dertlenir. Oğlan annesine durumu anlatır, annesi de beyden kızını istemeye gider.
5. Bey kızını vermek için şart koşar.
6. Oğlan kuşanıp ejderhayı öldürmek için dağa gider.
7. Delikanlı ejderhayla karşılaşır ama kılıcına davranamadan ejderha onu püskürttüğü ateşiyle öldürür.
8. Delikanlının çektiği ahı annesi duyar, “Allah’ım! Benim oğlumu yakan ejderhayı da yak, kara taşlara döndür.” der.
9. O anda büyük bir patlamayla ejderha yanarak parçalanır, parçaları dağın etrafına yayılarak kara taş olur. O günden sonra da bu dağa Karacadağ denilmiş.

23. Mezir Dağı

1. Evin sahibi bir gün evde et pişirir.
2. Oradan geçen hamile kadının canı, kokusunu duyduğu pişen etten çeker ve bir parça ister.
3. Ev sahibi vermeyince üzülen kadın Mezir Dağı’na bakarak “Bu dağ köyünüzün üstüne düşsün.” der.
4. Hamile kadının bedduası yerine gelir ve Mezir Dağı, köyün üstüne kayar ve bütün köy bu dağın altında kalır.

24. Ağlayan Dağı

1. Bolkar Dağları’nın ortasında Ağlayan Dağı denilen yilandili gibi çatal tepeli bir dağ vardır.
2. Ağlayan Dağı’ndaki bu tepeler iki kardeşlermiş.
3. Zamanla arabozucular yüzünden birbirine düşüp küsmüşler. Büyük olan barışmak istemesine rağmen küçüğü barışmaya yanaşmamış.
4. Kardeşler zamanla ölmüş.

5. Anlaşmak istemeyen kardeşin bulunduğu tepedeki taşlar, kayalar kapkara; anlaşmak isteyeninin bulunduğu tepe ise bembeyaz olmuş.
6. Günün birinde kara tepenin rengi beyaz olur. İki tepe bir araya gelirse dünyada da kötülük kalmayacakmış.

25. Alaca Dağ ve Kohu Dağı

1. Alaca Dağ ve Kohu Dağı iki kız kardeşdir.
2. Bir gün güzellik-çirkinlik, zenginlik-fakirlik, işe yararlık-yaramazlık tartışmasıyla iddiaya girerler.
3. Birbirlerine karşılıklı şimşekler gönderirler.
4. Görkemli olan Alaca Dağ'daki kızla verimli olan Kohu Dağı'ndaki kız atışma sırasında çok üzülürler.
5. Kohu Dağı'ndaki kız güzellik yarışında yenilir, gözyaşı döker ve gün gelir bu kızların her biri bir dağa dönüşür.
6. Alaca Dağ'ın suyu yoktur, Kohu Dağı'nda ise çok sayıda pınar vardır.
7. Kohu Dağı'ndaki kızın gözyaşları pınar olur.

26. Çiçekbaba-Babadağ Efsanesi

1. Çiçekbaba ile Babadağ iki kardeşirler.
2. Bir gün Babadağ ile Çiçekbaba arasında tartışma çıkar Babadağ Çiçekbaba'ya aşağılayıcı sözler söyler.
3. Bunun üzerine Çiçekbaba öfkelenir, yerden aldığı gülleyi Babadağ'a fırlatır.
4. Fırlattığı gülle Babadağ'ın sağ tarafını alıp götürür, bu yüzden Babadağ'ın o kısmı oyuktur.

27. Ağrı Dağı'nın Adı

1. Tufanda Nuh Nebi, gemisindekilerle sular üzerinde aylarca dolaşıp durur.
2. Bir gün geminin demiri bir dağın tepesine takılır, Nuh Nebi: "Allahu ekber!" diyerek Cenab-ı Hakk'ı andığı için geminin demiri kurtulur.

3. Sonra güneye doğru giderken geminin demiri başka bir dağın tepesine takılır, Hz. Nuh: “Süphanallah!” deyince gemi buradan da kurtulur.
4. Suda epey dolaştıktan sonra gemi başka bir dağa oturur, Hz. Nuh her türlü duayı eder yine de gemi hareket etmez.
5. O zaman hep bir ağızdan: “Ne ağır dağ!” derler.
6. Sular çekildikten sonra Nuh Nebi ve beraberindekiler gemiden çıkıp karaya ayak basarlar.
7. O tarihten itibaren bu dağa “Ağır Dağ” adı verilir. Zamanla bu ad Ağrı Dağı şeklini alır.

28. Armelit Dağı

1. Armelit Dağı'nın tepesinde çok büyük bir hazine olduğu söylenir.
2. Eskiden Harara köyünde yetişen patatesten harıt veya hararat denilen nişastaya benzer bir şey yapılmış.
3. Tekke köyünde bulunan barut madeninden de barut yapılmış.
4. Göstembil limanında ise büyük bir kavak ağacı varmış.
5. Bütün bunlara rağmen ahali “ille de Armelit, ille de Armelit” dermiş.
6. Bunun sebebi ise eskiden Venediklilerin duka altınlarını bu tepeye gömdüklerine inanılmasındandır.

29. Durdağı I

1. Abdal Musa, Alanya Beyi'nin yaktığı ateşe giderken “Beni seven peşimden gelsin” der.
2. Müritlerden başka dağ ve taşın da yürüdüğünü gören Abdal Musa sırtını dağa vererek “Dur!” der, dağ da durur.
3. Bu dağın adı da Durdağı kalır.

30. Durdağı II

1. Abdal Musa Sultan ve Kırk Derviş'i Alanya Beyi'nin yaktığı ateşe davet edilir. Sultan ve Kırk Derviş'i ateşe doğru yürümeye başlayınca arkasından dağlar, taşlar ve ağaçlar da yürür.

2. Durdağı'nın yürümesiyle Gencali şehri batar, pek çok insan ölür.
3. O köyden Abdal Musa'ya ara sıra hediyeler getiren kadın: "Aman Sultanım ne yapıyorsun, dağlar taşlar beraberinde geliyor." deyince, Abdal Musa: "Dur, ya dağ!" der, dağ durur. Bu dağın adı da Durdağı olur.

31. Kammer Koppo Dağı

1. Keferdiz yakınındaki bir dağa Hz. Ali, seyisi Kammer'e bakmasını söyler.
2. Seyis ağır hareket eder.
3. Hz. Ali seyise "Kammer kop!" diye bağırır.
4. Dağın adı zamanla "Kammer Koppo" adını alır.

32. Ölemez Dağı

1. Lokman Hekim'in yolu bir gün Ölemez'e düşer.
2. Dağın tepesinden çevreyi seyrederken çok etkilenir "İnsan istese de burada ölemez." der. Dağın adı da Ölemez Dağı olur.

33. Sığın Dağı

1. Bu dağda eskiden gâvurlar yaşadığı için buraya Morçalı derlermiş.
2. Bu gâvur, Bodrum Kalesi'ne kadar yayılır, bu dağ uzaya uzaya Sığın Dağı olur.
3. Savaş zamanı dağdan "Askerler! Dağın ardına sığının." diye bir ses gelir.
4. Askerler dağa sığınır, bu yüzden de dağın adı "Sığın Dağı" olur.

34. Süphan Dağı

1. Hz. Nuh'un teknesi bir tepeye çarpar.
2. Hz. Nuh teknenin tepeye çarpmasının verdiği tereddüitten sonra "Sübhanallah" der.
3. Suların çekilmesiyle Hz. Nuh karaya iner. O günden sonra teknenin çarptığı bu tepeye Süphan adı verilir.

35. Süphan Dağı

1. Hz. Nuh, kendisine iman edenlerle bütün hayvanlardan birer çift gemisine alır.
2. Tufan olur gemidekilerin dışında herkes ölür, her şey yok olur. Gemi bir zaman sonra bir tepeye çarpar.
3. Hz. Nuh yaşadığı tereddütten sonra “Süphanallah!..” der. Allah adının anılmasından sonra gemi dağdan kurtulur. Bundan sonra bu dağın adı da “Süphan Dağı” olur.

36. Amanos Dağı

1. Amanos Dağları'nın eteklerini yaylak olarak kullanan aşiretlerin hayvanlarını güden Osman adında öksüz bir yiğit vardır.
2. Bir gün Osman yollara düşüp aşireti için göçmeden yaşayabilecekleri bir yurt aramaya çıkar.
3. Vara vara Gülbahar'ın yaşadığı yere vardı, yün eğiren Gülbahar'ı gördü. Gülbahar da Osman'ı görünce birbirlerine ilk görüşte âşık oldular.
4. Osman, kızı babasından ister, ancak babası Osman'a kızı vermeye yanaşmaz.
5. Kızın babası Osman'a Amanos Dağı'nın bir yerinden geçit açması şartıyla kızını vermeye razı olur.
6. Osman aylarca uğraşır, Yarıkkaya'ya geldiğinde toprak kayması sonucu ölür.
7. Haberi alan Gülbahar çılgına döner ve dağlarda günlerce “Aman Osman, Aman Osman” diye ağlar.
8. “Aman Osman” zamanla “Amanos” şeklini alır.

37. Amanos Dağları

1. Amanos Dağları'nın eteklerini yaylak olarak kullanan aşiretlerin hayvanlarını güden Osman adında öksüz bir yiğit vardır.

2. Bir gün Osman yollara düşüp obası için göçmeden yaşayabilecekleri bir yurt aramaya çıkar.
3. Vara vara Gülbahar'ın yaşadığı obaya varır, yün eğiren Gülbahar'ı görür. Gülbahar da Osman'ı görünce birbirlerine ilk görüşte âşık olurlar.
4. Çoban Osman ihtiyar bir adama rastlar, durumu ona anlatır. İhtiyar da Gülbahar'ın öksüz olduğunu oba beyinin korumasında olduğunu, oba geleneklerine göre kızların başka obadan birisiyle evlenmesinin yasak olduğunu söyler.
5. Osman boynu bükük obasına döner, durumu obanın gençleri Osman'dan öğrenir.
6. Gençler iki arkadaşını kızı oba beyinden istemeye gönderir, ancak oba beyi gelenleri kovar.
7. Onlar da gelip oba beyine durumu anlatır, oba beyi duruma çok sinirlenir.
8. Derhal ihtiyar heyetini Gülbahar'ın oba beyine gönderir.
9. Kızın oba beyi Osman'a Amanos Dağı'nın bir yerinden geçit açması şartıyla kızını vermeye razı olur.
10. Osman aylarca uğraşır Yarıkkaya'daki son kayayı yuvarlamaya çalışırken kayayla birlikte vadiye uçar ve ölür.
11. Haberi alan Gülbahar çılgına döner “Aman Osman, Aman Osman, Aman Of” diye ağlar. Kendini Osman'ın yuvarlandığı yardan aşağı atar.
12. Olayı görenler Osman'ı unutmamak için “Aman Osman”, “Aman Of” dağları derler, bu ad daha sonra “Amanos” şeklini alır.

38. Anamas Dağı

1. Fakir olan anne oğlunu küçük yaşlarda hırsızlığa alıştıtır.
2. Oğlan büyüdükçe hırsızlıkları da büyür, düpedüz eşkıya olup çıkar.
3. Bir gün oğlan hükûmet kuvvetlerince yakalanır, muhakeme edilip idama mahkûm edilir.

4. İdam sehpasında son isteği sorulduğunda, su ister abdest alıp iki rekât namaz kılar. Ellerini göğe kaldırıp “Yâ Rabbim, beni asma, anamı as.” diye seslice Allah’a yalvarır.
5. O günden sonra bu dağlara “anamı as”tan gelen “Anamas” adı verilir.

39. Anamas I

1. Küçük yaşta küçük bir hırsızlık yapan çocuk annesi tarafından uyarılmaz ve hırsızlıklarını büyütür.
2. Bir gün oğlan yakalanır ve idama mahkûm edilir.
3. İdam sehpasında son isteği sorulduğunda annesinin tatlı dilinden öpmek istediğini söyler. Annesini yanına getirdiklerinde dilini ısırarak koparır.
4. Bunu niye yaptığını sorduklarında, hırsızlığa annesinin yüzünden alıştığını, annesinin kendisini hiçbir zaman ikaz etmediğini söyleyerek: “Beni asmayın anamı asın!” der.
5. Bu söz zamanla oğlanın yaşadığı dağlara “Anamı asın!” sözünden hareketle “Anamas” şeklinde ad olur.

40. Anamas II

1. Zengin bir beyin oğlu yaptığı hırsızlıktan dolayı babası tarafından cezalandırılacağı sırada annesi tarafından kurtarılır.
2. Oğlan, annesinin bu hareketinden sonra hırsızlıklarını arttırır.
3. Bir gün yaptığı büyük bir hırsızlıktan sonra yakalan oğlan idama mahkûm edilir.
4. İdam sehpasında son isteği sorulduğunda oğlan, annesinin o güzel dilinden öpmek istediğini söyler. Kendisine yaklaşan annesinin dilini ısırıp koparır.
5. Bunu neden yaptığını sorduklarında ise annesinin kendisini zamanında koruduğunu anlatan oğlan: “Beni asacağınıza anamı asın” der.
6. Yörenin adı “Anamı as” söyleyişinden hareketle “Anamas” adını alır.

41. Anamas III

1. Dul kadın biricik oğlunu büyük ümitlerle yetiştirip evlendirir. Fakat gelin annesini evde istemez ve ondan kurtulmak ister.
2. Kocasına onu dağa götürüp asmasını, ciğerini de kendisine getirmesini söyler. Oğlan anasını dağa götürüp bir ağaca asar ve ciğerini söküp dağdan inerken ayağı bir taşa takılıp düşer. Elindeki ciğerden bir inleme sesi gelir.
3. Bu sesi duyan oğlan, köye gidip karısına “Keşke anamı asacağıma seni asaydım” diyerek karısını oracıkta öldürür. Bu söz zamanla Anamas olarak yöreye ad olur.

42. Baydığın Dağı

1. Bunlar Büyük ve Küçük Baydığın Dağı olarak bilinen dağ sıralarıdır. Büyük Baydığın üzerinde bir adak yeri vardır.
2. Iğınbat Dağı eteklerinde şehit düşen Hüseyin Gazi'nin öcünü almak isteyen Battal Gazi, Baydığın Dağı'na gelir.
3. Dağın eteklerinde savaş yapılır, Hüseyin Gazi'nin askerleri çok şehit vermelerine rağmen Rum askerlerini yener.
4. Dağda şehit olanlar arasında Bahaddin adında bir yiğit vardır. Cenkten sonra bu dağa Bahaddin adı verilir. Zamanla bu ad, Baydığın şekline dönüşür.

43. Çökelez Dağı I

1. Vaktiyle Müslüman Türkler ile küffar arasında bu dağın eteklerinde savaş yapılır.
2. Çarpışma sırasında Türklerden Ellez adlı bir yiğidin kafası kopar, Ellez kopan kafasını koltuğunun altına alıp çarpışmaya devam eder.
3. Ellez'in komutanı ise onun bir ara kötü durumda olduğunu görür, düşmandan kendisini koruması için: “Çök Ellez, çök Ellez!” diye seslenir.
4. Bu emir üzerine Ellez olduğu yere çöker ve oracıkta ruhunu teslim eder.
5. Yaşanan bu olaydan sonra bu dağa Çökelez/Çökelez Dağı adı verilir.

44. Çökelez Dağı III

1. Mahmut Gazi, Menderes boylarını düşmandan temizleyip, hududu kontrol altına almak için yüksek dağlara hudut bekçileri görevlendirir.
2. Bu göreve İlyas adında, hafif yaralı bir çeribaşayı görevlendirir.
3. İlyas'ı görevlendirdikten sonra parmağıyla dağın zirvesini işaret ederek "Çök İlyas" emrini verir.
4. Bu emirden dolayı bu dağ bu isimle anılır ve zamanla Çökelez şeklini alır.

45. Çökelez Dağı IV

1. Yörükler yaylak aramaya çıkarlar.
2. Yörük beyi Çökelez Dağı'nın olduğu yere geldiğinde burayı çok beğenmiş ve oğlu İlyas'a: "Çök oğlum İlyas, burası bizim olsun." der.
3. Bu olaydan sonra bu dağın adı Çökelez olur.

46. Gâvur Dağları I

1. Osmaniye'de beş tane aslan gibi oğlu olan bir aile vardır.
2. Beş kardeşten en büyüğü aşiretin güzel kızlarından birine vurulur. Düğünü tasarlarken kızın belalısı arkadan saldırarak beş kardeşten en küçüğü hariç dördünü öldürür.
3. Aşiret boydan boya yasa bürünür, küçük kardeş kolunda silahı, belinde hançeriyle Gâvur Dağları'na intikam için çıkar.
4. Küçük kardeş yıllarca "Gel vur beni, gel vur beni" diyerek inler bu dağda. Bu inlemeler obada yankılanır.
5. Bir kış kar fazla yağmış, dağlarda barınmak güçleşmiş olacak ki iki rakibin buluşması kolaylaşmış, tepelerin birinden silah sesleri duyulmuş. İkisinin de sonu ne olmuş bilinmez.
6. Bu olaydan sonra bu dağların adı Gel Vur Dağları kalır, zamanla Gâvur Dağları şeklini alır.

47. Gâvur Dağları II

1. Osmaniye’de beş tane aslan gibi oğlu olan bir aile vardır.
2. Beş kardeşten en büyüğü aşiretin güzel kızlarından birine vurulur. Düğünü tasarlarken kıza âşık olan çoban silahlanıp çadırın önüne gelir, beş kardeşten en küçüğü hariç dördünü öldürür.
3. Aşiret boydan boya yasa bürünür, küçük kardeş kolunda silahı, belinde hançeriyle Gâvur Dağları’na intikam için çıkar.
4. Küçük kardeş yıllarca “Gel vur beni gel, vur beni” diyerek inler bu dağda. Bu inlemeler obada yankılanır.
5. Bir kış kar fazla yağmış, dağlarda barınmak güçleşmiş olacak ki iki rakibin buluşması kolaylaşmış, tepelerin birinden silah sesleri duyulmuş. İkisinin de sonu ne olmuş bilinmez.
6. Bu olaydan sonra bu dağların adı Gel Vur Dağları kalır, zamanla Gâvur Dağları şeklini alır.

48. Hazar Dağı

1. Kış mevsiminde bu dağda mahsur kalan ordu yakalandıkları tipide ölürler.
2. Burada bin kişi öldüğü için dağa Farsça “bin” anlamına gelen “hezâr” adı verilir. Bu ad zamanla Hazar şeklini alır.

49. Hodul Dağı

1. Kâbe yapılırken her dağ bir taş getirir. Hodul da bir taş getirir ama getirdiği taşı bırakmaya kıyamaz.
2. Kâbe de Hodul’a “Otun yürüsün, suyun kurusun” diye beddua eder.
3. O zaman “Hödük! Otun yürüsün, suyun kurusun” denmiş. Zamanla Hödük, Hodul şeklini alır.

50. Sandraz Dağı

1. Çal Dağı ile Çiçekbaba Dağı iki kardeştir. Sivrisineği olmayan Atkuyruk-sallamaz Dağı ile Çiçekbaba Dağı hiç geçinemez hatta birbirlerini zaman zaman topa bile tutarlar.

2. Atkuyruksallamaz Dağı top atar yetiştiremez, Çiçek Dağı'nın attığı top Atkuyruksallamaz Dağı'nı yarı bele kadar yıkar.
3. Bunun için Atkuyruksallamaz Dağı, Çiçek Dağı'na sen benden dırazsın, büyüksün der. Bundan dolayı bu dağın adı "Sandıraz" kalır.

51. Babadağ Efsanesi IV

1. Babadağ'ın sağ ve solunda küçük dağlar vardır.
2. Bu dağ grubuna bakıldığında ortadaki Babadağ'ın kollarını açmış sağ ve solundaki küçük dağları bir baba gibi kucakladığı görülür.
3. Bu yüzden bu dağa Babadağ adı verilir.

52. Büyük Ağrı İle Küçük Ağrı Efsanesi

1. Büyük Ağrı dağlar serdarı olarak ordusunu alır, yetmiş yıllık bir sefere çıkar.
2. Dağlar padişahı eski Kafdağı da bu sırada ölür, Büyük Ağrı'nın seferde olmasını fırsat bilen yeni Kafdağı tahta el koyar.
3. Büyük Ağrı seferden dönünce durumu öğrenir, üzülür, yanına kız kardeşini de alıp Kafdağları ülkesinden ayrılır şimdiki yerine gelir.
4. Büyük ağrı yorgun ve üzgün kız kardeşinin dizine başını koyup uykuya dalar.
5. Yeni Kafdağı nişanlısını özler, hem kendisini affettirmek hem de nişanlısını istemek amacıyla Büyük Ağrı'ya elçi gönderir.
6. Küçük Ağrı dizinde uyuyan abisini uyandırır, o da elçileri kovduktan sonra yeniden uykuya dalar.
7. Bunun üzerine yeni Kafdağı nişanlısını almak için ordusuyla Büyük Ağrı'ya saldırır, ancak Büyük Ağrı tümünü tek başına yener.
8. Yeni Kafdağı yedi kez büyük ordularla Büyük Ağrı'ya saldırır, her seferinde yine yenilir.

9. Bu sefer de hileye başvurur Küçük Ağrı'ya sessizce yaklaşır kendisiyle gelmesini işaret eder.
10. Abisinin uyuduğunu zanneden Küçük Ağrı, yavaşça dizini onun başının altından çekip kaçmayı dener, ancak Büyük Ağrı öksürüp ağzından dumanlar çıkartarak uykuda olmadığını gösterir.
11. Yeni Kafdağı kaçar ve çevredeki köyler yerle bir olur.
12. Yeni Kafdağı hileye başvurduğu için lanetlenir ve nişanlısından yoksun kalır.
13. Küçük Ağrı 70-80 yılda bir abisini uykuda sanarak dizini çekmeye çalıştığında Büyük Ağrı'nın öksürüp yeri göğü sarsarak onu uyardığına inanılır.

53. Dumanlı Dağı

1. Esen poyraza rağmen dağın eteklerinden duman ve sis eksik olmaz.
2. Dağın her daim sisli ve dumanlı olmasından dolayı halk bu dağa Dumanlı Dağı adını verir.

54. Göbekli Dağı

1. Niğde beylerinden birinin Fındık adında kızı vardır. Kız, sevdiği için bir tepenin başına duvarları altından, tavanı gümüşten, süslemesi mücevherden bir saray yaptırır.
2. Düğüne bir hafta kala delikanlı arkadaşlarıyla ava gider ama delikanlı bir daha dönmez, şahini gelir.
3. Fındık kız da adamlarına sarayı toprak altına gizletir, kendisi de nişanlısını aramaya çıkar.
4. Her ikisinden de bir daha haber alınmaz. Fındık kızın sarayını gizlettiği küçük dağ uzaktan bir göbek gibi görüldüğü için buraya "Göbekli Dağ" adı verilir.

55. Kara Göbek Dağı

1. Dağ bu adı, onun siyah ve sivri olmasından dolayı alır.
2. Türk insanı yaşadığı mekânları daha anlamlı hale getirebilmek için dağa bazı özellikleri sebebiyle bu adı verdiği düşünülür.

56. Karacadağ Efsanesi II

1. Karacadağ'da saçtığı ateşle etrafını yakan kara yüzlü, kara donlu bir ejderha yaşar.
2. İnsanlar korkudan dağa çıkamazlarmış. Tanrı gökyüzünden dağın doruğuna doğru sarkıttığı kalın zincir ejderhanın boynuna geçer ve onu göğe doğru çekip götürerek insanları bu durumdan kurtarır.
3. Bu sırada ejderhanın yakıcı soluğu nedeniyle taşlar ve kayalar yanarak simsiyah olur.
4. Bu siyah taşlardan dolayı dağın adı da Karacadağ olur.

57. Süpürgeç Dağı İle Karadağ Efsanesi

1. Süpürgeç Dağı ile Karadağ bir zamanlar aynı kıza tutkun olan iki delikanlıdır.
2. Aralarında zorlu bir mücadele olur yıllar geçer ikisi de kocar ama bir türlü yenişemezler.
3. Sonunda önce sevdikleri kız sonra da kendileri ölür ama aralarındaki çekişme sürer.
4. İkisi de ulu bir dağ olup birbirlerine top atarlar. Süpürgeç'in attığı toplardan Karadağ'ın yüzü kapkara olur. Karadağ'ın attığı toplarsa Süpürgeç'in tepesini uçurur.
5. Karadağ'ın yüzünün kara, Süpürgeç'in tepesinin de dümdüz oluşunun bundan olduğuna inanılır.

58. Top Dağı

1. Top Dağ diye bilinen gerçekten topa benzeyen bir dağ vardır.
2. Etrafi ormanlarla kaplıdır ama zamanla hepsi kesilir. Sadece bir çam ağacı kalır. Altına oturulmaya çekinilir, yanına yaklaşılmaz. Halk kesilmemesi gerektiğine inanır.

59. Artos Dağı

1. Vaktiyle batı ve doğu rüzgârları her gün Artos Dağı'nda savaşırlar.
2. Artos Dağı'nın bu duruma canı sıkılır, tarafları barıştırmak için haber gönderir.
3. Taraflar gelir, aralarındaki düşmanlığı kaldırmak için akraba olmaya karar verirler. Doğudan esenler kızlarını batıdan esenlerin oğullarına vermeye razı olur, Artos Dağı da sağdıç olur.
4. Ay ışığında gelin yola çıkar, damat yüzünü benden evvel başkalarının gördüğü kızı eş olarak almam diyerek evlenmekten vazgeçer.
5. Yaşlılardan birisi gelinin yüzünü ay ışığı ile gördükleri için yabancı görmüş sayılmayacağını söyler, oğlan ikna edilir, yeniden düğün kurulur.
6. Ay dede, ışığında gelinin yüzünü gördükleri için Gevaş'ın kızlarına beddua eder.
7. Bu bedduadan sonra Gevaş'ın kızları evde kalır, çareyi Gevi Ana'da ararlar.
8. Gevi Ana, Gevaşlı kızlara yaz gecelerinde damda yatarken yastıklarının altına buğday başağı ve bir elma koymalarını söyler. Böylece ay dedenin bedduasını önlemeye çalışırlar.
9. Fakat her gece ay dede damda yatan kızları görür, sütel başakla kötel alma var mı, diye yastıklarının yoklarını.
10. Gevaş'ın kızları ay ışığında çok kaldıklarından ay yüzlü olurlar.

60. Bingöl Dağları

1. Karlıova'da yaşayan bir bey, Bingöl Dağlarında kendisine bir konak yapılmasını ister.
2. Konak yapılır, bey kışlık ihtiyaçları temin edilerek konağa yerleştirilir.
3. İlkbahar geldiğinde köylüler beyin konağına uğrar, beyi bulamazlar. Bir deriye kömürle yazılmış titrek harfli "Ben açlıktan korkudan ölmedim. Ölmüşsem, sebebi dağların korkunç iniltisindedir" yazısına rastlarlar.
4. O günden bu güne dağların inlediğine inanılır.

61. Çengelli Dağı

1. Nuh'un Gemisi Ağrı'dan sonra Çengelli Dağı'na konar.
2. Geminin çapası/çengeli bu dağda kalır.
3. Bu yüzden bu dağa Çengelli Dağı adı verilir.

62. ÇomAkdağı

1. Zamanın birinde tahsildar köye para tahsil etmeye gelir.
2. Köylerden bir tanesinden borçlu ile münakaşa eder, tahsildar dayak yer, mahkemelik olurlar.
3. Hâkim tahsildara “Neyle dövdüğünü?” sorduğunda, tahsildar: “Çomaknan” dövdüğünü söyler.
4. Bundan dolayı bu dağa ÇomAkdağı adı verilir.

63. Evrenli Dağı

1. Erzurum'un bir köyünde bulunan dağa büyük bir ejderha gelir, fakat ejderhanın köylülere zarar vereceğini gören melekler ejderhayı hemen göğe çekerler.
2. Köylülerin inanışına göre ejderhanın inebildiği yerler siyahlaşır ve orada ot bitmezmiş.
3. Bu olaydan sonra köylüler bir daha ejderha görmemişler. Bundan sonra bu dağa Evrenli Dağı adını verirler.

64. Gümülek Dağı

1. Tufanbeyli'nin kuzeydoğusunda baca şeklinde yükselen bir dağ vardır.
2. Bu dağda zaman zaman top patlamasına benzer “güm” diye sesler gelir. Halk bu yüzden bu dağa “Gümülek” adını verir.
3. Gümülek Dağı'nın karşısında bulunan Dedebeği'nin de bu sese karşılık verdiği söylenir.

4. Bu dağda Eshab-ı Kehf'deki yedi uyurların üçünün mezarının olduğuna inanılır.
5. Bu dağ ziyaret olarak kullanılır, çeşitli törenler yapılır.

65. Kızkapan

1. Birbirini seven iki genç evlenmeye karar verirler.
2. Düğün günü kız, oğlan evine getirilirken Ermeniler elleri kınalı kızı kaçırıp dağın tepesindeki mağaraya götürürler.
3. Daha sonra kızın kınalı ellerini keserek kızı parçalarlar.
4. Birkaç gün sonra çoban köpekleri kızın parçalanmış vücudunu bulur, bu dağın adı da halk arasında Kızkapan Dağı olur.

66. Kızkapan Dağı

1. Dereye çamaşır yıkayan genç kız heyelanın altında kalarak can verir.
2. Kızın annesi “Kızımı kaptın!.. Kızımı kaptın!..” diye feryat eder.
3. Bu olaydan sonra bu dağa Kızkapan Dağı adı verilir.

67. Köse Dağı

1. Çiftlik ağası kendisine kâhya aramak için tellallar çıkarır.
2. Çiftlikte toplanan adaylar birer birer ağanın huzuruna çıkar. En son 40-50 yaşlarında, perişan giyimli bir Köse içeri girer.
3. Ağa, Köse'ye “Ben sana bir tane koyun vereceğim ama etinden et, sütünden süt, derisinden de başıma börk isterim. Aynı zamanda sen bu işten nasıl kârlı çıkarsın?” diye sorunca Köse, bir hafta mühlet isteyip oradan ayrılır.
4. Köse, düşünceli bir halde köyün yolunu tutar, yolda yaşlı bir adama rastlar. İhtiyar adamla sohbet ede ede ihtiyarın köyüne gelirler, Köse de ihtiyarın evine kendini misafir ettirir.

5. Evin kızı babasına ve Köse'ye ayran ikram ederken babasının misafire soğuk baktığını fark eder, babasını başka odaya çağırarak misafire neden böyle davrandığı sorar.
6. İhtiyar adam olanları kızına birer birer anlatır, kızı da Köse'nin demek istediklerini birer birer açıklar. İhtiyar, Köse'nin haklı olduğuna inanır ve odaya gelip Köse'nin boynuna sarılarak ondan af diler.
7. Köse, kızın bilgisine hayran kalır, ağanın kendisine sorduğu soruyu kıza sorunca kız "Git, ağandan iyi cins koyun iste. Koyun ikiz doğurur. Koyunun sütünden ağaya verirsin. Kuzunun birini keser etini ağaya verirsin, diğerini de keser ağanın başına börk yaparsın. Koyun da sana kâr kalır." der.
8. Köse, ertesi sabah ağanın yanın gider, kızın söylediklerini söyler. Ağa bunu kimden öğrendiğini sorunca da Köse, başından geçenleri anlatır.
9. Ağa atları hazırlatıp Köse'yle beraber kızın evine gider. Kızı oğluna alır, Köse'ye de yüklüce para verip karşıdaki dağa bakarak "Bu dağın adı, benim evime böyle bir gelin gelmesini sağlayan adamın adı olsun. Bundan böyle bu dağın adı Köse Dağı'dır." der.

68. Küçükferyat ve Büyükferyat Dağları

1. Eski zamanlarda Büyükferyat'ta ve Küçükferyat'ta yaşayan aşiret beylerinin kızı ve oğlu birbirine âşık olurlar.
2. Beyin oğlu "Ben seni istersem zorla alırım. Hiç kimse de engel olamaz." diyerek kıza gücünü ispatlamak ister.
3. Bunun üzerine kızla oğlan düşman olurlar. Beyin oğlu kızın çadırını basıp erkek kardeşini öldürür, kızı da kaçırıp evlenir.
4. Kızla oğlanın çocukları olur ama kız olanları unutmaz intikam almak için çocuklarını öldürür kafalarını da torbaya koyar.
5. Ardından kocasının yanına gidip intikamını aldığı söyleyince oğlan çadıra gidip baktığında çocuklarının cesetleriyle karşılaşır.
6. O günden sonra beyin feryatlarıyla inleyen bu dağların adı Küçükferyat-Büyükferyat olur.

69. Tekeli Dağı

1. Çoban bütün tekeleri kaybeder, o yıl keçileri ürememe tehlikesiyle karşı karşıya kalır, çok üzülür.
2. Hayvanlarını otlatırken sürüye iki tekenin karıştığını, akşamüzeri de ayrıldıklarını görür.
3. Çoban, keçilerin ürememe tehlikesini böylece atlattır. Bu olay üzerine dağın adı zamanla Tekeli olur.

70. Yılanlı Dağı

1. Çok eski zamanlarda bu dağda büyük bir yılan türemiş, kimseye geçit vermezmiş.
2. Yörükler yaylaya göçemez olur, yılandan kurtulmak için türlü çareler arar.
3. Bir derviş bana bir tarafında su, diğer tarafında kireç yüklü kırk katır verin gerisini bana bırakın demiş.
4. Derviş, katırları alır dağın girişine kadar götürüp oradan salıverir dağa. Yılan bunları bir lokmada yutunca sönmemiş kireçle su yılanın midesinde söner ve yılanın midesinde patlar.
5. Yörükler yılandan böylece kurtulur. O zamandan sonra da bu dağa Yılanlı Dağı adı verilir.

71. Akdağ Erenleri I

1. Akdağ'ın en yüksek zirvesinde Akdağ Erenleri'nin yattığına inanılan kubbeli bir mezar vardır.
2. Türbeye küçük bir delikten girilip mum yakılır.
3. İnanışa göre Kırklar zaman zaman burada toplanır cem yapar.

72. Akdağ Erenleri II

1. Akdağ'ın başında Akdağ Erenleri yatmaktadır.
2. En büyükleri Akdağ Baba'dır.
3. Yöre halkınca Hz. Ali'nin yol arkadaşı ve kırkların başı olarak bilinir.

4. Kürt Arege yolu üzerinde yatan Bezirgan Baba(Hasan Hüseyin Baba) Akdağ Baba'nın talibidir.
5. Akdağ Baba, bir hatasından dolayı Bezirgan Baba'yı kovar.
6. Zaman zaman Akdağ Baba ile Bezirgan Baba'nın kudret topuyla selamlaşmalarına inanılır.

73. Ali Dağı/Ali Dede

1. Sızır'da veli zatlardan üç(bazı rivayetlerde 5-7) kardeş yaşarmış.
2. Yaşlanan üç kardeş bir gün mezarlarının nerede olacağını merak ederler ve ilmi daha çok olan büyük kardeşlerine sorarlar.
3. Büyük kardeşleri bu soruya cevap veremez, geceleyin bir zat büyük kardeşin rüyasına girer.
4. Üçünün de ucu yanık 3 çam ağacına dua edip atmalarını, ucu yanmış odunlar nereye düşerse mezarlarının orası olacağını söyler.
5. 3 kardeş ucu yanan odunları okuyup ok ile sıra ile fırlatır.
6. Son oku Ali Dede atmaya çalışır ama atamaz ok olduğu yere düşer.
7. Kardeşler oklarının düştüğü yere giderler ve orada vefat ederler.
8. Ali Dede ise ateş yaktıkları yere gömülür.
9. Halk, Ali Dede'nin mezarının orada bulunmasından dolayı bu dağa Ali Dağı der.
10. Ali Dede'nin abdest almak için dağın eteğindeki gözeye inip abdest aldığı, sonra da mezarının başında namaz kıldığı söylenir.

74. Çile Dağı

1. Çile Dağı'nda Çile Baba adında veli bir zatın mezarı vardır.
2. Çile Baba, kırk gün çileye girerek veli mertebesine ulaştığından dolayı kendisine Çile Baba denir.
3. Çile Dağı'na bu adın verilmesi, bu dağda gömülmüş bulunan Çile Baba'dan dolaydır.

75. Dede Dağı

1. Dede Dağı'nın tepesinde Dede ve ailesine ait olan birkaç mezar olduğuna inanılır.
2. Arabacının birisi Dede Dağı'ndan odun kesip bir kısmını evine getirir.
3. Arabacı rüyasında iki jandarmanın kapıya gelip yerdeki kan damlayan ağaç kütüğünü gösterir.
4. Sabahleyin adam eli ayağı çarpılmış, ağzı eğrilmiş vaziyette uyanır.
5. Kesilen odunlar hemen yerine götürülüp bırakılınca adam düzelir ama bir gün sonra da hemencecik ölür.
6. Yine bir gün bu dağdan adamın birisi odun toplar, evine götürürken arkasından birisinin "ağaçlarımı götürme" dediğini birkaç kez duyar.
7. Adam bu ikaza aldırmayarak odunları evine götürür.
8. Adam sabahleyin, kafası bacaklarına geçmiş olarak uyanır.
9. Odunlar hemen yerine götürülür ama adamın önce öküzü, sonra ineği, ardından da kendisi ölür.

76. Döldür Dağı

1. Çifte Döldür de denilen bu dağın tepesinde "Gaip Erenleri/Anadolu Evliyalari" yatar.
2. Bu tepeye yağmur duası ve çeşitli adaklar için gidilir.

77. Erengüruh Dağı, Yatağan ve Hasanşeyh Köyleri

1. Aralarında Mevlâna'nın da bulunduğu bir erenler grubu Horasan taraflarından yola çıkarlar. Bu erenler kâh yürüyerek, kâh uçarak Konya çevresine kadar gelirler.
2. Bir müddet mola verdikten sonra yeniden havalanırlar.
3. İçlerinden en yaşlı olanı, Şeyh Ahmet Mürsel, arkadaşlarına "Yatayım mı?" diye sorar. Onlar da "Yat ağam." deyince Şeyh Ahmet o köye yerleşir.
4. Aynı gürühtan Şeyh Hasan da bir köye iner ve oraya yerleşir.

5. Seyyid Hârûn-ı Velî Seydişehir'e, Mevlâna da Konya'ya yerleşir.
6. Dağın adı, erenlerin gürûh halinde gelip konmalarından ileri gelir.
7. Yatağan ise, Şeyh Ahmet Mürsel'e arkadaşlarının "Yat ağam." cevabının değiştirilmesiyle ortaya çıkar.
8. Şeyh Hasan'ın indiği köy adını Şeyh Hasan'dan alır.

78. Etyemez Dağı

1. Sivas'ın Kangal ilçesine bağlı Etyemez köyünün doğusundaki dağda Etyemez Baba adında bir ermiş kişi vardır.
2. Aslında Etyemez Baba'nın asıl ismi Etyemez değildir. Etyemez köyü İpek Yolu üzerinde bulunduğundan Etyemez Baba da kervanlara sürekli et ikram edermiş.
3. Kervan yolcuları da birbirlerine "Etyemez Baba'ya uğradınız mı? Ona selam söylediniz mi? Yine etten yemedi mi? Ne mübarek adam yahu; hiç yolculara et ikram etmeden bırakmıyor." derlermiş.
4. Bu yüzden bu dağa Etyemez Baba adı verilir.
5. Yağmur duası için Etyemez Baba'nın türbesi ziyaret edilir, orada yağmur duası yapılır.

79. Fıdıl Dağı / Fidan Baba

1. Fıdıl Dağı kutsal bir dağdır.
2. Fıdıl Dağı'ndaki Fidan Baba ile Koca Saçlı birbirlerine kudret topu ile haber gönderirlermiş.
3. 200 kg ağırlığındaki bu toplardan bir tanesi Fıdıl Dağı'nda diğeri ise Rıza Dede'nin evinin önündedir.
4. Çocuğu olmayan kadının birinin Fıdıl Dağı'na çıkıp "Fidan Baba, bana bir evlat ver de tek sağır dilsiz olsun." dedikten sonra o kadının sağır ve dilsiz bir oğlunun dünyaya geldiğine inanılır.

80. Gafır Dağı Efsanesi

1. Gafir Dağı civarındaki köylerden birinin ağası hacca gider.
2. Ağa hacda iken evin hanımı helva yapar, çobanın yanında iç geçirerek “Ağan da burda olsaydı da şu helvadan yeseydi” der.
3. Köyün çobanı Gafir da “Verin de götüreyim” der. Hanım da “Gafir’ın canı herhalde helva istiyor” diye düşünerek ona biraz helva verir.
4. Gafir helva lengiresini aldığı gibi ağasının önüne koyar, boş kabı alarak döner.
5. Ağa hac dönüşü Gafir’ın kerametini açık eder. O da insanların arasından ayrılarak yamaca tırmanır. Allah’a emanetini alması için dua eder.
6. Gafir oracıkta ölür, elindeki değnek de yeşererek incir ağacı olur. O günden sonra da bu dağa Gafir Dağı denir.

81. Gelincik Ana Efsanesi I

1. Yaylaya göçen obanın ağası sigarasını yakmak için gelininden ateş ister.
2. Kibriti almayı unutan gelin kaynatasından azar işitince aklına bir yıl önce yanık olarak üzerini örttüğü ocağa bakmak gelir. Ateşin hâlâ yandığını gören gelin, ateşi alır ve kaynatasına götürür.
3. Gelinin bu hareketinden şüphelenen kaynatası onu azarlayıp namusuna bile laf edince, gelin elindeki odun parçasını dağdan aşağı fırlatarak oracıkta can verir.
4. O günden sonra bu dağa Gelincik Ana denir.
5. Günümüzde Gelincik Ana’nın kabri başında adak adanıp, dilek dilenir, yağmur duası törenleri yapılır.

82. Gelincik Ana Efsanesi II

1. Yaylaya göçen yörükler çadırlarını kurduktan sonra, kaynana gelininden ocağı yakmasını ister.
2. Telaş içinde ateşi yakmaya çalışan gelin esen sert rüzgârdan dolayı ocağı yakamaz ve kaynanasından azar işitir.

3. Şaşkınlıkla avucunun içine aldığı uzun saçlarıyla geçen yıldan kalan ocağın küllerini karıştırmaya başlar.
4. Küller arasında kalan bir kor parçası bütün çalı çırpı ile gelinin saçlarını tutuşturur ve gelin oracıkta ölür.
5. Ocağın olduğu yere mezar kazılır, gelin oraya defnedilir. Her göç başlangıcında onun mezarı başında dualar edilir, kurbanlar kesilir.

83. Gelincik Ana Efsanesi III

1. Birbirlerini çok seven çoban ve yörük beyinin kızı evlenmek isterler. Fakat başka bir beyin oğlu kıza vurulur ve babasından kıızı ister.
2. Kızın babası da hiç düşünmeden kızını verir. Düğün yapılır, kız ata bindirilip yolcu edilir. O yıl büyük bir kuraklık olur hiçbir yerde su bulunmaz.
3. Kız, susadığını söyleyerek düğün alayını dağın zirvesindeki karlardan susuzluklarını gidermeleri için dağın zirvesine yönlendirir.
4. Dağın zirvesine vardıklarında kız “Allah’ım, sevdiğime kavuşamadıktan sonra benim canımı niye almadın?” diye dua eder. Tam bu sırada yıldırımlar çakar, bu yıldırımlardan birisi de kızın üstüne düşer ve kız oracıkta ölür.
5. Bu olaydan sonra bu dağa Gelincik Dağı adı verilir ve kuraklığın olduğu yıllarda yağmur duası bu dağda yapılır.

84. Gelincik Ana Efsanesi IV

1. Birbirlerini çok seven iki genç evlenmek isterler. Ancak kızın ailesi buna karşı çıkar ve kıızı başka biriyle evlendirirler.
2. İki genç de buna çok üzülür. Gelin, bu ayrılığa dayanamaz ve gelin alayı giderken bir anda at ile birlikte uçarak Yarikkaya Dağı’nın tepesine doğru gider ve oracıkta kaybolur.
3. Bugün dağın zirvesinde bulunan bir mağaranın içerisinde zaman zaman Gelincik Ana’nın ayak izlerinin görüldüğüne inanılır.

85. Geyikli Baba

1. Orhan Gazi zamanında Keşiş Dağı yakınına nice dervişler gelerek karar kılarlar ama içlerinden bir derviş gider, dağda geyikciklerle yürür.
2. Orhan Gazi o dervişi huzuruna çağırır lakin derviş, ne gelir ne de Orhan Gazi'nin yanına gelmesine izin verir.
3. Orhan Gazi yeniden adamlarını gönderdiğinde derviş “Dervişler dua vakitini gözlerler, inşallah o vakitte beyin katına varır, dua ederiz” der.
4. Birkaç gün sonra derviş omuzuna aldığı kavak ağacını Beyin sarayının avlusuna diker.
5. Orhan Gazi'ye haber verilir, geldiğinde ağaç çoktan dikilmiştir. Derviş “bu bizim kutlamamız oldukça ama dervişlerin duası senin ve neslin için makbuldür” diyerek dua edip gider.
6. Bir gün Orhan Gazi dervişin yanına gidip ona İnegöl yöresini verdi ancak derviş kabul etmedi. Orhan Gazi ısrar edince de karşıda duran tepeciği göstererek “ordan berisi dervişlerin avlusu olsun” der, Orhan Gazi de kabul eder.
7. Sonra Derviş ölür, Orhan Gazi de oraya bir türbe yanına da bir tekke, bir de cami yaptırır. Buraya da Geyikli Baba Zaviyesi denir. Dağ, adını Geyikli Baba'dan alır.

86. Hasan Dağı

1. Şehirde kunduracılık yapan Ali Baba ile dağda oturan Hasan Dede iki arkadaşdır. Bunlar belirli zamanlarda birbirlerini ziyaret ederler.
2. Bir temmuz günü Hasan Dede çıkısına kar doldurup şehirdeki Ali Babanın dükkânına getirip asar.
3. Kadınlar hamamından çıkan bir kadın çarşafını gererken farkında olmadan göğsü açılır. Bunu gören Hasan Dede kadına karşı arzu duyar ve getirdiği karlar erimeye başlar.
4. Bunun üzerine Ali Baba, Hasan Dede'ye “Dağdaki ermişle şehirdeki ermiş arasındaki farka bak.” der.

5. Bir müddet sonra Ali Baba avucuna bir miktar kor alıp Hasan Dede'nin yanına gider, ateşi ona verir. Dede bakar ki Ali Baba'nın elinde ne kül var, ne de bir yara.
6. Ali Baba "Kardeşim sen de ermişsin ama şehirdeki ermişle dağdaki ermiş arasındaki farka dikkat etmelisin." der.
7. Ali Baba veda edip dağdan ayrılır. Ali Baba'nın sözlerine kızan Hasan Dede'nin kalbi bozulur ve iri bir taşı alıp Ali Baba'nın arkasından yuvarlar.
8. Meseleye vâkîf olan Ali Baba geriye dönüp üzerine gelmekte olan taşı tutar, taş da orada kalır.
9. Bu olaydan sonra Ali Baba Tekkesi ile civarındaki Hasan Dağı bu karşılaşmadan sonra kendi adlarıyla anılır.

87. Hasan Dağı'ndaki Söylentiler I

1. Horasan pîrlerinden Hasan Baba kona göçe Kayseri'ye gelir. Halk kalması için ısrar eder ama Hasan Baba "Siz bana cemaat olamazsınız." dese de halkın ısrarı üzerine kalır.
2. Halk mescit yaptırır, Hasan Baba cübbeyi giyer cemaatle birlikte namaza durur, bir saat, iki saat geçmesine rağmen rükûa varmaz. Bakmışlar olacak gibi değil cemaat "Bizi unutuyorsun" diye dert yanar.
3. Hasan Baba "Peki, sizi unutmayayım." diyerek tekrar namaza durur. Bu sefer namaz surelerini okumak yerine cemaatin kalplerini okumaya başlar. Bunun üzerine namazı bırakan kaçır.
4. Hasan Baba "Siz bana cemaat olamazsınız dememiş miydim? Bırakın beni Tanrı huzuruna arı duru çıkacak cemaat aramak üzere yola çıkayım" diyerek Kayseri'yi terk eder.
5. Bir süre sonra Hasan Baba'yı civar dağda etrafına toplanan geyik, ceylan, kurt, kuzu gibi hayvanlara vaaz ederken görürler. Bu dağa da Hasan Dağı adı verilir.

88. Hasan Dağı'ndaki Söylentiler II

1. Hasan Dağı'nda Hasan Baba, Ali Dağı'nda da Ali Baba adında iki veli vardır.
2. Hasan Baba, ağustos sıcağında mendiline kar doldurup eritmeden Ali Baba'yı ziyaret eder.
3. Ali Baba da dağdaki kızgın korları mendiline koyarak Hasan Baba'yı ziyarete gider, bu ziyaret sırasında kor dolu mendil sararmamış bile.

89. Hasan Dağı'ndaki Söylentiler III

1. Hasan Dağı'nda yaşayan bir veli mendiline kar doldurup, şehirde kunduracılık yapan bir başka veliyi ziyarete gider.
2. Kunduracı da ocaktan bir miktar ateşi alır bir mendile koyup tavana asar.
3. Sohbet sırasında dükkâna bir bayan gelir, ayakkabı ölçüsü verirken eteği sıyrılır. Hasandağlı velinin gözleri kadının tenine ilişince karlar erimeye başlar.
4. Bunu gören kunduracı veli dostuna "Hasan Dağı'nın tepesinde tek başına evlilik yapmak iş değildir. Kudretin varsa, karış halkın arasına, nefsinin tut, göster kendini." der.

90. Kazancığın Karababa

1. Yedi kardeşlerden ikincisinin türbesi Turna Dağı'nda bulunur, dağın yamacında da Kazancığın köyü yer alır.
2. Aynı isimle bilinen Karababa ziyaretleri çok olduğundan burası Kazancığın Karababa olarak bilinir.
3. Savaş sırasında buradaki ağaçlar devrilir, taşlar derelere dolar. Savaştan sonra ağaçlar ve taşlar eski halini alır.
4. Türbede altın olduğuna inan defineciler türbenin etrafındaki kaya parçalarını uçurumdan aşağı yuvarlarlar. Ertesi gün geldiklerinde kazdıkları çukuru kapandığını görürler.

5. Tekrar kazıp gece oraya bir arkadaşlarını gözcü bırakıp giderler. Gözcü yedi kişinin gelerek kazdıkları yeri eski haline getirdiklerini anlatınca dehşete kapılırlar.
6. Burası ziyaret olarak kullanılır, bu ziyaretin çeşitli hastalıklara iyi geldiğine inanılır.

91. Kırklar Dağı II

1. Bir kumandan kırk askeri ile birlikte Bizans imparatorunun hazinesini çalar, Munzur Dağı'na saklanır.
2. Bir süre sonra kumandan ile kırk askeri arasında anlaşmazlık çıkar.
3. Kumandan kırk askerini de öldürür, hazineyi de onların yanına gömer.
4. Zamanla bu mezarların yakınındaki mağaradan ne kadar kullanılırsa kullanılsın azalmayan bir su çıkar. Burada kırk askerin mezarının olmasından dolayı bu dağa Kırklar Dağı adı verilir.

92. Kırklar Dağı III

1. Horasan'dan gelen 40 evliyadan biri bu dağda yaşar ve burada ölür.
2. Burada bir türbesi vardır. Zaman zaman burada çeşitli törenler yapılır, adaklar adanır, dualar edilir.
3. Kırklar Dağı'nın karşısında bulunan su kaynağının Kırklardan atılan top neticesinde Mart'ın 9'unda patladığı söylenir.
4. Dağlarda bulunan yatırların zaman zaman kudret topu atarak manevî güçlerini gösterdiklerine inanılır.

93. Kırklar Dağı IV

1. Kırklar Dağı'nda kırk derviş yaşarmış.
2. Behiye Hanım rüyasında Kırklar'ı görür, ona dileğini sorarlar.
3. Kadın dileğinin yazılı olduğu kağıdı cuma günü seladan önce götürür ve dileği yerine getirilir.
4. Dağ, adını burada yaşayan bu kırk derviştan alır.

94. Kırklar Dağı V

1. Bu dağda kırk erenin ruhunun dolaştığına inanılır.
2. Kırk kişiden biri ölse, ölürken, gereksiz kalbi temiz birini de yanında götürüleceğine inanılır.
3. Dağa dilek dilemek için gidilir. Dilenen dileklerin 40 güne varmadan gerçekleşeceğine inanılır.
4. Burada bulunan ağaçlara zarar verildiğinde zarar veren kişinin başına kötü bir şey geleceğine inanılır.

95. Kırtıl Dağı I

1. Dağa adını veren Kırtıl Dede üç kardeştir.
2. Bunlardan Ali Meke ve Şeyh Ali Semerkandi yaylada, Kırtıl Dede ise sahilde yaşarmış.
3. Kardeşleri Kırtıl'a "Biz senin üzerinde sisi, boranı eksik etmeyiz" demişler. Bu yüzden Kırtıl Dede'nin üzeri devamlı sisli ve boranlıdır.

96. Kırtıl Dağı II

1. Kaybolan bir öküz Kırtıl Dede'nin türbesinin olduğu yerde su içerken bulunur.
2. Öküz orada kurban edilmediği için bölge kurak kalır.

97. Kırtıl Dede III

1. Kırtıl Dede'yi bir ejderhanın beklediğine inanılır.
2. Bekçilik yapan ejderhayı bir avcı öldürünce, avcı evine vardığında karısının ölüm haberiyle karşılaşır.
3. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında buradan Rumların üzerine doğru top atışı yapıldığı söylenir.
4. Kırtıl Dede'yi çocuğu olmayan kadınlar ve hastalar ziyaret eder. Yağmur duası için buraya gidilir, çeşitli dualar burada yapılır.

98. Kızıldağ Baba

1. Bu dağda Selçuklular döneminde Anadolu'yu feth eden komutanlardan birinin mezarı vardır.
2. Bu kahraman Rumlarla savaşırken yaralanır, bir kolunu kaybeder ve Kızıldağ eteklerinde de şehit düşer.
3. Duruköy'deki Şenmas Pir ile Kızıldağ'daki Kızıldağ Baba kardeşdir.

99. Sultan Ana

1. Bu yaylalarda dördü erkek biri kız beş kardeş yaşar. Oğlanlar koyun otlatmaya gider, bacıları Sultan da günlük işlerle uğraşır.
2. Bir gün oğlanlar koyun otlatmaya gittiklerinde eşkıyalar çadırı basar, Sultan kıza tecavüz edip onu öldürürler.
3. Çadıra geldiklerinde kardeşinin cesediyle karşılaşan oğlanlar silahlanıp eşkıyaların ardından gider. Kavgaya tutuşurlar ama hepsi de ölür, öldükleri tepelere defnedilirler.
4. Bugün bu tepelerde bulunan bu yatırlar ziyaret edilir, adak adanır, dua edilir.
5. İstiklâl Savaşı'nda, Yunanlılara karşı bu tepelerden top atışı yapılarak düşmana büyük kayıplar verildiğine inanılır.
6. Bu yatırlar çobanlar tarafından bozulmak istenmişse de çobanların başına felaketler gelmiş, yatırlar da eski haline gelmiştir.

100. Şeme Dağı

1. Bu dağda Şama/Şeme Baba adında bir kuvvet komutanının mezarı vardır.
2. Şeme Baba'nın, darda kalanların imdadına yetiştiğine inanılır.
3. Alevî - Bektaşî törenleri burada yapılır. Âşık Veysel'i anma törenlerinden sonra çevrede düzenlenen en büyük tören burada yapılır.

101. ÜÇ KARDEŞLER (Melek, Sultan, Gelincik)

1. Bu dağlarda Melek, Sultan ve Gelincik adında üç kız kardeş yaşar.
2. Melek, evlenme çağı geldiğinde bir delikanlı ile evlenir. Bir zaman sonra Sultan ile Gelincik'in de düğünleri yapılır.

3. Gelin alayı haramiler tarafından basılır, Sultan ve Gelincik öldükleri yere yani Sultan Dağları'na gömülür.
4. Bir zaman sonra Melek de kocasıyla beraber ölür.
5. Kız kardeşlerin ruhları tepelerinde biriken yağışları ablalarına götürürler.
6. Melek'in mezarı Çay ovasında, Sultan ve Gelincik'in yatırları ise Sultan Dağları'nda iki ayrı zirvededir.

102. Dümen Dağı İle Keşiş Dağı

1. Dağ köylerinden Uludağ'a Keşiş Dağı denilir.
2. Bir kış günü Keşiş, Keşiş Dağı'na çıkar. Çoban da Dümen Dağı'nın tepesine çıkar.
3. Keşişle çoban hangimiz daha fazla soğuğa dayanacağız diye yarış ediyorlar.
4. Çoban üşüyor, kepeneği değneğe takıyor. Keşiş de kepeneği çoban zannediyor dağda kalmaya devam ediyor, en sonunda Keşiş orada ölüyor.
5. Daha sonra bu dağa Keşiş Dağı deniyor.

103. İda (Kaz Dağı) Efsanesi

1. Güre köyünde Sarıkız adında güzel mi güzel bir vardır. Kızı çekemeyenler kız hakkında dedikodu çıkartırlar.
2. Bu dedikodular babayı çok üzer, beş on kazı önüne katarak kızı dağa bırakarak onun iyi bir insan olup olmadığını sınınamaya çalışır.
3. Bir gün babası kızı görmek için dağa tırmanırken yorulur ve kızından su ister. Sarıkız dağın tepesinden elini uzatarak körfezden tasını doldurup babasına uzatır.
4. Adam şaşkına döner, kızının erdiğine inanır. Ancak sırrının anlaşılması ile Sarıkız oracıkta ölür.
5. Baba çok üzülür, oralardan gider o da başka bir tepede can verir.

6. Dağın en yüksek doruğu “Sarıköz Tepesi”, babasının öldüğü yer ise “Baba Dağ” olarak adlandırılır.
7. Sarıköz burada kaz çobanlığı yaptığı için bu dağa Kaz Dağı adı verilir.

104. Keşiş Dağı

1. Eskiden bu dağda bir Keşiş oturur.
2. Keşişin kızı su almak için göle gider, gölün kaymak tuttuğunu görünce babasına haber eder.
3. Keşiş gelir göle bakar ki göl buz tutmuş, buralara kışın geldiğini anlar ve oraları terk eder gider.
4. Dağın adı da zamanında burada yaşayan Keşiş’ten kalır.

105. Munzur Dağı

1. Munzur adındaki hizmetkâr hacda olan ağasına içli köfte götürür.
2. Ağa hacdan gelince asıl saygının Munzur’a gösterilmesini ister.
3. Munzur sırrının ortaya çıkması üzerine kaçarken elindeki sütler yere saçılır.
4. Yere saçılan sütler Fırat’ın kaynak sularıdır. Munzur da dağa adını verir.

106. Munzur İle Keşiş

1. Vaktiyle buralarda Munzur ile Keşiş adında iki oba reisi yaşar.
2. Munzur’un obası Müslüman, Keşiş’in obası Hristiyan olduğu için hiç anlaşamazlar.
3. Ne zaman barışsalar kısa süre sonra muhakkak oba halkı kavgaya başlamış. Bunun üzerine oba reisleri ve oba halkları son bir defa daha barışmaya karar verirler.
4. Her iki oba reisi de birisi güneydeki dağlara, diğeri de kuzeydeki dağlara gidip orada yaşamak üzere anlaşılır.

5. Her iki oba da dağdaki ormanları tahrip etmişler, yayladaki toprakları ekip biçmişler. Bunun sonunda zamanla bu dağın toprakları çoraklaşmış.
6. İşte Erzincan'ın kuzeyinde ve güneyinde bulunan Keşiş ve Munzur Dağları bundan dolayı çıplak ve Erzincan ovası da yıllarca ekilmediği için yemyeşildir.

107. Uğuz Çayırı Ve Uğuz Dağı

1. Çok eskiden bu dağlarda ve yaylaklarda iri yapılı adına Uğuz denilen bir millet yaşar.
2. Uğuz, çayırdaki ot biçerken kendisine kuşluk getiren kız kardeşini görmeyerek otlarla beraber onu da biçer.
3. Tırpanındaki kanı fark edince “Acaba bir hayvan mı kestim?” diye hayıflanıp ararken bacısını alkanlar içinde bulur.
4. Uğuz buna çok üzülür bacısını masatın dibine gömer. Kendisi de üzüntüden Uğuz Dağı'na çıkar ve orada ölür.
5. Uğuzlar daha sonra bu bacı kardeş mezarına mağlısa(kule) yaparak ziyaret etmeye başlarlar.

108. Bolkar Dağı

1. Bu dağın eteklerinden kesim yapılmış. Tahtacılar da odunları katırlarıyla taşıyorlarmış.
2. Taşıma sırasında katırın ayağı kırılır, sahibi ise ne yapacağını düşünürken dağın iyisi Bozoğlan görünür.
3. Bozoğlan Tahtacıya kendisinin yıkılan çardağını yapması karşılığında katırın ayağını iyi edeceğini söyler. Tahtacı bunu kabul edince Bozoğlan da katırın ayağını sıvazlayarak iyi eder.
4. Namaz kılmayan Tahtacı bu olaydan sonra namaza başlar ve her yıl çardağa gidip eksiklerini giderir.
5. Birçok Tahtacı Türkmenleri burayı hâlâ ziyaret eder.

109. Honaz Dağı

1. Honaz Dağı'nda Erikli Yaylası'nda Topal Kâhya denen birisi yaşar.
2. Bir gün rüyasında Honaz Dağı “Kardeşinin evine gitmeyeceksin, onun kahvesini içmeyeceksin ve bir yılın sonunda kurban keseceksin. Bunları yapmazsan başına kötü işler gelecek.” diye yemin verdirir.
3. Adam uzun süre yemine sadık kalmış ama etraftan baskılar başlayınca “Başlarım Honaz Dağı senin tepene de kır saçına da.” diyerek kardeşinin evine gider, kahveyi içer.
4. Daha sonra kardeşinin evinden kalkar kahvehaneye oturur. Otururken ağızından kan gelir ve orada ölür.
5. Yöre halkı bu ölümün sebebini adamın Honaz Dağı'nı dinlememesine ve ona yaptığı saygısızlığa bağlar.

110. Çökelez Dağı II

1. Büyük Çökelez (Babadağ) ve Küçük Çökelez dağları iki kardeşdir.
2. Nuh'un Gemisi hakkında konuşurlarken Küçük Çökelez mütevazı davranarak: “Nuh'un Gemisi sen daha büyük olduğun için inse inse sana inmiştir” der.
3. Büyük Çökelez de: “Tabi, ben daha büyüğüm elbette bana inecek” diyerek gururlanır.
4. Bunun üzerine Allah da Nuh'un Gemisini mütevazı olan Küçük Çökelez'e indirir.
5. Nuh'un Gemisinin hâlâ Küçük Çökelez'de olduğuna inanılır.

111. Musa Dağı

1. Hıdır ile Musa bir gezi sonunda denizden çıktıktan sonra Hıdır Antakya'ya doğru gelir, Musa ise deniz kenarından dağa çıkar.
2. Daha sonra Musa'nın çıktığı bu dağa Musa Dağı adı verilir.

112. Yıldız Dağı

1. Nuh tufanında Nuh'un Gemisi Yıldız Dağı'na sürünür.
2. Hz. Nuh "Hey mübarek, yıldızlara degeceksin, biraz enginleş, yıkıl." diye ikaz eder.
3. Yıldız Dağı da bu ikaza uyarak enginleşir.

113. Aptal Dağı

1. Bir zamanlar Aptal Dağı'nda yedi evliya yaşar.
2. Bu veliler ömürlerinin sonuna yaklaştığını anlayınca yedi çöp kırıp havaya atarlar. Çöplerin her biri Allah tarafından bir tepeye gönderilir.
3. Bu çöplerden bir tanesi Aptal Dağı'na düşer. Yedi evliyadan birisi Aptal Dağı'na gelerek orada vefat eder.
4. Bu dağda bulunan bir mezarı köylüler o evliyanın mezarı olarak bilirler ve orayı zaman zaman ziyaret edip çeşitli törenler yapıp, dilekte bulunurlar.

114. Düldül Dağı

1. Hz. Ali, bu dağda gezerken atının ayağının izi kayalıklara çıkar.
2. Bu izden dolayı da bu dağa Düldül Dağı denilir.

115. Düldül İzi

1. Hz. Ali atıyla Eğerli Dağı'ndan atlayınca atının izi kayalar üzerinde kalır.
2. Bu taşlardan birinin üzerinde dört adet çukur oluşur.
3. Bunların Hz. Ali'nin atı Düldül'ün ayak izleri olduğuna inanılır.
4. Bugün burası adak yeridir.

116. Evliya Dağı-Çoban'ın Karısı

1. Kayseri'de Evliya Dağı denilen bir dağ vardır.
2. Ali adında bir çoban 40 gün koyunlarıyla yağmurdan korunur, 40 gün sonra geldiğinde nerede olduğunu söylemez, ancak ısrar edilince durumu anlatır ama 40 gün sonra da ölür.

3. Çoban'ın karısı kocasının ölümünden sonra dağa sık sık gidip ibadet eder. Bir gün halka “Bu dağa ziyaret dışında başka maksatla gelmeyin, burada evliyanın mezarı var.” dedikten 40 gün sonra ölür.
4. Köylüler kadın için ağaçtan bir türbe yapar ancak bir gün türbenin ağaçları parçalanmış halde dereye bulunur.
5. Çoban'ın karısı köylülerin rüyasına girer, köylülere “Türbe yapmadınız, bari taşlardan bir yığın yapın.” der.
6. Bunun üzerine köylüler taşlardan bir yığın yaparak kadının isteğini yerine getirir.

117. Evliyalar Dağı

1. Kozan'ın Üçoğlan yaylasında üzerinde ermiş kişilerin yaşadığı bir dağ vardır.
2. Eskiden bu dağdan zaman zaman havaya top şeklinde ateş parçaları yükselir, savaş zamanlarında düşmana doğru uçup gidermiş.
3. Çevre köylüleri bu dağa korkudan yıllarca çıkamaz, kuraklık olduğunda yağmur duasını dağın eteğinde yapar. Dağda ermiş kişiler bulundan duaları kabul olur, köye dönmeden yağmur yağarmış.
4. Dağdaki birkaç ağaç dilek ağacı olarak kullanılır, dileklerinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini anlamak isteyenler tarladan çakıl toplar, bunları üst üste koyarlarmış. Taşları düşürmeden üst üste koyabilenlerin dileklerinin kabul edileceğine inanılır.
5. Bu dağda ermiş kişilerin olduğuna inandıklarından bu dağa “Evliyalar Dağı” adı verilir.

118. Gez Bel-Tecer Dağları

1. Hz. Ali Tecer Dağı'na ata biner gibi biner, doğudan batıya doğru son sürat gider.
2. Hz. Ali kamasıyla dağa şöyle bir vurur ama Tecer durmaz. Bu sefer kılıcıyla öyle bir vurur ki dağ ikiye bölünür ve Tecer de durur.
3. Yüzlerce insanın geçeceği büyüklükte bir yarık oluşur. Bundan dolayı bu geçidin adına “Kes Bel...”, “Gez Bel...” derler.

119. Hüseyin Gazi Dağı

1. Hüseyin Gazi Dağı'nın zirvesine yakın yerde Hüseyin Gazi'nin türbesi vardır.
2. Burası adak adamak ve dilek dilemek için ziyaret edilir.
3. Dağ adını zirvesinde mezarı bulunan Hüseyin Gazi'den alır.

120. Hz. Ali Dağı

1. Hz. Ali'nin atı, ön ayaklarını batıya, arka ayaklarını da doğuya uzatarak tüm dünyayı gezermiş.
2. Bu dağdaki ayak izleri, atın batıya uzattığı, ön ayaklarının izleriymiş.
3. Bu dağda Hz. Ali'nin atının terinin damladığı yerlerde açan "Makam Çiçeği" denilen kutlu bir çiçek vardır.

121. Kırklar Dağı I

1. Burası ziyaret yeri olarak kullanılan bir tepedir.
2. Kırklar Dağı denilen bu yüksek dağa dilek dilemek ve dertlerden kurtulmak için gidilir.
3. Burada ibadet edenler bu Kırklar'ı görmüyorlar ama onların yakınlarında olduğuna inanıyorlar.

122. Suzan Suzi Ve Kırklar Dağı

1. Çocuğu olmayanların gelip dilek diledikleri Kırklar Dağı'nın arkasında Kırklar Ziyareti vardır.
2. Çocuğu olmayan bir Süryani kadını gelip dilek diler, adak adar. Bir kızı olur, adını Suzi koyarlar.
3. Her yıl annesi doğum gününde kızı süsler Kırklar'a götürür kurban keser.
4. Suzi ile Müslüman Adil birbirlerine âşık olur. Kız Kırklar'a gittiğinde Adil de oraya gider, dağın arkasında gizlice sevişirler.
5. Kırklar, bu beraberliği bağışlamaz ve ziyaret Suzi'yi çarpar, kız Dicle'de boğularak ölür. Suzi'nin ölümünden sonra Adil de ölür.

123. Tecer Dağı

1. Hz. Peygamber Kâbe'nin onarımı için "Eli tutan, gözü gören herkes Kâbe'ye gelsin." diye dağlara taşlara tellal çıkarır.
2. Tecer Dağı uyandığında bir topal karga ve yürüyen bir dağ görür. Nereye gittiklerini sorduğunda "Kâbe'ye..." cevabını alınca çok üzülür üzüntüsünden ikiye ayrılır.
3. Ortasından bir su çıkar. Çıkan su Tecer'in gözyaşlarıdır. Hz. Peygamber Tecer'i teselli için gelip "Senin suyun öyle tatlı olacak ki insan içtikçe içesi gelecek." der.
4. Bu su hâlâ çıkar, insanlar ve tarlalar bu sudan çok yarar görür.

124. Babadağ Efsanesi I

1. Babadağ'dan zaman zaman sesler gelir.
2. Bu sesi duyanlar Babadağ'ın homurdandığını ve adak istediğini anlar.
3. Adağı olanlar gider adağını yerine getirir, bu adak yerine gelmezse başlarına bir felaket geleceğine inanılır.

125. Babadağ Efsanesi II

1. Kış mevsimi yaklaştığı halde yağmur yağmadığı zamanlarda Babadağ inlemeye başlar.
2. Köy halkı yağmur yağmadığı için Babadağ'ın rahatsız olduğuna ve inlediğine inanır.

126. Babadağ Efsanesi III

1. Babadağ'ın Peygamberimizin dağı olduğu, Hira Dağı'nın eşi olduğu söylenir.
2. Bu yüzden Kurtuluş Savaşı'nda düşmanlar o dağdan bu tarafa geçememişler.
3. Ayrıca hırsızlar da Bababadağ'ı aşarak Kale ve Talas taraflarına geçememiş.

127. BeşparmAkdağı

1. Şarkışla yöresinde kutsal olarak bilinen yedi kardeşten birinin BeşparmAkdağı'nda yattığına inanılır.
2. Şarkışla'da kuraklık olur. Küçük bir kız çocuğu rüyasında ak sakallı birini görür, türbesinin yerini söyleyip, kendisini ziyaret etmelerini ister.
3. Küçük kızdaki başkaları da aynı rüyayı gördükleri için halk toplanıp yağmur duasına oraya gidip geldikten sonra yağmur yağar.
4. Ne zaman yağmur yağması istenirse, türbeye gitmek âdet haline gelmiştir.

128. Dua Dağı

1. Halk bu dağda hacıları ve savaşa giden askerleri dualarla uğurlar.
2. Burada yapılan dualardan dolayı, dağa "Dua Dağı" adı verilir.

129. Köse Dağı Ve Köse Baba

1. Selçuklu komutanlarından Köse Süleyman Köse Dağ Savaşı'nda şehit düşer, oradaki bir dağın zirvesine gömülür.
2. Her yıl temmuz ayının üçüncü cumartesi günü Köse Dağı'ndaki Köse Baba'nın türbesi ziyaret edilir, dilek dilenir.
3. I. Dünya Savaşı'nda Ruslar, Çardaklı'ya geldiklerinde zirveden toprak patladığına, Kore Savaşı ve Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında da dağdan seslerin geldiğine ve akşamları ışıkların saçıldığına inanılır.
4. Dağ, adını bağrında mezarı bulunan Köse Baba olarak bilinen Köse Süleyman adlı Selçuklu komutanından alır.

130. Yülük Dağı Türbesi

1. Torosların sıradağlarından olan bu dağın zirvesinde bir türbe vardır.
2. Bu dağda namazlar kılınır, dualar edilir, kurbanlar kesilir.

131. Ziyaret Dağı(Yeşilkale)

1. Bu dağ, Yeşilkale köyündedir.
2. Hıdırellez, muharrem ve ilkbaharda çıkılır, yağmur duası için gidilir.

132. Ziyaret Dağı

1. Asırlar önce bu tepenin dibinde büyük bir şehir, doruğunda ise bir saray vardır. Sarayda hükümdarın kızı yaşar, korkusundan gönlünce gezip dolaşamaz.
2. Bu kız bir gence âşık olur. Durumdan babasının haberi olur, tedbirleri artırır.
3. Kız çok üzülür, gece gündüz çalışarak saraydan şehre bir tünel kazarak sevgilisiyle buluşur.
4. Kızın babası tünelde kızı yakalar ve iyice gözetim altına alır. Kız bu hayata dayanamayarak verem olur ve ölür.
5. Ölürken de babasına ve şehir halkına beddua eder, kızı öldüğü tepeye gömerler. Şehir o günden sonra viraneye döner.
6. Burası ziyaret edildiği için buraya Ziyaret Dağı adı verilir.
7. Çeşitli zamanlarda bazı insanların tünelden çıkarak çeşmede abdest aldıkları, tekrar içeri girdikleri söylenir.

133. Ziyaret Dağı(Yarhisar)

1. Dağdaki mağarada bir yatır vardır. Kutsallığı buradan gelir.
2. Çeşitli dilek dilemek, hastalıklardan kurtulmak ve ziyaretten sonra kurban kesmek için gidilir.

134. Çadır Dağı

1. Çobanlık yapan üç kardeş Çadır Dağı'na yaylaya çıkar.
2. Padişah bunlardan aynı renkte ve boyda yüzer tane koç ister.
3. Üç kardeş de padişaha yüzer adet aynı renkte ve boyda koçu hediye ederler.
4. Bunun üzerine padişah da bunlara Ordu ve Ünye civarını kışlık, Çadır Dağı'nı da yazlık olarak verir.

135. Kaşmer Dağı Efsanesi II

1. Kanuni Irak seferine giderken Urfa'dan geçerken dağda rastladığı bir çobanla konuşur.
2. Çoban keçilerden koyunlardan sağdığı taze sütü Padişaha ikram eder.
3. Padişah da onun bu cömertliği karşısında onu ödüllendirmek için "Dile benden ne dilersem" der.
4. Çoban da bu dağları istiyorum deyince Padişah da "Haydi oradan Kaşmer" der. Dağın adı da Kaşmer olur.

136. Habib Neccar Kıssası Dağı

1. Habib Neccar Antakya halkını hak dine davet etmesi üzerine öldürülür.
2. Habib Neccar şehit edildikten sonra adı "Silpius" olan dağda Cebrail (a.s.) belirir ve bu dağdan yükselerek Antakya şehrini alt üst ettiği rivayet edilir.
3. Habib Neccar'ın bu dağda ruhunu teslim etmesinden dolayı buraya defnedilir ve dağ ise "Habib Neccar Dağı" adını alır.

137. Hazine (Mastar Dağı)

1. Mastar Dağı'nda Romalılardan kalma define olduğuna inanılır.
2. Çok eskiden adamın biri burada hazine arar. Hiçbir şey bulamadığı gibi gece karanlığında kazı yaparken karşısına biri çıkar, korkudan donup taş şeklinde kalır.
3. Yıllar sonra, çocuklar oyun oynarken altınlara rastlarlar, çocukların elinden bir kısmını köylüler alır.
4. Söylentiye göre bu altınların aslı Mastar'da imiş. Şimdiye kadar bu altınları bulan gören yoktur.

138. Gök Dağı Efsanesi

1. Eski zamanlarda bu dağın eteğindeki köyde taze bir gelin yaşar.
2. Gelinin kocası askere gider, yedi yıl dönmez. Gelin hasretten vereme tutulduğundan herkes ondan yüz çevirir.

3. Tam ölmek üzereyken rüyasında Gök Dağı'nın kendisini çağırdığını görür, yatağından fırladığı gibi Gök Dağı'na gider.
4. Aylar sonra onu çobanlar bir mağarada genç kızlığından daha güzel bir şekilde şarkı söylerken görürler. Çobanları görünce "Bu dağın otu suyu verem hastalığına şifadır. Burada otlayan koyunların yüreklerindeki kurşunî yağı veremli yerse şifa bulur" der ve ortadan kaybolur.

139. Karacadağ Efsanesi III

1. Üç kalaycı Karacadağ'da konaklayan göçerlerin kaplarını kalaylamaya gider.
2. Dağın tepesine yaklaştıklarında yüzlerine sıcak bir rüzgâr esmeye başlar. Kazancı Salih yaya olarak biraz daha ilerleyince dağın tepesinde etrafına alevler püskürten ejderhayı görür.
3. Geri dönemeyen Salih, hemen tüfeğini çekip ejderhayı öldürür.
4. Yollarına devam edip göçer beyinin çadırına vardıklarında bey şaşırır. Ejderhayı öldürdüğünü duyunca da sevinen bey, Salih'in sırtını sıvazlar ve kızını ona verir.

140. Koçan Dağı Ve Küçük Ziyaret

1. Vakti zamanında bu dağda Koçan adında bir çoban yaşar.
2. İnanışa göre erşembe akşamları, bayram ve kandil gecelerinde Koçan Dağı'nda bir ışığın veya ateşin yandığı söylenir.
3. Dağ, adını Koçan adlı bir çobandan alır. Dağın eteğinde bulunan pınara da Koçan Pınarı denir.

141. Kaşmer Dağı Efsanesi I

1. Kaşmer Dağı adıyla bilinen bu dağda yaşlı bir çoban, koyun ve keçi otlatır.
2. Keçilerden bir tanesi dağın yamacına varınca bir keçi her seferinde sürüden ayrılıp dağın daha yukarısına çıkar.
3. Çoban bir gün bu keçinin peşinden gider, onun otladığı yeri su içtiği yeri öğrenir. Çoban da keçinin su içtiği yere gidip su içer, serinler. Bakar ki su iki kanala gider, kanalın birisini etraftan topladığı taşlarla kapatır.

4. Aradan bir ay geçtikten sonra hayvanlarını otlatırken yabancı birileri gelir çobana “Bağdat’tan geldiklerini, bir aydır susuzluktan kırıldıklarını, burada Bağdat’a giden suyun gittiği yeri bilip bilmediğini” sorarlar.
5. Adam pek oralı olmaz ama iki teneke altın verdikleri takdirde suyun bir haftaya kalmaz akacağını söyler. Atlılar mecburen altını verirler.
6. Çoban taşlarla kapattığı kanalı temizler Bağdat’a su akar. Her yıl çoban kanalın ağzını tıkayarak atlılardan 2 teneke altını alır.
7. Yaşlı çoban hastalanıp yatağa düşünce zenginliğinin sırrını oğluna açıklar ve ne yapacağını ona tembih eder.
8. Oğlan, suyun önünü tıkar, atlılar gelir. On teneke altın karşılığında suyun yerini atlılara gösterir. Suyun yerini öğrenen atlılar oğlanı oracıkta öldürür.
9. Baba sözü tutmayan çocuk bunu hayatıyla öder.

142. Obrukdağ’daki Mağaranın Efsanesi

1. Mağaranın içinde ikiye ayrılan yolun birinde bir erkek, öbüründe de kadın nöbet tutar.
2. Mağara su ile doludur, bir taş atılsa suların taşıp Kırşehir’i basacağına inanılır.
3. Mağaradaki giysinin büyü olduğu ele alındığında döküldüğü, toplanıp yerine konduğunda da eski haline geldiğine inanılır.
4. Mağaranın ağzı bir gün bir örümcek ağıyla kapanır. Bir zaman sonra bir kuş örümcek ağına yuva yapar, kuşun yavruları olur.
5. Bir gün kocaman bir yılan yavruları yemek isteyince örümcek onu ağına çeker ve yutar.
6. Bu yüzden örümcek Kırşehir’de kutsal sayılır.

143. Süphan Dağı’ndaki Geyik Efsanesi

1. Çobanlık yapan bir delikanlı dağda hayvanları otlatırken uyuya kalır ve rüyasında bir ak sakallı sırtını sıvazlar.
2. Uyandığında ak sakallının doludizgin uzaklaştığını görür, ermiş dönerek “Senin ölümün insan eliyle olmayacak. Senin sırtını insanoğlu yere getiremeyecek.” der.

3. Köye döner çeşme başına varır, kimse ona ne su verir ne de yer. O da kızar her birini bir yere savurur. Delikanlıyı amcasına şikâyet ederler, amcasını gören çoban Süphan Dağı'na kaçar.
4. Dağda bir şakiyle kavga ederler sonra kardeş olurlar. Daha sonra dağda bir çadırda bir kız görürler, Arap şeyhini yenerek kızın yedi kardeşini bu savaştan kurtarırlar.
5. Yedi kardeşin isteği ile kızla delikanlı nişanlanır.
6. Arap şeyhi fırsattan istifade edip bir baskınla yedi kardeşi öldürür, şakiyi yaralar, kızını da alıp kaçar.
7. Olanları öğrenen delikanlı kızını kurtararak Süphan Dağı'na getirir, yorgunluktan kızın dizinde uyur.
8. O sırada kızın önünden bir dişi geyiğin ardından yedi erkek geyik geçince kızın aklına yedi kardeşi gelir, ağlamaya başlar. Delikanlı uyanır olanları öğrenince yedi geyiği öldürür, çelimsiz geyiği de varıp kesecekken geyik ayağıyla delikanlıyı uçurumdan aşağı iter.
9. Delikanlının arkasından giden kız, onu kanlar içinde uçurumda yattığını görür. Sevdalısının öleceğini anlayan kız kendisini uçurumdan aşağı atar yan yana ölürler.
10. Gözyaşları pınar olur, ikisinin arasından akar. Her bahar kızın mezarının başında bir al, oğlanınkinin başında da mavi gül biter, güller birbirine dolacakken bir geyik çıkıp bunları yer.
11. Bu yüzden yörede geyik avlamanın uğursuzluk getireceğine inanılır.

144. Ziyaret Dağı-Nurilik

1. İran'a doğru göç eden Müslümanlar Ziyaret Dağı'na geldiklerinde Rusların saldırısına uğrarlar ve Müslümanların çoğu orada şehit olur.
2. Seyit Nuri günlerce savaşır, atının vurulmasıyla yere düşer.
3. Esir bir ihtiyar yere düşen Seyit Nuri'ye "Vay! Her tarafı delik deşik olmuş, nasıl da ayakta turur." sözü üzerine bugün üzerinde söğüt ağacı olan yere yıkılır. Bu yüzden oraya Nurilik adı verilir.

4. Köylünün birinin rüyasına giren Seyit Nuri köylüden şehit düştüğü yere kendisinin gömülmesini, başına da bir söğüt ağacını dikmesini ister, ancak adamcağız düşmandan korktuğu için bu isteği yerine getirmez.
5. İkinci kez rüyasına girdiğinde köylü yanına oğlunu da alarak şehidin bulunduğu yere gelir. Oysaki gâvurlar şehidi arabaya atıp götürdüklerini gözleriyle görmesine rağmen vardıklarında şehidin orada yattığını görürler.
6. Köylü oraya mezar kazarak şehidi gömer, başucuna da bir söğüt diker.
7. Zaman zaman söğüdün kenarında geceleri ışık belirmeye başlar. Hastalığa tutulanlar, sıkıntıya düşenlerin duasının kabul olduğuna inanılır.
8. Yatıra Nurilik, yatırım bulunduğu dağa da Ziyaret Dağı adı verilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU DAĞ EFSANELERİNDE GÖRÜLEN MOTİFLER

Motifi; “*Gelenekte yaşama gücüne sahip olan masalın en küçük unsuru.*” olarak tarif eden Stith Thompson’ın bu tarifindeki ‘en küçük unsur’dan hareketle halk anlatılarının tasnifine yönelik çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu bağlamda S. Thompson, altı ciltlik “*Motif - Index of Folk Literature*” (Halk Edebiyatının Motif İndeksi) adlı çalışmasını hazırlamış ve 1932-36 yıllarında ilk baskısını yapmıştır. Daha sonra bu katalog 1955-58 yıllarında tekrar basılmıştır. Bu arada hazırlanan yeni kataloglar – ki W. Eberhard ve P.N. Boratav’ın “*Typen Türkischer Volksmärchen*” adıyla hazırladıkları katalogun içerdiği Türk masal tipleri bunlar arasındadır ve işlenen diğer yeni malzeme de ilave edilerek daha da zenginleştirilmiştir (Türktaş, 2012: 59).

Motif Index’in konu ana başlıkları ve bunların ifade edildiği harflerin sıralanışı şu şekildedir:

- A. Mitolojik Motifler
- B. Hayvanlar
- C. Yasak
- D. Sihir
- E. Ölüm
- F. Harikuladelikler
- G. Devler
- H. İmtihanlar
- J. Akıllılar ve Aptallar
- K. Aldatmalar
- L. Kaderin Ters Dönmesi
- M. Geleceğin Tayini
- N. Şans ve Kader
- P. Cemiyet

Q. Mükâfatlar ve Cezalar

R. Esirler ve Kaçaklar

S. Anormal Zulümler

T. Cinsiyet

U. Hayatın Tabiatı

V. Din

W. Karakter Özellikleri

X. Mizah

Y. Çeşitli Motif Grupları (Stith Thompson, *The Folktale*, USA 1946 s. 424-425; 488-500'den Alptekin, 2002: 118)

Anadolu Dağ Efsaneleri adlı bu çalışmamızın esasını oluşturan 144 efsane metninde pek çok motife rastlanılmıştır. Tespit ettiğimiz motifler, Stith Thompson'un *Motif – Index of Folk – Literature* adlı eserinde yer verdiği A'dan Z harfine kadarki motif sınıflandırmasındaki ana ve alt başlıklar esas alınarak verilmeye çalışılmıştır. Anadolu Dağ Efsaneleri'nde tespit ettiğimiz motifleri bu sınıflandırmaya göre verdikten sonra bu motiflerden “ağaç – dağ”, “su – dağ”, “ateş – dağ”, “ata / dede kültü – dağ”, “kurban – adak”, “taş kesilme”, “yağmur duası”, “yatırlar ve ziyaret yerleri” ile “formülistik sayılar” motifleri ayrıca ele alınıp incelenecektir.

A. MİTOLOJİK MOTİFLER

a. Ayak izi

Akdağ Erenleri II (72) efsanesinde adak yeri yakınındaki bir taşta Hz. Ali'nin atının izleri vardır.

Gelincik Ana Efsanesi IV (84)'te mağaraya ilk girenlerin, suyun içinde Gelincik Ana'nın ayak izlerini gördüklerini söylemektedirler.

Düldül Dağı (114) efsanesine göre Hz. Ali, bu dağda dolaşırken atının ayağının izinin kayalıklara çıktığına inanılır.

Düldül İzi (115) efsanesine göre Hz. Ali, atıyla Eğerli (2289 m.) Dağı'ndan atlar ve atının izleri kayalar üzerinde kalır.

Hz. Ali Dağı (120) efsanesinde ise Hz. Ali'nin atı, ön ayaklarını batıya, arka ayaklarını da doğuya uzatarak tüm dünyayı kaplamış. Bu dağdaki ayak izleri, atın batıya uzattığı ön ayaklarının izleriymiş.

b. Dağların birbirleri ile kavgaları bugünkü şekillerine neden olur

Çiçekbaba – Babadağ Efsanesi (26)'ne göre Çiçekbaba ile Babadağ iki kardeşirler. Babadağ, Çiçekbaba'ya kendisini takmadığını söyleyince Çiçekbaba öfkele-nerek yerden bir gülle alarak kardeşi Babadağ'a fırlatmış. Fırlattığı gülle Babadağ'ın sağ tarafını alıp götürmüş. Babadağ'ın sağ tarafının oyuk gibi görünmesinin sebebi bundandır.

c. Tufandan gemiyle kaçma

Ağrı Dağı'nın Adı (27) efsanesinde tufanda Nuh Nebi, gemisine aldığı insan ve hayvanlarla sular üzerinde dolaşıp durmuş.

Süphan Dağı (34) efsanesine göre Hz. Nuh Aleyhisselâm ile teknesine aldığı insan ve hayvanlar tufan suları üzerinde günlerce yol aldıktan sonra bir tepeye çarpar.

Süphan Dağı (35) efsanesinde Hz. Nuh kendisine iman edenlerle bütün hayvanlardan birer çift gemisine alır. Hz. Nuh'un Gemisi tufan suları üzerinde günlerce yol aldıktan sonra bir tepeye çarpar.

ç. Yer adının kökeni

Kırmızı Gelin Dağı (4) efsanesinde yolda karşılaşan iki gelin alayı arasında yol verme kavgası çıkar. Gelinlerden birinin duası üzerine gelin alayı taş kesilir. Dağ bu ismi gelinin başörtüsünün renginden alır.

Yılan Dağı I (14) efsanesine göre yaylaya göç için yola düşen gelin çocuğunun karnını doyurmak üzere bir ağacın dibine çöker, çocuğunu emzirmeye başlar. Bu sırada kocaman bir yılanın kendilerine doğru geldiğini gören gelin “Allah’ım, bu yılanı sokulup da ölmektense bizi şuracıkta taş ediver” diye dua eder. Bunun üzerine ikisi de oracıkta taş kesilir. Bu hadiseden dolayı dağa Yılan Dağı adı verilir.

Yılan Dağı II (15) efsanesinde çok eski zamanlarda kucağındaki çocuğuyla koyun otlatan bir gelin önüne çıkan yılan karşısında çaresiz kalır ve Allah’a dua eder. Çaresiz gelinin duası sonucu gelin, çocuğu ve yılan taş kesilir. Bundan dolayı bu dağa Yılan Dağı denilir.

Çökelez Dağı I (43) Ellez’in komutanı düşmandan kendisini koruması için ardından “Çök Ellez, çök Ellez!” diye bağırır. Ellez olduğu yere çöker ve oracıkta şehit olur. Zamanla yiğit Ellez’in şehit düştüğü bu tepeye Çökelez / Çökelez Dağı adını alır.

Çökelez Dağı III (44) efsanesinde Mahmut Gazi, İlyas adındaki bir kişiyi görevlendirirken de parmağıyla dağın zirvesini işaret ederek “Çök İlyas” emrini verdiği için bu dağ bu isimle anılmış ve sonraları kelime değişerek Çökelez şekline almıştır.

Çökelez Dağı IV (45) efsanesine göre Yörük Beyi Çökelez Dağı’nın olduğu yere gelince burayı çok beğenmiş ve oğlu İlyas’a: “Çök oğlum İlyas, burası bizim olsun” der. İşte o zamandan beri bu dağa Çökelez denirmiştir.

Hazar Dağı (48) efsanesinde dağda mahsur kalan ordu tipiye tutularak ölür. Burada “bin” kişi öldüğü için dağa, Farsça “bin” anlamına gelen “hezâr” adının verildiği, bu adın zamanla “Hazar” şeklini aldığı anlaşılmaktadır.

Sandraz Dağı (50) efsanesine göre Çiçek Dağı’nın attığı top Atkuyruksallamaz Dağı’nı yarı bele kadar yıkınca Atkuyruksallamaz Dağı, Çiçek Baba Dağı’na sen benden dırazsın, yani büyüksün demiş. Bundan dolayı bu dağın adı “Sandıraz” kalmış.

Babadağ Efsanesi IV (51)’te yöre halkı ortadaki dağın yani Babadağ’ın bir babayı, kucakladığı küçük dağlarını da onun çocuklarını sembolize ettiğini düşünürler. Bu yüzden de bu dağın “Baba” adını aldığını söylerler.

Dumanlı Dağı (53) efsanesine göre Dumanlı Dağı'nın eteklerindeki duman ve sis, esen poyraza rağmen bir türlü kalkmadığı için halk arasında bu dağa "Dumanlı Dağı" adı verilmiş.

Göbekli Dağı (54) efsanesinde Fındık Kız'ın sarayını gizlettiği küçük dağ uzaktan bir göbek gibi görüldüğü için buraya "Göbekli Dağ" adı verilmiştir.

Kara Göbek Dağı (55) efsanesine göre dağa bu ad, onun siyah ve sivri olması sebebiyle verilmiştir.

Karacadağ Efsansı II (56)'de canavarın (ejderhanın) yakıcı soluğunun etkisiyle taşlar, kayalar, bir cümle toprak yanarak simsiyah olmuş, dağın adı da bu siyah taşlardan dolayı Karacadağ olmuştur.

Çengelli Dağı (61) efsanesine göre Nuh'un Gemisi Ağrı'dan sonra Çengelli dağına konar. Geminin çapası / çengeli bu dağda kalır. Bu yüzden dağın adı Çengelli olur.

Çomakdağı (62) efsanesinde tahsildar ile borçlu kavga eder. Borçlu, adamı döver, mahkemelik olurlar. Hâkim sorar: "Neynen dövdü seni?" "Çomaknan dövdü." Ondan sonra bu dağın adı Çomakdağı olarak kalır.

Gümülek Dağı (64) efsanesine göre dağdan eski yıllarda top patlamasına benzer sesler gelir. Bu yüzden dağa, topun patlayıp "güm" sesini çıkarmasıyla halk arasında "Gümülek" denmiş.

Kızkapan (65) efsanesinde birbirini seven iki genç evlenirler. Düğün günü Ermeniler gelin alayının önünü keserek gelini bir dağa kaçırlar ve gelinin kınalı ellerini keserek vücudunu parçalarlar. Daha sonra bu dağın adı Kızkapan olur.

Kızkapan Dağı (66) efsanesine göre derede çamaşır yıkayan genç kız heyelanın altında kalarak can verir. Kızın annesi "Kızımı kaptın!.. Kızımı kaptın!.." diye feryat eder. Bu hadiseden sonra dağa Kızkapan adı verilir.

Köse Dağı (67) efsanesinde ağa, karşıdaki dağa bakarak:

“– Bu dağın adı, benim evime böyle bir gelin gelmesini sağlayan adamın adı olsun. Bundan böyle bu dağın adı Köse Dağı olsun.” diyor.

Küçükferyat ve Büyükferyat Dağları (68) efsanesine göre çadıra girip çocuklarının cesedini gören beyin feryatlarıyla inleyen bu dağların ismi Küçükferyat ve Büyükferyat olur.

Tekeli Dağı (69) efsanesinde sürüsü ürememe tehlikesi geçiren çobanın sürüsüne keçiler otlarken iki teke karışır, akşam sürüden geri ayrılır. Çoban, keçilerinin ürememe tehlikesini böylece atlatır. Bu olay üzerine dağın adı zamanla Tekeli olur.

Yılanlı Dağı (70) efsanesine göre evvelden bu dağda çok büyük bir yılan varmış. Halkın muhteşem zekâsı sayesinde yılan ölmüş. O zamandan beri o dağın adı Yılanlı Dağı kalmış.

Akdağ Erenleri I (71) ve **Akdağ Erenleri II** (72) efsanelerinde Kırkların semah / cem yapmasından dolayı oraya Kırklar Meydanı denilmiştir.

Ali Dağı / Ali Dede (73) efsanesine göre Ali Dede'nin mezarının bulunduğu tepe Ali Dede'nin ismini almıştır. Köy halkı bu tepeye Ali Dağı demektedir.

Çile Dağı (74) efsanesinde dağın bu adı alışı dağda medfun bulunan Çile Baba adlı veli zattan dolayıdır.

Dede Dağı (75) efsanesine göre bu dağın tepesinde Dede ve ailesinin yattığına inanılan mezarlardan dolayı dağa Dede Dağı denilmiştir.

Erengüruh Dağı, Yatağan ve Hasanşeyh Köyleri (77) efsanesine göre dağın adı, erenlerin güruh halinde gelip konmalarından ileri geliyor. Yatağan ise Şeyh Ahmet Mürsel'e arkadaşlarının verdiği “Yat ağam” cevabının değiştirilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Şeyh Hasan'ın indiği köyün adı ise, Hasanşeyh veya bölgedeki söyleyişe göre Hasanşih olarak kalmıştır.

Etyemez Dağı (78) efsanesine göre Etyemez köyü, eski İpek Yolu üzerinde bulunduğundan Etyemez Baba da buradan geçen kervan yolcularına sürekli et ikram edermiş. Dağ, adını Etyemez Baba'dan almıştır.

Gafır Dağı Efsanesi (80)'nde sırrı ortaya çıkan Gafır yamaca doğru tırmanarak Allah'a emanetini alması için dua eder ve oracıkta vefat eder. O günden sonra bu dağa Gafır Dağı denilir.

Gelincik Ana Efsanesi I (81)'de Gelincik Ana Dağı'na, **Gelincik Ana Efsanesi II** (82)'de Gelincik Dağı'na ve **Gelincik Ana Efsanesi III** (83)'te Gelincik Tepesi'ne bu adlar bağrında yaşayan Gelincik Ana'dan dolayı verilmiştir.

Gelincik Ana Efsanesi IV (84)'te bu sevda hikâyesi ile birlikte, Yarikkaya Dağı'nın adı da Gelincik Dağı diye anılır.

Geyikli Baba (85) efsanesine göre sonra o derviş vefat edince Orhan Gazi üzerine türbe, yanma bir tekke, bir de cami yaptırdı. Buraya Geyikli Baba Zaviyesi derler.

Hasan Dağı (86) efsanesine göre Aksaray'daki Ali Baba Tekkesi ile civardaki Hasan Dağı bu karşılaşmadan sonra kendi adları ile anılmaya başlanır.

Hasan Dağı'ndaki Söylentiler I (87)'e göre Hasan Baba'yı, civar dağda etrafına toplanan geyik, ceylan, kurt, kuzu gibi çeşitli hayvanlara vaaz ederken görmüşler. Bu dağa Hasan Dağı adını vermişler.

Kırtıl Dağı I (95), **Kırtıl Dağı II** (96) ve **Kırtıl Dede III** (97) efsanelerine göre dağa bu ad, dağda bulunan Kırtıl Dede'den dolayı verilmiştir.

Sultan Ana (99) efsanesine göre dağa bu ad zirvesinde bulundurduğu Sultan Ana'nın yatırından dolayı verilmiştir.

Şeme Dağı (100) efsanesine göre dağa bu ad, zirvesinde mezarı bulunan Şeme Baba'dan dolayı verilmiştir.

Keşiş Dağı (104) efsanesinde anlatıldığına göre dağ, ismini burada oturan Keşiş'ten almıştır.

Munzur Dağı (105) efsanesine göre kerameti ortaya çıkan Munzur elindeki bir külek sütle kaçmaya başlar, Munzur koştukça elindeki bir külek süt de sağa sola dökülmeye başlamış. Fırat suyunun kaynadığı yerler Munzur'un sütleri döktüğü yerlermiş. Dağa adını Munzur vermiş.

Musa Dağı (111) efsanesinde anlatıldığına göre Musa'nın çıktığı bu dağa Musa Dağı adı verilmiştir.

Düldül Dağı (114) efsanesine göre Hz. Ali, bu dağda dolaşırken atının ayağının izi kayalıklara çıkmış, o günden sonra da bu dağa Düldül Dağı denilmiştir.

Evlialar Dağı (117) efsanesinde anlatıldığına göre eskiden bu dağda ermiş kişilerin yaşadığına inandıkları için dağın adına Evlialar Dağı demişlerdir.

Gez Bel / Tecer Dağları (118) efsanesine göre Hz. Ali bu sefer kılıcıyla öyle bir vurmuş ki dağı ikiye bölmüş. Tecer duru vermiş. Orada yüzlerce insanın geçeceği büyüklükte bir yarık açılmış. İşte bundan dolayı bu geçidin adına "Kes Bel...", "Gez Bel..." demişler.

Hız. Ali Dağı (120) efsanesine göre Hz. Ali'nin atı, ön ayaklarını batıya, arka ayaklarını da doğuya uzatarak, tüm dünyayı kaplamış. Bu dağdaki ayak izleri, atın batıya uzattığı, ön ayaklarının izleriymiş.

Dua Dağı (128) efsanesine göre yapılan dualar sebebiyle, dağa Dua Dağı adı verilmiştir.

Kaşmer Dağı Efsanesi II (135)'ye göre Padişah onun bu cömertliğini ödüllendirmek ister ve dile benden ne dilersin der. Çoban da bu dağları istiyorum, der. Padişah da "haydi oradan Kaşmer" der. Dağın adı da Kaşmer Dağı olur.

Habib Neccar Kıssası Dağı (136) efsanesinde anlatıldığına göre Habib Neccar'ın bu dağda ölmesi inanışından dolayı türbesi buraya defnedilmiş ve dağın ismi Habib Neccar Dağı olarak değiştirilmiştir.

Karacadağ Efsanesi III (139)'nde acılı ananın bedduası üzerine dağ kararmış ve bundan sonra da dağın adı Karacadağ olmuş.

Koçan Dağı ve Küçük Ziyaret (140) efsanesine göre Koçan Dağı ismini, Koçan adlı bir çobandan almıştır.

Ziyaret Dağı - Nurilik (144) efsanesinde anlatıldığına göre yatıra Nurilik, yatırın bulunduğu dağa da Ziyaret Dağı denmektedir.

B. HAYVANLAR

a. Ejderhaların yaşadıkları yerler

Yılan Dağı II (15)'de Dağın yücesinde, karşısına aniden büyük bir yılan çıkmış ve geline hücum etmiş. Halen bu dağın yücesinde ejderha taş kesilmiş şekilde mevcuttur.

Karacadağ Efsanesi I (21)'de oğlum, bir gün insanların başına bela olan dağda yaşayan ejderhayı öldürmeye gitti.

Karacadağ Efsanesi IV (22)'te o yörede bulunan bir dağda yaşayan milletin başına bela olan ejderhayı kimse öldürememiş.

Karacadağ Efsanesi II (56)'ne göre Karacadağ'da saçtığı ateşle etrafını yakan kara yüzlü, kara donlu bir ejderha yaşarmış.

Evrenli Dağı (63) efsanesinde anlatıldığına göre Erzurum'un bir köyünde bulunan dağa büyük bir ejderha gelmiş, fakat köylülere zarar vereceğini gören melekler ejderhayı hemen göğe çekmişler.

Kırtıl Dede III (97)'te Kırtıl Dede'yi bir evran (ejderha)nın beklediğine inanılmaktadır.

Karacadağ Efsanesi III (139)'te Salih, dağın tepesinde kocaman bir ejderhanın oturup etrafına alevler püskürttüğünü görmüş.

b. Dev [Kocaman - Büyük] yılan

Yılan Dağı (14) efsanesine göre bir ağacın altında çocuğunu emziren anne kocaman bir yılan görünce "Allah'ım, bu yılan sokulup da ölmektense, bizi şuracıkta taş ediver." diye dua eder.

Yılan Dağı (15) efsanesinde anlatıldığına göre kucağındaki çocuğu ile taze bir gelin koyunlarını otlatırken dağın yücesinden büyük bir yılan çıkar ve geline hücum eder.

Yılanlı Dağı (70) efsanesine göre çok eski zamanlarda bu dağda büyük bir yılan türemiş.

Obrukdağ'daki Mağaranın Efsanesi (142)'nde bir gün kocaman bir yılan yavruları yemek isteyince örümcek onu ağına çeker ve yutar.

c. Sihirli atla uçma

Gelincik Ana Efsanesi IV (84)'e göre gelin bu ayrılığa dayanamaz ve gelin alayı giderken bir anda at ile birlikte uçarak Yarıkkaya Dağı'nın tepesine doğru gider ve oracıkta kaybolur.

Düldül İzi (115) efsanesine göre Hz. Ali, atıyla Eğerli Dağı'ndan atlar ve atının ayak izleri kayalar üzerinde kalır.

ç. Taş kesilen at

Yılanlı Dağı II (7) efsanesinde anlatıldığına göre yufka ile çocuğunun altını silen gelinle birlikte çocuk da, at da taş oluverir.

d. Yardımcı at

Kızkapan (65) efsanesinde Ermeniler atın önünü keserek elleri kınalı gelini kaçırmışlar.

Köse Dağı (67) efsanesinde anlatıldığına göre ağa hemen atları hazırlatıp Köse'yle birlikte o kızın evine gitmiş, kızı kendi oğluna almış.

Düldül Dağı (114) efsanesine göre Hz. Ali, bu dağda dolaşırken atının ayak izinin kayalıklara çıktığına inanılır.

Hz. Ali Dağı (120) efsanesinde Hz. Ali'nin atı ön ayaklarını batıya, arka ayaklarını da doğuya uzatarak tüm dünyayı kaplamıştır.

e. Haber taşıyan şahin

Göbekli Dağı (54) efsanesine göre delikanlı, arkadaşları ile ava çıkmış. Aradan on beş gün geçmesine rağmen Fındık kızın nişanlısı yerine şahini gelir. Sevdiğinin başına bir iş geldiğini anlayan Fındık, yüzlerce işçi tutarak bu güzel sarayı toprak altına gizletir.

f. Çoban köpekleri

Kızkapan (65) efsanesinde bir iki gün sonra oradan geçen çoban köpekleri, kızın parçalanmış vücudunu bulur.

g. Vaaz dinleyen hayvanlar (geyik, ceylan, kurt, kuzu)

Hasan Dağı'ndaki Söylentiler I (87)'de Hasan Baba'yı, civar dağda etrafına toplanan geyik, ceylan, kurt, kuzu gibi çeşitli hayvanlara vaaz ederken görmüşler.

ğ. Olağanüstü hayvan (teke)

Tekeli Dağı (69) efsanesine göre keçileri ürememe tehlikesi yaşayan çoban dağda hayvanlarını otlatırken sürüsüne iki tekenin karıştığını görmüş. Sabah sürüye katılan tekeler akşamüstü sürüden ayrılıp geldikleri yöne doğru gidiyorlarmış. Çoban, keçilerinin ürememe tehlikesini böylece atlattı.

h. Ayağı kırılan katır

Bolkar Dağı (108) efsanesinde Tahtacılardan birinin katırının ayağı kırılır. Katırın sahibi ne yapacağını düşünürken ona dağın iyisi Bozoğlan görünür:

“Benim çardağımı yıktılar. Ben senin katırının ayağını iyi yapsam sen de benim çardağımı yapar mısın?” der. Tahtacı bunu kabul edince Bozoğlan katırın ayağını eliyle sıvazlayarak iyi eder. Tahtacı da sözünü tutup çardağı onarır.

i. Kaybolan öküz

Kırtıl Dağı II (96)'de kaybolan öküz, Dede'nin türbesinin olduğu yerde su içerken bulunur.

1. Cezalandırılan hayvanlar

Dede Dağı (75) efsanesinde dağdan kestiği odunları eve götürürken "ağaçlarımı götürme" ikazına aldırış etmeyen adam, sabaha kafası bacaklarına geçmiş olarak çıkmış. Hemen odunları yerine götürmüşlerse de adamın önce öküzü, sonra ineği, ardından da kendisi ölmüş.

j. Faydalı kaz

İda (Kaz Dağı) Efsanesi (103)'ne göre çıkarılan söylentiler babayı çok üzer ama elinden de bir şey gelmez. Sarıkız'ın önüne beş on kaz katar Akdağa bırakır.

k. Yardımcı kuşlar

Obrukdağ'daki Mağaranın Efsanesi (142)'nde anlatıldığına göre günün birinde mağaranın ağzı bir örümcek ağıyla kapanır. Bir zaman sonra bir kuş bu örümcek ağına yuva yapar.

C. YASAK

a. Olağanüstülükleri ifşa etme

Gafir Dağı Efsanesi (80)'nde ağa, hac dönüşü Gafir'ın kerametini açıklarken Gafir da insanların arasından sessizce ayrılır ve yamaca tırmanarak Allaha emanetini alması için dua eder. Duası kabul olan Gafir orada Allah'a kavuşur.

İda (Kaz Dağı) Efsanesi (103)'nde anlatıldığına göre bir gün babası Sarıkız'ı görmeye gider. Dağa tırmanırken yorulur ve kızından su ister. Sarıkız'ın dağın tepesinden elini uzatarak körfezden tasını doldurup kendisine uzatmasıyla adamcağız şaşkına döner. Kızının erdiğini anlar, önünde namaz kılar. Ancak sırrının anlaşılması ile Sarıkız oracıkta ölür.

Munzur Dağı (105) efsanesinde ağa Hac'dan gelirken köylü karşılamaya çıkar, ağa da "beni karşılamayın Munzur'u karşılayın" der. Halk, Munzur'a doğru dönünce Munzur kaçmaya başlar ve oracıkta ölür.

Evlîya Dağı – Çoban'ın Karısı (116) efsanesine göre Ali adında bir çoban 40 gün bu dağda yağmurdan koyunlarını korur, 40 gün koyunlarla birlikte kaybolur, 40 gün sonra geldiğinde geçen bu süre zarfında nerede olduğunu söylemez. Ancak ısrar edilince durumu anlatır ama 40 gün sonra da ölür.

Gök Dağı Efsanesi (138)'nde bir zamanlar sır olan gelini çobanlar görünce gelin: "Bu dağın otu suyu verem hastalığına şifadır. Burada otlayan koyunların yüreklerinde kurşunî bir yağ oluşur. Hangi "veremli hasta" bu yüreğin yağını yese, şifa bulur" der. Çobanlar çok şaşırıp birbirlerine baktıklarında gelin, ortadan kaybolur.

Ziyaret Dağı – Nurilik (144) efsanesine göre Seyit Nuri günlerce düşmanla çarpışır. Bu arada atının vurulmasıyla yere düşen Seyit Nuri Hazretlerine bakmakta olan esir bir ihtiyar kadının: "Vay! Her tarafı delik deşik olmuş, nasıl da ayahta turir" sözü üzerine bugün üzerinde büyük bir söğüt ağacının bulunduğu yere yığılıverir.

b. Tabu: Çocuğun altını ekmek / yufka ile temizlemek

Gelincik Dağı (3) efsanesinde o anda birşey bulamayan annesi, çocuğun altını yufka ekmekle temizlemiştir.

Yılanlı Dağı I (6)'de kervanbaşı ekmek ile taharetlenmiştir.

Yılanlı Dağı II (7)'de gelin, heybenin gözünden bir yufka çekip çocuğunun altını silivermiştir.

c. Tabu: Ekmek üzerine abdest etmek

Gelin Dağı (2) efsanesinde alayda bulunan bir çocuk ekmek üzerine abdest eder.

ç. Tabu: Uyumak (Şifa için türbede uyumak)

Kazancığın Karababa (90) efsanesine göre hasta olarak gelenlerin yatması için bir yer yapılmıştır. Hasta burada yatırılır, uyanıncaya kadar kendi haline bırakılır. Rüyasında buradaki zatı görür, şifa bulur.

D. SİHİR (BÜYÜ)

a. Vaadin yerine getirilmemesi sonucu taş kesilme

Deveci Dağı II (1) efsanesinde vaadini yerine getirmeyen bey, çoban ve develer oldukları yerde taş kesilirler.

b. Nimete saygısızlık sonucu taş kesilme

Gelin Dağı (2) efsanesinde bir çocuğun ekmek üzerine abdest etmesi dolayısıyla kabile hâlinde taş kesilirler.

Gelincik Dağı (3) efsanesinde çocuğunun altını temizleyecek bir şey bulamayanca yufka ile temizleyen anne ve tüm gelin alayı taş kesilir.

Yılanlı Dağı I (6) efsanesinde büyük abdestini yapıp ekmek ile temizlenen kervanbaşı ve develeri taşa dönüşürler.

Yılanlı Dağı II (7) efsanesinde ise heybenin gözünden bir yufka çekip çocuğunun altını silen gelin, çocuk ve at taş olurlar.

c. Dervişin ikazına uymama sonucu taş kesilme

Yamanlar Dağı (5) efsanesinde ihtiyar derviş köylülerden yiyecek ister ama hepsi adamcağızı tersler. Bir genç kadın ihtiyarın karnını doyurur, ihtiyar da kadına iyilik yapmak ister. İhtiyar: “Kızım, yakın bir gelecekte bu köyde tufan olacak, hiç kimse kurtulamayacak. Sen çocuğunu al köyden uzaklaş ama ne olursa olsun arkana dönüp bakma.” der ve köyden ayrılır. Kadın çocuğunu alarak yola koyulur, gerçekten tufan olur ama kadın, ihtiyar dervişin ikazına rağmen dayanamaz ve arkasına dönüp baktığında kucağında çocuğuyla birlikte oracıkta taş kesilir.

ç. Dua sonucu taş kesilme

Kırmızı Gelin Dağı (4) efsanesinde yolda karşılaşılan iki düğün alayı yol verme yüzünden kavga edince gelinlerden birisinin duası ile düğün alayı taş kesilir.

Büyük Ağrı, Küçük Ağrı ve Murat Suyu (8) efsanesinde yedi oğlu, yedi gelini, yedi torunu öldürülen annenin bu acıya dayanamayınca “ya canımı al ya da beni dağ eyle” diye dua etmesi sonucu kadın ile dizinin dibinde oturan oğlu taş kesilir.

Gelincik Dağı ve Mastluğ (10) efsanesinde birbirlerine kavuşamayan sevgililerden çobanın duası sonucu düğün alayı taş kesilir.

Hamile Kadın Dağı I (11) efsanesinde savaşmaya giden kocasına kavuşamayan hamile kadının duası ile karnındaki bebeğiyle kadın taş kesilmişlerdir.

Hasan Dağı ve Ekecik Dağı (12) efsanesinde birbiriyle geçinemeyen iki kardeşin ettiği kavga sonucu gördüğü feci manzaraya dayanamayan annenin duası ile iki kardeş dağa dönüşür.

Taşbaş Dağı (13) efsanesinde iffetlerini korumak isteyen kızların duası ile üç kız taşa dönüşür.

Yılan Dağı I (14) efsanesinde çocuğunu emziren annenin karşısına çıkan yılanı sokulup ölmektense taş olmayı dilemesi sonucu anne ve çocuğu taşa dönüşür.

Yılan Dağı II (15) efsanesinde kucağındaki çocuğuyla koyun otlatan bir gelin önüne çıkan yılan karşısında çaresiz kalır ve Allah’a dua eder. Çaresiz gelinin duası sonucu gelin, çocuğu ve yılan taş kesilir.

d. Beddua sonucu taş kesilme

Deveci Dağı I (9) efsanesinde kıtlık olacağını duyan kervancının mal stoklaması üzerine velinin bedduası sonucu kervancı develeriyle birlikte taş kesilir.

Ağrı Dağları (16), **Akdağ Efsanesi** (17) ve **Büyük ve Küçük Ağrı Dağları** (18) efsanelerinde birbiriyle geçinemeyen iki kız kardeşin birbirlerine beddua etmesi sonucu dağa dönüşürler.

Çeç Dağı (19) efsanesinde dilencinin bedduası sonucu çiftçi ve buğday harmasını taş kesilir.

Hamile Kadın Dağı II (20) efsanesinde kızı gayri meşru ilişki ile hamile kalan babanın bedduası sonucu karnındaki bebeğiyle kız taş kesilir.

e. Beddua ile dönüşme

Çeç Dağı (19) efsanesinde dilenci oradan ayrılırken beddua eder ve çiftçi arpa, buğday çeçleri ile taşa dönüşerek birer tepecik halini alır.

Karacadağ Efsanesi I (21) ve *Karacadağ Efsanesi IV* (22) efsanelerinde ise ümitsiz aşka tutulan marangoz kahramanlık sınavına tabi tutulup ejderhayı öldürmeye gider, ejderha ateş püskürterek onu yakar, oğlunun çektiği derin ahı duyan anne oğlunun öldüğünü anladıktan sonra ettiği beddua sonucu dağ kararır.

f. Kardeşlerin dağa dönüşmesi

Ağlayan Dağı (24) efsanesinde ikiz kardeş dağa dönüşür.

Alaca Dağ ve Kohu Dağı (25) efsanesinde iki genç kız dağa dönüşür. *Çiçekbaba-Babadağ Efsanesi* (26) efsanesinde de iki kardeş kavga sonucu dağa dönüşür.

Süpürgeç Dağı ile Karadağ Efsanesi (57) efsanesinde ise aynı kıza âşık olan iki delikanlı, sevdikleri kıza almak için aralarında başlayan çekişme sonucu dağa dönüşürler.

g. Atın taş kesilmesi

Yılanlı Dağı II (7) efsanesinde gelin yufka ile çocuğunun altını silince gelin, çocuk ve at taş oluverir.

ğ. Hayvanların taşa dönüşmesi

Deveci Dağı II (1) efsanesinde adağını yerine getirmeyen bey develeri ve çobanıyla birlikte taş kesilir.

Yılanlı Dağı I (6) efsanesinde nimet ile taharet yaptığı için Allah, kervanbaşını develeriyle beraber o anda taş haline getirir.

Yılan Dağı II (15) efsanesinde çaresiz gelinin duası sonucu gelin, çocuğu ve yılan taş kesilir.

h. Sihirli ağaç

Kazancığın Karababa (90) efsanesine göre savaş sırasında buradaki ardıc ağaçları devrilmiş, taşlar derelere dolmuştur. Savaştan sonra bu ağaçlar ve taşlar eski halini almıştır.

ı. Sihirli değnek

Gafır Dağı Efsanesi (80)'ne göre sırrı ortaya çıkan Gafır ölür, elindeki değnek ise yeşererek incir ağacı olur. Kutsal gözüyle bakılan incir ağacı hâlâ dilek sahipleri tarafından ziyaret edilir.

i. Rüya

Deveci Dağı II (1) efsanesinde anlatıldığına göre bey, üç gece üst üste korkulu rüya görür. Bu rüyayı bir daha görmezsem senin rızan için deve kurban edeceğim diye Allah'a dua eder. Adağını yerine getirmeyen bey develeri ve çobanıyla birlikte taş kesilir.

Ali Dağı / Ali Dede (73) efsanesine göre yaşlanan üç kardeş öldükten sonra mezarlarının nerede olduklarını merak etmişler. Bir zat geceleyin, büyük kardeşin rüyasına girmiş. Ona, "Üçünüz de bir ucu yanmış, üç çam ağacı alacaksınız. Bu sopalara dua edip atacaksınız. Közler / ucu yanmış odunlar nerelere düşerse, mezar yeriniz orası olacak." demiş.

Dede Dağı (75) efsanesinde bir arabacı, Dede Dağı'ndan kışlık odun kesmiş, bir kısmını getirmiş. Arabacı rüyasında, iki jandarmanın kapıyı çaldığını ve seslendik-

lerini görmüş. Suçunun ne olduğunu sorunca, jandarmalar yerden bir ağaç kütüğü kaldırmışlar. Bu kütükten kanlar damlıyormuş. Sabah bakmışlar ki arabacının eli, ayağı çarpılmış, ağzı eğrilmiş, ağaçları geri götürüp yerine koymuşlar da adam eski haline dönmüş, bir gün sonra da ölmüş.

Kazancığın Karababa (90) efsanesinde hasta burada yatırılır, uyanıncaya kadar kendi haline bırakılır. Rüyasında buradaki zatı görür, şifa bulur.

Kırklar Dağı IV (93) efsanesinde anlatıldığına göre bir gece Behiye Hanım rüyasında Kırkları görmüş ona: “Eğer bizden istediğin bir dileğin varsa, kâğıda yaz, getirip mağaramızın penceresine bırak.” demişler. Behiye Hanım da dileğini yazıp, bir cuma günü seladan önce götürüp dedikleri yere bırakmış. Kısa bir süre sonra da dileği gerçekleşmiş.

Gök Dağı Efsanesi (138)’nde gelinin kocası askere gider ve yedi yıl dönmez. Gelin, hasretten verem olunca herkes ondan yüz çevirir. Tam ölmek üzereyken rüyasında Gök Dağı’nın kendisine kucak açtığını görür. Geceleyin hasta yatağından fırladığı gibi doğruca Gök Dağı’nın yamaçlarına koşar ve şifa bulur.

j. Rüyada ikaz

Honaz Dağı Efsanesi (109)’ne göre bir gün rüyasında, Honaz Dağı ona yemin vermiş. demiş ki: “Bak, kardeşinin evine gitmeyeceksin, onun kahvesini içmeyeceksin ve bir yıl bu sözümü tuttuktan sonra da bir kurban keseceksin, eğer bunu yapmazsan başına kötü işler gelir” demiş.

Evlîya Dağı - Çoban’ın Karısı (116) efsanesinde çobanın karısı köy halkının rüyasına girererek onları “Türbe yapmadınız, bari taşlardan bir yığın yapın.” diyerek rahatsız etmeye başlar. Bunun üzerine köy halkı taşlardan bir yığın yaparak kadının isteğini yerine getirir.

Beşparmakdağı (127) efsanesinde bir gün Şarkışla’da kuraklık olur. Küçük bir kız çocuğu bir rüya görür. Rüyasında cübbeli, ak sakallı bir ihtiyar gelerek türbesinin bulunduğu yeri söyleyip kendisini ziyaret etmelerini ister. Ancak bu şekilde yağmurun yağacağını söyler.

Süphan Dağı'ndaki Geyik Efsanesi (143)'te çobanlık yapan delikanlı, günün birinde dağın eteklerinde keçilerini yayarken uyuya kalır. Düşünde ak sakallı, kır atlı bir ermiş sırtını sıvazlar. Uyanınca ak sakallı, atlı bir dervişin doludizgin uzaklaştığını görür. Daha önce uyanmadığına yazıklarırken ermiş döner: “Senin ölümün insan eliyle olmayacak. Senin sırtını insanoğlu yere getiremeyecek.” der ve sır olur.

Ziyaret Dağı - Nurilik (144) efsanesinde ise Çamurlu köyünde müslüman olan birinin rüyasına giren Seyit Nuri Hazretleri ondan düştüğü yere gömülmesini ister. Düşmanların korkusundan bu isteği yerine getiremeyen müslümanın ikinci gece rüyasına girdiğinde: “Senin gözlerini dökerim, kalk, derhal bir kazma, kürek al ve beni bulunduğum yere göm ve mezarımın kaybolmaması için de başucuma bir söğüt ağacı dik.” der.

j. Sihirli su

Gümülek Dağı (64) efsanesine göre dağda bulunan mağarada duvarların arasında suyu az olan ama kurumayan bir pınar vardır. Bu pınarı kötü kişilerin göremediğine inanılır.

Gelincik Ana Efsanesi IV (84)'e göre dağın zirvesinde bulunan mağaranın içerisinde çok berrak ve soğuk bir su çıkmakta, çıktığı yerden biraz aktıktan sonra yeniden kaybolmaktadır.

Kırklar Dağı II (91) efsanesinde anlatıldığına göre zamanla bu mezarların yakınındaki mağaradan ne kadar kullanılırsa kullanılsın azalmayan bir su çıkar.

Kırklar Dağı III (92) efsanesinde Kırklar Dağı'nın karşısında bulunan su kaynağının Kırklardan atılan top neticesinde Mart'ın 9'unda patladığı söylenir.

Kırtıl Dağı II (96)'de kaybolan öküz *Kırtıl Dede'nin türbesinin olduğu yerde su içerken bulunur.*

Munzur Dağı (105) efsanesinde Fırat suyunun kaynağı olarak *sırrı ortaya çıkan* Munzur kaçarken elindeki sütler yere saçılır. Yere saçılan sütler Fırat'ın kaynak sularını oluşturur.

Tecer Dağı (123) efsanesinde Tecer'in üzüntüsünden ikiye ayrıldığı ve ortasından bir su çıktığı, ortasından çıkan suyun Tecer'in gözyaşları olduğu, suyunun tatlılığı ise Hz. Peygamber'in Tecer'i tesellisinden dolayı olduğu anlatılır.

Obrukdağ'daki Mağaranın Efsanesi (142)'ne göre mağara su ile doludur, bir taş atılsa suların taşıp Kırşehir'i basacağına inanılır.

k. Sihirli yolculuk

Erengüruh Dağı, Yatağan ve Hasanşeyh Köyleri (77) efsanesinde anlatıldığına göre aralarında Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'nin de bulunduğu birkaç kişiden meydana gelen bir erenler grubu kâh yürüyerek, kâh uçarak Konya çevresine kadar gelirler.

Gafır Dağı Efsanesi (80)'ne göre Gafır Allah'ın inayetiyle helva lengiresini Hac'ta olan ağasının önüne koyar, sonra da boş kabı alarak döner.

Munzur Dağı Efsanesi (105)'nde ise Munzur, evin hanımının yaptığı içli köfteyi sıcaklığına Mekke'deki ağasının önüne koyar. Ağası yemeği yedikten sonra da geri döner.

E. ÖLÜM

Dede Dağı (75) efsanesinde dağdan odun kesip evine götüren kişiyi bir ses ağaçları götürmemesi için ikaz eder. İkaza aldırmayan adam sabaha, kafası bacaklarına geçmiş olarak çıkar. Hemen odunları götürmüşler ama adamın önce öküzü, sonra ineği, ardından da kendisi ölür.

Gafır Dağı Efsanesi (80)'nde sırrı ortaya çıkan Gafır, Allah'a emanetini almaması dua eder, duası kabul olur ve oracıkta ruhunu teslim eder.

Gelincik Ana Efsanesi III (83)'te sevdiğinden başkasıyla evlendirilen gelin sevdiğine kavuşamayınca düğün günü canını alması için dua eder, bu sırada yıldırım çakar gelinin üstüne düşer ve gelin oracıkta ölür.

Kırklar Dağı III (91) efsanesine göre kırk askeriyle Kırklar Dağı'na saklanan kumandan ile askerleri arasında bir süre sonra anlaşmazlık çıkar. Bunun üzerine kumandan, askerlerinin hepsini öldürüp oraya defneder.

F. OLAĞANÜSTÜLÜKLER

a. Cinler

Obruk Dağ'daki Mağaranın Efsanesi (142)'nde anlatıldığına göre mağara ağzında “Obruuuk” diye bağırlırsa “Obruk” diye yanıt gelir. İnanişe göre bu yanıt verenler cin tayfasıdır.

b. Dağların canlılığı

Büyük Ağrı, Küçük Ağrı ve Murat Suyu (8) efsanesinde cuma geceleri Büyük Ağrı'dan ince bir ışık yakılır, o gece dağdan inilti gelir. Beyazıt halkı, köylüler bilir ki Murat acıkmıştır.

Hasan Dağı ve Ekecik Dağı (12) efsanesine göre Hasan ve Ekecik iki kardeşdir, birbiriyle geçinemeyip kavga ederler.

Ağrı Dağları (16) efsanesine göre Ağrı Dağları'nın (Büyük ve Küçük Ağrı) biri küçük, diğeri büyük iki kız kardeşdir.

Akdağ Efsanesi (17)'ne göre dağa odun toplamaya giden iki öksüz kız kardeş kavga ederek birbirine beddua eder.

Büyük ve Küçük Ağrı (18) efsanesine göre Büyük ve Küçük Ağrı Dağı iki kız kardeşdir, birbirlerine ettikleri beddua sonucu oluşmuşlardır.

Çiçekbaba - Babadağ Efsanesi (26)'ne göre Çiçekbaba ile Babadağ iki kardeşlerdir. Bir gün Babadağ ile Çiçekbaba arasına tartışma çıkar.

Sığın Dağı (33) efsanesine göre savaş zamanı dağdan “Askerler! Dağın ardına sığın.” diye bir ses gelmektedir.

Honaz Dağı (109) efsanesinde Honaz Dağı ona yemin verir.

Çökelez Dağı II (110) efsanesine göre bunlar iki kardeşdir. Kendi aralarında Nuh'un Gemisi hakkında konuşurlarken Küçük Çökelez: “Nuh'un Gemisi neden bana insin, sen daha büyüksün, inse inse sana iner.” diye mütevazı davranır.

Babadağ Efsanesi I (124)'e göre Babadağ zaman zaman sanki deprem oluyormuş gibi sesler çıkartarak gürlermiş. Bu sesi duyanlar Babadağ'ın homurdandığını ve adak istediğini anlarılarmış.

Babadağ Efsanesi II (125)'e göre kış mevsimi yaklaştığı halde yağmurun yağmadığı zamanlarda Babadağ tarafından inlemeye benzer sesler gelirmiş.

Köse Dağı ve Köse Baba (129) efsanesinde anlatıldığına göre Kore Savaşı ve Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında dağdan sesler gelmekte, akşamları ışıklar saçılmaktadır.

c. Kesik başla savaşıma

Çökelez Dağı III (43) efsanesine göre Çökelez Dağı'nda Romalılarla savaşırken Ellez'in kellesi kopar ve Ellez, kellesini koltuğunun altına alarak kılıcını savurup düşmanı kesip durur.

ç. Olağanüstü ses

Babadağ Efsanesi I (124)'e göre Babadağ zaman zaman sanki deprem oluyormuş gibi sesler çıkartarak gürlermiş.

Babadağ Efsanesi II (125)'e göre kış mevsimi yaklaştığı halde yağmurun yağmadığı zamanlarda Babadağ tarafından inlemeye benzer sesler gelirmiş.

Köse Dağı ve Köse Baba (129) efsanesinde anlatıldığına göre Kore Savaşı ve Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında dağdan sesler gelmiştir.

d. Olağanüstü güzellikteki kız

Karacadağ Efsanesi IV (22)'e göre Diyarbakır Beyinin çok güzel bir kızı vardır.

Gâvur Dağları I (46) efsanesinde beş kardeşten en büyüğü aşiretin güzel kızlarından birine vurulur.

Gâvur Dağları II (47) efsanesinde ise beş kardeşten en büyüğü aşiretin güzel kızlarından birine vurulur.

İda (Kaz Dağı) Efsanesi (103)'te anlatıldığına göre Güre köyünde Sarıkız adında güzel mi güzel bir kız vardır.

Gök Dağı Efsanesi (138)'ne göre aylar sonra o gelini çobanlar bir mağarada genç kızlığından daha güzel bir şekilde şarkı söylerken görürler.

e. Olağanüstü tedaviler

Gümülek Dağı (64) efsanesinde anlatıldığına göre çocuğu aşırı iştahsızlık sorunu yaşayan kadın bu dağa babasıyla beraber ziyarete gider, çocuğu ondan sonra düzelir.

Ziyaret Dağı (Yarhisar) (133) efsanesinde ise hastası olanlar, cin çarpanlar, başında ve gözünde ağrısı olanlar burayı ziyaret ettikten sonra yanlarında getirdikleri tavuk, horoz, hindi veya kazı pişirip yerler. İsteklerinin yerine geleceğine inanırlar.

f. Olağanüstü yerler

Gümülek Dağı (64) efsanesine göre yörede zaman zaman yağmur yağdırmak için bu dağdaki türbe ve mağaraya gidilerek ziyaret edilir ve kurban kesilir.

Gelincik Ana Efsanesi IV (84)'e göre dağın zirvesinde bir mağara vardır. Bu mağara içinden çok berrak ve soğuk bir su çıkmakta, çıktığı yerden biraz aktıktan sonra tekrar kaybolmaktadır.

Kırklar Dağı II (91) efsanesinde anlatıldığına göre bu mezarların bulunduğu yere yakın bir mağaradan su çıkar. Öyle ki bu su, pınar haline gelir ve hiç akıntısı olmamasına rağmen ne kadar kullanılırsa kullanılsın hiç azalmaz.

Hüseyin Gazi Dağı (119) efsanesinde Hüseyin Gazi Türbesi'ne, eski tekke harabesine ziyaretçiler gelmekte ve o çevreye yakın çalılara bez bağlamakta, mağara ve kuyuyu ziyaret etmekte, dilek dilemekte ve adak adamaktadır.

Ziyaret Dağı (Yarhisar) (133) efsanesine göre dağ, kutsallığını eteklerinde bulunan bir mağaradan almaktadır.

Obruk Dağ'daki Mağaranın Efsanesi (142)'ne göre Kırşehir'deki Obruk Dağ'ın kente bakan yüzünde bir mağara vardır.

Ziyaret Dağı - Nurilik (144) efsanesine göre Ziyaret Dağı ziyaretgâh olarak kullanılmaktadır.

g. Olağanüstü pınar

Alaca Dağ ve Kohu Dağı (25) efsanesinde anlatıldığına göre Kohu Dağı'nın her yanından delik delik su akar, insanlar o sulardan yararlanır. Çünkü güzelliğin karşısında yenilen kızın gözyaşları bugün pınar olmuştur.

Gümülek Dağı (64) efsanesine göre mağarada duvarların arasında pınar vardır. Bu pınarı oraya gelen kötü kişiler göremez, pınarın suyu çok az ama pınar kurumaz.

Gelincik Ana Efsanesi IV (84)'e göre mağaranın içinden çok berrak ve soğuk bir su çıkar, çıktığı yerden biraz aktıktan sonra tekrar kaybolur.

Kırklar Dağı II (91) efsanesinde anlatıldığına göre bu mezarların bulunduğu yere yakın bir mağaradan su çıkar. Bu su, pınar haline gelir ve hiç akıntısı olmamasına rağmen ne kadar kullanılırsa kullanılsın hiç azalmaz.

ğ. Olağanüstü dağlar ve kara özellikleri

Çiçekbaba - Babadağ Efsanesi (26)'nde anlatıldığına göre bunun üzerine Çiçekbaba çok öfkelenir ve yerden bir gülle alarak kardeşi Babadağ'a fırlatır. Fırlattığı gülle Babadağ'ın sağ tarafını alıp götürür.

Babadağ Efsanesi IV (51)'ne göre bu dağ grubuna Sarayköy ilçesi tarafından bakıldığında ortadaki Babadağ'ın kollarını açmış etrafındaki küçük dağları kucaklamış bir görünümü vardır.

Süpürgeç Dağı ile Karadağ (57) efsanesine göre Süpürgeç'in attığı toprak Karadağ'ın yüzünü karartmış. Karadağ'ın attığı toprak ise Süpürgeç'in tepesini uçurmuştur. Bugün Karadağ'ın yüzü siyahtır. Süpürgeç'in tepesi ise düzlüktür

Çökelez Dağı II (110) efsanesine göre büyük Çökelez çok gururlandığı için Allah, Nuh'un Gemisi'ni mütvazı olan küçük Çökelez'e indirmiş. Nuh'un Gemisi hâlâ Çökelez Dağı'ndaymış.

Babadağ Efsanesi I (124)'e göre Babadağ zaman zaman sanki deprem oluyormuş gibi sesler çıkartarak gürlermiş.

Babadağ Efsanesi II (125)'e göre köy halkı yağmur yağmadığı için Babadağ'ın rahatsız olduğuna ve bu iniltiyi onun için çıkardığına inanmaktadır.

Babadağ Efsanesi III (126)'e göre Babadağ, peygamberimizin dağıymış bu dağ Hıra Dağı'nın bir eşiymiş, ona emsalmiş. Onun için Kurtuluş Savaşı yıllarında düşmanlar o dağdan bu tarafa geçememişler, dağ onları engellemiş.

h. Konuşan dağ

Çiçekbaba - Babadağ Efsanesi (26)'ne göre bir gün Babadağ ile Çiçekbaba arasında tartışma çıkar ve Babadağ Çiçekbaba'ya: "Ben senden daha güçlüyüm. Bir yanımda ova bir yanımda başka dağlar var. Sen bana karışma, ben seni takmıyorum" der.

Honaz Dağı Efsanesi (109)'nde Honaz Dağı ona yemin vermiş. Demiş ki: "Bak kardeşinin evine gitmeyeceksin, onun kahvesini içmeyeceksin ve bir yıl bu sözümdü tuttuktan sonra da bir kurban keseceksin, eğer bunu yapmazsan başına kötü işler gelir" demiş.

Çökelez Dağı II (110) efsanesine göre bunlar iki kardeşmişler. Kendi aralarında Nuh'un Gemisi hakkında konuşurlarken...

Babadağ Efsanesi II (125)'e göre kış mevsimi yaklaştığı halde yağmurun yağmadığı zamanlarda Babadağ tarafından inlemeye benzer sesler gelirmiş.

i. Karısı ve çocukları olan dağ

Babadağ Efsanesi IV (51)'ne göre yöre halkı ortadaki dağın yani Babadağ'ın bir babayı, kucakladığı küçük dağların da onun çocuklarını sembolize ettiğini düşünmektedirler.

i. Dağların onur için kavgaları

Hasan Dağı ve Ekecik Dağı (12) efsanesine göre bir gün iki kardeş kavga eder. Hasan Ekecik'in kolunu, Ekecik de Hasan'ın başını koparır.

Çiçekbaba - Babadağ Efsanesi (26)'ne göre Babadağ Çiçekbaba'ya: "Ben senden daha güçlüyüm. Bir yanımda ova bir yanımda başka dağlar var. Sen bana karışma, ben seni takmıyorum" demiş. Bunun üzerine Çiçekbaba çok öfkelenmiş ve yerden bir gülle alarak kardeşi Babadağ'a fırlatmış.

Süpürgeç Dağı ile Karadağ (57) efsanesine göre Süpürgeç ile Karadağ iki arkadaşmışlar. İkisi de aynı kıza âşık olmuşlar. Aralarında bir rekabet başlamış:

"Bu kıızı ben alırım, sen alamazsın!"

"Sen alamazsın, ben alırım!"

Bu delikanlılar uzun yıllar birbirleriyle kavga etmişler, fakat yenişememişler. Bu arada sevdikleri kız da Süpürgeç ile rakibi de ölmüş. Ancak aralarındaki kavga bitmemiş. Şimdi bile Süpürgeç ile Karadağ'ın birbirlerine top attıkları söylenir.

j. Olağanüstü mağara

Gelincik Ana Efsanesi IV (84)'e göre dağın zirvesinde bulunan bir mağaranın içerisinde zaman zaman Gelincik Ana'nın ayak izlerinin görüldüğüne inanılır.

Kırklar Dağı II (91)'ye göre bu mezarların yakınındaki mağaradan ne kadar kullanılırsa kullanılsın azalmayan bir su çıkar.

Kırklar Dağı III (93)'te anlatıldığına göre bir kadın, rüyasında Kırklar'ı görmüş. Ona, Kırklar: "Eğer bizden istediğin bir dileğin varsa, kâğıda yaz, getirip mağaramızın penceresine bırak." demişler.

Hüseyin Gazi Dağı (119) efsanesinde ziyaretçiler gelerek o çevreye yakın çalılara bez bağlayıp mağara ve kuyuyu ziyaret ederek dilek dilerler ve adak adarlar.

Kırklar Dağı I (121) efsanesine göre zamanla bu mezarların bulunduğu yere yakın bir mağaradan ne kadar kullanılırsa kullanılsın azalmayan bir su çıkar.

Ziyaret Dağı (132) efsanesine göre çeşitli zamanlarda bazı insanların tünelden çıkarak, çeşmede abdest aldıkları, tekrar içeri girdikleri söylenir.

Ziyaret Dağı (Yarhisar) (132) efsanesinde ise bu mağarada ismi bilinmeyen bir yadır bulunur. Buraya hastası olanlar, cin çarpanlar, başında ve gözünde ağrısı olanlar burayı ziyaret ettikten sonra yanlarında getirdikleri tavuk, horoz, hindi veya kazı pişirip yerler. İsteklerinin yerine geleceğine inanırlar.

Gök Dağı Efsanesi (138)'nde ise sır olan gelini çobanlar bir mağarada genç kızlığından daha güzel, daha sağlıklı bir şekilde şarkı söylerken görürler.

Obruk Dağ'daki Mağaranın Efsanesi (142)'ne göre mağarada büyülü bir giysi vardır. Ele alınınca dağılıp dökülür, toplanıp yerine konursa eski haline döner. Mağaranın demir kapısı ardında durup dinlenmeden birbirine sürtünüp bilenen iki kılıç vardır.

k. Olağanüstü kaya

Kazancığın Karababa (90) efsanesine göre sabah geldiklerinde kazdıkları çukurun kapandığını, aşağı attıkları kaya parçalarının tekrar eski yerlerinde olduklarını görürler.

Uğuz Çayırı ve Uğuz Dağı Efsanesi (107)'ne göre Uğuz buna çok üzülerek masatı yere vuruyor, "ak taş"tan olan masatın yarısı kırılıp çayıra saplanıyor ki bugün dışarda kalan kısmı bir adam yüksekliğindedir.

l. Harikulade ağaç

Kazancığın Karababa (90) efsanesine göre yakınlarında hiçbir ardıç ağacı olmamasına rağmen Karababa türbesinin etrafı ardıç ağaçlarıyla doludur. Bu ağaçları

Karababa'nın bizzat dikmiş olduğu söylenmekte, ağaçlardan bir dal dahi koparanların başlarına büyük musibetler geldiği anlatılmaktadır.

Top Dağı (58) efsanesine göre Top Dağı'nın üzerindeki bütün ağaçlar kesildiği halde sadece bir çam ağacı kesilmemiş. Altında oturulamaz çekinilir. Yanına yaklaşılmaz. Halk kesilmemesi gerektiğine inanır.

Kazancığın Karababa (90) efsanesinde ziyaretin yanında çam ağaçları vardır. Bu ağaçlardan kesilmez, alet yapılmaz, yakacak olarak kullanılmaz.

Aptal Dağı (113) efsanesine göre şayet hamile bir kadın servi ve kavak ağacının yanından geçerse çocuğunu düşüreceğine inanılır.

m. Olağanüstü yaşta ağaçlar

Armelit Dağı (28) efsanesine göre Göstembil'de öyle büyük bir kavak ağacı varmış ki kavağın belini ip dolamazmış.

Akdağ Erenleri II (72) efsanesinde düzlükte ulu ardıç ağaçları vardır, Bezirgân Baba burada yatmaktadır.

n. Olağanüstü kılıç

Gez Bel / Tecer Dağları (118) efsanesinde Hz. Ali kamasıyla dağa şöyle bir vurmuş Tecer yine durmamış. Bu sefer kılıcıyla öyle bir vurmuş ki dağı ikiye bölmüş. Tecer duruvermiş.

Obruk Dağ'daki Mağaranın Efsanesi (142)'ne göre mağaranın demir kapısı ardında durup dinlenmeden birbirine sürtünüp bilenen iki kılıç vardır.

o. Çok büyük altın

Kazancığın Karababa (90) efsanesine göre türbede altın olduğunu söyleyenler vardır.

ö. Olağanüstü gök gürlemesi ve yıldırım çakması

Gelincik Ana Efsanesi III (83)'te anlatıldığına göre bu sırada yıldırımlar çakar, bu yıldırımlardan birisi de kızın üstüne düşer ve kız oracıkta ölür.

H. İMTİHANLAR

a. Yeminler ve antlar

Honaz Dağı (109) efsanesine göre bir gün rüyasında Honaz Dağı ona yemin verir.

b. Peygamber

Tecer Dağı (123) efsanesine göre Hz. Peygamber zamanında Kâbe onarılır. Onarım sırasında tellal çıkaran Hz. Peygamber “Eli tutan, gözü gören herkes Kâbe’ye gelsin.” diye dağlara taşlara tellal çıkartır.

Ağrı Dağı’nın Adı (27) efsanesine göre tufanda Nuh Nebi, gemisine aldığı insan ve hayvanlarla sular üzerinde dolaşmış.

Süphan Dağı (34) efsanesinde Hz. Nuh ile teknesine aldığı insan ve hayvanlar tufan suları üzerinde günlerce yol aldıktan sonra bir tepeye çarparlar.

Süphan Dağı (35) Hz. Nuh gemiyi yaptıktan sonra gemiye kendisine iman edenlerle birlikte bütün hayvanlardan birer çift aldı.

Çengelli Dağı (61) efsanesine göre Nuh’un Gemisi Ağrı’dan sonra Çengelli dağına konmuştur.

Çökelez Dağı (110) efsanesine göre büyük Çökelez çok gururlandığı için Allah, Nuh’un Gemisi’ni mütevazı olan küçük Çökelez’e indirmiş.

Yıldız Dağı (112) efsanesinde ise Nuh Peygamber, Yıldız Dağı’nı ikaz etmiş.

c. Anne baba bedduası

Karacadağ Efsanesi (21)'ne göre acılı ananın bu ahı üzerine dağ kararmış.

Karacadağ Efsanesi IV (22) Anası oğlunun öldüğünü anlamış, "Allahım, benim oğlumu yakan ejderhayı yak, karataşlara döndür." diye beddua etmiş.

ç. Şahısların bedduası

Artos Dağı (59) efsanesinde gelin, Gevaş'ın kızlarına "Yel gibi duyulmadan, elma gibi soyulmadan, ay gibi dolunmadan, boran gibi ulumadan ev bulamayasınız." diye beddua eder.

Ziyaret Dağı (132) efsanesinde kız, ölürken babasına ve şehir halkına beddua eder. Şehir o günden sonra viraneye döner.

d. Cisimlere ve dağlara beddua etme

Hodul Dağı (49) efsanesinde Kâbe, Hodul'a beddua eder.

e. Kaza ile öldürme veya ölüm

Küçükferyat ve Büyükferyat Dağları (68) efsanesinde Bey'in oğlu, kızın çadırını basıp erkek kardeşini öldürmüş ve kızı kaçırarak evlenmiş.

Dede Dağı (75) efsanesinde arabacı dağdan kestiği odunların birazını akşamdan eve getirir. Sabah bakmışlar ki arabacının eli, ayağı çarpılmış, ağzı eğrilmiş, ağaçları götürüp yerine koymuşlar da adam eski haline dönmüş, bir gün sonra da ölmüş.

Gafır Dağı Efsanesi (80)'nde kerameti ortaya çıkan Gafır, emaneti alması için Allah'a dua eder ve oracıkta Allah'a kavuşur.

Gelincik Ana Efsanesi I (81)'de kaynatasının hakaretlerine maruz kalan gelin "Allah'ım canımı al, bu çileden kurtar." demiş ve can vermiş.

Gelincik Ana Efsanesi II (82)'ye göre küller arasında kalan bir kor parçasından bütün çalı çırpı ve gelinin saçları tutuşur, gelin de alevler içinde kalır. Bu hâli gören oba halkı koşarak gelini kurtarmak isteseler de gelin çoktan ölmüştür.

Gelincik Ana Efsanesi III (83)'te tam bu sırada yıldırımlar çakar ve kızın üstüne düşer, gelin ölür.

Geyikli Baba (85) efsanesine göre sonra o derviş vefat edince Orhan Gazi üzerine türbe, yanına bir tekke, bir de cami yaptırır.

Kırklar Dağı II (91) efsanesine göre büyüyen kavganın neticesinde kumandan, askerlerinin hepsini öldürüp oraya defneder.

Sultan Ana (99) efsanesine göre eşkıyalar, çadırın bulunduğu yeri basıp Sultan'a tecavüz edip onu öldürmüşler.

Honaz Dağı (109) efsanesinde anlatıldığına göre Topal Kâhya, kahvehanede sandalyede otururken ağzından kahverengi bir kan gelmiş ve orada düşüp ölmüş.

f. Hazine

Armelit Dağı (28) efsanesine göre Armelit Dağı'nın tepesinde çok büyük bir hazine olduğu söylenir.

Kırklar Dağı II (91)'ye göre bir kumandan kırk askeri ile birlikte Bizans imparatorunun hazinesini çalar, Munzur Dağı'na saklanır.

Kırklar Dağı I (121)'e göre bir kumandan, kırk askeri ile birlikte Roma ve Bizans imparatorunun hazinesini çalar. Hazineslerle birlikte kaçmanın çok zor olacağını düşünerek onları askerlerin bulunduğu mezarların yanına gömer.

Hazine (Mastar Dağı) (137) efsanesinde adamın biri buraya hazine aramaya gitmiş. Hiçbir şey bulamadığı gibi gece karanlıkta kazı yaparken karşısına birisi çıkmış. Adam, çok korkmuş, donup taş şeklinde kalmış. Yıllar sonra Mastar Dağı'nın tam kuzeyinde derede, çocuklar oynarken o altınlara rastlamışlar. Altınların bir kısmını çocukların elinden köylüler almışlar.

g. Yardımcı derviş

Yılanlı Dağı (70) efsanesinde anlatıldığına göre Derviş, katırları alır dağın girişine kadar götürüp dağa salıverir. Yılan bunları bir lokmada yutunca sönmemiş kireçle su yılanın midesinde söner ve yılanın midesinde patlar. Böylece yörükler yilandan kurtulur.

Geyikli Baba (85) efsanesinde Derviş “Bu bizim kutlamamız oldukçadır ama dervişlerin duası senin ve neslin için makbuldür.” diyerek dua edip gider.

BesparmAkdağı (127) efsanesine göre Şarkışla’da kuraklık olur. Küçük bir kız çocuğu rüyasında ak sakallı birini görür, türbesinin yerini söyleyip, kendisini ziyaret etmelerini ister. Halk toplanıp yağmur duasına oraya gidip geldikten sonra yağmur yağar.

ğ. Yardımcı hızır

Yamanlar Dağı (5) efsanesine göre ak saçlı, ak sakallı ihtiyar “Kızım, yakın bir gelecekte bu köyde tufan olacak, hiç kimse kurtulamayacak. Sen çocuğunu al köyden uzaklaş ama ne olursa olsun arkana dönüp bakma.” der ve köyden ayrılır.

Süphan Dağı’ndaki Geyik Efsanesi (143)’ne göre çobanlık eden delikanlı, günün birinde dağın eteklerinde keçilerini yayarken uyuya kalır, düşünde ak sakallı, kır atlı bir ermiş sırtını sıvazlar. Uyanınca ak sakallı, atlı bir dervişin doludizgin uzaklaştığını görür. Daha önce uyanmadığına yazıklanırken, ermiş döner: “Senin ölümün insan eliyle olmayacak. Senin sırtını insanoğlu yere getiremeyecek.” der ve yiter.

P. CEMİYET

a. Padişah

Geyikli Baba (85) efsanesine göre Orhan Gazi Bursa’ya gelince Bursa’da bir imaret yaptırır, dervişleri teftiş etmeye başlar.

Çadır Dağı (134) efsanesine göre dönemin padişahı bunlardan aynı renkte ve boyda yüzer tane koç istemiş. Üç kardeş de padişahın isteğini yerine getirerek kendisine yüzer adet aynı boyda ve renkte koç hediye etmişler.

Kaşmer Dağı Efsanesi II (135)’ye göre padişah Kanuni Sultan Süleyman İrakeyn seferine gitmek üzere Urfa’dan geçer.

b. Din adamları

Kammer Koppo Dağı (31) efsanesine göre Hazret-i Ali seyisi ile beraber Keferdiz'e gelir. Burada seyisi Kammer'e, "Şu karşı tepeye git, bak, gel." der.

Düldül Dağı (114) efsanesine göre Hz. Ali, bu dağda dolaşırken atının ayağının izi kayalıklara çıkmış, o günden sonra da bu dağa Düldül Dağı denilmiştir.

Düldül İzi (115) efsanesine göre Hz. Ali, atıyla Egerli (2289 m) Dağı'ndan atlar ve atının izleri kayalar üzerinde kalır.

Gez Bel / Tecer Dağları (118) efsanesine göre Hz. Ali Efendimiz, Tecer dağına ata biner gibi binmiş.

Ağrı Dağı'nın Adı (27) efsanesine göre Tufanda Nuh Nebi, gemisine aldığı insan ve hayvanlarla sular üzerinde dolaşıp durmuş.

Süphan Dağı (34) efsanesine göre Hz. Nuh Aleyhisselâm ile teknesine aldığı insan ve hayvanlar tufan suları üzerinde günlerce yol aldıktan sonra bir tepeye çarparlar.

Gümülek Dağı (64) efsanesine göre hacda hocanın biri "Buraya geleceğinize yılda bir kez Eshab-ı Kef'i ve Gümülek'i ziyaret etseniz yeter." diyor.

c. Hz. Muhammet

Tecer Dağı (123) efsanesinde anlatıldığına göre Hz. Peygamber zamanında Kâbe onarılır. Onarım sırasında tellal çıkaran Hz. Peygamber "Eli tutan, gözü gören herkes Kâbe'ye gelsin." diye dağlara taşlara tellal çıkarır.

ç. Beyler

Deveci Dağı II (1)'ye göre Beyler, bahar mevsimini dağlara çıkararak yaylalarda geçirirler.

Karacadağ Efsanesi (21)'ne göre Diyarbakır Beyi'nin dünya güzeli bir kızı varmış.

Karacadağ Efsanesi IV (22)'e göre Diyarbakır Beyi'nin çok güzel bir kızı varmış. Bey'in kızının güzelliği dillere destan, her işi yerli yerinde, merhameti bol, sevgisi çokmuş.

Durdağı I (29) efsanesine göre Abdal Musa, Çataltepe'de Alanya Beyi'nin yaktığı ateşe girmesi için davet edilir.

Amanos Dağları (37)'nda anlatıldığına göre bizim bey bildiğin beylerden değil. Kimseden akıl almaz, kimseye soru sormaz, yoksula da kız vermez.

Anamas II (40) efsanesine göre bir zamanlar bu yörede oturan çok zengin bir bey vardır.

Çökelez Dağı IV (45)'e göre Yörük Beyi tam Çökelez Dağı'nın olduğu yere gelince burayı çok beğenmiş ve oğlu İlyas'a: "Çök oğlum İlyas, burası bizim olsun." demiş. İşte o zamandan beri bu dağa Çökelez denir olmuş.

Göbekli Dağı (54) efsanesine göre Niğde beylerinden birinin Fındık adındaki kızı, sevdiği genç için Niğde'nin güneydoğusundaki tepe üzerine bir saray yaptırır.

Bingöl Dağları (60) efsanesine göre geçmiş zamanlarda Karlıova'da yaşayan bir bey vardır.

Küçükferyat ve Büyükferyat Dağları (68) Çok eski zamanlarda bir tanesi Büyükferyat'ta diğeri Küçükferyat'ta yaşayan iki büyük aşiret varmış. Aşiret beylerinin kızı ve oğlu birbirlerini çok seviyorlarmış.

Gelincik Ana Efsanesi III (83) efsanesine göre Yörük Beyi obasıyla birlikte, ilk yazda yani bahar aylarında buraya gelir ve çadırlarını kurar.

Karacadağ Efsanesi III (139)'te üç kalaycı yollarına devam ederek göçer beyinin çadırına varmışlar.

Karacadağ Efsanesi III (139)'te Diyarbakır Beyi'nin çok güzel bir kızı varmış.

d. Zengin adamlar

Anamas II (40) efsanesine göre bir zamanlar bu yörede oturan çok zengin bir bey vardır.

Köse Dağı (67) efsanesine göre Suşehri'nde çok zengin bir çiftlik ağası kendisine kâhya aramaya başlamış.

Suzan Suzi ve Kırklar Dağı (122) efsanesine göre bir Süryani zengin ailenin hiç çocukları olmuyormuş.

e. Dilenci

Çeç Dağı (19) efsanesine göre fakir, yoksul bir dilenci çiftçiden biraz buğday ister.

Süphan Dağı'ndaki Geyik Efsanesi (143)'nde anlatıldığına göre Süphan Dağı eteklerindeki bir köyde yoksul bir delikanlı yaşamaktadır. Köyde kimden su istediye vermezler.

f. Aile

Gâvur Dağları I (46) efsanesine göre Osmaniye'de beş tane aslan gibi oğlu olan bir aile vardır.

Gâvur Dağları II (47) efsanesine göre Osmaniye'de beş tane aslan gibi oğlu olan bir aile vardır.

Dede Dağı (75) efsanesine göre Dede Dağı'nın tepesinde Dede ve ailesine ait olan birkaç mezar olduğuna inanılır.

Gelincik Ana Efsanesi IV (84)'e göre birbirlerini çok seven iki genç evlenmek isterler. Ancak kızın ailesi buna karşı çıkar ve kızı başka biriyle evlendirirler.

Suzan Suzi ve Kırklar Dağı (122) efsanesine göre bir Süryani zengin ailenin hiç çocukları olmuyormuş.

g. İki erkek kardeş

Hasan Dağı ve Ekecik Dağı (12) efsanesine göre Hasan ve Ekecik, eskiden iki kardeşmiş.

Ağlayan Dağı (24) efsanesine göre Ağlayan Dağı'ndaki bu tepeler iki kardeşlermiş.

Çiçekbaba – Babadağ Efsanesi (26)'ne göre eskiden Çiçekbaba ile Babadağ iki kardeşmişler.

Sandraz Dağı (50) efsanesine göre Çal Dağı ile Çiçekbaba Dağı iki kardeşdir.

Çökelez Dağı II (110) efsanesine göre Küçük Çökelez şimdi bildiğimiz Çal'daki Çökelez Dağı, Büyük Çökelez de Babadağ imiş. Bunlar iki kardeşmişler.

ğ. İki kız kardeş

Ağrı Dağları (16) efsanesine göre Ağrı Dağları (Büyük ve Küçük Ağrı) biri küçük, diğeri büyük iki kız kardeşdir.

Akdağ Efsanesi (17)'ne göre dağa odun toplamaya giden iki öksüz kız kardeşin birbirine beddua etmesi sonucu Akdağ oluşmuştur.

Büyük ve Küçük Ağrı (18) efsanesine göre vaktiyle Sürmeli Çukuru'nda iki kız kardeş varmış.

Alaca Dağ ve Kohu Dağı (25) efsanesine göre bunlar iki genç kızdır.

h. Beş erkek kardeş

Gâvur Dağları I (46) efsanesine göre beş kardeşin büyüğü aşiretin güzel kızlarından birine vurulur.

Gâvur Dağları II (47) efsanesine göre bir gün, beş kardeş oturmuş söyleşmeye başlamışlar.

i. Bir kız dört erkek kardeş

Sultan Ana (99) efsanesine göre bu yaylalarda dördü erkek, biri kız beş kardeş yaşarmış.

1. Kayınbaba / kaynata

Gümülek Dağı (64) efsanesine göre Dedebeli ile bu mezarların gece yarısından sonra haberleştiğini duyduk. Hatta bir gece kayınbabam bizi uykudan kaldırdı.

Gelincik Ana Efsanesi I (81)'de kibritin olmadığını söyleyen gelin, kaynatasının kızması, bağırıp çağırması üzerine telaşlanır.

j. Kaynana

Gelincik Ana Efsanesi II (82)'ye göre kaynananın sert emirleri her tarafta yayılıyordu.

k. Efendi ve hizmetçi

Köse Dağı (67) efsanesine göre Suşehri'nde çok zengin bir çiftlik ağası kendisine kâhya aramaya başlamış.

Gafır Dağı Efsanesi (80)'ne göre köyün ağasının Gafır adında bir çobanı varmış.

Munzur Dağı (105) efsanesine göre ağanın Munzur isimli bir adamı varmış.

l. Köylüler

Yamanlar Dağı (5) efsanesinde ihtiyar derviş, köylülerden yiyecek ister ama hepsi adamcağızı tersler.

Çeç Dağı (19) efsanesinde bir gün fakir köylünün biri gelip çiftçiden azıcık buğday ister, çiftçi ise köylüyü azarlayarak başından kovar.

Bingöl Dağları (60) efsanesine göre ilkbahar geldiğinde köylüler beyin konağına uğrar ama beyi bulamazlar.

Evrenli Dağı (63) efsanesine göre Erzurum'un bir köyünde bulunan dağa büyük bir ejderha gelir, fakat köylülere zarar vereceğini gören melekler ejderhayı hemen göğe çekerler.

Aptal Dağı (113) efsanesine göre bu dağda bulunan bir mezarı köylüler o evliyanın mezarı olarak bilirler ve orayı zaman zaman ziyaret edip orada çeşitli törenler yapıp dilekte bulunurlar.

Evliya Dağı - Çoban'ın Karısı (116) efsanesine göre köylüler kadın için ağaçtan bir türbe yapar, ancak bir gün türbenin ağaçları parçalanmış halde derede bulunur.

Evliyalar Dağı (117) efsanesine göre çevre köylüleri bu dağa korkudan yıllarca çıkamaz.

Hazine (Mastar Dağı) (137) efsanesine göre yıllar sonra çocuklar oyun oynarken altınlara rastlarlar, çocukların elinden bir kısmını köylüler alır.

Ziyaret Dağı - Nurilik (144) efsanesinde ise köylü, oraya mezar kazarak şehidi gömer ve başucuna da bir söğüt diker.

m. Çobanlık

Dümen Dağı ile Keşiş Dağı (102) efsanesine göre Keşiş'le çoban hangimiz daha fazla soğuğa dayanacağız diye yarış ederler.

İda (Kaz Dağı) Efsanesi (103)'ne göre Sarıkız burada kaz çobanlığı yaptığı için bu dağa Kaz Dağı adı verilir.

Evliya Dağı - Çoban'ın Karısı (116) efsanesine göre Ali adında bir çoban 40 gün koyunlarını yağmurdan korur, 40 gün sonra geldiğinde nerede olduğunu söylemez, ancak ısrar edilince durumu anlatır ama 40 gün sonra da ölür.

Çadır Dağı (134) efsanesine göre çobanlık yapan üç kardeş Çadır Dağı'na yaylaya çıkar.

Kaşmer Dağı Efsanesi II (135)'de çoban, keçilerden koyunlardan sağdığı taze sütü padişaha ikram eder.

Gök Dağı Efsanesi (138)'nde anlatıldığına göre onu çobanlar bir mağarada genç kızlığından daha güzel bir şekilde şarkı söylerken görürler.

Koçan Dağı ve Küçük Ziyaret (140) Koçan Dağı, ismini Koçan adlı bir çobandan almıştır. Bu dağın eteğinde evi olan Koçan, geçimini çobanlık yaparak sağlamış.

Kaşmer Dağı Efsanesi (141) efsanesine göre Kaşmer Dağı adıyla bilinen dağda yaşlı bir çoban, koyun ve keçi otlatmaktadır.

Süphan Dağı'ndaki Geyik Efsanesi (143) efsanesine göre amcasının sürülerine çobanlık eden delikanlı, günün birinde dağın eteklerinde keçilerini yayarken uyuya kalır. Düşünde ak sakallı, kır atlı bir ermiş sırtını sıvazlar.

n. Ayakkabıcı / Kelikçi

Hasan Dağı (86) efsanesine göre biri Aksaray'da kelikçilik yapan Ali Baba, diğeri dağda bir kulübede oturan iki arkadaş varmış.

Hasan Dağı'ndaki Söylentiler III (89) efsanesine göre Hasan Dağı'nda yaşayan münzevî bir veli, Kayseri'de kunduracalık yapan bir başka veliyi ziyarete karar vermiş.

o. Asker

Sığın Dağı (33) efsanesine göre askerler dağa sığınır, bu yüzden de dağın adı Sığın Dağı olur.

Baydığın Dağı (42) efsanesine göre dağın eteklerinde savaş yapılır, Hüseyin Gazi'nin askerleri çok şehit vermelerine rağmen Rum askerlerini yener.

Kırklar Dağı II (91) efsanesinde anlatıldığına göre bir kumandan, kırk askeri ile birlikte Roma ve Bizans imparatorunun hazinesini çalar.

Dua Dağı (128) efsanesine göre eski devirlerde, savaşa giden askerleri de buradan dualarla uğurlamakta imişler.

Gök Dağı Efsanesi (138)'ne göre gelinin kocası askere gitmiş ve yedi yıl dönmemiş.

ö. Eşkiyalar, haramiler, haydutlar, hırsızlar

Anamas Dağı (38) efsanesine göre delikanlı artık tavukla, yumurta ile uğraşmaz dağ başlarında yol kesmeye, adam soymaya başlar. Bu küçük tavuk hırsız düpedüz eşkiya olur.

Anamas I (39) efsanesine göre çocuk, amcasının evinden izinsiz aldığı bir yumurta ile başladığı hırsızlıkların sonucu azılı bir eşkiya olmuş.

Anamas II (40) efsanesine göre zamanla oğlanın hırsızlıkları artmış. Yumurta-yı tavuk, koyun, keçi ve at hırsızlıkları takip etmiş.

Sultan Ana (99) efsanesine göre bir gün oğlanların koyun gütmeye gittiği bir anda eşkiyalar, çadırın bulunduğu yeri basıp Sultan'a tecavüz edip onu öldürmüşler.

Üç Kardeşler (Melek, Sultan, Gelincik) (101) efsanesinde ise gelin alayı hedefine varamadan, haramiler tarafından basılmış ve yok edilmiş.

Q. MÜKÂFATLAR VE CEZALAR

a. İçilen sudan sağlık bulma

Kazancığın Karababa (90) efsanesine göre hasta olup da buraya gelemeyenlere adak yerinin kutsal suyu şifa niyetine götürülür.

Gök Dağı Efsanesi (138) efsanesine göre bu dağın otu suyu verem hastalığına şifadır.

b. Kutsal yerlere saygısızlığın cezalandırılması

Suzan Suzi ve Kırklar Dağı (122) efsanesine göre Suzi, Adil’le beraber dağın arkasında sevişirler. Kırklar Ziyareti, bu beraberliği bağışlamaz ve Suzi’yi çarpar. Kız, On Gözlü Köprü’nün orada, Dicle’de boğularak ölür. Suzi’nin ölümünden sonra Adil de aklını yitirir.

Dede Dağı (75) efsanesine göre dağdan kışlık odun kesip evine götürün arabacı sabaha eli ayağı çarpılmış, ağzı eğrilmiş olarak uyanır. Kesilen odunlar götürülüp yerine konur, adam eski haline döner ama bir gün sonra ölür.

Aptal Dağı (113) efsanesine göre bu bölgeden yani koruluktan ağaç kesilmez. Şayet kesilirse kesenin başına mutlaka bir musibet geleceğine inanılır. Söylenenleri bile bile odun için bu korudan biraz ağaç kesen kişinin çok geçmeden iki tane çocuğu gövererek (yeşermek suretiyle) ölür, bacağı ise böyle sakat kalır.

c. Kurbanı ihmal etmenin cezalandırılması

Deveci Dağı II (1) efsanesine göre üç gece üst üste korkulu rüya gören bey: “Yarabbi, bana bu korkulu rüyayı bir daha göstermezsen senin rızan için bir deve kurban edeceğim.” der. Aradan aylar geçer deveyi kurban etmez. Aynı rüyayı tekrar görmeye başlar, üçüncü defa kurban vaat eder ama bunu da kesmez. Bey, develeri suvarıp yatırır. Kendisi de çobanıyla beraber yemek yemek için sofraya oturur. Bu sırada bey, çoban ve develer oldukları yerde taş kesilirler.

Kırtıl Dağı II (96) efsanesine göre eğer türbede su içen öküz orada kurban edilseymiş, bölge sulak olacaktı. Kurban edilmediği için bölge kurak kalmış.

Honaz Dağı (109) efsanesine göre demiş ki: “Bak kardeşinin evine gitmeyeceksin, onun kahvesini içmeyeceksin ve bir yıl bu sözünü tuttuktan sonra da bir kurban keseceksin, eğer bunu yapmazsan başına kötü işler gelir.” demiş.

ç. Saygısızlıklar cezalandırılır

Gelin Dağı (2) efsanesine göre bu alayda bulunan bir çocuğun ekmek üzerine abdest etmesinden dolayı düğün alayı kabile halinde taş kesilir.

Gelincik Dağı (3) efsanesine göre anne, çocuğun altını yufka ekmekle temizler ve aniden tüm gelin alayı taş olur.

Yılanlı Dağı I (6) kervanbaşı ekmek ile taharetlendiği için Allah da kervanı, başını ve develerini o anda taş haline getirir.

Yılanlı Dağı II (7) efsanesinde ise gelin çocuğun altını yufka ile silince gelin, çocuk ve at taş olur.

d. Ceza olarak ölüm

Anamas II (40) efsanesine göre yakalanan oğlan, yargılanmış, ölüm cezasına çarptırılmış ve meydanda asılmasına karar verilmiş. Son isteği sorulduktan sonra oğlan asılmış.

e. Taşa dönüştürülerek cezalandırılma

Deveci Dağı II (1) efsanesine göre üç gece üst üste korkulu rüya gören bey, bu rüyalardan kurtulabilmek için Allah'a kurban vaat eder. Vadini yerine getirmeyen bey, çoban ve develer oldukları yerde taş kesilir.

Gelin Dağı (2) efsanesine göre bu alayda bulunan bir çocuğun ekmek üzerine abdest etmesinden dolayı düğün alayı kabile halinde taş kesilir.

Gelincik Dağı (3) efsanesine göre anne, çocuğun altını yufka ekmekle temizler ve aniden tüm gelin alayı taş olur.

Yılanlı Dağı I (6) kervanbaşı ekmek ile taharetlendiği için Allah da kervanı, başını ve develerini o anda taş haline getirir.

Yılanlı Dağı II (7) efsanesinde ise gelin çocuğun altını yufka ile silince gelin de çocuk da at da taş olur.

f. Beddua ile cezalandırma

Karacadağ Efsanesi (21)'ne göre acılı ananın bu ahı üzerine dağ kararmış.

Karacadağ Efsanesi IV (22)'te "Allah'ım!" demiş kadın. Benim oğlumu yakan ejderhayı da yak, karataşlara döndür. O anda büyük bir patlama olmuş. Ejderha yanarak parçalanmış. Parçaları dağın her tarafına dağılmış karataş olarak. Dağ, tamamen kararmış.

Hodul Dağı (49) efsanesinde "Kâbe, Hodul'a beddua eder."

Artos Dağı (59) efsanesinde Ay dede, Gevaş'ın kızlarına "Yel gibi duyulmadan, elma gibi soyulmadan, ay gibi dolunmadan, boran gibi ulumadan ev bulamayacaksınız." diye beddua eder.

Ziyaret Dağı (131)'nda ise kız ölürken babasına ve şehir halkına beddua eder. Şehir o günden sonra viraneye döner.

S. ANORMAL ZULÜMLER

a. Zalim baba

Amanos Dağı (36) efsanesinde kızın babası Nuh dedi, peygamber demedi, bir türlü kızını Osman'a vermedi.

Gelincik Ana Efsanesi III (83)'te kızını başkasını sevdiğini söylemesine rağmen baba "Bey kızını, beye yaraşır." diyerek kızını beyin oğluna verir.

İda (Kaz Dağı) Efsanesi (103)'nde çıkarılan söylentiler babayı çok üzer ama elinden bir şey gelmez. Sarıkız'ın önüne beş on kaz katarAkdağa bırakır.

Ziyaret Dağı (132) efsanesinde kızın babası olanları sonradan duyar, kızını tünelde yakalar ve iyice gözetim altında tutar. Kız bu hayata dayanamayarak verem olup ölür.

b. Zalim anne

Hasan Dağı ve Ekecik Dağı (12) efsanesine göre bu feci manzarayı gören anne "Hay dağ taş olaydınız!" der, iki kardeş hemen iki ayrı dağ olur.

Anamas Dağı (38) efsanesinde fakir olan anne oğlunu küçük yaşlarda hırsızlığa alıştıtırır.

c. Kafasını keserek öldürme

Küçükferyat ve Büyükferyat Dağları (68) efsanesinde erkek kardeşini öldürüp zorla evlenen kız, olanları unutmuyarak intikam almaya karar verir. Kendi çocuklarını öldürüp kafalarını torbaya koyar. Ardından kocasının yanına gidip intikamını aldığını söyler.

ç. Kurbanlar

Gelincik Dağı ve Mastluğ (10) efsanesine göre o gündür bu gündür her yıl ilkbaharda herkes maşatluğa gider, dilekler diler, adaklar keser.

Çengelli Dağı (61) efsanesine göre zirveye yakın yerde ayrıca koyunların kesilip yüzülmesi için kayalara çengeller çakılmıştır.

Gümülek Dağı (64) efsanesine göre zaman zaman yağmur yağdırmak için bu dağdaki türbe ve mağaraya gidilerek ziyaret edilir, kurban kesilir, etleri orada bulunanlara dağıtılır.

Gelincik Ana Efsanesi II (82)'de her göç başlangıcında onun kabri başında, kurbanlar kesilir ve dualar edilir.

Kırklar Dağı III (92)'e göre o civardaki köyler her yıl Kırklar Dağı'na çıkar, adak adayıp kurban keserler.

Kırklar Dağı V (94)'e göre adaklar kesilip dualar okunur, dilekler 40 güne varmadan gerçekleşir.

Sultan Ana (99) efsanesine göre bu yatırlara yaylaya çıkış ve iniş mevsimlerinde gidilerek kurbanlar kesilir, dualar edilir, adaklar adanır.

Şeme Dağı (100) efsanesine göre köylüler Şeme Dağı'na gelerek kurbanlar keserler, Alevî/Bektaşî geleneğine uygun törenler yaparlar.

Aptal Dağı (113) efsanesine göre bölge halkı, yağmur duası için oraya çıkar, kurbanlar kesip dua ederler.

Yülük Dağı Türbesi (130) efsanesine göre buraya gelen köylüler burada kurban keser ve sohbetle bulunurlar, sağ salim tekrar geriye dönmek için topluca duada bulunurlar.

T. CİNSİYET

a. Âşık olma

Gelincik Dağı ve Mastluğ (10) efsanesine göre başka bir ağanın oğlu kızı görünce ona vurulur.

Karacadağ Efsanesi I (21)'e göre yanında marangozluk yapan delikanlı beyin kızına âşık olur.

Karacadağ Efsanesi IV (22)'e göre beyin yanında marangozluk yapan bir delikanlı beyin kızına âşık olur.

Gâvur Dağları II (47)'ye göre düğünü tasarlarken kıza âşık olan çoban silahlanıp çadırın önüne gelir.

Küçükferyat ve Büyükferyat Dağları (68) efsanesine göre aşiret beylerinin kızı ve oğlu birbirine âşık olurlar.

Suzan Suzi ve Kırklar Dağı (122) efsanesinde Suzi ile Adil birbirlerine âşık olur.

Ziyaret Dağı (132) efsanesine göre bu kız zamanla, bir gence âşık olur.

b. İlk görüşte âşık olma

Amanos Dağı (36) efsanesinde Osman ile Gülbahar birbirlerine ilk görüşte âşık oldular.

Amanos Dağları (37) efsanesinde Osman ile Gülbahar birbirlerine ilk görüşte âşık oldular.

c. Sevgililerin karşılaşması

Suzan Suzi ve Kırklar Dağı (122) efsanesine göre kız Kırklar'a gittiğinde Adil de oraya gider, dağın arkasında Suzi ile Adil gizlice sevişir.

ç. Ümitsiz aşk

Gelincik Ana Efsanesi III (83)'te Yörük Beyi'nin güzeller güzeli bir kızı vardır. Bu kız orada bir çobana, çoban da kıza âşık olur. Birbirlerine söz verirler lakin kızın babası "Bey kızını, beye yaraşır." deyip kızını başkasına verir.

Gelincik Ana Efsanesi IV (84)'te ise birbirlerini deliler gibi seven iki genç aralarında söz keserler. Fakat kızın ailesi oğlana kızını vermez. Bir süre sonra ise kızını başka köyden birisine verirler.

d. Aşkta kız zengin oğlan fakir

Karacadağ Efsanesi (21)'ne göre beyin yanında marangoz olarak çalışan yoksul bir delikanlı, beyin kızına âşık olmuş.

Karacadağ Efsanesi IV (22)'te marangozluk yapan delikanlı günün birinde konakta pencere yaparken Bey'in kızını görür ve kıza âşık olur.

Gelincik Ana Efsanesi IV (84)'te birbirlerini deliler gibi seven iki genç aralarında söz keserler. Oğlan, kızını ailesinden istemek üzere annesini dünürünü gönderir. Fakat kızın ailesi oğlanın fakir olduğunu gerekçe göstererek kızını vermez.

e. Aşkta rakip

Süpürgeç Dağı ile Karadağ (57) efsanesine göre vaktiyle Süpürgeç ile Karadağ iki arkadaş imişler. Gönül bu ya, ikisi de aynı genç kıza âşık olmuşlar, aralarında bir rekabet başlamış.

Gelincik Ana Efsanesi III (83)'te Bey'in kızını bir çobana âşık olur, çoban da kıza. Birbirlerine söz verirler. Bu aşk sürüp giderken yayla yolundan geçen başka bir Yörük Beyi'nin oğlu da kıza bir görüşte vurulur.

f. Evlenme şartları

Karacadağ Efsanesi (21)'nde Bey: "Eğer oğlun bu ejderhayı öldürür, o kılıcı da geri getirirse kızımı ona veririm." demiş.

Karacadağ Efsanesi IV (22)'te Bey: "Eğer senin oğlun gider o ejderhayı öldürür ve o kılıcı alıp gelirse o zaman kızımı ona veririm." demiş.

Amanos Dağı (36) efsanesinde kızın babası kızını Osman'a vermeye sonunda bir şartla razı oldu. Osman'dan Amanos Dağı'nın bir yerinden bir geçit açmasını istedi.

Amanos Dağları (37) efsanesinde ihtiyar heyeti Gülbaharı'ı vermek için Osman'a bu dağların bir yerinden geçit açmasını şart koşar.

g. Düğün merasimi

Gelincik Dağı ve Mastluğ (10) efsanesinde kırk gün kırk gece masallardaki gibi düğünler yapılmış, iki yanık sevdalılar böylece evlenmiş.

Anamas II (40) efsanesinde büyük bir düğün yapılmış ve geline taşıyamayacağı kadar çok altın takı takılmış.

Artos Dağı (59) efsanesinde yeniden düğün dernek kurarlar, böylece aralarındaki kavga biter, geçimsizlik sona erer.

Kızkapan (65) efsanesine göre düğün günü kız, oğlan evine getirilirken Ermeniler atın önünü keserek elleri kınalı gelini kaçırlar.

Gelincik Ana Efsanesi III (83)'te anlı şanlı bir düğünden sonra kız, bey oğluyla evlenir.

Gelincik Ana Efsanesi IV (84)'e göre köyde, kızın düğünü olur ve gelin alayı gelini ata bindirip hareket eder.

Üç Kardeşler (Melek, Sultan, Gelincik) (101) efsanesine göre Sultan ile Gelincik'in düğünleri yapılmış, gelin alayı düzülüp dağlara doğru yola çıkmış.

V. DİN

a. Kutsal Dağlar ve tepeler

Ali Dağı / Ali Dede (73) efsanesine göre Ali Dağı, Gemerek ilçesindeki kutsal bir dağdır.

Fıdıl Dağı / Fidan Baba (79) efsanesine göre Fıdıl, kutsal bir dağdır.

Şeme Dağı (100) efsanesine göre Şeme Dağı bilhassa Saraç köylülerince çok kutsal bir yer olarak kabul edilir. Şeme Baba, darda kalanların imdadına yetişen bir alperendir.

Honaz Dağı (109) efsanesine göre yöre halkı bu ölümün sebebini adamın Honaz Dağı'nı dinlememesine ve ona yaptığı saygısızlığa bağlamaktadır.

Babadağ Efsanesi II (125)'ye göre köy halkı yağmur yağmadığı için Babadağ'ın rahatsız olduğuna ve inlediğine inanır.

Babadağ Efsanesi III (126)'e göre Babadağ peygamberimizin dağıymış bu dağ Hıra Dağı'nın bir eşiymiş, ona emsalmiş. Onun için Kurtuluş Savaşı yıllarında düşmanlar o dağdan bu tarafa geçememişler, dağ onları engellemiş.

Ziyaret Dağı (132) efsanesine göre bu dağ bugün de sırrı çözülemeyen durumlarını korur. Çeşitli zamanlarda bazı insanların tünelden çıkarak çeşmede abdest aldıkları, tekrar içeri girdikleri söylenir.

Ziyaret Dağı (Yarhisar) (133) efsanesine göre dağ, kutsallığını eteklerinde bulunan bir mağaradan almaktadır.

b. Kutsal ağaç

Armelit Dağı (28) efsanesine göre Göstembil'de öyle büyük bir kavak ağacı varmış ki kavağın belini ip dolamazmış.

Top Dağı (58) efsanesine göre Top Dağı'nın üzerindeki bütün ağaçlar kesildiği halde sadece bir çam ağacı kesilmemiş. Altında oturulamaz, çekinilir. Yanına yaklaşılmaz. Halk kesilmemesi gerektiğine inanır.

Dede Dağı (75) efsanesinde arabacının birisi Dede Dağı'ndan odun kesip bir kısmını evine getirir. Sabahleyin adam eli ayağı çarpılmış, ağzı eğrilmiş vaziyette uyanır. Kesilen odunlar hemen yerine götürülüp bırakılınca adam düzelir ama bir gün sonra da hemencecik ölür.

Geyikli Baba (85) efsanesine göre Keşiş Dağı yakınlarında yaşayan Geyikli Baba, omuzuna aldığı kavak ağacını Bey'in sarayının avlusuna diker. Orhan Gazi'ye haber verilir, geldiğinde ağaç çoktan dikilmiştir. Derviş, "Bu bizim kutlamamız oldukça ama dervişlerin duası senin ve neslin için makbuldür." diyerek dua edip gider.

Kazancığın Karababa (90) efsanesinde yakınlarında hiçbir ardıç ağacı olmasına rağmen Karababa türbesinin etrafı ardıç ağaçlarıyla doludur. Bu ağaçları Karababa'nın bizzat dikmiş olduğu söylenmekte, ağaçlardan bir dal dahi koparanların başlarına büyük musibetler geldiği anlatılmaktadır.

Kazancığın Karababa (90) efsanesine göre ziyaretin yanında çam ağaçları vardır. Bu ağaçlardan kesilmez, alet yapılmaz, yakacak olarak kullanılmaz.

c. Kurban olarak hayvanlar

Gelincik Dağı ve Mastluğ (10) efsanesine göre ilkbaharda herkes maşatluğa gider, dilekler diler, adaklar keser.

Baydığın Dağı (42) efsanesine göre adak yeri Büyük Baydığın Tepesi üzerindedir.

Çengelli Dağı (61) efsanesine göre zirveye yakın yerde ayrıca koyunların kesilip yüzülmesi için kayalara çengeller çakılmıştır.

Gümülek Dağı (64) efsanesine göre yörede zaman zaman yağmur yağdırmak için bu dağdaki türbe ve mağara ziyaret edilir ve orada kurban kesilir.

Gelincik Ana Efsanesi I (81)'e göre kıtlık ve kuraklık olduğu yıllarda ellerine aldıkları odun parçalarını göle doğru fırlatarak yağmur duası yapılır.

Kırklar Dağı III (92) efsanesine göre o civardaki köyler her yıl Kırklar Dağı'na çıkar, adak adayıp kurban keserler.

ç. Namaz

Anamas Dağı (38) efsanesine göre darağacına giden hırsız abdest alıp iki rekât namaz kılmıştır.

Ali Dağı / Ali Dede (73) efsanesinde Ali Baba'nın abdest almak için dağdan indiği, gözeden abdest aldıktan sonra mezarının başında namaz kıldığı söylenmektedir.

Hasan Dağı'ndaki Söylentiler I (87)'e göre Hasan Baba imamlık cübbesini giyerek cematin önünde namaza durmuş. Kendinden geçmiş, cemaatı unutmuş, namaz vakitlerini birbirine ulayıvermiş.

İda (Kaz Dağı) Efsanesi (103)'ne göre Sarıkız'ın dağın tepesinden elini uzatarak körfezden tasını doldurup, kendisine uzatmasıyla adamcağız şaşkına döner. Kızının erdiğini anlar, önünde namaz kılar.

Bolkar Dağı (108) efsanesine göre günlük hayatında namaz kılmayan tahtacı bu olaydan sonra namaz kılmaya başlar.

Evlialar Dağı (117) efsanesine göre yaz sıcaklarının etkili olduğu zamanlarda gelenler bu ağaçların gölgesinde namaz kılarlar.

Dua Dağı (128) efsanesine göre halk hâcet namazı kıldıktan sonra, hacıları ve gençleri yolcu etmektedir.

Yülük Dağı Türbesi (130) efsanesine göre köylüler, yaylaya çıkışlarında ve yayladan sahile dönüşlerinde orada topluca iki rekât namaz kılarlar.

d. Dua

Anamas Dağı (38) efsanesine göre idama mahkûm edilen delikanlı “Yâ Rabbim, benim günahım olmadığını bilirsin. Ben masum bir çocukken anamın zoru ile bu yollara düştüm. Yâ Rabbim, beni asma, anamı as.” diye dua eder.

Ali Dağı / Ali Dede (73) efsanesine göre onlar da bir ucu yanmış odunları “Allah'ım bize mezar yerlerimizi göster” diyerek almış, bir ok alıp ucunu meşale yapar ve teker teker okları fırlatırlar.

Fıdıl Dağı / Fidan Baba (79) efsanesine göre kadın bir gün dağa çıkıp “Fıdıl Baba, bana bir evlat ver de tek sağır dilsiz olsun.” demiş.

Gafır Dağı Efsanesi (80)'ne göre Gafır, burada Allaha emanetini alması için dua etmiş.

Gelincik Ana Efsanesi I (81)'e göre gelin, “Allah’ım canımı al, bu çileden kurtar.” demiş.

Gelincik Ana Efsanesi III (83)'e göre gelin ellerini havaya kaldırarak: “Allah’ım, sevdiğime kavuşamadıktan sonra benim canımı niye almadın?” diye dua eder.

Geyikli Baba (85) efsanesine göre derviş, “Bu bizim kutlamamız oldukçadır ama dervişlerin duası senin ve neslin için makbuldür.” diyerek derhal dua etti.

e. Abdest alma

Anamas Dağı (38) efsanesine göre darağacına giden hırsız abdest alıp iki rekât namaz kılar.

Ali Dağı / Ali Dede (73) efsanesinde Ali Baba, abdest almak için dağdan iner ve gözeden abdest aldıktan sonra mezarının başında namaz kılar.

Kazancığın Karababa (90) efsanesine göre ziyaretin yanından su akar. Bu suyla abdest alınır, banyo yapılır.

Ziyaret Dağı (132) efsanesinde ise çeşitli zamanlarda bazı insanların tünelden çıkarak çeşmede abdest aldıkları, tekrar içeri girdikleri söylenir.

f. Cami

Geyikli Baba (85) efsanesine göre derviş vefat edince Orhan Gazi oraya bir türbe, yanına da bir tekke, bir de cami yaptırır. Buraya da Geyikli Baba Zaviyesi denir.

Hasan Dağı’ndaki Söylentiler I (87)'e göre Hasan Baba’ya halk, “Sana bir mescid yaptırırım, imamlık edersin.” diye yalvarır.

g. Türbeler

Hodul Dağı (49) efsanesine göre dağın eteğinde derenin içinde bir yatır vardır. Yatırın yanındaki alıç ağacına fitık olanlar gelir, gömleğini asar, dilekte bulunur, şifa diler.

Gümülek Dağı (64) efsanesine göre bu dağda Eshab-ı Kehf'teki yedi uyurların üçünün mezarı vardır. Yörede zaman zaman yağmur yağdırmak için bu dağdaki türbe ve mağaraya gidilerek ziyaretler yapılır, kurbanlar kesilir.

Erengüruh Dağı, Yatağan ve Hasanşeyh Köyleri (77) efsanesine göre bu erenin adı geçen köyde türbesi vardır.

Etyemez Dağı (78) efsanesine göre havalar kurak gittiği zaman yağmur duasına çıkılmadan önce Etyemez Baba'nın türbesine uğranıp Baba'ya dua okunduktan sonra yağmur duası için Etyemez Dağı'na çıkarılır.

Geyikli Baba (85) efsanesine göre o derviş vefat edince, Orhan Gazi üzerine türbe, yanına bir tekke, bir de cami yapıtı.

Kazancığın Karababa (90) efsanesine göre Yedi Kardeşler'den ikincisinin türbesi, Şarkışla'nın kuzeyine düşen Turna Dağı'nda bulunmaktadır. Karababa türbesinin etrafı ardıç ağaçlarıyla doludur. Bu ağaçları Karababa'nın bizzat dikmiş olduğu söylenmektedir.

Kırklar Dağı III (92)'e göre Kırklar'dan birinin türbesi Kırklar Dağı'nın üstündedir.

Kırtıl Dağı II (96) efsanesine göre kaybolan bir öküz, Dede'nin türbesinin olduğu yerde su içerken bulunmuş.

Evliya Dağı - Çoban'ın Karısı (116) efsanesine göre dağın başına kadın için ağaçtan bir türbe yaparlar.

Hüseyin Gazi Dağı (119) efsanesine göre Hüseyin Gazi Dağı'nın zirvesine yakın Hüseyin Gazi Türbesine, eski tekke harabesine ziyaretçiler gelmektedir.

Beşparmakdağı (127) efsanesine göre rüyasında cübbeli, ak sakallı bir ihtiyar gelerek türbesinin bulunduğu yeri söyleyip kendisini ziyaret etmelerini ister.

Köse Dağı ve Köse Baba (129) efsanesine göre Köse Dağı'ndaki Köse Baba'nın türbesi ziyaret edilir.

Yülük Dağı Türbesi (130) efsanesine göre dağın zirve noktasında bu dağın üzerinde bir türbedir, burada mezar olduğu tahmin edilen taşlar vardır.

Habib Neccar Kıssası Dağı (136) efsanesine göre Habib Neccar'ın bu dağda ölmesi inanişından dolayı buraya defnedilmiş ve türbe yapılmıştır.

ğ. Türbelerde kerametler

Fıdıl Dağı / Fidan Baba (79) Çocuğu olmayan kadının birinin Fıdıl Dağı'na çıkıp "Fidan Baba, bana bir evlat ver de tek sağır dilsiz olsun." dedikten sonra o kadının sağır ve dilsiz bir oğlunun dünyaya geldiğine inanılır.

Kazancığın Karababa (90) efsanesine göre hasta olarak gelenlerin yatması için bir yer yapılmıştır. Hasta burada yatırılır, uyanıncaya kadar kendi haline bırakılır. Rüyasında buradaki zatı görür, şifa bulur. Savaş sırasında buradaki ağaçlar devrilmiş, taşlar derelere dolmuştur. Savaştan sonra bu ağaçlar ve taşlar eski halini almıştır.

Beşparmakdağı (127) efsanesine göre halk toplanıp yağmur duasına türbeye gidip geldikten sonra yağmur yağar.

h. Türbelerde adak

Gelincik Dağı ve Mastluğ (10) efsanesine göre her yıl ilkbaharda herkes maşatluğa gider, dilekler diler, adaklar keser.

Akdağ Erenleri II (72) efsanesine göre Akdağ Baba'nın mezarı dağın zirvesindedir, toplama taşlardan yapılmıştır. Adak yeri yakınındaki bir taşta Hz. Ali'nin atının izleri vardır.

Döldür Dağı (76) efsanesine göre toplama taşlardan ibaret adak yeri Döldür Dağı'nın tepesindedir.

Gelincik Ana Efsanesi I (81)'e göre bu yaylaya göçen obalar, Gelincik Ana'nın kabrinin başında adak adayıp, dilek dilerler.

Kırklar Dağı III (92)'e göre Kırklar'dan birinin türbesi Kırklar Dağı'nın üstündedir. O civardaki köyler her yıl Kırklar Dağı'na çıkar, adak adayıp kurban keserler.

Kırklar Dağı V (94)'e göre dağda kırk erenlerin ruhunun dolaştığına inanılır. Adaklar kesilip dualar okunur; her türlü dilek dilenebilir. Dilekler 40 güne varmadan gerçekleşir.

Sultan Ana (99) efsanesine göre bugün her biri yüksek tepelerde bulunan bu yarıtlara, yaylaya çıkış ve iniş mevsimlerinde, kurbanlar kesilir, dualar edilir, adaklar adanır.

Hüseyin Gazi Dağı (119) efsanesine göre Hüseyin Gazi Türbesine ziyaretçiler gelmekte ve o çevreye yakın çalılara bez bağlamakta, mağara ve kuyuyu ziyaret etmekte, dilek dilemekte ve adak adamaktadırlar.

Suzan Suzi ve Kırklar Dağı (122) efsanesine göre bir Süryani zengin ailenin hiç çocukları olmuyormuş. Kadın, Kırklar Ziyareti'ne gelip dilek dilemiş, adak adanmış, bir kızı doğmuş.

Babadağ Efsanesi I (124)'e göre bu adak yerine getirilmezse başlarına bir felaket geleceğine inanırlarmış.

Ziyaret Dağı - Nurilik (144) efsanesine göre yatıra Nurilik, yatırın bulunduğu dağa da Ziyaret Dağı denmekte; gelenler adaklarını kesip, mum yakarlar ve ağaca bez bağlayıp dilekte bulunurlar.

i. Hazreti Hızır

Yamanlar Dağı Efsanesi (5)'ne göre çok eski tarihlerde günlerden bir gün, bu Yamanlar köyüne ak saçlı ak sakallı bir ihtiyar derviş gelmiş.

BesparmAkdağı (127) efsanesine göre bir zamanlar büyük bir kuraklık olur. Küçük bir kız çocuğu bir rüya görür. Rüyasında cübbeli, ak sakallı bir ihtiyar gelerek türbesinin bulunduğu yeri söyleyip kendisini ziyaret etmelerini ister.

Süphan Dağı'ndaki Geyik Efsanesi (143)'nde ise çobanlık eden delikanlı, günün birinde dağın eteklerinde keçilerini yayarken uyuya kalır. Düşünde ak sakallı, kır atlı bir ermiş sırtını sıvazlar. Uyanınca ak sakallı, atlı bir dervişin doludizgin uzaklaştığını görür. Daha önce uyanmadığına yazıklanırken, ermiş döner: "Senin ölümün insan eliyle olmayacak. Senin sırtını insanoğlu yere getiremeyecek." der ve yiter.

1. Derviş

Yamanlar Dağı Efsanesi (5)'ne göre ihtiyar derviş yakın bir zamanda bu köyde çıkacak bir tufandan söz etmiş: "Kızım, yakın bir gelecekte bu köyde bir tufan çıkacak, hiç kimse kurtulamayacak. Sen çocuğunu al ve bu köyden uzaklaş ama ne olursa olsun, insanların çılgınlıklarına ve yalvarmalarına rağmen arkana dönüp bakma." demiş ve oradan ayrılmış.

Durdağı II (30) efsanesine göre Abdal Musa Sultan ve kırk dervışı ateşe davet edildikleri an kendisini takip eden kırk dervişin arkasından dağlar ve taşlar da yürümeye başlar.

Yılanlı Dağı (70) efsanesine göre bir derviş, zeki ve akıllı bir adammış.

Geyikli Baba (85) efsanesine göre Keşiş Dağı yakınına bir nice dervişler gelerek karar etmişlerdi. Ama içlerinde bir derviş vardı, gider dağda geyikciklerle yürürdü.

Kırklar Dağı IV (93) Kırklar Dağı'nda kırk derviş yaşarmış. Bunlar her gece arabana (bir çeşit tef) çalıp, zikrederlermiş.

j. İmam

Hasan Dağı'ndaki Söylentiler I (87)'e göre Hasan Baba, Horasan pîrlerindenmiş. Düşmüş yollara Kayseri'ye kadar gelmiş. Halk, "Sana bir mescid yaptırırım, imamlık edersin." diye yalvarmış.

k. Erenler

Deveci Dağı I (9) efsanesinde veli: “O kadın bir günlüğünü düşünmüyor da sen üç beş seneyi nasıl düşünüyorsun inançsız adam? Allah, seni taş kessin.” der. Adam orada develeriyle beraber taş kesilir.

Akdağ Erenleri II (72)’de Akdağ’ın başında Akdağ Erenleri yatmaktadır. En büyükleri Akdağ Baba’dır.

Çile Dağı (74) efsanesine göre dağa bu adın verilmesi, bu dağda medfun [gömülmüş] bir veli ile ilgilidir. Bu şahıs Çile Baba adıyla bilinmektedir.

Döldür Dağı (76) efsanesinde inanışa göre bu sembolik mezarlarda “Gaip erenleri / Anadolu evliyalari” yatmaktadır.

Erengüruh Dağı, Yatağan ve Hasanşeyh Köyleri (77) efsanesinde ise aralarında Mevlâna Celâleddin-i Rûmî’nin de bulunduğu birkaç kişiden meydana gelen bir erenler grubu Horasan taraflarından yola çıkar.

Hasan Dağı’ndaki Söylentiler III (89)’te Hasan Dağı’nda yaşayan münzevi bir veli, Kayseri’de küçük bir dükkânda kunduracalık eden bir başka veliyi ziyarete karar vermiş.

Kırklar Dağı V (94)’e göre dağda kırk erenlerin ruhunun dolaştığına inanılır, herhangi bir mezar yoktur.

Aptal Dağı (113) efsanesine göre Akdağ’da yedi evliya varmış.

Evliyalar Dağı (117) efsanesine göre ise eskiden bu dağda ermiş kişilerin yaşadığına inandıkları için dağın adına “Evliyalar Dağı” demişler.

l. Erenlerin görünen olağanüstülükleri

Büyük Ağrı, Küçük Ağrı ve Murat Suyu (8) efsanesine göre cuma geceleri Büyük Ağrı’dan ince bir ışık yakılır, o gece dağdan inilti gelir.

Alaca Dağ ve Kohu Dağı (25) efsanesine göre Alaca Dağ ve Kohu Dağı birbirlerine karşılıklı şimşekler gönderirler.

Durdağı II (30) efsanesinde Sultan ve Kırk Derviş'i ateşe doğru yürümeye başlayınca arkasından dağlar, taşlar ve ağaçlar da yürür. Durdağı'nın yürümesiyle Gencali şehri batır, pek çok insan ölür.

Akdağ Erenleri II (72)'ye göre zaman zaman Akdağ Baba ile Bezirgan Baba'nın kudret topuyla selamlaştıklarına inanılır.

Ali Dağı / Ali Dede (73) efsanesinde Ali Baba'nın abdest almak için dağdan inip dağın eteğindeki gözeden abdest aldıktan sonra mezarının başında namaz kıldığı söylenir.

Dede Dağı (75) efsanesine göre bu dağdan odun toplayan birisi odunları evine götürürken arkasından birisinin "ağaçlarımı götürme" diye birkaç kez seslendiğini duyar.

Fıdıl Dağı / Fidan Baba (79) efsanesine göre Fıdıl Dağı'ndaki Fidan Baba ile Koca Saçlı birbirlerine kudret topu ile haber gönderirlermiş. Yine inanişâ göre Fıdıl Baba ile Yazıköy'deki Hıdırellez ziyareti kutsal günlerde kudret topu ile selamlaşmış.

Hasan Dağı'ndaki Söylentiler I (87)'e göre Hasan Baba tekrar namaza durur. Bu sefer namaz surelerini okumak yerine cemaatin kalplerini okumaya başlar. Bunun üzerine namazı bırakan kaçar.

Hasan Dağı'ndaki Söylentiler III (89)'e göre Hasandağlı veli, bir öğle sıcaklığında mendiline kar doldurup dağdan inerek şehire girer. Kunduracı velinin dükkânını bulur, kar dolu mendilini tavana asarak bir köşeye oturur. Kunduracı da ocaktan bir tutam kömür ateşi alır o da bir mendile koyarak tavana asar.

Kazancığın Karababa (90) efsanesine göre savaş sırasında buradaki ağaçlar devrilir, taşlar derelere dolar. Savaştan sonra bu ağaçlar ve taşlar eski halini alır. Yine bu efsaneye göre bir gece yine kazı yaptıktan sonra arkadaşlarından birini orada bı-

rakan altın arayıcıları, arkadaşlarının anlattıklarıyla dehşete düşerler. Çünkü yedi kişi gelerek attıkları kaya parçacıklarını eski yerlerine koyarak, kazdıkları çukuru aynı top-rakla yeniden kapatırlar.

Kırtıl Dede III (97)'e göre 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında buradan Rum-ların üzerine doğru top atışı yapıldığı söylenir.

Sultan Ana (99) efsanesine göre İstiklâl Savaşı'nda, Yunanlılara karşı bu tepe-lerden top atışı yapılarak düşmana büyük kayıplar verildiğine inanılır. Bu yatırlar ço-banlar tarafından bozulmak istenmişse de çobanların başına felaketler gelmiş yatırlar da eski haline gelmiştir.

Babadağ Efsanesi I (124)'e göre Babadağ'dan zaman zaman sesler gelir. Bu sesi duyanlar Babadağ'ın homurdandığını ve adak istediğini anlar.

Köse Dağı ve Köse Baba (129) efsanesine göre Kore Savaşı ve Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında dağdan seslerin geldiği, akşamları ışıkların saçıldığı söylenir.

Ziyaret Dağı (132) efsanesinde çeşitli zamanlarda bazı insanların tünelden çı-karak çeşmeden abdest aldıkları, tekrar içeri girdikleri söylenir.

Koçan Dağı ve Küçük Ziyaret (140) efsanesine göre perşembe akşamları, bay-ram ve kandil gecelerinde Koçan Dağı'nın köye bakan yamacında bir ışığın veya ate-şin yandığı, ateşi takip etmek isteyenlerin buna ulaşamadıkları söylenmektedir.

Ziyaret Dağı - Nurilik (144) efsanesine göre ise köylü derhal oraya bir mezar kazarak şehidi gömmüş ve başucuna da bir söğüt dikmiş. Günler geçtikçe söğüdün kenarına geceleri ışık belirmeye başlamış.

m. Erenlerin kutsallaştırılması

Ali Dağı / Ali Dede (73) efsanesine göre temiz kalpli insanlar zaman zaman Ali ve Celi Dede'nin hayallerini görürler. Çevrede Ali ve Celi Dede'nin hayallerini gören bir kaç kişi bilinmektedir.

Fıdıl Dağı / Fidan Baba (79) efsanesine göre Fıdıl Dağı'na adını veren Fıdıl Baba'nın mezarı dağın zirvesindedir. Yöre halkı onun Erikli köyünde yatırı olan Koca Saçlı (Seyyit Resul Baba) ile arkadaş olduğuna inanır. Burayı çocuk sahibi olmak isteyenler ziyaret ederler.

Gafır Dağı Efsanesi (80)'ne göre elindeki değnek yeşererek incir ağacı olmuş. O günden sonra bu dağa Gafır Dağı denmeye başlanmış. Kutsal gözüyle bakılan incir ağacı da hâlâ dilek sahipleri tarafından ziyaret edilmektedir.

Şeme Dağı (100) efsanesine göre Şeme Dağı bilhassa Saraç köylülerince çok kutsal bir yer olarak kabul edilir. Şeme Baba, darda kalanların imdadına yetişen bir Alperen'dir.

İda (Kaz Dağı) Efsanesi (103)'ne göre bu gömü Türkmenlerce kutsal sayılmaktadır.

Babadağ Efsanesi III (126)'e göre Babadağ, bu bölgede kutsal olarak değerlendirilir.

BeşparmAkdağı (127) efsanesine göre Şarkışla yöresinde kutsal olarak bilinen yedi kardeşten birinin BeşparmAkdağı'nda yattığına inanılır. Ne zaman yağmur yağması istenirse, türbeye gitmek âdet haline gelmiştir.

Ziyaret Dağı(Yarhisar) (133) efsanesine göre dağdaki mağarada bir yatır vardır, kutsallığı buradan gelir.

n. Güçlü melekler

Evrenli Dağı (63) efsanesine göre bu dağa büyük bir ejderha gelmiş. Fakat ejderhanın köy halkına zarar vereceğini gören melekler bu duruma razı olamazlar, hemen köyün daha aşağılarına inmeden ejderhayı göğe çekerler.

o. Dinî inanışlar

Top Dağı (58) efsanesine göre Top Dağı'nın üzerindeki bütün ağaçlar kesildiği halde sadece bir çam ağacı kesilmemiş. Halk kesilmemesi gerektiğine inanır.

Evrenli Dağı (63) efsanesine göre köylülerin inanışına göre ejderhanın inebildiği yerler siyahlaşır ve orada ot bitmezmiş.

Ali Dağı / Ali Dede (73) efsanesine göre temiz kalpli insanlar zaman zaman Ali ve Celi Dede'nin hayallerini görürler.

Kırklar Dağı III (92) efsanesine göre Kırklar Dağı'nın karşısında bir su kaynağı vardır. İnanışa göre bu su, mart ayının 9'uncu günü patlar (gözeye su gelir). Bu suyun Kırklar'dan atılan bir topla patladığını köylüler duyarılmış.

Kırklar Dağı V (94)'e göre kırk kişiden biri ölse, ölürken kalbi temiz birini de yanında götüreceğine inanırlar.

Honaz Dağı Efsanesi (109)'ne göre yöre halkı bu ölümün sebebini adamın Honaz Dağı'nı dinlememesine ve ona yaptığı saygısızlığa bağlamaktadır.

Babadağ Efsanesi I (124)'e göre Babadağ'daki babaya bir adağı olan varsa hemen gidip adağını yerine getirirmiş, bu adak yerine getirilmezse başlarına bir felaket geleceğine inanırlarmış.

Babadağ Efsanesi II (125)'ye göre köy halkı yağmur yağmadığı için Babadağ'ın rahatsız olduğuna ve bu iniltiyi onun için çıkardığına inanır.

Babadağ Efsanesi III (126)'e göre Babadağ peygamberimizin dağıymış bu dağ Hira Dağı'nın bir eşiymiş, ona emsalmiş.

Köse Dağı ve Köse Baba (129) efsanesinde halkın inanışına göre I. Dünya Savaşında Ruslar, Çardaklı'ya geldiklerinde zirveden topların patladığı, Kore Savaşı ve Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında dağdan seslerin geldiği, akşamları ışıkların saçıldığı söylenmektedir.

Ziyaret Dağı (132) efsanesine göre yaylacılar her yıl yaylaya geldiklerinde sürülerini alarak tepeye çıkar, o bahtsız kızın hatırına kurban keserler. Böylece koyunlarının hastalanmayacağına ve zarar görmeyeceğine inanırlar.

Ziyaret Dağı (Yarhisar) (133) efsanesine göre burayı ziyaret ettikten sonra yanlarında getirdikleri tavuk, horoz, hindi veya kazı pişirip yerler, böylece isteklerinin yerine geleceğine inanırlar.

Koçan Dağı ve Küçük Ziyaret (140) Koçan Dağı'nda inanişaya göre perşembe akşamları, bayram ve kandil gecelerinde bir ışığın veya ateşin yandığı söylenmektedir.

ö. Şehit olma

Baydıgın Dağı (42) efsanesine göre Hüseyin Gazi'nin askerleri çok şehit vermelerine rağmen Rum askerlerini yener. Dağda şehit olanlar arasında Bahaddin adında bir yiğit vardır.

Çökelez Dağı I (43)'e göre Ellez'in komutanı düşmandan kendisini koruması için arkasından "Çök Ellez, çök Ellez!" diye bağırır, Ellez olduğu yere çöker ve şehitlik mertebesine ulaşır.

Kızıldağ Baba (98) efsanesine göre bu kahraman Rumlarla savaşırken yaralanır, bir kolunu kaybeder ve Kızıldağ eteklerinde şehit düşer.

Şeme Dağı (100) efsanesinde sözlü geleneklere göre Türklerin Anadolu'ya ilk gelişlerinde bu kardeşlerin öncü kuvvet komutanlarından olduğu, şimdiki anılan yerlerde şehit düştükleri söylencesi yaygındır.

Köse Dağı ve Köse Baba (129) efsanesine göre Selçuklu komutanlarından Köse Süleyman, Köseadağ Savaşında şehit düşer, oradaki bir dağın zirvesine gömülür.

Habib Neccar Kıssası Dağı (136) efsanesine göre Habib Neccar şehit edildikten sonra adı Silpius olan dağda Cebrail (a.s.) belirir.

Ziyaret Dağı - Nurilik (144) efsanesine göre ise Seyit Nuri köylüden şehit düştüğü yere kendisinin gömülmesini, başına da bir söğüt ağacı dikmesini ister.

p. Mekke'ye giderek hacı olma

Gafır Dağı Efsanesi (80)'ne göre Gafır Dağı civarındaki köylerden birinin ağası hacca gitmiş.

Munzur Dağı (105) efsanesine göre Munzur isimli bir adamın ağası hacca gitmiş.

W. KARAKTER ÖZELLİKLERİ

a. Gurur

Çökelez Dağı II (110) efsanesine göre Büyük Çökelez de: “Tabi, ben daha büyüğüm elbette bana inecek.” diye gururlanmış. Bu çok gururlandığı için Allah Nuh’un Gemisi’ni mütevazı olan küçük Çökelez’e indirmiş.

b. Merak

Gâvur Dağları II (47) efsanesine göre bu ses nedir diye merak eden kardeşler çadırdan dışarı çıkmışlar.

Köse Dağı (67) efsanesine göre kızın babası, Köse’yle yolda karşılaştıkları andan itibaren olan olayları anlatmaya başlamış. Köse meraklanmış, kapıyı dinlemeye başlamış.

Ali Dağı / Ali Dede (73) efsanesine göre üç kardeş zamanla yaşlanmışlar ve üçü de mezarlarının nerede olacağını merak etmişler.

Kaşmer Dağı Efsanesi (141)’nde ise çoban kendi kendine: “Günlerdir bu keçinin sürü ile beraber otlandığını görmediğim gibi sürüyü sulattığımda bunun su içtiğini de görmüyorum.” der. Bu düşünceler içinde yaşlı çobanın merak ve hayreti daha da artar.

c. Kıskançlık

Gâvur Dağları II (47) efsanesine göre aynı kıza âşık olan çoban konuşmaları duyunca çılgına döner, kıskançlıktan çıldırarak ard arda ateşler silahını.

Z. ÇEŞİTLİ MOTİF GRUPLARI

a. Renk formülleri: Beyaz

Yamanlar Dağı Efsanesi (5)’ne göre Yamanlar köyüne ak saçlı, ak sakallı bir ihtiyar derviş gelmiş.

Ağlayan Dağı (24) efsanesine göre batıdaki tepe cehennem taşlarından oluşmuş gibi kapkara, doğudaki pamuk gibi bembeyazdır.

Uğuz Çayırı ve Uğuz Dağı Efsanesi (107)'ne göre ak taştan olan masatın yarısı kırılıp çayıra saplanıyor.

b. Renk formülleri: Kırmızı

Kırmızı Gelin Dağı (4) efsanesine göre dağa bu isim, gelinin başörtüsü sebebiyle verilmiştir.

Büyük Ağrı, Küçük Ağrı ve Murat Suyu (8) efsanesine göre balıkların rengi de Murat'ın kanından ötürü hep kırmızıdır

Kırklar Dağı V (94) efsanesine göre Kırklar Dağı kayalık bir dağdır, toprağı kırmızıdır.

Süphan Dağı'ndaki Geyik Efsanesi (143)'ne göre her baharda kızın gömütü başında bir al, oğlanınkinin başında da bir mavi gül biter.

c. Renk formülleri: Siyah

Karacadağ Efsanesi IV (22)'te yörenin taşları kapkaradır, toprağı bile siyaha yakındır.

Ağlayan Dağı (24) efsanesine göre anlaşmak istemeyen kardeşin bulunduğu tepedeki taşlar, kayalar simsiyah; anlaşmak isteyen kardeşin bulunduğu tepe ise bembeyaz olmuş.

Kara Göbek Dağı (55) efsanesine göre dağa bu ad, onun siyah ve sivri olması sebebiyle verilmiştir.

Karacadağ Efsanesi II (56)'ye göre canavarın yakıcı soluğunun etkisiyle taşlar, kayalar bir cümle toprak yanarak simsiyah olmuş, dağın adı da bu siyah taşlardan dolayı Karacadağ olmuştur.

Süpürgeç Dağı ile Karadağ (57) efsanesinde söylenildiğine göre Süpürgeç'in attığı toprak Karadağ'ın yüzünü karartmış. Bugün Karadağ'ın yüzü siyahtır.

Evrenli Dağı (63) efsanesine göre ise köylülerin inancına göre ejderhanın inebildiği yerler sonradan siyahlaşmış, bugün oralarda ot bitmezmiş.

ç. Renk formülleri: Yeşil

Ölemez Dağı (32) efsanesinde bir yanda yemyeşil dağlar, bir yanda yeşilliğin ortasında maviyle yeşilin karıştığı ve ayakları denize bağlı Köyceğiz Gölü.

Amanos Dağı (36) efsanesine göre Amanos dağlarının etekleri ormanlık, yeşillik düz arazilerle kaplıydı.

Köse Dağı (67) efsanesinde dağın zirvesine çıkmışlar, her taraf yemyeşilmiş.

Munzur ile Keşiş (107) Erzincan Ovası da yıllarca ekilmediği için bugün yemyeşildir.

d. Renk formülleri: Mavi

Ölemez Dağı (32) efsanesinde bir yanda yemyeşil dağlar, bir yanda yeşilliğin ortasında maviyle yeşilin karıştığı ve ayakları denize bağlı Köyceğiz Gölü.

Gez Bel / Tecer Dağları (118) efsanesine göre Tecer Dağları, Orta Anadolu'nun sarp ve geçit vermeyen dağlarından biridir. Doğudan batıya doğru mavi bir şerit gibi uzanır.

Süphan Dağı'ndaki Geyik Efsanesi (143)'ne göre her baharda kızın gömütü başında bir al, oğlanınkinin başında da bir mavi gül biter.

e. Renk formülleri: Sarı

İda (Kaz Dağı) Efsanesi (103)'ne göre onun suyunda ay ışığında yıkanan kadınların saçları altın sarısı olurmuş.

f. Formülistik sayı: Bir

Kızkapan (65) efsanesine göre bir iki gün sonra oradan geçen çoban köpekleri kızın cesedini bulurlar.

Hasan Dağı'ndaki Söylentiler I (87)'e göre cübbesini giyerek cemaatin önünde namaza duran Hasan Baba bir saat, iki saat rükûa varmamış.

Hasan Dağı'ndaki Söylentiler III (89)'e göre Hasan Dağı'nda yaşayan münzevi bir veli, küçük bir dükkânda kunduracılık eden bir başka veliyi ziyarete karar vermiş.

Sultan Ana (99) efsanesine göre bu yaylalarda dördü erkek, biri kız beş kardeş yaşarlarmış.

Uğuz Çayırı ve Uğuz Dağı Efsanesi (107)'ne göre Uğuzun çayırını bu beğ, her yaz bir Uğuz'a biçtirir, Uğuz bu çayırın otunu bir günde biçer ve 300 yere yığın yaparmış.

Obrukdağ'daki Mağaranın Efsanesi (142)'ne göre mağaranın içinde ikiye ayrılan yolun birinde bir erkek, öbüründe bir kadın nöbet tutmaktadır.

g. Formülistik sayı: İki

Hasan Dağı ve Ekecik Dağı (12) efsanesine göre Hasan ve Ekecik iki kardeş-tir.

Ağrı Dağları (16) efsanesine göre Ağrı Dağları biri küçük, diğeri büyük iki kız kardeştir.

Akdağ Efsanesi (17)'ne göre dağa odun toplamaya giden iki öksüz kız kardeş kavga eder.

Büyük ve Küçük Ağrı (18) efsanesine göre vaktiyle Sürmeli Çukuru'nda iki kız kardeş varmış.

Ağlayan Dağı (24) efsanesine göre bu dağdaki tepeler ikiz kardeşlermiş.

Alaca Dağ ve Kohu Dağı (25) efsanesine göre bunlar iki genç kızdır.

Çiçekbaba - Babadağ Efsanesi (26)'ne göre Çiçekbaba ile Babadağ iki kardeşmişler.

Anamas Dağı (38) efsanesine göre darağacına giden hırsız abdest alıp iki rekât namaz kılar.

Süpürgeç Dağı ile Karadağ Efsanesi (57)'ne göre Süpürgeç Dağı ile Karadağ bir zamanlar aynı kıza tutkun iki delikanlıdır.

Kızkapan (65) efsanesine göre bir iki gün sonra oradan geçen çoban köpekleri kızın cesedini bulur.

Köse Dağı (67) efsanesinde koyun ikiz doğurur.

Tekeli Dağı (69) efsanesinde keçileri ürememe tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı bir yıl keçilerini dağda otlatırken sürüye iki teke karışır.

Küçükferyat ve Büyükferyat Dağları (68) efsanesine göre Büyükferyat ve Küçükferyat'ta yaşayan iki büyük aşiret vardır.

Kaşmer Dağı Efsanesi (135)'nde iki teneke altın.

Obrukdağ'daki Mağaranın Efsanesi (142)'nde ise mağaranın demir kapısı altında durup dinlenmeden birbirine sürtünüp bilenen iki kılıç vardır.

ğ. Formülistik sayı: Üç

Deveci Dağı II (1) efsanesine göre Bey, üç gece üst üste korkulu bir rüya görür.

Büyük Ağrı, Küçük Ağrı ve Murat Suyu (8) efsanesine göre Tendürek'te Murat'ın ölümü hadisesinden üç gün sonra dağın karnından uzun bir su çıkararak akmaya başlar.

Taşbaş Dağı (13) efsanesinde üç kız kardeş saçlarını tararken, uzaktan yedi delikanlının geldiğini gördüklerinde namuslarına hâlel gelmesinden korkarak taş kesilmek isterler.

Gümülek Dağı (64) efsanesine göre Gümülekten Dedeveli'ne üç sefer top atılır, bu da kırk yılda bir olur.

Gelincik Ana Efsanesi I (81)'nde üç odun parçasının toprağın altında hâlâ yandığını gören gelin, ateşi alır ve ateş isteyen kaynatasına götürür.

İda (Kaz Dağı) Efsanesi (103)'ne göre Sarıkız'ın gömüsü Türkmenlerce her yıl eylül ayında ziyaret edilir, üç gün üç gece törenler düzenlenir.

Çadır Dağı (134) efsanesine göre eskiden büyük bir sürü sahibi üç kardeş yaşamış.

Karacadağ Efsanesi III (139)'e göre üç kalaycı Karacadağ'da konaklayan göçerlerin kaplarını kalaylamaya gider.

h. Formülistik sayılar: Dört

Gâvur Dağları (46) efsanesine göre kızın belalı beş kardeşin en küçüğü hariç dört tanesinin cenazesini yan yana sermiş.

Gelincik Ana Efsanesi I (81)'de ülkenin dört bir yanından bu yaylalara gelen göçerler vardır.

i. Formülistik sayı: Beş

Gâvur Dağları I (46) efsanesine göre ünleri dilden dile dolaşan beş tane aslan gibi delikanlı, beşi de yavuz, beşi de yakışıklıdır.

Gâvur Dağları II (47) efsanesine göre Osmaniye'nin yakınında yükselen du-manlı dağlarda yaşayan Türkmen aşiretlerinin birinde beş erkek çocuklu bir aile yaşamış, beş erkek kardeşi herkes tanımış.

Sultan Ana (99) efsanesine göre zirveler adlarını bu beş kardeşin adlarından alır.

ı. Formülistik sayı: Altı

Büyük Ağrı, Küçük Ağrı ve Murat Suyu (8) efsanesine göre kan davası yüzünden Dehol ağasının adamları Beyazıt ağasının oğlanlarından, gelinlerinden ve torunlarından birer tanesini daha altı kurşunla öldürülür.

j. Formülistik sayı: Yedi

Büyük Ağrı, Küçük Ağrı ve Murat Suyu (8) efsanesine göre kan davası yüzünden Dehol ağası, Beyazıt ağasının karısını, yedi oğlunu, yedi gelinini, yedi torununu sıraya dizerek Beyazıt ağasının oğullarından, gelinlerinden ve torunlarından birer tanesini yedi kurşunla vururlar.

Büyük Ağrı ile Küçük Ağrı Efsanesi (52)'ne göre yeni Kafdağı yedi kez birbirinden güçlü ordularla Büyük Ağrı'ya saldırır.

Aptal Dağı (113) efsanesine göre Akdağ'da yedi evliya varmış. Bu evliyalar öleceklerini anlayınca yedi çöp kırıp havaya atarak ölümü bekleyecekleri tepeleri tespit ederler.

BeşparmAkdağı (127) efsanesine göre Şarkışla yöresinde kutsal olarak bilinen yedi kardeşlerden birisi BeşparmAkdağı'nda yatar.

Gök Dağı Efsanesi (138)'ne göre gelinin kocası askere gider ve yedi yıl dönmez.

Süphan Dağı'ndaki Geyik Efsanesi (143)'nde ise Arap şeyhini yenerek kızın yedi kardeşini bu savaştan kurtarırlar. Yedi kardeşin isteği ile kızla delikanlı nişanlanır.

k. Formülistik sayı: Kırk

Gelincik Dağı ve Mastluğ (10) efsanesine göre birbirlerini seven çobanla ağanın kızı evlenmek isterler. Bir başka ağanın oğlu kızı görünce ona vurulur ve ağadan kızı istetir ve kırk gün kırk gece düğün yapılır.

Durdağı II (30) efsanesine göre Abdal Musa Sultan ve kırk dervişi ateşe davet edildikleri an kendisini takip eden kırk dervişin arkasından dağlar ve taşlar da yürümeye başlar.

Gümülek Dağı (64) efsanesine göre Gümülek'ten Dedeveli'ne üç sefer top atılır, bu da kırk yılda bir olur.

Yılanlı Dağı (70) efsanesine göre derviş bir tarafında su, diğer tarafında kireç yüklü kırk katır istemiş.

l. Formülistik sayı: Yetmiş

Büyük Ağrı ile Küçük Ağrı Efsanesi (52)'ne göre Büyük Ağrı, Dağlar Serdarı olarak ordusunu alır ve yetmiş yıl sürecek bir sefere çıkar.

m. Formülistik sayı: Yüz

Çadır Dağı (134) efsanesine göre çobanlık yapan üç kardeş Çadır Dağı'na yaylaya çıkar. Padişah bunlardan aynı renkte ve boyda yüzer tane koç ister. Üç kardeş de padişaha yüzer adet aynı renkte ve boyda koçu hediye ederler.

n. Formülistik sayı: Üç yüz

Uğuz Çayırı ve Uğuz Dağı Efsanesi (107)'ne göre Uğuz Dağı'nın yanında her yıl 300 araba ot biçilmekte olan Uğuz'un Çayırı'nı, bu Beğ her yaz bir Uğuz'a biçirmektedir. Uğuz bu çayırın otunu bir günde biçer ve 300 yere yığın halinde toplarmış.

o. Formülüstik sayı: Bin

Hazar Dağı (48) efsanesine göre burada bin kişi öldüğü için Farsça bin anlamına gelen "hezâr" adı verilmiştir.

ö. Kişileştirilen dağ

Hasan Dağı ve Ekecik Dağı (12) efsanesine göre Hasan ve Ekecik hiç geçinemeyen iki kardeştir.

Büyük ve Küçük Ağrı (18) efsanesine göre iki kardeş birbirlerine beddua ederler ve bugünkü Büyük ve Küçük Ağrı Dağları oluşur.

Ağlayan Dağı (24) efsanesine göre Ağlayan Dağı'ndaki bu tepeler iki kardeştir.

Çiçekbaba - Babadağ Efsanesi (26)'ne göre eskiden Çiçekbaba ile Babadağ iki kardeşmişler.

Sandraz Dağı (50) efsanesine göre Çal Dağı ile Çiçekbaba Dağı birbirinin kardeşidir.

Babadağ Efsanesi IV (51)'e göre yöre halkı ortadaki dağın yani Babadağ'ın bir babayı, kucakladığı küçük dağlarını da onun çocuklarını sembolize ettiğini düşünmektedirler.

Honaz Dağı (109) efsanesine göre bir gün rüyasında Honaz Dağı ona yemin verdimiş.

Çökelez Dağı II (110)'ye göre Büyük Çökelez (Babadağ) ve Küçük Çökelez dağları iki kardeştir. Kendi aralarında Nuh'un Gemisi hakkında konuşurlarken...

Babadağ Efsanesi I (124)'e göre Babadağ zaman zaman sanki deprem oluyormuş gibi sesler çıkartarak gürlermiş.

Babadağ Efsanesi II (125)'ye göre köy halkı yağmur yağmadığı için Babadağ'ın rahatsız olduğuna ve bu iniltiyi çıkardığına inanır.

p. Sembolik renk: Ak

Yamanlar Dağı Efsanesi (5)'ne göre Yamanlar köyüne ak saçlı, ak sakallı bir ihtiyar derviş gelmiş.

Ağlayan Dağı (25) efsanesine göre anlaşmak istemeyen kardeşin bulunduğu tepedeki taşlar, kayalar simsiyah, anlaşmak isteyen kardeşin bulunduğu tepe de bembeyaz olmuş.

BesparmAkdağı (127) efsanesinde küçük bir kız çocuğu rüyasında ak sakallı birini görür.

Süphan Dağı'ndaki Geyik Efsanesi (143)'ne göre çobanlık yapan bir delikanlı dağda hayvanları otlatırken uyuya kalır ve rüyasında bir ak sakallı sırtını sıvazlar.

r. Sembolik renk: Siyah

Ağlayan Dağı (25) efsanesine göre anlaşmak istemeyen kardeşin bulunduğu tepedeki taşlar, kayalar simsiyah, anlaşmak isteyen kardeşin bulunduğu tepe de bembeyaz olmuş.

Karacadağ Efsanesi II (56)'ye göre Karacadağ'da saçtığı ateşle etrafını yakan kara yüzlü, kara donlu bir ejderha yaşar. Canavarın yakıcı soluğunun etkisiyle taşlar, kayalar, bir cümle toprak yanarak simsiyah olmuş.

Süpürgeç Dağı ile Karadağ (57) efsanesine göre Süpürgeç'in attığı toprak Karadağ'ın yüzünü karartmış. Bugün Karadağ'ın yüzü siyahtır.

Evrenli Dağı (63) efsanesine göre ejderhanın inebildiği yerler sonradan siyahlaşmıştır.

A. AĞAÇ – DAĞ

Anadolu Dağ Efsanelerinde “ağaç-dağ” sıkça rastladığımız motiflerdendir. Bu efsanelerden bahsetmeden önce “ağaç” kavramının sözlük anlamları verilecektir. *Ağaç*, sözlüklerde “Meyve verebilen, gövdesi odun veya kereste olmaya elverişli bulunan ve uzun yıllar yaşayabilen bitki.” (TDK, TS, 2011: 37); “Odunsu kök, gövde ve dallarla yapraklardan oluşan, uzun ömürlü, gelişkin bitki.” (BSTS / Coğrafya Terimleri Sözlüğü, 1980); “Gövdelerinde sekonder kalınlaşmanın ve odunlaşmanın olduğu, boyları 3 m'den daha uzun olan çok yıllık bitkiler.” (BSTS / Biyoloji Terimleri Sözlüğü, 1998) olarak tanımlanır.

Tezimizin konusunu oluşturan *Anadolu Dağ Efsanelerinde “ağaç - dağ”* bahsine geçmeden önce eski Türklerde *“ağaç - dağ”* ilişkisine değininilecektir.

Abdülkadir İnan, *“Eski Türkler dağların tanrı makamı olduğuna inanırlardı. Yüksek dağ tepelerinin göklere yakın bulunması ve uzaklardan mavi renkte görünmesi bu inancın yerleşmesine sebep olmuş sanılabilir.”* (İnan, 1976: 31-32) demektedir. Pertev Naili Boratav, dağların kutsallık kazanmasının sebeplerini *“Dağların saygı ve sevgi kadar korku kaynağı da olmalarında ve böylece kutsallık kazanmalarında türlü etkenler vardır: uzaktan bakılınca insana küçüklüğünü ve güçsüzlüğünü hatırlatan yücelikleri, aşmak istenildiği zaman katlanılması gereken güçlükler, bunların yanında da akarsuları, otlakları, ormanları ile insanoğlunu sığındırma ve besleme yetenekleri... En eski çağlardan başlayarak, Anadolu topraklarında olduğu gibi Türklerin eski yurtlarında da, dağlara kutlu varlıkların niteliği tanındığını da unutmamak gerekir.”* (Boratav, 1984: 47) diye açıklamaktadır.

Prof. Dr. Fuzuli Bayat, Türk mitolojisinde ağaç kültürüyle ilgili olarak şunları söylemektedir:

“Türk mitolojisinde doğa kültürüyle ilgili olan karakterlerden biri de orman iyesisidir. Aslında geniş bir inanç sistemi dâhilinde bulunan orman kültü tek başına Türklerin orman kavimlerinin inançları ve mitolojik tasarımlarıyla bağlantılıdır. Orman kavimleriyle birlikte yerleşik Türk boylarında ve halklarında da ağaç, orman vb. tasarımlarıyla karşılaşırız. Ağaç kültürünün türeyiş mitlerinde ve dünya modelindeki müstesna yeri onu kısmen de olsa orman kültürüyle ilişkili göstermektedir.

Orman ruhunun veya ruhlarının ormandaki bütün nesnelere ve varlıkların (ağaç, hayvan, kuş, su vs.) koruyucusu olması mitolojik tasarımda ormanın kutsal mekân olmasıyla ilgilidir.

Orman canlı varlıkların evi, yaşadığı yerdir. Bu açıdan baktığımızda gereksiz yere ağaçları kesmenin, budamanın, tahrip etmenin yasaklanma sebepleri anlaşılır. Büyüklüğü ve azameti ile hayranlıkla karışık bir korku içeren orman aynı zamanda kötü ruhların barındığı mekân olarak da düşünülmüştür.

Dinsel bir yaşam sürdüren toplumlarda tabiatın bütünü, kendini kozmik kutsallık olarak açığa çıkartma yeteneğine sahiptir. Bu bağlamda ağaç, kutsal olarak kavranılan doğanın tezahüründen başka bir şey değildir. Ağaçla ilgili ritler ve kutlama merasimleri kutsallığın tezahürünün somutlaşmış şeklidir. Yer-Su kapsamına giren diğer unsurlar gibi ağaç, hayatın başlangıç ve sonunu simgeleyen nesne olarak görülmektedir.

Bazı mitolojik olguların kutsanmasının, merkez simgesi olması ile ilişkisi çoktur. Dağlar gibi ağaç da dünyanın merkezi olarak kabul edilir ve kökleri, dalları ile yeri ve göğü birleştirir. Onun için de tabiatta ve toplumda ortaya çıkan en önemli gelişmeler ağaçla ilişkilendirilir. Bu anlamda dağ, göl ve ağaç birbirlerini tamamlar. Bu konuya az çok değinen araştırmacılar da dağ ve gölle birlikte ormanın da Türk dini ve mitolojisinin en eski karakterlerinden olduğunu varsaymışlardır.

Ağacın kutsallık kazanması Hunlardan bu tarafa malumdur ve ona kurban adanması da bu kutsallığa atıf mahiyetindedir. Kaynaklarda belirtildiğine göre Hunlar ‘ağaca at kurbanı sunar, onun kanını yapraklarına serper, başını ve dersini de ağacın dallarına asardı. Bu palamud ağacı bütün ağaçların anası sayılırdı ve Hunlar ülkesinde birçoğu bu ağacın kurtarıcı olduğuna, yalnız hayat değil, bütün nimetleri verdiğiğine inanır, lider ve aristokrasi ona hürmet ederdi.’” (Bayat, 2012: 170-178)

Prof. Dr. Bahaeddin Ögel, “orman” ve “ağaç” kültleriyle ilgili olarak Abdülkadir İnan’ın söylediklerini şöyle özetlemektedir:

“Abdülkadir İnan’ın beyanına göre devlet kurmuş ve gelişmiş Türkler, ormanlı değillerdi. Ayrıca sık ormanları da sevmiyorlardı. Hayvancı Türklere göre orman ruhları, kötü ruhlar idiler. Ancak Altayların kuzeyindeki ormanlı Şor Türkleri, avlanmaya giderlerken çok saygılı oluyorlar, temizleniyorlar, yalan söylemiyorlar ve hatta cinsel ilişkide bile bulunmuyorlardı. Yakut avcıları ise “9 orman tanrısı” tanıyorlar ve onlarla iyi ilişkiler kurmak istiyorlardı. Karakoyunlu kesimlerinde de mukaddes bir ormana saygı gösterdikleri görülmüyordu.

Ağaç kültü ile orman kültü birbirine karıştırılmamalıdır. Ormanlardan çok uzak veya sık ormanları tanımayan Türklere de ağaç kültü vardı.

Cengiz Han öldükten sonra mezarının etrafına nasıl ağaçlar dikilip, mezarın kaybedildiği üzerinde durmuştuk. Bu gelenek daha çok, ölü kültü ile ilgili törenlerdir.” (Ögel, 2010: 489)

“Orman” ve “ağaç” kültleriyle ilgili olarak Prof. Dr. Fuzuli Bayat ise şunları söylemektedir:

“Türk mitolojisinde orman, yaşamın kaynağı, ağaçlar ise kahramanları doğurması ve yedirmesi ile onlara hayat veren, soyun koruyucusu ve nihayet dünyanın direği rollerini üstlenmiştir.” (Bayat, 2012: 180)

Türk boylarının menşeleri üzerine anlatılan efsanelerde de ağaç önemli bir yer işgal eder. Ağacın bu efsanelerdeki yerini Abdülkadir İnan şöyle dile getirmektedir:

“Uygur efsanesinde Uygur hakanlarının ağaçtan türedikleri söylenir. Dede Korkut kitabında adı geçen Basat “Atam adını sorarsan kaba ağaç, anam adını sorarsan kağan arslan” diyor. Oğuz destanlarında Kıpçak boyunun menşei hakkındaki rivayette de ağaçtan türeme efsanesin izi mevcuttur. Bu rivayete göre Oğuz Han bir seferden dönüşünde, savaşta ölen bir askerinin eşi ağaç kovuğunun içinde bir oğlan doğurmuştu. Oğuz Han bu çocuğu evlât edindi ve Kıpçak(yani “ağaç kovuğu”) adını verdi.” (İnan, 1976: 65)

Dr. Pervin Ergun’a göre dünya milletlerinin inanç ve düşünce sistemleri içinde önemli bir yere sahip olan “kozmetik ya da hayat ağacı” en ilkel dinlerden en son dinlere kadar bütün inançlarda kendisine yer bulmuştur.

“Yeryüzü ile gökyüzü, yani, insanoğlu ile Tanrı arasındaki irtibatı sağlayan en temel vasıtalarından biridir. Sosyal hayatın ve Tanrı-kul ilişkilerinin düzenlenmesinde önemli bir yere sahip olan kutsal ağaç, en ilkel dinlerden en son dinlere kadar bütün inanç sistemlerinde içinde yer bulabilmiş, dinî bir karakter arz etmiştir.

İslamiyet ve eski Türk dini Gök Tanrı inancında kutsal ağaç, Tanrı’dan gelen ve Tanrı kutunu temsil eden tanrısal bir nesne olarak kabul edilirken bunların dışında kalan bazı inanç sistemlerinde Tanrı’nın bir parçası olarak kabul edilmiş ve “kült” kavramının “tapınma” anlamıyla birlikte kavranmıştır.” (Ergun, 2012: 107)

Dr. Pervin Ergun “hayat ağacı”nın vasıfları hususunda şunları söylemektedir:

“Hayat ağacı, Tanrı’nın ebediliğini, diriliğini temsil eden bir varlıktır. İslâmi inançta cennetteki Tûbâ ve göğün en üstündeki son canlı olan Sidre ile aynı anlamdadır. Üç âlemi birleştiren bir demir direktir. Tapınılan değil, Tanrı’nın yarattığı kutlu bir varlıktır. Yaratılmışlar içinde en yükseği olan insan için ibret alınacak bir yoldur. Peygamberimizin Miraç’ta Tanrı’ya ulaşmak için takip ettiği yoldur.” (Ergun, 2012: 246)

Tezimizin konusunu oluşturan **Anadolu Dağ Efsaneleri** metinlerinde “ağaç - dağ” ile ilgili birçok ağaç adına rastlamak mümkündür. Efsane metinlerinde alıç, ardıç, armut, çam, dut, karaağaç, kavak, meşe, servi(selvi), söğüt ve yemişen ağaçlarına rastlanmaktadır. Aşağıda efsane metinlerinde tespit edilen bu ağaç türleri ile ilgili örneklerden hareketle “ağaç - dağ” bahsi açıklanmaya çalışılacaktır.

Ardıç: Üç âlemi birbirine bağlayan ve kozmik düzeni sağlayan ağaçlar Türk dünyasının ortak sembollerindendir. Kutsal kabul edilen bu ağaçlardan birisi de ardıçtır. Türkçe Sözlük’te ardıç, *“Servigillerden, güzel kokulu yapraklarını kışın da dökmeyen, yuvarlak kara yemişleri ilaç olarak kullanılan bir ağaççık.”* (TDK, TS, 2011: 147) olarak tanımlanmaktadır.

“Türk Kültüründe Ağaç Kültü” adında müstakil bir kitabı da bulunan Dr. Pervin Ergun, ardıç ağacı ile ilgili şunları söylemektedir:

“Ardıç, bütün Türk dünyasında tanınan, sevilen, saygı duyulan bir ağaçtır. Yakutlarda “arçın” denilen ardıç, ateşle yapılan temizlenmeyi ve aynı zamanda kötü ruhların kovulmasını ifade eder. Ev bark, bahçe, ağıl gibi yerleri ardıç tütsüsüyle tüt-sülediklerini anlatmaktadırlar.

Dîvânü Lugâti’t-Türk’te “tag ardıçlandı” şeklinde bir söz vardır. Ardıç, dağ başlarında, kayabaşlarında tek tek biten bir ağaçtır. Ardıç ağacının Tanrı tarafından dikildiği inancı bugün Anadolu’da hâlâ yaşamaktadır.

Halk arasında ardıçla ilgili mitolojik kökleri çok derin olan “Ardıç göğün yetmeye, kari işin bitmeye, katır kulun tutmaya.” sözü halen yaşamaktadır. Bu kargış bize Dede Korkut Kitabı’ndaki düşman eline tutsak düşen Uruz’un ağaç ile söyleşirken içinde bulunduğu ruh halini hatırlatmaktadır. “Kara Hindu kullarıma buyurayidim, seni parça parça doğrayalar idi” ifadesi ile “ardıç göğün yetmeye” ifadeleri aynı anlama gelmektedir.

Ardıçlı mezarlar, her türlü dilek için ziyaret edilen kutsal mekânlardır. Ardıç, temizlik ve kutsallığın en önemli sembolüdür. Şeytana ve her türlü kötü ruha karşı ardıç kullanılır. Ardıç tütsüsüyle yalnız insanlar değil; insanların evi, ocağı, beşiği, ağılı her yeri tütsülenir böylece kötülük ve hastalıklar kovulmuş olur.

Ardıç ağacı, Anadolu’da çeşitli rahatsızlıkların tedavisinde de kullanılır. Örneğin, kaşıntı ve uyuz tedavisi için ardıç katranı yapılıp içilmektedir. Siğil tedavisinde de yine ardıç ağacı kullanılmaktadır.” (Ergun, 2012: 281-286)

Akdağ Erenleri II (72) efsanesinde “Düzlükte ulu ardıç ağaçları vardır, Bezirgan Baba burada yatmaktadır.” denilmektedir. Efsanede geçen bu ifadelerden anlaşılacağı üzere ulu ardıç ağacının varlığına ve Türk kültüründe var olan ardıçlı mezar inancına binaen mezarı kesin olarak bilinmeyen Bezirgan Baba’nın burada yattığı tahmin edilmektedir.

Kazancığın Karababa (90) efsanesinde ise ardıç, “Yakınlarında hiç bir ardıç ağacı olmamasına rağmen Karababa türbesinin etrafı ardıç ağaçlarıyla doludur. Bu ağaçları Karababa’nın bizzat dikmiş olduğu söylenmekte, ağaçlardan bir dal dahi koparanların başlarına büyük musibetler geldiği anlatılmaktadır.” şeklinde geçmektedir. Türk kültüründe ardıcın Tanrı tarafından dikildiği inancının bir yansımasını bu efsanemizde görüyoruz. Karababa türbesinin etrafında hiçbir ağaç bulunmazken türbenin etrafının ardıç ağaçlarıyla dolu olması ve ağaçlardan bir dal dahi koparanların başlarına büyük musibetler geldiğinin söylenmesi Anadolu’da ardıcın Tanrı tarafından dikildiği inancının yanında kutsal ağaçlar inancının da varlığını göstermektedir.

Aptal Dağı (113) efsanesinde de ardıç, “Mezarın başında bulunan bir ardıç ağacını dilek ağacı olarak kullanırlar. Ağacın dallarına bez ip bağlamak suretiyle di-

lekte bulunurlar.” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu efsanemiz ise bize ardıçlı mezarların her türlü dilek için ziyaret edilen kutsal mekânlardan olduğunu, halkın burada bulunan ardıç ağacının dallarına bez bağlamak suretiyle dilekte bulduklarını göstermektedir.

Çam: Üç âlemi (yer altı – yeryüzü - gökyüzü) birbirine bağlayan ve kutsal sayılan bir başka ağaç türü de çamdır. Türkçe Sözlük’te çam “*Çamgillerin örnek bitkisi olan, dört mevsim yeşil kalabilen, iğne yapraklı, yurdumuzda birçok türü yetişen bir orman ağacı.*” (TDK, TS, 2011: 489) olarak tanımlanır.

Bahaeddin Ögel çam hakkında şunları söylemektedir: “*Kuzey-Türk destanlarında önemli bir yer tutar. Çünkü bu bölgelerde yaygın olan ağaç, çamdır. Altay destanlarında dünya ağacı veya gök direği, bir çam idi. Hâlbuki bu dünya ağacı, Türk mitolojisinde kayın, bazen de kavak idi. Yani kuzeye doğru çıkıldıkça, efsaneler ve masallarda çam ağacı önem kazanıyordu.*” (Ögel, 2010: 477)

Dr. Pervin Ergun’a göre çam ağacı türleri erkeği ve kadını temsil ederler. Bu ağaçlar Tanrı tarafından yer, gök ve insanoğlu yaratılırken yaratılmışlardır. Çam ağacı türleri ile ilgili bu hususlarda ve diğer inanışlar konusunda Pervin Ergun şunları söylemektedir:

“Türk kültüründe çam ağacı türleri farklı semboller taşımıştır. Mesela karaçam ve kızılçam(melez) erkeği temsil ederken, fıstık çamı kadını temsil etmiştir. Noel Baba’ya atfedilen ağaç da bu ağaçtır.

Kadın ve erkeği sembolize eden kızılçam(melez) ve çam(fıstık çamı-kök nar), Tanrı tarafından yer ve gök ile insan yaratılırken yaratılmıştır.

“Tek Çam”, “Kutsal Çam”, “Ulu Çam”, “Yalnız Çam”, Top Çam” gibi adlarla anılan, bazen de ata ruhların adıyla anılarak ziyaret edilen çamlar, Tanrı kutunun bulunduğu, her türlü dileğin dilendiği mekânlardır. Bu kutlu çamlar, kurusular bile buldukları yerde kutsallıklarından bir şey kaybetmezler.

Anadolu’da da pek çok kutlu çam mekânı vardır ve buralarda birçok uygulama yapılmaktadır.

Çam ağacı, Tanrı'nın sıfatlarını sembolize eder. Yaz kış yeşil kalması, yaşlılığı, dağların tepesinde tek başına olması, meyvesiz oluşu, büyüklüğü hep Tanrı'nın sıfatlarına işarettir.

Türk destanlarında çam ağacı yeniden dirilişi, esenliği sembolize eder. Türk kültüründe ağaç evin direği olarak görülür ve ona sığınılır.” (Ergun, 2012: 260-267)

Çam ağacı incelenen efsaneler arasından üç efsane metninde geçmektedir. Bunlar *Top Dağı Efsanesi* (58), *Ali Dağı / Ali Dede*(73) ve *Kazancığın Karababa*(90) efsaneleridir.

Top Dağı (58) efsanesinde çam, “*Top Dağı'nın üzerindeki bütün ağaçlar kesildiği halde sadece bir çam ağacı kesilmemiş. Altında oturulamaz, çekinilir. Yanına yaklaşılmaz. Halk kesilmemesi gerektiğine inanır. Üzerine bir şey bağlanmaz.*” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Burada Tanrı kutunun bulunduğu “Yalnız Çam” ağacını görülmektedir. Top Dağı'ndaki bütün ağaçların kesildiği halde sadece bu ağacın kesilmemesi bu Tanrı kutunun varlığına olan inancın bir bakiyesi olarak yorumlanabilir. Bu çam ağacının altında oturulmaması, yanına yaklaşılmaması ise dağ başında tek başına bulunan çam ağacının büyüklüğü ve azameti ile hayranlıkla karışık bir korku içeren kötü ruhların barındığına inanılan orman kültürünün bir sonucu olsa gerekir.

Ali Dağı / Ali Dede (73) efsanesinde ise çam, “*Sızır'da veli zatlardan üç(bazı rivayetlerde 5-7) kardeş yaşarmış. Yaşlanan üç kardeş bir gün mezarlarının nerede olacağını merak ederler. Geceleyin bir zat büyük kardeşin rüyasına girer. Üçünün de ucu yanık 3 çam ağacına dua edip atmalarını, ucu yanmış odunlar nereye düşerse mezarlarının orası olacağını söyler. 3 kardeş ucu yanan odunları okuyup ok ile sıra ile fırlatır. Son oku Ali Dede atmaya çalışır ama atamaz ok olduğu yere düşer. Kardeşler oklarının düştüğü yere giderler ve orada vefat ederler.*” şeklinde geçer. Burada rüyada görülen zatın dediklerini doğrultusunda kardeşler ellerine aldıkları ucu yanık çam ağaçlarını dua ederek ok ile atıyor ve mezar yerlerini belirliyor. Burada yer tayinin nasıl yapılması gerektiğinin rüyada bir zat tarafından söylenmesi, yer tayininin Türk kültüründe kutsal sayılan çam ağacı marifetiyle olması ve İslamiyet'in ayrılmaz bir parçası olan dua edilerek ucu yanan odunların ok ile atılması yapılan bu uygulamayı daha da değerli kılmıştır.

Kazancığın Karababa (90) efsanesinde de çam, “*Kazancığın Karababa’ya bayılanlar, cin tutanlar/çarpılanlar getirilir. Ziyaretin yanında çam ağaçları vardır. Bu ağaçlardan kesilmez; alet yapılmaz, yakacak olarak kullanılmaz. Ziyaretin yanından su akar. Bu suyla abdest alınır, banyo yapılır. Hasta olup da buraya gelemeyenlere, adak yerinin kutsal suyu şifa niyetine hastalara götürülür. Hasta olarak gelenlerin yatması için bir yer yapılmıştır. Hasta burada yatırılır. Uyanıncaya kadar kendi haline bırakılır. Rüyasında buradaki zatı görür. Şifa bulur.*” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu da Türk kültürünün önemli bir parçası olan kutlu çam mekânlarından biridir. Tanrı kutunun bulunduğu ve türlü dileklerin dilendiği mekânlardan olan Kazancığın Karababa’da da ziyaretin yanından akan sudan abdest alınıp banyo yapılarak, ziyarete gelemeyen hastalara buradan şifa niyetine buradan götürülen sudan içerek, ziyarete gelen hastaların ise burada uykuya dalarak şifa bulduklarını görmekteyiz. Hiç şüphesiz bu inanış ve uygulamalar Türk kültüründe var olan, Anadolu’umuzda da yaygın olan kutlu çam mekânlarının bir yansımasıdır.

Kavak: Kavak, Türkçe Sözlük’te “*Söğütgillerden, sulak bölgelerde yetişen, boyu bazı türlerinde 30-40 metreye değin çıkan, kerestesinden yararlanan uzun boyulu bir ağaç.*” (TDK, TS, 2011: 1355) şeklinde tanımlanır. Kavak, kültürümüzde gövdesinin düzgünlüğü ve uzunluğu ile önemli bir yer işgal eder. Kavak ağacının fonksiyonları ile ilgili Dr. Pervin Ergun şunları söylemektedir:

“Onun birinci ve en önemli fonksiyonu göğün direği ve dünya ağacı olmasıdır. Yer altından gökyüzüne üç âlemi birleştiren “Bay Terek”, “Bay kavak”, Tanrı’nın sembolüdür. Ayrıca o, bağımsızlığın ve bayrağın da sembolü olarak algılanmaktadır.

Kavak, ölüm ve dirilme sembolüdür. Kavağın kuruması, devrilmesi, kutun gitmesi ve ölümün; tekrar yeşermesi ise giden kutun geri gelmesi ve yeniden dirilişin sembolüdür. Kavak-“Bay terek”, yeryüzünde olduğu gibi, yer altında da Tanrı’nın kutunun sembolüdür. Şeytan’ın(Erlık) sembolü ise “yedi ayrı bay terek” ya da “sekiz ayrı bay terek”tir.” (Ergun, 2012: 271-275)

Kutlu hanlarla hatunların ve beylerin cennette yaratıldıktan sonra yeryüzüne iniş yolu olarak “*ulu kavak*”, “*Bay Terek*” kabul edilir. *Dede Korkut Kitabı*’nda

Beyrek'in Kazan'a söylediği “*Ağ kavağın budağından yırgayuban kiçmişsin*” sözü, boyların mitolojik dünyasını gösterir mahiyettedir.

“Hanum Kazan

Ünüm anla sözüm dinle

Alan sabah turmuşsin

Ağ ormana girmişsin

Ağ kavağın budağından yırgayuban kiçmişsin” (Ergin, 2011: 144)

Abdülkadir İnan, kavak ağacının sıfatlarından birinin “evliya” olduğunu söyler. “*Hocent şehri civarında “evliya tirek”(yani evliya kavak) vardır. Çocuğu olmayan kadınlar bu ağacın altında dua ederler, paçavra bağlarlar.*” (İnan, 1998a: 468). Bahaeddin Ögel de **Türk Mitolojisi II**'de, Anadolu masallarındaki kavak ağacı ile ilgili motiflerden bahseder. Ögel, bu motiflere “*Ruhlar ve kavak, pınardan kavak çıkması, secde eden kavak, akkavak kızı, kavakta kız bulma ve kızların kavağa çıkması.*” (Ögel, 2010: 474-477) alt başlıkları altında kısaca değinir.

Türk mitolojisinde kavak ağacının yeri ve önemi ile ilgili kısa bilgi verdiğimizimize göre kavak ağacının Anadolu Dağ Efsaneleri 'ndeki görünümüne geçebiliriz. İncelememize esas efsanelerde kavak ile ilgili üç efsane karşımıza çıkmaktadır.

Armelit Dağı (28) efsanesinde kavak, “*Göstembil'de öyle büyük bir kavak ağacı varmış ki, kavağın belini ip dolamazmış.*” şeklinde geçer. Burada kavak, beline ip dolanmayacak kadar büyük, ulu kavak olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aptal Dağı (113) efsanesinde ise kavak ile ilgili “*Şayet hamile bir kadın servi ve kavak ağacının yanından geçerse çocuğunu düşüreceğine inanılır.*” ifadesine rastlıyoruz. Yukarıda kavak ağacının ölüm ve dirilmenin sembolü olduğunu, iyi ve kötü ruhları barındırdığından bahsetmiştik. Bu efsanemizde hamile bir kadının servi ve kavak ağacının yanından geçmesi halinde çocuğunu düşüreceği inancının hâkim olmasında hiç şüphesiz kavakta kötü ruhların varlığına olan inanıştır.

Geyikli Baba (85) efsanesinde ise Keşiş Dağı yakınlarında yaşayan Geyikli Baba, “*Omuzuna aldığı kavak ağacını Beyin sarayının avlusuna diker. Orhan Gazi'ye*

haber verilir, geldiğinde ağaç çoktan dikilmiştir. Derviş “bu bizim kutlamamız oldukçadır ama dervişlerin duası senin ve neslin için makbuldür” diyerek dua edip gider.” şeklinde karşımıza çıkar. Yeri gelmişken Geyikli Baba menkıbesine de dokunmanın uygun olacağı düşüncesindeyiz. Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak, Geyikli Baba menkıbesini şöyle aktarır:

“Geyikli Baba, Osmanlı hükümdarına yakınlığıyla tanınan Turgut Alp ile çok samimi görüşmektedir: hatta bu zat şeyhin müridi olmuştur. Turgut Alp Orhan Gazi’ye kendisinden bahsetmiş, menkıbelerini dinleyen hükümdar onu görmek üzere huzuruna davet ettiğinde Geyikli Baba önce bu davete itibar etmemiştir. Ancak ısrarı üzerine Orhan Gazi ile görüşmeye razı olmuş, bu görüşmeden memnun kalan hükümdar kendisine İnegöl bölgesini bağışlamak istemiş, fakat Geyikli Baba yalnızca dervişleri için inşa edeceği bir zaviye yerinden fazlasını kabul etmemiştir.

Yine bir gün sırtında bir çınar (veya kavak) fidanı ile Orhan Gazi’nin ikametgâhının önüne gelmiş ve uzun ömrü temsil eden bu fidanı bahçeye dikerek uzaklaşıp gitmiştir.” (Ocak, 1996: 46)

Türk mitolojisinde “Bay terek” olarak karşımıza çıkan kavak, aynı zamanda Tanrı’nın kutununun da bir sembolüdür. Geyikli Baba da Orhan Gazi’nin ikametgâhının avlusuna omuzunda götürdüğü kavağı dikerek Osmanlı Devleti’nin kutsiyetine ve uzun ömürlü olacağına dikkat çekmek istemiş olsa gerektir.

Servi: Türkçe Sözlük’te “Servigillerden, Akdeniz bölgesinde çok yetişen, kışın yapraklarını dökmeyen, 25 metre boyunda, ince, uzun, piramit biçiminde, çok koyu yeşil yapraklı bir ağaç, andız, selvi, servi ağacı.” (TDK, TS, 2011: 2076) olarak tanımlanmaktadır. Servi ile ilgili Dr. Pervin Ergun, “Genellikle mezarlıklara dikilen, uzun boyu ve daima yeşil kalmasıyla ebediyetin sembolüdür. Onların daima yeşil olmaları, ata ruhlarının cennette olduğunun kanıtı olarak algılanmaktadır. Mezarlıklardaki ataların ruhları, bu ağaçlar sayesinde göğe ulaşmakta, Tanrı’nın kutu aşağıya, kemiklere inmektedir. Mezarlıklardaki serviler, düzgün boylarıyla göğe doğru yükselmekte; “bir Tanrı”yı ve ebedî hayatı sembolize etmektedirler.” (Ergun, 2012: 294-295) demektedir.

İncelediğimiz efsanelerde yalnızca *Aptal Dağı* (113) efsanesinde serviye rastlıyoruz. Efsanemizde servi, “*Şayet hamile bir kadın servi ve kavak ağacının yanından geçerse çocuğunu düşüreceğine inanılır.*” şeklinde geçmektedir. Burada hamile kadının çocuğunu düşürmesine sebep, kavak ağacında bulunan kötü ruhlardan olsa gerek. Ebediyetin sembolü olan servinin anne karnındaki çocuğun dünyaya gelmesine mani olmasının servinin Türk mitolojik sistemindeki yerine çok da uygun düşmemektedir.

İncelememize esas efsane metinlerinde çoğunlukla ağaç adları *Kırklar Dağı V* “*Üzerinde meşe ve dut ağaçları bulunmaktadır.*”, *Dede Dağı* efsanelerinde olduğu gibi “*Dede ve ailesinin yattığına inanılan birkaç mezar ile yirmi-yirmi beş kadar karaağaç, meşe ve yemişen ağacı vardır.*” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yine *Dede Dağı* efsanesinde “*Dede Dağı'nın tepesinde Dede ve ailesine ait olan birkaç mezar olduğuna inanılır. Arabacının birisi Dede Dağı'ndan odun kesip bir kısmını evine getirir. Arabacı rüyasında iki jandarmanın kapıya gelip yerdeki kan damlayan ağaç kü-tüğünü gösterir. Sabahleyin adam eli ayağı çarpılmış, ağzı eğrilmiş vaziyette uyanır. Kesilen odunlar hemen yerine götürülüp bırakılınca adam düzelir ama bir gün sonra da hemencecik ölür.*” ifadelerine rastlıyoruz. Burada müstakil bir ağaç adı belirtilmeyip umumi olarak buradaki ağaçlar odun olarak zikredilmişse de burada ağacın adı ne olursa olsun ağaçları kesen adamın çarpılması, kesilen odunlar yerine götürülmüş olsa da arabacının ölmesi kesilen ağaçların bize kutsallığını göstermektedir.

Netice itibariyle ağaç, Tanrı'nın ebediliğini temsil eden, kutsal sayılan, Türk mitolojisine göre üç âlemi birbirine bağlayan ve kozmik düzeni sağlayan bir varlıktır. Bu özelliklere yukarıda belirttiğimiz gibi tezimizin konusunu teşkil eden efsane metinlerinde de sıkça rastlanılmaktadır.

B. SU – DAĞ

Anadolu Dağ Efsaneleri'nde rastladığımız motiflerden birisi de “*su - dağ*”-dır. Bu efsanelere geçmeden önce “*su*” kavramının sözlük anlamını vermekte yarar görüyoruz. Su, sözlüklerde “*Hidrojenle oksijenden oluşan, sıvı durumunda bulunan, renksiz, kokusuz, tatsız madde, ab.*”(TDK, TS, 2011: 2163) olarak tanımlanmaktadır.

Anadolu Dağ Efsaneleri'nde “*su - dağ*” bahsine geçmeden önce eski Türklerde “*su - dağ*” ilişkisine kısaca dokunmakta fayda görüyoruz.

Dünyanın oluşumu ile ilgili öne sürülen tezlerde doğadaki her şeyin özünün hava, su, toprak ve ateşten mürekkep olduğu inancının hâkim olduğunu; bu dört temel unsurun insanlık tarihi boyunca birçok kültür, din ve inanış kapsamında kutsal telakki edilerek çeşitli şekillerde kutsandığını söylemiştik.

Eski Türklerde kutsal sayılan bu dört unsurdan birisi de “*su*”dur. Bu dört unsurla ilgili Ziya Gökalp, “*Dört cihetin bir nevi timsalleri de unsurlardır. Şarkın unsuru ağaç, cenubunki ateş, garbinki demir, şimalinki sudur.*” (Gökalp, 2017: 53) demektedir.

Eski Türkler Gök Tanrı'ya inanmanın yanında tabiata da tapınmışlardır ve bu tabiat kültürünü de “*yer - su*” ile ifade etmişlerdir. Bu kült zamanla vatan kültü olmuştur. Abdülkadir İnan, eski Türklerde “*yer-su*” ile ilgili inanışlar hakkında şunları söylemektedir:

“Eski Türkler Gök Tanrı ve gökte başta “tengri ruh”ların varlığına inandıkları gibi tabiata da tapınmışlardır. Bu tabiat kültürünü “Yer-su” terimiyle ifade etmişlerdir. Yer - su kültü büyük imparatorluklar devrinde gelişerek vatan kültü derecesine yükselmiştir. Gök Türk imparatorluğu devrinde Yer-su ruhlarının mahiyetini Orhon yazıtlarından anlamak mümkündür. Gök Türklerin “ıduk yer-sub” (mukaddes yer - su) ile ifade ettikleri mefhum hem koruyucu ruhlar hem vatan idi. Eçümüz apamız tutmuş yer-sub (atalarımızın idare ettiği yer-su) cümlesindeki yer-su vatan kültü olan yer-su'dur. Kült olan bu vatan yer-suyu Ötüken ve Budun İnli dağları ve ormanları temsil ediyorlardı. Bu mukaddes yer-su ruhları Gök Türklerin mukadderatını idare ediyorlardı (Türk tengrisi iduk yer-subı ança etmiş). Vatanın korunmasında yer-su ruhlarının rolü Tonyukuk yazıtında pek açık ifade edilmiştir. Gök Türk vatanına saldıran düşmanlar, tanrı Umay ve yer-su ruhlarının yardımıyla gafil avlanarak basılmışlardır (tangri, Umay, yer-sub basa berti). Bugünkü Şamanist Türk boylarında rastlanan dağ, su (ırmak, göl, pınar), ağaç, kaya kültürleri eski Türk yazıtlarında “yer-sub” adı altında toplanmıştır. Bununla beraber bu yazıtlarda iduk (yani mübarek, mukaddes) sıfatıyla

zikredilen *Tamağ Iduk, Iduk Baş* gibi dağ, ormanlık yahut su adları geçmektedir.”(İnan, 1976: 30-31).

Prof. Dr. Yusuf Ziya Yörükân ise “yer - su”lar ile ilgili aşağıdaki tespitlerde bulunur:

“Yer gök tanrılarında başka Türklerde vatani temsil eden birtakım Yer-sular vardır. Türk ülkelerinde dağlar, sular, nehirler ve kaynaklar birer tanrı adını taşırlar. Bu sebeple Yer-sular ülkelere göre değişir. Bunlar insanlara en yakın olan tanrılardır. İnsanlar bunlarla kamın tavassutu olmaksızın münasebette bulunabilirler. Bu tanrılar, oymakların ve boyların ataları gibi ve onlar kadar oymaklıları yakından alâkadar eder. Altay Han, Abakan Ata, Nilegey, “Arz Han”, Oğuz Ata gibi; bunlar hepsi takdis edilirler.

Tabiatın güzellikleri, tepeler, su kaynakları bu yüzden Türklerde tanrılaştırılmış ve bu suretle Türk, vatanına ilâhî alâka ile bağlanmıştır.

Yer-sular küçük tanrılardır ki bunlara “izi” de denir; İbn-i Mühenna’ya göre sahip ve mâlik demektir. Aynı manayı Kaşgarî de kaydetmekle beraber, “İzimiz yarlığı” terkinde olduğu gibi, bunun “Rabbimizin emri” manasına geldiğini de kaydetmektedir(Cilt I, s. 81).” (Yörükân, 2013: 58-59)

Abdülkadir İnan, “yer - su” ve “dağ” ilişkisini ise şöyle açıklamaktadır:

“Yer-su ruhlarının en önemli mümessili dağdır. Şamanist Türklerde dağ kültü Gök Tanrı kültüyle ilgili bir kült olmuştur. Dağ kültü muhtelif kavimlerde görülmüştür. Eski Yunanlılarda Olimpos, Filistin Yahudilerinde Tur-i Sina, Mekke Araplarında “Arafat”, Hintlilerde Himalaya, eski Moğollarda Burkhan-Haldun gibi. Hun hakanları Çin’le yaptıkları sözleşmeleri Hundağı denilen bir dağın tepesinde kurban keserek içtikleri andla teyit ederlerdi. Gök-Tanrı kültüyle dağ kültürünün birbiriyle yakın ilgisi bulunduğu Hunlar devrinden ta şimdiki Altaylara kadar devam eden şaman âyinlerinden anlaşılmaktadır. Gardizi’nin verdiği malumata göre eski Türkler dağların tanrı makamı olduğuna inanırlardı. Yüksek dağ tepelerinin göklere yakın bulunması ve uzaklardan mavi renkte görünmesi bu inancın yerleşmesine sebep olmuş sanılabilir.

Her boyun ve her oymağın kendine mahsus mukaddes ıduk dağı bulunduğu gibi boylardan kurulan büyük birliklerin de müşterek mukaddes dağları vardı. VII. yüzyılda bütün Türk boyları ve Gök Türk imparatorluğuna giren yabancı boylar için Ötüken dağının ve ormanlarının kült olduğu gerek Gök Türk ve gerek Uygur yazıtlarından anlaşılmaktadır. Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra ve Orhon çevresinden çok uzaklarda yazılan Kutadgu Bilig'de bile "Ötüken beyinin hikmetli sözleri" örnek olarak zikredilmektedir." (İnan, 2000: 48-49)

Abdülkadir İnan, "Şamanist Türklerin inanışlarına göre her dağın, her kutlu pınarın, göl ve ırmakların, kutlu ağaç ve kayaların "izi"leri (yani sahipleri) vardır." dedikten sonra bu hususa şöyle açıklık getirmektedir:

"Çağdaş Altaylı Şamanistlerin inandıkları iziler Gök Türklerin bıraktıkları yazıtlarda toptan "yer-su" ile ifade edilmiştir. Gök Türkler bu "yer-su" denilen ruhları Türk yurdunun koruyucusu sayarlardı. Altaylıların Şamanizminde bu "yer-su" terimi muhafaza edilmiştir. Şamanistlerin dualarında "Yer-suyum bizi yarlığa!" diye bu izilere (yani sahiplere) hitap edilmektedir. Altaylı Şamanistlerin inançlarına göre bu iziler kişioğlundan kurban isterler. Kurban sunmayanlara zararları dokunur. Bu ruhların çok kanaatkâr olduklarına inanılır. Bunları bir paçavra parçası, bir tutam at kılı, hatta kurban niyetiyle atılan bir taş ile de tatmin etmek mümkündür. En çok beğendikleri kurban (armağan) paçavra parçasıdır. Altaylılar bu paçavra parçasına "yalama" derler. Moğolistan'daki Tuba (Uryanha) Türkleri sözde Budist oldukları halde tapınaklarının önünde bulunan ağaca yahut direğe paçavra parçası bağlamayı ihmal etmezler." (İnan, 1962: 39-40)

Ekrem Ayan, eski Türklerde yer gibi suyun da kutsal kabul edildiği ile ilgili şunları söyler:

"Eski Türk inançlarında, yer gibi su da ıdı, yani kutsaldır. Bu kavramın içine bütün ırmaklar, göller, coşkun akan bütün sular ve pınarlar da dâhil edilmektedir. Türkler suyu, kuvvet ve bereket kaynağı olarak kabul ettikleri gibi, koruyucu ve cezalandırıcı Tanrı olarak da saymaktadırlar. "Tanrı, Türk'ün yeri ve suyu sahipsiz kalmasın diye", Kağanları Türk milletinin üzerine getirip koyar. Vazifesini iyi yapmayan veya isyan edenleri ise yer ve sular cezalandırır. Bu bakımdan yerdeki sular, Türkle-

rin sadece dinlerinde değil, devlet anlayış ve inanışlarında da büyük öneme sahiptir. Bereket sağlama özelliği ile hayat kaynakları içinde yer aldığına inanılan su, çok sık söylenmese de yeryüzü gibi ana olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, yağmur şeklinde içinden geldiği Gök'e bağlı bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi yer-sub'da yer alan suyun yeryüzünde yüksek bir anlamı vardır. Evrenin dört ögesinden biri de sudur. Su ateşin düşmanıdır ve onu söndürür. Aynı zamanda su, ateşin tamamlayıcısıdır da... Mademki ağaç fidandan oluşuyor, fidanın da serpilip gelişmesi de su ile olmaktadır.” (Ayan, 2002: 622)

Suyun kültür ve medeniyetimizdeki yerini ise İskender Pala şöyle açıklamaktadır:

“Su, gerek hayatın vazgeçilmez unsuru olması gerekse değişik halleriyle (yağmur, ırmak, gözyaşı vb.) insanın çevresini kuşatmasından dolayı mimarîden resme, şiirden musikiye sanatın hemen bütün dallarında önemli bir öge olarak yer alır. Birçok medeniyette görülen anasır-ı erbaa (hayatın temeli olduğuna inanılan toprak, hava, su ve ateş) anlayışı tarih boyunca insan düşüncesini etkilemiş, mitolojik veya efsanevî anlatımlardan bilimsel tahlillere kadar üzerinde çeşitli fikirler üretilmiş, filozoflar, din ve bilim adamları, edip, şair ve müzisyenler suya dair pek çok şey söylemiştir.

Su hem olumlu (temizleyici, güzelleştirici, süsleyici, tazeleyici, söndürücü) hem de olumsuz (aşındırıcı, yıkıcı) özelliklere sahiptir. Renksiz, kokusuz ve tatsız olduğu için bu duyular hep suya nisbet edilerek ölçülmüştür. Eski tıp biliminde insan tabiatı suyun bedendeki dört haline göre değerlendirilmiş(bk. AHLÂT-I ERBAA), astronomide feleğin dönüşleri ve yıldızların insan üzerindeki etkileri su merkezli burçlar sistemiyle izaha çalışılmış, coğrafi tanımlar ve iklim özellikleri suyun varlığı veya yokluğu, azlığı veya çokluğu ile adlandırılmış, dünya dillerinin pek çoğunda su üzerine deyimler, mecazlar ve anlam aktarımları yer almıştır.

Türk mitolojisi Korkut Ata'nın, “Suya ecel gelmez” sözünden dolayı suyu ebedî kabul eder. Eski Türk töresinde “can, ruh, talih, vicdan, seciye” gibi anlamlar içeren kut, suyun akıcılığına ve duruluğuna benzeyen bir nitelik gösterir. Suyun bir de

“iye”si (sahibi) vardır. Bu sebeple suya tükürülmez, pislik atılmaz ve su kirletilmez. Aksi takdirde su iyesi (çay ninesi) insanı cezalandırır, “şaman azarı”na tutturur.

Müslümanlar suyu hayatın kaynağı olarak görür. Tasavvufta su marifeti ve ilahi feyzi temsil eder. Küllî akılla kâmil nefis suya benzetilir. Damla kesret, deniz vahdetir. Müslümanlara göre su insanlığın ortak malıdır ve bu sebeple azizdir. Allah'ın ilk yarattığı şeylerden biri olması dolayısıyla su O'nun cemal ve celal sıfatlarını temsil eder ve hay ismine işaret eder. Müslümanların suya bakışı yalnız bu dünyayı değil ahiret âlemini de ilgilendirir. Nitekim kevserin ve selsebîlin müminlere bir mükâfat şeklinde sunulacağına inanılır.

Kevser kelimesi “cennette bir havuz, ırmak, çok hayır, bereket, ümmetin çokluğu, Kur'an, ilim, şeref, amel” olarak yorumlanmışsa da halk onun baldan tatlı, süttten beyaz, kardan soğuk, kaymaktan yumuşak olduğuna ve cennettekilere ikram edileceğine inanır. Selsebîl de cennette akan tatlı sudur. İslam mimarisinin hemen her şehirde örnekleri bulunan su yapıları olan selsebiller ve sebiller cennette akan suların bu tatlı özelliğine işaret eder. Nitekim Türk su mimarisinde önemli yer tutan şadırvan ve meydan çeşmeleriyle mahalle aralarındaki sarnıç ve su haznelerinin çok güzel biçimde inşa edilmesi bu sebeptedir.

İslam mitolojisinde yer alan sulardan biri de âb-ı hayattır. İskender-i Zülkarneyn'in kumandanlarından olan Hızır ile İlyas'ın kar anlıklar ülkesinde bulup içtiklerine inanılan âb-ı hayat insana ölümsüzlük verir.

Müslüman Türk toplumunda suya dair pek çok kültürel malzeme bulmak mümkündür. Nuh tufanı, Sebe ülkesinde Me'rib Seddi, Yusuf'un atıldığı kuyu, Musa'nın geçişi sırasında Kızıldeniz'in yarılması, Hz. Peygamber'in Hudeybiye'de susayan ashâbı için parmaklarından su akıtması gibi peygamber kıssalarına dair rivayetlerle evliya menkıbeleri (mesela Aziz Mahmud Hüdayî'nin şeyhi Üftâde'ye bağrında ısıtıp sunduğu abdest suyu) bunlardandır. Zemzem ise İslam medeniyetinin bütün coğrafyalarında apayrı bir öneme sahiptir. Gökten inen su Türk medeniyetinde “rahmet” diye anılır ve bilhassa bahar mevsiminde bereketi temsil eder. Toprak onunla yeniden hayat bulur, tabiat canlanır. Denizdeki istiridyeler incilerini, toprak altındaki yılanlar zehirlerini aynı nisan yağmurundan alırlar.” (Pala, 2009: 442-443)

Türk mitolojisinde “su - dağ” ile ilgili bilgileri verdiğimiz göre *Anadolu Dağ Efsaneleri*’nde “su - dağ” motifinin görünümüne geçebiliriz. Aşağıda incelediğimiz efsane metinlerinde su ile ilgili örneklerden hareketle “su - dağ” bahsi açıklanmaya çalışılacaktır.

Gümülek Dağı (64) efsanesine göre bu dağda Eshab-ı Kehf’deki yedi uyurların üçünün mezarının olduğuna inanılır. Dağda bulunan mağarada duvarların arasında suyu az olan ama kurumayan bir pınar vardır. Bu pınarı kötü kişilerin göremediğine inanılır. Hacda hocanın biri “*Buraya geleceğinize yılda bir kez Eshab-ı Kehf’i ve Gümülek’i ziyaret etseniz yeter.*” diyor. Hocanın bu sözleri şifa arayan birçok kişi tarafından buranın kutsal sayılması ve ziyaret yeri olarak kabul edilmesinde daha da etkili olmuştur.

Gelincik Ana Efsanesi IV (84)’e göre “*Birbirlerini çok seven iki genç evlenmek isterler. Ancak kızın ailesi buna karşı çıkar ve kızı başka biriyle evlendirirler. İki genç de buna çok üzülür. Gelin, bu ayrılığa dayanamaz ve gelin alayı giderken bir anda at ile birlikte uçarak Yarıkkaya Dağı’nın tepesine doğru gider ve oracıkta kaybolur. Bugün dağın zirvesinde bulunan mağaranın içerisinde çok berrak ve soğuk bir su çıkmakta, çıktığı yerden biraz aktıktan sonra yeniden kaybolmaktadır. Suyun içinde zaman zaman Gelincik Ana’nın ayak izlerinin görüldüğüne inanılır.*” denilmektedir. Mağaradan çıkan suyun biraz aktıktan sonra kaybolması gelinin sihirli atla uçup Yarıkkaya’da kaybolmasıyla bağlantılı olsa gerektir.

Kırklar Dağı II (91) efsanesinde “*Bir kumandan kırk askeri ile birlikte Bizans imparatorunun hazinesi çalar, Munzur Dağı’na saklanır. Bir süre sonra kumandan ile kırk askeri arasında anlaşmazlık çıkar. Kumandan kırk askerini de öldürür, hazineyi de onların yanına gömer. Zamanla bu mezarların yakınındaki mağaradan ne kadar kullanılırsa kullanılsın azalmayan bir su çıkar.*” deniliyor. Mağaradan çıkan bu su pınar olsa da akıntısı olmamasına rağmen ne kadar kullanılırsa kullanılsın azalmamış.

Kırklar Dağı III (92) efsanesinde “*Kırklar Dağı’nın karşısında bulunan su kaynağının Kırklardan atılan top neticesinde Mart’ın 9’unda patladığı söylenir. Dağ-*

larda bulunan yatırların zaman zaman kudret topu atarak manevi güçlerini gösterdiklerine inanılır.” denilmektedir.

Kırtıl Dağı II (96) efsanesinde su ile ilgili “*Kaybolan bir öküz Kırtıl Dede'nin türbesinin olduğu yerde su içerken bulunur. Öküz orada kurban edilmediği için bölgenin kurak kaldığı.*” anlatılmaktadır.

Munzur Dağı (105) efsanesinde Fırat suyunun kaynağı şöyle anlatılmaktadır: “*Munzur adındaki hizmetkâr hacda olan ağasına içli köfte götürür. Ağa hacdan gelince asıl saygının Munzur'a gösterilmesini ister. Munzur sırrının ortaya çıkması üzerine kaçarken elindeki sütler yere saçılır. Yere saçılan sütler Fırat'ın kaynak sularıdır. Munzur da dağa adını verir.*” Munzur sırrının ortaya çıkması üzerine kaçarken elindeki sütler yere saçılır. Yere saçılan bu sütler ise Fırat'ın kaynak sularını oluşturduğuna inanılmaktadır.

Musa Dağı (111) efsanesine göre “*Hıdır ile Musa bir gezi sonunda denizden çıktuktan sonra Hıdır Antakya'ya doğru gelir, Musa ise deniz kenarından dağa çıkmaktadır.*” Bu efsanede ise Hıdır ile Musa'nın denizden çıktıklarını görüyoruz.

Tecer Dağı (123) efsanesinde ise Tecer'in ortasından çıkan su şöyle anlatılmaktadır: “*Hız. Peygamber Kâbe'nin onarımı için “Eli tutan, gözü gören herkes Kâbe'ye gelsin.” diye dağlara taşlara tellal çıkarır. Tecer Dağı uyandığında bir topal karga ve yürüyen bir dağ görür. Nereye gittiklerini sorduğunda “Kâbe'ye...” cevabını alınca çok üzülür üzüntüsünden ikiye ayrılır. Ortasından bir su çıkar. Çıkan suyu Tecer'in gözyaşlarıdır. Hız. Peygamber Tecer'i teselli için gelip “Senin suyun öyle tatlı olacak ki insan içtikçe içesi gelecek.” der. Bu su hâlâ çıkar, insanlar ve tarlalar bu sudan çok yarar görür.*”

Sonuç itibarıyla incelememize esas efsane metinlerinde su, dağ ve mağara ilişkisinin bir arada karşımıza çıkmasının yanında olağanüstü bireysel oluşumların olduğunu da söyleyebiliriz. **Gümülek Dağı** (64) efsanesinde “*mağarada bulunan bir pınar*”, **Gelincik Ana Efsanesi IV** (84)'te “*mağaranın içerinden çıkan berrak ve soğuk bir su*”, **Kırklar Dağı II** (91)'de “*mezarların yakınındaki mağaradan çıkan azalmayan bir su*” şeklinde mağara ve su bir arada karşımıza çıkar. **Kırklar Dağı III** (92)

efsanesinde ise “*Kırklar Dağı ’nın karşısında bulunan su kaynağının Kırklardan atılan top neticesinde Mart ’ın 9 ’unda patladığı*” söylendiğinden burada bir olağanüstülük karşımıza çıkmaktadır. **Kırtul Dağı II** (96)’de “*Kaybolan bir öküz Kırtul Dede ’nin türbesinin olduğu yerde su içerken bulunur.*” denilmekte, bölgenin kurak kalması ise türbede bulunan öküzün orada kurban edilmemesine bağlanmaktadır. **Munzur Dağı** (105) efsanesinde ise Fırat suyunun kaynağı olarak “*Sırrı ortaya çıkan Munzur ’un kaçarken elindeki sütler yere saçılır. Yere saçılan sütler Fırat ’ın kaynak sularıdır.*” denilerek Fırat suyunun kaynağının olağanüstülüğü ortaya konulmaktadır. **Musa Dağı** (111)’nda ise “*Hıdır ile Musa ’nın bir gezi sonunda denizden çıktığı.*” söylenmektedir. **Tecer Dağı** (123) efsanesinde ise Tecer ’in üzüntüsünden ikiye ayrıldığı ve ortasından bir su çıktığı, ortasından çıkan suyun Tecer ’in gözyaşları olduğu, suyunun tatlığı ise Hz. Peygamber ’in Tecer ’i tesellisi münasebetiyle olduğu anlatılmaktadır. Tecer suyunun ortaya çıkmasında da olağanüstü bir durumun varlığını görmekteyiz.

C. ATEŞ – DAĞ

Anadolu Dağ Efsaneleri’nde rastladığımız motiflerden birisi de “*ateş - dağ*”-dır. Bu efsanelere geçmeden önce “*ateş*” kavramının sözlük anlamını vermekte yarar görüyoruz. *Ateş*, sözlüklerde “*Yanıcı cisimlerin tutuşmasıyla beliren ısı ve ışık, od, nâr.*” (TDK, TS, 2011: 181) olarak tanımlanır.

Tezimizin konusunu oluşturan *Anadolu Dağ Efsaneleri*’nde “*ateş - dağ*” konusuna geçmeden önce eski Türklerde “*ateş - dağ*” ilişkisine kısaca dokunulacaktır.

Dünyanın oluşumu ile ilgili öne sürülen tezlerde doğadaki her şeyin özünün hava, su, toprak ve ateşten mürekkep olduğu inancı hâkimdir. Dolayısıyla bu dört temel unsura insanlık tarihi boyunca birçok kültür, din ve inanışlarda kutsiyet atfedilmiş, bunun tabii bir neticesi olarak bu dört temel unsur çeşitli şekillerde kutsanmıştır. Kutsal dört unsura duyulan saygı ve inanışların temelinde bu dört unsurun kendine özgü kuvvet ve hareket kabiliyetleri olduğu düşünülmüştür.

Eski Türk dininde ateş, kutsal sayılan önemli unsurlardan biridir. Ateşin bulunuşu çeşitli Türk boylarında farklı rivayetler içerir. Altaylı Şamanist Türk boylarında ateşin bulunuşu üzerine anlatılan efsaneyi Abdülkadir İnan *Eski Türk Dini Tarihi*'nde şöyle özetlemektedir:

“İlk insanlar meyva ve otlarla beslendikleri için ateşe ihtiyaçları yoktu. Tanrı onlara et yemeklerini emir ettikten sonra ateşe ihtiyaç hâsıl oldu. Ülgen gökten biri kara, biri ak iki taş getirdi. Kuru otları avucunda ezerek bir taşın üzerine koyup diğeriyle vurdu, otlar ateş aldı. Ülgen böylece ilk defa ateş yakmasını insanlara öğretip “bu ateş atamın kudretinden taşta düşmüş ateştir” dedi. Bundan dolaydır ki Altaylılar’da ve Yakutlar’da ancak çakmak taşından elde edilen ateş kutlu sayılmaktadır.” (İnan, 1976: 42)

Esasında her ailenin ocağının kendi ruhu olduğuna inanılır. Türk inaniş site-minde ocağın yani soyun devamı erkek çocuk tarafından sürdürüldüğünden özellikle evin küçük erkek çocuğu “*ocak*” olarak kabul edilir. Baba ocağını yaşatacak olan odur. Bu nedenle Türk kültüründe en küçük erkek çocuğa ocağın prensi anlamına gelen “*Od-Tegin*” yani “*Ateş prensi*” denmektedir. Türk devlet geleneğinde küçük erkek çocuk veliaht değildir ancak babalarının servetinin sahibidir (Ögel, 2010: 28-29).

Ateşin birlikte anıldığı bir diğere unsur da “*ağaç kültü*”dür. Ögel, ağacın ateşin hammaddesi olduğunu söyleyerek, ateşin keşfi ile ilgili tespit edilen efsanelerde adı geçen kutsal karaağaç veya kayın ağacının esasen bir gök ağacı olduğunu ifade etmiştir (Ögel, 2002: 499).

Şamanistler’in inançlarına göre ateş, en temiz şeydir, her şeyi temizler, kötü ruhları kovar. Bu inaniş bizde olduğu gibi diğere dünya kavimlerinde de yaygın bir inaniştir. “*VI. yüzyılda Batı Gök Türk hakanına gelen Bizans elçilerini ateşler arasından geçirmişlerdi. Moğol saraylarında da bu âdet vardı. Bu tören elçilerle gelmesi muhtemel olan kötü ruhları kovmak için yapılırdı. Bu inancın izlerine Müslüman Türklerde de rastlıyoruz. Başkurtlar ve Kazaklar bir yağlı paçavrayı tutuşturup hastanın çevresinde “alas, alas” diye dolaştırırlar. Buna “alaslama” derler. Bu kelime Anadolu Türkçesi’nde “alazlama” şeklinde muhafaza edilmiştir, ateşte temizleme anlamını*

ifade eder.” (İnan, 1976: 43). Cengiz Han çağında gelen elçiler de “ateş üzerinden atlatılmadan, saraya alınmıyorlardı.” (Ögel, 2010: 522)

Prof. Dr. Fuzuli Bayat, Türk mitolojik sisteminde ateş kültü, ocak kültü ve atalar kültü bağlamında bir üçlü inanç olgusu oluşturan ve bütün hallerde bağlayıcı nitelik sergileyen ateş kültü ile ilgili kısaca şunları söylemektedir:

“Türk kültür geleneğinde bugün ateş ve ocakla ilgili bazı mitolojik inançların varlığı bu kültürün Türkler arasında hâlen saygısını kaybetmediğini gösterir. Mesela ateşe tükürmemek, ocak yanan ateşin üstünden atlamamak, ateşi ayakla itmemek, yanan ateşi keskin bir aletle karıştırmamak, ateşe su dökmek, mundar olan herhangi bir şeyi atmamak vb. ateşin canlı olarak tasavvur edilmesiyle yani ateş ruhuyla ilgilidir. Bu yasak bozulursa ocak koruyucusu aileye zarar veren bir varlığa dönüşür. Unutulmaması gereken bir husus da ateş ruhunun her zaman iyi ve koruyucu nitelikli olmamasıdır.

Ateşin söndürülmesi ateş ruhunun öldürülmesi anlamına gelir. Oysa ateş ailenin yani soyun devamının tek garantisidir.

Ateş kültürüyle ilgili uygulamaların büyük bir kısmına Türklerin Nevruz olarak kutladıkları bahar bayramında da korunmuştur. Ateşin kutsallığı, arındırıcı rolü, birleştiricilik işlevi, diriliği simgelemesi Nevruz kutlamalarında ön plandadır.

Ateş yakıp üstünden atlama, dağ tepelerinde ateş yakarak güneşi karşılama Nevruz’da Tanrı’dan mutluluk dilemektir. Dağda ateş yakma Kitab-ı Dede Korkut’ta da belirtilmiştir. Karanlığın çökmesiyle dağda ateş yakan Oğuzlar, ateşi korumakla onun varlığını da koruyorlardı. Kâfirlerin yurda baskın yapacağını Oğuzlar, yanan ateşin dumanından anıyorlardı.

Nevruz ateşinin söndürülmesi günah sayılır. İnsanların Nevruz ateşinin üzerinden atlamalarında, yeni yıla arınmış, eski yılın bütün olumsuzluklarından kurtulmuş bir vaziyette girecekleri inancı hâkimdir.

Ateş, gelecekte haber veren bir unsur olarak da kullanılmıştır. Nitekim yanan ateşe bakarak fal açma geleneği bunu kanıtlamaktadır.” (Bayat, 2012: 137-138)

Ateş kültü, en eski devirlerden bu yana her medeniyet ve inanış çerçevesinde kutsal olarak kabul edilen bir kültürdür. Ateş, insanlara Tanrı tarafından hediye edilmiş, böylece insanlar üşümekten ve çiğ yemek yemekten kurtulmuşlardır. Ancak, ateş faydalı olduğu kadar zarar verici de olabilir. Ona karşı yapılacak en küçük bir saygısızlık karşısında korkunç bir cezalandırıcıya dönüşebilmektedir. Tabiat kültürlerinden hiçbirinin gücü ateş kadar işlevsel değildir. Ateş, taşıdığı vasıflar nedeniyle canlı olduğuna inanılan bir varlıktır. O, temizleyici, cezalandırıcı ve sağaltıcıdır. Dün olduğu gibi bugün de ateşsiz bir yaşam düşünmek imkânsızdır. Çünkü ateş, insan hayatının vazgeçilmez bir unsurudur. Yaradılıştan bu yana doğrudan veya dolaylı olarak kültürü şekillendiren ateş, üçlü inanç olgusunun (ateş – ocak - atalar kültü) en önemli unsuru olmuştur. Anadolu’da da ateş, tüm canlılığıyla eski dinî hatıralarımızın bakiyeleriyle kutsallığını halen korumaktadır.

Türk mitolojik sisteminde **“ateş - dağ”** ile ilgili bilgileri verdiğimiz göre **Anadolu Dağ Efsaneleri**’nde **“ateş - dağ”** motifinin görünümüne geçebiliriz. İncelediğimiz efsane metinlerinde ateş ile ilgili **“ateşte yanmama”**, **“avucunda ateş götürme”**, **“mendilde ateş götürme”**, **“mendile ateş koyup asma”**, **“toprak altında kor olarak kalan yesiler”**, **“ateş parçalarının top şeklinde göğe yükselmesi”**, **“dağda ateş yanması”** gibi çeşitli olaylar görülür. Aşağıda efsane metinlerinde rastladığımız ateş ile ilgili örneklerden hareketle **“ateş - dağ”** bahsi açıklanmaya çalışılacaktır.

“Ateşte yanmama” motifi *Durdağı I* (29) ve *Durdağı II* (30) efsanelerinde Abdal Musa’nın dervişleriyle birlikte Alanya Beyi’nin daveti üzerine ateşe girdiklerini görmekteyiz. Bu motife **“Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi”**nde ve **“Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi”**nde de rastlıyoruz.

“Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi”ne göre:

“Teke Beği Alâiye sancağı Begi’nin ricası üzerine Gaybî’yi Abdal Mûsâ Tekkesi’nden kurtarmak ister. Ona kendi bahadırlarından Kılagılı İsâ’yı gönderir. Kılagılı İsâ Abdal Mûsâ Tekkesi’ne varır. Durumu anlatır, fakat sert çıkması üzerine Abdal Mûsâ tarafından gösterilen bir kerâmetle Kılagılı İsâ, atından inmek isterken ayağı

atın üzengisine takılarak atın ürkmesi neticesinde vücudu paramparça olarak Teke iline geri döner. Teke Begi de askerlerini alıp Abdal Mûsâ üzerine yürür. Bu durum Abdal Mûsâ'ya malum olur ve dört-beş yüz müridi ile beraber semâ ede ede Teke Begi'ne doğru yürümeye başlar. Bu arada Teke Begi de bir ateş yaktırmış ki içinde Abdal Mûsâ ve müridlerini yakmak istiyordu. Fakat Abdal Mûsâ ve müridleri bu ateşin içine semâ ederek yürüdüler ve ateşi tamamen söndürdüler. Bu durumu gören Teke Begi'nin askerleri tamamen dağıldı, Teke Begi de düşüp öldü.” (Güzel, 1999a: 9)

Bu motif “*Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi*”nde ise iki şekilde görülmektedir:

“Teke Beği, Abdal Mûsâ'yı yaktırmak ister. Her evden getirtilen odunlarla ateş yakıtılır. Abdal Mûsâ bu durumdan haberdardır ve hemen müridleri ile birlikte sema ede ede ateşin içine girer, her geldiği yerde ateş söner, çayır-çimen biter. Teke Beği durumu görünce kaçır, daha sonra Abdal Mûsâ'dan özür dilerse de kabul edilmez.

Velâyetnâme'nin bir başka bölümünde ise elleriyle ateşi karıştırır. Ateş söner.” (Güzel, 1999b: 108)

“*Ateşte yanmama*” motifi Türk kültüründe Şamanların, Hristiyanlıkta Curcis ve bazı Hristiyan azizlerinin, İslâmiyet'te ise Hz. İbrahim'in mucizesi olarak bu kültürlerde müştereken yaşatılmıştır (Güzel, 1999b: 67).

Tezkire-i Satuk Buğra Han, Kitab-ı Dede Korkut, Ebûmüslimnâme, Battalnâme ve *Saltıknâme*'de rastladığımız “*ateşte yanmama*” motifiyle; *Menâkıbu'l-Kudsiyye, Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî, Menâkıb-ı Hacım Sultan, Vilâyetnâme-i Abdal Musa, Menâkıb-ı Kaygusuz Baba* ile *Vilâyetnâme-i Seyyid Ali Sultan* gibi gayri sünî menâkıbnâmelerde de ortak motif olarak karşılaşıyoruz (Ocak, 2010: 82).

Durdağı I (29) efsanesinde “*Abdal Musa Alanya Beyi'nin yaktığı ateşe girerken “Beni seven peşimden gelsin” der. Müritlerden başka dağ ve taşın da yürüdüğünü gören Abdal Musa sırtını dağa vererek “Dur!” der; dağ da durur. Bu dağın adı da Durdağı kalır.*” denilmektedir. Bu efsanede Abdal Musa ve müritlerinin yanında dağ ve taşın da ateşe girdiklerini, nihayetinde ise yanmadıklarını görmekteyiz. Bu efsane dağın ad almasını açıklayan efsanelerden olup, adını Abdal Musa'nın dağa “Dur!” demesinden almıştır.

Durdağı II (30) efsanesinde ise “*Abdal Musa Sultan ve Kırk Derviş’i Alan-ya Beyi’nin yaktığı ateşe davet edilir. Sultan ve Kırk Derviş’i ateşe doğru yürümeye başlayınca arkasından dağlar, taşlar ve ağaçlar da yürür. Durdağı’nın yürümesiyle Gencali şehri batar; pek çok insan ölür. O köyden Abdal Musa’ya ara sıra hediyeler getiren kadın: “Aman Sultanım ne yapıyorsun, dağlar taşlar beraberinde geliyor.” deyince, Abdal Musa: “Dur, ya dağ!” der, dağ durur. Bu dağın adı da Durdağı olur.*” denilmektedir. Bu efsanede de Abdal Musa ve Kırk Derviş’i ateşe doğru yürümeye başlayınca ardından dağların, taşların ve ağaçların da yürüdüğü görülmektedir. Bu efsanemiz de dağın ad alışını açıklayan efsanelerden olup, adını Abdal Musa’nın dağa “Dur, ya dağ!” demesinden almıştır.

Hasan Dağı (86) efsanesi “*Şehirde kunduracılık yapan Ali Baba ile dağda oturan Hasan Dede iki arkadaştır. Bunlar belirli zamanlarda birbirlerini ziyaret ederler. Bir temmuz günü Hasan Dede çıkısına kar doldurup şehirdeki Ali Baba’nın dükkânına getirip asar. Kadınlar hamamından çıkan bir kadın çarşafını gererken farkında olmadan göğsü açılır. Bunu gören Hasan Dede kadına karşı arzu duyar ve getirdiği karlar erimeye başlar. Ali Baba, Hasan Dede’ye “Dağdaki ermişle şehirdeki ermiş arasındaki farka bak.” der. Bir müddet sonra Ali Baba avucuna bir miktar kor alıp Hasan Dede’nin yanına gider, ateşi ona verir. Dede bakar ki Ali Baba’nın elinde ne kül var, ne de bir yara. Ali Baba “Kardeşim sen de ermişsin ama şehirdeki ermişle dağdaki ermiş arasındaki farka dikkat etmelisin.” der. Ali Baba veda edip dağdan ayrılır. Ali Baba’nın sözlerine kızan Hasan Dede’nin kalbi bozulur ve iri bir taşı alıp Ali Baba’nın arkasından yuvarlar. Meseleye vâkıf olan Ali Baba geriye dönüp üzerine gelmekte olan taşı tutar, taş da orada kalır. Bu olaydan sonra Ali Baba Tekkesi ile civarındaki Hasan Dağı bu karşılaşmadan sonra kendi adlarıyla anılır.” diye anlatılmaktadır. Bu efsanede şehirde kunduracılık yapan Ali Baba, avucuna ateş alıp arkadaşı Hasan Dede’ye götürmüştür.*

Hasan Dağı’ndaki Söylentiler II (88)’de ise bu efsane “*Hasan Dağı’nda Hasan Baba, Ali Dağı’nda da Ali Baba adında iki veli vardır. Hasan Baba, ağustos sıcağında mendiline kar doldurup eritmeden Ali Baba’yı ziyaret eder. Ali Baba da dağdaki kızgın korları mendiline koyarak Hasan Baba’yı ziyarete gider, bu ziyaret sırasında kor dolu mendil sararmazmış bile.*” şeklinde anlatılmaktadır. Hasan Baba,

ağustos sıcağında mendiline kar doldurup Ali Baba'yı ziyaret ederken, Ali Baba da kızgın korları mendiline koyarak Hasan Baba'yı ziyarete gitmiştir.

Bu efsanenin bir başka varyantı olan *Hasan Dağı'ndaki Söylentiler III* (89)'te de bu efsane “*Hasan Dağı'nda yaşayan bir veli mendiline kar doldurup, şehirde kunduracılık yapan bir başka veliyi ziyarete gider. Kunduracı da ocaktan bir miktar ateşi alır bir mendile koyup tavana asar. Sohbet sırasında dükkâna bir bayan gelir; ayak-kabı ölçüsü verirken eteği sıyrılır. Hasandağlı velinin gözleri kadının tenine ilişince karlar erimeye başlar. Bunu gören kunduracı veli dostuna “Hasan Dağı'nın tepesinde tek başına evlilik etmek iş değildir. Kudretin varsa, karış halkın arasına, nefsinin tut, göster kendini.” der.*” şeklinde anlatılmaktadır. Efsanenin bu varyantında ise Hasan Dağı'nda yaşayan bir velinin mendiline kar koyarak şehirde kunduracılık yapan veli arkadaşını ziyarete gittiği, bunu gören kunduracı velinin ise ocaktan aldığı ateşi mendile koyup tavana asarak mukabelede bulunduğu görülmektedir.

Bu efsanelerde dikkat çeken bir husus, efsanelerin hemen hepsinde münzevi olarak yaşayan velilerin mekânının dağlar olmasıdır. Anadolu dâhil olmak üzere hemen hemen bütün Türk dünyasında “dağ kültü”ne rastlanılmaktadır. Eski Türkler'de görülen “dağ kültü”nün “Gök Tanrı” ve “ata” kavramlarıyla ilgili oldukları ise bilinen bir gerçektir. Bu efsanelerdeki bir başka husus ise “veli kültü”nün varlığıdır. *Hasan Dağı* (86)'nda “Temmuz sıcağında çıkıda kar getiren Hasan Dede'ye Ali Baba'nın avucunda ateş götürmesi”; *Hasan Dağı'ndaki Söylentiler II* (88)'de “Ağustos sıcağında mendile kar doldurup getiren Hasan Baba'ya Ali Baba'nın mendile kızgın kor koyarak götürmesi”; *Hasan Dağı'ndaki Söylentiler III* (89)'te ise “Hasan Dağı'nda yaşayan bir velinin mendile kar doldurup getirmesi karşısında kunduracı velinin mendile kor koyup tavana asması” velilerin birbirlerine karşı ermiş olduklarını ispatlamaya çalıştıklarının en bariz ispatıdır.

Gelincik Ana Efsanesi I (81)'nde yaylaya göçen obanın ağası sigarasını yakmak için gelininden ateş ister. Kibriti almayı unutan gelin, kaynatasından azar işitince aklına bir yıl önce yanık olarak üzerini örttüğü ocağa bakmak gelir. Ateşin hâlâ yandığını gören gelinin, ateşi alıp kaynatasına götürdüğünü görmekteyiz. Burada bir kış boyunca kar altında kalan odunların hâlâ kor halinde olması gelinin ermişliğine delalet etmektedir.

Evliyalar Dağı (117) efsanesinde “Eskiden bu dağdan zaman zaman havaya top şeklinde ateş parçaları yükselir, savaş zamanlarında da düşmana doğru uçup gidermiş.” denilmektedir. Bu dağdan zaman zaman ateş parçalarının göğe yükselmesi Türk mitolojisindeki “dağ kültü”nün bir neticesi olarak bize dağların kutsallığı ve dağda yaşayan bir ermişin varlığını göstermektedir.

Koçan Dağı ve Küçük Ziyaret (140) efsanesinde ise vakti zamanında Koçan adlı bir çobanın yaşadığı Koçan Dağı’nda, inanişaya göre perşembe akşamları, bayram ve kandil gecelerinde bir ışığın veya ateşin yandığı söylenmektedir. Belirli günlerde dağ başında yanan bu ateş, hiç şüphesiz Türk mitolojisindeki “dağ kültü” ve “ateş kültü” ile ilgili olsa gerektir. Koçan Dağı’nın ziyaret yeri olarak da kullanılması bu dağın kutsallığını destekler mahiyettedir.

Ç. ATA/DEDE KÜLTÜ – DAĞ

Anadolu Dağ Efsaneleri’nde “ata / dede kültü - dağ” sıkça rastladığımız motiflerden biridir. Bu efsanelerden bahsetmeden önce “ata / dede” kavramının sözlük anlamları verilecektir. *Ata*, sözlüklerde “1. Baba. 2. Dedelerden ve büyükbabalarından her biri. 3. Kişinin geçmişte yaşamış olan büyükleri.” (TDK, TS, 2011: 179); “1. Baba. 2. Bektaşî şeyhi.” (Dilçin, YTS, 2018: 28); “İnsanları belâlardan koruyan ruh.” (Beydili, 2004: 73) olarak anlamlandırılırken; *dede* ise “1. Torunu olan erkek, büyükbaba, büyükpeder. 2. Büyükbabadan başlayarak geriye doğru atalardan her biri. 3. Mevlevî tarikatında çile doldurmuş olan dervişlere verilen unvan. 4. Yaşlı erkeklere söylenen bir seslenme sözü.” (TDK, TS, 2011: 604) olarak tanımlanır. Dîvânü Luğâtî’t-Türk’te Oğuzca olduğu kaydedilen “*dede*”, “*baba*” olarak anlamlandırılır (s. 443). Ata oğlu ataç toğar (Adamın oğlu reşit olunca şüphesiz huyu babasına benzer) (s. 254). Ata tonı ogulka yarasın tile me.s (Mirası alsın diye artık babasının yaşamasını istemez) (s. 384). (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 254, 384, 443).

Tezimizin konusunu oluşturan *Anadolu Dağ Efsaneleri*’nde “ata / dede - dağ” bahsine geçmeden önce eski Türklerde “ata / dede kültü - dağ” ilişkisine kısaca dokunulacaktır.

Atalar kültürünün Türk kültüründeki yeri çok eskilere dayanır. Atalar kültü ile dağ kültü arasında oldukça kuvvetli bir bağ vardır. Türk-İslâm inançlarında ulu kişiler ve velilerin türbelerine dağ ve tepelerde çok fazla rastlanılmaktadır. Dağlara atfedilen kutsal yer inancı, Türk - İslâm inancı içinde görünüm değiştirerek yaşamaktadır.

Doç. Dr. Selçuk Peker, atalar kültürünü “*Ata ruhlarına saygı veya onlardan çekinme merkezli bir düşüncenin etrafında atalar için yapılan anma törenlerinin geneli.*” (Peker, 2015: 125) olarak tanımladıktan sonra atalara saygı ve atalardan çekinmenin sebepleriyle ilgili şu bilgileri vermektedir:

“Atalara saygının sebebini atanın miras olarak bıraktığı yurt, mallar, düzen ve huzur oluşturacağı gibi atanın sahip olduğu olağandışı yetenekler de oluşturabilir. Atalardan çekinmenin temelinde ise kendilerine tazimde kusur edildiğinde, mekânları olan mezarlara saygısızlık edildiğinde onlardan gelecek bir cezaya veya dolaylı bir belaya muhatap olma korkusu yatmaktadır.” (Peker, 2015: 126-127)

Ahmet Yaşar Ocak ise “atalar kültü”nün muhtelif eski Türk zümreleri arasında en köklü ve en eski inançlardan biri olduğunu söyler ve “atalar kültü”nün ortaya çıkışı ve Türk kültüründeki yeri ile ilgili şu tespitlerde bulunur:

“Hemen hemen bütün Kuzey ve Orta Asya kavimlerinde görülen ve ataerkil aile yapısının bir sonucu olarak yorumlanan atalar kültü, tarihi nispeten iyi bilinen en eski Türk topluluklarından Hunlar zamanında tespit edilmektedir. Hunlar’da yılda bir kere umumî bir merasim düzenlenerek ataların ruhlarına kurban kesiliyordu. Herhalde onlardan önce de bu kültürün varlığın tahmin etmek mümkündür.

Orhun kitabelerinde, bilhassa Bilge Kağan kitabesinin sonunda atalar kültürünü ihsas eden satırların bulunması, bunun Göktürkler’de de varlığını gösteriyor. X. yüzyılda Orta Asya’daki çeşitli Türk zümreleri arasında dolaşan Ebû Dülef, Kimekler’de bu kültürün olduğunu açıklayan ifadeler kullanır. O, sadece öldükten sonra değil, ölmenden önce de ihtiyarların tazim edildiğini yazıyor. Aslında ölmüş atalara duyulan dinî saygı, onların hatıralarının ve eşyalarının bile takdisine yol açmış, bu yüzden Türkler ölülerini her türlü eşyasıyla birlikte gömmüşlerdir.

Yapılan araştırmalar çok eskiden beri köklü bir şekilde devam eden bu kültürün, tarihlerinin belli bir döneminde Türk kültüründen bazı sahalarda etkilenmiş Çinliler ve Moğollar'a da geçtiğini ortaya koymaktadır. Çinliler'deki inanca göre, göğe yükselen ata ruhları yeryüzündekilerin ne yaptıklarını bilirler. Onlara kurbanlar sunulur. Önceleri bu, büyük atalara mahsus iken sonradan hepsi için geçerli olmuştur. Bu kültürün atanın bizzat kendine tapma mahiyetini taşımadığı, onun öldükten sonra ailesine yardım edeceği inancından doğan, korku ve saygı karışık bir telakki olduğu anlaşılıyor.

XIII. yüzyılda Rubruquis, Moğollar'da irili ufaklı birçok heykel gördüğünü, rahiplere sorduğunda bunların tanrı heykelleri değil, ünlü ve büyük ölülerin yakınları tarafından yapılan timsalleri olduğu cevabını aldığını söyler.

Her halükârda atalar kültürünün Türklerin eski dinî inançları arasında köklü ve sarsılmaz bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Budizm ve Maniheizm gibi yabancı dinlerin yayılmasından sonra bile atalar kültürünün kuvvetinden bir şey kaybetmediği görülmektedir. Hatta ruhun bedenden bedene geçmesi(tenasüh) telâkkisini esas alan zikredilen iki dinin Türkler içinde tutunabilmesinde atalar kültürünün önemli bir payı olduğu dahi çok muhtemeldir.” (Ocak, 1983: 26-27)

Selçuk Peker, atalar kültüründe İslam öncesindeki atanın, kahramanın, din adamının yerini İslamiyet sonrasında keramet sahibi velilere bırakmasını ise şöyle özetlemektedir:

“Ata kültürü İslam öncesi Türk dininin en kesin inanışlarından birisini teşkil ettiği için İslamiyet'in kabulünden sonra yeni dinin elbisesini giyerek yaşamaya devam etmiş; İslamiyet öncesindeki atanın, kahramanın, din adamının yerini İslamiyet sonrasında keramet sahibi veliler almıştır. Buna bağlı olarak halkı Müslüman olan ülkeler içerisinde en güçlü veli – evliya inancının Türk devletlerinde olduğu görülür. Bugün bağımsız veya otonom Türk devletleri baştanbaşa kahramanlık veya keramet gösteren veli mezarları ile doludur. Anadolu coğrafyasında vatandaşlarca üzerinde çeşitli uygulamalar için müracaat edilen mezar bulunmayan dağ, tepe yok gibidir.” (Peker, 2015: 126-127)

Celal Beydili, Türk mitolojisinde yaratıcı özelliğe sahip olan atanın koruyuculuk özelliği ile ilgili şunları söyler: *“Mitolojik düşüncede, ahret dünyası ve bu anlamda da atalar dünyasıyla bağlantılıdır. Çünkü manevî-ruhanî yaratıcı olan Ata'nın başlangıçtaki bir özelliği de atalar dünyasına kopmaz bağlarla bağlı olan merasim koruyucu motifine ait olmasıydı. Yani “Ata”, ahret dünyası ve ahret dünyası sakinleri olan varlıklarla ilişkiliydi. “Ata”, koruyucu ruhun kendisidir. Türk halk inançlarındaki evliyaların çoğu zaman bu adla adlandırılması rastlantısal değildir.”* (Beydili, 2004: 73)

Beydili, *“Ata, insanları belalardan koruyan ruhtur.”* dedikten sonra Türk halk kültüründe görülen atalarla ilgili örnekler sunar: *“Türk etnik-kültürel geleneğinde, medeni kahraman, ilk cet, merasim koruyucusu olarak bilinen Korkut Ata ve Irkıl Ata gibi mitolojik zeminde oluşmuş ve bu adla adlandırılan birçok motif vardır. Karaimlerin dinî-mitolojik görüşlerindeki koruyucu ruhlardan biri de “Kırgıl Ata” adındaki bir mitolojik varlıktır. Harezmi’de, Şiilerin sonuncu imamı için yapılan tapınak, “Kayıp Ata” adını taşımaktadır. Teleütlerde ise yeraltı dünya ruhlarından olan, “Erlik”e, büyük saygı işareti olarak, “Atam” denirdi. Sagay mitlerine göre Erkin Han’ın bir adı da “Ata”dır. Kutsallığa bürünüp, halk arasında büyük saygı kazanan ulu ozanlar ve şamanlar da “Ata” adını taşıyanlardan sayılırlar.”* (Beydili, 2004: 73-74). Ayrıca Beydili, Türk ata anlayışında onun kutsallığından gelen “ecdat ruhu” ve “evliya” içeriği olduğunu; Türkistan’ın çeşitli bölgelerindeki ve Kırgız çöllerindeki coğrafi adların oralarda mezarları olan Türk evliyaların adlarıyla bağlantılı olduğunu; yer adlarında ise “Pir” ve “Ocak” gibi anlamları bulmanın mümkün olduğunu, “Ata” unvanının da bazen “Baba” unvanı gibi ulu dağların adlandırılmasında kullanıldığını söyler (Beydili, 2004: 74).

Prof. Dr. Sedat Veyis Örnek, atalar ibadetinin hangi düşünceden doğduğuna dair şunları söylemektedir: *“Atalar ibadeti de ölenlerin, ölümden sonra da hayatlarını sürdürdükleri inancına ve bağlı buldukları cemaatle ilişkilerini koparmadıkları düşüncesine dayanmaktadır. Atalar ibadetinin görüldüğü yerlerdeki halkların inancına göre, insan, ölümle bedenini kaybetmektedir; fakat benliği, daha doğrusu manevî varlığı yeryüzünde kalmakta, geride bıraktığı kimselerin hayatlarını etkileyebilmektedir. Onlara göre, ölüm hayatın bitişi değildir.”*

Böyle bir inançtan çıkış noktası bulunan atalar ibadetinde, ancak belli kişiler; özellikle kabile atası, ünlü savaşçılar, din adamları vb. tapılmaya, kurban ve duaya hak kazanmaktadır. Çünkü bunlar sağlıklarında da toplumları için büyük ve önemli işler görmüşlerdir. Onları ötekilerden ayıran insanüstü yetenekleri ölümlerinden sonra da kaybolmamaktadır. Birtakım mistik güçlerle dolu bulunan bu gibi kimselerin gönüllerini hoş tutmak, anılarını tazelemek, kurban ve adaklarla anmak yoluyla bitkilerin, hayvanların çoğalmasını sağlamak mümkündür.

Atalar; dinsel ve toplumsal buyrukların, gelenek ve âdetlerin koruyucuları olarak kabul edilirler. Bunların yerine getirilmesi onları hoşnut ettiği gibi, tersi de öfkeliendirir.

Kabilenin, boyun ilk kurucusu ata sayılır ve olağanüstü yeteneklerle nitelenir; doğaüstü varlıklarla bağlantılı görülür. Kimi zaman da gerçek anlamda bir kabile atası yerini mitik bir ataya terk eder.” (Örnek, 1995: 94-95)

Prof. Dr. Fuzuli Bayat, Türk kültüründe Korkut Ata'nın yeri ve Türk mitolojisindeki koruyucu atalar ruhuyla olan ilişkisiyle ilgili şu tespitlerde bulunmaktadır:

“Türk mitolojisinde koruyucu ata ruhlarının büyük bir kısmı Korkut Ata kompleksiyle birebir ilişkilidir. Korkut Ata'nın bilinen en eski fonksiyonu Şaman koruyucu ruhu olmasıdır. Onun bu fonksiyonu değişik efsanelerde ölümden kaçma motifine eş değer anlam kazanmıştır.

Korkut Ata ile ilgili efsanelerin büyük çoğunluğu benzeri motifin –ölümden kaçma- değişik varyantlarıdır. Bu efsanelerden birinde Korkut, hem Ozan hem aksakal, diğerinde kopuz imal edendir. Geri kalanlarında ise evliya, tabip, şeyh, Şaman, dede şeklinde tezahür eder ve sürekli ölümsüzlük peşindedir.

Korkut Ata şahsiyetinin Türkler arasında kutsallaşması, ilin aksakalı ve her şeyi bilen arif insan simgesine dönüşmesi ile izah edilir. Bu da onun Şaman dualarından destana kadar Türk kültürünün bütün safhalarında görünmesine sebep olmuştur.

Dede Korkut Kitabı'nda zikredilen on iki destanın onun adı altında toplanması, dünyada olup bitenleri bilmesi, bütün varlıklara ad koyması arifliğe misal olabilir.

Diğer taraftan her şeye ad koymak, onu medenî kahraman seviyesine yükseltir.” (Bayat, 2012: 98) demektir.

Türklerde en yaygın inanışlardan birisi de “hızır”dır. Eski Türk Kocaları (Gök Sakallı, Ak Sakallı Koca), Türklerin İslamiyet’i kabulünden sonra “hızır” olarak hayatımızda devam etmiştir. Prof. Dr. Bahaeddin Ögel, Eski Türk Kocalarından İslamiyet’teki “hızır”a giden yolculuğu, “Dede Korkut ve Hızır” ilişkisini şöyle dile getirmektedir:

“Anadolu’nun en uzak köylerinde bile Hızır ile ilgili birçok inanışlar vardır. Ancak bu inanışlar ile İslamiyet’teki Hızır arasındaki benzerlikler çok azdır. Türklerde ve İslamiyet’te Hızır’ın en belirgin özelliği, insanlara ve düşkünlere yardım etmesi idi. Bunun için vereceğimiz örnekler Türkler ile İslamiyet’teki Hızır arasında bir benzerlik göstereceklerdir.

Hızır gibi Dede Korkut veya “Korkut Ata”, “Er-Korkut” da benzer tanımlarla görünüyordular. Dede Korkut’tan da “medet” ve yardım dileniliyordu. Her ikisi de gelip çocuklara şiir ve alkışlar söyleyerek ad veriyorlardı.

‘... Su ayağı Er-Korkut, baksıların piri, gözünü sal, kolumu tut. Baksı Baba sen yardım et! Dar yolda sana sığındım... Su ayağında Er-Korkut! Belaları sen korkut! Çağırduğum zaman gel Pirim! Kaygulu ile hastanın devasını bul, söyle!’ Kırgız’ların bu Baksı duasında Dede Korkut, bir “Baksı Baba” yerine konuyordu.” (Ögel, 2010: 89-95)

Prof. Ögel, Türk mitolojisinin çağlarına göre “ad verme” olayını ikiye ayırmaktadır:

“1) Adın, Tanrı tarafından verilmesi: Kayın ağacından inen, görünen ve kaybolan kocalar, Hızır veya Anadolu’daki dervişler bunlardandır. 2) Korkut-Ata ve Hızır gibi ulu bilgiler tarafından verilmesi. Bu daha çok tarihî devirlerde olur.”(Ögel, 2010: 98)

Prof. Dr. Abdülkadir İnan, Dede Korkut Hikâyelerinin İslam’dan önceki yalnız görenekleri değil, pek çok eski inanç ve Şamanizm ayinlerini bile muhafaza ettiğini

söyledikten sonra şahsiyeti kutsal bir kimliğe bürünen Dede Korkut'un çocuklara "ad verme"sini şöyle anlatmaktadır:

"Ad verme, Dede Korkut hikâyelerine göre "ol zamanda bir oğlan baş kesme-se, kan dökmese, ad komazlardı", oğlan savaşta yahut avda yararlıklar gösterdikten sonra, boyun bütün üyeleri toplanır, boyun "din adamı" Dedem Korkut alkışlarla(dua ve kutlamalarla) oğlana gerçek adını verirdi.

Türklerin destan ve masallarından pek açık olarak anlaşıldığına göre, çok eski bir çağda kahramanlık gösterinceye kadar gençler boyun gerçek üyesi sayılmaz, babasının iğreti olarak verdiği isimden başka ad taşıyamaz ve at sahibi de olamazdı. Hanın oğluna ad verirken Dede Korkut, babasına şöyle diyor: "Sen oğlunu Basam diyü ohşarsın, bunun adı boz aygırlı Bamsı Beyrek olsun!" (İnan, 1998b: 240)

"Dede", içerisinde ced ve ata anlamlarını barındıran, tıpkı ata gibi ruhlar âlemi ile ilişkisi olan bir kelimedir. Dede kelimesi halk tarafından benimsendiği için Anadolu'da oldukça yaygın olarak karşımıza çıkar. İster bir adın başına veya sonuna isterse bağımsız bir isim olarak verilmiş olsun, bu ad verme işleminin altında ekseriyetle mezar, makam ve türbeler vardır (Peker, 2015: 181-182).

Dede adının Anadolu sahasındaki gelişiminde birden fazla faktör etkili olmuştur. Bunlardan birisi İslamiyet sonrası veli kültürünün etkisiyle dindarlık vasfı ön plana çıkmış toplum önderlerinin adlarından esinlenmedir. Ata kültürünün etkisiyle şekillenen dede kültüründe insanların, hakkında inanmalar ürettikleri mezar ve makam sahiplerini dede adı ile anmaları mümkün olmuştur. İkinci faktör olarak Alevilik inancının etkisini söyleyebiliriz. Alevilik'teki dede müessesesi, Alevi toplumunun sosyal düzenini sağlamada son derece önemlidir. Dedeler; küsleri barıştıran, sıkıntıları çözen, ibadetleri yaptıran kişilerdir. Anadolu'da hem Sünni hem de Alevi toplumlarında dede adının benimsenmesi, dede adını taşıyan çok sayıda makam veya mezarla karşılaşılması sonucunu doğurmuştur. Dede kelimesi, Sünni tasavvufun içerisinde de geçmekle birlikte tasavvufi anlamda bu kelimenin ad verdiği makam, mezar, yatır yok gibidir (Peker, 2015: 182).

Beydili, dede ile ilgili ise *“Eski inanışlara bağlı olup, manevî-ruhanî ata özelliği taşıyor. Soyun aksakalı ve liderinin ruhuna tapınmanın izlerini yaşatıyor. Görünmezler dünyası ve ilâhî âlemle bağlılığın İşaretlerini kendinde taşıyan bu sözcük, tasavvuf sisteminde, tarikatlarda hiyerarşik konum adı olarak da kullanılmıştır. Bektaşilikte, peygamber soyundan gelenlere, “Dede” denilir. “Dede” anlamı, pîr ve ocak adlarında da çok kullanılan bir anlayıştır.*

“Dede” adı, millî-dinî efsane kahramanlarına, evlialık katına yükselenlere ve din büyüklerine de verilirdi. Selçuklular zamanında Anadolu’da İslamlaşmış Türkmenlerin din büyüklerine, “Baba” ve “Dede” denilirdi. Evliya Korkut Atanın kendisi de bir dededir. Onun adı Dede Korkut Kitabında, birkaç yerde “Korkut Ata” olarak, diğer yerlerde ise “Dede(m) Korkut” şeklinde kullanılmıştır. Sonraki çağların en saygın el âşıkları da “Dede” adıyla bilinir, tanınırlardı.” (Beydili, 2004: 149-150) der.

Doç. Dr. İsmet Çetin, “baba” ile ilgili şunları söylemektedir:

“Baba kavramı, kelime olarak, “ata” anlamında olup Türkçenin dışında Fars, Berberî, Rus ve Rumen dillerinde de kullanılmaktadır. Saygı duyulması gerekli olan şahıslar için de kullanılan Baba/Bab kavramı, Türkistan sahasında evliya, aziz, sultan, ata kelimeleri ile karşılanıp yaygın olarak “evliya” anlamında kullanılmaktadır. Özellikle Türkiye ve Balkanlar sahasında Kalenderiyye, Melametiyye, Haydariyye ve Nakşiyye tarikatlarında kullanılan dede ve baba adlandırmaları, İslami dönem Türkistan sahasında aziz, evliya adlandırmaları ile paralellik göstermektedir.” (Çetin, 2007: 70). Baba adı da benimsenme açısından dede adı ile benzer özellikler gösterir. Halk kendi ailesinde akrabalık bağı olan kişiye de mezar, makam, yatır hüviyetindeki şahsa da baba demek ve böylece akrabalık bağı olmayan kişiyi de akrabası kadar yakın hissettiğini göstermektedir (Peker, 2015: 183).

“Ata / Dede Kültü – Dağ” ile ilgili genel bilgileri verdiğimiz göre artık bu kültürün **Anadolu Dağ Efsaneleri**’ndeki görünümüne geçebiliriz. İncelememize esas 144 efsanenin 7’sinde “baba / dede” karşımıza çıkmaktadır. Bu 7 efsaneden 5’inde baba (Çiçekbaba - Babadağ Efsanesi (26), Fıdıl Dağı - Fidan Baba (79), Geyikli Baba (85), Kızıldağ Baba (98), Köse Dağı ve Köse Baba (129)) 2’sinde ise dede (Ali Dağı / Ali Dede (73), Dede Dağı (75)) görülmektedir. 144 dağ efsanesinin 7’sinde “baba

/ dede” kültüne rastlamamız “baba / dede” kültünün Anadolu’da hâlâ yaşadığını göstermektedir.

Çiçekbaba - Babadağ Efsanesi (26)’ne göre “Çiçekbaba ile Babadağ iki kardeştirler. Bir gün Babadağ ile Çiçekbaba arasına tartışma çıkar Babadağ Çiçekbaba’ya aşığlayıcı sözler söyler. Bunun  zerine Çiçekbaba öfkelenir, yerden aldığı gülleyi Babadağ’a fırlatır. Fırlattığı g lle Babadağ’ın sağı tarafını alıp götürür, bu yüzden Babadağ’ın o kısmı oyuktur.” Bu efsanemizde atalar kültünün canlı bir örneğı görülmektedir. Atalar kültüne göre atalar arasında bir akrabalık ya da arkadaşlık bağı söz konusudur. Nitekim bu efsanemizde de Çiçekbaba ile Babadağ’ın kardeş olduklarını görüyoruz.

Fıdıl Dağı - Fidan Baba (79) efsanesine göre “Fıdıl Dağındaki Fidan Baba ile Koca Saçlı birbirlerine kudret topu ile haber gönderirlermiş. 200 kg ağırlığındaki bu toplardan bir tanesi Fıdıl Dağı’nda diğeri ise Rıza Dede’nin evinin önündedir. Çocuğı olmayan kadının birinin Fıdıl Dağı’na çıkıp “Fidan Baba, bana bir evlat ver de tek sağır dilsiz” dedikten sonra o kadının sağır ve dilsiz bir oğlunun dünyaya geldiğine inanılır.” Fidan Baba ile Koca Saçlı(Rıza Dede) kudret topu ile haberleşirler. Fıdıl Dağı’nın kutsallığı burada Fidan Baba’nın mezarının bulunmasındandır. Nitekim çocuğı olmayan bir kadının Fıdıl Dağı’na çıkıp “Fidan Baba, bana bir evlat ver de tek sağır dilsiz olsun” dedikten sonra o kadının sağır ve dilsiz bir oğlunun dünyaya geldiğine inanılması Fıdıl Dağı’nda atalar ruhunun var olduğunu gösterir.

Geyikli Baba (85) efsanesinde ise “Orhan Gazi zamanında Keşiş Dağı yakınına nice dervişler gelerek karar kılarlar ama içlerinden bir derviş dağda geyikcilerle yürür. Orhan Gazi o dervişı huzuruna çağırır lakin derviş, ne gelir ne de Orhan Gazi’nin yanına gelmesine izin verir. Orhan Gazi yeniden adamlarını gönderdiğinde derviş “Dervişler dua vaktini gözlerler, inşallah o vakitte beyin katına varır, dua ederiz” der. Birkaç gün sonra derviş omuzuna aldığı kavak ağacını alır, Beyin sarayının avlusuna diker. Orhan Gazi’ye haber verilir, geldiğinde ağaç çoktan dikilmiştir. Derviş “bu bizim kutlamamız oldukçadır ama dervişlerin duası senin ve neslin için makbuldür” diyerek dua edip gider. Bir gün Orhan Gazi dervişin yanına gidip ona İnegöl yöresini verir ancak derviş kabul etmez. Orhan Gazi ısrar edince de karşıda duran tepediğı göstererek “ordan berisi dervişlerin avlusu olsun” der, Orhan Gazi de kabul

eder. Sonra Derviş ölür, Orhan Gazi de oraya bir türbe yanına da bir tekke, bir de cami yaptırır. Buraya da Geyikli Baba Zaviyesi denir. Dağ, adını Geyikli Baba'dan alır." Dağa adını veren Geyikli Baba bir dervıştır. Geyikli Baba ölünce Orhan Gazi yaptırdığı türbe ile o zatın dervişliğine daha da yücelik kazandırmıştır. Dağın adını Geyikli Baba'dan alması atalar kültürünün bir yansıması olarak yorumlanabilir.

Kızıldağ Baba (98) efsanesine göre "Bu dağda Selçuklular döneminde Anadolu'yu feth eden komutanlardan birinin mezarı vardır. Bu kahraman Rumlarla savaşırken yaralanır, bir kolunu kaybeder ve Kızıldağ eteklerinde de şehit düşer. Duruköy'deki Şenmas Pir ile Kızıldağ'daki Kızıldağ Baba kardeştir." Bu efsanede ise Selçuklu komutanlarından birisi Rumlarla savaşırken şehit düşer. Kızıldağ Baba ile Duruköy'deki Şenmas Pir kardeştir. Bu dağda kahraman bir komutanın mezarının bulunması kahramanlık ruhunun Kızıldağ'da vücut bulduğuna işarettir.

Köse Dağı ve Köse Baba (129) efsanesine göre "Selçuklu komutanlarından Köse Süleyman Köseadağ Savaşı'nda şehit düşer, oradaki bir dağın zirvesine gömülür. I. Dünya Savaşında Ruslar, Çardaklı'ya geldiklerinde zirveden topların patladığına, Kore Savaşı ve Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında da dağdan seslerin geldiğine ve akşamların ışıkların saçıldığına inanılır. Dağ, adını bağrında mezarı bulunan Köse Baba olarak bilinen Köse Süleyman adlı Selçuklu komutanından alır." Her yıl temmuz ayının üçüncü cumartesi günü Köse Dağı'ndaki Köse Baba'nın türbesi ziyaret edilir, dilek dilenir. Burada Köse Baba atalar ruhunun canlı bir örneği olarak iyi bir savaşçı, kahraman bir komutan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ali Dağı / Ali Dede (73) efsanesine göre "Sızır'da veli zatlardan üç(bazı rivayetlerde 5-7) kardeş yaşarmış. Yaşlanan üç kardeş bir gün mezarlarının nerede olacağını merak ederler. Geceleyin bir zat büyük kardeşin rüyasına girer. Üçünün de ucu yanık 3 çam ağacına dua edip atmalarını, ucu yanmış odunlar nereye düşerse mezarlarının orası olacağını söyler. 3 kardeş ucu yanan odunları okuyup ok ile sıra ile fırlatır. Son oku Ali Dede atmaya çalışır ama atamaz ok olduğu yere düşer. Kardeşler oklarının düştüğü yere giderler ve orada vefat ederler. Ali Dede ise ateş yaktıkları yere gömülür. Halk, Ali Dede'nin mezarının orada bulunmasından dolayı bu dağa Ali Dağı denir. Ali Dede'nin abdest almak için dağın eteğindeki gözeeye inip abdest aldığı, sonra da mezarının başında namaz kıldığı söylenir." Ali Dede, kardeş üç veli zattan birisi-

dir. Mezar yerlerini rüyalarına gelen mübarek bir zatın söylediklerini yerine getirerek tayin ederler ve gittikleri yerde vefat ederler. Ali Dede'nin mezarının bulunduğu dağa ise Ali Dağı deniliyor. Türk mitolojisine göre ataların ibadetlerini aksatmadıklarına inanılır. Halk arasında Ali Dede'nin dağın eteğinde bulunan gözeden abdest aldığı sonra da mezarının başında namaz kıldığı söylenir. İşte halk arasındaki bu söylenti bile bu dağın bu zattan dolayı kutsanmasına, burada bir atalar ruhunun varlığına delalet eder. Bu efsanemizde ataların akrabalıkları söz konusudur.

Dede Dağı (75) efsanesine göre ise “*Dede Dağı'nın tepesinde Dede ve ailesine ait olan birkaç mezar olduğuna inanılır. Arabacının birisi Dede Dağı'ndan odun kesip bir kısmını evine getirir. Arabacı rüyasında iki jandarmanın kapıya gelip yerdeki kan damlayan ağaç kütüğünü gösterir. Sabahleyin adam eli ayağı çarpılmış, ağzı eğrilmiş vaziyette uyanır. Kesilen odunlar hemen yerine götürülüp bırakılınca adam düzelir ama bir gün sonra da hemencecik ölür. Yine bir gün bu dağdan adamın birisi odun toplar, evine götürürken arakasından birisinin “ağaçlarımı götürme” dediğini birkaç kez duyar. Adam bu ikaza aldırılmayarak odunları evine götürür. Adam sabahleyin, kafası bacaklarına geçmiş olarak uyanır. Odunlar hemen yerine götürülür ama adamın önce öküzü, sonra ineği, ardından kendisi ölür.*” Atalar kültürüne göre Dede Dağı'nın sahibi dağın tepesinde bulunan Dede'dir. Dağdan odun kesen arabacının gördüğü rüyanın sabahına çarpılmış olarak uyanması, atalar kültürüne göre dağdan ağaç kesen arabacının atalara saygısızlığı sonucu cezalandırıldığını görmekteyiz.

Yukarıdaki efsane metinlerinden hareketle bu konuyu kısaca şöyle özetleyebiliriz:

Atalar birbirleriyle akrabadır: Çiçekbaba ile Babadağ iki kardeşirler (Çiçekbaba - Babadağ Efsanesi (26)). *Ali Dede, kardeş üç veli zattan birisidir* (Ali Dağı / Ali Dede (73)). *Kızıldağ Baba ile Duruköy'deki Şenmas Pir kardeşir* (Kızıldağ Baba (98)).

Atalar iyi birer savaşçı, kahraman bir komutandır: *Her iki efsane de bir Selçuklu komutanı etrafına teşekkül ediyor.* (Köse Dağı ve Köse Baba (129); Kızıldağ Baba (98)).

Atalar cezalandırır: *Dağdan odun kesen arabacı atalar ruhuna saygısızlığı sonucu cezalandırılır (Dede Dağı (75)).*

Atalar olağanüstü özelliklere sahiptir: *Fidan Baba ile Koca Saçlı birbirlerine kudret topu ile haber gönderirler. (Fıdıl Dağı - Fidan Baba (79)). I. Dünya Savaşında Ruslar, Çardaklı'ya geldiklerinde zirveden topların patladığına, Kore Savaşı ve Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında da dağdan seslerin geldiğine ve akşamların ışıkların saçıldığına inanılır (Köse Dağı ve Köse Baba (129)).*

Atalar ibadetlerini aksatmazlar: *Ali Dede'nin dağın eteğindeki gözeye inip abdest aldığı, sonra da mezarının başında namaz kıldığı söylenir (Ali Dağı / Ali Dede (73)).*

Atalar şifa dağıtır: *Çocuğu olmayan kadının birinin Fıdıl Dağı'na çıkıp "Fidan Baba, bana bir evlat ver de tek sağır dilsiz" dedikten sonra o kadının sağır ve dilsiz bir oğlunun dünyaya geldiğine inanılır (Fıdıl Dağı - Fidan Baba (79)). Her yıl temmuz ayının üçüncü cumartesi günü Köse Dağı'ndaki Köse Baba'nın türbesi ziyaret edilir, dilek dilenir (Köse Dağı ve Köse Baba (129)).*

Bütün bunlar göstermektedir ki atalar kültü hayatımızın ayrılmaz bir parçasıdır ve "ata / dede" kültürüyle yaşayarak nesilden nesile aktarılacaktır.

D. KURBAN – ADAK

"Kurban" terimi günümüz Türkiye Türkçesinde kullanıldığı şekliyle dilimize Arapçadan geçmiştir. Arapçada **udhiye** de denilen kurban, sözlük anlamı olarak Türkçe Sözlük'te "*Dinin buyruğunu veya bir adağı yerine getirmek için kesilen hayvan.*" (TDK, TS, 2011: 1529); "*1. Allah'ın rızasını kazanmağa vesîle olan şey. 2. Eti, fikirâya parasız olarak dağıtılmak niyetiyle farz, vâcib veyâ sünnet olarak kesilen (koyun, keçi, sığır, deve, gibi) hayvan.*" (Devellioğlu, 2002: 527-528); "*İbâdet maksadıyla, belirli şartları taşıyan hayvanı usulüne uygun olarak kesmeyi ve bu arada kesilen hayvanı ifade eder.*" (Karagöz, 2010: 388) gibi anlamlara gelir.

Arapça “*nezr*” kökünden gelen ve “*nezir, nezîre*” de denilen bu kelime dilimizde “*adak*” kelimesiyle karşılanmaktadır. Sözlüklerde *adak*, “*Adanılan şey, nezir.*” (TDK, TS, 2011: 24) olarak anlamlandırılırken; *nezîre* “*Nezredilen şey, adak.*” (Devellioğlu, 2002: 832); *adak* (*nezir*) “*Dinen mükellef olmadığı hâlde, kişinin farz veya vacip türünden bir ibadeti yapacağına dair Allah’a söz vermesi.*” (Karagöz, 2010: 5) olarak tanımlanır. *Adak*, “*Ferdin, arzu ettiğine kavuşmak, korktuğundan sakınmak hususunda Allâh’ın yardım ve desteğini sağlamak amacıyla, kendiliğinden birtakım dinî mükellefiyetler altına girmesi olarak yorumlanabilir.*” (Karagöz, 2010: 5)

“*Kurban*” ve “*adak*” terimlerinin sözlük anlamlarını verdiğimizde göre eski Türklerde ve eski Türk inanışlarından olan Şamanizm’de *kurban* konusuna değinmenin faydalı olacağı düşüncesindeyiz. Bu hususta Abdülkadir İnan’ın söylediklerine bir göz atmakta yarar görüyoruz.

Abdülkadir İnan “*Şamanistlerde kurbansız âyin yapılmaz.*” der. İnan’ın bu veciz ifadesi eski Türklerin hayatında *kurbanın* işgal ettiği müstesna yeri tüm çıplaklığıyla gözler önüne serer. İnan, *kurbanla* ilgili olarak şunları söyler:

“*Her âyin için kanlı veya kansız kurban bulunması gerektir. Kurban mefhumunun eski Türkler’in hangi kelime ile ifade ettiklerini kesin olarak bilmiyoruz. Müslüman Türkler’in hepsinde bu mefhum için arapça kurban kelimesi kullanılmaktadır. Bazı kabileler (meselâ Kırgız-Kazaklar) farsça “hüdayî” kelimesinin bozuntusu olan “kudayı” kelimesini de kullanırlar. Çağdaş Şamanist Türk boylarında tayılga, hayılga kelimeleri varsa da Moğolcadan geldiği sanılmaktadır. Yakutçada kurban anlamına gelen kereh kelimesi vardır. Şamanın iştirakiyle ruhlara sunulan kurbana denir. Eski Türk yazıtlarında Kültegin ve Bilge Hakan için “öldü” yerine kullanılan “kergek boldı” kelimesi de bu anlam ile izah edilebilir. Öyle sanıyorum ki yazıtlardaki bu kergek kelimesi ancak hükümdar ailesi için kullanılmış olsa gerektir. Yakutların “kereh” kelimesi de Moğolca ve Buratçede [Buryatça; Ö.A.] dahi “*kurban*” anlamına gelir.” (İnan, 2000: 97- 98)*

İnan, bugünkü Şamanistler ve Müslüman Türklerde sunulan kurbanlık hayvanın özellikleriyle ilgili de şu bilgileri vermektedir:

“Gerek bugünkü şamanistlerin kurban törenlerinden, gerek Müslüman Türkler’in folklor materyallerinden anlaşıldığına göre eski devirlerde kurban için en makbul hayvan erkek hayvan olmuştur. Dede Korkut hikâyelerinin kahramanları olan Oğuzlar kurban olarak “attan aygır, deveden buğa, koyundan koç” kesmişlerdir. Kırgız-Kazak destanlarında da aynı motife rastlıyoruz. Radloff tarafından tesbit edilen Dudar Kız hikâyesinde Tanrıdan çocuk dileyen bir zengin “attan aygır, sığırdan buğa, koyundan koç, keçiden teke” kurban ediyor.

Bununla beraber Kırgız-Kazak folklorunda “töbel bayta!” (yani alnında beyaz bulunan genç kısrak) Tanrının beğendiği ve ruhların hoşuna giden kurbanlardan sayılmaktadır.” (İnan, 2000: 100-101)

İnsanoğlunun yaşamında önemli bir yere sahip olan kurban sadece kanlı değil, kansız olarak da insanoğlunun yaşamındaki yerini alır. Kansız kurbanla ilgili olarak İnan “Kanlı kurbanlardan başka kansız kurbanlar da vardır. Saçı (libation), “yalma” (ağaçlara ve şaman davuluna bağlanan paçavralar), tös (ongon)ları yedirme (ağızlarını yağlama), ateşe yağ atma ve şarap serpmeye gibi törenler bu kansız kurbanlar cümlesindedir. Kansız kurbanların en önemlisi ruhlara bağışlanarak başıboş salıverilen hayvanlardır. Bu türlü kurbana eski Türkler (idik) yahut (ıduk) demişlerdir. Harfi harfine “salıverilmiş”, “gönderilmiş” anlamını ifade eder; terim olarak “tanrıya gönderilmiş, tanrıya bağışlanarak salıverilmiş hayvan” demektir. Mahmud Kâşgarî “ıduk” kelimesini şöyle açıklamaktadır: “ıduk-kutlu ve mubarek olan nesne; bırakılan her hayvana bu ad verilir. Bu hayvana yük vurulmaz, sütü sağılmaz, yünü kırılmaz. Sahibinin yaptığı bir adak için saklanır.” (İnan, 2000: 98) dedikten sonra “Kansız kurbanlardan biri saç (libation)dur. Bu dinî terim bütün Türk boylarında müşterektir. Bu terim çok eski devirlerin mirası olacak ki Moğollarda dahi “saçu” şeklinde söylenir. Kanlı kurbanlara tayılga yahut hayılga denildiği gibi **saçı**’ya da dinî terim olarak saçılga yahut çaçılga denir. Saçı her kavmin kendi emeğiyle kazandığı en kıymetli ve mübarek saydığı nimetlerden biri olur. Göçebe kavimlerde süt, kımız, yağ çiftçi kavimlerde buğday, darı, şarap, tüccar kavimlerde para vesaire saç (libation) olarak kullanılır.” (İnan, 2000: 100) diyerek kansız kurbanın eski Türklerin yaşamındaki yerini özetler.

Tezimizin konusunu oluşturan *Anadolu Dağ Efsaneleri* metinlerinde özellikle ziyaret yeri olarak kullanılan türbe ve yatırlarda pek çok kanlı ve kansız kurban örneğine rastlanılmıştır. İncelememize esas olan efsane metinlerinden hareketle insanların ziyaret yerlerine gidiş amacı birbirinden farklılık gösterdiğini söyleyebiliriz. Dertlerden kurtulmak, şifa bulmak, evlenmek, çocuk sahibi olmak, kötü ruhlardan kurtulmak, yağmur duası etmek vb. gibi birbirinden farklı amaçlar için ziyaret yerlerine gidilip adaklar adanır, kurbanlar kesilir. Dileğin gerçekleşmesi durumunda ise adanan adak ziyaret yerinde kesilir. Aşağıda efsane metinlerinde rastladığımız kurban ve adak ile ilgili örnekler sunarak bu konu açıklanmaya çalışılacaktır.

Deveci Dağı II (1) efsanesinde “*Üç gece üst üste korkulu bir rüya gören Bey, Allah’a bu rüyayı bir daha kendisine göstermezse bir deve kurban edeceğini söyler. Aradan aylar geçer ama Bey hâlâ deveyi kurban etmez. Aynı rüyayı tekrar görmeye başladığında üçüncü defa yine kurban vaat eder ama bunu da kesmez. Bey, develeri suarıp yatırdıktan sonra çobanıyla birlikte yemek yediği sırada bey, çoban ve develer oldukları yerde taş kesilirler.*” Bu efsanede adakta bulunarak korkulu rüyadan kurtulmaya çalışan Beyin, adağını yani Allah’a verdiği sözü yerine getirmemesi sonucunda çobanı ve develeriyle birlikte taş kesilerek cezalandırıldığını görüyoruz.

Babadağ Efsanesi I (124)’nde ise “*Babadağ’dan zaman zaman sesler gelir. Bu sesi duyanlar Babadağ’ın homurdandığını ve adak istediğini anlar. Adağı olanlar gider adağını yerine getirir, bu adak yerine gelmezse başlarına bir felâket geleceğine inanılır.*” Bu efsanemizde de kutsal dağ anlayışını görmekteyiz. Dağın kutsal sayılması zaman zaman dağdan gelen seslerden dolayı halkta, adağı olanların adağını yerine getirmesiyle felaketten kurtulma inancını oluşturmuştur.

Kırtıl Dağı II (96) efsanesinde “*Kaybolan bir öküz, Dede’nin türbesinin olduğu yerde su içerken bulunmuş. Su içen öküz orada kurban edilmediği için bölgenin kurak kalmasına sebep olmuş.*” Halk arasında bölgenin kurak kalması türbeden su içerken bulunan kaybolan öküzün kurban edilmeyişi inancının oluşmasına neden olmuştur.

Kurban - adak yerleri, genellikle halk tarafından kutsal sayılan kişilerin mezarının bulunduğu inanılan türbe ve yatırlardır. Buralara yaylaya göç zamanlarında, kuraklık olduğu vakit yağmur duası için ve zaman zaman da bereket duası yapmak için gidilir.

Yağmur duası konusu ayrı başlık altından inceleneceği için bu konuya burada kısaca dokunup geçeceğiz. **Gümülek Dağı** (64) efsanesinde kurban ve yağmur duası ile ilgili “Yörede zaman zaman yağmur yağdırmak için bu dağdaki türbe ve mağaraya gidilerek ziyaret edilir ve kurban kesilir. Etləri orada bulunanlara dağıtılır. Bu törenlerden sonra mutlaka yağmur yağar.” şeklinde karşımıza çıkarken, **Gelincik Ana Efsanesi I** (81)’nde ise “Kıtlık ve kuraklık olduğu yıllarda ellerine aldıkları odun parçalarını göle doğru fırlatarak yağmur duası yapılır.” ifadesiyle karşılaşırız.

Aptal Dağı (113) efsanesinde “Mezarın başında bulunan bir ardıç ağacını dilek ağacı olarak kullanırlar. Ağacın dallarına bez, ip bağlamak suretiyle dilekte bulunurlar.”; **Ziyaret Dağı - Nurilik** (144) efsanesinde ise “Gâvurların öldürdüğü şehit bir köylünün rüyasına girer “Kalk, beni bulunduğum yere göm ve mezarımın kaybolmaması için de başucuma söğüt ağacı dik.” demiş. Köylü de uykudan uyanır uyanmaz şehidi gömmüş ve başucuna da bir söğüt dikmiş. Gelenler adaklarını kesip, mum yakarlar ve ağaca bez bağlayıp dilekte bulunurlar.” ifadeleri birer kansız kurban örneğidir. Efsanemizin ilkinde ardıç ağacına bez, ip bağlamak suretiyle kansız kurban sunulurken; ikinci efsanemizde ise adak keserek kanlı, mum yakıp ağaca bez bağlamak ile de kansız kurban örneğini bir arada görebiliyoruz.

Anadolu Dağ Efsaneleri’nde “kurban – adak” konusunun genellikle nasıl yapıldığı çok fazla açıklanmaz. Efsane metinlerinde çoğunlukla “kurban kesilir”, “adıklar kesilir.” ifadelerine yer verilir. Mesela **Gelincik Dağı ve Mastluğ** (10) efsanesinde “İlkbaharda herkes maşatloğa gider, dilekler diler, adıklar keser. Piknikler yapar.”; **Baydığın Dağı** (42) efsanesinde “Adak yeri Büyük Baydığın tepesi üzerindedir.”; **Çengelli Dağı** (61) efsanesinde “Zirveye yakın yerde ayrıca koyunların kesilip yüzülmesi için kayalara çengeller çakılmıştır.”; **Gelincik Ana Efsanesi I** (81)nde “Gelincik Ana’nın kabrinin başında adak adayıp, dilek dilerler.”; **Kırklar Dağı III** (92) efsanesinde “O civardaki köyler her yıl Kırklar dağına çıkar, adak adayıp kurban keserler.” gibi ifadeler yer alır.

Ayrıca; 64, 72, 76, 81, 82, 90, 92, 94, 96, 98, 99, 100, 113, 115, 122, 130, 131,144 numaralı efsanelerde de adak ve kurbanla ilgili benzer ifadelere rastlanmaktadır.

E. TAŞ KESİLME

*Anadolu Dağ Efsaneleri'*nde karşılaştığımız şekil değiştirme çeşitlerinden birisi olan taş kesilme efsanelerine geçmeden önce şekil değiştirme konusunda bilgi vermekte fayda görüyoruz. Efsaneler dünyasına daldığımızda pek çok motifle karşılaşmak mümkündür. Bu motiflerden birisi de hiç şüphesiz şekil değiştirme motifidir. Taş kesilme motifi, efsaneler dünyasının en zengin motifi olarak karşımıza çıkan şekil değiştirme motifi konusunun içinde yer almaktadır.

Şekil değiştirme nedir, sorusunu Prof. Dr. Saim Sakaoğlu “*Bir efsanede yer alan canlı veya cansız unsurların bir üstün güç tarafından cezalandırılması veya bir felaketten kurtarılması için o andaki şekillerinden daha farklı bir şekle çevrilmesidir. Değişikliğin temel sebebi cezadır; felaketten veya sonu felakete varabilecek bir tehlikeden kurtarma ikinci derecede kalır.*” (Sakaoğlu, 1980: 29) şeklinde cevaplar.

Taş kesilme motifini müstakil olarak ele alıp inceleyen Sakaoğlu, “*Taş kesilme, şekil değiştirmeler arasında en çok örneğini gördüğümüz motiftir. Bizim, terim olarak “Taş kesilme” adını verdiğimiz bu kavramı “taşlaşma”, “taşa dönüşme” ve “taş olma” diye de karşılayabiliriz.*” (Sakaoğlu, 1980: 32) dedikten sonra taş kesilmeyi yabancı kaynaklardan naklettiği bilgilerle açıklamaya çalışır. Folklor ve Antropoloji lügatleri taş kesilmeyi “*Çok eskiden, insanların taşa dönüşmesi hakkında anlatılan hikâyelerdir.*”; “*Mitolojide bir şahsın taşa dönüşmesidir.*” (Sakaoğlu, 1980: 32) şekillerinde tarif eder.

Anadolu - Türk efsanelerinde sıkça rastlanan taş kesilme olayının çeşitli sebepleri vardır. İnsanın taşlaşma (taş kesilme) hadisesini Prof. Dr. Hikmet Tanyu aşağıdaki sebeplere bağlamaktadır:

“1. *Beddualarla taşlaşanlar. Lanetleneni yılan sokar veya bu beddua ile taşlaşır.*

2. *Günah işleyenler, Tanrının gazabına uğrayarak taşlaşırlar.*

3. *Dilekleri sonunda taşlaşanlar. Sevgililerine kavuşamayan güzeller, iffet sahibi talihsiz güzel kızlar. Bir saldırıda iffetinin ve sevgisinin lekelenmemesi için taş olmayı tercih edenlerin dilekleri.*

4. Kahramanlaşmış, efsaneleşmiş kimselerin izleri, hatıraları dolayısıyla taşın, yeni bir keyfiyet kazanması. Hz. Ali, Battal Gazi, Köroğlu, vb.nin izleri, hatta atlarının taş ve yalak üzerindeki izleri ile taşlar özel bir hüviyet kazanırlar.” (Tanyu, 1968: 166)

“Taş kesilme işi, iyiler için bir kurtuluş, kötüler için ise bir cezadır.” diyen Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, “Anadolu-Türk efsanelerinde her cins varlık taş kesilebilir. Bunların başında insan gelir. İnsanı sırasıyla hayvan, bitki, eşya ve tabiatüstü mahlûkların taş kesilmesi takip eder.” (Sakaoğlu, 1980: 38) diyerek efsanelerde insanın dışında başka varlıkların da taş kesildiklerine dikkat çeker.

Prof. Sakaoğlu tek bir motif üzerine yaptığı *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu* adlı çalışmasında elindeki mevcut malzemeye göre efsaneleri şöyle tasnif eder:

1. Aşk
2. Zor durumdan kurtulma
3. Saygısızlıklar
4. Kötü huylar
5. Hızır ve insanlar
6. Değişik taş kesilmeler
7. Eksik anlatılanlar.” (Sakaoğlu, 1980: 65)

Prof. Dr. Metin Ergun, Türk ve dünya efsanelerinden hareketle nelerin, kimlerin, niçin taş kesildiği konusunda şunları söyler:

“Düşman eline düşen gelin veya kızlar taş kesilirler; çocuğunun altını ekmekle temizleyen kadın, annesinin sözünü dinlemeyen çocuklar, vaadinde durmayanlar, hile yapanlar, yalan söyleyenler, Allah’a isyan edenler vb. taş kesilirler.” (Ergun, 1997: 167)

Ergun’un bu tespitlerinin ve taş kesilme motifinin Anadolu’daki yansımalarına baktığımızda “Allah seni taş etsin!” halk arasında sıkça söylenen beddua olarak karşımıza çıkar. Çocuklar özellikle büyüklere ve ekmeğe saygısızlık yaptıklarında büyüklere

tarafından “öyle yaparsan Allah seni taş eder.”, “*taş olursun.*” denilerek korkutulurken; anaya ataya asilik yapıp el kaldıranlar için de “*anne babaya el kalkmaz, elin taş kesilir.*” denilir. Anadolu’daki bu yansımalarından yola çıkılarak taş kesilme motifinin halk arasında en yaygın ve inandırıcı motiflerin başında geldiğini söyleyebiliriz.

Çalışmamızın esasını oluşturan *Anadolu Dağ Efsaneleri*’ndeki 144 efsanenin 27’sinde taş kesilme motifine rastlamaktayız. İncelememiz sonucunda bu efsanelerde birbirinden farklı taş kesilmelerin gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Bunları vaadin yerine getirilmemesi, nimete saygısızlık, dua, beddua, ihtiyar dervişin ikazına uymama sonucu taş kesilme ile kardeşlerin dağa dönüşmesi olarak sınıflandırabiliriz.

Deveci Dağı II (1) efsanesinde vaadin yerine getirilmemesi sonucu taş kesilme gerçekleşmiştir. Bu efsanede vaadini yerine getirmeyen bey, çoban ve develer oldukları yerde taş kesilirler.

Bu efsaneler içerisinde ***Gelin Dağı*** (2), ***Gelincik Dağı*** (3), ***Yılanlı Dağı I*** (6) ve ***Yılanlı Dağı II*** (7) efsanelerinde nimete saygısızlık sonucu taş kesilme gerçekleşmiştir. ***Gelin Dağı*** (2) efsanesinde bir çocuğun ekmek üzerine abdest etmesi dolayısıyla kafile hâlinde; ***Gelincik Dağı*** (3) efsanesinde çocuğunun altını temizleyecek bir şey bulamayınca yufka ile temizleyen anne ve tüm gelin alayı; ***Yılanlı Dağı I*** (6) efsanesinde büyük abdestini yapıp ekmek ile temizlenen kervanbaşı ve develeri taşla dönmüşlerdir. ***Yılanlı Dağı II*** (7) efsanesinde ise heybenin gözünden bir yufka çekip çocuğunun altını silen gelin, çocuk ve atın taş oluverdiklerini görmekteyiz. ***Yamanlar Dağı*** (5) efsanesinde ise ihtiyar dervişin ikazına uymama sonucunda taş kesilme gerçekleşmektedir. Bu efsaneye göre ihtiyar derviş köylülerden yiyecek ister ama hepsi adamcağızı tersler. Bir genç kadın ihtiyarın karnını doyurur, ihtiyar da kadına iyilik yapmak ister. İhtiyar “*Kızım, yakın bir gelecekte bu köyde tufan olacak, hiç kimse kurtulamayacak. Sen çocuğunu al köyden uzaklaş ama ne olursa olsun arkana dönüp bakma.*” der ve köyden ayrılır. Kadın çocuğunu alarak yola koyulur, gerçekten tufan olur ama kadın ihtiyar dervişin ikazına rağmen dayanamaz ve arkasına dönüp baktığında kucağında çocuğuyla birlikte oracıkta taş kesilir.

Kırmızı Gelin Dağı (4), ***Büyük Ağrı, Küçük Ağrı ve Murat Suyu*** (8), ***Gelincik Dağı ve Mastluğ*** (10), ***Hamile Kadın Dağı I*** (11), ***Hasan Dağı ve Ekecik Dağı*** (12),

Taşbaş Dağı (13), *Yılan Dağı I* (14) ve *Yılan Dağı II* (15) efsanelerinde ise taş kesilme dua sonucu gerçekleşmiştir. *Kırmızı Gelin Dağı* (4) efsanesinde yolda karşılaşılan iki düğün alayı yol verme yüzünden kavga edince gelinlerden birisinin duası ile düğün alayı; *Büyük Ağrı, Küçük Ağrı ve Murat Suyu* (8) efsanesinde yedi oğlu, yedi gelini, yedi torunu öldürülen annenin bu acıya dayanamayınca ya canımı al ya da beni dağ eyle diye dua etmesi sonucu kadın ile dizinin dibinde oturan oğlu; *Gelincik Dağı ve Mastluğ* (10) efsanesinde birbirlerine kavuşamayan sevgililerden çobanın duası sonucu düğün alayı; *Hamile Kadın Dağı I* (11) efsanesinde savaşmaya giden kocasına kavuşamayan hamile kadının duası ile karnındaki bebeğiyle kadın taş kesilmişlerdir. *Hasan Dağı ve Ekecik Dağı* (12) efsanesinde birbiriyle geçinemeyen iki kardeşin ettiği kavga sonucu gördüğü feci manzaraya dayanamayan annenin duası ile iki kardeş dağa dönüşürken; *Taşbaş Dağı* (13) efsanesinde iffetlerini korumak isteyen kızların duası ile üç kız; *Yılan Dağı I* (14) efsanesinde ise çocuğunu emziren annenin karşılarda çıkan yılanı sokulup ölmektense taş olmayı dilemesi sonucu anne ve çocuğunun taşla dönüştüklerini görmekteyiz. *Deveci Dağı I* (9), *Ağrı Dağları* (16), *Akdağ Efsanesi* (17), *Büyük ve Küçük Ağrı Dağları* (18), *Çeç Dağı* (19), *Hamile Kadın Dağı II* (20), *Karacadağ Efsanesi I* (21), *Karacadağ Efsanesi IV* (22) ve *Mezir Dağı* (23) efsanelerinde de beddua sonucu taş kesilmeye rastlıyoruz. *Deveci Dağı I* (9) efsanesinde kıtlık olacağını duyan kervancının mal stoklaması üzerine velinin bedduası sonucu kervancı develeriyle taş kesilmiştir.

Ağrı Dağları (16), *Akdağ Efsanesi* (17) ve *Büyük ve Küçük Ağrı Dağları* (18) efsanelerinde ise birbiriyle geçinemeyen iki kız kardeşin birbirlerine beddua etmesi sonucu dağa dönüştüklerini görmekteyiz. *Çeç Dağı* (19) efsanesinde dilencinin bedduası sonucu çiftçi ve buğday harmanı; *Hamile Kadın Dağı II* (20) efsanesinde kızı gayri meşru ilişki ile hamile kalan babanın bedduası sonucu karnındaki bebeğiyle kız taş kesilir.

Karacadağ Efsanesi I (21) ve *Karacadağ Efsanesi IV* (22) efsanelerinde ümitsiz aşka tutulan marangoz kahramanlık sınavına tabi tutulup ejderhayı öldürmeye gider, ejderha ateş püskürterek onu yakar, oğlunun çektiği derin ahı duyan anne oğlunun öldüğünü anladıktan sonra ettiği beddua sonucu dağ kararır. *Mezir Dağı* (23) efsanesinde ise hamile bir kadının kokusunu duyduğu, pişen etten canı çeker ve bir parça ister. Cimri ev sahibi kadına et vermeyince hamile kadının bedduasıyla *Mezir*

Dağı köyün üstüne kayar ve tüm o köydekiler cezalandırılır. *Ağlayan Dağı* (24), *Alaca Dağ ve Kohu Dağı* (25), *Çiçekbaba - Babadağ Efsanesi* (26) ve *Süpürgeç Dağı ile Karadağ Efsanesi* (57) efsanelerde de kardeşlerin dağa dönüştüğünü görmekteyiz. Bu efsanelerden *Ağlayan Dağı* (24) efsanesinde ikiz kardeş, *Alaca Dağ ve Kohu Dağı* (25) efsanesinde iki genç kız, *Çiçekbaba - Babadağ Efsanesi* (26) efsanesinde de iki kardeşin kavgası; *Süpürgeç Dağı ile Karadağ Efsanesi* (57) efsanesinde ise aynı kıza âşık olan iki delikanlının sevdikleri kıızı almak için aralarında başlayan çekişme sonucu dağa dönüştüklerine rastlıyoruz.

F. YAĞMUR DUASI

Anadolu Dağ Efsaneleri'nde “yağmur duası” motifine sıkça rastlanmaktadır. Bu efsanelere geçmeden önce *yağmur* ve *dua* kavramlarını açıklamakta yarar görüyoruz. *Yağmur*, “Atmosferdeki su buharının yoğunlaşmasıyla oluşan ve yeryüzüne düşen yağışın sıvı durumunda olanı, yağar; yağış, baran, bereket, rahmet” (TDK, TS, 2011: 2502); Sözlüklerde *dua*, “Çağırma, seslenmek, istemek, yardım talep etmek”, dinî literatürde ise “İnsanın bütün benliğiyle Allah'a yönelerek maddî ve manevî isteklerini O'na arz etmesi demektir.” (Karagöz, 2010: 128)

İslam dininde “yağmur duası” kavramı, yağmur yağması için dua etmek anlamında “*istiskâ*” terimi ile karşılanır. İstiskâ için Prof. Dr. Mustafa Baktır şunları söylemektedir:

“Sözlükte “su vermek, sulamak, yağmur yağdırmak” anlamındaki *saky* kökünden türeyen ve «su istemek» manasına gelen *istiskâ*, terim olarak yağmur yağdırması için Allah'a özel bir şekilde dua etmeyi anlatır. *Saky* kökünün çeşitli türevleri Kur'an-ı Kerim'de birçok yerde, *istiskâ* ise iki ayette geçmektedir. Bunlardan birinde Hz. Mûsâ'nın kavminin kendisinden su istediği (el-Araf 7/160), diğerinde ise Hz. Mûsâ'nın kavmi için Allah'tan su dilediği (el-Bakara 2/60) ve Allah'ın emriyle asasını taşa vurması üzerine on iki pınarın fışkırdığı belirtilir. Ayrıca Hz. Hûd ve Nûh'un kavimlerinden, üzerlerine bol yağmur göndermesi ve kendilerine bolluk, bereket ve güç vermesi için Allah'tan bağışlanma dilemelerini istedikleri ifade edilir (Hûd 11/52: Nûh 71/10-12). Hz. İbrahim'in de çocuklarına ilahi adlardan birini öğretip onunla

istiskâda bulunmalarını ve yardım dilemelerini öğütlediği rivayet edilir (İbn Sa'd, ı. 48).

Yağmur yağdırma amaçlı ritüeller oldukça eskilere ve geniş bir coğrafyaya uzanır. İptidaî kültürlerde ve mahallî inanışlarda yağmur yağdırma töreni çoğunlukla hayvan kurban etme ve kanını toprağa dökme, bazılarında da yağmur ses ve görüntüsünün taklidi şeklinde yapılır. Yahudilik'te Tanrı'ya kurak geçen mevsimlerde yağmur yağdırması, bereketli ürün vermesi ve kıtlıktan koruması için muhtelif şekillerde dua edilir.

İslam öncesi Arap toplumunda yağmur duası yapıldığı bilinmekte, Hz. Peygamber'in daha çocukken dedesi Abdülmuttalib ile birlikte yağmur duasına çıktığı kaydedilmektedir. Peygamber olduktan sonra Resûlullah'ın yağmur duası yaptığına dair çok sayıda hadis rivayet edilmiştir. Bu rivayetlerde, cuma hutbesi sırasında bir kişinin ayağa kalkıp kuraklıktan şikayet ederek Resûl-i Ekrem'den yağmur için dua etmesini istemesi üzerine Resûlullah'ın dua ettiği ve minberden daha inmeden (veya camiden çıkmadan) yağmurun başladığı, ashopla birlikte yağmur duasına çıktığı ve kibleye dönerek dua ettiği, ridâsını ters çevirdiği, sonra iki rek'at namaz kıldığı, bu namazda kıraati sesli yaptığı, bazı rivayetlerde namazdan söz edilmediği, bazılarında ise namazgahta hutbe okuyup dua ettikten sonra iki rek'at namaz kıldırıldığı veya önce namaz kıldırıp sonra hutbe okuduğu belirtilmektedir. Farklı yer ve zamanlarda vuku bulan olaylarla ilgili bu rivayetler bütün olarak değerlendirildiğinde yağmur duasının bazen cami içinde, bazen şehir dışına çıkılarak yapıldığı, halkı tövbe ve duaya davet amacıyla bir hutbe okunduğu ve iki rek'at namaz kılındığı, bazen da yalnız duayla yetinildiği anlaşılmaktadır.

Sadece istiğfar ve dua ile yapılacak istiskâ için herhangi bir vakit tercihi ya da kısıtlaması söz konusu değildir. Fakat duadan önce namaz kılınacaksa bunun kerahet vakitlerinin dışında olması gerekir.

Ezan ve kamet okunmadan sesli ve iki rek'at olarak kılınan istiskâ namazı Şafii ve Hanbeliler'e göre bayram namazı, Hanefî ve Malikiler'e göre ise iki rek'atlık diğer namazlar gibidir.

İstiskâdan önce beden temizliği yapılması, gusletme ve son derece mütevazı giyinme müstehap olup huşuu bozacağı gerekçesiyle süslenilmemesi ve güzel koku sürülmemesi tavsiye edilmiştir. Ayrıca duadan önce halka vaaz ve nasihat edilerek onları nefislerini ıslaha, tövbeye ve günahattan kaçınmaya davet etmek, günahın felakete, ibadet ve taatin bereket ve rahmete sebep olduğunu hatırlatmak müstehaptır. Yine bütün mezheplere göre istiskâya çıkmadan önce üç gün oruç tutulması ve imkân ölçüsünde fakirlere sadaka verilmesi duanın kabulü için uygun bir davranıştır.” (Bakır, 2001: 381-383)

Kaşgârlı Mahmud, Dîvânu Lugâti't-Türk'te yağmuru “**yağmur(yağmur)**” ve “**yamgur**” biçiminde iki farklı şekilde telaffuz eder. Kaşgârlı Mahmud, ilkinin bir cümlede, ikincisini ise bir atasözünde kullanır:

“Tenri yağmur yagıttı (Allah yağmur yağdırdı)

Neçe me oprak kedük erse yağmurka yara.r (Keçe ne kadar yıpranmış olursa olsun yağmurda işe yarar)” (Ercilasun-Akkayunlu, 2014: 332 - 365)

Yağmur denilince ilk aklımıza gelen **yada** yahut **cada**, **yat** denilen sihirli taştır. Kaşgârlı Mahmud, Dîvânu Lugâti't-Türk'te “**yat**” ile ilgili şunları söylemektedir:

“ya.t: Yağmur ve rüzgâr getirmek için taşlarla yapılan kehanet.

***yat:** Özel taşlarla kehanette bulunulur ve bununla yağmur, rüzgâr vb. getirilir. Bu onların (Türklerin) arasında iyi bilinir. Yağmalarda bunu inceledim; orada bir yangını söndürmek için yapmışlardı.(s. 446) Yüce Allah'ın izniyle yazın kar yağdı ve gözümün önünde yangını söndürdü.” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 413 - 349)*

Eski Türk inanışlarında otoriter bir isim olan Abdulkadir İnan “*Yada (Cada, Yat) Taşı ve Yağmur Tılsımları*” adlı yazısında bu hususta şu bilgileri aktarır:

*“Türk kavimlerinde çok eski devirlerden beri yaygın bir inanca göre, büyük Türk tanrısı Türkler'in cediti âlâsına **yada** (yahut **cada**, **yat**) denilen bir sihirli taş armağan etmiştir ki bununla istediği zaman yağmur, kar, dolu yağdırır, fırtına çıkarırdı. Bu taş her devirde Türk kamlarının ve büyük Türk komutanlarının ellerinde bulunmuş,*

Şamanistlere göre, zamanımızda da büyük kamların ve yadacıların ellerinde bulunmaktadır.

*Bu yağmur taşı muhtelif Türk lehçelerinde, her lehçenin fonetik özelliklerine göre, muhtelif şekillerde ifade olunur. Yakutça'da **sata**, Altayca'da **cada**, Kıpçak grubuna dâhil lehçelerde **cay** söylenir.” (İnan, 2000: 160)*

Bu hususta bir başka otorite olan Fuad Köprülü ise Paris'te sunduğu bir bildirisinde **yat taşı** ile ilgili şunları söylemektedir:

“Oğuz hükümdarının oğlu yat taşı hakkında sorulan soru üzerine şunu anlatıyor:

Ecdadımdan biri devrin hükümdarı olan babasıyla geçinmiyor. Bu adam yanına azatlılarından ve kölelerinden istediklerini alarak harp ede ede şark tarafına geliyor. Burada yanındakiler daha ileri gidemeyeceklerini söylüyorlar. Orada bir dağ varmış. Güneş bu dağın arkasından doğarak ne varsa yakıyormuş. İkametgâhları yer altındaki kovuklarda imiş. Vahşi hayvanlardan her biri cinsini ve özelliklerini öğrendikleri bir çakıl taşıyı ağızlarına alarak başlarını göğe kaldırıyorlarmış. Bunun üzerine hayvanla güneş arasına giren bir bulut onu gölgelendiriyormuş. Oğuz hükümdarının cediti ve arkadaşları bu taştan alarak memleketlerine getirmişler. Yağmur istedikleri zaman taşı sağa sola kıpırdatarak yağmur yağıdırıyorlarmış.” (Köprülü, 1925: 11; Acıpayamlı, 1964: 223-224)

Bilinen mitlere göre **yada taşı** dünyaya hakim olmak gücü verir ve bu gücün bizzat Tanrı tarafından Türklere verildiğine inanılır. **Yada taşının** İslâmî kaynaklara göre menşei hususunda Prof. Dr. Fuzuli Bayat'ın Z. V. Togan'dan naklettiği aşağıdaki bilgiler, yukarıda Prof. Dr. Mustafa Baktır'ın **“istiskâ”** maddesinde söyledikleriyle de paralellik gösterir:

“Bu taş ilk atamız Yafes/Yafet oğlu Türk'ten Oğuz'a geçmiştir. Mitin İslâmî varyantına göre Nuh Peygamber dünyayı üç oğlu arasında böldüğünde, Türkistan Yafes/Yafet'e düşer. Yafes, babasına bu kurak ülkede ne yapacağını sorar. Bunun üzerine Nuh Peygamber de oğlu Yafes'e, üzerinde ism-i azam yazılı olan yada taşı verir ve bu taşla Tanrı'ya yakararak yağmur yağıdirmasını söyler. Ancak Yafes'in ölümünden

sonra yada taşı oğlu Türk'ün, ondan sonra ise Oğuz'un eline geçer. Bu nedenle de Oğuz Türkleri ile Karluk, Hazar ve öteki Türk boyları arasında taşın sahip olmak için bir mücadele başlar." (Togan, 1946: 20-22'den Bayat, 2012: 157)

Yağmur duası ile ilgili kapsamlı çalışması bulunan Doç Dr. Orhan Acıpayam-
lı "**Türkiye'de Yağmur Duası**" adlı makalesinde "**yada taşı**"nın menşei ve çeşitleri hakkında Fuad Köprülü ve Abdulkadir İnan'ın görüşlerini şöyle nakleder:

"Türk halk inanışına göre yada taşı büyük Tanrı tarafından Türklere verilmiştir. Diğer bir inanışa göre yada taşı rüzgâr esen dağlarda bulunur. Bu taşın eski çağlarda Çin-Türk hududundaki madenlerden geldiğini söyleyenler de vardır. Diğer bir deyişe göre yada taşı at, inek, ayı, kurt, domuz'un karın ve ciğerlerinden çıkar. Serkap adlı kırmızı renkli büyük bir kuşun bunu yumurtladığı da iddia edilmektedir.

Bu taş büyük bir kuş yumurtası büyüklüğündedir. 3 türüdür: 1) Kırmızı beneklerle dolu beyaz toz renginde, 2) Beyaz temiz ve koyu kırmızı renkte, 3) Çeşitli renkte.

Bu taş su içine konduğu veya havada sallandığı zaman yağmur yağdırmaktadır." (Köprülü, 1925: 3, 7; İnan, 2000: 160-165; Acıpayam, 1964: 230)

Prof. Dr. Bahaeddin Ögel, "Türkler, yada taşını bir nevi canlı bir varlık gibi kabul ediyorlardı. Onlara göre yada taşının kendine göre bir ısı ve sesi vardı. Kendine göre şekilleniyor, canlanıyor ve ölüyordu." dedikten sonra, yaptığı araştırmalar neticesinde "**yada taşı**"nın menşei ve özellikleri ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

"Yada taşının özelliği; yağmur, kar bazan da don getirmesidir. Bu taşlar, daha çok geyiklerin başlarında, su kuşlarının kursağında, yılanlarda ve öküzlerin karınlarında bulunarak elde edilir. Bu taşların rengi, koyu ve yumruk büyüklüğündedirler. Üzerlerinde de damar damar çizgiler bulunur. Ele alınca, yaygın olarak, bir soğukluk hissedilir. Sallayınca da kulağa taşın içinden bazı sesler gelir. Üç sene kullandıktan sonra, yavaş yavaş zayıflamağa ve gücü geçmeğe başlar. Bu taşların en iyileri, kendi kendine kuş veya hayvan şekli almış olanlarıdır. Bu taşların kullanılmadıkları zaman, su içine konup muhafaza edilmeleri yaygın bir adettir.

Altay dağlarının, buzullu bölgelerinde bulunan bir taşıdır. Altaylar yada taşlarını, kuru ve sıcak yerlerde saklarlar. Kullanacakları zaman, taşı buradan alırlar ve işi bittikten sonra yine yerine korlar. Yazın çok sıcaklarda, bunalan atlarını serinletmek için, taşı atlarının yelelerine asarlar. Kullanmadan önce soğuk suyun içine korlar ve su içinde birkaç gün bırakırlar. Ölen taşları tekrar canlandırmak için hayvan ciğerine sararlar.” (Ögel, 2010: 275)

Su, hayatın başlangıcı, canlı ve cansız bütün varlıklar için vazgeçilmez bir yaşam kaynağıdır. Su, insanlık tarihinden itibaren hayatın devam ettirilebilmesi için ihtiyaç duyulan en önemli yaşam kaynağıdır. Nitekim insan vücudunun 3/2’si sudur. Durum böyle olunca dolayısıyla suyun önemli kaynaklarından biri olan yağmur da insanlık tarihi boyunca bütün din ve inanışlarda bereketin simgesi, Allah’ın bir lütfu olarak kabul edilirken, kuraklık ise Tanrı’nın gazabı sayılmıştır.

Halkın inancına göre, yağmuru yağdıran tek kuvvet, Allah’tır. Fakat bazı insanların yaptıkları hoş olmayan hareketlerden dolayı Allah, zaman zaman kullarından bereketin simgesi yağmuru esirger. Bunun tabii bir neticesi olarak da kuraklık yaşanır, halk açlık ve susuzluktan kırılmaya başlar. Yeryüzünde bütün canlı ve cansız varlıklar bu olumsuz gidişattan derinden etkilenir. Böylesi durumlarda insanlar kuraklıktan kurtulabilmek için bazı yollara başvurmuşlardır. Bu yollardan birisi de hiç şüphesiz yağmur törenleridir. Gerek göçebe, gerekse yerleşik hayatta yaşayan insanlar her zaman doğa ile iç içe olmuşlar, doğa hareketlerini gözlemlemişler ve bunları da hayatlarına tatbik etmişlerdir.

İnsanların yaptığı hoş olmayan bazı hareketler hiç şüphesiz Allah’ın gazabına, yani kuraklığa sebep olur. Peki, Allah’ın gazabına neden olan bu hareketler nelerdir? Bu hususta Doç Dr. Orhan Acıpayamlı şunları söylemektedir:

“Bizim tespit ettiğimize göre, bunlar etnoloji dilinde tabu adını alan bazı yasaklardan başka bir şey değildir. Bu tabuları 4 kısma ayırarak inceleyeceğiz.

1- Dinsel tabu’lar:

- a) Hak emrini dinlememe,
- b) Dinsel görevleri yerine getirmeme,

- c) *Dinsel bağları gevşetme,*
- d) *Meleklerin uyumaları,*
- e) *Mushaf'ın kötü bir yere atılması.*

2- Ahlaki tabu'lar:

- a) *Fuhuş yapma,*
- b) *Adam öldürme,*
- c) *Küçüklerin büyüklere saygısızlığı,*
- d) *Doğruluktan uzaklaşma,*
- e) *Kasapların ölü hayvan eti satmaları.*

3- Ekonomik tabu'lar:

- a) *Kasapların ihtiyaçtan fazla et kesmeleri.*

4- Menşeleri bilinmeyen tabu'lar:

- a) *Mezarlığa, imamın camideki seccadesinin altına ekmek kırıntuları atmak,*
- b) *Ekmekten insan tasvircikleri yaparak bunları mezar ve apteshanelere atmak,*
- c) *Hamurdan yapılan bebekleri lağımaya koymak,*
- d) *Ayakyoluna saman atmak,*
- e) *Hamurdan beşik yaparak sallamak,*
- f) *Mezar dışında insan kemiğinin bulunması,*
- g) *Üzerlerine kırkar iğne saplanmış, kırk sabunu kuyuya atmak.” (Acıpayam-*

lı, 1964: 225-226)

Doç. Dr. Acıpayamlı, yağmur törenlerinde görülen uygulamalar ile ilgili tespitlerini ise şöyle sıralamaktadır:

“Uygulama safhasında, genel olarak aşağıdaki tatbikatlar görülmektedir:

- 1) *Din ile ilgili tatbikatlar,*
- 2) *Su ile ilgili tatbikatlar,*
- 3) *El hareketleri,*

- 4) Havaya atma hareketleri,
- 5) Ters giyme - ters hareket etme,
- 6) Gürültü yapma,
- 7) Kurban kesme - Asma - öldürme,
- 8) Ziyafet verme.” (Acıpayamlı, 1964: 235)

Yağmur duası ile ilgili genel bilgileri verdiğimiz göre yağmur duasının efsane metinlerindeki görünümü üzerine yapmış olduğumuz incelememize geçmekte yarar görüyoruz.

Tezimizin konusunu oluşturan *Anadolu Dağ Efsaneleri* metinlerinde yağmur duası ile ilgili çeşitli uygulamalara rastlıyoruz. İncelememize esas olan efsane metinlerinde rastladığımız bazı uygulamalardaki tespit ettiğimiz tatbikatlar Acıpayamlı'nın yapmış olduğu ve yukarıda vermiş olduğumuz sınıflandırma çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılacaktır.

İncelememiz sonrasında 10 efsane metninde yağmur duası uygulamalarını görüyoruz. Efsane metinlerinde tespit ettiğimiz yağmur duası ile ilgili metinleri verdikten sonra bu metinlerde hangi tatbikatlarla karşılaştığımız hususundaki değerlendirmelerimize yer verilecektir.

Gümülek Dağı (64) efsanesinde “Yörede zaman zaman yağmur yağdırmak için bu dağdaki türbe ve mağaraya gidilerek ziyaret edilir ve kurban kesilir. Etləri orada bulunanlara dağıtılır. Bu törenlerden sonra mutlaka yağmur yağar.”; **Döldür Dağı** (76) efsanesinde “Anadolu evliyalarının yattığına inanılan toplama taşlardan ibaret adak yerine yağmur duası ve çeşitli adaklar için gidilir.”; **Etyemez Dağı** (78) efsanesinde “Havalar kurak gittiği zaman yağmur duasına çıkılmadan önce Etyemez Baba'nın türbesine uğranıp, Baba'ya dua okunduktan sonra yağmur duası için Etyemez dağına çıkılır. Kurban kesilir, koyunlar kuzular meleştirilir, civcivler salıverilir. Mahşeri bir kalabalık oluşturulmaya çalışılır. Dua ve niyazdan sonra geri dönülür.”; **Gelincik Ana Efsanesi I** (81)'nde “Kıtlık ve kuraklık olduğu yıllarda ellerine aldıkları odun parçalarını göle doğru fırlatarak yağmur duası yapılır.”; **Gelincik Ana Efsanesi III** (83) efsanesinde “Kuraklığın başladığı yıllarda, yağmur duası için bu tepeye çıkı-

lır. Gelinin öldüğü yerde büyük bir ateş yakılır. Yanan ateşten alınan odun esileri göle doğru fırlatılır. Yağmurun yağacağına ve kuraklığın geçeceğine inanılır.”; **Kırtıl Dede III** (97) efsanesinde “Kurak mevsimlerde yağmur duasının yapıldığı yer yine bu dağın başıdır.”; **Aptal Dağı** (113) efsanesinde “Bölge halkı, yağmur duası için oraya çıkarlar. Orada kurban keserler ve dua ederler.”; **Evlialar Dağı** (117) efsanesinde “Kurak mevsimlerde yağmur duası için dağın eteğinde dua edip dönerlermiş. Dağda ermişler bulunduğundan duaları kabul edilir, köylüler köye dönmeden sağanak yağmur başlamış.”; **BeşparmAkdağı** (127)’nda “Halk toplanarak yağmur duasına türbeye gidilir. Dönüşte yağmur yağar.”; **Ziyaret Dağı** (133) efsanesinde “Havalar kurak gittiği zaman, yağmur duası için gidilir.” deniliyor.

Yüksek yerler, tarihin her safhasında Tanrı’ya daha yakın olma isteğinin tabii bir sonucu olarak düşünülmüştür. İşte bu yüzden tarihin ilk çağlarından itibaren dua yerleri genel olarak yüksek yerler olarak seçilmiştir. Yukarıda bahsettiğimiz efsane metinlerinden de yola çıkarak yağmur duası için gidilen yerler arasında, mezarlık, yatır, su kaynağı yakınları (dere, göl), dağ ve tepeyi saymak mümkündür. Efsane metinlerimizde yukarıdaki uygulamalar arasında yer alan “*dinî tatbikatlar*”dan **dua etmek**, **namaz kılmak**, **yatır ziyareti** ve **kurban kesmek** ritüellerin hepsini bir arada bulabileceğimiz gibi bunlardan bir ya da birkaçını da bir arada görmemiz mümkündür. **Gümülek Dağı** (64), **Döldür Dağı** (76), **Etyemez Dağı** (78), efsanelerinde **dua**, **ziyaret** ve **kurban** ritüelleri bir arada bulunurken; **BeşparmAkdağı** (127) ve **Ziyaret Dağı** (133) efsanelerinde **dua** ve **ziyaret**; **Aptal Dağı** (113) efsanesinde **dua** ve **kurban**; **Kırtıl Dede III** (97) ve **Evlialar Dağı** (117) efsanelerinde de yalnızca **dua** ritüellerine rastlarız. **Gelincik Ana Efsanesi I** (81), **Gelincik Ana III** (83) efsanesinde ise “*su ile ilgili tatbikatlara*” rastlıyoruz. Yağmur törenlerinde rastladığımız bir başka şekil ise canlı ve cansız bazı varlıkları su ile temasa geçirmektir. “*Su ile tatbikatlar*” bu efsanenin ilkinde “*odun parçalarını göle fırlatma*”, diğerinde de “*ateş yakıp, yanan ateşten alınan odun esilerini göle fırlatma*” şeklinde görülmektedir. Yağmur duası ile ilgili görülen tatbikatlardan bir diğeri de “*ziyafet vermek*” ritüelidir. Eski Türk geleneklerinden birisi olan “toy”, İslamiyet’in de cömertlik ve paylaşım hususundaki teşvikiyle günümüze kadar güzelleşerek gelen geleneklerimizden olmuştur. Bu geleneği yağmur duasında görmemizin nedeni Cenab-ı Allah’ın rızasını kazanarak gazabından tez vakitte kurtulmak olsa gerek. Bunun bir örneğini **Gümülek Dağı** (64) efsanesinde görmekteyiz.

Netice itibariyle incelediğimiz efsane metinlerinde yağmur duası ile ilgili uygulamalardan “*din ile ilgili tatbikatlar*”, “*su ile ilgili tatbikatlar*”, “*kurban kesme*” ve “*ziyafet verme*” ritüellerini görüyoruz. Kuraklık, insanlık tarihinin her döneminde Allah’ın gazabı olarak görüldüğü için bu gazaptan kurtulmak, Allah’ın rahmetine mazhar olmak için çeşitli yollara başvurulmuştur. Türbe, yatır ve dağ-tepelere gidilmiş, dualar edilmiş, kurbanlar kesilip ziyafetler verilmiştir. Burada rahmetin türbe ya da yatırdaki zattan değil, Allah’tan istendiğini de unutmamak gerekir. Eski Türklerde kamlar tarafından yönetilen bu törenler, günümüzde din görevlilerinin önderliğinde yapılsa da bu törenlerde İslamiyet’le bağdaşmayan birtakım uygulamalara yer verildiğini de söylemek isteriz.

G. YATIRLAR VE ZİYARET YERLERİ

Tezimizin konusunu oluşturan *Anadolu Dağ Efsaneleri*’nde pek çok yatır ve ziyaret yerlerine rastlıyoruz. Bu efsanelerden bahsetmeden önce *yatır*, *türbe*, *ziyaret* ve *ziyaretçi* hususlarında bilgi vermekte fayda görüyoruz. Türkçe Sözlük’te *yatır*, “*Doğüstü gücü bulunduğu ve insanlara yardım ettiğine inanılan kimsenin mezarı.*” (TDK, TS, 2011: 2550); *türbe*, “*Genellikle ünlü bir kimse için yaptırılan ve içinde o kimsenin mezarı bulunan yapı.*” (TDK, TS, 2011: 2400); *ziyaret*, “*Birini görmeye, biriyle görüşmeye gitme, görüşme.*” (TDK, TS, 2011: 2662); *ziyaretçi* ise “*Ziyaret eden, ziyarete giden kimse.*” (TDK, TS, 2011: 2662) olarak tanımlanır.

Tezimizin konusunu oluşturan *Anadolu Dağ Efsaneleri*’nde *Yatırlar ve Ziyaret Yerleri* bahsine geçmeden önce eski Türklerde “*dağ - türbe*” ilişkisi hususunda bilgi verilecektir.

Eski Türkler, dağların Tanrı makamı olduklarına inanmışlar, bu yüzden de dağları kutsal kabul etmişlerdir. Abdülkadir İnan, eski Türklerde dağların kutsallığı ve işlevi ile ilgili şunları söylemektedir:

“*Hun hakanları Çin’le yaptıkları sözleşmeleri Hundağı denilen bir dağın tepesinde kurban keserek içtikleri andla teyit ederlerdi. Orta Asya’nın başka kavimlerinde*

de Gök - Tanrıya kurbanların yüksek dağ tepelerinde sunulduğunu Çin kaynakları haber vermektedir. Gök - Tanrı kültüyle dağ kültürünün birbiriyle yakın ilgisi bulunduğu Hunlar devrinden ta şimdiki Altaylara kadar devam eden şaman âyinlerinden anlaşılmaktadır. Gardizi'nin verdiği malûmata göre (W. Barthold, Otçet, 102, 125) **eski Türkler dağların tanrı makamı olduğuna inanırlardı**. Yüksek dağ tepelerinin göklere yakın bulunması ve uzaklardan mavi renkte görünmesi bu inancın yerleşmesine sebep olmuş sanılabilir." (İnan, 1976: 31-32)

Dağların kutsallık kazanmasının sebeplerini ise Pertev Naili Boratav şöyle açıklamaktadır:

"Dağların saygı ve sevgi kadar korku kaynağı da olmalarında ve böylece kutsallık kazanmalarında türlü etkenler vardır: uzaktan bakılınca insana küçüklüğünü ve güçsüzlüğünü hatırlatan yücelikleri, aşmak istenildiği zaman katlanılması gereken güçlükler, bunların yanında da akarsuları, otlakları, ormanları ile insanoğlunu sığındırma ve besleme yetenekleri... En eski çağlardan başlayarak, Anadolu topraklarında olduğu gibi Türklerin eski yurtlarında da, dağlara kutlu varlıkların niteliği tanındığını da unutmamak gerekir. Eski Türk geleneklerinde ilk insana döl-yatağı olan mağaranın bulunduğu Kara-Dağ, Ötüken-Dağı kutlu yerlerdi." (Boratav, 1984: 47)

Boratav, dağ başlarında bulunan yatır ile dağın adı arasındaki ilişkiyi şöyle açıklar:

"Birçok dağların doruğunda kendileriyle aynı adı taşıyan evliyalar yatar. Dağla yatırın ilişkilerini belirten efsaneler anlatılır, adın nerden geldiğini açıklamak için. Hasan Dağı, Ali Dağı... gibi bir bölüğü, belli ki adlarını yaşadıklarına inanılan evliyalardan almışlardır. Bir bölüğüne adlarını veren kişiler çok eski efsanelerin mahdududur: Nemrud Dağı, Yuşa Tepesi gibi: Nemrud, Tanrı ile yarışma sevdasına kapılmış da develere taş taşıtarak bu dağı kurmağa kalkışmış. Tanrı Deve katarlarını taşa çevirmiş; onların biçimleri kayalarda bugün de görülürmüş. İstanbul'un Beykoz topraklarındaki yüksek tepede Yuşa Peygamberin gömülü olduğuna inanılır. Toroslardaki Düldül Dağı ise adını Muhammed'in amcası oğlu ve güveyisi Ali'nin efsanelere mal olmuş atından almıştır" (Boratav, 1984: 48)

Boratav, yatır ziyaretlerinin sebepleri ile ilgili ise şunları söyler:

“Yatır ziyaretlerini sadece, ermişliğine inanılan kişilerin mezarlarına gidip onların aracılığı ile Tanrıdan dertlere deva dileme işlemi saymak dar bir görüş olur. Yatırlar, aynı zamanda, yatırın önemine göre az veya çok önemli kalabalıkların belli günlerde buluştukları yerlerdir.” (Boratav, 1984: 228)

Bahaeddin Ögel *“Hun çağında ve daha sonraları, hakanlar ile büyük prenslerin mezarlarının büyük dağlar üzerinde bulunduğuna dair bazı bilgiler bize kadar gelmektedir.”* (Ögel, 2010: 437) dedikten sonra *““Hazar Baba”, Elazığ’daki gölcüğün yanında, yükselen yüce bir dağın adıdır. Anadolu’da da, evliya ve ermişlerin adlarını taşıyan, pek çok yüce dağ vardır. Bu inanış, Orta Asya ve Altay çevresindeki Türklerde yaygındır. Yalnız Orta Asya’da “baba” yerine: “ata” unvanı geçerlidir.”* (Ögel, 2010: 437-438) der.

Ögel, *“Mezarların, bir tepecik halinde yüceltilme ve yükseltilmesi, çok eski bir Türk geleneğidir. Mevlânâ’nın sandukası da böyle büyütülmüş ve yüceltilmiştir. Bu, Türklerin eski oba kültürünün bir kalıntısı olmalıdır.”* (Ögel, 2010: 428) der. Hakikaten **Anadolu Dağ Efsanelerinde** tespit ettiğimiz ve ziyaret yeri olarak kullanılan yatır ve türbeler genellikle dağ başlarında bulunmaktadır. Anadolu’da yatır ve türbelerin dağ başlarında bulunması ve mezarların bir tepecik halinde yüceltilmesi Ögel’in yukarıda vurgulamaya çalıştığı Türklerin eski oba kültürünün bir kalıntısı, kutsal dağ anlayışı ve dağ başında yatırı bulunan zat ile o dağa kutsiyet kazandırma anlayışının bir sonucu olarak karşımıza çıkar.

Ekrem Reşit, Anadolu’da *“Hemen her dağın tepesinde bir eren vardır. Erenler istedikleri bir dağın başına gelir, konarlar. Oraya derhal bir türbe yapılır ve ibâdetgâh olur.”* (Tanyu, 1973a: 48) der. Hakikaten erenler yurdu, veliler ocağı Anadolu’nun dört bir köşesinde çok sayıda evliya ve ziyaret yeri bulunmaktadır. Bunlarla ilgili birçok menkıbe ve efsane anlatılır, yatırların her birinin bir derde deva olduğuna yürekten inanılır. Türk kültüründe geçmişten günümüze kadar varlığını sürdürmekte olan yatır, ziyaret ve türbeler, kendi etraflarında oluşan halk inançları açısından oldukça önemli ve kutsal mekânlardır. Anadolu insanı genellikle çocuk sahibi olmak, kısmet açmak,

çeşitli hastalıklardan kurtulmak, doğal afetlerden korunmak, yağmur duası, bereket duası, çeşitli dilekler vb. için bu kutsal mekânlara gitmektedirler.

Tezimizin konusunu oluşturan *Anadolu Dağ Efsaneleri*'nde de yadır ve ziyaret yerleri ile ilgili pek çok efsane metnine rastlıyoruz. Bu metinlerin birçoğunda yadır, türbe ve ziyaret yerindeki mübarek zat ile ilgili detaylı bilgi bulunmamakla birlikte genellikle “*Dağın eteğinde derenin içinde bir yadır vardır.*” **Hodul Dağı** (49), “*Bu dağda medfun bir veli vardır.*” **Çile Dağı** (74), “*Bu dağın zirvesinde dağa adını veren Gelincik Ana'nın kabrinin olduğuna inanılmaktadır.*” **Gelincik Ana Efsanesi I** (81) gibi ifadeler yer alır. Bu efsanelerde yadır ve ziyaret yerlerine halkın çocuk sahibi olmak, adak adamak, dilek dilemek, çeşitli hastalık ve dertlerden kurtulmak (fitik, baş göz ağrısı, bayılma, cin tutma-çarpılma), yağmur duası, bereket duası ve yeni evli çiftlerin mutlu olmak için gittiklerini görmekteyiz. Söz konusu efsanelerde yadır ve ziyaret yerleri etrafında bazı inanış ve uygulamalar da oluşmuştur. Anadolu insanının yadır ve ziyaret yerlerine gidiş nedenleri ile yadır ve ziyaret yerleri etrafında oluşan inanış ve uygulamaları aşağıdaki başlıklar altında açıklamaya çalışacağız.

a) Çocuk Sahibi Olmak

İncelediğimiz efsanelerin bazılarında çocuk sahibi olmak isteyenlerin gittiği yadır ve ziyaret yerleri etrafında bazı inanış ve uygulamalar oluşmuşken, bazılarında da sadece çocuğu olmayanların gidip dua ettikleri yer olduğu ifade edilmektedir.

Gümülek Dağı (64) efsanesine göre “*Eshab-ı Kehf'teki yedi uyurlardan üçünün mezarı Gümülek Dağı'ndadır. Çeşitli nedenlerle dağ sık sık ziyaret edilir. Dağda bulunan mağarada beşik takılacak bir yer vardır. Çocuğu olmayanlar mağaradaki taşlara ip takar; ipin ucuna bir çöp takılır; çöp sallanırsa ziyaret eden kişinin çocuğu olur.*” **Gümülek Dağı** (64). Yine bu efsanedeki bilgilere göre çocuğunda aşırı iştahsızlık bulunan bir anne çocuğunu bu dağa getirdikten sonra düzeliyor.

Çocuk sahibi olmak isteyenlerin gittiği bir başka dağ ise **Fıdıl Dağı / Fidan Baba** (79)'dır. Dağın zirvesinde Fidan Baba'nın sembolik mezarı vardır. Çocuk sahibi olmak isteyenler burayı ziyaret eder. Halk inanışına göre “*Çamurcu köyünde bir kadının hiç çocuğu olmuyormuş. Kadın bir gün dağa çıkıp “Fıdıl Baba, bana bir evlat ver*

de tek sağır, dilsiz olsun.” demiş. Şimdi o kadının Çamurlu köyünde yaşayan sağır ve dilsiz bir oğlu varmış.” **Fıdıl Dağı / Fidan Baba** (79).

Çocuğu olmayanların gittikleri diğer yatır ve ziyaret yerlerinden **Kırtıl Dede III** (97) efsanesinde “*Kırtıl Dede’yi çocuğu olmayan kadınlar, hastalar ziyaret eder.*”; **Aptal Dağı** (113) efsanesinde “*Hastalar ve çocuğu olmayanlar dertlerine çare bulunsun diye dua ederler.*”; **Suzan Suzi ve Kırklar Dağı** (122) efsanesinde ise “*Dicle Nehri kenarında Kırklar Dağı vardır. Bu Kırklar Dağı’nın arkasında Kırklar ziyareti vardır. Çocuğu olmayanlar buraya gelip dilek dilerler.*” ifadelerine rastlıyoruz.

b) Adak Adamak

Kurban-Adak bahsinde insanların dertlerden kurtulmak, şifa bulmak, evlenmek, çocuk sahibi olmak, kötü ruhlardan kurtulmak, yağmur duası etmek, vb. gibi birbirinden farklı amaçlar için ziyaret yerlerine gidip adaklar adayıp, kurbanlar kestiklerini söylemiştik. Burada yatır, türbe ve ziyaret yerleri ile ilgili efsane metinlerinde geçen adak adama ile ilgili bilgilere dokunacağız. Yatırlar ve ziyaret yerleriyle ilgili efsanelerde adak adamanın uygulanışı ile ilgili açıklayıcı bilgiler bulunmamakla birlikte elimizdeki metinlerde şöyle geçmektedir:

Döldür Dağı (76) efsanesinde “*Toplama taşlardan ibaret adak yeri Döldür Dağı’nın tepesindedir. Yağmur duası ve çeşitli adaklar için gidilir.*”; **Gelincik Ana Efsanesi I** (81)’de “*Yaylaya göçen obalar, Gelincik Ana’nın kabrinin başında adak adayıp, dilek dilerler.*”; **Kırklar Dağı III** (92) efsanesinde “*Kırklardan bir tanesi Sivas ili merkez Tokuş köyünde yaşamış ve burada ölmüştür. Türbesi Kırklar dağının üstündedir. O civardaki köyle her yıl Kırklar dağına çıkar, adak adayıp kurban keserler.*”; **Sultan Ana** (99) efsanesinde “*Bugün her biri yüksek tepelerde bulunan bu yatırlara, yaylaya çıkış ve iniş mevsimlerinde kurbanlar kesilir, dualar edilir, adaklar adanır.*”; **Hüseyin Gazi Dağı** (119) efsanesinde “*Hüseyin Gazi dağının zirvesine yakın Hüseyin Gazi Türbesine, eski tekke harabesine ziyaretçiler gelmekte ve o çevreye yakın çalılara bez bağlamakta, mağara ve kuyuyu ziyaret etmekte, dilek dilemekte ve adak adamaktadır.*” şeklinde geçer.

c) Dilek Dileme

İnsanoğlu dilediği şeylere, talep, temenni ve murat ettiklerine erişmek için dilekte bulunur. İnsanoğlunun dilekte bulunduğu yerlerin başında da yatır, türbe ve muhtelif ziyaret yerleri gelir. Yatır, türbe ve ziyaret yerleri ile ilgili elimizdeki efsanelerde **Gafir Dağı Efsanesi** (80)'nde “*Kutsal gözüyle bakılan incir ağacı da hâlâ dilek sahipleri tarafından ziyaret edilmektedir.*” denilirken genellikle **Gelincik Ana Efsanesi I** (81)'de olduğu gibi “*Adak adayıp, dilek dilerler.*” ifadeleri yer alır. **Hüseyin Gazi Dağı** (119), **Kırklar Dağı I** (121)'de de buna benzer ifadelere rastlamak mümkündür.

Elimizdeki efsane metinlerinde yatır, türbe ve ziyaret yerleri etrafında oluşan “ağaçlara bez bağlama”, “çakıl taşlarını üst üste koyma” ve “taştan asker dikme” gibi bazı uygulamalara da rastlıyoruz. **Evlîyalar Dağı** (117) efsanesinde “*Gelenler dilek ağaçlarının gölgesinde namaz kılar, dilekte bulunur, ağaçlara dileklerinin kabul edilmesi için bez parçaları bağlarlarmış. Dileklerinin kabul edilip edilmeyeceğini anlamak isteyenler tarladan çakıl toplar, bunları üst üste koyarlarmış. Taşları düşürmeden üst üste koyabilenlerin dilekleri kabul edilirmiş.*” **Köse Dağı ve Köse Baba** (129) efsanesinde ise “*Dilek dileyenler, dağın yamaçlarındaki uzun taşları, arkasına ikinci bir taşı destek vererek dikerler. Tepesine de bir yassı taş koyarak ‘Benim yerime asker ol’ derler. Bilhassa dağın zirvesine yaklaştıkça bu taştan askerlerin çoğaldıkları görülür.*”

ç) Çeşitli Hastalık ve Dertlerden Kurtulmak

Fıtığı olanlar, baş göz ağrısı çekenler, bayılanlar, cin tutanlar, çarpılanlar ve çeşitli hastalıklara tutulanlar ile dertlerinden kurtulmak isteyen dertlilerin de yatır, türbe ve ziyaret yerlerini ziyaret ederek hastalıkları sağalttığına inanılan yatırlarda şifa dilediklerine rastlıyoruz. Fıtık olanlar **Hodul Dağı** (49)'na gidip “*Yatırın yanındaki alıç ağacına fıtık olanlar gelir, gömleğini asar, dilek şifa diler.*” Bayılanlar, cin tutanlar **Kazancığın Karababa** (90)'ya gider. **Ziyaret Dağı(Yarhisar)** (132)'a da giderek “*Burayı ziyaret ettikten sonra yanlarında getirdikleri tavuk, horoz, hindi veya kazı pişirip yerler.*” böylece isteklerinin yerine geleceğine inanırlar. Yine baş göz ağrısı olanların da **Ziyaret Dağı(Yarhisar)**'a giderek hastalıklarına şifa ararlar. Ayrıca; 97,

113 ve 144 numaralı efsanelerde çeşitli hastalıkları sağalttığına inanıldığı için oraların ziyaret edildiği; 121 numaralı efsanede ise dertlerinden kurtulmak isteyenlerin burayı ziyaret ettiğini görüyoruz.

d) Yağmur Duası

Yağmur duasını ayrı başlık altında inceleyeceğimizden dolayı bu konuya burada kısaca dokunup geçeceğiz. **Gümülek Dağı** (64) efsanesinde kurban ve yağmur duası birlikte karşımıza çıkıyor ve yağmur duası ile ilgili “*Yörede zaman zaman yağmur yağdırmak için bu dağdaki türbe ve mağaraya gidilerek ziyaret edilir ve kurban kesilir. Eteri orada bulunanlara dağıtılır. Bu törenlerden sonra mutlaka yağmur yağar.*” ifadesi karşımıza çıkıyor. **Etyemez Dağı** (78) efsanesinde yağmur duası “*Havalar kurak gittiği zaman yağmur duasına çıkılmadan önce Etyemez Baba'nın türbesine uğranıp, Baba'ya dua okunduktan sonra yağmur duası için Etyemez dağına çıkılır. Kurban kesilir, koyunlar kuzular meleştirilir, civcivler salıverilir. Mahşeri bir kalabalık oluşturulmaya çalışılır. Dua ve niyazdan sonra geri dönülür.*” şeklinde karşımıza çıkarken, **Gelincik Ana Efsanesi I** (81)'nde ise “*Kıtlık ve kuraklık olduğu yıllarda ellerine aldıkları odun parçalarını göle doğru fırlatarak yağmur duası yapılır.*” ifadesiyle karşılaşırız.

Ayrıca; 76, 83, 97, 113, 117, 127, 133 numaralı efsanelerde de yağmur duası için benzer ifadelere rastlanmaktadır.

e) Bereket Duası

Kırtıl Dede III (97) efsanesinde bereket duası ile ilgili “*Şimdi unutulmasına karşılık geçmişte yaz ve güz mevsimlerinde bereket duası için bu dağın başında toplanılmış.*” ifadesine rastlıyoruz.

Ayrıca; 82, 130, 131 numaralı efsanelerde de yaylaya çıkış ve iniş mevsimlerinde buradaki yata, türbe ve ziyaret yerlerine gidildiği ve kurbanlar kesilip, dualar edildiğini görüyoruz.

f) Yeni Evli Çiftler Mutluluk İçin

Yeni evli çiftlerin aile saadetlerinin daim olması için *Aptal Dağı* (113)'nda bulunan evliya mezarına giderek dua ettiklerine rastlıyoruz. Evli çiftlerin yeni kurdukları yuvada mutlu olmanın sırrını inanç merkezlerinden olan yadır, türbe ve ziyaret yerlerinde aradıklarını görüyoruz.

H. FORMÜLİSTİK SAYILAR

Formülistik sayılar Türk halk anlatmalarında rastlanılan önemli motiflerden biridir. Bunların büyük bir bölümü dini inanmalardan kaynaklanmaktadır. İnançlar yaşam biçimimizi doğrudan doğruya etkilemekle birlikte hayatın her kademesinde ise karşımıza çıkmaktadır.

Pertev Naili Boratav, sayılarla ilgili "*Halk inanisında kimi sayılara özel bir önem verildiği, onların sık sık kullanılmasından, tam ve gerçek rakam yerine, bildirilmek istenen miktarın böyle bir sayı ile gösterilmesinden de anlaşılır. 1, 3, 5, 7, 9, 12 gibi ilk sayılarla, 40, 70, 72, 99, 300, 360, 366, 1001, 18.000 gibi daha yüksek sayılardan her biri kutluluk, hayırlılık, uğurluluk anlamı taşırlar.*" (Boratav, 1984: 90) demektedir.

Bazı sayıların kültürümüzdeki işlevi İslâmiyet öncesi sosyal hayatımıza dayanır. Kimi sayılar ise destan, efsane ve masal gibi halk anlatmalarında önemli bir yer işgal eder.

Edebiyatımızda dinin etkisi oldukça fazladır. İslâmiyet'in etkisi gerek halk, gerekse divan edebiyatında kendisini göstermektedir. Bu etki hiç şüphesiz formülistik sayılarda da varlığını hissettirmiştir.

İslâm dinine göre bazı sayılar kutsal sayılır. Bir, Üç, Dört, Beş, Yedi, Dokuz, On iki, Kırk vb. sayıların dini bakımdan çeşitli anlamları vardır. Türk mitolojisi ve Türk kültüründe sayılar üzerine kurulan inançların kaynakları İslam dinine ve Şamanizm'e dayanmaktadır. *Anadolu Dağ Efsaneleri*'nde de pek çok formülistik sayı bu-

lunmaktadır. Formülistik sayılarla ilgili umumi bilgileri kısaca verdiğimizde göre şimdi tezimizde tespit ettiğimiz formülistik sayıları inceleyebiliriz.

1: İslâm dininde bir sayısı Allah'ı ifade eder. Allah birdir ve tektir.

a. Kızkapan (65) efsanesine göre bir iki gün sonra oradan geçen çoban köpekleri kızın cesedini bulurlar.

b. Dede Dağı (75) efsanesine göre bu dağdan odun toplayan birisi odunları evine götürürken arkasından birisinin “ağaçlarımı götürme” diye birkaç kez seslendiğini duymuş.

c. Hasan Dağı'ndaki Söylentiler I (87)'e göre cübbesini giyerek cemaatin önünde namaza duran Hasan Baba bir saat, iki saat rükûa varmamış.

d. Hasan Dağı'ndaki Söylentiler III (89)'e göre Hasan Dağı'nda yaşayan münzevi bir veli, küçük bir dükkânda kunduracılık eden bir başka veliyi ziyarete karar vermiş.

e. Sultan Ana (99) efsanesine göre bu yaylalarda gördü erkek, biri kız beş kardeş yaşarlarmış.

f. Uğuz Çayırı ve Uğuz Dağı Efsanesi (107)'ne göre Uğuzun çayırını bu beğ, her yaz bir Uğuz'a biçtirir, Uğuz bu çayırın otunu bir güne biçer ve 300 yere yığın yaparmış.

g. Obrukdağ'daki Mağaranın Efsanesi (142)'ne göre mağaranın içinde ikiye ayrılan yolun birinde bir erkek, öbüründe bir kadın nöbet tutmaktadır.

2: Yaşar Çoruhlu, “*Yaratılış ve yaratılıştan doğan ikicilik (Allah'ın cemali ve celali). Sayısal değeri iki olan b harfi dünyaya bir göndermedir.*” (Çoruhlu, 2002: 199) diyor. Prof. Pertev Naili Boravat ise “*İnsanın ve bütün canlı varlıkların üremesi için cinsiyetleri ayrı bir «çift»in birleşmesinin gerekliliği bu sayıya özel bir değer verir: Bütün bakışimler («symetrie») iki yönlü, iki bölüktür: doğu/batı, sağ/sol, ay/güneş, yer/gök, kara/deniz...*” (Boratav, 1984: 91) demektedir.

a. *Hasan Dağı ve Ekecik Dağı* (12) efsanesine göre Hasan ve Ekecik iki kardeşmiş.

b. *Ağrı Dağları* (16) efsanesine göre Ağrı Dağları'nın(Büyük ve Küçük Ağrı) yaratılış hikmeti anlatılırken “*Biri küçük, diğeri büyük iki kız kardeş.*” denilmektedir. Yani bu dağların iki kız kardeş olduğuna inanılmaktadır.

c. *Akdağ Efsanesi* (17)'ne göre dağa odun toplamaya giden iki öksüz kız kardeşin kavga ederek birbirine beddua etmesi sonucu Akdağ'ın oluştuğu anlatılmaktadır.

d. *Büyük ve Küçük Ağrı* (18) efsanesine göre “*Vaktiyle Sürmeli Çukuru*'nda iki kız kardeş varmış.” denilmektedir. Yine bu efsanede Büyük ve Küçük Ağrı Dağı'nın bu iki kız kardeşin birbirlerine ettikleri beddua sonucu oluştuğu anlatılır.

e. *Ağlayan Dağı* (24) efsanesine göre bu dağdaki tepeler ikiz kardeşlermiş.

f. *Alaca Dağ ve Kohu Dağı* (25) efsanesine göre bunların iki genç kız olduğu anlatılmaktadır. Yine *Çiçekbaba-Babadağ Efsanesi* (26)'ne göre ise *Çiçekbaba* ile *Babadağ* iki kardeşmişler.

g. *Anamas Dağı* (38) efsanesine göre ise darağacına giden hırsızın abdest alıp iki rekât namaz kıldığı anlatılmaktadır.

h. *Süpürgeç Dağı ile Karadağ Efsanesi* (57)'ne göre *Süpürgeç Dağı* ile *Karadağ*'ın bir zamanlar aynı kıza tutkun iki delikanlı oldukları anlatılmaktadır.

i. *Kızkapan* (65) efsanesine göre birbirlerini seven iki genç vardır. Gelin, oğlan evine getirilirken kız kaçırılır, kınalı elleri kesilir ve kızcağız orada öldürülür. Bir iki gün sonra oradan geçen çoban köpeklerinin kızın cesedini bulduğu anlatılır.

j. *Köse Dağı* (67) efsanesinde “*Koyunun ikiz doğurduğu.*”, *Tekeli Dağı* (69) efsanesinde de keçileri ürememe tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı bir yıl keçilerini dağda otlatırken sürüye iki tekenin karıştığı, akşam olunca sürüden ayrıldığı ve böylece keçilerinin ürememe tehlikesinden kurtulduğu anlatılmaktadır.

k. *Küçükferyat ve Büyükferyat Dağları* (68) efsanesine göre Büyükferyat ve Küçükferyat'ta yaşayan iki büyük aşiret vardır. *Kaşmer Dağı Efsanesi* (135)'nde "iki teneke altın"; *Obrukdağ'daki Mağaranın Efsanesi* (142)'nde de "Mağaranın demir kapısı ardında durup dinlenmeden birbirine sürtünüp bilenen iki kılıç vardır." denilmektedir.

3: Türk mitolojisinde en çok işlenen sayılardandır. Şamanizm'e göre âlem üç bölümden meydana gelmiştir: a) Yeraltı (Aşağıdaki dünya), b) Yeryüzü (Orta dünya), c) Gökyüzü (Yukarıdaki dünya).

Prof. Boratav da üç sayısı ile ilgili olarak "3'ten başlayarak 5, 7, 9'a kadar varan tek sayılar genel olarak uğurlu, olumlu sayılır. Yikanırken tek sayıda sabun sürünmeğe dikkat edilir; halk şairleri koşmalarını, destanlarını tek sayıda bentlerle bitirmeyi bir kural bilirler.

Bu sayılara özel bir değer verildiğini din, mezhep ve tarikat geleneklerinde de görürüz. Beş farz, İslâmın beş şartı; Alevilerde üç sünnet, yedi farz; birçok tarikatlarda, özellikle de Alevilerde, önem sırası ile Üçler, Yediler, Kırklar, Üçyüzler diye adlanan ve hepsi, bir tek Kutb'un yönetimi altında bulunan, dünyaya düzen verici kutlu kişiler..." (Boratav, 1984: 92) demektedir.

a. *Deveci Dağı II* (1) efsanesine göre Bey, üç gece üst üste korkulu bir rüya görür. Korkulu rüyadan kurtulmak için üçüncü defa kurban vaat ettiği görülür.

b. *Büyük Ağrı, Küçük Ağrı ve Murat Suyu* (8) efsanesine göre Tendürek'te Murat'ın ölümü hadisesinden üç gün sonra dağın karnından uzun bir suyun çıkarak akmaya başladığı anlatılmaktadır.

c. *Taşbaş Dağı* (13) efsanesinde üç kız kardeş saçlarını tararken, uzaktan yedi delikanlının geldiğini gördüklerinde namuslarına halel gelmesinden korkarak taş kesilmek isterler. Duaları kabul olan genç kızların delikanlılar üzerlerine yürüdükleri zaman kızların üçünün de taş kesildikleri anlatılmaktadır.

d. *Gümülek Dağı* (64) efsanesine göre "Gümülekten Dedeveli'ne üç sefer top atıldığı, bunun da kırk yılda bir olduğu" söylenmektedir.

e. *Gelincik Ana Efsanesi I* (81)'nde yaylaya göçen obanın ağası sigarasını yakmak için gelininden ateş ister. Kibriti almayı unutan gelin kaynatasından azar işitince aklına bir yıl önce yanık olarak üzerini örttüğü ocağa bakmak gelir. Üç odun parçasının toprağın altında hâlâ yandığını gören gelin, ateşi alır ve kaynatasına götürdüğü anlatılır.

f. İda (Kaz Dağı) Efsanesi (103)'ne göre Sarıkız'ın gömüsü Türkmenlerce kutsal sayıldığı, her yıl eylül ayında ziyaret edildiği ve törenlerin üç gün üç gece sürmüş.

g. Çadır Dağı (134) efsanesine göre eskiden büyük bir sürü sahibi üç kardeş yaşarmış, bu üç kardeşin üç bin kadar koyunu olduğu anlatılmaktadır.

h. *Karacadağ Efsanesi III* (139)'ne göre üç kalaycının Karacadağ'da konaklayan göçerlerin kaplarını kalaylamaya gittikleri anlatılır.

4: Dört sayısı İslam felsefesinde ve halk inanışlarındaki bazı temel unsurlar için kullanılır. Bunlardan bazıları Dört unsur (toprak, hava, su, ateş), Dört halife, Dört kitap, Dört Mezhep (Hanefî, Şafî, Maliki, Hanbelî)dir. Cennetteki dört ırmak kavramına işaretler. Bektaşilikte ise tasavvuftan gelen Allah'a ulaşmanın dört yolu Şeriat, Tarikat, Marifet, Hakikat «Dört Kapı» ifadesiyle anlatılır.

a. *Gâvur Dağları* (46) efsanesine göre günün birinde beş kardeşin en büyüğü aşiretin güzel kızlarından biriyle evlenmeyi düşünürken kızın belalısı arkadan saldırarak beş kardeşin en küçüğü hariç dört tanesinin cenazesini yan yana sermiş. Küçük kardeşin, Gâvur Dağları'nda dört kardeşinin intikamını almak için gezdiği anlatılmaktadır.

b. *Gelincik Ana Efsanesi I* (81)'nde “Ülkenin dört bir yanından bu yaylara gelen göçerler vardır.” denilmektedir.

5: İslâm inancında önemli bir yer tutan beş sayısı birçok kaynakta beş vakit namaz olarak verilir. Bunun dışında elde beş parmak vardır. Hattatlar Allah yazısını genellikle el şeklinde yazarlar. Fatma'nın eli olarak da karşımıza çıkar. Bu el işaretinin nazarı ve kötülüğü engellediğine inanılır. Bu el, aynı zamanda Ehl-i Beyt'i ifade eder. Ehl-i Beyt, Hz. Muhammet, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hüseyin'dir.

a. *Gâvur Dağları I* (46) efsanesine göre “*Ünleri dilden dile dolaşan beş tane aslan gibi delikanlı, beşi de yavuz, beşi de yakışıklı idi.*” denilmektedir.

b. *Gâvur Dağları II* (47) efsanesine göre Osmaniye'nin yakınında yükselen dumanlı dağlarda yaşayan Türkmen aşiretlerinin birinde beş erkek çocuklu bir aile yaşarmış, beş erkek kardeşi herkes tanımış.

c. *Sultan Ana* (99) efsanesine göre zirvelerin, adlarını bu beş kardeşin adlarından aldığı söylenmektedir.

6: Altı sayısı, Allah'ın dünyayı altı günde yarattığına işaret eder. Ayrıca “mühürü Süleyman” da altı kollu bir yıldız olup, Türk mimarisinde en çok tasvir edilen ve her türlü kötülük ve nazardan korunma amaçlı kullanılan simgelerden bir tanesidir.

a. *Büyük Ağrı, Küçük Ağrı ve Murat Suyu* (8) efsanesine göre kan davası yüzünden Dehol ağasının adamlarınca, Beyazıt ağasının oğlanlarından, gelinlerinden ve torunlarından birer tanesini daha altı kurşunla öldürüldüğü anlatılmaktadır.

7: Yedi sayısı Türk mitolojisi ile Türk kültür geleneğimizde adından en çok sözü edilen sayılardan biridir. Yedi sayısı Anadolu'da ve bütün Türk boylarında kutsal sayılmıştır. İslamiyet'te de yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Yedi sayısı ile ilgili Orta Asya'dan günümüze kadar oluşan inanışların bazılarını şöyle sıralamamız mümkündür:

- a) Altay Türklerine göre ayın tutulması “yedi başlı dev” yüzündendir.
- b) Kırgız Türklerinde Kutup Yıldızında bulunan “Büyük Ayı”ya, “Yedi Bekçi” denir.
- c) Türk mitolojisi ve İslamiyet'e göre yer, yedi kattır.
- d) Kur'an-ı Kerim yedi harf üzerine inmiştir.
- e) Hac'da Kâbe, yedi defa tavaf edilir. Safa ile Merve arasında yedi gidiş dönüş yapılır ve yedişer taşla üç kez şeytan taşlanır.

f) Kur'an-ı Kerim'de geçen Eshab-ı Kehf olayı, Yedi Uyurlar olarak bilinir.

g) Çile yedi yılda doldurulur.

h) Takım yıldızının en ünlüsü Ülker yıldızına “Yedi Kandilli Süreyya” denir.

ı) Ailede soy yedi göbeğe kadar çıkarılır.

i) Kefene yedi arşın bez de denir.

a. Büyük Ağrı, Küçük Ağrı ve Murat Suyu (8) efsanesine göre kan davası yüzünden Dehol ağası, Beyazıt ağasının karısını, yedi oğlunu, yedi gelinini, yedi torununu sıraya dizerek Beyazıt ağasının oğullarından, gelinlerinden ve torunlarından birer tanesini yedi kurşunla vururlar.

b. Büyük Ağrı ile Küçük Ağrı Efsanesi (52)'ne göre yeni Kafdağı'nın yedi kez birbirinden güçlü ordularla Büyük Ağrı'ya saldırdığı ama her seferinde geri püskürtüldüğü anlatılmaktadır.

c. Aptal Dağı (113) efsanesine göre Akdağ'da yedi evliya varmış. Bu evliyalar öleceklerini anlayınca yedi çöp kırıp havaya atarak ölümü bekleyecekleri tepeleri tespit ettikleri anlatılmaktadır.

d. Beşparmakdağı (127) efsanesine göre Şarkışla yöresinde kutsal olarak bilinen yedi kardeşlerden birisinin Beşparmakdağında yattığı anlatılmaktadır.

e. Gök Dağı Efsanesi (138)'ne göre gelinin kocasının askere gittiği ve yedi yıl dönmediği anlatılır.

f. Süphan Dağı'ndaki Geyik Efsanesi (143)'nde yedi sayısı ile ilgili “Dağda bir çadırda bir kız görürler, Arap şeyhini yenerek kızın yedi kardeşini bu savaştan kurtarırlar. Yedi kardeşin isteği ile kızla delikanlı nişanlanır. Arap şeyhi fırsattan istifade edip bir baskınla yedi kardeşi öldürür, şakiyi yaralar, kızını da alıp kaçar. Olanları öğrenen delikanlı kızını kurtararak Süphan Dağı'na getirir, yorgunluktan kızın dizinde uyur. O sırada kızın önünden bir dişi geyiğin ardından yedi erkek geyik geçince kızın aklına yedi kardeşi gelir, ağlamaya başlar. Delikanlı uyanır olanları öğrenince yedi geyiği

öldürür, çelimsiz geyiği de varıp kesecekken geyik ayağıyla delikanlıyı uçurumdan aşağı iter.” denilmektedir.

40: İslam öncesi Türk geleneklerinde de önemli bir yer tutan kırk sayısı İslamiyet’te de önemli bir yer tutar. Bu yüzden de Türk kültür geleneğinde kutsal sayılan kadim bir sayı olarak karşımıza çıkar.

Türk destan ve masallarında çok yaygın olan motiflerden biri “kırk yiğit” ve “kırk kız” motifidir. Bu motifin kökeni, çok eski çağlara dayanmaktadır. Altay-Yeni-sey Türklerinin destan ve masallarında alpların çoğu tek başına gezer, savaşır; onlara ancak atları ve tanrılar arkadaşlık eder. Bu yarı tanrı yarı insan olan alpların çevresinde “kırk yiğit”e rastlanmaz. Göçebe boyların başındaki alplar çağını tasvir eden destan ve masallarda ise alpların yanında “kırk yiğit” ve hatunla kızlarının yanında da “kırk kız” vardır. *“Beyrek ak otağına döndü, düğünü başladı. Bu kırk yiğidin birkaçına Han Kazan, birkaçına Bayındır Han kızlar verdiler... Kırk yerde otağ dikildi”* (Dede Korkut, 3. Hikâye) (İnan 1998a: 238).

Beylerin “kırk yiğit”i olduğu gibi bey hatunlarının da “kırk kız”ı bulunur. Dirse Han’ın hatununun “kırk kızı” vardı (Dirse hanın hatunu... geri döndü, kırk ince kızı boyuna aldı” DK. I. Hikâye). Kazan Han’ın hatunu “boyu uzun Borla hatunun kırk ince belli kızları vardı (DK. II. Hikâye). Alpların yanında bulunan bu “kırk yiğit” ve “kırk kız” uşak veya köle değil, bey oğlu ve bey kızlarıdır (İnan 1998a: 239-240).

Oğuz Kağan ve Saltuk Buğra Han Destanlarında kırk sayısına sıkça rastlanır. Oğuz, kırk günde yürür. Manas Destanında da kırk sayısı, kırk yiğit, kırk savaşçı, kırk gelin, kırk güzel, kırk kulaç vb. şekillerde görülür.

Dede Korkut’ta ise kırk yiğit, kırk namert, kırk er, kırk otağ, kırk gün kırk gece gibi ifadelerle karşımıza çıkar.

Peygamberlik, Hz. Muhammed’e kırk yaşında verildiğinden, ilk insan Hz. Âdem’in çamurunu Yüce Allah’ın kırk gün yoğurduğuna inanıldığından, diriliş esnasında göklerin kırk gün boyunca dumanla kaplanacağı ve dirilişin kırk yıl süreceğine olan inançtan ve Hz. Muhammed’in isminin baş harfi olan mim harfinin sayısal değerinin kırk olmasından dolayı da kırk sayısı kutsal sayılmaktadır.

Alevî ve Bektaşî geleneğinde Hz. Ali'nin başkanlık ettiği kırk kişinin meclisine de “Kırklar Meclisi” denmektedir.

a. *Gelincik Dağı ve Mastluğ* (10) efsanesine göre birbirlerini seven çobanla ağanın kızı evlenmek isterler. Bir başka ağanın oğlu kızı görünce ona vurulur ve ağadan kızı ister ve kırk gün kırk gece düğün yapılıır.

b. *Durdağı II* (30) efsanesine göre Abdal Musa Sultan ve kırk dervişi ateşe davet edildikleri an, kendisini takip eden kırk dervişin arkasından dağların taşlarının yürümeye başladığı anlatılmaktadır.

c. *Gümülek Dağı* (64) efsanesine göre Gümülek'ten Dedebeği'ne üç sefer top atıldığı, bunun da kırk yılda bir olduğu anlatılmaktadır.

d. *Yılanlı Dağı* (70) efsanesine göre çok eski zamanlarda bu dağda büyük bir yılan türemiş, kimseye geçit vermezmiş. Yörükler yaylaya göçemez olur, yılandan kurtulmak için türlü çareler arar. Bir derviş bana bir tarafında su, diğer tarafında kireç yüklü kırk katır verin gerisini bana bırakın demiş. Derviş, katırları alır dağın girişine kadar götürüp oradan salıverir dağa. Yılan bunları bir lokmada yutunca sönmemiş kireçle su yılanın midesinde söner ve yılanın midesinde patlar. Yörükler de yılandan böylece kurtulur.

70: Kutsal 7'nin 10 katı ve böylece de onun “büyük biçimi” olduğu için 70'in özel bir kabalistik değeri olması şaşırtıcı değildir. Eski Ahit'te Sina Dağı'na çıkan Musa'ya 70 kişi eşlik eder, Babil sürgünü 70 yıl sürer. 70 aynı zamanda yas süresi olarak da geçer: Örneğin Musa'nın yası 70 gün sürmüştü (Schimmel 2000: 283).

Âdem'in dünyanın bütün dillerini ifade için yetmiş dil bildiği ileri sürülür. Muhammed'in miraca çıkarken Kuran'ı yetmiş defa ezbere okuduğu söylenir. Yine Peygamberin Allah'tan günde yetmiş kez af dilediği ifade edilir (Çoruhlu, 2002: 205)

a. *Büyük Ağrı ile Küçük Ağrı Efsanesi* (52)'ne göre günlerden bir gün Büyük Ağrı'nın Dağlar Serdarı olarak ordusunu aldığı ve yetmiş yıl sürecek bir sefere çıktığı anlatılmaktadır.

100: Yüz, mükemmelliğin büyük yuvarlak sayısıdır. Kutsal 10'un karesi olarak dünyada mükemmel İyi'ye işaret eder (Schimmel 2000: 291).

a. Çadır Dağı (134) efsanesine göre çobanlık yapan üç kardeş Çadır Dağı'na yaylaya çıkar. Padişah bunlardan aynı renkte ve boyda yüzer tane koç ister. Üç kardeşin de padişaha yüzer adet aynı renkte ve boyda koçu hediye ettikleri anlatılmaktadır.

300:

a. *Uğuz Çayırı ve Uğuz Dağı Efsanesi* (107)'ne göre Uğuz Dağı'nın yanında her yıl 300 araba ot biçilmekte olan Uğuz'un Çayırı'nı, bu Beğ her yaz bir Uğuz'a biçtirmiş. Uğuz bu çayırın otunu bir güne biçer ve 300 yere yığın halinde toplarmış.

1000: Onlu sistemde 1000, tahmin edileceği gibi, her şeyi kuşatan sayıdır (Schimmel 2000: 296).

a. *Hazar Dağı* (48) efsanesine göre burada bin kişi öldüğü için Farsça bin anlamına gelen "hezâr" adının verildiği anlatılmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM ANADOLU DAĞ EFSANELERİ (METİNLER)

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden derlenerek hazırlanan çeşitli eserleri incelememiz sonucunda elde ettiğimiz 144 efsane metninde özellikle yazım ile ilgili bazı sorunların olması metinlerde yazım birlikteliğini sağlamayı zaruri kılmıştır. Yazım ile ilgili bu sorunlar genellikle Türk Dil Kurumunun önceki zamanlarda yazım ile ilgili bazı kabullerini sonraki yıllarda reddetmesinden kaynaklanmıştır. Örneğin bir zamanlar *“Yer adlarında ilk isimden sonra gelen deniz, nehir, göl, dağ, boğaz vb. tür bildiren ikinci isimler küçük harfle başlar: Altay dağları, Erciyes dağı.”* diyen Türk Dil Kurumu, bugün bu görüşünden vazgeçerek *“Yer adlarında ilk isimden sonra gelen ve deniz, nehir, göl, dağ, boğaz vb. tür bildiren ikinci isimler büyük harfler başlar: Altay Dağları, Erciyes Dağı.”* demiştir.

Bunun dışında Türk Dil Kurumu önceki Yazım Kılavuz'larında “Hristiyan”, “üslûp” vb. yazımları doğru kabul ederken, son Yazım Kılavuzu'nda ise “Hristiyan”, “üslup” yazımlarını doğru kabul etmiştir. Bunların yanında araştırmacıların sehven yaptığı yanlışlıklar da metinlerde karşılaştığımız bir başka sorundur. Biz de bu ve benzeri yazım yanlışlıklarını ortadan kaldırmak, metinlerdeki yazım birlikteliğini sağlamak adına Türk Dil Kurumunca hazırlanan son Yazım Kılavuzu'na göre metinleri yeniden düzenleyerek vermeyi uygun gördük.

Ayrıca metinlerde illerin coğrafi sınırlarının değişmesine bağlı olarak zaman zaman bazı sorunlarla da karşılaşmıştır. Yani geçmiş yıllarda bir ilin ilçesiymiş sonraki yıllarda il olan ya da bir başka ile bağlanan yer adlarının yeniden düzenlenmesi gerekiyordu. Bu sorun da metin içerisinde köşeli parantez [] içerisinde tarafımızca düzeltilmiştir.

1. Deveci Dağı II

Beyler, bahar mevsimini dağlara çıkarak yaylalarda geçirirler. Ladik (Gümüşsuyu)'ten bir bey de o yıl yaylaya çıkar. Üç gece üst üste çok korkulu bir rüya görür. Dayanamaz hale gelir.

“Yarabbi, bana bu korkulu rüyayı bir daha göstermezsen senin rızan için bir deve kurban edeceğim.” der. Aradan aylar geçer deveyi kurban etmez. Aynı rüyayı tekrar görmeye başlar, yine kurban vaat eder. Bir müddet rüya görmez. Kurbanı kesmeyince aynı rüyayı, tekrar görmeye başlar. Üçüncü defa kurban vaat eder ama bunu da kesmez.

Bey, develeri suvarıp yatırır. Kendisi de çobanıyla beraber yemek yemek için oturur. Bu sırada bey, çoban ve develer oldukları yerde taş kesilirler (Karadavut, 1992: 174).

2. Gelin Dağı

Çermik ilçesinin, Gelin Dağı'na ait söylentiye göre bir “düğün alayı” davullar, zurnalarla geçerken bütün alay, “bu alayda bulunan bir çocuğun ekmek üzerine abdest etmesi” dolayısıyla kabile halinde taş kesilmişlerdir (Tanyu, 1968: 117).

3. Gelincik Dağı

Gelincik Dağı, Çermik'in kuzeybatısındadır.

Bu dağdan bir gelin alayı geçiyormuş. Alaydaki küçük çocuklardan birisi, altını kirletmiş. O anda, birşey bulamayan annesi, çocuğu bir yufka ekmeğiyle temizlemiş ve aniden tüm gelin alayı taş olmuş.

Şu anda, dağdaki insan dizisini andıran taş yığınları, işte bu gelin alayıymış (Yavuz, 1989: 181).

4. Kırmızı Gelin Dağı

Hadisenin geçtiği dağdaki yolda karşılaşan düğün alayları, birbirlerinden geçmek üzere yol isterler. Bu yüzden iki düğün alayı arasında kavga çıkar. Gelinlerden birinin duası ile düğün alayı taş kesilir. Dağa bu isim, gelinin başörtüsü sebebiyle verilmiştir (Görkem, 2006: 101-102).

5. Yamanlar Dağı Efsanesi

Ben İzmir'in Karşıyaka semtinde oturuyorum. Bizim Yamanlar Dağı'nda bulunan bir taş heykelin efsanesini anlatmak istiyorum. Yamanlar Dağı'nın arkasında ismini bu dağdan alan bir köy vardır.

Çok eski tarihlerde, günlerden bir gün, bu Yamanlar köyüne ak saçlı, ak sakallı bir ihtiyar derviş gelmiş. Yoldan geldiği için de aç ve susuzmuş. Bir evin kapısına gelmiş ve çalmış: Kapıyı açan köylü ne istediğini sormuş, yaşlı derviş durumunu izah etmiş, yiyecek ve su istemiş. Fakat köylü, ihtiyarı azarlayarak, "seninle mi uğraşacağım" diyerek kapıyı yüzüne kapamış. Derviş diğer evlerde de aynı muameleye uğramış. En sonunda genç bir kadından aynı istekte bulunmuş. Genç kadın yaşlı adamı içeri almış ve isteklerini yerine getirmiş. Adam bundan çok memnun olmuş ve o da kadına bir iyilikte bulunmak istemiş ve yakın bir zamanda bu köyde çıkacak bir tufandan söz etmiş: "Kızım, yakın bir gelecekte bu köyde bir tufan çıkacak, hiç kimse kurtulamayacak. Sen çocuğunu al ve bu köyden uzaklaş; ama, ne olursa olsun, insanların çılgınlıklarına ve yalvarmalarına rağmen arkana dönüp bakma" demiş ve oradan ayrılmış. Kadın bunun üzerine çocuğunu alarak yola koyulmuş. Bir süre sonra köyde gerçekten tufan kopmuş; yer yerinden oynuyor, insanların çılgınlıkları dağları aşmış. Kadın dağdan inerken "bakmayacağım, bakmayacağım" diye kendine söz veriyormuş, fakat sonunda kendini yenemeyerek arkasına dönüp bakıvermiş ve o anda olduğu yerde taş kesilmiş.

Şimdi, o dağın tepesinde, kadının ve kucağındaki çocuğun heykeli o kadar açık ve belli bir şekilde duruyor ki, her gördüğümde o efsaneyi hatırlıyorum (Aksoy, 1990: 20).

6. Yılanlı Dağı I

Eskiden Kale ve Tavas yolu bu dağların olduğu tarafta imiş. Yağ yüklü deve kervanı ile Kale ve Tavas'a giden bir kervan varmış. Katar yükünü Muğla'daki Yağcılar Han'ından yükleyip yola koyulmuş. Kervan bir müddet ilerledikten sonra, kervanbaşı büyük aptes ihtiyacı duymuş ve ilk konakladığı yerde ihtiyacını gidermiş. Fakat taharet yaparken ekmek ile temizlemiş. Allah da nimet ile taharet yaptığı için kervanı, başını ve develerini o anda taş haline getirmiş. Bugünkü dağ görüntüsü deve şeklinde olmasının sebebi bu imiş (Önal, 2005: 165-166).

7. Yılanlı Dağı II

Çok eskiden bir gelin çocuğunu sırtlamış. Atla baba ocağına ziyarete gitmiş. Köyünü çıkmış tam o sırada sırtındaki çocuk çişim var diye sızlanmış. Gelin attan inerek çocuğun ihtiyacını gidermiş. O zamanlar taş yokmuş. Gelin çocuğun altını neye silsem diye düşünürken Allah tarafından bir mendil uçurulmuş, omzuna düşürülmüş. Gelin bu güzel mendille çocuğun altını silmeye kıyamamış. Heybenin gözünden bir yufka çekip çocuğun altını silivermiş. İşte o an gelin de, çocuk da, at da taş oluvermişler (Önal, 2005: 166).

8. Büyük Ağrı, Küçük Ağrı ve Murat Suyu

Anlatıldığına göre Büyük Ağrı Beyazıtlı bir kadınmış. Beyazıtlılar uzun boylu, geniş omuzlu olurlar. Bu kadın da uzun boylu, geniş omuzlu dağ gibi bir kadınmış. Kocasını da Beyazıt taraflarındaki pek çok aşirete hükmeden bir ağa imiş, İran hududuna kadar bütün yaylalar bununmış.

Beyazıt ağasının Dehol ve Sinek taraflarının ağaları ile aralarında bir kan davası vardır. Bir gün Beyazıt ağası diğer ağaların sürülerini çobanları ile birlikte kaldırır. Bunun üzerine kavga olur. Dehol ve Sinek ağaları Beyazıt ağasının kardeşini öldürtürler. O günden sonra araya kan davası girer.

Bir gün Beyazıt ağası adamlarını alır, Dehol taraflarına gider. Aynı gün Dehol ağaları da adamları ile birlikte Beyazıt ağasının topraklarına girerler. Ağanın karısını, yedi oğlunu, yedi gelinini, yedi torununu sıraya dizerler. Ağa, kadına kocasının yerini sorar, kadın da:

“Bilmiyorum.” der. Beyazıt ağasının oğullarından, gelinlerinden ve torunlarından birer tanesini yedi kurşunla vururlar.

Kadına tekrar kocasının yerini sorar. O yine: “Bilmiyorum.” diye cevap verir. Oğlanlardan, gelinlerden ve torunlardan birer tanesi daha altı kurşunla öldürülürler. Derken altışar tanesini öldürmüşler. Yedinci torununun adı Murat’mış. Dehol ağası tüfeğini Murat’ın boğazına dayar, kadına kocasının yerini söylemesi için baskı yapmaya devam eder. Yerde yatan oğullarına, gelinlerine ve torunlarına kılı bile kıpırdamadan göz yuman kadın altı aylık Murat’ın ölmesine razı olmaz. Murat’ının öleceğini görünce dudakları kıpırdar, bir şeyler söylemek ister. Bunu fark eden Murat: “Ana, yerlerini

söylersen günahım boynuna olsun.” der. Bunu duyan kadın dağ gibi dikilekalır, konuşamaz. Ağalar öldürülmeleri için emir verirler. Mavzeri Murat’ın boğazına sıkırlar. Murat: “Sağ ol ana.” deyip yere yıkılır. Kadının gözlerinden yaşlar Murat’ın üzerine damlamaya başlarken ağalar atlarını sürüp giderler.

Murat, yaranın tesiriyle su ister. Fakat Tendürek’in (Yanıkçukur) suyu olacak... Anası alır kucağına Murat’ını, Beyazıt’tan Diyadin’e kadar götürür. Yolda Murat’ın kanı damlar, dere olur; kanı damlar göl olur. Bir ara dinlenmek için çocuğu yere koyar, kalktığı zaman orada bir göl meydana gelir. Burası şimdi Balık Gölü’dür. Balıkların rengi de Murat’ın kanından ötürü hep kırmızıdır.

Çocukla kadın Tendürek’e gelirler. Murat orada iki avuç su içer. Çok geçmeden de ruhunu teslim eder. Kadın ağlar ağlar. Daha sonra da Murat’ın cesedini çalı ile, çöp ile çevirir, memleketine döner. Bu hâdiseden üç gün sonra Tendürek Dağı’nın karnından uzun bir su çıkar, başlar akmaya.

Ana kadın Beyazıt’a döndükten sonra, şimdi Büyük Ağrı’nın olduğu yere gelir. Gözünün önünde yedi oğlu, yedi gelini, yedi torunu birer birer canlanır. Ellerini açar, Allah’a yalvarmaya başlar:

“Allah’ım, gözümün önünde oğullarımı, gelinlerimi, torunlarımı vurdular; evimi, yurdumu talan ettiler; yüreğim kabardı, dağ gibi oldu. Allah’ım, benim canımı al da bu dertlerden kurtulayım. Canımı almazsan beni burada dağ eyle de el âleme ibret olayım.”

Biraz sonra bir acem rüzgârı eser, bir hışıltı olur. Rüzgâr kadının kulağına bir ses getirir, çok zayıf bir ses... Der ki:

“Anaaa.”

Kadın şöyle bir bakar ki ne görsün... Murat gelmiş, dizinin dibinde durur. Kadının duası Allah indinde kabul olur. Kendisi başında yaşmağı ile, oğlu da onun dizisinin dibinde dağ oluverirler.

Bugün, bizim Büyük Ağrı dediğimiz dağ Beyazıt ağasının karısı, Küçük Ağrı dediğimiz dağ ise en küçük oğlu Murat’tır. Kadının Murat’ı Tendürek’e gömdüğü yerden fişkırان su da Murat Suyu’dur.

Halkın ifadesine göre bugün, cuma geceleri Büyük Ağrı'dan ince bir ışık yakılır. O gece dağdan inilti gelir. Beyazıt halkı, köylüler bilir ki Murat acıkmıştır. O, şimdi ufak bacakları ile anasının yanına gelecektir. Başını anasının dizine koyan Murat biraz dinlenir. Anası onu emzirir, yedirir, içirir, altını temizler; sonra Murat'ını yerine bırakır. İşte o zaman sabah olur.

Murat Suyu da her yıl Nisan-Mayıs aylarında taşar. O günler Murat'ın öldürüldüğü günlerdir. Murat, acısından ağlar; Murat kan ağlar; Murat kan kusar. O günlerde su, hep “Murat, Murat!” diye akar (Sakaoğlu, 2004: 60-62).

9. Deveci Dağı I

Amasyalı bir adam birkaç sene sürecektir kıtlık olacağını duyar. Kıtlık boyunca sıkıntı çememek için Kayseri'den erzak getirmeye gider. Devecidağı'na geldiğinde bir veli yolunu keserek, nereye gittiğini sorar. O da, “Uzun müddet devam edecek bir kıtlık olacağı söylentisini duyduğunu, tedbir almak için Kayseri'ye erzak almaya gittiğini” söyler.

Adam ikinci sefere giderken aynı veli aynı yerde adamın yoluna çıkarak, yine nereye gittiğini sorar. O da durumu tekrar anlatır. Veli:

‘Öyleyse şu parayı al. Orada bir eskici var. Bunu lütfen ona sadaka olarak ver.’ der. Adam, Kayseri'de eskiciyi bulur. Fakat eskici parayı kabul etmez, başka bir fakire gönderir. O fakir de:

‘Benden daha fakir dul bir kadın var, parayı ona ver.’ der. Dul kadın parayı kimin gönderdiğini sorar. Kadın:

‘Ben, çocuklarıma sabah çorbasını içirdim, öğlene de hazırlığım var, Allah'a şükür. Benden daha mādura ver.’ der. Parayı almaz.

Adam, parayı kimseye veremedi geri döner. Devecidağı'nda veli karşısına çıkar ve parayı ne yaptığını sorar. Adam:

‘Senin sadakanı kimseye kabul ettiremedim,’ der.

“Ne dediler?” der.

“Eskici parayı almadı, başka bir fakire gönderdi. O fakir de dul bir kadına gönderdi. Kadın da: ‘Benim öğlene kadar yiyeceğim var, götür başkasına ver.’ dedi. Ben de kimseye veremedem geri getirdim. İşte paran.” der. Veli:

‘O kadın bir günlüğünü düşünmüyor da, sen üç beş seneyi nasıl düşünüyorsun inançsız adam. Allah, seni taş kessin.’ der. Adam orada develeriyle beraber taş kesilir.

(Karadavut, 1992: 172-73)

10. Gelincik Dağı ve Mastluğ

Diyarbakır’ın Çermik ilçesinde çok yüksek dağı olan Gelincik Dağı’nın Efsanesi şöyleymiş:

Yüksek dağın arkasında bir köy varmış o köyün ağasının güzeller güzeli kızı varmış, bir de sesi ile kavalı ile ün yapan yağızlığıyla tanınan çok yakışıklı bir çobanı varmış. Ağanın kızı ile çoban bir birine sevdalanmış sevdaları her yerde duyulmuş. Ağa bunları birbirine vermeye karar vermiş ama tam o zamanlarda kayanın diğer tarafından Maşatluğ adıyla tanınan Yürükler durağı varmış ahımlı şahımlı bir yörük kabinesi yerleşmiş sevdalılarının konusu orda da duyulmuş. Talihsizlik başlamış yörükbaşının oğlu gidip ağanın kızını görmüş efsane bu yıldırım aşkı ile kıza vurulmuş. Hemen istenmiş dilekler yerine gelmiş, ağanın istedikleri fazlası ile önüne dizilmiş iki yanık sevdalılar böylece evlenmiş kırk gün kırk gece masallardaki gibi düğünler yapılmış. Ağanın köyünde yapılmış son gün gelip çatmış çoban dayanamamış kızı kilitledikleri odanın penceresinin önünde yanık sesi ile yüreğini yakan ayrılık ateşi ile kavalını tuturmuş ve kız babasına şart koşmuş. Eğer çobanı görmeden bu köyü terk edersem şart olsun yörük oğluna kadın olmam demiş. Babası emir verip kızı çobanla buluşturmuş ikisi hasretle ağlarken dilekler dilemişler. Kız demiş bu kaya bizi ayıracak kayanın üzerinde taş olsam bu yere baksam. Ve gelen misafirler develere binip yol almışlar tam kaleyi geçecekleri sırada çoban kavalına sarılmış gözyaşları arasında Allah’a yalvarmış düğün alayı taş olsun, sevdalıma el değmesin demiş. Bir bakmış gelin taş kesilmiş koşup onlara yetişmiş ve kavalı çalmaya başlamış. Bütün insanlar develer çuvallar heybeler çoban dahi taş kesilmiş ahımlı şahımlı efsanesi ile surlaşmış gelincik dağı ile ün yapmış duruyor. Öte yandan yörüklerin düğün alayı bunu görünce darma dağın olmuş giden misafirler piknik yapmışlar. O gündür bugündür her yıl ilkbaharda her-

kes maşatloğa gider, dilekler diler, adaklar keser, piknikler yapar. Büyük bir çimenlik seyrek ağaçları ile okşayan su sesi ile gür berrak buz gibi akan suyu ile çemlik yeri seçilen efsane yaşıyor ama efsaneyi başka türde anlatıyorlar ve uygun olanı budur (Yardımcı-Kavcar, 1990: 159).

11. Hamile Kadın Dağı Efsanesi I

Muğla'nın Ören ilçesindeki dağa bakıldığında sırt üstü yatmış hamile bir kadın görüntüsü veren manzarayla karşılaşılmaktadır. Dağın bu şekilde oluşumuyla ilgili halk, iki türlü efsane anlatmaktadır:

İlk efsanede, Ören'e düşmanların saldırdığı bir dönemde evli olan bir adam savaşmaya gider. Günler, aylar geçer; ama geri dönmez. Karısı hamiledir ve bu durum karşısında çok mutsuzdur. Bir gün artık dayanamaz ve "Allah'ım, kocam geri gelmeyecekse, beni de karnımdaki çocuğumla ya taş et, ya da kuş et." der. Bunun üzerine duası kabul olan kadın, taş kesilir (Oğuz, M. Öcal - Ersoy, Petek 2007: 126)

12. Hasan Dağı ve Ekecik Dağı

Hasan ve Ekecik, eskiden iki kardeşmiş. Hasan büyük, Ekecik küçükmüş ama hiç geçinemezlermiş. Hasan büyüklenir, Ekecik kibirlenir, dırdırları, çekememezlikleri hiç eksilmez, ihtiyar analarını üzüm üzüm üzerlermiş. Bir gün aralarında çıkan bir münakaşa sonunda şiddetli bir kavgaya tutuşmuşlar. Kimseler ayıramamış ve Hasan, Ekecik'in kolunu; Ekecik de ağabeyinin başını koparmış. "Feci manzarayı gören anne feryad etmiş: Hay dağ taş olaydınız!" Ağzı dualı anne sözünü bitirmiş bitirmemiş iki kardeş, iki ayrı dağ olmuşlar. Ekecik'in kopan kolunun yerinde bir uçurum (Ihlara Vadisi), Hasan'ın kopan kolu başı yerinde bir göl (zirvede ki krater gölü) meydana gelmiş. Hasan'ın omuz başları uzaktan açık olarak görülür (Pınarbaşı 2010: 330-331).

13. Taşbaş Dağı

Nizip ilçesinde Taşbaş Dağı'nda mağaraya benzeyen bir mahalde bulunan üç kız kardeş, burada eğlenip, saçlarını tararken uzaktan yedi delikanlının geldiğini görek korkarlar, kaçamazlar hep birden: "Namusumuz gideceğine taş kesilelim de kurtuldun" derler. Duaları yerine gelir. Delikanlılar, bunların üzerine yürüdükleri zaman kızların üçü de taş kesilirler (Tanyu 1968: 127).

14. Yılan Dağı I

Hâlâ, yaylacılık geleneklerinin devam ettiği Fırat Havzası'nda, yine bir bahar vakti aynı telaşeler başlar. Bütün eşyalar yüklenir, hayvanlar toplanır ve hep birlikte, genç ihtiyar yola koyulurlar. Bir süre sonra, önünde sürüsü, arkasında çocuğu ile yoluna devam eden gelin, çocuğunun ağlaması üzerine, yoldan ayrılarak, bir ağacın dibine çekilir. Orada, bir yere oturup, çocuğunu da dizine alarak, emzirmeye başlar. Tam o sırada, bir de başını kaldırıp karşısına bakar ki, kocaman bir yılan...! Yavaş yavaş, kendilerinin üzerine doğru gelmiyor mu? Durumun vahametini anlayan gelin:

“Allah’ım, bu yılanı sokulup da ölmektense, bizi şuracıkta taş ediver.” Diye duâ eder.

Allah, gelinin duâsını kabul eder ve oracıkta, çocuğu ile birlikte, ikisi de taş oluverirler.

İşte, o zamandan bu yana da, hadisenin olduğu dağa, “Yılan Dağı” ismi verilir (Alptekin 1993: 4).

15. Yılan Dağı II

Tunceli ilinin Çemişgezek ilçesinin kuzeyinde bu adla anılan bir dağ vardır. Dağın başından kar, yaz kış hiç eksik olmamaktadır.

Çok eski zamanlarda, kucağındaki çocuğu ile bir taze gelin koyunlarını otarıyormuş. Dağın yücesinde, karşısına aniden büyük bir yılan çıkmış ve geline hücum etmiş. Çaresiz kalan gelin o esnada Allah’a yalvarmaya başlamış:

“Yarabbi! Beni n’olursun bu beladan kurtar! Ya da hem beni, hem de onu taş kestir!”

Gelinin ikinci dileği kabul olmuş ve kucağındaki çocuğu ile birlikte taş kesilmiş. Yılan da taş kesilmiş.

Halen bu dağın yücesinde ejderha taş kesmiş şekilde mevcuttur. Yılanın biraz uzağında gelin ile kucağındaki bebek de taş kesmiş bir vaziyette görülmektedir.

Bu hadise sebebiyle, dağa “Yılan Dağı” ismi verilmiştir. (Yardımcı-Kavcar 1990: 139)

16. Ağrı Dağları

Halk, Van Gölü'yle Çıldır arasında biri büyük, diğeri küçük iki dağın yaradılışındaki hikmet nedir diye düşünmüş, taşınmış, şöyle bir efsane yakıştırmış.

Biri küçük, diğeri büyük iki kız kardeş, hanım hanımcık geçinip gidecekleri yerde, habire, saç saça, baş başa döğüşürlermiş, döğüşmedikleri zamanda ağız kavgası yaparlarmış... Aylar yıllar kavga, döğüş ile geçmiş. El ağrısı geçer ama dil ağrısı geçmez... Gönül sırcası artık çatlamış, tamir görmez. Bir gün birlikte, odun toplamağa gitmişler. Yolda birbirine söylemedik söz bırakmamışlar, odunlar toplanmış, çeneler yine kapanmamış. Demetleri yüklenmişler, hâlâ ağız kavgası... Küçük kız belim ağrıdı, demiş, büyük tutturmuş: gözün ağrısın diye ilence başlamış, açmış ağzını yummuş gözünü. Küçük kızın tahammülü kalmamış, yürekten bir ah çekerek başlamış bedduaya :

– Senin gibi ablam olacağına olmaz olsun. Dağ olasin, taş olasin, uzun uzun kış olasin. Başındaki beyaz yaşmağın kar, tepedeki bulutun gür olsun... Belimdeki ağrı adın, seller, yağmurlar muradın olsun.

Ablası durur mu ?.. O da bırakıvermiş odunu yere, vermiş veriştirmiş:

– Senin gibi kardaşım olacağına taş olsun. Saçların çayır, eteklerin bayır olsun. Başın dilin gibi sivri, yamacın boynun gibi eğri, adın da benim gibi Ağrı olsun...

Derken, bir gürültü kopmuş, bir toz bulutu kaplamış ortalığı... Biraz sonra yaylada, iki yüce dağ sivrilmiş... Biri Küçük Ağrı, diğeri Büyük Ağrı...

İki geçimsiz kız kardeş, iki çetin, hırçın dağ olmuş!

İşte şâirin “Ağrı gibi düştün içime Ağrı...” dediği, Ağrı Dağları'nın efsanesi..

El yarası geçer ama dil yarası geçmez. Bazan dil yarasının ağrısı, böyle taşlaşır, koca bir dağ olur. Bu ağrı, her babayiğidin sineye çekeceği ağrı değil. Ağrı'dan da büyük ağrı.

Her iki Ağrı Dağı'nın civarında oturan köylerin de birbiriyle geçinemedikleri, aralarında anlaşmazlık ve kavganın eksik olmadığı eskiden beri söylenir. Ama ben işittim: Pek sıkı fıkı dost, pek cana yakın ahbap olmuşlar şimdi.

Öyle ya; Ağrı dağları karşılarında... Bundan daha büyük ibret olur mu? (Önder, 1966: 95-96).

17. Akdağ Efsanesi

Mut'a bağılı İmrahor (Mirahor) köyünden Mut'a doğru giderken yolun sol tarafında, tepesinde tek bir ağaç bulunan küçük bir dağ ve bunun üzerinden geçen bir yol vardır. Günümüzde Akdağ adını taşıyan bu dağın tepesindeki tek ağaç ve üzerinden geçen yolla ilgili şöyle bir efsane anlatılmaktadır:

Eski zamanlarda İmrahor köyünde iki öksüz kız kardeş dağa odun toplama-ya giderlermiş ancak büyük kız, odunları her zaman küçük kardeşinin sırtına yükler, onun ağlayıp sızlamalarına aldırmazmış. Bir gün küçük kız ablasına: "İnşallah bir dağ olursun, üstünde de tek bir ağaç olur." diye beddua etmiş. Bunun üzerine ablası da "İnşallah sen de o dağın üstünde bir yol olursun, herkes de seni çiğneyip geçer." diyerek, bedduasına bedduayla karşılık vermiş. İkisinin de bedduası kabul olmuş, abla adına şimdi Akdağ denilen ve üzerinde tek bir ağaç bulunan dağa, küçük kardeş ise bu dağın üzerinden geçen yola dönüşmüş.

Günümüzde tepesinde tek ağacı bulunan Akdağ ile onun üzerinden geçen yolun iki öksüz kardeşin taş kesilmeleri sonucu oluştuğuna inanılır. Ayrıca kardeşlerin birbirlerine beddua etmemeleri gerektiği, aksi takdirde Akdağ Efsanesi'ndeki gibi taş kesilecekleri uyarısı yapılır. (Çıblak 1995: 269)

18. Büyük ve Küçük Ağrı

Derler ki, dünyada dümdüz bir ovidan yükselerek boyunu gösteren dağların en yüksekği Ağrı'dır. Hatta ilave ederler, Everest Tepesi birçok dağların en yüksek tepesidir. İşte, dümdüz bir ovada yükselen dağların en yücesi ile küçüğünün hikâyesi:

Vaktiyle Sürmeli Çukuru'nda iki kız kardeş varmış. Bunlar birlikte dolaşır, evlerinin odun ihtiyacını karşılarlarmış. Yine bir gün evlerine götürmek üzere ormanda odun hazırlarlar, odunları bağlarlar. Sıra sırtlarına yüklemeye gelince büyüğü:

"Bacım, kurbanın olayım, gel şu yükü benim sırtıma yükleyiver." Bacısı odunları ablasının sırtına yüklediği gibi acı bir cevap vermekten de geri kalmaz:

"Ben senin hizmetçin değilim ki kaldırayım. Kocaya gitmekte benden çabuk davranırsın da bir çöpü mü sırtına yükleyemiyorsun."

Derken iki kardeş kavga etmeye başlarlar. Sonunda düşüşmekten yorgun düşerler. Fakat dilleri hâlâ işlemektedir. Birbirlerine beddua etmeye başlarlar:

“Allah seni öyle bir dağ etsin ki yaz kış üstünden kar eksik olmasın.”

“Sen de öyle bir dağ olasın ki başından yılan çıyan eksik olmasın.” Her ikisinin de duaları kabul olur. Bugün biri Büyük Ağrı, diğeri de Küçük Ağrı olarak göğe baş çekmektedirler. Ayrıca büyüğünün tepesi daima karlı, küçüğü de yılanlı, akreplidir. (Sakaoğlu 2004: 58-59)

19. Çeç Dağı

Çeç kelimesinin ne manaya geldiğini belki hepimiz bilmeyiz; ama, “Arpa, buğday çeç olur / Güzeller güleç olur” türküsünü dinlemeyenimiz yok gibidir. Çeç kelimesinin en güzel manası, ona en yakışanı, bence şu olabilir: Çiftçinin kavurucu yaz güneşinin altında, alnından damlayan ter taneleri.

Nevşehir’in Avanos ilçesinde, halkın Çeç Dağı adını verdiği bir tepe vardır. Bunun üzeri, anlattıklarına göre, bir masa üzeri kadar düzdür. Hiç, üzeri düz olan dağ da olur muymuş demeyiniz. Elbette olur. Hem, hikâyesi bu oluşu ne güzel anlatıyor.

Vaktiyle çiftçinin biri ekinlerini harmanladıktan sonra kurttan kuştan, hırsızlardan korumak için büyük bir yığın hâline getirir. Kendisi de başında beklemeye başlar. Mal bu, “Canın yongası” demişler. Ama herkesin öyle çok malı yok ki saklasın. Fakiri var, yoksulu var.

Bir gün biri çıkar gelir çiftçinin karşısına. Fakirdir, yoksuldur. Biraz buğday ister çiftçiden. Belki o koca yığından alındığı belli olmayacak kadar az bir buğday... Ama çiftçi hiç oralı olmaz. Üstelik fakir köylüsünü bir güzelce de azarlar, sonra da kovar. Fakirin dili yok ki bir şeyler söylesin, taş yürekli kalbi yok ki kötü laflar etsin. Dediği sadece “Allah, seni de, buğdayını da taş yapsın!”

Bugün Çeç Dağı adı verilen burada, dikkatlice bakılırsa, ayrıca insana, orağa, yabaya benzer taş parçalarının olduğu görülür. Merhametsiz çiftçi bütün varlığı ile birlikte taş olmuştur. (Sakaoğlu 2004: 42-43)

20. Hamile Kadın Dağı Efsanesi II

“Efsanenin ikinci anlatılış şekli ise şöyledir: Önceki ismi Keramos olan Ören’de bir kral ve bir de kızı yaşamaktadır. Babasının onaylamadığı bir şekilde gayrimeşru olarak biriyle yaşayan kız, hamile kalır. Kral da buna çok üzülür ve sinirlenir. Bunun üzerine “Sen beni üzdün, bu duruma düşürdün, Tanrı da seni taş etsin.” diye kızına beddua eder. Sonuç olarak, kralın kızı karnındaki çocuğuyla beraber taş kesilir.” (Öcal - Ersoy 2007: 126)

21. Karacadağ Efsanesi

Diyarbakır Beyi’nin dünya güzeli bir kızı varmış. Beyin yanında marangoz olarak çalışan yoksul bir delikanlı, bu kızı görüp âşık olmuş. Anasına gidip, beyin kızını kendisine istemesini söylemiş. Anası her ne kadar, bu işin olamayacağını anlatmaya çalışmışsa da oğlunun yalvarmalarına dayanamayarak, beye gidip durumu anlatmış ve sözlerini de şu maniyle bitirmiş:

*Güneşe bakmak olmaz
Gönülü kırmak olmaz
Büyüklük sizde kalsın
Seven ayırmak olmaz*

Bey, kadını dinledikten sonra: “Benim de çok sevdiğim bir oğlum vardı. Bir gün atalarımızdan kalma değerli kılıcımızı alarak, dağda yaşayan ve insanların başına bela olan ejderhayı öldürmeye gitti fakat, ejderha onu öldürdü ve kılıç da dağda kaldı. Eğer, oğlun bu ejderhayı öldürür, o kılıcı da geri getirirse kızımı ona veririm.” demiş.

Anası gelip olanları oğluna anlatınca, delikanlı anasıyla helallaşıp hemen dağa gitmiş. Ejderha oğlanı görünce, ağzından ateşler püskürterek, daha delikanlı davranmadan, onu yakıp öldürmüştü. Oğlan can acısıyla öyle derin bir ah çekmiş ki, feryadı gökleri titretmiş. Bu çığlığı işiten anası, oğlunun öldüğünü anlamış ve duyduğu büyük acıyla şunları söylemiş:

*Sandım olacak düğün
Kara gün oldu bugün
Oğlum alan dağlar
Sen de karaya bürün*

Acılı ananın bu ahı üzerine, dağ kararmış ve bundan böyle bu dağın adı da KARACADAĞ olmuş. (Yavuz 1990: 150-51)

22. Karacadağ Efsanesi IV

Etrafı tarihî surlarla kaplı Diyarbakır'a Urfa istikametinden gidenler Karacadağ'dan geçerler. Karacadağ o yörenin en yüksek yerlerinden biridir. Taşları kapkara-dır. Toprağı bile siyaha yakındır.

Bu dağa neden Karacadağ denildiği ve taşlarının renginin kara olduğu sorulduğunda yörede şu efsaneyi anlatırlar:

Diyarbakır Beyi'nin çok güzel bir kızı varmış. Bey'in kızının güzelliği dillere destan. Bey'in her işi yerli yerinde, merhameti bol, sevgisi çokmuş. Ancak o yörede bir dağ varmış. O dağda bir ejderha yaşarmış. Her yıl yüzlerce insanı yermiş ejderha. Bey ne kadar adam göndermişse de baş edememiş ejderha ile. Başına keselerce altın koymuş. Nice yiğit düşmüş peşine ejderhanın, ancak kimse baş edememiş ejderha ile.

Bey'in bir oğlu varmış, yiğit mi yiğit. En sonunda o düşmüş ejderhanın peşine. Dağa gitmiş, bir daha dönmemiş. Bir süre sonra da ejderhanın delikanlıyı öldürdüğünü öğrenmişler. Bey, günlerce yas tutmuş. Eh, ölenle ölünmezmiş. Bir süre sonra yine şehirdeki işlerine dönmüş.

Bey'in yanında çalışan bir delikanlı varmış. Marangozluk işlerini yapan bu delikanlı işinin uzmanı, elleri hünerli imiş. Her gören onun ellerinin hünerine hayran kalır, yaptıkları aletleri ve eşyaları hayranlıkla izlemiş.

Delikanlı günün birinde konakta pencere yaparken Bey'in kızını görmüş. Kız sanki bir ay parçası. Yüzü hiç hüznü görmemiş. Yanakları al al, hep gülüyor.

O günden sonra delikanlının gözü Bey'in kızından başka bir şey görmez olmuş. Ne yana dönmüşse Bey'in kızını görmüş. Ne iş yapmışsa Bey'in kızının aşkına yapmış. Her geçen gün içine kapanan biri olmuş delikanlı. Kimse ile görüşmez, kimse ile konuşmaz olmuş. Öyle ki annesi ile günlerce tek kelime konuşmamış.

Bir akşam annesi oğluna:

“Oğlum ne oldu sana böyle? Sen hep gülerdin, herkesle konuşur şakalaşırdın. Bu halin nedir?” diye sormuş.

“Hiç sorma ana...” demiş delikanlı. “Bana olanlar oldu.”

Annesi çok üsteleyince açıklamış delikanlı derdini.

“Canım oğlum” demiş kadın, “Çok zor bir dert seçmişsin. Anne olarak başka bir şey desen ne eder ne yapar sana getirirdim. Ama bu bey kızı. Ne ona ulaşacak kadedim var, ne de kolum o kadar uzun. Gel bu sevdadan vazgeç.”

“Sen ne diyorsun ana. Bu sevdadan ancak beni ölüm vazgeçirir.” demiş.

Ana oğul saatlerce konuşmuşlar. Delikanlı anasına o kadar yalvarmış ki... Kadın söyleyecek bir söz bulamamış. Oğluna çok acımış.

“Anlaşıldı oğlum. Yarın gider beyden kızını isterim. Ama hiç ümidim yok. Bey bize kızını vermez.” demiş.

Ertesi gün gitmiş Bey’in kapısına. Bey bakmış ki fakir bir kadın. Meramını sormuş. Kadın sözünü dolandırmış, en sonunda:

“Bey, kızını oğluma istiyorum.” demiş. Bey, annesinden oğlunu sorunca:

“Sizin marangozunuz.” demiş. Bey, kadını kırmak istememiş. Dahası marangoz delikanlıyı da çok severmiş. Onu da küstürmek istememiş.

“Bak ana,” demiş. Bir süre soluklanmış. Birkaç kez ah çekmiş. Başını sallamış üzüntüsünü belli edercesine.

“Benim de bir oğlum vardı. Hem de çok severdim onu. O benim her şeyimdi. Şehrimizin başına bela olan ejderhayı öldürmek için bir gün dağa gitti. Yanına da ata yadigarı olan kılıcı alıp götürdü. Günler sonra öldüğünü öğrendik. O günden beri yarım yaşıyorum. Oğlumun acısı hiç dinmedi. Eğer senin oğlun gider o ejderhayı öldürür ve o kılıcı alıp gelirse; o zaman kızımı ona veririm.” demiş.

Ana üzüntü içerisinde, eve gelmiş. Oğluna Bey’in dediklerini anlatmış.

“Gel vazgeç bu sevdadan oğlum.” demiş, içi yanarak.

Delikanlı ejderhayı öldürmek için hazırlık yapmaya başlamış. Keskin bir kılıç bulmuş, yanına bir gürz almış. Annesi ile helallaşıp düşmüş yollara.

Marangoz delikanlı saatlerce yürümüş. Hiç mola vermeden. Çünkü bir an önce sevdiği kıza kavuşmak, acısını dindirmek istiyormuş. Sonunda varmış dağa. Dağda ejderhayı aramaya koyulmuş.

Bir ara, kayaların arasından karşısında kocaman ejderhayı görmüş. Daha kılıcına davranmadan, ejderha ağzından ateşler püskürterek delikanlıyı yakmış. Delikanlının kılıcı elinden düşmüş. Sırtındaki gürzüne eli varamamış. Derin bir “Ahhhh” çekmiş ta içinden. Bu ah tüm gökleri kaplamış. Öyle yüksek bir ah çekmiş ki delikanlı, evinde anası duymuş. Anası oğlunun öldüğünü anlamış.

“Allahım,” demiş kadın. Benim oğlumu yakan ejderhayı da yak, karataşlara döndür.

O anda büyük bir patlama olmuş. Ejderha yanarak parçalanmış. Parçaları dağın her tarafına dağılmış karataş olarak. Dağ, tamamen kararmış. O günden sonra buraya Karacadağ denilmeye başlanmış. (Yeşilyurt 2005: 76-80)

23. Mezir Dağı

Bu köyde, Mezir Çeşmesi yanındaki bir evin sahibi, et pişiriyormuş. Oradan geçen hamile bir kadın bu kokuyu duyup, evin kapısını çalmış ve ev sahibinden bir parça et istemiş. Fakat, ev sahibi çok cimriymiş, hamile kadına, yanlış koku aldığını, o evde et pişmediğini söylemiş. Buna çok üzülen kadın da, köyün arkasındaki Mezir Dağı’na bakarak, “Bu dağ köyünüzün üstüne düşsün” diye beddua etmiş. Kısa bir süre sonra yer sarsılmış ve Mezir Dağı, köyün üstüne kaymış. Bütün köy, bu dağın altında kalmış. (Yavuz 1989: 180)

24. Ağlayan Dağı

Bolkar Dağları’nın ortasında köylülerin Ağlayan Dağı dedikleri bir dağ vardır. Yılan dili gibi çatal tepeli bir dağ. Tepelerde bir avuç toprak bile yok. Tepelere fırtına tepeleri dense daha uygun olur. Kış gelip her yer karla kaplandığı zamanlarda bile bu tepelerde gece gündüz fırtına vardır. Kar her yanı bembeyaz eder, ama bu tepelerde barınmaz. Rüzgâr eser, eser. Kar bir saat bile barınmaz, sağa sola savrulur. Ortada kel tepeler kalır.

Batıdaki tepe, cehennem taşlarından oluşmuş gibi kapkara, doğudaki pamuk gibi bembeyaz. Anlatıldığına göre Ağlayan Dağı’ndaki bu tepeler ikiz kardeşlermiş. Zamanla onların arasına giren, birbirlerine düşürenler olmuş. Büyük kardeş bir süre sonra anlaşmak istemiş. Öteki anlaşmaya yanaşmamış. Yeniden tartışma başlamış. Tartışma kavgaya dönüşmüş. Sonunda anlaşmak istemeyen ölmüş. Sağ kardeş oradan uzakta bir tepeye çıkmış, bakmış. Anlaşmak istemeyen kardeşin bulunduğu tepedeki taşlar, kayalar simsiyah, anlaşmak isteyen kardeşin bulunduğu tepe de bembeyaz olmuş.

Dünya durdukça bu tepelerin rengi değişmeyecekmiş. Günün birinde kara tepenin rengi beyaz olur, iki tepe bir araya gelirse, dünyada da kötülük kalmayacakmış. (Toroslu 2002: 96)

25. Alaca Dağ ve Kohu Dağı

Finike-Demre-Elmalı üçgeninde yüksek dağlar var. Anadolu tarihinin en yaşlı ağaçları burada yaşıyor. Bunlar Hz. İsa'yla yaşıt sedir ağaçlarıdır. Çok görkemli ağaçlar, dağlar gibi ağaçlar. Efsanemize konu olan bu bölgedeki iki yüksek dağdır. Kohu Dağı ve Alaca Dağ. Kohu Dağı, Ernes Yaylası'nın üstünde yükselir. 2400 metredir. Üst kısmı çıplaktır ama biraz daha görkemlidir ve Alaca Dağ'dan daha yüksektir. Efsanemiz bu Kohu Dağı'yla ondan 50 metre daha az yüksek olan Alaca Dağ'ın atışmasına dayanıyor. Alaca Dağ Finike'den görünmez. Daha bir arkaya düşen Elmalı Ovası'yla Finike arasında gizlenir. Yüksekliği 2350 metrelerdedir. Alaca Dağ belki daha görkemlidir ve ihtişamlıdır. Vaktiyle bunlar iki genç kızmış ve birbirleriyle biraz ağız dalaşına, bir atışmaya girmişler: 'Sen daha çirkinsin ya da sen daha verimsizsin; ben daha verimliyim' tarzında.

Bu iki genç kız güzellik-çirkinlik, zenginlik-fakirlik, işe yarar-yaramaz tarzında birbirleri ile sık sık atışıyorlar. Karşılıklı şimşekler birbirlerine gönderiyorlar. Neticede bunların atışması bir iddia ile sonuçlanıyor. Belki Kohu Dağı'nda oturan kız aşağılandığını hissediyor. Görkemli olan Alaca Dağ'daki kızla verimli olan Kohu Dağ'ındaki kız atışma sırasında baya üzülür. Belki güzellik çok önemli değildir, geçicidir, önemli olan yararlı olmak, ömrünün sonuna kadar yararlı olmak, yaşlılığında yararlı olmak.

Kohu Dağı'ndaki kız güzellik karşısında yenildiğini anlar. Ağlar, gözyaşı döker. Fakat gün gelir bu kızların her biri bir dağa dönüşür. Alaca Dağ şu anda kupkurdur. Suyu yoktur. Ovaları susuz kalır. Ama Kohu Dağı'nın her yanından delik delik su akar. İnsanlar o sulardan yararlanır. Çünkü o kızın gözyaşları; güzelliğin karşısında yenilen kızın gözyaşları bugün pınar olmuştur (Tekin 2003: 27-28).

26. Çiçekbaba-Babadağ Efsanesi

Çiçekbaba Dağı tarafından bakıldığı zaman Babadağ'ın sağ tarafı oyuk gibi görünür. Sanki bir şeyle özellikle oyulmuş ya da bir taş parçası vurmuş geçmiş gibi. Bu oyuğun sebebi ile ilgili şu efsane anlatılır:

Eskiden Çiçekbaba ile Babadağ iki kardeşmişler. Bir gün Babadağ ile Çiçekbaba arasında tartışma çıkmış ve Babadağ Çiçekbaba'ya: "Ben senden daha güçlüyüm. Bir yanımda ova bir yanımda başka dağlar var. Sen bana karışma, ben seni takmıyorum" demiş. Bunun üzerine Çiçekbaba çok öfkelenmiş ve yerden bir gülle alarak

kardeşi Babadağ'a fırlatmış. Fırlattığı gülle Babadağ'ın sağ tarafını alıp geçmiş. O günden beri Çiçekbaba'dan bakıldığı zaman Babadağ'ın doğuya bakan kısmı oyuk bir şekilde görünürmüş. (Türktaş 2012: 245)

27. Ağrı Dağı'nın Adı

Anadolu'da efsanelerin çoğu “dağlar” üzerine anlatılır. Bu konuda Ağrı Dağı birinci sırada yer almaktadır. Yurdumuzda hiç bir dağ, Ağrı kadar çeşitli efsaneye konu olmamıştır. İşte onun ad alışına bir örnek:

Tufanda Nuh Nebi, gemisine aldığı insan ve hayvanlarla sular üzerinde dolaşıp durmuş. Aylarca dolaştıktan sonra, demiri bir dağın tepesine dokununca gemi sarsılır ve içindekiler korkuya kapılır. Bu sırada Nuh Nebi:

-Allahu ekber!.. diyerek Cenab-ı Hakk'ı anar. Yüce yaratıcının adını andığı için geminin demiri kurtulur, yine yüzmeğe başlar. Bundan sonra buranın adı, Allahu-ekber Dağı olur.

Sonra güneye dümen kırar, başka bir dağın üzerine gelirler. Geminin demiri bu dağın tepesine de çarpınca, Hz. Nuh:

-Süphanallah!.. der ve gemi buradan da kurtulur. Onun için buraya Süphan Dağı derler.

Bundan sonra epey zaman daha suyun üstünde dolaşırlar. Sonunda Nuh'un Gemisi başka bir dağın tepesine oturur. Artık ne kadar dilek dileyip dua ederlerse de gemi hareket etmez. Uğraşır uğraşır, kurtaramazlar. O zaman hep bir ağızdan:

-Ne ağır dağ!.., derler.

Birkaç gün öylece beklerler. Sular çekildiğinde Nuh Nebi ve beraberindekiler, gemiden çıkıp bu dağda karaya ayak basarlar. İnsanlar ve hayvanlar yeryüzüne buradan yayılır. O tarihten itibaren bu dağa “Ağır Dağ” adı verilir. Zamanla bu ad AĞRI DAĞI şeklini alır. (Alpaslan 2010: 5-6)

28. Armelit Dağı

Giresun'da Armelit Dağı ile ilgili bir rivayet yaşar. Zannederler ki Armelit Tepesi'nin içinde çok büyük bir hazine vardır. Ahali bu hazineyi:

“Harara’da Harit

Tekke’de barut

Göstembil’de uzun pelit

İlle de Armelit, ille de Armelit” diyerek belirtir. Bu da şundan gelir. Eskiden Harara köyünde yetişen patatesten Harit veya Hararut denilen nişastaya benzer bir şey yapılmış. Tekke köyünde bol miktarda barut madeni varmış ve bundan barut elde edilmiş. Düzköy’ün ufak bir limanı olan Göstembil’de ise öyle büyük bir kavak ağacı varmış ki, kavağın belini ip dolamazmış.

Bütün bunlar olduğu halde ahali “ille de Armelit, ille de Armelit” derlermiş. Bunun da sebebi eskiden Venediklilerin duka altınlarını bu tepeye gömdüklerine inanılmasıdır. (Ergun, 2012: 613-614)

29. Durdağı I

Abdal Musa, Çataltepe’de Alanya Beyi’nin yaktığı ateşe girmesi için davet edilir. O da: ‘Beni seven peşimden gelsin’ der. Müritlerden başka, dağ ve taş da yürür. Bunun üzerine Abdal Musa, sırtını dağa verir: ‘Dur’ der ve dağ durur. Bu dağın adı Durdağı kalır. (Tekin 2003: 28-29)

30. Durdağı II

Abdal Musa Sultan ve kırk dervişi ateşe davet edildikleri an, kendisini takip eden kırk dervişinin arkasından dağlar taşlar yürümeye başlamış, Durdağı’nın yürümesi ile Gencali şehri batmış Pek çok kimse helak olmaya başlayınca, o köyden Sultan’a ara sıra hediyeler getiren, bir koca kadın koşarak ardından “Aman Sultanım ne yapıyorsun, dağlar taşlar beraberinde geliyorlar” demesi üzerine Sultan: ‘Dur, ya dağ!’ deyip dağı durdurmuş. Bugünkü Durdağı, ateşe davet edildiği Çataltepe’ye kadar kendisini takip eden taşlar öyle bir dizilmiş ki, sanki bir kişiyi takip eden tek kol insan yürüyüşü gibidir. Halen bu sırataşlar mevcuttur. (Tekin 2003: 29)

31. Kammer Koppo Dağı

Hazret-i Ali seyisi ile beraber Keferdiz’e gelir. Burada seyisi Kammer’e, “Şu karşı tepeye git, bak, gel” der. Kammer yavaş yavaş giderken Hazret-i Ali Kammer’e

sertçe bağırarak; “Kammer kop! Kammer kop!” diye söyler. Böylece dağın adı “Kammer Koppo” dağı olarak kalır. (Özdemir 2003: 129)

32. Ölemez Dağı

Lokman Hekim’in yolu bir gün Ölemez’e düşer. Dağın doruklarından çevreyi izler. Çok etkilenir. Bir yanda yemyeşil dağlar, bir yanda yeşilliğin ortasında maviyle yeşilin karıştığı ve ayakları denize bağlı Köyceğiz Gölü’nü görünce: “İnsan istese de burada ölemez.” der. Dağ adını buradan alır. (Önal, 2005: 195-196)

33. Sığın Dağı

Sığın Dağı eskiden Morçalı adını kullanıyormuş. Nedeni evvelden bu dağlarda gâvur durması imiş. Bu gâvur Bodrum Kalesi’ne kadar yayılmış. Bu dağ uzaya uzaya Sığın Dağı olmuş. Savaş zamanı dağdan bir ses gelmiş: “Askerler! Dağın ardına sığın.” denmiş. Bu dağın tepesinde bir mezar vardır. Askerler bu dağa sığınmışlar bu yüzden adı sığın dağı olmuş. (Önal 2005: 193)

34. Süphan Dağı

Efsaneler kaynağı Van Gölü’müzün kuzeybatısında 4434 metrelik yüksekliğiyle, heybetli duruşuyla yurdumuzun yüce dağları arasında başlarda yer alan Süphan Dağımızın da çok eskiye dayanan bir hikâyesi vardır. Çevre halkının anlattığına göre bu dağımızın ad alması şu hadiseye bağlanmaktadır.

Hız. Nuh aleyhisselam ile teknesine aldığı insan ve hayvanlar tufan suları üzerinde günlerce yol aldıktan sonra bir tepeye çarparlar.

Sular altında kalan bu tepe, bir dağın su üzerinde kalmış yüksek tepeleridir. Teknelerinin bu tepeye çarpması üzerine Nuh aleyhisselam, hadisenin yarattığı bir anlık tereddütten sonra şu sözleri söyler:

“Süphanallah (Allah’ı tenzih ederim, teşbih ederim.)”

Daha sonra Nuh aleyhisselam, suların alçalması ile geri çekilir. O günden sonra teknenin çarptığı tepeye Süphan adı verilir.

Halkın anlattığına göre teknenin bazı parçaları hâlâ dağın tepesinde mevcutmuş.

Yıllarca sonra, Edremit beldesinin kıyılarından Süphan Dağı'nı seyrettim. Yaz kış karlarla kaplı tepesinin, Van Gölü'nün güzelliğiyle bütünleşmiş tablosunu seyretmenin tadına doyum olmuyordu. Biz bile yüzlerce yıl sonra, "Süphanallah" demekten kendimizi alamadık. (Sakaoğlu 2004: 105-106)

35. Süphan Dağı

Kuzey ve batı eteği Ağrı il sınırları içinde bulunan Süphan Dağı, 4.058 m yüksekliği ile yurdumuzun üçüncü yüksek dağıdır. Aynı zamanda, Doğu Anadolu'nun Ağrı Dağı'ndan sonra sönmüş ikinci yüksek volkan dağı olan Süphan, Van Gölü'nün hemen kenarında, gölün tamamına egemen olarak heybetli bir şekilde yükselir. Ağrı Dağı gibi bunun da doruklarından kar örtüleri ve buz yığınları eksik olmaz. Birçok efsanede adı geçen bu dağın ad alışı Nuh Tufanı'na kadar uzanmaktadır.

Doğru yoldan çıkmış, yaptığı putlara tapan, Allah ve onun peygamberine isyan edenler, Hz. Nuh'un isteği, Allah'ın emri üzerine cezalandırılacaktı. Bunun için Nuh Peygambere bir gemi yapması emrolunmuştu. Her şeyin vakti geldiğinde Hz. Nuh kendisine iman edenlerle bütün hayvanlardan birer çift gemisine aldı. Gökten yağmurlar yağmağa, yerden sular fişkıрмаğa başladı. Yağmur suları bütün karaları kapladı. Gemiye binmeyen insanlarla, gemi dışında kalan tüm hayvanlar öldüler. Hz. Nuh'un Gemisi tufan suları üzerinde günlerce yol aldıktan sonra bir tepeye çarpmıştı. Gemide bulunanlar çarpmadan ve sarsıntıdan korkmuşlardı. Nuh Peygamber korkusunu, tereddüdünü şu sözlerle dile getirmişti:

“SÜPHANALLAH!..”*

Allah, adının anılmasının hatırına gemiyi o dağdan kurtardı. Bundan sonra bu dağın adı Süphan (Dağı) olarak kaldı. (Alpaslan, 2010: 94)

36. Amanos Dağı

Bu dağın efsanesi, Hatay'ın 1084 yılında Türk hâkimiyetine geçtiği sıralarda yaşanmıştır.

* Allah'ım (seni) tenzih ve tespih ederim.”

1084' lü yıllarda Amanos Dağları'nın etekleri, ormanlık, yeşillik düz arazilerle kaplıydı. O zamanlarda, bu dağ eteklerini aşiretler yaz için yayla olarak kabul eder ve her sene buralarda konaklardı. Bu aşiretlerin birinde Gülbahar adında güzel mi güzel bir kız vardı. Bütün herkes bu kıızı sever, ayrıca öksüz olduğu için bağırllarına basarlardı.

Şimdiki adı Kırıkhan olan Antakya'ya 40 km uzaklıktaki bu kentin doğusunda Amanos Dağı'nın eteklerinde başka bir aşiret vardı.

Bir gün Osman, yollara düşüp, aşireti için göçmeden yaşayabilecekleri rahat bir yer aramaya çıktı. Gece gündüz demeden yollar, dağlar, tepeler aştı. Sonunda Gülbahar'ın yaşadığı yere geldi. O sırada Gülbahar bir ağaç altında oturmuş, yün eğiriyordu. Osman onu görür görmez kalbine bir şeylerin saplandığını hissetti. Gülbahar da birden başını kaldırıp Osman'ı görünce aynı şekilde değişik bir hisse kapıldı. Daha ilk bakışta âşık olmuştu. Yani yıldırım aşkıydı. İkisinin de yüreğinde derin bir sızı oldu. Çünkü ikisi de ayrı aşiretin üyesiydi. Osman'ın aşiretine kimse kız vermez ve almazdı. Nedenini ise kendileri bile bilmiyordu. Ama işte yıllardan beri süregelen bir âdetti. Nitekim kızın babası Nuh dedi, peygamber demedi.

Bir türlü kızını Osman'a vermedi.

Sonunda bir şartla razı oldu. Amanos Dağı'nın bir yerinden bir geçit açmasını istedi. Ama bu imkânsızdı. Osmancık böyle bir şartı asla yerine getiremezdi. Aylarca, günlerce Amanos Dağı'nın çevresinde dolaştı.

Sonunda bugünkü Yarikkaya'nın olduğu yere geldi. Dağın tam yamacında koca bir taş vardı. Eğer o taşı yerinden oynatıp yuvarlanmasını sağlayabilirse, bir geçit açabilirdi. Ama imkânsızdı. Günlerce tek başına o kayayı nasıl yerinden oynatabileceğini düşündü. O kayanın çevresinde bulunan toprak çok yumuşaktı. Kışın yağın yağmurlarla toprak kayması çok sık olan bir olaydı. Bizim yiğit Osman, yâri Gülbahar için bunlara katlandı. Bir sabah yine taşı yerinden oynatmak için çabalarken çok garip gürültüler çıkmaya başladı.

Kayanın bulunduğu çevrede toprak kayması başladı. Bu kayalar yiğit Osman'ın felaketi oldu. Kayalar bu toprak kayması sonucu Osman'la birlikte aşağıya doğru kaymaya başladı. Olanlar yiğit Osman'a oldu. Kayaların altında kalarak can verdi. Osman'ın ölüm haberini alan Gülbahar çığına döndü. Yarikkaya'nın en yüksek yerine çıkıp "Aman Osman" diye feryat etti. Sonunda dayanamayarak kendini yamaçtan aşağıya attı. Mutlulukla başlayan aşk, hüznü bir acıyla sona erdi.

Gerçekte Amanos Dağı'nın adı "AMANOS" değil, "AMAN OSMAN"dır.

Bugünkü Yarıkkaya bir aşkın eseri olarak gözler önünde durmaktadır. Yarıkkaya rüzgârı eserken hâlâ "AMAN OSMAN" diye ses çıkartmaktadır. (Aslan 1997: 45-46)

37. Amanos Dağları

Antakya yöresinde Amanos Dağları'nın gerçek adının "Aman Of Dağları" olduğunu söylerler. Aman Osman Dağları diyenler de var. Geçelim dağların öyküsüne.

Antakya yöresinde yerleşmiş olan Türkler, o zamanlar göçebe ya da çiftçiymiş. Kışı dağ eteğindeki ılık yerlerde, yazı dağların yükseklerindeki yaylalarda geçirirlermiş. Bu göçerlerin birinde güzelliği dillere destan, Gülbahar adında bir kız varmış. Anası babası olmadığı için herkes onu korur, kendi çocukları gibi sever, yardım ederlermiş.

Kırıkhan yakınında da başka bir obada kimsesiz bir çoban varmış: Osman. Dü-rüst, çalışkan olduğundan oba halkı çok severmiş onu. O da kendine gösterilen sevgiye layık olmak için var gücüyle çalışır, hayvanlara iyi bakarmış. Çalışkan Osman, yaptıklarını yeterli bulmaz, kendini obaya borçlu sayar, bu manevi borçtan kurtulmanın yolunu ararmış. Bir gün aklına bir düşünce gelmiş. Obamız yazın yaylalarda, kışın sahilde. Göçüp duruyor. Onlara yaz kış oturabilecekleri bir yer bulsam, borcumdan kurtulsam, demiş kendi kendine.

Düşüncesini gerçekleştirmek için ertesi gün yola çıkmış. Dünyada yer bitmedi ya. Gezer, dolaşır, bugün olmazsa yarın düşünceme uygun bir yer bulurum diyerek o vadi senin bu dağ benim diyerek dolaşmaya başlamış. Günün birinde yolu Gülbahar'ın obasına ulaşmış. Gülbahar bir ağacın altında yün eğeriymiş. Çoban Osman onu görür görmez âşık olmuş. Yüreği güm güm atıyormuş. Ayağının altındaki taşlar kaymış. Taşların çıkardığı sesleri duyan Gülbahar başını kaldırmış. Çoban Osman'la göz göze gelmiş. Bir süre bakışmışlar. Neden sonra Osman kendini toparlamış. Utangaç bir şekilde oradan ayrılmış. Biraz ilerlemiş. Yüzü nurlu bir ihtiyarla karşılaşmış. Selam verip elini öpmüş. Durdurmasını istemiş:

-Dede, bağışla beni. Ne sen beni tanıyorsun ne de ben seni. Seni durdurmamın nedeni, üzüntümü sana anlatmak. Ben buranın yabancısıyım. İçime bir ateş düştü ki anlatamam. Yardımını esirgeme benden. Anadan öksüz, babadan yetim bir çobanım ben. Bir kör kuyuya düştüm, çıkamıyorum. Hiç olmazsa sen bir çıkış yolu göster bana, demiş.

İhtiyar, çobanın durumuna çok acımış.

– Oğul, anlaşılıyor ki derdin büyük. Çekinme, anlat derdini. Biz de öğrenelim, yardım edelim. Bu oba Türkmen obası, biz yardımı severiz, demiş.

Çoban Osman ayıplıyormuş kendi kendini. İstemeye istemeye anlatmış her şeyi. Neden buralara geldiğini, kimliğini, düşüncelerini. İhtiyar, sakalı elinde dinlemiş çobanı. Sonra:

– Oğul, demiş, senin temiz yüzlü, doğru sözlü bir delikanlı olduğun belli. Ama olmayacak bir işe girişmişsin. Senin gönül verdiğin kız, oba beyinin korumasında. Bizim bey bildiğin beylerden değil. Kimseden akıl almaz, kimseye soru sormaz. Yoksula da kız vermez. O verse de obadakiler vermez. Geleneğimizde obadaki kızların başka obadan biriyle evlenmesi yasak. Sen iki arada bir derede kalmışsın... Ben derim ki bu kararımdan vazgeç, obana dön. Dünyada Gülbahar'dan başka kız yok değil ya.

Ne yapsın zavallı Osman. Yoksulluk önünde karlı dağ... Boynu bükük, gönül yıkık dönmüş obasına. Çobanlığı da bırakmış. kara kara düşünüyor, insanlardan kaçıyor. Obanın gençleri şaşırmış. Osman'ın durumu onları üzüyormuş. Yalvara yalvara anlattırılmışlar sorununu. Osman'ın gönül verdiği kızı istemek için iki arkadaşlarını göndermişler. Oba beyi gelenleri geri çevirmiş: "Gidin, bir daha da gelmeyin!" deyip kovmuş kız istemeye gelen gençleri. Onlar da geri dönüp beylerine bilgi vermişler. Bu kez de Osman'ın oba beyi sinirlenmiş. Kızı vermeyişine değil, elçileri kovmasına. Yaşlılardan bir kurul oluşturup yeniden Gülbahar'ı istemeye göndermiş, gidenlere:

– Gidin selam söyleyin beye. Bu yörede benim nasıl biri olduğumu bilmeyen yoktur. Eğer kızı vermezse dağı taşı obasının başına yağdırırım... Söylediklerim bir kuru gürültü değil, iyi bilsin. Kararımı ona göre versin, demiş.

İhtiyarlar heyeti beylerinin isteğini, söylediklerini Gülbahar'ın oba beyine bildirmişler. Ne yapsın oba beyi. Osman'ın oba beyi bir deli dana. Bir deliyle uğraşmaktansa ona yapamayacağı bir istekte bulunmayı yeğlemiş: "Bu kız öyle her isteyene verilecek kız değil. Onu alacak olan yiğit olmalı. Gülbahar'ı veririm; ama bir şartım var. Yöredeki obalar yazın yaylalara çıkarlar. Yol yok, geçit yok. Kızı alacak olan yiğitse bu dağların bir yerinden geçit açsın, kızı alsın. Hem kendi adı duyulur, hem de herkes sıkıntıdan kurtulur. Gidip isteğimi bildirin." demiş.

Ulaklar geri gelmiş. Beyin isteğini önce Osman'a bildirmişler. "Bu iş olacak iş değil. Sen ne dersin?" demişler. Osman aşk ateşiyle yanmakta. Bir günde geçit açacağını sanmakta... Beyin isteğini yerine getirmeye razı olmuş. Hemen harekete geçmiş. Dağları dolaşmış. Geçit açabileceği bir yer aramış. Günün birinde Yarıkkaya'ya gelmiş. Günümüzde yarık olan kaya, o zaman yarık değilmiş. Osman başlamış çalışmaya.

Günlerce çalışmış. Yaz geçmiş, güz gelmiş. Geçit açılmaya yaklaşmış. Ortada duran kocaman bir kaya kalmış. O kayayı yerinden bir oynatabilse iş bitecek. Yağmurlar başlamış, toprak gevşemiş. Osman'ın nasıl canla başla çalıştığını Gülbahar'a iletmişler. Geçit açıldı açılacak. Muradınıza erecek, evleneceksiniz, demişler. O da başarması için dua etmiş Tanrı'ya.

Osman o kocaman kayanın altını iyice oymuş. Yanına gelenlerin olduğunu görmüş. Ünlemiş:

– Artık iş bitmek üzere. Biraz sonra kayayı yuvarlayıp geçidi açacağım!

O sırada beklenmedik bir şey olmuş. Kaya olduğu yerden aşağıya yuvarlanmaya, Osman'ı da uçurumlu vadiye sürüklemeye başlamış. Görenler bağırılmışlar, sağa sola koşmuşlar ya boşa. Osman kaya ile birlikte ta vadinin dibine yuvarlanmış. Koşup Gülbahar'a haber vermişler. Bir kuş olup uçup gelmiş. Kayanın yuvarlandığı yerden vadinin derinliklerine sürüklenmiş olan Osman'a bağırmiş:

– Aman Osman! Aman Osmaaaan! Aman ooof! Aman of!

Ağlamış, dövünmüş. Osman'ın acısına dayanamayıp kendini kayanın olduğu yerdeki uçurumlardan atmış. Osman'ın olduğu yere doğru yuvarlanmış.

Olayı görenler, Osman'ı unutmamak için dağların adına “Aman Osman”, ”Aman Of Dağları” demişler. Bu ad söylene söylene kısalmış. Amanos Dağları olarak söylenir olmuş.

Kayanın yuvarlandığı yerde bir geçit var: Yarikkaya. O ölüm geçidinden esen rüzgarlar çok sert, yıkıcıdır. Osman'ın ölümüne neden olanlara bir öfke gibi eser. İskenderun'dan Akdeniz'e doğru eserken kimi zaman çatıları uçurur, gemileri batırır. Osman'la ilgili öyküyü bilir, rüzgarın çıkardığı sesleri dinlerseniz, bu seslerin “Aman Of!” feryadını andırıldığını sezersiniz. (Toroslu 2002: 120-122)

38. Anamas Dağı

Eğridir Gölü ile Beyşehir Gölü arasında kalan bölgede, göllere, âdeta paralel olarak uzanan bir dağ silsilesi vardır. Burada, 2110 metrelik yüksekliğiyle Anamas Tepesi dikkati çekmektedir. Bu dağ ile ilgili olarak Konya ve Isparta bölgelerinde şu efsane anlatılmaktadır:

Bu dağın eteklerinde birçok köy vardır. Buralardaki halk geçimini, diğer dağ köylüleri gibi odunculukla, hayvancılıkla sağlarlar. Fakat çoğu fakirdir, kıt kanaat geçinebilmektedir. Böyle fakir ailelerden birinin küçük yaşta bir oğulları varmış. Annesi

bunu daha o çağlarda hırsızlığa alıştıırır. Çocuk, komşuların kümeslerinden tavuk bulur, tavuk çalar; yumurta bulur, yumurta çalmaya başlar.

Derken çocuk büyür, onunla beraber cürümler de büyür. Delikanlı artık tavukla, yumurta ile uğraşamaz; dağ başlarında yol kesmeye, adam soymaya alışır. Düpedüz eşkıya olur bu küçük tavuk hırsız.

Mukadder akıbet onu da yakalar. Hükümet kuvvetleri tarafından sarılır, çaresiz kalınca teslim olur. Muhakeme edilir, işlediği suçlar bir bir sayılır. Karar acıdır: Eski tavuk hırsız, yeni eşkıya asılacaktır!

Bunu darağacının altına götürürler, son arzusunu sorarlar. Su ister, abdest alıp iki rekat namaz kılar. Namazdan sonra ellerini göğe kaldırıp Allah'a yalvarmaya başlar.

“Yâ Rabbim, benim günâhım olmadığını bilirsin. Ben masum bir çocukken anamın zoru ile bu yollara düştüm. Yâ Rabbim, beni asma, anamı as.”

Ölüm korkusu ve heyecanı ile duasını yüksek sesle yapmaya başlayan delikanlıyı dinleyen ilgililer onun suçsuz olduğunu, asıl suçlunun anası olduğunu öğrenirler. Böylece delikanlı kurtulur.

İşte, o günden sonra, delikanlının eşkıyalık yapıp yol kestiği dağlara ‘anamı as’tan gelen Anamas adı verilmiştir. (Sakaoğlu 2004: 107-108)

39. Anamas I

Anamas dağlarının adıyla ilgili olarak anlatılan efsaneler o kadar yaygındır ki Isparta'nın her yerinde bilinir ve anlatılır. Anamas'ın kuzeydoğusuna düşen Göksöğüt'te de bu dağlarla ilgili iki Anamas efsanesi dinledik. Bunlardan birincisi bilinen efsaneye çok yakın diğeri biraz daha farklıydı. Burada ilk önce bilineni daha sonra farklı olanı vereceğiz.

Bu yüce dağların kuş uçmaz, kervan geçmez bir köşesinde, fakir bir çocuk, anasıyla beraber yaşamaktadır.

Çocuk bir gün amcasının tavuklarının altından aldığı bir yumurtayı anasına getirmiş. Anası, “Nereden aldın?” dememiş. Yumurtayı alıp, bir güzel pişirip oğluna yedirmiş.

Yumurtayı yiyen çocuk, yaptığının suç olduğunu düşünememiş ve bir başka gün komşusunun kümesinden bir tavuk almış gelmiş. Anası yine almış kabul etmiş, pişirmiş, beraber onu da yemişler. Anası yine “Nereden buldun?” dememiş.

Derken köyün sürüsünden keçi çalmış getirmiş. Anası onu da kesmiş, yemişler. Oğlan çalmış, annesi de gelirleri olmadığı için pişirip beraberce helâl demeden, haram demeden yemişler.

Çocuk, amcasının evinden izinsiz aldığı bir yumurta ile başladığı hırsızlıkların sonunda azılı bir eşkıya olmuş. Etrafta aranır bir suçlu olmuş. Nihayet bir gün yakalanmış ve hakkında idam kararı alınmış. İdam edileceği gün gelmiş çatmış.

Tam asılacağı sırada, son isteği sorulduğunda:

“Son bir kez, anamın tatlı dilinden öpeyim.” demiş.

Oğlanın anasını idam sehпасına çıkarmışlar. Oğlan anasını öpmek için, ona yaklaştığında, anasının dilini ısırıp koparmış. Kadın feryat figan, bağırırken, etraftakiler oğlunun elinden zor almışlar. Oğlana, “Bunu neden yaptın?” diye sorduklarında:

“Bu işlerde benim günahım yok, beni bu kötü yola annem itti. Ben çaldım, o pişirdi beraber yedik. Bana bir gün yapma oğlum demedi, nereden buldun demedi. Beni asmayın, “Anamı asın.” demiş.

Bu lâfları duyan hükümet adamları, delikanlıyı idamdan bağışlamışlar. İşte kendini bilmez cahil bir ananın sorumsuzluğu sonucu hırsızlığa alışan bu delikanlının, eşkıyalık günlerinde kaçıp saklandığı dağlara Anamas Dağları, köyüne de Anamas köyü adı verilir. (Göde 2002: 390-91)

40. Anamas II

Bir zamanlar bu yörede oturan çok zengin bir bey vardır. Beyin sayısız sürüleri, develeri ve yüküyle altını varmış. Bey, o yörede sözü dinlenen saygın bir kişiymiş. Bu beye Allah bir tek oğul vermiş. Bey, oğlunun bütün isteklerini yerine getirirmiş.

Oğlan on-on iki yaşına geldiğinde, komşu çadırdan bir yumurta çalmış ve eve bırakmış. Bey, bu yumurtanın nereden geldiğini sormuş. Oğlan kem küm etmeye başlayınca bey, çok sinirlenmiş ve oğlunu cezalandırmak üzereyken eve gelen annesi:

“Bu yumurtayı ben komşudan aldım.” demiş ve oğlunu kurtarmış. Yumurtayı da pişirip oğluna yedirmiş.

Zamanla oğlanın hırsızlıkları artmış. Yumurtayı, tavuk, koyun, keçi ve at hırsızlıkları takip etmiş. Her seferinde annesi, bahaneler bularak beyi avutmuş ve oğlunun sırtını sıvazlamış.

Oğlan on sekiz yaşına geldiğinde, babası, oğluna üstünde altın yaldızla adı yazılı olan bir kamayla, beyaz duru bir tay hediye etmiş. Bu sırada da yan obanın beylerinden biri de oğlunu evlendiriyormuş. Büyük bir düğün yapılmış ve geline taşıyamayacağı kadar çok altın takı takılmış. Altınlarda gözü olan oğlan, gizlice gelinin odasına girmiş, gelinin kolunu keserek bütün altınları alıp kaçmış. Kaçarken de, babasının hediye ettiği kamayı orada düşürmüştü. Kamanın orada bulunmasından sonra, bunu oğlanın yaptığını anlamışlar ve oğlanı yakalamışlar.

Oğlunun böyle bir hırsızlığa karıştığını duyan bey, bu utanca dayanamayıp felç olmuş. Yakalanan oğlan, yargılanmış ve ölüm cezasına çarptırılmış. Meydanda asılmasına karar verilmiş. Bu arada annesi:

“Benim oğlum böyle bir şey yapmaz, benim oğlum suçsuzdur” dediyse de bir şey yapamamış. Oğlunu bu cezadan kurtaramamış.

İdam edileceği gün, sehpa son bir isteğinin olup olmadığını sormuşlar.

Oğlan;

“Anamın o güzel dilinden son bir kez öpmek isterim.” der. Bunun üzerine, oğlanın anasını getirirler. Oğlan annesinin dilini öpmek üzere yaklaştığında, dilini ısırır ve koparır. Kadıya dönerek;

“Ben çocukken bir yumurta çaldıydım. Babam beni cezalandıracakken, annem bana destek oldu. Eğer bana destek olmayıp, bunun kötü olduğunu söyleseydi, ben bu duruma düşmeyecektim. Asıl suçlu ben değilim anamdır. Beni asacağınıza anamı asın.” demiş.

Bu son sözlerden sonra oğlan asılmış. Bu olaydan çok etkilenen halk, yörenin adını “anamı as” söyleyişinden hareketle Anamas olarak belirlemişlerdir.” (Göde 2002: 392-93)

41. Anamas III

Dul bir kadının bir tane oğlu varmış. Kadın oğlunu büyük ümitlerle evlendirmiş. Tam rahata kavuşacağı sırada, hayırsız çıkan gelin, onu evde istemez olmuş. O kadar kötü düşünüyormuş ki her gün kocasına “Bu anandan kurtulalım artık.” diye söylenir dururmuş.

Bir gün kocasına:

“Ya anandan vazgeçeceksin, ya da benden.” demiş.

Oğlan ne yapsın zavallı; bir yanda anası, diğer yanda karısı. Israrlara dayanamamış ve karısının sözünü dinlemeye karar vermiş. Fakat karısı, oğlanın anasından vazgeçemeyeceğini bildiği için, anasını dağa götürüp asmasını ve ciğerini de kendisine getirmesini istemiş.

Oğlan zavallı, bir bahaneyle anasını alıp dağa götürmüş. Orada, anasını bir ağacın dalına asarak öldürmüş. Ciğerini de çıkararak köyün yolunu tutmuş. Elinde anasının ciğeri köye dönerken, ayağı bir taşa takılıp yere düştüğü anda, elindeki anasının ciğeri;

“Vah yavrum!” diye inlemiş.

Bu olay üzerine aklı başına gelen oğlan:

“Anamın ölü ciğeri beni bu kadar seviyordu da, dirisi ne kadar çok seviyordu acaba?” diyerek pişman olmuş.

Yolda geçen bu olay geline de malum olmuş. Oğlan köye döndüğünde karısına:

“Keşke anamı asacağıma seni asaydım.” diyerek, oracıkta karısını da öldürür.

Bugün, olayın geçtiği yerlere Anamas Dağları denilmektedir. (Göde 2002: 394)

42. Baydığın Dağı

Bunlar Küçük Baydığın ve Büyük Baydığın olmak üzere birbirini takip eden dağ sıralarıdır. Divriği arazisi içinde yer alırlar. Adak yeri Büyük Baydığın Tepesi üzerindedir. Halk arasında “Kara Baydığın” olarak bilinir.

Efsaneye göre Divriği Iğımbat Dağı eteklerinde şehit düşen Hüseyin Gazi'nin öcünü almak için Battal Gazi, Baydığın dağına gelir. Dağın yamaçlarında büyük bir cenk olur. Battal Gazi'nin askerleri çok şehit vermelerine rağmen Rum askerlerini ye-

nerler. Baydığın dağında şehit olanların içinde Bahaddin adında bir yiğit vardır. Cenkten sonra bir dağa Bahaddin adını verirler. Zamanla bu ad, Baydığın şekline dönüşür. (Özen 2001: 42)

43. Çökelez Dağı I

Çal, bağlı bulunduğu Denizli ilimizin 67 km kuzeyinde, Çökelez Dağı eteklerinde kurulmuş küçük bir ilçe merkezimizdir. Çökelez Dağı, Büyük Menderes Ovası'nın ortasında yükselir. Bu dağa bu adın verilmesinin, benzer motiflerle süslü çok hikâyesi vardır. Aşağıda bunlardan birini veriyoruz:

Vaktiyle Müslüman Türklerle küffar arasında, bir savaş yapılmaktadır. Zamanla savaş bu dağın eteklerine intikal eder. Çarpışma esnasında Türklerden Ellez adlı bir yiğidin kafası kopar. Ellez bu duruma rağmen hemen düşen kafasını koltuğunun altına alır ve düşmanın üzerine doğru koşmaya başlar.

Yiğit Ellez'in komutanı ise onun bir ara kötü durumda olduğunu görür, düşmandan kendisini koruması için de arkasından bağırır:

“Çök Ellez, çök Ellez!”

Bu emir üzerine hemen Ellez olduğu yere çöker ve o anda ruhunu teslim eder, şehitlik mertebesine ulaşır.

Zamanla bu hâdise unutulmaz ve yiğit er Ellez'in şehit düştüğü bu tepeye Çökelez/Çökelez Dağı adını verirler.

Ve hep düşünürüz. Acaba kimler Ellez'i ve onun yiğitlerini hatırlamaktadır? Nice Ellez'ler bu ülkeyi bizlere armağan etmişlerdir. Bütün Ellez'ler bizlerledir ve biz onları hiçbir zaman unutmayacağız. (Sakaoğlu 2004: 245-246)

44. Çökelez Dağı III

Denizli ile Çal ilçesi arasında Çökelez adında büyükçe bir dağ vardır. Bu dağın adının nereden geldiği ile ilgili değişik efsaneler anlatılmaktadır. Bu efsanelerden bir tanesi şu şekildedir.

Mahmut Gazi, Menderes boylarını düşmandan temizlenip Tirebol semtlerine kadar geldikten sonra Laodikya hududunu kontrol altına almayı hedeflemiştir. Bu yüz-

den batı hududunu çevreleyen yüksek dağlarda ileri karakol tesisiyle ve hudut bekçiliği ödeviyle İlyas adında, hafif yaralı olduğu rivayet edilen bir çeribaşığı görevlendirmiştir. İlyas adındaki bu kişiyi görevlendirirken de parmağıyla dağın zirvesini işaret ederek “ Çök İlyas” emrini verdiğinden bu dağ bu isimle anılmış ve sonraları kelime değişerek Çökelez şekline bürünmüştür. Aykota, 1951:97’den (Türktaş 2012: 248)

45. Çökelez Dağı IV

Çökelez Dağı’nın adının nereden geldiğine dair anlatılan bir diğer efsane de şöyledir:

Yörüklerin bu bölgeye ilk geldiği zamanlarda kendisine bir yaylak, yurt tutacak bir yer arayan Yörük Beyi tam Çökelez Dağı’nın olduğu yere gelince burayı çok beğenmiş ve oğlu İlyas’a: “Çök oğlum İlyas, burası bizim olsun” demiş. İşte o zamandan beri bu dağa Çökelez denir olmuş. (Türktaş 2012: 248)

46. Gâvur Dağları I

Bir ses geliyor, “gel vur beni, gel... Gel vur beni, yankı yapıyor, dağlar inliyor, yolcu başını sağa çeviriyor, sola çeviriyor, kimseler yok ortada yine ses geliyor “gel vur beni, gel vur beni...”

Mutlu bir aile idi. Beş tane aslan gibi delikanlı oğlu vardı. Beşi de yavuzdu. Beşi de yakışıklı idi. Ünleri dilden dile dolaşırdı. Aşiretlerden tanımayan yoktu, çadırdan çadıra dolaşırlardı. Gâvur dağlarını sanki onlar yaratmıştı. Onlar dağlardan da yüksekti helala haram katmazlardı. Osmaniye havalisinde yetim hakkını onlar verirdi. Gönülleri tok, gözleri toktu. Sürülerini otlatır, çayırlarını derer, obadan obaya çadır götürürlerdi.

Günün birinde beş kardeşin büyüğü aşiretin güzel kızlarından birine vurulmuştu. Evlenmek için araya adam koyuyorlardı. Bu hayır işini tazeliği ile bitirmek istiyorlardı. Toplanmışlardı çadırlarının önünde karar veriyorlar, düğünü tasarlıyorlardı. Ne bilsinler başlarına geleceği, ne bilsinler kızın bir belâlısı olduğunu. Aniden arkadan saldıran belalı beş kardeşten en küçüğü hariç dört tanesinin cenazesini yan yana getirmişti.

Yas boydan boya aşireti sarmıştı. Ağıtlar düzülmüş sazlar şarkılar bestlemişti. Küçük kardeş durur mu? Hazırlığını bitirmişti, çıkmıştı Gâvur Dağları'na, kolunda silah, belinde hançer intikam arıyordu. “Gel vur beni gel, vur beni, yedin dört kardeşimi. Ben de bu dağlardayım gel vur beni...” diyerek inim inim inliyor, dört kardeşin intikamı için gâvur dağlarından bir defa olsun obalara köylere inmiyordu. Bu dağlardan geçenler yanık bir yankı ile dolu sesi duymadan dinlemeden geçemezlerdi. Aylar geçmiş yıllar geçmiş yine de bu ses geliyordu. Bir kış kar fazla yağmıştı, dağlarda barınmak güçleşmiş olacak ki, iki rakibin buluşması kolaylaşmış, tepelerin birinde silah seslerini işitenler olmuş, biraz sonra da sesler kesilmişti. İkisi de dağın sessizliğinde mi yittiler, yoksa aynı anda birbirlerine ateş ettiler kuşa kurda yem mi oldular, bilinmez.

İşte bu olaylardan sonra bu Dağları adı GEL VUR dağları kalır. Zamanla Gâvur Dağları şeklini alır. (Aktan-Çolak 1965: 45-46)

47. Gâvur Dağları II

Hatay'dan Maraş'a dek uzanan dağlara “Amanos Dağları” denir. Bu dağlar, Lokman Hekimi hekimliğin doruğuna çıkararak dağlardır. Nur Dağları, bu dağların bir bölümüdür. Kimi coğrafya kitaplarında, haritalarda Amanos Dağları yerine “Gâvur Dağları” adı kullanılır. Aslında bu dağların adı “Gel Vur Dağları”dır. Söyleyiş değişikliğine uğrayarak Gâvur Dağları biçimine girmiştir. Çünkü bu dağlara yüzyıllardır gâvur ayak basmamıştır. Türkmen obalarının özgürlük türküsü söyleyerek dolaştığı dağlardır bu dağlar. Öyleyse neden Gâvur Dağları denmiş diye merak edenlere işle bu dağların öyküsü.

Osmaniye'nin yakınında yükselen dumanlı dağlarda yaşayan Türkmen aşiretlerinin birinde, beş erkek çocuklu bir aile varmış. Beş erkek kardeşi herkes tanımış. Hepsi yakışıklı, yiğit gençler. Birer iyilik meleği. Tokgözlü, doğru sözlü, herkesin gözbebeği...

Bir gün, beş kardeş oturmuş söyleşmeye başlamışlar. En büyükleri, oymaklarındaki güzel bir kıza gönül verdiğini, evlenmek istediğini söylemiş. Kardeşlerinden görüş bildirmelerini istemiş. Onlar da uygun bulduklarını söylemişler. Ağabeylerinin sevgisi aşka dönünce ana babalarına açmışlar durumu. Onlar çadırlarında bu konuyu konuşurken dışarda konuşmaları dinleyen biri varmış. O da aynı kıza âşık olan bir çoban. Konuşmaları duyunca çılgına dönmüş. Kıskançlık duyguları kaplamış içini. Bu

aile kızı isterse hemen vereceklerini biliyormuş. Hemen gidip silahını almış, çadırın önüne gelmiş. Bağırış çağırış; naralar atmış, meydan okumuş herkese. Bu ses nedir diye merak eden kardeşler çadırdan dışarı çıkmışlar. Kıskançlıktan çıldırmış durumda olan çoban, ard arda ateşlemiş silahını. Dördü çınarlar gibi devrilmişler çadırın yanına. En küçük kardeş silah almak için çadıra girince çoban kaçmış, dağlara çıkmış. Kardeş acısıyla cayır cayır yanmış küçük kardeşin. Ağabeylerinin öcünü almak için arkasından koşmuş. Çoban, izini kaybettirmiş. Silahı elinde kılıcı belinde günlerce çobanı aramış üzüntülü küçük kardeş. Durup durup ünlemiş: ”Kahpe katil! Dört kardeşimi yedin; anamı babamı, aşiretimizi yasa boğdun! Töremizi bozdun! İşte ben de geldim! Gel vur beni!”

Dereleri, tepeleri aşip olanca sesiyle bağırıyormuş: ”Gel vur beniiii!” Haykırmaları vadilerde yankılanıyormuş ama yanıt gelmiyormuş. Yüreği yaralı kardeş bir daha geri dönmemiş. Hep katili aramış. Dağlardaki çobanlar kendini göremiyorlar, acı dolu haykırışlarını duyarlarmış: “Gel vur beniiii!”

Yaz geçmiş, güz gelmiş. Dağlar karla dolmuş kış gelince. Kurtların uluduğu, karların soğuktan donduğu bir kış günü dağdan silah sesleri duyulmuş. Birkaç saat sürmüş silah sesleri. Sonunda duyulmaz olmuş.

Soğuk kış günleri geçip bahar gelince, obadaki çobanlar otlatmak için sürülerini dağlara çıkarmışlar. Ama dağlarda yankılanan çağırışı duyamamışlar. Belki katil de, ağabeylerinin öcünü almak için onu kovalayan kardeş de kurda kuşa yem olmuşlardır. Olayı bilen yöre halkı, katilin kaçtığı bu dağlara, ağabeylerinin katilini arayan kardeşin seslenişlerinden esinlenerek “Gel Vur Dağları” demişler. Zamanla bu ad “Gâvur Dağları” biçimine girmiş (Toroslu 2002: 94-95).

48. Hazar Dağı

Sivrice ilçesinde, Gölcük/Hazar Gölünün güney doğusunda bulunmaktadır. Hazar adının bu dağa verilmesi, bir hadiseye dayandırılmaktadır. Kış mevsiminde bu dağda mahsur kalan ordu, tipiye yakalanarak telef olmuştur.

Kaynak şahıs, burada “bin” kişi öldüğü için, dağa, Farsça “bin” anlamına gelen “hezâr” adının verildiğini söylemektedir. Bu adın, bir kelime oyunu neticesinde “Hazar” şekline dönüştüğü anlaşılmaktadır. (Görkem 2006: 117)

49. Hodul Dağı

Konya Obruk nahiyesi, Ağsaklı köyünde bulunmaktadır. Köyün batısında ve 5 km mesafededir.

Rivayete göre, Kâbe yapılırken dünyadaki her dağdan bir taş gelmiş, Hodul da bir taş getirmiş. Fakat Hodul getirdiği taşı bırakmaya kıyamamış, geri götürmüştü. Kâbe de Hodul'a beddua etmiş ve demiş ki:

“Otun yürüsün, suyun kurusun”

Bu nedenle dağda bol miktarda ot yetiştiği halde bir damla su bulunmazmış. Çobanların anlattığına göre, dağa yaslanınca içinden şırl şırl su sesi gelirmiş.

O zaman “Hödük! Otun yürüsün, suyun kurusun” denmiş. Zamanla Hödük unutulmuş ve Hodul denmeye başlanmış.

Hodul Dağı'nın her tarafı alıç ağaçları ile doludur. Eskiden bağlar da mevcutmuş.

Dağın eteğinde derenin içinde bir yatır vardır. Yatırın yanındaki alıç ağacına fitik olanlar gelir, gömleğini asar, dilek şifa diler. Çocuk yaşta gelenler daha iyi iyileşir. (Ergun 2012: 545)

50. Sandraz Dağı

Yöre insanları, çevre dağların birbirlerine akraba olduklarına inanırlar. Çal Dağı ile Çiçekbaba Dağı birbirinin kardeşidir. Sivrisineği olmayan Atkuyruksallamaz Dağı ile Çiçekbaba Dağı pek geçinememişlermiş. Bu yüzden birbirlerini topa bile tutmuşlar. Atkuyruksallamaz Dağı top atmış yetiştirememiş. Çiçek Dağı'nın attığı top Atkuyruksallamaz Dağı'nı yarı bele kadar yıkmış. Bunun için Atkuyruksallamaz Dağı, Çiçek Baba Dağı'na sen benden dırazsın, yani büyüksün, demiş. Bundan dolayı bu dağın adı “Sandıraz” kalmış. (Önal 2005: 191-193)

51. Babadağ Efsanesi IV

Sarayköy ilçesi ve köylerinde Babadağ'ın adının nereden geldiğine dair şu efsane anlatılmaktadır.

Babadağ'ın eteklerinde Öküzçayırı Dağı, Beşparmakdağı, Gökbel Dağı ve Karcı Dağı gibi dağlar yer almaktadır. Bunlara en tepesinde ve en yüksek olarak Babadağ bulunmaktadır. Bu dağ grubuna Sarayköy ilçesi tarafından bakılınca ortadaki Babadağ'a, kollarını açmış etrafındaki küçük dağları kucaklamış bir görünümü vardır. Yöre halkı ortadaki dağın yani Babadağ'ın bir babayı, kucakladığı küçük dağlarını da onun çocuklarını sembolize ettiğini düşünmektedirler. Bu yüzden de bu dağın Baba adını aldığını söylemektedirler. (Türktaş, 2012: 247)

52. Büyük Ağrı İle Küçük Ağrı Efsanesi

Derler ki, Büyük Ağrı ile kız kardeşi Küçük Ağrı yeryüzündeki dağların padişahı sayılan Kafdağı ailesindedir. Küçük Ağrı, dağlar padişahı eski Kafdağı'nın oğlu, yeni Kafdağı ile beşik kertmesi nişanlı imiş.

Günlerden bir gün Büyük Ağrı, dağlar serdari olarak ordusunu almış ve yetmiş yıl sürecek bir sefere çıkmış. Rastlantı bu ya, dağlar padişahı eski Kafdağı da bu sırada ölüvermiş. Onun yerini alma sırası Büyük Ağrı'nın olduğu halde onun seferde olmasından yararlanan yeni Kafdağı tahta el koymuş. Seferden dönünce durumu öğrenen Büyük Ağrı bu duruma çok üzülmüş ve kız kardeşini de alarak Kafdağları ülkesinden ayrılmış, Aras'ın yanındaki yere, şimdiki yerine yerleşmiş.

Yaşlı, yorgun ve üzgün Büyük Ağrı başını kız kardeşinin dizine koymuş ve uykuya dalmış. Yıllar sonra nişanlısını özleyen yeni Kafdağı hem kendisini bağışlatmak hem de nişanlısını istemek amacıyla Büyük Ağrı'ya elçi göndermiş. Küçük Ağrı dizinde uyuyan ağabeyini uyandırmış, o da elçileri azarlayıp kovmuş ve kız kardeşinin dizinde yeniden uykuya dalmış.

Nişanlısını barışçı yollardan alma çabaları sonuçsuz kalan yeni Kafdağı artık bu işi güç zoruyla çözümlenmekten başka yol kalmadığına inanmış ve ordusunu toplayıp Büyük Ağrı'ya saldırmış. Ancak Büyük Ağrı tümünü tek başına bozguna uğratmış.

Yeni Kafdağı yedi kez birbirinden güçlü ordularla Büyük Ağrı'ya saldırmış ama her seferinde de geri püskürtülmüş. Bu arada Küçük Ağrı da için için nişanlısına kavuşmak ister ama ağabeyinden çekinirmiş. Çıkar yol kalmadığını gören yeni Kafdağı, sonunda hileye başvurmaya karar vermiş. Küçük Ağrı'ya sessizce yaklaşmış ve kendisiyle gelmesini işaret etmiş. Küçük Ağrı ağabeyini derin uykuda sanmış, yavaşça

dizini onun başı altından çekip kaçmayı denemiş, ancak Büyük Ağrı öksürüp ağzından dumanlar çıkararak uykuda olmadığını göstermiş. Kafdağı kaçmış ve çevredeki köyler yerle bir olmuş.

Kafdağı haksız iş yaptığı için lanetlenmiş ve nişanlısından yoksun kalmış. Küçük Ağrı her 70-80 yılda bir ağabeyini uykuda sanarak dizini çekmeye çalışacak, her seferinde de Büyük Ağrı öksürüp yeri göğü sarsarak onu uyaracaktır. (Tatar 2006: 82-84)

53. Dumanlı Dağı

Adana'nın [şimdi Osmaniye'nin] Düziçi ilçesindeki Dumanlı Dağı'nın eteklerindeki duman ve sis, esen poyraza rağmen bir türlü kalkmadığı için, halk arasında bu dağa "Dumanlı Dağı" adı verilmiştir. (Okuşluk 1994: 200)

54. Göbekli Dağı

Niğde beylerinden birinin Fındık adındaki kızı, sevdiği genç için Niğde'nin güneydoğusundaki tepe üzerine bir saray yaptırır. Bu sarayın duvarları altından, tavanı gümüşten ve süslemesi de çeşitli mücevherlerdenmiş. Düğüne bir hafta kala delikanlı, arkadaşları ile ava çıkmış. Anadan on beş gün geçmesine rağmen Fındık kızın nişanlısı yerine şahini gelir. Sevdiğinin başına bir iş geldiğini anlayan Fındık yüzlerce işçi tutarak kimselere emanet edemediği bu güzel sarayı toprak altına gizletir. Adeta dağ üstünde yeni bir dağ meydana gelir. Fındık kız yanına adamlarını da alarak yola koyulur ama bir daha geriye dönmez. Kimse Fındık kızla sevgilisine ne olduğunu öğrenemez. Fındık kızın sarayını gizlettiği küçük dağ uzaktan bir göbek gibi görüldüğü için buraya "Göbekli Dağ" adı verilir. Bu gün bile define arayıcıları hala bu güzel sarayı aramaktadır. (Pınarbaşı 2010: 330)

55. Kara Göbek Dağı

Dağa bu ad, onun siyah ve sivri olması sebebiyle verilmiştir. Burada, Türk insanının yaşadığı mekânları, daha anlamlı bir hale getirebilmek için, dağa, bazı özellikleri sebebiyle bu adı verdiği anlaşılmaktadır. (Görkem 2006: 118)

56. Karacadağ Efsanesi II

Karacadağ bin dokuz yüz otuz sekiz metre yüksekliğiyle Şanlıurfa'nın zirve noktasıdır. Sönmüş volkanik bir dağ yapısıdır. Endemik bitki ve hayvan türleri meşelikler ve çalılıkları barındıran önemli bir doğa alanıdır.

İlin kuzeydoğusunda merkez ilçeye yüz elli altı km mesafede bulunan Karacadağ çok sayıda su kaynağı, değişik türdeki hayvan ve bitki varlığını barındıran yaylaları, bu yaylalarda konaklayan göçerleri ve 1998 yılında Şanlıurfa valiliği tarafından oluşturulan bölgenin tek tesisi olan kayak pistiyle Şanlıurfa'nın önemli bir bölgesidir.

Karacadağ sönmüş eski bir volkan olduğundan eski dönemlerde püskürttüğü bazalt özellikli lavlar çok geniş bir alana yayılmıştır. Bu nedenle de bölgede siyah taşlar çoğunluktadır. Bu siyah taşlar mimaride baskın malzeme olarak kullanıldığı için de Siverek ve Viranşehir de bazalt taşın mimarideki ağırlığı çok rahat fark edilmektedir. Durum böyle olmasına rağmen Karacadağ ve çevresindeki siyah taşların çoğunluğu bilimsel bilgilerle açıklanmak yerine bir mistizm katılarak efsanelerle izah edilmeye çalışılmış, en azından halkın bilincinde bu şekilde yer etmiştir.

Anlatıldığına göre; Karacadağ'ın tepesinde kara yüzlü kara donlu dev bir ejderha barınmış her soluk alıp verişinde çevresine ateş saçar, nefesi yaylım ateşi gibi dağın eteklerine dek her yanı yakar kavurmuş. Bu yüzden dağa yaklaşmak olanaksızmış. Herkes ejderhanın hiddetinden uzak kalmayı yeğlemiş. İnsanların içinde bulunduğu bu durum sevgisi bol şefkati geniş ulu tanrının hoşuna gitmemiş insanları bu beladan kurtarmış. Günün birinde gökyüzünden dağın doruğuna doğru çok kalın bir zincir sarkıtılmış öyle ki çıkarttığı şangırtılar ejderhanın kükremelerini gölgede bırakmış. Bu zincir dağın tepesindeki ejderhanın boynuna geçmiş ve canavarı göğe doğru çekip götürmüş. Bu sırada canavarın yakıcı soluğunun etkisiyle taşlar kayalar bir cümle toprak yanarak simsiyah olmuş dağın adı da bu siyah taşlardan dolayı Karacadağ olmuş. Bugün bile dağın zirvesinde zaman zaman ejderhanın homurtuları ve onu göğe çeken zincirin şakırtıları duyulmuş. (Kurtoğlu 2008: 71)

57. Süpürgeç Dağı İle Karadağ

Dağlar üzerine yüzlerce efsane söylenmiştir. Ağrı Dağları'mız bu hususta çok şanslıdır. Onlarla ilgili olarak söylenen efsaneler bir kitabı dolduracak kadar çoktur.

Çeşitli bölgelerimizdeki dağlarımıza da o bölgenin insanları çok güzel hikâyeler yakıştırmışlardır. Süphan, Anamas, Hasan, Çökelez, Erengüruh gibi dağlarımıza söylenen efsaneler en çok bilinenleridir. İşte bu dağlarımızdan ikisini içine alan güzel bir efsane.

Süpürgeç Dağı, Tunceli ilimizin Pertek ilçesinin kuzeyinde yer almaktadır. Karadağ ise Murat Nehri'nin ötesindedir. Vaktiyle Süpürgeç ile Karadağ iki arkadaş imişler. Gönül bu ya, ikisi de aynı genç kıza âşık olmuşlar. Aralarında bir rekabet başlamış:

“Bu kızı ben alırım, sen alamazsın!”

“Sen alamazsın, ben alırım!”

Bu delikanlılar uzun yıllar birbirleriyle kavga etmişler, fakat yenişememişler. Bu arada sevdikleri kız da ölmüş. Zamanla Süpürgeç ile rakibi de ölmüş. Ancak aralarındaki kavga bitmemiş. Şimdi bile Süpürgeç ile Karadağ'ın birbirlerine top attıkları söylenir.

Söylenildiğine göre Süpürgeç'in attığı toplar Karadağ'ın yüzünü karartmış. Karadağ'ın attığı toplar ise Süpürgeç'in tepesini uçurmuştur. Bugün Karadağ'ın yüzü siyahtır. Süpürgeç'in tepesi ise düzlüktür. (Sakaoğlu 2003: 224-225)

58. Top Dağı

Erzurum ilinin Şenkaya ilçesinin Penik yaylasında Top Dağ diye gerçekten topa benzeyen bir dağ vardır. Eskiden her tarafı ormanla kaplıymış. Fakat zamanla hepsi kesilmiş. Etraftaki dağlar da hep ormanlıktır.

Top Dağ'ın üzerindeki bütün ağaçlar kesildiği halde sadece bir çam ağacı kesilmemiş. Altında oturulamaz, çekinilir. Yanına yaklaşılmaz. Halk kesilmemesi gerektiğine inanır. Üzerine bir şey bağlanmaz. (Ergun 2012: 555)

59. Artos Dağı

Van Gölü'nün güney kıyılarında şirin bir ilçemiz vardır: Gevaş. Bu ilçemizin kuzey eteklerinde yer aldığı 3475 metre yüksekliğindeki Artos Dağı, rüzgârların oldukça şiddetiyle estiği bir tepedir. Bu dağımız için şöyle bir efsane anlatılır:

Vaktiyle doğu rüzgârlarıyla batı rüzgârlarının arası açılmış. İki taraf da, her gün bora ve fırtınaları toplar, Artos Dağı üzerinde savaşırlarmış.

Artos Dağı'nın bu savaşa canı sıkılır, kavgacıları barıştırmak ister. Her iki tarafa da haberler gönderir, “Gelsinler, barıştırayım.” der. Taraflar bu teklifi kabul ederler, gelirler Artos Dağı'nın tepesine. Hoşbeşten sonra asıl konuya gelirler. Sonunda, aralarındaki bu düşmanlığı kaldırmak için akraba olmaya karar verirler. Doğudan esenler kızlarını batıdan esenlerin oğullarına vermeye razı olurlar. Artos Dağı da sağdıç olur.

Bir gece ay ışığında gelin yola çıkar. Fakat damat itiraz eder:

“Yüzünü benden evvel başkalarının gördüğü kızı ben eş diye almam.”

Ne ederlerse damadı fikrinden caydıramazlar. Sonunda yaşlılardan biri konuyu öğrenir, damadın yanına gelip der ki:

“Onlar senin karını kendi gözlerinin ışığıyla görmediler ki, ayın ışığı ile gördüler. Onun için karını yabancı görmüş sayılmaz.”

Yeniden düğün dernek kurarlar. Böylece aralarındaki kavga biter; geçimsizlik sona erer.

Fakat içlerinde dertli olan biri varmış: Gelin kız... Aydede, ışığında gelinin yüzünü gördükleri için Gevaş'ın kızlarına beddua eder:

“Yel gibi duyulmadan, elma gibi soyulmadan, ay gibi dolunmadan, boran gibi ulumadan ev bulamayasınız.”

Meğer Gevaşlı kızlar, yazın sıcağından kurtulmak için, evlerinin düz damlarında yatarlarmış. Böyle günlerin birinde gelin kızı ay ışığı altında görmüşler. Böylece gelin kızın evliliği tehlikeye düşmüş.

Bu bedduadan sonra Gevaşlı kızlar ev kuracak bir yiğit, toy tutacak bir delikanlı bulamazlar. Kızlar sararıp solarlar, yaptıklarına bin kere pişman olurlar. Bir çare ararlar bu duruma. Akıllarına Gevi Ana gelir, Her zora bir çare bulan Gevi Ana bunların da derdinin çaresini bulur:

“Genemin süteli, sivin köteli bu işi hâlleder.” der.

Ev kuracak bir yiğit, toy tutacak bir delikanlı bekleyen Gevaşlı kızlar yaz gecelerinde yastıklarının altına bir buğday başağı ile bir elma koymaya başlarlar. Böylece Aydedenin bedduasını önlemeye çalışırlar.

Fakat, Gevaş kızlarına kızgın olan Aydede, her gece damda yatan kızları görür, sütel başakla kötel elma var mı, diye yastıklarının altını yoklarmış. Bu sebepten Gevaş'ın kızları, ay ışığında çok kaldıkları için, ay yüzlü olurlarmış.

dolunmak: Batmak (ay için). Genemin süteli: Buğday başağının sütlenmiş, olgunlaşmış. sivin köteli: Elmanın olgunu. (Sakaoğlu 2003: 226-227)

60. Bingöl Dağları

Pek çok efsaneye mekân teşkil eden Bingöl Dağları, volkanik yapısı ve yüceliği ile yöre halkı arasında olağanüstü bir özelliğe sahip olmuştur. Halk, hâlâ bu dağların inlediğine biraz da ürkerek inanmaktadır. Yörede bu inanmayla ilgili olarak bir de efsane anlatılmaktadır.

Bingöl'e yetmiş beş kilometre uzaklıkta karı bol bir ilçe vardır. Yüksekliğiyle bir yayla özelliği taşıyan bu ilçe, Karlıova'dır. Geçmiş zamanlarda bu ilçede yaşayan bir Bey:

“İlla, Bingöl Dağları'nda bana bin konak yapacaksınız. Ben de kışı orada geçireceğim.” diye emreder.

Çevresindeki köylüler:

“Beyim, etme eyleme! Bu dağların kışı berbattır” derlerse de Beyi ikna edemezler.

Zamanla Bingöl Dağları'nın tam zirvesine bir konak yapılır.

Her türlü kışlık ihtiyaçları temin edilip konağa yerleştirilen Bey, kış gelince konağında yalnız kalır.

Ertesi yıl ilkbaharda, karların erimesiyle yaylaya çıkan köylüler Beyin konağına da uğrarlar; ama dağların zirvesindeki koca konakta kimseyi bulamazlar. Sadece, bir deriye kömürle yazılmış titrek harfli bir yazıya tesadüf ederler. Yazıda ise şunlar yazılıdır:

“Sakın beni açlıktan, susuzluktan öldü sanmayın! Ben, korkudan da ölmedim! Fakat, Bingöl Dağları'nın iniltisi bana rahat vermedi. Ölmüşsem, sebebi dağların korkunç iniltisidir...”

İşte o günden bu yana Bingöl Dağlarının inlediğine inanılmaktadır.

Ancak bu dağların bir de güzel yanı vardır ki, söylemezsek haksızlık etmiş oluruz. Temmuz veya ağustos aylarında bu dağlardan güneşin doğuşunu seyretmenin,

dünyanın en güzel manzarasını seyretmek kadar güzel olduğunu gidip seyredenler ifade ederler. Bu, dağların inleyen ve korku veren özelliğini silen bir husus olsa gerektir (Alptekin 1993: 97-98).

61. Çengelli Dağı

Çengelli, yörenin en yüksek (2596 m) dağıdır. Çengelli Dağı'nın zirvesinde ve Çimen köyü yönünde Nuh'un Gemisi'ne ait bir çukur vardır. Bu çukura mart ve nisan aylarında su birikir, göl olur.

Efsaneye göre Nuh'un Gemisi Ağı'ndan sonra Çengelli dağına konmuştur; Geminin çapası/çengeli bu dağda kalmıştır. Bu yüzden dağın adı Çengelli olmuştur. Zirveye yakın yerde ayrıca koyunların kesilip yüzülmesi için kayalara çengeller çakılmıştır (Özen 2001: 46).

62. Çomakdağı

Zaman-ı evvel tahsildarlar vardı. Para tahsile gelmişler Çomakdağı'nda yapılmamış bir hadise. Sarıkaya'da yapılmış. Karşı köylerden bir tanesi. Tahsildar parayı tahsil edememiş. Borçlunun biriyle münakaşa etmiş. Borçlu adamı dövmüş. Mahkemelik olmuşlar.

Hakem soriyi: "Neynen dövdü seni?" "Çomaknan dövdü". Odan sonra bu dağların adı, Çomakdağı kalmış (Önal 2003: 190).

63. Evrenli Dağı

Evren, Anadolu'da halk ağzında yılan, ejderha manasındadır. Yurdumuzun çeşitli bölgelerinde bunlarla ilgili efsaneler vardır.

Halkımızın hayal gücü, dağ başlarındaki muhtelif şekillerdeki jeolojik oluşumlara uygun birer hikâye hazırlamak hususunda büyük bir başarı göstermektedir.

Uzun yılların zevk süzgecinden geçerek günümüze kadar gelen bu hikâyelerden bazılarını aşağıdaki sayfalarımızda bulacaksınız:

Erzurum'un Aşkale ilçesinin Kandilli bucağına bağlı Merdiven köyünde de ejderha ile ilgili güzel bir efsane anlatılır.

Söylendiğine göre, bu dağa büyük bir ejderha gelmiş. Fakat ejderhanın köy halkına zarar vereceğini gören melekler bu duruma razı olamazlar; hemen, köyün daha aşağılarına inmeden ejderhayı göğe çekerler.

Köylülerin inanişına göre ejderhanın inebildiği yerler sonradan siyahlaşmış, bugün oralarda ot bitmezmiş.

Ve anlatırlar ki Merdiven köylüler bir daha ejderha görmemişler, anlatılanlar ise tatlı bir hatıra olarak dilden dile, nesilden nesile anlatılır olmuş. Belki de bugün ejderha olayını bilenlerin sayısı azalmıştır bile. Anadolu insanı bu, birini unutursa yerine bir yenisini getiriverir. (Sakaoğlu 2004: 71-72)

64. Gümülek Dağı

Gümülek Dağı, Tufanbeyli'nin kuzeydoğusunda Bolatpınarı ile Sar köyü arasında bulunan, yükseldikçe tam bir baca şeklinde, tepesine yakın bir yerinde taşlarla örülü, sonraları defneciler tarafından tahrip edilen, bir yapının bulunduğu dağdır. Bu dağın özelliği dağdan eski yıllarda top patlamasına benzer seslerin gelmesidir. Bu yüzden dağa, topun patlayıp “güm” sesini çıkarmasıyla halk arasında “gümülek” denmiştir. Top sesinin özellikle ramazan ayında iftar saatinde duyulduğu söylenmektedir. Bu sese Gümülek Dağının karşı tarafında bulunan Dedebeli'nin karşılık verdiği eskiden beri anlatılmaktadır. Bunların dışında dağa halkın ilgi göstermesinin sebepleri vardır. Gümülek Dağında Eshab-ı Kehf'deki yedi uyurların üçünün mezarı var. Tarsus'taki yer ile bu dağ irtibatlıdır. Bu dağın karşı tarafında bulunan Dedebeli ile bu mezarların gece yarısından sonra haberleştiğini duyduk. Hatta bir gece kayınbabam bizi uykudan kaldırdı. Gümülek'ten Dedebeli'ne üç sefer top atıldığını, bunun da kırk yılda bir olduğunu söyledi. Dağda bulunan mezarların iyi kişilere ait olduğuna inanıyoruz. Dağ sık sık ziyaret edilir. Dağda bulunan mağarada beşik takılacak bir yer var. Çocuğu olmayanlar mağaradaki taşlara ip takar, ipin ucuna bir çöp takılır, çöp sallanırsa ziyaret eden kişinin çocuğu olur. Mağarada duvarların arasında pınar var. Bu pınarı oraya gelen kötü kişiler göremiyor, pınarın suyu çok az ama pınar kurumuyor. Babam hacca gitmişti. Babama hacda hocanın biri Gümülek Dağı'nı soruyor. “Buraya geleceğinize yılda bir kez Eshab-ı Kehf'i ve Gümülek'i ziyaret etseniz yeter.” diyor. Benimde çocuğum rahatsızdı, aşırı bir iştahsızlık vardı. Bu dağa babamla beraber ziyarete gittik. Çocuğum ondan sonra düzeldi. Günümüzde birçok kişi, çeşitli sebeplerden dolayı hala

bu dağa ziyaret etmektedir. Ancak definecilerin tahribatı sonucu bu dağdaki kalıntılar tahrip olmuştur. Yörede zaman zaman yağmur yağdırmak için bu dağdaki türbe ve mağaraya gidilerek ziyaret edilir ve kurban kesilir. Etleri orada bulunanlara dağıtılır. Bu törenlerden sonra mutlaka yağmur yağar. (K3) Gümülek Dağı yüksek olduğu için dağın zirveye yakın kısmında bulunan mezarların asker mezarları olduğu, dağa gözetleme kulesi yapıldığı, dağın askeri amaçlı kullanıldığı söyleniyor. Mezarların, Roma ya da Hitit döneminde kalıp dağda nöbet tutan askerlerin olduğuna inanılıyor. Mezarların kime ait olduğunun bilinmemesi halk tarafından mezarların kutsanmasına sebep olmuştur. Döneme ait su kemerleri ve taş kalıntılarının olması, dağın defineciler tarafından sıkça ziyaret edilmesine sebep olmuştur. (Savur 2010: 422)

65. Kızkapan

Serpincik köyü yakınlarında birbirini seven iki genç vardır. Bir süre sonra evlenmeye karar verirler. Düğün günü kız, oğlan evine getirilirken Ermeniler atın önünü keserek elleri kınalı gelini kaçırlar. Bir dağın tepesine, mağaraya, götürürler. Bir müddet orada saklarlar. Daha sonra kızın kınalı ellerini keserek, kızı parçalarlar. Bir iki gün sonra oradan geçen çoban köpekleri, kızın parçalanmış vücudunu bulur. Daha sonra Kakik köyü yakınlarındaki bu dağın adı halk arasında Kız Kapan Dağı olur. Bu dağın ismi bu köydeki bir sülale tarafından soyad olarak kullanılmaktadır (Özen 2001: 219-220).

66. Kızkapan Dağı

Efsane Sivas'ın Dört Eylül Beldesi'nde(?) anlatılmaktadır.

Efsaneye göre, derede çamaşır yıkayan bir genç kız, gelen heyelanın altında kalarak can verir. Kızın annesi. “Kızımı kaptın!... Kızımı kaptın!...” deyip feryat ederek başını taşlara vurur. Bu hadiseden sonra bu dağa “Kızkapan” adı verilir. (Özen 2001, 219)

67. Köse Dağı

Sivas'ın 80 km kadar doğusunda, Suşehri Ovası'nda sıralanan dağlar içinde, diğerlerinden sıyrılan Köse Dağı, 1246 yılında yapılan savaşın izlerini taşır. Köse Dağı'na adını veren şahsın efsanesi şöyledir:

Suşehri’nde çok zengin bir çiftlik ağası kendisine kâhya aramaya başlamış. Kâhyası olacak insanın zeki bir kişi olmasını istiyormuş. Zeki olup olmadıklarını sına-va tabi tutarak anlayacakmış. Etrafa tellallar çıkararak kâhya olma isteyenlerin belirli bir günde çiftliğe toplanmaları gerektiğini duyurmuş. Birçok insan o gün çiftliğe gelmiş. Ağanın yanına girenler hep kafası önde, düşünceli olarak dışarı çıkıyormuş. En son olarak 40-50 yaşlarında, perişan giyimli bir köse içeri girmiş. Ağa:

– Ben sana bir tane koyun vereceğim; ama etinden et, sütünden süt, derisinden de başıma börk isterim. Ayın zamanda bu işten sen nasıl kârlı çıkarsın?

Köse düşünmüş, sorunun cevabını bulamamış. Ama bu işe çok ihtiyacı olduğu için:

– Sizden bir hafta mühlet istiyorum; bir hafta sonra bu işi nasıl yapacağımı size anlatacağım, demiş.

Kimse soruyu cevaplayamadığı için ağa, köseye bir hafta izin vermiş.

Köse, dışarı çıktıktan sonra düşünceli düşünceli köyüne doğru yola çıkmış. Yolda pazardan dönmekte olan yaşlı bir adama rastlamış. Ve yol arkadaşı olmuşlar. Adamın köyü dağın arkasında imiş. Aşmaları gereken yüksek bir dağ varmış. Yaşlı adam sıcağın bunalmış ve yol yürümekten yorulmuş bir halde:

– Bu dağı nasıl aşacağımı bilmiyorum, demiş,

Köse:

– Ya ne olacak, dağın yarısına kadar ben seni sırtıma alırım, yarısından sonra da sen beni sırtına alırsın geçer gideriz, demiş.

Yaşlı adam. “Köse benimle dalga geçiyor herhalde” diye düşünmüş. Ben kendimi taşıyamıyorum, onu nasıl taşıyayım diye hayıflanmış. Konuşa konuşa yollarına devam etmişler.

Dağın yarısına kadar gelince ihtiyar adam köseyi sırtına almamak için iyice suratını asmış. Kösenin de zaten ihtiyar adamın sırtına binmeye hiç niyeti yokmuş. Sonunda dağın zirvesine çıkmışlar. Her taraf yemyeşilmiş... Buğdaylar daha yeni başağa durmaya başlamış...

İhtiyar adam. Köse’ye dönmüş:

– Bu tarlalar hep bizim köyün, demiş. Kendi tarlalarını göstermiş.

Biraz yürüdüktan sonra Köse sormuş:

– Bu tarlaların hepsi sizin mi?

İhtiyar adam cevap vermemiş. Biraz daha yürümüşler. İhtiyar adam mezarlığı göstererek:

– Bak köye iyice yaklaştık, şu mezarlık bizim köyün mezarlığı, demiş.

Köse sormuş:

– Bu mezarlıkta yatanların hiçbiri yaşıyor mu?

Bu soru üzerine ihtiyar adam iyice sinirlenmiş. Köseyi evine misafir etmek istememiş. Ama Köse, ihtiyarın peşine takılıp evine gitmiş.

Evin kapısını güzel bir kız açmış. Köse ve ihtiyar adam içeri girmişler. Kız, Kösenin elini öpmüş, babasından eşyaları alarak içeri götürmüş. Hemen ayran yapıp getirmiş. Köseye ve babasına ikram etmiş. Bakmış babası, Köseye soğuk davranıyor, Köseyle konuşmuyor...

Babasını diğer odaya çağırıp sormuş:

– Seninle birlikte evine gelen misafire neden böyle soğuk davranıyorsun?

Kızın babası, Köse'yle yolda karşılaştıkları andan itibaren olan olayları anlatmaya başlamış. Köse meraklanmış, kapıyı dinlemeye başlamış. Adamın içerden sesi geliyormuş:

– Ben o sıcakta dağı aşmanın zor olduğunu söyledim. Köse bana, “dağın yarısına kadar ben seni taşıırım, yarısından sonra da sen beni taşırsın” dedi. Utanmadı mı benim gibi yaşlı bir adamın sırtına binmeyi düşünmeye?....

Kız:

– Baba ne var bunda kızacak? Sen yanlış anlamışsın. Adam, “Biraz sen konuşsun, biraz ben konuşurum, yol çabuk biter” demek istemiş.

İhtiyar adam:

– Peki, ben ona bizim tarlaları gösterdim. O, bana “Bu tarlaların hepsi sizin mi?” diye sordu.

Kız:

– Bunda kızacak ne var? Tarlaların ortakları, yarıcısı var mı? Hasatın hepsini siz mi alıyorsunuz, yoksa yarısını ağa ya mı veriyorsunuz? Diye sormuş.

Yaşlı adam yavaş yavaş sakinleşmeye başlamış. Kızına tekrar sormuş:

– Peki, mezarlığı gösterdim. “Burada yatanların içinde yaşayan var mı?” diye sordu, demiş.

Kız:

– Babacığım, Köse emmi sana ölen insanların içinde ölmeden önce hayrına köprü, yol gibi şeyler yaptırıp adını yaşatan var mı? diye sormuş.

Yaşlı adam bunu duyunca hemen Köse’nin boynuna sarılıp af dilemiş.

Köse, kızın bilgisine hayran kalmış ve Ağa’nın kendisine sorduğu soruyu kıza sormuş.

Kız:

– Bu çok kolay. Git, Ağa’ndan iyi cins bir koyun iste. Koyun ikiz doğurur. Koyunun sütünden Ağa’ya verirsin. Kuzunun birini keser etini ağaya verirsin. Diğerini de keser Ağa’nın başına börk yaparsın. Koyun da sana kar kalır, demiş.

Köse, ertesi sabah Ağa’nın yanına gitmiş. Kızın söylediği şeyleri söylemiş. Ağa bunu kimden öğrendiğini sormuş. Köse, başından geçenleri anlatmış.

Ağa hemen atları hazırlatıp Köse’yle birlikte o kızın evine gitmişler. Kızı kendi oğluna almış. Köse’ye yüklüce para vermiş. Karşıdaki dağa bakarak:

– Bu dağın adı, benim evime böyle bir gelin gelmesini sağlayan adamın adı olsun. Bundan böyle bu dağın adı Köse Dağı’dır, demiş. (Özen 2001: 232-234)

68. Küçükferyat ve Büyükferyat Dağları

Adana’nın Tufanbeyli ilçesi sınırları içinde bulunan Küçükferyat ve Büyükferyat Dağları’na halk arasında Büyükfıyrat ve Küçükfıyrat adı verilir. Dağların bu ismi alışlarıyla ilgili olarak yörede şöyle bir efsane anlatılır:

Çok eski zamanlarda, bir tanesi Büyükferyat’ta diğeri Küçükferyat’ta yaşayan iki büyük aşiret varmış. Aşiret beylerinin kızı ve oğlu birbirlerini çok seviyorlarmış. Beyin oğlu kıza gücünü ispatlamak istemiş.

“Ben seni istersem zorla alırım. Hiç kimse de engel olamaz “ demiş. Kız bu söze öfkelenmiş. Birbirlerini severken düşman olmuşlar.

Bir gün beyin oğlu, kızın çadırını basıp erkek kardeşini öldürmüştü ve kızını kaçı-
rarak evlenmişti. Aradan zaman geçmişti, çocukları olmuştu. Ancak kız olanları unutmaya-
rak intikam almaya karar vermişti. Çocuklarını öldürüp kafalarını torbaya koymuştu.
Ardından kocasının yanına gidip intikamını aldığını söylemişti.

Kocasını, çadıra girip çocuklarının cesedini görmüştü. O günden sonra beyin fer-
yatlarıyla inleyen bu dağın ismi Küçükferyat - Büyükferyat olmuş (Okuşluk 1994:
202-203).

69. Tekeli Dağı

Tekeli Dağı, Doğanşar yöresinin en önemli dağıdır.

Efsaneye göre yörede keçi besleyen çoban bütün tekelerini kaybetmişti. O yıl
keçileri ürememe tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. Bu durum çobanın aşırı derecede
üzülmesine sebep olmuştu. Bu üzüntüyle dağda hayvanlarını otlatırken sürüsüne iki
tekenin karıştığını görmüştü. Akşamüzeri tekeler sürüden ayrılıp geldikleri yöne doğru
gidiyorlarmıştı. Çoban, keçilerinin ürememe tehlikesini böylece atlattı. Bu olay üye-
rine dağın adı zamanla Tekeli olmuştu. O civarda en büyük yatır olan Hubyar Sultan da
Anadolu'yu Türkleştirmek ve İslamlaştırmak için Tekeli Dağı'nın eteklerine yerleş-
miştir. (Özen 2001: 104)

70. Yılanlı Dağı

Evvelden, çok çok eskiden ama nereden türediyse bu Yılanlı Dağı'nda çok
büyük bir yılan türemişti. Bu yılan kimseye geçit vermeyen, boynuzlu, bir deveyi bir
lokmanda yutabilecek kadar büyük, hiçbir şey işlemeyen bir yılanmıştı. Böyümüş yılan
o kadar böyümüş ki, hiç bir yörük göç edemez olmuştu. Ondan sonra düşünmüşler, ta-
şınmışlar, köydeki bütün büyüklere danışmışlar; bu yılanı öldürmenin, bu yilandan
kurtulmanın yolunu bulamamışlar. Sonra bir gün bir derviş, zeki ve akıllı bir adammıştı.
Siz bana kırk katır verin demişti. Kırk katırın sağ tarafını suyla, sol tarafını da kireçle
doldurun demişti. Muğla'da kireç falan var ya. Adam almıştı, gitmişti. Yılanlı Dağı'nın
girişine kadar götürmüş katırları. Sonra salıvermiş bunları dağa. Ondan sonra yılan
bunları bir lokmada yutuvermişti, o kadar büyük bir yılan. Sonra yılanın midesinde
sönmemiş kireçle su karışmıştı. Ondan sonra kireçlen su karışınca bir sönüvermiş yıla-
nın içinde, patlamıştı. Ondan sonra yılan ölmüştü. O zamandan beri o dağın adı "Yılanlı
Dağı" kalmıştı. (Çınar 2007: 337)

71. Akdağ Erenleri I

Akdağ'ın en yüksek zirvesindedir. Geyik Pınarı'nın üst tarafındadır. Daha önce taşların örülmesiyle meydana gelen bir kubbe şeklindeydi. Küçük bir delikten girilip mum yakılıyordu. Bugün tamamen yıkılmış bir vaziyettedir. Zirvenin Göldağı, Efendi deresi, Venk tarafına bakan alt yüzü düzlüktür. Buraya "Kırklar Meydanı" denir. İnanışa göre Kırklar zaman zaman bu meydana cem yaparlarmış. (Özen 2001: 34-35)

72. Akdağ Erenleri II

Akdağ başında Akdağ Erenleri yatmaktadır. En büyükleri Akdağ Baba'dır. Yöre halkınca Hz. Ali'nin müsahibi (yol arkadaşı) olarak bilinmektedir. Kırklar'ın başı olarak da kabul edilmektedir. Akdağ Baba'nın mezarı dağın zirvesindedir. Toplama taşlardan yapılmıştır. Adak yeri yakınındaki bir taşta Hz. Ali'nin atının izleri vardır. Dağın tam tepesindeki eğer şeklindeki düzlüğe Kırklar Meydanı denir. Kırklar zaman zaman burada, yani Akdağ Baba'nın mezarının olduğu yerde semah yaparlarmış.

Kürt Arage yolu üzerinde yatmakta olan Bezirgan Baba (Hasan Hüseyin Baba), Akdağ Baha'nın talibi imiş. Fakat, bir hatasından dolayı Akdağ Baba, Bezirgan Baba'yı kovmuş. Savrun'dan geçip, Mağara Gediği'nden Arage'ye dönersen, düzlükte ulu ardıç ağaçlarının bulunduğu yere varırsın. Bezirgan Baba, burada yatmaktadır. Mezarı belli değildir.

Akdağ Baba" ile Arage'deki Bezirgan Baba, kudret topuyla selamlaşmış (Özen 2001: 35).

73. Ali Dağı / Ali Dede

Ali Dağı, Gemerek ilçesindeki kutsal bir dağdır.

Efsane: Bundan yıllarca önce Sızır'da üç kardeş (bazı rivayetlerde 5-7 kardeş) yaşarmış. Bu üç kardeşin üçü de dini konuda bilgisi olan veli zatlarmış. Bu kardeşler Sızır'ın yakınındaki köylere de gider, oradaki insanlara yardımcı olurlarmış. Köylüler tarafından çok sevilen üç kardeş, zamanla yaşlanmışlar. Ve üçü de mezarlarının nerede olacağını merak etmişler.

Efsane(1): İki kardeş aralarında ilmi daha çok olan büyük kardeşlerine sormuşlar. “Acaba biz öldükten sonra mezarımız nerede olacak?” diye. Büyük kardeşleri bir cevap verememiş. Bir zat geceleyin, büyük kardeşin rüyasına girmiş. Ona, “Üçünüz de bir ucu yanmış, üç çam ağacı alacaksınız. Bu sopalara dua edip atacaksınız. Közler/ucu yanmış odunlar nerelere düşerse, mezar yeriniz orası olacak” demiş. Büyük kardeş, sabahleyin uyanınca, diğer kardeşlere rüyasını anlatmış. Onlar da bir ucu yanmış odunları “Allah’ım bize mezar yerlerimizi göster “ diye almış bir ok alıp ucunu meşale yapar ve teker teker okları fırlatırlar. Ok, en son Ali Dede’nin elinde kalır. Fakat Ali Dede okunu fırlatamaz, elinden düşürür. Ok atmalarının sebebi, herkes okun düştüğü yerde mezarını belirleyecektir. Kardeşler oklarının düştüğü yerlere giderler ve orada vefat ederler. Ali dede ise ateş yaktıkları tepeye gömülür. Ali Dede’nin mezarının bulunduğu tepe Ali Dede’nin ismini almıştır. Köy halkı bu tepeye Ali Dağı demektedir. Ali Dağı’nı ziyarete gelenler yerden yedi taş alıp mezarın üzerine bırakırlar. Yedi taş alınmasının sebebi yedi kardeşten dolayıdır. Temiz kalpli insanlar zaman zaman Ali ve Celi Dede’nin hayallerini görürler. Çevrede Ali ve Celi Dede’nin hayallerini gören bir kaç kişi bilinmektedir. Yine aynı şekilde Ali Baha’nın abdest almak için dağdan indiği, dağın eteğindeki gözeden abdest aldıktan sonra mezarının başında namaz kıldığı söylenmektedir. (Özen 2001: 107-108)

74. Çile Dağı

Çile, Farsça, “kırk günlük mühlet” manâsına gelen “çihle” kelimesinden gelmektedir. Mutasavvıflar çileye, tekke odalarından birisi olan “çilehâne”lerde girerlermiş. Çilenin kırk gün sürmesi, bütün tarikatlarda görülmektedir

Dağa bu adın verilmesi, bu dağda medfun [gömülmüş] bir veli ile ilgilidir. Bu şahıs, metinden de anlaşıldığı gibi, Çile Baba adıyla bilinmektedir. Savaşlara katılmış olan bu gazi, kahramanlığından ziyade, halk nazarında veli olması sebebiyle, tanınmış birisidir. Çile, “tarikate yeni girenlerin nefislerine terbiye etmek için geçirdikleri imtihan” olarak tarif edilebilir. Metindeki şahıs, kırk gün çileye girerek, veli mertebesine ulaşmıştır. Efsane bize, bu dağda bir tekkenin var olduğunu düşündürmektedir.

Metnin “Dinî Efsaneler” içinde mütalâa edilebileceği düşünülürse de, dağın adının verilmesini açıklar mahiyette olması sebebiyle, burada incelenmiştir (Görkem 2006: 117).

75. Dede Dağı

Yozgat-Yerköy ilçesi, Yerköy köyü (eski Yerköy) sınırları içinde “Dede Dağı” diye anılan bir dağ, bu dağın tepesinde, Dede ve ailesinin yattığına inanılan birkaç mezar ile yirmi-yirmi beş kadar karaağaç, meşe ve yemişen ağacı vardır.

Bir arabacı, Dede Dağı’ndan kışlık odun kesmiş, bir kısmını getirmiş, bir kısmını da vakit geç olduğundan ertesi güne bırakmış. Arabacı rüyasında, iki jandarmanın kapıyı çaldığını ve seslendiklerini görmüş. Suçunun ne olduğunu sorunca, jandarmalar yerden bir ağaç kütüğü kaldırmışlar. Bu kütükten kanlar damlıyormuş. Sabah bakmışlar ki arabacının eli, ayağı çarpılmış, ağzı eğrilmiş, ağaçlan geri götürüp yerine koymuşlar da, adam eski haline dönmüş, bir gün sonra da ölmüş.

Bu dağdan başka birisi de odun toplamış, evine götürürken arkasından birisinin “ağaçlarımı götürme” diye seslendiğini duymuş. Dönmüş bakmış, kimseyi görememiş. Bu ikaz birkaç kez devam etmiş, ama adam aldırmamış. Adam sabaha, kafası bacaklarına geçmiş olarak çıkmış. Hemen odunları götürmüşler, adamın önce öküzü, sonra ineği, ardından da kendisi ölmüş. (Ergun 2012: 888)

76. Döldür Dağı

Bu dağa Çifte Döldül de denilir. Çamşılı arazisi içinde kalır. Toplama taşlardan ibaret adak yeri Döldür Dağı’nın tepesindedir. İnanışa göre bu sembolik mezarlarda “Gaip erenleri / Anadolu evliyalari” yatar. Yağmur duası ve çeşitli adaklar için gidilir. (Özen 2001: 57)

77. Erengüruh Dağı, Yatağan ve Hasanşeyh Köyleri

Aralarında Mevlâna Celâleddin-i Rûmî’nin de bulunduğu birkaç kişiden meydana gelen bir erenler grubu Horasan taraflarından yola çıkarlar. Bu erenler kâh yürüyerek, kâh uçarak Konya çevresine kadar gelirler. Mola vermek düşüncesiyle Yatağan köyünün hemen yakınındaki tepeye konarlar. Burada bir müddet ibadet ve taât ile meşgul olduktan sonra, havalanarak yollarına devam ederler. Havalanmalarından bir müddet sonra, içlerinden en yaşlı olanı, Şeyh Ahmet Mürsel, arkadaşlarına dönerek:

“Yatayım mı?” diye sorar. Onlar da cevaben:

“Yat ağam.” derler. Bu cevap üzerine Şeyh Ahmet Mürsel yere iner ve o köye yerleşir.

Aynı gürühtan diğer bir zat, Şeyh Hasan, Yatağan köyüne bir saat mesafedeki bir köye iner, oraya yerleşir.

Kafiledaki diğer zatlardan Seyyid Hârun-ı Velî bugünkü Seydişehir ilçesine; Mevlâna Celâleddin-i Rûmî ise Konya’ya inerler, oraya yerleşirler.

Dağın adı, erenlerin gürüh halinde gelip konmalarından ileri geliyor. Yatağan ise, Şeyh Ahmet Mürsel’e arkadaşlarının verdiği “Yat ağam” cevabının değiştirilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bu erenin adı geçen köyde türbesi vardır. Şeyh Hasan’ın indiği köyün adı ise, Hasanşeyh veya bölgedeki söyleyişe göre Hasanşih olarak kalır (Sakaoğlu 2004: 233-234).

78. Etyemez Dağı

Kangal ilçesine bağlı Etyemez köyünün doğusundadır.

Burasının ziyaret olarak isimlendirilmesinin asıl nedeni şudur: Kore, Kıbrıs ve Körfez savaşlarında Etyemez Baba’nın bu dağın tepesinden top gülleri atmasına dair inancın hâkim ve yaygın olmasıdır.

Havalar kurak gittiği zaman, yağmur duasına çıkılmadan önce Etyemez Baba’nın türbesine uğranıp, Baba’ya dua okunduktan sonra yağmur duası için Etyemez dağına çıkılır. Kurban kesilir, koyunlar kuzular meleştirilip, civcivler salıverilir. Mahşeri bir kalabalık oluşturulmaya çalışılır. Dua ve niyazdan sonra geri dönülür.

Efsaneye göre, Etyemez Baba’nın asıl ismi “Etyemez” değildir. Bu isim kendisine sonradan verilmiştir. Etyemez köyü, eski İpek Yolu üzerinde bulunduğu için, Etyemez Baba da buradan geçen kervan yolcularına sürekli et ikram edermiş. Kervan yolcuları da birbirlerine:

-Etyemez Baba’ya uğradınız mı? Ona selamımı söylediniz mi? Yine etten yemedi mi? Ne mübarek adam yahu; hiç yolculara et ikram etmeden bırakmıyor, derlermiş (Özen 2001: 156-157).

79. Fıdıl Dağı / Fidan Baba

Fıdıl (2119 m); Ovacık, Kozlu, Çamurcu... köylerini de içine alan kutsal bir dağdır. Fıdıl Dağı'na adını veren Fıdıl Baba'nın sembolik mezarı dağın zirvesindedir. Yöre halkı onun, Erikli köyünde yatırı olan Koca Saçlı (Seyyit Resul Baba) ile arkadaş olduğuna inanır. Burayı çocuk sahibi olmak isteyenler ziyaret ederler.

Halk inancı: Çamurcu köyünde bir kadının hiç çocuğu olmuyormuş. Kadın bir gün dağa çıkıp, "Fıdıl Baba, bana bir evlat ver de tek sağır dilsiz olsun" demiş. Şimdi o kadının Çamurlu köyünde yaşayan sağır ve dilsiz bir oğlu varmış.

Efsaneye göre Fıdıl Dağı'ndaki Fidan Baba ile Erikli köyündeki Koca Saçlı birbirlerine "kudret topu" ile haber gönderirlermiş. Bu toplardan bir tanesi Fıdıl dağında, diğeri de Erikli köyündeki Rıza Dede'nin evi önündedir. 200 kg kadar ağırlıktaki yuvarlak bir taştır. 1983 yılında yaptığımız derleme sırasında bu taş evin önünde duruyordu. Şimdi bu taş yerinden alınmıştır(1999). Yine inanışa göre Fıdıl Baba ile Yazıköy'deki Hıdırellez ziyareti kutsal günlerde kudret topu ile selamlaşmış (Özen 2001: 59-60).

80. Gafır Dağı Efsanesi

Gaziantep'teki Gafır Dağı ile ilgili şöyle bir efsane anlatılır:

Gafır Dağı civarındaki köylerden birinin ağası hacca gitmiş. O hac ziyaretinde iken, evin hanımı helva yapmış; köyün çobanının yanında iç geçirerek: "Ağan da burda olsaydı da pek sevdiği şu helvadan yeseydi" demiş.

Köyün çobanı olan Gafır da "Verin de götüreyim" demiş. Hanım bunun imkânsız olduğunu bildiği için, içinden "Gafır'ın canı herhâlde helva istiyor" diye düşünerek "tamam" demiş. Bunun üzerine Gafır da Allah'ın inayetiyle helva lengiresini ağanın önüne koymuş. Sonra da boş kabı alarak dönmüş.

Ağa, hac dönüşü Gafır'ın kerametini açıklarken, o insanların arasından sessizce ayrılmış ve yamaca tırmanmış. Burada Allaha emanetini alması için dua etmiş. Duası kabul olmuş ve orada Allah'a kavuşmuş.

Elindeki değnek de yeşererek incir ağacı olmuş. O günden sonra bu dağa Gafır Dağı denmeye başlanmış. Kutsal gözüyle bakılan incir ağacı da hâlâ dilek sahipleri tarafından ziyaret edilmektedir (Ergun 2012: 971).

81. Gelincik Ana Efsanesi I

Isparta'nın dört bir tarafından görülen yüksek dağlarından birisi olan Gelincik Ana Dağı için çok değişik efsaneler anlatılmakta ve bilinmektedir. Biz burada birbirine yakın olan bu efsanelerden en farklı olan üçünü almayı uygun bulduk.

Bu dağın zirvesinde dağa adını veren Gelincik Ana'nın kabrinin olduğuna inanılmaktadır. Efsaneye göre, ülkenin dört bir yanından bu yaylalara gelen göçerler vardır. İlk yazda yaylaya göçen obalardan birisi çadırlarının kurulması için hazırlıklara başlar. Büyük bir hız içerisinde evvelki seneden belli olan yerlerine çadırlarını kurarlar. Çadırlar kurulduktan sonra ise çadırların eşyaları döşenmeye başlanır. Bu sırada oba içerisinde bulunan bir ağa gelinini çağırarak sigarasını yakmak için bir ateş ister. Gelin, telâş içinde eşyaların arasında kibriti arar ama bulamaz. Her şey var, o yok. Önce kibritin olmadığını söyleyen gelin, kaynatasının kızması, bağırıp çağırması üzerine telâşlanır, aynı zamanda utanır da, en büyük ihtiyacı nasıl da unutmuştur.

Gelinin, aklıma bir anda geçen seneden toprağa soktuğu üç yanık esi gelir.

“Belki de orada ateş kalmıştır.” der ve esileri gömdüğü ocağı karıştırmaya başlar. Gelinin iyi niyeti ve ermişlerden biri olduğu işte burada ortaya çıkmış, bir kış boyunca kar altında kalan üç odun parçası toprağın altında kor hâlinde yanmaktaymış. Esilerden birini topraktan çekip getirip kaynatasına uzatmış. Yanmakta olan odun parçasını gören kaynatası hayretler içinde kalarak esinin toprağın içinde bir sene yanık kalamayacağını, gelinin başka bir yerden bulunduğunu ve kendisini kandırdığını düşünmüş ve geline türlü hakaretler yağdırarak onu azarlamış. Gelinin, namusundan bile şüphelenmiş. Bu hakaretlere dayanamayan gelin, tüm saflığıyla kaynatasının yüzüne bakarak esiyi bulduğu ocağa giderek, elindeki yanık esiyi ve diğer iki esiyi tüm gücü ile dağın yamacından aşağıya fırlatarak:

“Allah'ım canımı al, bu çileden kurtar.” demiş ve can vermiş.

Attığı esilerden biri olduğu yere düşmüş, ikincisi dağın eteğindeki Akdere diye anılan mevkie, üçüncüsü Yassıören kasabası civarındadır. Bu yanık esiler düştükleri yerde yeşermiş, üstleri yarım metre kadar yanık durmaktadır. Bu ağaçlar yanık katran olarak anılmaktadır.

Bu yaylaya göçen obalar, Gelincik Ana'nın kabrinin başında adak adayıp, dilek dilerler. Kıtık ve kuraklık olduğu yıllarda ellerine aldıkları odun parçalarını göle doğru fırlatarak yağmur duası yapılır. (Göde 2002: 395-96)

82. Gelincik Ana Efsanesi II

Atabeyin kuzeydoğusunda, bulunan bölgenin en yüksek dağlarından birisi olan Gelincik Dağı'na adını veren bir efsane vardır.

Hayvancılıkla geçinen yürükler, eskiden beri, yazın sıcak aylarında yaylalara çıkarlar, sonbaharda havalar soğumaya başlayınca daha sıcak olan ovalara inerler. Antalya ve Aydın civarından gelen yürükler de bir ilkyazda sürüleri, çadırları, ihtiyarları, gençleri ve çocuklarıyla Barla Dağı üzerindeki bu yaylaya göç ederler. Geçen yıl, ova-ya inmeden önce, aşiret reisinin oğlu aynı yaylada evlenmiş ve eşi ilk yemeğini orada pişirmiş, ocağın üstünü kapatıp göç edilmişti.

Yaylaya ulaşıldığı gün, çadırlar kurulup döşendi. Herkesin yerleri belirlendi, artık akşam olmuştu. Herkes çok yorgun bir şekilde yattı. Ertesi sabah güneş doğmadan, tan atarken kalkıldı. Çobanlar, sürüleri otlağa çıkardılar.

Kaynananın sert emirleri her tarafta yayılıyordu. Kadın çok zalim ve hırçın birisiydi. Geline yapmadığını bırakmıyordu. Taze geline bağırarak;

“Haydi durma, bir yandan hamur yoğur, yufka aç, öbür yandan sağdan soldan çalı çırpı toplayıp ocağı hazırla, yufkayı pişir, şimdi koyundan gelirler, karınları açtır”

Bu kadar sert emirleri işiten gelin telaş içinde ateşi yakmaya çalışıyor, fakat esen kuvvetli rüzgâr çakmak taşıyla yakmak istediği ateşin yanmasına izin vermiyordu. Kaynana tekrar bağırırdı;

“Haydi çabuk ol, ocağı yaksana!”

Zavallı gelincik iyice şaşırılmış ne yapacağını bilmiyordu. Başucunda elinde oklava ile bekleyen kaynana ona hücum ederek haykırıyordu.

Şaşkınlıkla avucunun içine aldığı uzun saçlarıyla geçen yıldan kalmış ocağın küllerini karıştırıyordu. Ne olduysa o anda oldu. Küller arasında kalan bir kor parçasından bütün çalı çırpı ve gelinin saçları tutuştu. Gelin de alevler içinde kaldı. Bu hâli gören oba halkı koşarak gelini kurtarmak istedilerse de başaramadılar. Gelin çoktan ölmüştü.

Kaynana yaptığından pişman olmuştu, ama iş işten geçmişti. Ocağın olduğu yere bir mezar kazıldı. Küllerle beraber gelin gözyaşları içinde, buraya gömüldü. Onun ruhunun ermişlere karıştığı kabul edildi. Onun için her göç başlangıcında, onun kabri başında, kurbanlar kesilir ve dualar edilir. İşte bu gelincikten dolayı üzerinde yaylalar bulunan dağa “Gelincik Ana” denir. (Göde 2002: 397-98)

83. Gelincik Ana III

Isparta'nın yüksek dağlarından Barla Dağı'nın en yüksek yeri olan Gelincik Tepesi için anlatılan bir efsane de şu şekildedir.

Bu dağları, Muğla, Aydın civarlarından gelen yörükler yaylak olarak kullanmaktadırlar. Yörük beyi obasıyla birlikte, ilkyazda, yani bahar aylarında buraya gelir ve çadırlarını kurar. Yörük beyinin güzeller güzeli bir kızı vardır. Bu kız orada bir çobana âşık olur. Çoban da kıza. Birbirlerine söz verirler.

Bu aşk sürüp giderken, yayla yolundan geçen başka bir Yörük beyinin oğlu da kıza bir görüşte vurulur ve babasından kızı ister. Yörük Beyi:

“Bey kızı, beye yaraşır.” deyip kızını verir. Kız;

“Baba, ben başkasına söz verdim, birbirimizi seviyoruz” dediyse de boşuna. Hemen düğün hazırlıkları yapılır. Anlı, şanlı bir düğünden sonra kız, bey oğluyla evlenir. Yörük beyi:

“Kızımın bir dediğini iki etmeyin.” deyip kızıyla vedalaşır. Düğün alayı kurulur, gelin ata bindirilir ve hareket edilir.

Yayla yolundan giderlerken, kız:

“Ben çok susadım.” der.

Bu düğünden sonra büyük bir kuraklık başlamıştır. Hiçbir yerde akarsu kalmamıştır. Sadece, dağın en yüksek zirvesinde yıllanmış karlar vardır. Gelin, buraları çok iyi bildiği için, oraya çıkıp susuzluklarını gidermelerini teklif eder. Düğün alayı yolunu, zirveye çevirir ve buraya çıkarlar. Gelin ellerini havaya kaldırarak:

“Allah'ım, sevdiğime kavuşamadıktan sonra benim canımı niye almadın?” diye dua eder. Tam bu sırada yıldırımlar çakar ve kızın üstüne düşer. Gelin ölür. Gelinin öldüğü yerde derin bir çukur oluşur.

Bu olaydan hemen sonra yağmur yağmaya başlar ve Gelinin öldüğü tepeye Gelincik Tepesi adı verilir.

Bugün kuraklığın başladığı yıllarda, yağmur duası için, bu tepeye çıkılır. Gelinin öldüğü yerde büyük bir ateş yakılır. Yanan ateşten alınan odun esileri göle doğru fırlatılır. Yağmurun yağacağına ve kuraklığın geçeceğine inanılır (Göde 2002: 399-400).

84. Gelincik Ana Efsanesi IV

Yukarıdaki Gelincik Ana I, II, III efsanelerinden değişik olarak ve tamamıyla farklı bir mevki hakkında anlatılan bu efsane ise Sultan Dağları'nın bir zirvesi olan ve yörede küçük Gelincik olarak anılan Yarikkaya Dağı için anlatılır. Efsaneye göre:

Yalvaç'ın Sağır köyünde birbirlerini deliler gibi seven iki genç aralarında söz keserler. Zamanı geldiğinde oğlan, kızı ailesinden istemek üzere annesini dünürücü gönderir. Fakat kızın ailesi, oğlanın fakir olduğunu gerekçe göstererek kızı vermez. Bir süre sonra ise kızı, başka köyden birisine verirler. Bu duruma kız da oğlan da çok üzülürler. Çaresiz kalmışlardır.

Köyde, kızın düğünü olur ve gelin alayı, gelini ata bindirip hareket eder. Bu evliliğe gönlü olmayan ve sevdiğine verdiği sözü unutmayan kız, bir anda at ile birlikte uçarak Yarikkaya Dağı'nın tepesine doğru gider ve orada kaybolur. Kızın kaybolmasından sonra kızın sevdiği Kör Âşık da ortadan kaybolur.

Bugün dağın zirvesinde bir mağara vardır. Bu mağara içinden çok berrak ve soğuk bir su çıkmakta, çıktığı yerden biraz aktıktan sonra tekrar kaybolmaktadır.

Gelincik Ana'nın bu mağara içinde olduğuna inanılmaktadır. Mağaraya ilk girenlerin, suyun içinde Gelincik Ana'nın ayak izlerini gördüklerini söylemektedirler. Daha sonra gelenler bu izlere rastlayamazlar. Gece olunca Gelincik Ana'nın mağaranın içinde dolaştığına ve temizlik yaptığına inanılmaktadır.

Bu sevda hikâyesi ile birlikte, Yarikkaya Dağı'nın adı da Gelincik Dağı diye anılmaya başlanır. (Göde 2002: 401)

85. Geyikli Baba

Orhan Gazi Bursa'ya gelince, Bursa'da bir imaret yaptırdı. Dervişleri teftiş etmeye başladı. İnegöl yöresinde Keşiş Dağı yakınına bir nice dervişler gelerek karar etmişlerdi. Ama içlerinde bir derviş vardı, gider, dağda geyikciklerle yürürdü.

Turgut Alp onu sevmiştii, daima onunla sohbet ederdi. Turgut Alp o zaman gayet yaşlanmıştı. Orhan Gazi'nin dervişleri teftiş ettiğini duyunca, adam göndere rek, “Benim köylerim dairesine bir nice dervişler gelerek, yurt tutmuşlardır. İçlerinde bir derviş vardır, geyikciklerle arkadaşlık eder, geyikciklerden hiçbirini ondan kaçmaz. Hayli mübarek kişidir” dedi.

Orhan Gazi işiterek, “Kimin müridlerindedir? Sorun!” dedi. Yine kendisinden soruşturdular. Derviş, “Baba İlyas müridiyim ve Seyid Elvan yolundayım” dedi. Gele rek Orhan Gazi'ye dediler.

Orhan Gazi, “Gidin, dervişı buraya getirin” dedi.

Dervişı davet ettiler, gelmedi ve Orhan Gazi, zinhâr, buraya gelerek, “Beni günaha sokmasın” dedi. Bu haberi, Orhan Gaziye verdiler.

Orhan Gazi yine adam göndererek, “Bizim Derviş Hazreti ile buluşmak mutlak gayemizdir! Niçin gelmez veya bizi oraya gelmeye niçin bırakmaz?” dedi. Derviş, “Dervişler gözcü olup, dua vaktini gözetirler, varırlar. İnşallah, vaktinde beyin (Orhan Bey'in) katına vararak, dua ederiz” diye cevap verdi.

Bunun üzerinden birkaç gün geçti. Bir gün, o derviş, bir kavak ağacını alarak, omuzunda götürdü, Bursa hisarında Bey Sarayı avlusunun iç yanına bu kavağı dikme ye başladı.

“O derviş gelerek, bir kavak ağacını dikiyor” diye çabucak Orhan Bey'e haber verdiler.

Orhan Bey de geldi, ağacın tamamıyla dikilmiş olduğunu gördü. Orhan Gazi daha sormadan, derviş, “bu bizim kutlamamız olduğadır, ama dervişlerin duası, senin ve neslin için makbuldür” diyerek, derhal dua etti ve durmadı, yine dönüp gitti.

Sonra, Orhan Gazi de o dervişin mekânına giderek, “Dede, bu İnegöl'ün yöresi senin olsun” dedi. Derviş, “Ey Han! Hûdâ, bu mülkü ve malı ehline verir. Biz bunların ehli değiliz. Hûdâ, mülkü sizin gibi padişahlara, malı da muamele ehline verir” dedi.

Orhan Gazi ısrar ederek, “Derviş sözümü kabul eyle” dedi.

Derviş, “Padişahsın, senin sözün sınmasın. Şu karşıda duran depecikten beri (olan) yerceğiz dervişlerin avlusu olsun” dedi. Orhan Gazi kabul etti. Dervişin yine duasını alarak gitti.

Sonra o derviş vefat edince, Orhan Gazi üzerine türbe, yanma bir tekke, bir de cami yaptı. Buraya Geyikli Baba Zaviyesi derler. (Ergun 2012: 786-787)

86. Hasan Dağı

Niğde ilimizin kuzeybatısında, Melendiz Dağları'nın batısında ve Aksaray ile Ortaköy arasındaki düzlükte 2727 metrelik yüksekliğiyle, İç Anadolu'nun sayılı dağlarından biri olan Hasan Dağı'nın, niye bu adla anıldığının şöyle bir hikâyesi vardır:

Biri Aksaray'da kelikçilik yapan Ali Baba, diğeri dağda bir kulübede oturan iki arkadaş varmış. Bunlar çok iyi arkadaşlarmış, arkadaşlıkları ömür boyu devam etmiş. İkisi de çok mütedeyyin, İslâma bağlı kimselermiş. Bunların ikisi de zamanla ererler, halkın “ermiş” dediği kimselerden olurlar. Ama her ikisi de, “İnanmazlar.” düşüncesiyle bu özelliklerini kimselere açamazlar.

Bir gün Ali Baba, dağda oturan arkadaşı Hasan Dede'yi ziyarete gider. Lâf arasında Ali Baba, arkadaşına erdiğini söyleyince, Hasan Dede de:

“Yahu, nasıl erersin? Ben de erdim.”

Her ikisi de durumu izah ederler. Bunlar ayrı ayrı yerlerde oturdukları için, nasıl olsa bir vesileyle arkadaşının ermişliğini anlayacağını, öyle bir günün geleceğini düşünürler. Ali Baba oradan ayrılıp Aksaray'a gelir.

Bir temmuz günü, öğle sıcağında Hasan Dede, çıkısına dağdan kar doldurup Ali Baba'nın dükkânına gider. Beş on kiloluk kar çıkısını Ali Babanın dükkânının güneş gören bir yerine asar. Fakat kar bir türlü erimek bilmez. Ali Baba da çıkının bir kenarından içindekinin kar olduğunu görür.

Ali Baba'nın dükkânının yakınında bir kadınlar hamamı varmış. Hamamdan çıkan kadınlardan biri çarşafını gererken farkında olmaksızın göğsü açılır. Hasan Dede bu manzarayı görür ve kadına karşı arzu duymaya başlar. Bu arada Hasan Dede'nin dağdan getirdiği karlar da erimeye başlar. Arkadaşının bu hâlini gören Ali Baba der ki:

“Ya Hasan Dede, dağdaki ermişle şehirdeki ermiş arasındaki farka bak.”

Bunun üzerine Hasan Dede arkadaşını dağa davet edip “yanından ayrılır.

Nihayet bir müddet sonra Ali Baba da dostunu ziyaret etmeye karar verir. Avucuna bir miktar ateş alıp yola çıkar. O uzun yolu ateşi söndürmeden alıp arkadaşına kavuşur. Hasan Dede'nin kulübesine geldikten sonra ateşi ona verir. Dede bakar ki Ali Baba'nın elinde ne kül var, ne de bir yara. Ali Baba der ki:

“Kardeşim, sen de ermişsin ama, şehirdeki ermişle dağdaki ermiş arasındaki farka dikkat etmelisin.”

Ali Baba bir müddet kaldıktan sonra arkadaşına veda edip dağdan ayrılır. Ali Baba'nın sözlerine kızan Hasan Dede'nin kalbi bozulur. Çevresindeki taşların irilerinden birini Ali Baba'nın arkasından yuvarlar. Meseleye hemen vâkıf olan Ali Baba geriye dönüp üzerine doğru gelmekte olan taşı tutar. Taş da olduğu yerde kalır.

İşte Aksaray'daki Ali Baba Tekkesi ile civardaki Hasan Dağı bu karşılaşmadan sonra kendi adları ile anılmaya başlanır (Sakaoğlu 2004: 119-121).

87. Hasan Dağı'ndaki Söylentiler I

Kayseri'nin Hasan Dağı, adını Hasan Baba'dan alır. Bir zamanlar bu dağda mekân tutmuş, meczup Hasan Baba'dan ...

Hasan Baba, Horasan pîrlerindenmiş. Düşmüş yollara, kona, göçe Kayseri'ye gelmiş. Halk yalvarmış: “- Kal bizim şehirde, sana bir mescid yaptıralım, imamlık edersin...” Haşan Baba: “— Etmeyin, eylemeyin, bırakın gideyim. Siz bana cemaat olamazsınız...” demişse de, ısrar etmişler. Bir mescit yaptırılmış, Hasan Baba imamlık cübbesini giyerek cemaatin önünde namaza durmuş. Bir saat, iki saat, Hasan Baba rükûa varmaz. Kendinden geçmiş, cemaatı unutmuş, namaz vakitlerini birbirine ulayıvermiş. Bakmışlar olacak gibi değil Cemaat: “— Bizi unutupyorsun...” diye dert yanmışlar. Hasan Baba: “— Peki, demiş, sizi unutmayayım.” Tekrar namaza durmuş? Bu sefer namaz surelerini okuyacağına, ardında, saf saf el bağliyan cemaatin kalplerini teker teker okumağa başlamış. Kimi, satacağı mala, nasıl hile karıştırısam da zengin olsam diye kuruyor, kimi göz koyduğu kadını elde etmek için plânlar hazırlıyor, kimi borcunu, kimi derdini düşünüyormuş. Namazı bırakan kaçmış. Hasan Baba: “— Gördünüz mü? Siz bana cemaat olamazsınız, dememiş miydim? Bırakın beni de, Tanrı huzuruna arı duru çıkacak cemaat aramak üzere yola çıkayım...” diyerek Kayseri'yi terketmiş.

Bir süre sonra, Hasan Baba'yı, civar dağda etrafına toplanan geyik, ceylan, kurt, kuzu gibi çeşitli hayvanlara vaaz ederken görmüşler. Bu dağa Hasan Dağı adını vermişler (Önder, 1966: 83-85).

88. Hasan Dağı'ndaki Söylentiler II

Diğer bir efsaneye göre, Hasan Dağı'nda Hasan Baba, bu civardaki Ali Dağı'nda da Ali Baba adında iki veli varmış. Hasan Baba, ağustos sıcağında mendiline kar doldurur, bir damla eritmeden Ali Baba'yı ziyaret edermiş. Ali Baba da, dağında hiç eksik olmayan ateşten kızgın korları alır, mendiline koyarak, Hasan Baba'yı ziyarete gider, saatlerce sohbet ederlermiş. Bu ziyaret sırasında ateşle dolu mendil sararmazmış bile... (Önder, 1966: 83-85).

89. Hasan Dağı'ndaki Söylentiler III

Bir başka efsaneye göre, Hasan dağında yaşayan münzevî bir veli, Kayseri'de küçük bir dükkânda kunduracılık eden bir başka veliyi ziyarete karar vermiş. Hasandağlı veli, bir öğle sıcağında mendiline kar doldurmuş, inmiş dağdan girmiş şehire. Sora sora kunduracı velinin dükkânını bulmuş. Kar dolu mendilini tavana asarak bir köşeye oturmuş. Kunduracı da, ocaktan bir tutam kömür ateşi almış, o da bir mendile koyarak tavana asmış. Başlamışlar sohbe. . Tam bu sırada dükkâna bir kadın girmiş. Ayakkabı ölçüsü vermek üzere eteğini hafifçe sıyırması, Hasandağlı velinin gözleri, ister istemez kadının beyaz tenine ilişivermiş. İşte ne olduysa bu anda olmuş, tavanda asılı duran kar dolu mendilden başlamış sular “şıp şıp” diye damlamağa... O zaman kunduracı veli dayanamamış. Dostuna: “Hasan Dağı'nın tepesinde, tek başına evlilik etmek iş değildir. Kudretin varsa, karış halkın arasına, nefsinin tut, göster kendini...” demiş...

Efsanenin kaynağı halktır... Öyle de söyler, böyle de... (Önder 1966: 83-85).

90. Kazancığın Karababa

Yedi Kardeşler'den ikincisinin türbesi, Şarkışla'nın kuzeyine düşen Turna Dağı'nda bulunmaktadır. Dağın yamaçlarında Kazancık köyü yer alır.

Aynı isimle bilinen Karababa ziyaretleri çok olduğundan burası Kazancığın Karababa olarak bilinir. Buraya bayılanlar, cin tutanlar/ çarpılanlar getirilir. Ziyaretin yanında armut ve çam ağaçları vardır. Bu ağaçlardan kesilmez; alet yapılmaz, yakacak olarak kullanılmaz. Ziyaretin yanından su akar. Bu suyla abdest alınır, banyo yapılır.

Hasta olup da buraya gelemeyenlere, adak yerinin kutsal suyu şifa niyetine hastalara götürülür. Hasta olarak gelenlerin yatması için bir yer yapılmıştır. Hasta burada yatırılır. Uyanıncaya kadar kendi haline bırakılır. Rüyasında buradaki zatı görür. Şifa bulur.

Efsaneye göre savaş sırasında buradaki ağaçlar devrilmiş, taşlar derelere dolmuştur. Savaştan sonra bu ağaçlar ve taşlar eski halini almıştır.

Yakınlarında hiçbir ardıç ağacı olmamasına rağmen Karababa türbesinin etrafı ardıç ağaçlarıyla doludur. Bu ağaçları Karababa'nın bizzat dikmiş olduğu söylenmektedir, ağaçlardan bir dal dahi koparanların başlarına büyük musibetler geldiği anlatılmaktadır.

Bununla birlikte türbede altın olduğunu söyleyenler vardır. Birkaç sefer altın aramak amacıyla türbenin etrafındaki kaya parçalarını uçurumdan aşağı yuvarlayarak kazı yapanlar, kaya parçacıklarını aşağı yuvarladıkları gibi toprağı da uçurumdan aşağı atarlar. Bu şekilde akşama kadar çalıştıktan sonra yorulup ertesi gün devam etmek üzere giderler. Sabah geldiklerinde kazdıkları çukurun kapandığını, aşağı attıkları kaya parçalarının tekrar eski yerlerinde olduklarını görürler.

Bir gece yine kazı yaptıktan sonra arkadaşlarından birini orada bırakan altın arayıcıları, arkadaşlarının anlattıklarıyla dehşete düşerler. Çünkü yedi kişi gelerek attıkları kaya parçacıklarını eski yerlerine koyarak, kazdıkları çukuru aynı toprakla yeniden kapatmışlardır (Özen 2001: 252-253).

91. Kırklar Dağı II

Kırk sayısı, Türk destanlarından masallarına, halk hikâyelerine kadar, bütün türlerde işlenen, en önemli motiflerden birisidir. Kahramanın yanında, her zaman kırk yiğit, hanımın yanında ise, kırk kız vardır. Bir iş yapılırken, kırk gün mühlet istenir; düğünler kırk gün, kırk gece sürer. Fakat bunun yanında, bazen de, menfi yönde, kırk haramilere, kırk hırsızlara rastlarız. İşte, aşağıda da, bunun çok güzel bir örneğini görmekteyiz.

Anlatıldığına göre, bir kumandan, kırk askeri ile birlikte, Roma ve Bizans imparatorunun hazinesini çalar. Bunlar, dağları, tepeleri aşarak, Çemişgezek ilçemize gelir, Munzur Dağı'na saklanırlar. Burada, bir süre saklandıktan sonra, kumandan ile

kırk askeri arasında bir anlaşmazlık çıkar. Gitgide büyüyen kavganın neticesinde, kumandan, askerlerinin hepsini öldürüp, oraya defneder. Ancak, hazinelerle birlikte kaçmanın çok zor olacağını düşünerek, onları da, askerlerin bulunduğu mezarların yanına gömer.

Zamanla, bu mezarların bulunduğu yere yakın bir mağaradan su çıkar. Öyle ki, bu su, pınar haline gelir ve hiç akıntısı olmamasına rağmen, ne kadar kullanılırsa kullanılsın, hiç azalmaz, öyle durur (Alptekin 1993: 87).

92. Kırklar Dağı III

Kırklar, halk inancına göre Horasan'dan gelen kırk kişidir. Kırk evliya, Anadolu'nun tüm yörelerine dağılmıştır. Bunlar Türklüğü ve Müslümanlığı yayıp savaşmışlardır.

Bir inanışa göre Kırklardan bir tanesi Sivas ili merkez Tokuş köyünde yaşamış ve burada ölmüştür. Türbesi Kırklar dağının üstündedir. O civardaki köyler her yıl Kırklar dağına çıkar, adak adayıp kurban keserler.

Kırklar dağının karşısında bir su kaynağı vardır. İnanışa göre bu su, mart ayının 9'uncu günü patlar(gözeye su gelir). Bu suyun Kırklardan atılan bir topla patladığını, köylüler duymuş. Yüksek dağ tepelerindeki yatırların, kudret topu denilen ışık saçan bir topla manevi güçlerini gösterdiklerine inanılır (Özen 2001: 218-219).

93. Kırklar Dağı IV

Kırklar Dağı'nda kırk derviş yaşamış. Bunlar her gece arabana (Bir çeşit tef) çalıp, zikrederlermiş. Geceleri oradan geçenler bu sesleri duyarlarmış.

Bir gece Behiye Hanım adında bir kadın, rüyasında bu Kırkları görmüş, Ona, "Eğer bizden istediğin bir dileğin varsa, kağıda yaz, getirip mağaramızın penceresine bırak" demişler. Behiye Hanım da dileğini yazıp, bir cuma günü, seladan önce götürüp dedikleri yere bırakmış. Kısa bir süre sonra da dileği gerçekleşmiş (Yavuz 1990: 149).

94. Kırklar Dağı V

Diyarbakır'dan Mardin'e giderken, Diyarbakır çıkışında, Dicle nehrinin yanında, Ungözlü Köprüsü yakınındadır.

Kırklar Dağı kayalık bir dağdır. Toprağı kırmızıdır. Üzerinde meşe ve dut ağaçları bulunmaktadır.

Dağda kırk erenlerin ruhunun dolaştığına inanılır. Herhangi bir mezar yoktur.

Kırk kişiden biri ölse, ölürken, kalbi temiz birini de yanında götüreceğine inanırlar.

Dağa dilek dilemek için genellikle yaz mevsiminde gidilir. Herhangi bir gün olabilir. Adaklar kesilip dualar okunur; her türlü dilek dilenebilir.

Dilekler 40 güne varmadan gerçekleşir.

Ağaçlara herhangi bir şey bağlanmıyor ama zarar da verilmiyor, dalı kırılıp eve götürülmüyor. Başına kötü bir şey geleceğine inanılıyor (Ergun 2012: 735-736).

95. Kırtıl Dağı I

Mersin ilinin Silifke-Gülнар asphaltının 25. kilometresinde bulunan Kırtıl Dağı'nın tepesinde devamlı rüzgâr estiğinden ve serin olduğundan söz edilir. Anlatılanlara göre Kırtıl Dağı'na adını veren Kırtıl Dede'nin üç veya yedi kardeş olduğundan söz edilir.

Anlatıldığına göre kardeş sayısı üç (Ali Meke, Şeyh Ali Semerkandi, Kırtıl Dede)tür. Bunlardan Ali Meke ve Şeyh Ali Semerkandi yaylada, Kırtıl Dede ise sahilde kalırmış. Bunun üzerine Ali Meke ve Şeyh Ali Semerkandi kardeşleri Kırtıl'a dönerek:

“Biz senin üzerinde sisi, boranı eksik etmeyiz.” Demişler. Bu sebepten Kırtıl Dede'nin üzeri devamlı sisli, boranlı görünürmüş (Alptekin 2012: 234-235).

96. Kırtıl Dağı II

Kırtıl Dede ile ilgili olarak anlatılan bir başka efsanede ise kaybolan bir öküz, Dede'nin türbesinin olduğu yerde su içerken bulunmuş. Eğer su içen öküz orada kurban edilseymiş, bölge sulak olacaktı. Kurban edilmediği için bölgenin kurak kalmasına sebep olmuş (Alptekin 2012: 235).

97. Kırtıl Dede III

Bir başka anlatmada ise Kırtıl Dede'yi bir evran (ejderha)nın beklediğine inanılmaktadır. Bekçilik yapan ejderhanın öldürülmesi de iyi sayılmazmış. Bölgeden bir avcı, bekçi olan yılanı öldürünce, adam evine vardığında karısının da ölüm haberiyle karşılaşmış.

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında buradan bir topun ateşlendiğini ve düşman (Rum)larının üzerine doğru gittiği söylenmektedir. Bölgeden yaptığımız derlemlerde aynı olay Kore Savaşı sırasında görülmüştür.

Kırtıl Dede'yi, çocuğu olmayan kadınlar, hastalar ziyaret eder. Ayrıca kurak mevsimlerde yağmur duasının yapıldığı yer de yine bu dağın başıdır. Şimdi unutulmasına karşılık geçmişte yaz ve güz mevsimlerinde bereket duası için de bu adağın başında toplanılmış (Alptekin 2012: 235).

98. Kızıldağ Baba

Adak yeri Divriği yakınlarındaki demiroksitli bir tepedir. Sultan Murat Köprüsü ve Fazlıoğlu deresi civarındadır. Burada yatıra ait belli bir mezar bulunmamaktadır. Ören yeridir.

Efsaneye göre burada yatan, Selçuklular döneminde Anadolu'yu feth eden komutanlardan biriymiş. Adsız kahraman, Rumlarla savaşırken Divriği Körküsü yakınındaki Gazili'de yaralanıyor, Kirkidi- Kömek arazisinde kolunun birini kaybediyor ve nihayet Kızıldağ eteklerinde şehit düşüyor. Yine efsaneye göre Duruköy'deki Şemnas Pir ile Kızıldağ'daki Kızıldağ Baba kardeşmiş (Özen 2001: 81).

99. Sultan Ana

Sultan Dağları'nın Yalvaç ilçesinde bulunan uzantısında dağ köylerinin yaylakları vardır. Bugün Körküler kasabasının yaylağı olan Tekelik yaylasında bulunan, Sivri zirvelerin üzerinde bulunan yatırlarla ilgili şöyle bir efsane anlatılmaktadır.

Bu zirvelerin, adlarını bu beş kardeşin adlarından aldığı söylenmektedir. Yelken Gazi, Savdığan, Kazoğlan, Kandilli erkek kardeşlerin, Sultan ise kız kardeşin yatırının bulunduğu tepedir. Bu tepelerle ilgili olarak anlatılan efsane ise şöyledir.

Bu yaylalarda, dördü erkek, biri kız beş kardeş yaşarlarmış. Erkek kardeşler koy unları olatmaya çıktıklarında, kız kardeşleri Sultan çadırda kalır, günlük işlerini görür ağabeylerine yemek pişirir, peynir, yoğurt yaparmış.

Bir gün oğlanların koyun gütmeye gittiği bir anda, eşkıyalar, çadırın bulunduğu yeri basıp Sultan'a tecavüz edip, onu öldürmüşler. Akşam olup, çadıra gelen oğlanlar, kız kardeşlerini o vaziyette görünce, silâhlarını alıp, eşkıyaların ardından gitmişler. Eşkıyalarla giriştikleri kavga esnasında hepsi de ölen kardeşler, öldükleri tepelerde kalmışlar.

Bugün her biri yüksek tepelerde bulunan bu yatırlara, yaylaya çıkış ve iniş mevsimlerinde, kurbanlar kesilir, dualar edilir, adaklar adanır.

Yine halk arasında dolaşan bir efsaneye göre; Türk İstiklâl Savaşında, Yunanlılara karşı, bu tepelerden top atışları yapılmış ve düşmana büyük kayıplar verdirilmiştir.

Bu yatırlar, zaman zaman, çobanlar tarafından bozulmak istenmişse de, boz-mak isteyen çobanların başlarına felâketler gelmiş, bozulan yatırlar ise eski hâllerini almışlardır (Göde 2002: 402).

100. Şeme Dağı

Şeme Dağı Şarkışla ilçesi, Saraç köyü yakınlarında bulunan yüksekçe bir dağdır. Dağın zirvesinde Şeme Baba'nın mezarı bulunmaktadır. Küçük kardeşinin de mezarı köyün kenarında bulunmaktadır. Toplama taşlardan ibaret sembolik bir mezar yeridir.

Şama/Şeme Baba hakkında yazılı bir kaynak yoktur. Sözlü geleneklere göre Türklerin Anadolu'ya ilk gelişlerinde bu kardeşlerin öncü kuvvet komutanlarından olduğu; şimdiki anılan yerlerde şehit düştükleri söylencesi yaygındır.

Fakat bazı araştırmacılara göre yüksek yerlerin kutsallığı eski Türk Şamanizminden kaynaklanmaktadır. Şeme dağının kutsallığı da bu inançtan ileri gelmektedir.

Şeme dağı bilhassa Saraç köylülerince çok kutsal bir yer olarak kabul edilir. Şeme Baba, darda kalanların imdadına yetişen bir Alperendir.

Sarıkaya, Çepni, Orta Topaç, Ortaköy, Hüyük, Sivrialan, Hardal köylüleri Şeme dağına gelerek kurbanlar keserler Alevi/Bektaşî geleneğine uygun törenler yaparlar.

Bu tören, Âşık Veysel'i anma törenlerinden sonra çevrede düzenlenen en büyük törenlerden birisidir (Özen 2001: 265-266).

101. Üç Kardeşler (Melek, Sultan, Gelincik)

Yalvaç'ın, Afyon ile sınırlarını çizen Sultan Dağları'yla ilgili güzel bir hikâye anlatılmaktadır.

Bu dağlarda yaşayan, Melek, Sultan ve Gelincik adında üç kız kardeş yaşamaktadır. Kızların en büyüğü olan Melek, küçük kız kardeşleriyle birlikte mutlu bir şekilde yaşayıp giderken, evlenme çağı geldiğinde Çay'da yaşayan Eber adlı bir delikanlıyla evlenmiştir. Melek, Sultan ve Gelincikle analık etmeye ve onlara en iyi şekilde bakmaya devam ediyormuş. Melek, küçük kardeşlerinin evlenme çağı geldiğinde onları da istedikleri gençlerle evlendirmiş.

Sultan ile Gelincik'in düğünleri yapılmış, gelin alayı düzülüp dağlara doğru yola çıkmış. Ancak gelin alayı hedefine varamadan, haramiler tarafından basılmış ve yok edilmiş. Sultan ve Gelincik, öldükleri yerlere, yani Sultan Dağları'na gömülmüşler.

Melek de, uzun bir ömür sürdükten sonra, kocasıyla beraber bu dünyadan, göçüp gitmiştir.

Bu dayanışma burada kalmamıştır. Sultan ve Gelincik hanımın ruhları, ablaları Melek'e yardıma devam etmişlerdir. Sultan ve Gelincik zirvelerinde biriken yağışlar, toplanıp Çay ovasına yayılmaktadır. Sultan ve Gelincik eteklerine topladıkları suları ablaları Melek'e göndermektedirler.

Bugün, Eber'in, onun adıyla anılan gölün kenarında, Melek'in Çay ovasının en verimli topraklarında, Sultan ve Gelincik'in ise Sultan Dağları'nda iki ayrı zirvede kendi adlarıyla anılan yatırları vardır (Göde 2002: 403).

102. Dümen Dağı ile Keşiş Dağı

“Dağ köylerinde Uludağ'a Keşiş Dağı denilmektedir. Keleş Harman-alanı köyü yakınlarındaki yüksekçe tepeye de Dümen Dağı adı verilmektedir. Efsane bu iki dağla ilgilidir.

Soğuk bi gış günü keşiş, Keşiş Dağının zirvesine çıkıyor. Çoban da Dümen Dağının tepesine çıkıyor. Bunnar yarış ediyollar, hangimiz daha fazala dayanacah diye. Dümen dağındaki çoban üşüyo, kepenegi dahiveriyor deynege. Keşiş de ondan bahıyor ki, çoban dayanıyor. Kepeneği çoban zannediyo. En sonunda keşiş ölüyor orda. Mezarı ordadır. Zirvededir (Ochirova 2013: 210).

103. İda (Kaz Dağı) Efsanesi

Edremit Körfezi'nin kuzeyindeki Kaz Dağı'nın, mitolojide önemli bir yeri vardır. İlk güzellik yarışması burada yapılmış, Baştanrı Zeus, Ganimeses'i bu dağdan kaçırmış; Paris, İda'da büyüüp evlenmiştir. Troya Savaşı da tanrılarca buradan izlenmiştir. Kaz dağının efsanesi:

Zeus, Girit'teki İda Dağı'nda Anadolu'nun matriyarkal (anaerkil) tanrısı olan Kibele tarafından doğurulmuştu. Anadolu'nun ikinci bir İda Dağı'nda, karısı Hera ile evlenmişti. Güya toprağı ilkah edici (dölleyici) yağmur, orada toprağa kavuştu. İda Dağı Güney Frigya'da (Edremit) Koca Katran Dağları denilen bir dağ zincirinin en yüksek zirvesidir. İlyada'da hep "Ana İda" veya "Çok Pınarlı İda", diye anılır. Zeus Truva Savaşı'nı bu tepeden seyrederek. Skamander (Küçük Menderes) Nehri oradan akmaya başlar. Güya bir gün Herkül çok susamış ve İda Dağı'nın eteğini kazmış. İşte o zaman Skamander akmaya başlamış. Onun suyun da ay ışığında yıkanan kadınların saçları altın sarısı olurmuş. Truva havalisinin bütün kızları zifaf gecesi arifesinde Skamander Nehri'nde yıkanmışlar.

Aynı yöre, Müslümanlığın yayılışından sonra da çeşitli söylencelere konu olmuştur. Sarıkız, bunların en yaygınıdır. Söylencenin kahramanı Sarıkız burada kaz çobanlığı yaptığı için dağ "Kaz Dağı" diye anılmaya başlanmıştır. Bu olaya ilişkin anlatılan Sarıkız Efsanesi şöyledir:

Edremit'in Güre Köyü'nde yaşayan Sarıkız, çok güzel, güzel olduğunca da iyi yürekli, yardım sever bir kızdır. Bu özellikleri nedeniyle çekeme yenleri de çoktur. Yaşantısı çeşitli söylentilere yol açar.

Çıkarılan söylentiler babayı çok üzer, ama elinden bir şey gelmez. Sarıkız'ın önüne beş-on kaz katarAkdağa bırakır. Orada yaşamını sürdürme bilmesi iyi bir insan olduğunu kanıtlayacaktır. Sarıkız sessizce katlanır. Bir gün babası onu görmeye gelir. Dağa tırmanırken yorulur ve kızından su ister. Sarıkız'ın dağın tepesinden elini uzatarak körfezden tasını doldurup, kendisine uzatmasıyla adamcağız şaşkına döner. Kızının erdiğini anlar, önünde namaz kılar. Ancak sırrının anlaşılması ile Sarıkız oracıkta ölür. Baba çok üzülür, oralardan gitmek üzere uzaklaşır. O da bir tepede can verir. Kaz Dağı adının bu söylenceden geldiği öne sürülmektedir. Dağın en yüksek doruğu "Sarıkız Tepesi" babasının öldüğü yer de "Baba Dağı" olarak anılmaktadır.

Sarıkız'ın gömüsü Sarıkız Tepesi'ndedir. Bu gömü Türkmenlerce kutsal sayılmaktadır. Her yıl eylül ayında ziyaret edilir. Yozgat, Antalya yörelerinden gelenler olur. Törenlerin üç gün üç gece sürdüğü söylenmektedir (Tatar, 2006: 113-114).

104. Keşiş Dağı

Erzincan'ın kuzeydoğusunda, şimdiki Keşiş Dağı'nda bir Keşiş oturmuş. O zamanlarda Erzincan'da hiç kış olmazmış. Bir gün Keşiş'in kızı su almak için yakınlarında bulunan göle gitmiş. Gölün kaymak tuttuğunu görmüş. Koşa koşa babasının yanına gelmiş ve durumu babasına anlatmış. Keşiş bu işe çok hayret etmiş. Gölün bulunduğu yere gelmiş. Keşiş, gölün üzerinin buz tuttuğunu görmüş. Erzincan'a kışın geldiğini anlamış, buralarda durulamayacağına karar vermiş ve Erzincan'ı terk etmiş. Dağın adı da buradan kalmış.

Dağ ismini burada oturan Keşiş'ten almıştır. O zamana kadar o yörede kış olmamış. Gölün buz tutmasıyla kışın geldiğine inanmış ve Erzincan'dan ayrılmışlar.

Anlatılan olay olağandır. Dağın isminin nereden geldiğini açıklamaktadır (Kara, 1993: 94-95).

105. Munzur Dağı

Fırat suyu Munzur'dan kaynıyormuş. Munzur isimli bir adamın ağası Hacca gitmiş Aradan zaman geçmiş, evin hanımı bir gün içli köfte yapmış. Munzur evin hanımına ağam bu yemeği semdi, ver de götürüyüm demiş. Hanım da herhalde bu doymuyor, ondan yemek istiyor düşüncesiyle ona yemeği vermiş. O da almış yemeği sıcağı sıcağına Mekke'de ağasının önüne indirmiş. Yemek yendikten sonra da geri dönmüş. Eskiden hacılar yayan gider gelirlermiş. Ağa Hac'dan gelirken, köylü karşılamaya çıkmış, ağa da "beni karşılamayın Munzur'u karşılayın" demiş. Halk Munzur'a doğru dönünce Munzur kaçmaya başlamış. Munzur'un da elinde bir külek süt varmış, külek çalkalanınca. Munzur sütü döke saça kaçmış. Fırat suyunun kaynadığı yerler. Munzur'un sütleri döktüğü yerlermiş. Dağa adını da Munzur vermiş (Başarkanoğlu 2010: 83).

106. Munzur ile Keşiş

Erzincan ili kuzeyden ve güneyden birer dağ silsilesi ile çevrilidir. Dağlar bir yay çizerek şehrin doğusunda ve batısında birbirlerine çok yaklaşarak dar geçitler meydana getirirler. Bu dağların çevrelediği Erzincan Ovası, her çeşit sebze ve meyvenin yetiştiği bereketli toprakların bulunduğu tarım alanlarıdır.

Vaktiyle bu bereketli topraklarda Munzur ile Keşiş adında iki oba reisi yaşamış. Munzur'un obası Müslüman, Keşiş'in obası Hristiyan olduğundan bu iki komşu hiç mi hiç geçinememiş. Bu kavgaların başlaması ve bitmesi günlerce sürer, daha biri bitmeden bir diğeri başlamış.

Öyle bir an gelmiş ki, hem obaların halkı, hem de oba reisleri barışmaya ve daha birbirlerine kötülük etmemeye karar vermişler. Fakat gelin görün ki, bu barışları uzun sürmemiş, obaların halkları yine birbirleriyle savaşmaya başlamışlar. Bu çatışma daha şiddetli olmuş. İnsanlar ölmeye başlamış. Hem oba reisleri ve hem de obaların halkı son bir defa yine bir araya gelip barışmaya karar vermişler.

Bir araya gelen oba reislerinin kendi aralarında yaptıkları antlaşmaya göre, her iki oba halkı da ovidan ayrılacak ve dağlara çekilerek orada yaşayacaklar. Bunun üzerine Munzur, obasının halkını alarak Güneydeki dağlara, Keşiş'te kendi obasının halkını alarak kuzeydeki dağlara çekilmiş.

Bu insanlar yıllarca dağlarda yaşamışlar. Yaylalardaki toprakları ekip biçmiş, dağlardaki ormanları tahrip etmişler, söküp yakmışlar. Bunun sonucu zamanla bu dağların toprakları çorak hale gelmiş, ormanlar yok olmuş.

İşte Erzincan'ın kuzeyinde ve güneyinde bulunan Keşiş ve Munzur Dağları bundan dolayı çıplak ve Erzincan Ovası da yıllarca ekilmediği için bugün yemyeşildir.

Efsanede Erzincan'ı Güneyden ve Kuzeyden çevreleyen dağların isminin nasıl ortaya çıktığını, dağların neden çıplak kaldığını anlatmaktadır. Olağan bir olay hikâye edilmiştir. Tabiata verilen zarar anlatılmıştır (Kara, 1993: 98).

107. Uğuz Çayırı ve Uğuz Dağı Efsanesi

Uğuz Çayırı'nın yeri: Çıldır ilçesinin Kurtkale Bucağı ile 'Meşe Ardahan' da denilen Hanak ilçesi arasında ve Kür ırmağının solundadır. Örüset, Göğübe ve Konk köyleri arasında bulunan Uğuç Çayırı, çevresindeki dört köyün biçeneğidir. Bunun güneyinde Uğuz Dağı(veya Ziyaret Dağı:2200 m) bulunur. Uğuz Dağı tepesinde "Kule" veya "Mağlısa" denilen harçla yapılmış bir yüksek kule ile, bunun dibinde bir tandır ocağı öreni vardır. Uğuz Dağı çevresinde Uğuz, Tahtayurt ve Ahaşen köyleri ile, Co-curta, Hamaç ve Zerebük kışlakları bulunmaktadır

“Dedeler derler ki, çok eskiden Gürcülük’ten bile önceleri Cınıvızlar(Cenevizli /Romalılar) daha buralarda görünmeden, “Uğuz’un Dağı” ile çevresindeki yaylaklarda, Uğuz (Oğuz) denilen çok iri yapılı bir millet yaşarmış. Bu Uğuzlar’ın bir beği varmış ki, çok geniş bir bölge (Ardahan, Ahılkelek, Zegan, Posof, Şavşat) bunun mülkü imiş. Uğuz Dağı ile çevresi ve Kür/Ardahan Suyu üzerindeki kışlaklar, bu Beğ’in has - Otağı imiş.

“Uğuz Dağı’nın yanında her yıl 300 araba ot biçilmekte olan Uğuz’un Çayırını, bu Beğ, her yaz bir Uğuz’a biçtirirmiş. Uğuz bu çayırın otunu bir güne biçer ve 300 yere “yığın” hâlinde toplarmış.

“Bu uzun Uğuz, bir yaz günü yine bu çayırını biçerken bacısı da kendine “kuşluk” getiriyormuş. Sıcakta biçinle uğraşırken, kendi terinin buğusu gözlerini bürüten Uğuz, çayırın gür bir yerinde kızgın kızgın çalışırken, bu sırada omuzunda heybe “kuşluk” getiren ve yanına yaklaşan bacısını gözü görmüyor ve otlarla beraber ikiye biçiyor; bunu yaparken de o sırada deh düşmüyor (farkına varmıyor). Kolbaşında tırpanına masat vurunca kanı fark ediyor. “Acaba bir hayvanı mı kestim” diye hayıflanıp ararken bacısını görüyor; ikiye biçilmiş ve alkanlar içinde yatıyor. Uğuz buna çok üzülerek masatı yere vuruyor; “ak taş”tan olan masat’ın yarısı, kırılıp çayıra saplanıyor ki, bugün dışarda kalan kısmı bir adam yüksekliğindedir. Sonra cenazenin iki parçasını bu masat’ın dibine gömüyor. Kendisi de pek sevdiği bacısına bilmeyerek kıydığı için çok sarsılıp, kaderinden; Uğuz Dağı’nın tepesine çıkarak orada ölüyor.

“Bir rivayete göre de, bacısının parçalarını alıp Uğuz Dağı’nın başına çıkıyor, orada bacısını kestiği anda fırlattığı masatın dibine gömüyor; kendisi de bacısının mezarına girerek ona sarılıp can veriyor.

Sonradan Uğuzlar, bu Bacı-Kardaş Mezarı’na bir Mağlısa(Kula) yaparak ziyaret yeri hâlinde her gün görmeye gidiyorlar (Korkmaz, 1987: 26-27).

108. Bolkar Dağı

Bu dağın eteklerinde orman varmış. Burada kesim olmuş. Tahtacılar da buradaki odunları katırlarıyla taşıyorlarmış. Bu taşıma sırasında Tahtacılardan birinin katırının ayağı kırılır. Katırın sahibi ne yapacağını düşünürken ona dağın iyisi Bozoğlan görünür ve:

“Benim çardağımı yıktılar. Ben senin katırının ayağını iyi yapsam sen de benim çardağımı yapar mısın?” der. Tahtacı bunu kabul edince Bozoğlan katırın ayağını eliyle sıvazlayarak iyi eder. Tahtacı da sözünü tutup çardağı onarır. Günlük hayatında namaz kılmayan tahtacı bu olaydan sonra namaz kılmaya başlar ve her yıl bu çardağa giderek onun eksiklerini giderip onarır. Bugün de burayı daha çok tahtacı Türkmenleri ziyaret etmektedir (Alptekin, 2012: 85).

109. Honaz Dağı Efsanesi

Honaz Dağı’ndaki Erikli Yaylası’nda Topal Kâhya denen bir adam yaşıyormuş. Bir gün rüyasında, Honaz Dağı ona yemin vermiş. demiş ki: “Bak kardeşinin evine gitmeyeceksin, onun kahvesini içmeyeceksin ve bir yıl bu sözümü tuttuktan sonra da bir kurban keseceksin, eğer bunu yapmazsan başına kötü işler gelir” demiş. Adam uzun süre bu sözü tutmuş ama etraftan niye kardeşinin evine gitmiyorsan diye büyük baskılar gelmeye başlanmış. Adam da sonunda: “Başlarım Honaz Dağı senin tepene de kır saçına da” diyerek kardeşinin evine gitmiş. Daha kapıdan girer girmez “Bana bir kahve yap gelin” diye seslenmiş. İçmiş kahveyi, oradan aşağıya Honaz’a inmiş ve bir kahvehaneye oturmuş. Kahvehanede sandalyede otururken ağzından kahverengi bir kan gelmiş ve orada düşüp ölmüş. Yöre halkı bu ölümün sebebini adamın Honaz Dağı’nı dinlememesine ve ona yaptığı saygısızlığa bağlamaktadır (Türktaş 2012: 249).

110. Çökelez Dağı II

Güney ilçesi ve çevresinde Nuh’un Gemisi’nin Çökelez Dağı’nda olduğuna inanılmakta ve bu konu ile ilgili şu efsane anlatılmaktadır:

Eskiden büyük Çökelez ve Küçük Çökelez olmak üzere iki tane Çökelez Dağı varmış. Küçük Çökelez şimdi bildiğimiz Çal’daki Çökelez Dağı. Büyük Çökelez de Babadağ imiş. Bunlar iki kardeşmişler. Kendi aralarında Nuh’un Gemisi hakkında konuşurlarken Küçük Çökelez: “Nuh’un Gemisi neden bana insin, sen daha büyüksün, inse inse sana iner” diye mütevazı davranmış. Büyük Çökelez de: “Tabi, ben daha büyüğüm elbette bana inecek” diye gururlanmış. Bu çok gururlandığı için Allah Nuh’un Gemisini mütevazı olan küçük Çökelez’e indirmiş. Şimdi Nuh’un Gemisi hâlâ Çökelez Dağı’ndaymış. (Türktaş, 2012: 247)

111. Musa Dağı

Hıdır ile Musa bir gezi sonunda Samandağı sahillerinde, denizden çıktuktan sonra, Hıdır Antakya'ya doğru gelir. Musa ise deniz kenarından dağa çıkar.

Gel zaman, git zaman Musa'nın çıktığı bu dağa Musa Dağı adı verilmiş (Sarı, 2002: 82).

112. Yıldız Dağı

Hız. Nuh zamanında... Tufan sırasında, gemi Yıldız Dağı'na gelmiş. Geminin altı sürünmüş. Nerdeyse batacak... Nuh Peygamber, Yıldız Dağını ikaz etmiş:

-Hey mübarek, yıldızlara degeceksin, biraz enginleş, yıkıl, demiş.

Yıldız dağı da, Nuh Peygamber'in ikazına uyararak enginleşmiş.... Yüksekliği azalmış (Özen, 2001: 311).

113. Aptal Dağı

Yozgat-Çayıralan ilçesinin Gevencik köyü yakınındadır.

Bu dağda bir mezar bulunmaktadır. Bu mezarla ilgili söylenen efsane şöyledir: Akdağ'da yedi evliya varmış. Bu evliyalar kendilerinin vadelerinin geldiğini, yani öleceklerini anlayınca yedi çöp kırarlar ve havaya atarlar. Çöplerin her biri Allah tarafından bir tepeye gönderilir. Bu çöplerden biri de Aptal Dağı'na gelir. Bu yedi evliyadan bir tanesi Aptal Dağı'na gelerek orada vefat eder. Şimdi bu dağda bulunan bir mezarı köylüler o evliyanın mezarı olarak bilirler ve orayı ziyaret ederler.

Bu bölge halkı, yağmur duası için oraya çıkarlar. Orada kurbanlar keserler ve dua ederler. Ayrıca hasta olanlar, yeni evlenenler mutlu olmak için orada dua ederler. Hastalar ve çocuğu olmayanlar da dertlerine çare bulunsun diye dua ederler. Mezarın başında bulunan bir ardıç ağacını dilek ağacı olarak kullanırlar. Ağacın dallarına bez ip bağlamak suretiyle dilekte bulunurlar.

Çayıralan'a bağlı Turlahan köyü yakınında büyükçe bir koruluk vardır. Bu bölge halkının inancına göre: "Bu bölgeden, yani koruluktan ağaç kesilmez. Şayet kesilirse kesenin başına mutlaka bir musibet geleceğine inanılır. Bu konuda Turlahanlı biri şunu anlattı: Ben bundan on sene kadar önce, söylenenleri bile bile odun için bu ko-

rudan biraz ağaç kestim. Fakat çok geçmeden iki tane çocuğum gövererek (yeşermek suretiyle) öldü, benim de bacağı böyle sakat kaldı” dedi.

Şayet hamile bir kadın servi ve kavak ağacının yanından geçerse çocuğunu düşüreceğine inanılır. (Ergun, 2012: 1014-1015)

114. Düldül Dağı

Adana'nın [Osmaniye'nin] Düziçi ilçesi civarında yer alan Düldül Dağı, büyüklerden edinilen bilgiye göre adını Hz. Ali'nin atından almaktadır.

İnanışa göre Hz. Ali, bu dağda dolaşırken atının ayağının izi kayalıklara çıkmış, o günden sonra da bu dağa Düldül Dağı denilmiştir (Okuşluk, 1994: 202).

115. Düldül İzi

Düldül İzi, Çakmakdüzü köyü yakınlarındaki bir adak yeridir.

Efsaneye göre Hz. Ali, atıyla Eğerli(2289 m) Dağı'ndan atlar ve atının izleri kayalar üzerinde kalır. Adak yerinde üç tane bodur alıç ağacı ve her ağacın yanında pur/kireç taşı kayalar vardır. Bu taşlardan birinin üzerinde dört adet çukur bulunmaktadır. Bunlar Hz. Ali'nin atının/Düldül'ün ayak izleridir. Diğer taşlarda da geniş çukurlar vardır. Düldül, bu çukurlarda toplanan sulardan içermiş. Burası bir adak yeridir. Yine efsaneye göre Hz. Ali, Eğerli'den Katerli Dağı(2260 m)'na geçerken Çayören köyü yakınlarındaki Ali Baba ziyareti civarında bir müddet dinlenir. Ziyaret yakınlarındaki kayalar üzerinde de çukurlar bulunmaktadır. Köylüler geçip dönerken buraya da niyaz ederler (Özen, 2001: 58).

116. Evliya Dağı-Çoban'ın Karısı

Kayseri'de Ayvazhacı köyünün batısındaki dağ Evliya Dağı olarak bilinir. Çevrede anlatılan efsaneye göre; “Ali adında bir çoban 40 gün bu dağda yağmurdan koyunlarını korur, 40 gün koyunlarla birlikte kaybolur, 40 gün sonra geldiğinde geçen bu süre zarfında nerede olduğunu söylemez. Ancak ısrar edilince durumu anlatır ama 40 gün sonra da ölür. Çobanın karısı kocasının ölümünden sonra devamlı bu dağa giderek orada ibadet eder. Bir gün kadın halka hitaben, “Bu dağa ziyaretin dışında bir mak-

satla gelmeyiniz, bu dağda evliyanın mezarı var, kevenlerini kesmeyiniz, yoksa dağın gazabına uğrarsınız!’ der. Bunu demesinden 40 gün sonra kadın da ölür. Dağın başına kadın için ağaçtan bir türbe yaparlar. O sene Ağustos ayında kanlı kar yağar. Köylüler ağaçtan yapılmış olan türbenin tahtalarını dağın eteğinde bir dereye parçalanmış halde bulurlar. Çobanın karısı köy halkının rüyasına girer ve onları şu şekilde rahatsız etmeye başlar, “Türbe yapmadınız, bari taşlardan bir yığın yapın.” Bunun üzerine köy halkı taşlardan bir yığın yaparak kadının istediğini yerine getirir. (Pınarbaşı, 2010: 308)

117. Evliyalar Dağı

Kozan’ın Üçoğlan yaylasında yükselen bir dağ vardır. Tepesine çıktığınız zaman Çukurova ayağınızın altında kalır. Oradan Tufanbeyli’yi, Saimbeyli’yi bile görebilirsiniz. Yakınındaki köylüler dağın bu görkemli görünüşüne bakıp efsaneler üretmişler. Eskiden bu dağda ermiş kişilerin yaşadığına inandıkları için dağın adına “Evliyalar Dağı” demişler. Bu dağla anlatılanlar incelenince köylülerin bu dağa neden bu adı verdiklerini anlarsınız.

Eskiden bu dağın tepesinde zaman zaman top şeklinde ateş parçalarının göğe doğru yükseldiğini, savaş zamanlarında düşmana doğru uçup gittiğini görenler varmış. Kurtuluş Savaşı zamanında da bu olay birkaç kez görülmüş.

Çevre köylüleri, yıllarca bu dağın tepesine çıkamamış korkudan. Kurak mevsimlerde, yağmur duası için gittiklerinde bile dağın eteğinde dua edip dönerlermiş. Dağda ermişler bulunduğundan duaları kabul edilir, köylüler köye dönmeden sağanak yağmur başlarmış.

Dağın kuzeyinde birkaç ağaç var. Bunlar köylülerin dilek ağaçlarıymış. Yaz sıcaklarının etkili olduğu zamanlarda gelenler bu ağaçların gölgesinde namaz kılar, dilekte bulunur, ağaçlara dileklerinin kabul edilmesi için bez parçaları bağlarmış. Dileklerinin kabul edilip edilmeyeceğini anlamak isteyenler tarladan sekiz çakıl toplar, bunları üst üste koyarlarmış. Taşları düşürmeden üst üste koyabilenlerin dilekleri kabul edilirmiş (Toroslu, 2002: 103-104).

118. Gez Bel/Tecer Dağları

Tecer Dağları, Orta Anadolu'nun sarp ve geçit vermeyen dağlarından biridir. Doğudan batıya doğru mavi bir şerit gibi uzanır. Vaktiyle bu dağda ceylanlar, geyikler küme küme gezerlermiş. Bugün artık ne ceylan var ne de geyik kaldı.

Daha elli - altmış yıl önce dağın her tarafı meşe ağaçları ile örtülü imiş. Artık o meşeler, o ardıçlar bir masal olmuş... Şimdi yerinde yellere esiyor.

Tecer Dağı'nın Kesme köyü yakınında "Gez Bel" isimli bir geçit vardır. Sivas'a gitmek isteyenler bu geçitten geçmek zorundadırlar. Uzaktan baktığımız zaman bu kısım bıçakla kesilmiş gibi dümdüz görünür. Bunun bir efsanesi vardır:

"Hz. Ali Efendimiz, Tecer Dağı'na ata biner gibi binmiş. Tecer, doğudan batıya doğru son süratle gidiyormuş. Hz. Ali kamasıyla dağa şöyle bir vuru vermiş, Tecer yine durmamış. Bu sefer kılıcıyla öyle bir vurmuş ki dağı ikiye bölmüş. Tecer duru vermiş.

Orada yüzlerce insanın geçeceği büyüklükte bir yarık açılmış. İşte bundan dolayı bu geçidin adına "Kes Bel...", "Gez Bel..." demişler (Özen, 2001: 275).

119. Hüseyin Gazi Dağı

1400 metre yükseklikteki Hüseyin Gazi Dağı'nın zirvesine yakın Hüseyin Gazi Türbes'ine, eski tekke harabesine ziyaretçiler gelmekte ve o çevreye yakın çalılara bez bağlamakta, mağara ve kuyuyu ziyaret etmekte, dilek dilemekte ve adak adamaktadır.

Evliya Çelebi zamanında burada yüz bektâşî dervişini hâvi bir tekke olup, her yıl çok kalabalık bir âyin yapılırdı.

Ankara'ya hâkim bir noktada olan bu dağ, türbe ve Hüseyin Gazi vesilesiyle hâlen de ziyaret edilmektedir (Tanyu, 1973: 51).

120. Hz. Ali Dağı

Hz. Ali'nin atı, ön ayaklarını batıya, arka ayaklarını da doğuya uzatarak, tüm dünyayı kaplamış. Bu dağdaki ayak izleri, atın batıya uzattığı, ön ayaklarının izleriymiş.

Bu Ali Dağı'nda açan bir çiçeğe de "Makam Çiçeği" denir. Bu çiçek Hz. Ali'nin atının terinin damladığı yerlerde açarmış. Kutsal sayılan bu "Makam Çiçeği" toplanarak, kurutulup saklanır (Yavuz 1989: 182).

121. Kırklar Dağı I

Kırk sayısı, Türk destanlarından masallarına, halk hikâyelerine kadar, bütün türlerde işlenen, en önemli motiflerden birisidir. Kahramanın yanında, her zaman kırk yiğit, hanımın yanında ise, kırk kız vardır. Bir iş yapılırken, kırk gün mühlet istenir; düğünler kırk gün, kırk gece sürer. Fakat, bunun yanında, bazen de, menfi yönde, kırk haramilere, kırk hırsızlara rastlarız. İşte, aşağıda da, bunun çok güzel bir örneğini görmekteyiz.

Anlatıldığına göre, bir kumandan, kırk askeri ile birlikte, Roma ve Bizans imparatorunun hazinesini çalar. Bunlar, dağları, tepeleri aşarak, Çemişgezek ilçemize gelir, Munzur Dağı'na saklanırlar. Burada, bir süre saklandıktan sonra, kumandan ile kırk askeri arasında bir anlaşmazlık çıkar. Gitgide büyüyen kavganın neticesinde, kumandan, askerlerinin hepsini öldürüp, oraya defneder. Ancak, hazinelerle birlikte kaçmanın çok zor olacağını düşünerek, onları da, askerlerin bulunduğu mezarların yanına gömer.

Zamanla, bu mezarların bulunduğu yere yakın bir mağaradan su çıkar. Öyle ki, bu su, pınar haline gelir ve hiç akıntısı olmamasına rağmen, ne kadar kullanılırsa kullanılsın, hiç azalmaz, öyle durur (Alptekin, 1993: 87).

122. Suzan Suzi ve Kırklar Dağı

Diyarbakır'ın güneybatısında, Dicle Nehri kenarında, Kırklar Dağı vardır. Bu Kırklar Dağı'nın arkasında Kırklar Ziyareti vardır. Çocuğu olmayanlar, buraya gelip dilek dilerler. Bir Süryani zengin ailenin de hiç çocukları olmuyormuş. Kadın, Kırklar Ziyareti'ne gelip dilek dilemiş, adak adanmış. Bir kız doğmuş. Adını Suzi (Suzan) koymuşlar. Her yıl doğum gününde, annesi onu süsler, giydirir ve Kırklar'a götürerek, bir kurban kestirmiş. Suzan böylesine bin nazlarla büyüyüp, güzel bir genç kız olmuş. Müslüman komşularının oğlu Adil'le, birbirlerine âşık olmuşlar. Yine bir doğum yıl dönümünde, annesi Suzi'yi, hizmetçilerle beraber kurbanını kesmek üzere, Kırklar Ziyareti'ne göndermiş. Arkalarından habersizce Adil de gelmiş. Hizmetçilerin kurban kesme telaşından yararlanan Suzi, Adil'le beraber, dağın arkasına dolanmışlar ve orada sevişmişler. Kırklar Ziyareti, bu beraberliği bağışlamamış ve ziyaret Suzi'yi çarpmış. Kız, On Gözlü Köprü'nün orada, Dicle'de boğularak ölmüş. Suzi'nin ölümünden sonra, Adil de aklını yitirmiş (Yavuz, 1993: 209).

123. Tecer Dağı

Sivas'ın Ulaş ilçesinde Toros Dağları'nın devamı olan Tecer Dağı bulunur.

Efsaneye göre Hz. Peygamberimiz zamanında Kâbe onarılır. Onarım sırasında tellal çıkaran Hz. Peygamber. “Eli tutan,- gözü gören herkes Kâbe’ye gelsin” diye, dağlara taşlara tellal çıkarır. Tecer dağının uykuda olduğu bir zamanda bütün dağlar Kâbe’ye gitmiştir.

Tecer Dağı uyandığında bir topal karga ve yürüyen bir dağ görür. Dağa, “Nereye gidiyorsunuz?” diye sorar. Onlar da “Kâbe’ye...” diye cevap verir. Bu cevap Tecer Dağı’nı yıkmıştır. Üzüntüsünden ikiye ayrılır. Ben niye gidemedim, diye ağlar. Ortasından bir su çıkar. Çıkan su, Tecer’in gözyaşlarıdır. Hz. Muhammet, Tecer Dağı’nı teselli etmek için Tecer’e gelir. Ve der ki: “Senin suyun öyle tatlı olacak ki insan içtikçe içesi gelecek...”

O gün bu gün bu su hâlâ çıkar. Tarla ve insanlar bu sudan çok yarar görmüştür (Özen, 2001: 282).

124. Babadağ Efsanesi I

Başkarcı kasabası halkı arasında Babadağ ile ilgili şöyle bir efsane anlatılmaktadır.

Babadağ zaman zaman sanki deprem oluyormuş gibi sesler çıkartarak gürlermiş. Bunu duyan köylüler: “Babadağ’daki baba inliyor, kurban gibi bir hayır umuyor” derlermiş. Bunun üzerine de köyde Babadağ’daki babaya bir adağı olan varsa hemen gidip adağını yerine getirmiş. Bu adak yerine getirilmezse başlarına bir felaket geleceğine inanırlarmış (Türktaş, 2012: 246).

125. Babadağ Efsanesi II

Yeşilköy kasabasının batı kesiminde Babadağ bulunmaktadır. Kış mevsimi yaklaştığı halde yağmurun yağmadığı zamanlarda Babadağ tarafından inlemeye benzer sesler gelirmiş. Köy halkı yağmur yağmadığı için Babadağ’ın rahatsız olduğuna ve bu iniltiyi onun için çıkardığına inanmaktadır. (Türktaş, 2012: 246)

126. Babadağ Efsanesi III

Kale ilçesine bağlı Karaköy kasabasından kuzeye doğru bakıldığında uzakta sıradağlar görünür. Bu dağlardan en büyüğü Babadağ'dır. Babadağ bu bölgede kutsal olarak değerlendirilir. Babadağ'ı kutsal kılan anlatılardan bir tanesi şöyledir:

Babadağ peygamberimizin dağıymış bu dağ Hıra Dağı'nın bir eşiymiş, ona emsalmiş. Onun için Kurtuluş Savaşı yıllarında düşmanlar o dağdan bu tarafa geçememişler. Dağ onları engellemiş. Aynı zamanında hırsızlar da Babadağ'ı aşarak Kale ve Tavas taraflarına geçemezlermiş (Türktaş, 2012: 246).

127. Beşparmakdağı

Şarkışla yöresinde kutsal olarak bilinen yedi kardeşlerden biri Beşparmakdağında yatmaktadır. Beşparmakdağı Şarkışla ilçesine bağlı Osmanpınarı köyü yakınlarındadır.

Bir gün Şarkışla'da kuraklık olur. Bir türlü yağmur yağmaz. Küçük bir kız çocuğu bir rüya görür. Rüyasında cüppeli, ak sakallı bir ihtiyar gelerek türbesinin bulunduğu yeri söyleyip, kendisini ziyaret etmelerini ister. Ancak bu şekilde yağmurun yağacağını söyler.

Küçük kız bunu büyüklerine anlatır. Önce kimseler inanmak istemez; fakat daha sonra birkaç kişi daha aynı rüyayı görerek küçük kızın dediklerinin doğru olduğunu söylerler.

Yağmur duasına o türbeye giderek, çıkmaya karar verirler. Halk toplanır ve yağmur duasına çıkılır. Gerçekten de küçük kızın ve aynı rüyayı görenlerin dedikleri gibi yağmur yağar.

Bu olaydan sonra ne zaman yağmur yağması istenirse, Osmanpınarı'ndaki türbeye gitmek adet haline gelmiştir (Özen, 2001: 241-242).

128. Dua Dağı

Efsanede, dağa "dua" adının verilmesinin sebebi açıklanmaktadır. Metinden anlaşıldığına göre Harput halkı, bu dağda, hac mevsiminde, hacca gidenleri dualarla uğurlamaktadır. Ayrıca eski devirlerde, savaşa giden askerleri de, buradan dualarla

uğurlamakta imişler. Bu efsanede, hac ve askere uğurlama âdetlerine ait bazı hususlar da açıklanmaktadır. Halk “hâcet namazı” kıldıktan sonra, hacıları ve gençleri yolcu etmektedir.

“Hâcet namazı”, Hz. Peygamber’in bir hadis-i şerifine dayandırılmaktadır (F. Yavuz 1978:172). Burada hâcet namazını kılmaktan maksat, uğurlanan kişilerin sağ-salim geri dönmeleri dileğidir.

Yapılan dualar sebebiyle, dağa “Dua Dağı” adı verilmiştir (Görkem, 2006: 116-117).

129. Köse Dağı ve Köse Baba

Sivas’ın 80 km kadar doğusunda, Suşehri Ovası’nda sıralanan dağlar içinde, diğerlerinden sıyrılan Köse Dağı, 1246 yılında yapılan savaşın izlerini taşır. Selçuklu Sultanı II. Gıyasettin Keyhüsrev, Moğollarla yapılan Köse Dağı Savaşı sonunda, Baycu Noyan komutasındaki Moğol Ordusuna yenilir.

Halk inancına göre bu savaşta şehit düşen Köse Süleyman, Selçuklu komutanıdır ve Köse Dağı’nın zirvesinde yatmaktadır. Yığma taşlardan yapılmış abartılı bir mezarı vardır.

Her sene temmuz ayının üçüncü cumartesi günü, Köse Dağı’ndaki Köse Baba’nın türbesi ziyaret edilir. Dilek dileyenler, dağın yamaçlarındaki uzun taşları, arkasına ikinci bir taşı destek vererek dikerler. Tepesine de bir yassı taş koyarak “Benim yerime asker ol.” derler. Bilhassa dağın zirvesine yaklaştıkça bu taştan askerlerin çoğaldıkları görülür.

Halkın inancına göre, I. Dünya Savaşında Ruslar, Çardaklı’ya geldiklerinde, zirveden topların patladığı, Kore Savaşı ve Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında dağdan seslerin geldiği, akşamları ışıkların saçıldığı söylenmektedir (Özen, 2001: 234).

130. Yülük Dağı Türbesi

Konya-Hadim’dedir.

Köye 10 km mesafede, Gündoğmuş ilçesinin Beden köyü sınırları içinde, Toroslar’ın sıradağlarından bir dağdır. Patika yolun geçtiği dağın zirve noktasında bu dağın üzerinde bir türbedir. Burada mezar olduğu tahmin edilen taşlar vardır.

“Badem ağacı” sahil köyünün yaylasına bu türbeli dağ çok yakındır. Bu köylüler, yaylaya çıkışlarında ve yayladan sahile dönüşlerinde aybaşıları bulunan kadınlar hariç tamamen bu dağa çıkarlar. Orada topluca iki rekât namaz kılarlar. Kurban kesilir ve sohbette bulunurlar, sağ salim tekrar geriye dönmek için topluca duada bulunurlar. Bunun arkasından yaylalarına dönerler (Ergun, 2012: 1001).

131. Ziyaret Dağı (Yeşilkale)

Ziyaret dağı, Kangal ilçesine bağlı Yeşilkale köyü arazisi içindedir. Hıdırellez, Muharrem ve ilkbaharda çıkılır. Havalar kurak gittiği zaman, yağmur duası için gidilir (Özen, 2001: 168).

132. Ziyaret Dağı

Ziyaret Dağı, Ağrı'nın kuzey sınırında uzanan üzerinde bulunan Sinek Yaylası'ndadır. Taşlıçay'ın kuzeyinde olup, ilçeye yaklaşık 35 km uzaklıktadır. İri taş ve kayaların az olduğu bu yuvarlak tepe, Sinek Yaylası'nın hemen hemen en yüksek noktasıdır. Geniş bir alana yayılmıştır. Yayla olarak kullanılır. Eteğine, Ağrı ve Doğubeyazıt yaylacıları ilkbaharda gelerek çadırlarını kurarlar.

Anlatılır ki, bundan yüzyıllar önce, bu tepenin dibinde büyük bir şehir, doruğunda ise bir saray varmış. O saray şehrin hükümdarının kızına aitmiş. Kız babasının korkusundan şehre inemez, gönlünce gezip dolaşamamış.

Bu kız zamanla, bir gence âşık olur. Derken kızın sevdalandığı babasının kulağına gider. Hükümdar, nöbetçi dışarıdan içeriye yabancı alınmamasını ve kızın, kendisinden habersiz şehre salıverilmemesini emreder.

Sarayda cariyeleriyle birlikte kalan güzel kız üzülür, hem de sevdiğine kavuşmanın yollarını düşünür. Nihayet bir tünel kazmayı plânlar. Geceli gündüzlü, kendisi de çalışmak üzere, sarayın avlusundan, tepenin dibine uzanan bir tünel kazar. Tünelin ucu, bir çeşmenin yanı başında dışarıya çıkar. Kız bu tünelden geçerek, şehirdeki sevgilisiyle istediği zaman buluşur. Kızın babası olanları sonradan duyar, kızı tünelde yakalar ve iyice gözetim altında tutar.

Kız bu hayata dayanamayarak verem olup ölür. Ölürken babasına ve şehir halkına beddua eder. Kızı sarayın olduğu tepeye gömerler. Şehir o günden sonra viraneye döner.

Bir kız sevdiğinden uzak tutmak için yapılan o saray ve şehrin kalıntısı bugün durmaktadır. Ayrıca kızın mezarı da bellidir. Artık burası, dillere destan olan eski güzel şehir değil, yaz mevsimlerinde ziyaret edilen bir yerdir. Zaten onun için “Ziyaret Dağı” denmiş. Yaylacılar her yıl yaylaya geldiklerinde sürülerini alarak tepeye çıkar, o bahtsız kızın hatırına kurban keserler. Böylece koyunlarının hastalanmayacağına ve zarar görmeyeceğine inanırlar.

Ziyaret Dağı, bugün de sırrı çözülemeyen durumlarını korumaktadır. Çeşitli zamanlarda, bazı insanların tünelden çıkarak, çeşmede abdest aldıkları, tekrar içeri girdikleri söylenmektedir. (Alpaslan, 2010: 332-333)

133. Ziyaret Dağı (Yarhisar)

Ziyaret dağı, Kangal ilçesine bağlı Yarhisar köyü arazisi içindedir. Dağ kutsallığı, eteklerinde bulunan bir mağaradan almaktadır. Çünkü bu mağarada ismi bilinmeyen bir yatacık bulunmaktadır. Günümüzde eski önemini kaybetmesine rağmen hastası olanlar, cin çarpanlar, başında ve gözünde ağrısı olanlar burayı ziyaret ettikten sonra yanlarında getirdikleri tavuk, horoz, hindi veya kazı pişirip yerler. İsteklerinin yerine geleceğine inanırlar (Özen, 2001: 168).

134. Çadır Dağı

Eskiden büyük bir sürü sahibi üç kardeş varmış. Bunlar her yıl sürüleriyle birlikte Çadır Dağı'na yaylaya çıkarlarmış. Bu üç kardeşin üç bin kadar koyunu varmış. Dönemin padişahı bunlardan aynı renkte ve boyda yüzer tane koç istemiş. Üç kardeş de padişahın isteğini yerine getirerek, kendisine yüzer adet aynı boyda ve renkte koç hediye etmişler. Bunun üzerine padişah da bunlara Ordu ve Ünye civarını kışlık, Çadır Dağı'nı da yazlık olarak vermiş.

Bunlar yazın Çadır Dağı'na çıktıklarında, koyunlarının sütlerini, buradan Havana köyüne kadar oluklarla getirerek burada satarlarmış. Bu üç kardeş Kürt olduğundan padişah da kendilerine Çadır Dağı'nı verince bu dağın adı bundan sonra Kürt Çadırı Dağı olmuş (Gökşen, 1999: 161).

135. Kaşmer Dağı Efsanesi II

Derler ki buradan padişah Kanuni Sultan Süleyman İrakeyn seferine gitmek üzere Urfa'dan geçer. Padişah dağda rastladığı bir çobanla konuşur. Çoban koyunlardan keçilerden sağdığı taze sütü padişaha ikramda bulunur. Padişah onun bu cömertliğini ödüllendirmek ister ve dile benden ne dilersin der. Çobanda bu dağları istiyorum der. Padişahta “haydi oradan Kaşmer” der. (Kurtoğlu, 2008: 90-91)

136. Habib Neccar Kıssası Dağı

Antakya ilçesinde iki yerde makamı bulunan Habib Neccar'ın Antakya halkını hak dine davet etmesi neticesinde öldürülmesi olayı halk arasında “Habib Neccar Kıssası” olarak adlandırılmaktadır. Bu hadiseye göre Habib Neccar'ın şehit edilmesinden sonra o dönemlerdeki adı “Silpius” olan dağda Cebrail (a.s.)'in belirdiği ve bu dağdan yükselerek Antakya şehrini altüst ettiği rivayet edilir. Aynı zamanda Habib Neccar'ın bu dağda ölmesi inanişından dolayı türbesi buraya defnedilmiş ve dağın ismi “Habib Neccar Dağı” olarak değiştirilmiştir (Ochirova, 2013: 209).

137. Hazine (Mastar Dağı)

Mastar Dağı, Elazığ'ın güney doğusundadır. Hadise, İçme nahiyesinin Zenteric (Değirmenönü) köyü yakınlarında geçmiştir.

Mastar Dağı'nda, Romalılarından kalma define olduğuna inanılmaktadır.

Çok eskiden adamın biri, burada hazine aramaya gitmiş. Hiçbir şey bulamadığı gibi, gece karanlıkta kazı yaparken karşısına birisi çıkmış. Adam, çok korkmuş. Donup taş şeklinde kalmış. Aynı heykel gibi kalmış.

Yıllar sonra, Mastar Dağı'nın tam kuzeyinde, şimdiki asfaltın iki-üç kilometre yakınında, dereye, çocuklar oynarken o altınlara rastlamışlar. Altınların bir kısmını çocukların elinden köylüler almışlar.

Derler ki: “Bu altınların aslı Mastar'da imiş.” Fakat hâlihazırda, bulan gören kimse yok. O zaman, tesadüfen, çocuklar dereye biraz altın bulmuşlar (Görkem, 2006: 178).

138. Gök Dağı Efsanesi

Çok eski zamanlarda, bu dağın eteğindeki köyde taze bir gelin varmış. Bu gelinin kocası askere gitmiş ve yedi yıl dönmemiş. Gelin, hasretten verem olduğundan herkes ondan yüz çevirmiş. Tam ölmek üzereyken, rüyasında Gök Dağ'ın kendisine kucak açtığını görmüş. Geceleyin hasta yatağından fırladığı gibi, doğruca Gök Dağ'ın yamaçlarına koşmuş. Sabahleyin, herkesin kaybolup gitmesine akıl erdiremediği Gelin, bir sır olmuş.

Aradan aylar geçmiş. Onu çobanlar görmüşler; Bir mağarada genç kızlığından daha güzel, daha sağlıklı bir şekilde şarkı söylüyormuş. Çobanları görünce: “Bu dağın otu suyu verem hastalığına şifadır. Burada otlayan koyunların yüreklerinde kursumî bir yağ oluşur. Hangi “veremli hasta” bu yüreğin yağını yese, şifa bulur” deniş. Çobanlar çok şaşırıp birbirlerine baktıklarında, gelin, ortadan kaybolmuş (Korkmaz, 1987: 27).

139. Karacadağ Efsanesi III

Üç kalaycı, Karacadağ'da konaklayan göçerlerin kaplarını kalaylamaya gitmişler. Dağın tepesine yaklaştıkça yüzlerine doğru sıcak bir rüzgâr esmeye başlamış. Atları da yürümemiş yerlerinde çakılıp kalmışlar. Kalaycılardan kazancı Salih yaya olarak biraz daha yürüyünce dağın tepesinde kocaman bir ejderhanın oturup, etrafına alevler püskürttüğünü görmüş çok fazla yaklaştığı için geriye de dönememiş, hemen tüfeğini ateşleyerek, tek kurşunla ejderhayı vurup öldürmüş sonra yollarına devam ederek göçer beyinin çadırına varmışlar. Bey şaşırarak “siz nasıl geldiniz yolunuzun üstünde bir ejderha var. Bir gelinimizle bir devemizi yedi” diye sorunca kazancı Salih de ejderhayı öldürdüğünü söylemiş. Buna çok sevinen göçer beyi, Salih'in sırtını sıvazlayarak kızını ona vermiş.

Karacadağ'la ilgili son efsanemiz de şöyle: Diyarbakır Beyi'nin çok güzel bir kızı varmış. Beyin yanında marangozluk yapan yoksul bir delikanlı, beyin kızına âşık olmuş. Anasına gidip, beyin kızını kendisine istemesini söylemiş. Anası her ne kadar, bu işin olamayacağını anlatmaya çalışmışsa da oğlunun yalvarmalarına dayanamayarak, beye gidip durumu anlatmış. Bey kadını dinledikten sonra, kızımı oğluna veririm ama bir şartla demiş; “Benim de çok sevdiğim bir oğlum vardı. Bir gün atalarımızdan kalma değerli kılıcımızı alarak, dağda yaşayan ve insanlara zarar veren ejderhayı öl-

dürmeye gitti fakat, ejderha onu öldürdü ve kılıç da dağda kaldı. Eğer, oğlun ejderhayı öldürür ve atalarımızdan kalan değerli kılıcı da bana getirirse kızımı ona veririm” demiş.

Anası gelip olanları oğluna anlatınca, delikanlı anasıyla helalleşip hemen dağa gitmiş. Ejderha oğlanı görünce, ağzından ateşler püskürterek, daha delikanlı davranmadan, onu yakıp öldürmüştü. Oğlan can acısıyla öyle derin bir ah çekmiş ki, feryadı gökleri titretmiş. Bu çığlığı işiten anası, oğlunun öldüğünü anlamış ve duyduğu büyük acıyla şunları söylemiş:

Sandın olacak düğün

Kara gün oldu bugün

Oğlumu alan dağlar

Sen de karaya bürün

Acılı ananın bu bedduası üzerine bu dağ kararmış ve bundan sonra da bu dağın adı Karacadağ olmuş. Halen zirveye doğru yaklaşınca duyabilen kulaklar ejderhanın solumasını hissedebilirmiş (Kurtoğlu, 2008: 72-73).

140. Koçan Dağı ve Küçük Ziyaret

Koçan Dağı, Kangal ilçesinin Kuşkayası bucağına bağlı Kızıldikme köyü arazisi içindedir. Koçan dağı, köyün batısındadır. Karşısında “Küçük Ziyaret” diye anılan bir dağ vardır. Kızıldikme köyü bu iki dağ arasında kurulmuştur.

Efsaneye göre, Koçan Dağı ismini, Koçan adlı bir çobandan almıştır. Bu dağın eteğinde evi olan Koçan, geçimini çobanlık yaparak sağlarmış. Dağın eteğindeki çeşmeye de “Koçan Pınarı” denmektedir.

Perşembe akşamları, bayram ve kandil gecelerinde Koçan Dağı'nın köye bakan yamacında bir ışığın veya ateşin yandığı, ateşi takip etmek isteyenlerin buna ulaşamadıkları söylenmektedir (Özen, 2001: 160).

141. Kaşmer Dağı Efsanesi

Urfa şehir merkezinin kuzeyine düşen Kaşmer Dağı adıyla bilinen dağda yaşlı bir çoban, koyun ve keçi otlatmaktadır. Çoban her gün sürüsünü önüne katıp, dağın ya-

macına getirdiği zaman, bir keçi sürüden ayrılıp, dağın daha yukarısına çıkıp, sürüden ayrı olarak otlanmakta ve çoban sürüyü toplayıp, köye götüreceği zaman gelip sürüye katılmaktadır. Bu olay günlerce devam eder.

Bir gün yaşlı çoban yine sürüsünü alıp, her zaman olduğu gibi dağın yamacına geldiğinde, bu haylaz keçinin sürüden ayrılırAkdağa doğru tırmandığını görür. Çoban keçinin bu hareketine bir mana verememekle beraber, merakını mucip olur. Kendi kendine: ‘Günlerdir bu keçinin sürü ile beraber otlandığını görmediğim gibi sürüyü sulattığım zaman da bunun su içtiğini görmüyorum’ der. Bu düşünceler içinde yaşlı çobanın merak ve hayreti daha da artar. Ve keçiye takip ederek dağın üst yamaçlarına doğru çıkar. Keçinin burada yalnız başına otlanmakta olduğunu görerek, yüzünde beliren tebessümle birlikte hayretini gizleyemez. Kendi kendine ‘sen buraya boşuna gelmiyorsun, bir haltlar karıştırıyorsun ama bunu anlayamıyorum. Fakat mutlaka öğreneceğim’ der.

Çoban oturarak bir kayaya sırtını verir ve kavalını kendine has nağmeleriyle öttürmeye başlar. Kaval sesi yankı yaparak etrafı çınlatmaktadır. Aradan birkaç saat geçmiştir ki, keçinin otlanmayı bırakıp dik bir yamaca doğru gittiğini görerek hemen yerinden fırlar ve keçinin peşine takılır. Bir de bakar keçi iki dizi üzerine çökerek başını bir çukura sokar. Kısa bir müddet sonra geldiği tarafa yürümeye başlar. Yaşlı çoban hemen çukurun önüne geldiğinde bir taraftan gelen koca bir su ikiye ayrılarak ayrı ayrı kanallardan aktığını görür. ‘Demek haylaz keçi, bu su için sürüden ayrılıyor, şimdi anladım’ der. Kendisi de o billur gibi sudan içer yüzünü yıkar. Bu su ikiye ayrırlıp, akmaktansa ben bir kanalı kapatayım bari hepsi bir kanala aksın, düşüncesiyle hemen civardan taş ve kaya parçaları toplayarak kanalın bir tarafını iyice kapatır ve suyun bir kanaldan akmasını sağlar. Aradan bir ay gibi bir zaman geçer yaşlı çoban yine dağın yamacında sürüsünü otlatmakta iken, karşı taraftan birkaç atlının kendisine doğru gelmekte olduğunu görür. Adamların kılık ve kıyafetinden yabancı olduklarını ve uzaktan geldiklerini hemen anlar. Gelen atlılardan biri: ‘Selamünaleyküm’, yaşlı çoban: ‘Aleykümselâm’ der. Yabancılardan biri: ‘Beybaba, sen buralarda çobanlık mı edersin?’ diye sorar. yaşlı çoban: ‘evet!’ der. Yabancı ‘Biz çok uzaktan geliyoruz. Gelişimizin sebebi ise, bu yöreden Bağdat’a giden bir suyu arıyoruz. Bir ay kadar var ki, Bağdat susuzluktan kırılıyor. Senin böyle bir sudan haberin var mı? Yerini biliyor musun?’ diye sorduğunda Yaşlı Çoban hemen durumu anlar. Eline büyük bir fırsat geçtiğini düşünür: ‘Oğlum, bu iş at üzerinde konuşulacak kadar kolay bir iş değildir. Hele atlarınızdan inin de biraz dinlenin’ der. Adamlar hemen atlarından inerek, büyük bir

umutla: ‘demek biliyorsun baba’ derler. ‘Yok, biliyorum demedim ama’ der. Yabancılardan biri: ‘Aması ne baba?’ derken hepsinin elleri kılıçlarına doğru gider ve yaşlı çobana büyük bir hiddetle ‘Bize bak çoban, biz sana derdimizi söylüyoruz. Bağdat halkı perişan ve susuz diyoruz. Sen bizimle alay ediyorsun. Ya şu suyun yerini gösterirsin ya da kafanı gövdenden şimdi ayırırız’ derler. Yaşlı çoban akıllı ve tecrübeli olduğundan, böyle bir tehdide hiç önem vermeyerek, atlılara: ‘Şayet beni öldürürseniz, Bağdat halkı susuzluktan kırılmaya devam eder ve perişan olur. Ama bana iki teneke altın verirseniz suyunuz bir haftaya kalmaz akar’ der. Atlılar mecbur olur ve Yaşlı Çoban’a iki teneke altın verirler Bir hafta sürmez Bağdat’a su akar. Yaşlı çoban daha önce kapattığı bu kanalın önünü açar. Bu su Bağdat’a giden sudur. Her yıl su kanalının önünü tıkayan yaşlı çobana Bağdat’tan gelen atlılar iki teneke altın vermek zorunda kalırlar. Ta ki yaşlı çoban hastalanıp yatağa düşünceye kadar... Hasta yatağında oğluna zenginliğinin sebebini açıklar. Çoban: ‘Oğlum, Kaşmer Dağı’nın şu yamacında ikiye ayrılarak akan büyük bir su kaynağı vardır. Sağdakinin önünü kapatırsın. Şayet Bağdat hükümdarı atlılarını gönderirse sana iki teneke altın getirirlerse su kanalının önünü açar ve suyu bırakırsın. Her yıl böylece devam edersin’ der. Fakat açgözlü oğlu babasının sözünü dinlemez. Bağdat hükümdarının gönderdiği atlılardan ‘bana on teneke altın verin size suyun kaynağını göstereyim’ der. Ve gelen atlılara Kaşmer Dağı’ndaki suyun kaynağını gösterir. Açgözlü çobanın oğlunu atlılar hemen oracıkta öldürür. Baba sözü tutmayan oğlu bunu hayatıyla oracıkta öder. (Kurtoğlu, 2008: 90-91)

142. Obrukdağ’daki Mağaranın Efsanesi

Kırşehir’deki Obrukdağ’ın kente bakan yüzün de bir mağara vardır. Yöre halkı bu mağaraya ilişkin türlü efsaneler anlatır. En bilinenleri şunlardır:

İnanışa göre mağaranın içinde ikiye ayrılan yolun birinde bir erkek, öbüründe bir kadın nöbet tutmaktadır. Yol uçsuz bucaksızdır, kimse sonuna varamaz. Mağara suyla doludur. Bir taş atılsa sular taşıp Kırşehir’i basacaktır. Buraya giren, havasızlıktan boğulur. Bu yüzden kimse bu mağaraya girmeye cesaret edemez. “Suyu taşar da Kırşehir’i basar” diye mağaraya ufacık bir taş bile atılmaz.

Mağarada büyülü bir giysi vardır. Ele alınınca dağılıp dökülür, toplanıp yerine konursa eski haline döner.

Mağaranın demir kapısı ardında durup dinlenmeden birbirine sürtünüp bilenen iki kılıç vardır. Günün birinde bir yiğit bu kapıyı açacaktır. O yiğit bu kılıçlara başını kaptırmadan geçerse içerde saklı her şey onun olacaktır.

Söylencelerden birine göreyse bir zamanlar mağaradaki yollardan biri bir saat ötedeki Karıncalı Köyü'ne çıkmaktaydı. Mağaranın köye açılan ucuna bakanlar gördükleri bir top ışıkla büyülenir, ardına düşerler. Onlar kovalar, ışık kaçar, bir türlü ışığa ulaşamazlar. Işığın ardına düşüp de geri dönen olmamıştır.

Günün birinde mağaranın ağzı bir örümcek ağıyla kapanır. Öyle korkunç bir görünümü vardır ki kimse buradan geçmeye cesaret edemez. Bir zaman sonra bir kuş bu örümcek ağına yuva yapar. Örümcek ona dokunmaz. Kuşun yavruları olur, büyümeye başlar. Bir gün kocaman bir yılan, yavruları yemek isteyince örümcek onu ağına çeker, yutuverir. Bu yüzden örümcek Kırşehir'de kutsal sayılır.

Mağara ağzında “Obruuuk” diye bağırlırsa “Obruk” diye yanıt gelir. İnanışa göre bu yanıt verenler cin tayfasıdır (Tatar, 2006: 171-72).

143. Süphan Dağı'ndaki Geyik Efsanesi

Süphan Dağı eteklerindeki bir köyde yoksul bir delikanlı yaşamaktadır. Kimi kimsesi olmadığından amcasının sürülerine çobanlık eden delikanlı, günün birinde dağın eteklerinde keçilerini yayarken uyuya kalır, düşünde ak sakallı, kır atlı bir ermiş sırtını sıvazlar. Uyanınca ak sakallı, atlı bir dervişin doludizgin uzaklaştığını görür. Daha önce uyanmadığına yazıklanırken, ermiş döner: “Senin ölümün insan eliyle olmayacak. Senin sırtını insanoğlu yere getiremeyecek” der ve yiter. Delikanlı köye döner, çeşme başına varır. Kimden su istediye vermezler, yer de açmazlar. Kızıp oradakilerin her birini bir yana savurur. Köylüler amcaya şikâyet giderler. Karşıdan amcasının geldiğini gören delikanlı korkup kaçar, Süphan Dağı'na sığınır. Dağda gördüğünü öldüren, etmediğini bırakmayan bir şaki yaşamaktadır. Delikanlıyı görünce hemen saldırır, ama delikanlı onu tuttuğu gibi yere vurur, öldürecekken şaki aman diler, kardeş olmayı önerir. Delikanlı kabul eder Süphan Dağı'nda o kaya senin, bu kaya benim avlanmaya başlarlar. Günün birinde dağda tek bir çadır görürler. Çadırdaki yaşayan ay parçası gibi güzel kıza kimin nesi olduğunu sorarlar. Kız, yedi kardeşi olduğunu, yedisinin de yıllardır kendisini almak isteyen Arap şeyhiyle savaştığını anlatır. Delikanlı ile arkadaş, onlara yardıma gider. Arap şeyhi yenilir. Kızın kardeşlerini alıp dönerler. Kız da kardeşleri de çok hoşuttur. Yedikardeş anlaşıp kardeşlerini ikisinden birine vermek istediklerini söylerler. Delikanlıyla kız nişanlanmaya karar verirler.

Gerekli alışveriş için kente gitmek isteyen delikanlı kızı yalnız bırakmak istemez. Bunu sezen kardeşliği ellerini ayaklarını bağlayıp öyle gitmesini söyler. Delikanlı denileni yapar. Bu sırada yerlerini öğrenen Arap şeyhi bir baskınla yedi kardeşi öldürür, kızı da alıp kaçar. Delikanlı kentten döndüğünde, kuytudan bir inilti duyar. Yaklaşır ki kardeşi ölmek üzere. Olanları öğrenen delikanlı kızın ardına düşer, uzun mücadelelerden sonra kurtarıp Süphan Dağı'na getirir. Yorgundur, başını kızın dizine dayayıp uyur. O sırada bir dişi geyiğin ardından yedi erkek geyik kızın önünden geçer. Erkek geyiklerden çelimsizi dişiyi öbürlerine vermez, boğuşurlar. Gördükleri, kıza yedi kardeşini anımsatır, ağlamaya başlar. Delikanlı uyanır, neden ağladığını öğrenince: “Vay seni ağlatan bu geyikleri, ben bir, bir öldürmez miyim?” deyip, peşlerine düşer, yedisini de öldürür. En sonunda çelimsiz geyiği de vurur, yanma varıp kesmek istediğinde, geyik ayağıyla delikanlıyı uçurumdan aşağı iter.

Bu arada geyiklerin izini süren kız çelimsiz olanın ölüsünü bulur. Uçurumdan aşağı başını uzatır ki sevdalısı kanlar içinde yatıyor. Birbirlerine karşılıklı türküler söylemeye başlarlar. Delikanlı, kızdan amcasının yanına gitmesini ister. Kızsa ondan ayrılmayacağını söyler. Sonunda sevdalısının öleceğini anlayan kız kendini uçurumdan aşağı bırakır. Yan yana ölürler. Gözyaşları pınar olur, ikisinin arasında akar durur. Her bahar kızın gömütü başında bir al, oğlanın başında da bir mavi gül biter. Güller katmer katmer olup tam birbirine dolanacakken, bir geyik çıkıp bunları yer.

Bu yüzden yörede geyik avlamanın uğursuzluk getireceği inancı günümüzde de yaygındır (Tatar, 2006: 90-92).

144. Ziyaret Dağı-Nurilik

Ağrı'nın 3 km ötesinde ve Ziyaret Dağı'nın eteğinde şehit bir zatın efsanesidir. Halen Ziyaretgâh olarak kullanılmaktadır.

Kara kışın hüküm sürdüğü günlerde düşman istilasına uğrayan Ağrı vilayetinde Müslüman halk için çok zor günler geçiyordu. Keşiş köyünün doğusunda bulunan Çamurlu köyü üzerinden diğer köylerden de katılan bir müslüman topluluğu İran'a doğru göç etmeğe başlamıştı. Ancak daha göçün başı Ziyaret Dağı'nı aşmamıştı ki Ruslar kendilerine saldırdılar. Keşiş köyünden de takviye alan düşmanların çemberi içine düşen müslümanlardan hemen hemen çoğu şehit oldu. Çoluk çocuk esir edildi.

Bu arada göçün önderliğini yapan ve bugün halk arasında Nurilik adını alan Seyit Nuri'nin günlerce düşmanla çarpıştığını, bu arada atının vurulmasıyla yere düşen Seyit Nuri Hazretin bakmakta olan esir bir ihtiyar kadının “Vay! Her tarafı delik deşik olmuş, nasıl da ayahta turir” sözü üzerine bugün üzerinde büyük bir söğüt ağacının bulunduğu yere yığılı vermiş.

Çamurlu köyünde müslüman olan birinin rüyasına giren Seyit Nuri Hazretleri ona kendisinin düştüğü yerde gömülmesini istemiş. Düşmanların korkusundan bu isteği yerine getiremeyen müslümanın ikinci gece rüyasına girdiğinde “Senin gözlerini dökerim, kalk, derhal bir kazma, kürek al ve beni bulduğum yere göm ve mezarımın kaybolmaması için de başucuma bir söğüt ağacı dik” demiş. Köylü uykudan uyanır uyanmaz, gece yarısında yanına oğlunu da alarak şehidin bulunduğu yere gelmiş. Hâlbuki üç gün önce gâvurlar ona eziyet etmek için onun cesedini arabaya atıp diğer ölülerle birlikte bir çukura atmak için götürdüklerini köylü de gözleriyle görmüş. Fakat şehit vurulduğu yerde uzanmış yatıyormuş. Köylü derhal oraya bir mezar kazarak şehidi gömmüş ve başucuna da bir söğüt dikmiş. Günler geçtikçe söğüdün kenarına geceleri ışık belirmeye başlamış. Herhangi bir hastalığa tutulanlar, sıkıntıya düşenlerin duası kabul olurmuş. Yatıra Nurilik, yatırın bulunduğu dağa da Ziyaret Dağı denmekte ve bilhassa ilkbahar aylarında Ağrılılar akın akın gelip çadır kurmaktadır. Gelenler adaklarını kesip, mum yakarlar ve ağaca bez bağlayıp dilekte bulunurlar. (Ergun, 2012: 793-794)

SONUÇ

Bir milletin elimizde bulunan ilk yazılı mahsulleri, o milletin atalarının ilk mahsulleri değildir. Eldeki ilk mahsullerin taşıdığı bazı hususiyetler, onların, uzun yılların süzgecinden geçerek o şekli aldıklarını göstermektedir. Asırlar boyu insanların dillerinden düşürmediği masallar, efsaneler, destanlar, atasözleri vs. zamanla en manalı şekle bürünmüştür. Bunlar ait oldukları cemiyete göre de tarihin muayyen bir devresinden itibaren kaydedilmeye başlanmıştır. Hayatın acı ve tatlı anılarını dile getiren ağıtlar, türküler, destanlar gibi manzum; masal, efsane, hikâye gibi mensur mahsuller yılların onlarda yaptığı nice değişikliklerden sonra yazıya geçirildikleri şekle girmişlerdir (Sakaoğlu 2013: 19).

Anadolu Dağ Efsaneleri (İnceleme - Metin) adlı tez çalışmamızda Türk kültür ve düşünce sistemi, Türk mitolojisi ve Şamanizm, din ve inanışlar, tarihî - edebî kaynaklar, manzum - mensur türler ve kalıplaşmış ifadelerde dağ kültürünün yansımalarının derin izleri görülmektedir. Bu çalışmada dağ kültürünün bu izleriyle ilgili elde ettiğimiz sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

1. Din ve inanışlarda dağ inancının yansımalarına rastlanmaktadır. Nitekim üç büyük din olan Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlıkta dağlar oldukça önemlidir. Yahudilik ve Hristiyanlık'ta dağlar, karşımıza genellikle tanrı mekânı olarak çıkar. Tanrı, kutsal saydığı dağlara iner ve elçileriyle orada görüşür. Ayrıca bu üç dinde dağlara, tufan ve kıyamet vesilesiyle de değinilmekte, kıyamet günü dağların yerle bir olacağı bildirilmektedir. Kur'an'da ise dağlar Allah, zamandan ve mekândan münezzeh olduğu için tanrı mekânı olarak gösterilmez ancak dağlar vahyin geldiği ve tanrının yarattığı yer olmasından dolayı kutsal sayılmaktadır. Çünkü Kur'an ayetleri, Hz. Muhammet'e Hira dağında inmeye başlar. Ayrıca tufan ve kıyamet ile ilgili bölümlerde de dağlara yer verilmiş ve diğer dinlerde olduğu gibi yerle bir olacakları bildirilmiştir. Bunların dışında Kur'an'da dağların dünyayı sabitlemek için yaratıldıklarından da bahsedilmiştir.

2. Türk inanç sistemindeki dağ iyeleri efsanelere de yansımıştır. Bu yansımayı **Anadolu Dağ Efsaneleri**'nde de görüyoruz. Çalışmamızda değindiğimiz *ağaç, su,*

ateş, ata / dede kültü, kurban / adak, taş kesilme, yağmur duası, yatırlar ve ziyaret yerleri ile formulistik sayılar gibi motifler efsanelerimizde önemli bir yer işgal eder.

3. Anadolu dağ efsaneleri motif yönünden de oldukça zengindir. İncelediğimiz 144 efsane metninde yüzlerce motif tespit edilmiş, bunlardan önemli gördüğümüz 150 kadarı İndex'teki motiflere göre verilmiştir.

4. Bu motiflerden ağaç, Tanrı'nın ebedliğini temsil eden, kutsal sayılan, Türk mitolojisine göre üç âlemi birbirine bağlayan ve kozmik düzeni sağlayan bir varlık olarak karşımıza çıkar. Bu ağaç türlerinden biri olan çam, üç âlemi (yer altı – yeryüzü - gökyüzü) birbirine bağlayan ve kutsal sayılan bir ağaç türüdür. Örneğin **Top Dağı** (58) efsanesinde çam, "*Top Dağı'nın üzerindeki bütün ağaçlar kesildiği halde sadece bir çam ağacı kesilmemiş. Altında oturulamaz, çekinilir. Yanına yaklaşılmaz. Halk kesilmemesi gerektiğine inanır. Üzerine bir şey bağlanmaz.*" şeklinde karşımıza çıkar. Burada Tanrı kutunun bulunduğu "Yalnız Çam" ağacını görüyoruz. **Top Dağı**'ndaki bütün ağaçların kesildiği halde sadece bu ağacın kesilmemesi Tanrı kutunun varlığına olan inancın bir bakiyesi olarak yorumlanabilir.

5. Yine bu motiflerin dışında efsanelerde tespit ettiğimiz daha pek çok motif vardır. Tayy-i zaman ve tayy-i mekân motifine **Gafır Dağı** (80) ve **Munzur Dağı** (105) efsanelerinde; sihirli at motifine **Gelincik Ana Efsanesi IV** (84)'te; yürüyen dağ motifine **Tecer Dağı** (123)'nda; hazine / define motifine **Armelit Dağı** (28) ile **Kazancığın Karababa** (90) vb. efsanelerde; ayrıca renkler, ateşte yanmama, mendilde ya da avuçta ateş götürme, kudret topuyla selamlaşma, haberleşme, çeşitli formel unsurlar ile daha pek çok motife Anadolu dağ efsanelerinde rastlanmaktadır.

6. Türk inanç sisteminin yansımalarını Anadolu dağ efsanelerinde değişik şekillerde görülmektedir. Bunlardan çocuk sahibi olmak, adak adamak, dilek dilemek, çeşitli hastalık ve dertlerden kurtulmak, yağmur duası, bereket duası, yeni evli çiftler mutluluk için hep dağı kullanırlar. Dağ başlarında gerçekleştirilen din ve su ile ilgili tatbikatlar ile kurban kesme ve ziyafet verme gibi ritüellerin Anadolu insanında Şamanizm'in bir bakiyesi olarak görülen yansıması olduğunu söyleyebiliriz.

7. Anadolu coğrafyasını içine alan dağ motifli efsanelerde motif bölümünde de belirttiğimiz gibi Türk mitolojisi ve Şamanizm'in bakiyeleri varlığını tüm canlılığıyla sürdürmektedir.

8. Tabiat şekilleriyle ilgili efsaneler başlığı altında yer alan dağ ile ilgili efsaneler Anadolu coğrafyasında da varlığını oldukça iyi hissettirmiştir. Anadolu bir baştan diğer başa dağ efsaneleriyle dolup taşmış, tepesinde ise mutlaka bir evliyayı misafir etmiştir. Buna bağlı olarak da Anadolu'da dağlarla ve dağ başındaki mezarlarla ilgili birçok inanış vücuda gelmiş, bu mezarlar Anadolu insanının birçok hastalığına şifa, derdine derman olduğu inancı hâkim olmuştur.

9. Oğuz Han, bozkurt sesini kendisine savaş parolası ederken torunları da Anadolu'da Tanrı Dağları'ndan yankılanan bozkurt sesinin yansımaları Anadolu dağlarında aramaya koyulmuştur. Görülmüştür ki Tanrı dağlarındaki bozkurt sesi Anadolu dağlarında yerini evliyaya bırakmış ve dağın iyisi olarak ortaya çıkmıştır. Bunun tabii bir neticesi olarak da kutsal sayılmış, her daim saygı görmüş ve çeşitli ziyaretlere ev sahipliği yapmıştır.

10. Anadolu dağ efsaneleri formeller yönünden de oldukça zengin olduğu görülür. Metinlerde çok sayıda renk ve sayı formellerine rastlıyoruz.

Netice itibariyle Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden derlenen dağ ile ilgili efsanelerden bir kısmını bir araya getirdiğimiz bu çalışmada 150'den fazla motife yer verilmiş, bunlar arasından da dokuz motif etraflıca ele alınıp incelenmiştir. Yazılı kaynaklardan alınmış metinlerdeki yazım farklılıkları giderilmeye çalışılarak yazım birlikteliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Ortaya koymuş olduğumuz **Anadolu Dağ Efsaneleri (İnceleme - Metin)** adlı çalışmamızın alanın önemli bir boşluğunu dolduracağını ümit ediyoruz.

EFSA NELERİN KAYNAKÇASI

1. **Deveci Dağı II**
KARADAVUT, Zekeriya (1992). **Yozgat Efsaneleri (İnceleme-Metin)**, Konya: (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 174.
2. **Gelin Dağı**
TANYU, Hikmet (1968). **Türklerde Taşla İlgili İnançlar**, Ankara: AÜİFY, s. 117.
3. **Gelincik Dağı**
YAVUZ, Muhsine Helimoğlu (1989). **Diyarbakır Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma (Derleme-İnceleme) 1**, Ankara: San Matbaası, s. 181.
4. **Kırmızı Gelin Dağı**
GÖRKEM, İsmail (2006). **Elazığ Efsaneleri (İnceleme-Metinler)**, Elazığ: Manas Yayıncılık, s. 101-102.
5. **Yamanlar Dağı**
AKSOY, Ülkü (Ocak 1990). "Yamanlar Dağı Efsanesi", **Erciyes 12** (145), s. 20.
6. **Yılanlı Dağı I**
ÖNAL, Mehmet Naci (2005). **Muğla Efsaneleri (Araştırma-İnceleme)**, Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları, s. 165-166.
7. **Yılanlı Dağı II**
ÖNAL, Mehmet Naci (2005). **age**. Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları, s. 166.
8. **Büyük Ağrı, Küçük Ağrı ve Murat Suyu**
SAKAOĞLU, Saim (2004), **101 Anadolu Efsanesi**, (4. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları, s. 60-62.
9. **Deveci Dağı I**
KARADAVUT, Zekeriya (1992). **Yozgat Efsaneleri (İnceleme-Metin)**, Konya: (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 172-173.

10. **Gelincik Dağı ve Mastluğ**
YARDIMCI, Mehmet ve Cahit Kavcar (1990). **Efsanelerimiz**, Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları, s. 159.
11. **Hamile Kadın Dağı I**
OĞUZ, M. Öcal ve Petek Ersoy (2007). **Türkiye’de 2006 Yılında Yaşayan Taş Kesilme Efsaneleri Mekânlar ve Anlatılar**, Ankara: Gazi Üniversitesi THBMER, s. 126.
12. **Hasan Dağı ve Ekecik Dağı**
PINARBAŞI, Gülenay (2010). **Anadolu Efsanelerinde Dindar Kadın ve Ermiş Kadın**, İstanbul: (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 330-331.
13. **Taşbaş Dağı**
TANYU, Hikmet (1968). **Türklerde Taşla İlgili İnançlar**, Ankara: AÜİFY, s. 127.
14. **Yılan Dağı I**
ALPTEKİN, Ali Berat (1993). **Fırat Havzası Efsaneleri (Metinler)**, (1. Baskı), Antakya: Kültür Ofset Basımevi, s. 4.
15. **Yılan Dağı II**
YARDIMCI, Mehmet ve Cahit Kavcar (1990). **Efsanelerimiz**, Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları, s. 139.
16. **Ağrı Dağları**
ÖNDER, Mehmet (1966). **Anadolu Efsaneleri**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü (Ankara Üniversitesi Basımevi), s. 95-96.
17. **Akdağ Efsanesi**
ÇIBLAK, Nilgün (1995). **İçel Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma (İnceleme-Metinler)**, Adana: (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 269,
18. **Büyük ve Küçük Ağrı Dağları**
SAKAOĞLU, Saim (2004), **101 Anadolu Efsanesi**, (4. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları, s. 58-59.

19. **Çeç Dağı**
SAKAOĞLU, Saim (2004), **a.g.e.**, (4. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları, s. 42-43.
20. **Hamile Kadın Dağı II**
OĞUZ, M. Öcal ve Petek Ersoy (2007). **Türkiye’de 2006 Yılında Yaşayan Taş Kesilme Efsaneleri Mekânlar ve Anlatılar**, Ankara: Gazi Üniversitesi THBMER, s. 126.
21. **Karacadağ Efsanesi I**
YAVUZ, Muhsine Helimoğlu (1990). **Diyarbakır Efsaneleri 2 ve Diyarbakır Üzerine Sekiz Bildiri**, Ankara: San Matbaası, s. 150-151.
22. **Karacadağ Efsanesi IV**
YEŞİLYURT, Süleyman (2003). **Ünlü Efsaneler**, (1. Baskı), Ankara: Art Basın Yayın Hizmetleri, s. 76-80.
23. **Mezir Dağı**
YAVUZ, Muhsine Helimoğlu (1989). **Diyarbakır Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma (Derleme-İnceleme) 1**, Ankara: San Matbaası, s. 180.
24. **Ağlayan Dağı**
TOROSLU, Abdullah (2002). **Yöremiz Efsaneleri 1: İçel-Adana-Hatay**, Mersin: Çağlar Ofset, s. 96.
25. **Alaca Dağ ve Kohu Dağı**
TEKİN, Hıdır (2003). **Antalya Bölgesi Efsaneleri**, İstanbul: (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) s. 27-28.
26. **Çiçekbaba-Babadağ Efsanesi**
TÜRKTAS, M. Metin (2012). **Denizli Efsaneleri**, Denizli: (Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 245.
27. **Ağrı Dağı’nın Adı**
ALPASLAN, İsmet (2010). **Ağrı Efsaneleri**, İzmir: Birleşik Matbaacılık, s. 5-6.
28. **Armelit Dağı**
ERGUN, Pervin (2012). **Türk Kültüründe Ağaç Kültü**, (1. Baskı), s. 613-614, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, s. 613-614.

29. **Durdağı I**
TEKİN, Hıdır (2003). **Antalya Bölgesi Efsaneleri**, İstanbul: (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 28-29.
30. **Durdağı II**
TEKİN, Hıdır (2003). **age.**, İstanbul: (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 29.
31. **Kammer Koppo Dağı**
ÖZDEMİR, Yahya (2003). **Gaziantep Efsaneleri İnceleme-Metin**, Gaziantep: (Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 129.
32. **Ölemez Dağı**
ÖNAL, Mehmet Naci (2005). **Muğla Efsaneleri (Araştırma-İnceleme)**, Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları, s. 195-196.
33. **Sığın Dağı**
ÖNAL, Mehmet Naci (2005). **age.** Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları, s. 193-195.
34. **Süphan Dağı**
SAKAOĞLU, Saim (2004), **101 Anadolu Efsanesi**, (4. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları, s. 105-106.
35. **Süphan Dağı**
ALPASLAN, İsmet (2010). **Ağrı Efsaneleri**, İzmir: Birleşik Matbaacılık, s. 94.
36. **Amanos Dağı**
ASLAN, Kadir (1997). **Dört Yol Yer Adları-Efsaneler-Ağitlar**, (1. Baskı), Antakya: Dört Yol Belediyesi Kültür Yayınları, s. 45-46.
37. **Amanos Dağları**
TOROSLU, Abdullah (2002). **Yöremiz Efsaneleri 1: İçel-Adana-Hatay**, Mersin: Çağlar Ofset, s. 120-122.

- 38. Anamas Dağı**
SAKAOĞLU, Saim (2004), **101 Anadolu Efsanesi**, (4. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları, s. 107-108.
- 39. Anamas I**
GÖDE, Halil Altay (2002). **Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma**, Konya: (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 390-391.
- 40. Anamas II**
GÖDE, Halil Altay (2002). **age**. Konya: (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 392-393.
- 41. Anamas III**
GÖDE, Halil Altay (2002). **age**. Konya: (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 394.
- 42. Baydığın Dağı**
ÖZEN, Kutlu (2001). **Sivas Efsaneleri**, Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık, s. 42.
- 43. Çökelez Dağı I**
SAKAOĞLU, Saim (2004), **101 Anadolu Efsanesi**, (4. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları, s. 245-246.
- 44. Çökelez Dağı III**
TÜRKTAS, M. Metin (2012). **Denizli Efsaneleri**, s. 248, Denizli: (Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- 45. Çökelez Dağı IV**
TÜRKTAS, M. Metin (2012). **age**. s. 248, Denizli: (Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- 46. Gâvur Dağları I**
AKTAN, Selma ve Hüseyin Çolak (1965). **Hakiki Anadolu Efsaneleri 1**, Adana: Emek Matbaası, s. 45-46.
- 47. Gâvur Dağları II**
TOROSLU, Abdullah (2002). **Yöremiz Efsaneleri 1: İçel-Adana-Hatay**, Mersin: Çağlar Ofset, s. 94-95.

48. **Hazar Dağı**
GÖRKEM, İsmail (2006). **Elazığ Efsaneleri (İnceleme-Metinler)**, Elazığ: Manas Yayıncılık, s. 117.
49. **Hodul Dağı**
ERGUN, Pervin (2012). **Türk Kültüründe Ağaç Kültü**, (1. Baskı), s. 545, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, s. 545.
50. **Sandraz Dağı**
ÖNAL, Mehmet Naci (2005). **Muğla Efsaneleri (Araştırma-İnceleme)**, Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları, s. 191-193.
51. **Babadağ IV**
TÜRKTAS, M. Metin (2012). **Denizli Efsaneleri**, s. 247, Denizli: (Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi).
52. **Büyük Ağrı ile Küçük Ağrı Efsanesi**
TATAR, Recep S. (2006). **Bu Toprağın Efsaneleri**, (Genişletilmiş II. Baskı), İstanbul: Su Yayınları, s. 82-84.
53. **Dumanlı Dağı**
OKUŞLUK, Refiye (1994). **Adana Efsaneleri Araştırması (Derleme-İnceleme)**, Adana: (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 200.
54. **Göbekli Dağ**
PINARBAŞI, Gülenay (2010). **Anadolu Efsanelerinde Dindar Kadın ve Ermiş Kadın**, İstanbul: (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 330.
55. **Kara Göbek Dağı**
GÖRKEM, İsmail (2006). **Elazığ Efsaneleri (İnceleme-Metinler)**, s. 118, Elazığ: Manas Yayıncılık, s. 118.
56. **Karacadağ Efsanesi II**
KURTOĞLU, Mehmet (2008). **Urfa Efsaneleri**, İstanbul: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, s. 71.

57. **Süprügeç Dağı ile Karadağ Efsanesi**
TATAR, Recep S. (2006). **Bu Toprağın Efsaneleri**, (Genişletilmiş II. Baskı), İstanbul: Su Yayınları, s. 102.
58. **Top Dağı**
ERGUN, Pervin (2012). **Türk Kültüründe Ağaç Kültü**, (1. Baskı), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, s. 555.
59. **Artos Dağı**
SAKAOĞLU, Saim (2003), **101 Türk Efsanesi**, (1. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları, s. 226-227.
60. **Bingöl Dağları**
ALPTEKİN, Ali Berat (1993). **Fırat Havzası Efsaneleri (Metinler)**, (1. Baskı), Antakya: Kültür Ofset Basımevi, s. 97-98.
61. **Çengelli Dağı**
ÖZEN, Kutlu (2001). **Sivas Efsaneleri**, Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık, s. 46.
62. **Çomakdağı**
ÖNAL, Mehmet Naci (2005). **Muğla Efsaneleri (Araştırma-İnceleme)**, Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları, s. 190.
63. **Evrenli Dağı**
SAKAOĞLU, Saim (2004), **101 Anadolu Efsanesi**, (4. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları, s. 71-72.
64. **Gümülek Dağı**
SAVUR, Suat (2010). **Adana İli Tufanbeyli İlçesi Halk Kültürü Araştırması**, Adana: (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 422.
65. **Kızkapan**
ÖZEN, Kutlu (2001). **Sivas Efsaneleri**, Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık, s. 219-220.
66. **Kızkapan Dağı**
ÖZEN, Kutlu (2001). **age**. Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık, s. 219.

67. **Köse Dağı**
ÖZEN, Kutlu (2001). **age**. Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık, s. 232-234.
68. **Küçükferyat ve Büyük Feryat**
OKUŞLUK, Refiye (1994). **Adana Efsaneleri Araştırması (Derleme-İnceleme)**, Adana: (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 202-203.
69. **Tekeli Dağı**
ÖZEN, Kutlu (2001). **Sivas Efsaneleri**, Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık, s. 104.
70. **Yılanlı Dağı**
ÇINAR, Ali Abbas (2007). **Muğla ve Çevresi Sözlü Kültürü ve Toplumsal Değerleri**, Muğla: Muğla Belediyesi Yayınları, s. 337.
71. **Akdağ Erenleri I**
ÖZEN, Kutlu (2001). **Sivas Efsaneleri**, Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık, s. 34-35.
72. **Akdağ Erenleri II**
ÖZEN, Kutlu (2001). **age**. Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık, s. 35.
73. **Ali Dağı/Ali Dede**
ÖZEN, Kutlu (2001). **age**. Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık, s. 107-108.
74. **Çile Dağı**
GÖRKEM, İsmail (2006). **Elazığ Efsaneleri (İnceleme-Metinler)**, Elazığ: Manas Yayıncılık, s. 117.
75. **Dede Dağı**
ERGUN, Pervin (2012). **Türk Kültüründe Ağaç Kültü**, (1. Baskı), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, s. 888.
76. **Döldür Dağı**
ÖZEN, Kutlu (2001). **Sivas Efsaneleri**, Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık, s. 57.
77. **Erengüruh Dağı, Yatağan ve Hasanşeyh Köyleri**
SAKAOĞLU, Saim (2004), **101 Anadolu Efsanesi**, (4. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları, s. 233-234.

78. **Etyemez Dağı**
ÖZEN, Kutlu (2001). **Sivas Efsaneleri**, Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık, s. 156-157.
79. **Fıdıl Dağı-Fidan Baba**
ÖZEN, Kutlu (2001). **age**. Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık, s. 59-60.
80. **Gafır Dağı**
ERGUN, Pervin (2012). **Türk Kültüründe Ağaç Kültü**, (1. Baskı), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, s. 971.
81. **Gelincik Ana Efsanesi I**
GÖDE, Halil Altay (2002). **Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma**, s. 395-396, Konya: (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi).
82. **Gelincik Ana Efsanesi II**
GÖDE, Halil Altay (2002). **age**. s. 397-398, Konya: (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi).
83. **Gelincik Ana Efsanesi III**
GÖDE, Halil Altay (2002). **age**. s. 399-400, Konya: (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi).
84. **Gelincik Ana Efsanesi IV**
GÖDE, Halil Altay (2002). **age**. s. 401, Konya: (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi).
85. **Geyikli Baba**
ERGUN, Pervin (2012). **Türk Kültüründe Ağaç Kültü**, (1. Baskı), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 786-787.
86. **Hasan Dağı**
SAKAOĞLU, Saim (2004), **101 Anadolu Efsanesi**, (4. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları, s. 119-121.
87. **Hasan Dağı'nda Söylentiler I**
ÖNDER, Mehmet (1966). **Anadolu Efsaneleri**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü (Ankara Üniversitesi Basımevi), s. 83-85.

88. **Hasan Dağı'nda Söylentiler II**
ÖNDER, Mehmet (1966). **age**. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü (Ankara Üniversitesi Basımevi), s. 83-85.
89. **Hasan Dağı'nda Söylentiler III**
ÖNDER, Mehmet (1966). **age**. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü (Ankara Üniversitesi Basımevi), s. 83-85.
90. **Kazancığın Karababa**
ÖZEN, Kutlu (2001). **Sivas Efsaneleri**, Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık, s. 252-253.
91. **Kırklar Dağı II**
ALPTEKİN, Ali Berat (1993). **Fırat Havzası Efsaneleri (Metinler)**, (1. Baskı), Antakya: Kültür Ofset Basımevi, s. 87.
92. **Kırklar Dağı III**
ÖZEN, Kutlu (2001). **Sivas Efsaneleri**, Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık, s. 218-219.
93. **Kırklar Dağı IV**
YAVUZ, Muhsine Helimoğlu (1990). **Diyarbakır Efsaneleri 2 ve Diyarbakır Üzerine Sekiz Bildiri**, Ankara: San Matbaası, s. 149.
94. **Kırklar Dağı V**
ERGUN, Pervin (2012). **Türk Kültüründe Ağaç Kültü**, (1. Baskı), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, s. 735-736.
95. **Kırtıl Dağı I**
ALPTEKİN, Ali Berat (2012). **Efsane ve Motifleri Üzerine**, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 234-235.
96. **Kırtıl Dağı II**
ALPTEKİN, Ali Berat (2012). **age**. Ankara: Akçağ Yayınları, s. 235.
97. **Kırtıl Dağı III**
ALPTEKİN, Ali Berat (2012). **age**. Ankara: Akçağ Yayınları, s. 235.
98. **Kızıldağ Baba**
ÖZEN, Kutlu (2001). **Sivas Efsaneleri**, Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık, s. 81.

- 99. Sultan Ana**
GÖDE, Halil Altay (2002). **Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma**, Kon-
 ya: (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora
 Tezi), s. 402.
- 100. Şeme Dağı**
ÖZEN, Kutlu (2001). **Sivas Efsaneleri**, Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık, s.
 265-266.
- 101. Üç Kardeşler(Melek, Sultan, Gelincik)**
GÖDE, Halil Altay (2002). **Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma**, Kon-
 ya: (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora
 Tezi), s. 403.
- 102. Dümen Dağı ile Keşiş Dağı**
OCHİROVA, Bairma (2013). **Türk ve Buryat Efsanelerinde Dağ Kültü**, İst-
 anbul: (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Dok-
 tora Tezi), s. 210.
- 103. İda (Kaz Dağı) Efsanesi**
TATAR, Recep S. (2006). **Bu Toprağın Efsaneleri**, (Genişletilmiş II. Baskı),
 İstanbul: Su Yayınları, s. 113-114.
- 104. Keşiş Dağı**
KARA, Ruhi (1993). **Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma**, Anka-
 ra: Erzincan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Yayınları (ERYAK-
 SAN)-Şenkal Basımevi, s. 94-95.
- 105. Munzur Dağı**
BAŞARKANOĞLU, Levent (2010). **Nizip Efsaneleri**, Gaziantep: (Gaziantep
 Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi),
 s. 83.
- 106. Munzur ile Keşiş**
KARA, Ruhi (1993). **Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma**, Anka-
 ra: Erzincan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Yayınları (ERYAK-
 SAN)-Şenkal Basımevi, s. 98.

- 107. Uğuz Çayırı ve Uğuz Dağı**
KORKMAZ, Ramazan (Ekim 1987). “Çıldır Folklorundan Efsane Derlemeleri”, *Erciyes*, 10 (118), s. 25-27.
- 108. Bolkar Dağı**
ALPTEKİN, Ali Berat (2012). *Efsane ve Motifleri Üzerine*, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 85.
- 109. Honaz Dağı**
TÜRKTAS, M. Metin (2012). *Denizli Efsaneleri*, s. 249, Denizli: (Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- 110. Çökelez Dağı II**
TÜRKTAS, M. Metin (2012). *a.g.e.*, s. 247, Denizli: (Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- 111. Musa Dağı**
SARI, Zafer (2002). *Hatay’da Efsane ve Menkıbeler (İlaveli Yeni Düzenleme)*, Antakya: Hatay Ekspres Gazetesi, s. 82.
- 112. Yıldız Dağı**
ÖZEN, Kutlu (2001). *Sivas Efsaneleri*, Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık, s. 311.
- 113. Aptal Dağı**
ERGUN, Pervin (2012). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, (1. Baskı), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, s. 1014-1015.
- 114. Düldül Dağı**
OKUŞLUK, Refiye (1994). *Adana Efsaneleri Araştırması (Derleme-İnceleme)*, Adana: (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 202.
- 115. Düldül İzi**
ÖZEN, Kutlu (2001). *Sivas Efsaneleri*, Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık, s. 58.
- 116. Evliya Dağı-Çoban’ın Karısı**
PINARBAŞI, Gülenay (2010). *Anadolu Efsanelerinde Dindar Kadın ve Ermiş Kadın*, İstanbul: (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 308.

117. **Evliyalar Dağı**
TOROSLU, Abdullah (2002). **Yöremiz Efsaneleri 1: İçel-Adana-Hatay**, Mersin: Çağlar Ofset, s. 103-104.
118. **Gez Bel/Tecer Dağları**
ÖZEN, Kutlu (2001). **Sivas Efsaneleri**, Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık, s. 275.
119. **Hüseyin Gazi Dağı**
TANYU, Hikmet (1973). **Dinler Tarihi Araştırmaları**, Ankara: AÜİFY, s. 51.
120. **Hz. Ali Dağı**
YAVUZ, Muhsine Helimoğlu (1989). **Diyarbakır Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma (Derleme-İnceleme) 1**, Ankara: San Matbaası, s. 182.
121. **Kırklar Dağı I**
TANYU, Hikmet (1973). **Dinler Tarihi Araştırmaları**, Ankara: AÜİFY, s. 71-72.
122. **Suzan Suzi ve Kırklar Dağı**
YAVUZ, Muhsine Helimoğlu (1993). **Diyarbakır Efsaneleri: Derleme-Araştırma-İnceleme**, Ankara: Doruk Yayınları, s. 209.
123. **Tecer Dağı**
ÖZEN, Kutlu (2001). **Sivas Efsaneleri**, Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık, s. 282.
124. **Babadağ Efsanesi I**
TÜRKTAS, M. Metin (2012). **Denizli Efsaneleri**, Denizli: (Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 246.
125. **Babadağ Efsanesi II**
TÜRKTAS, M. Metin (2012). **age**. Denizli: (Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 246.
126. **Babadağ Efsanesi III**
TÜRKTAS, M. Metin (2012). **age**. Denizli: (Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 246.

127. **Beşparmakdağı**
ÖZEN, Kutlu (2001). **Sivas Efsaneleri**, Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık, s. 241-242.
128. **Dua Dağı**
GÖRKEM, İsmail (2006). **Elazığ Efsaneleri (İnceleme-Metinler)**, Elazığ: Manas Yayıncılık, s. 116-117.
129. **Köse Dağı ve Köse Baba**
ÖZEN, Kutlu (2001). **Sivas Efsaneleri**, Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık, s. 234.
130. **Yülük Dağı Türbesi**
ERGUN, Pervin (2012). **Türk Kültüründe Ağaç Kültü**, (1. Baskı), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, s. 1001.
131. **Ziyaret Dağı (Yeşilkale)**
ÖZEN, Kutlu (2001). **Sivas Efsaneleri**, Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık, s. 168.
132. **Ziyaret Dağı (Alpaslan)**
ALPASLAN, İsmet (2010). **Ağrı Efsaneleri**, İzmir: Birleşik Matbaacılık, s. 332-333.
133. **Ziyaret Dağı (Yarhisar)**
ÖZEN, Kutlu (2001). **Sivas Efsaneleri**, Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık, s. 168.
134. **Çadır Dağı**
GÖKŞEN, Cengiz (1999). **Giresun Efsaneleri**, Trabzon: (Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 161.
135. **Kaşmer Dağı Efsanesi II**
KURTOĞLU, Mehmet (2008). **Urfa Efsaneleri**, İstanbul: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, s. 90-91.
136. **Habib Neccar Kıssası Dağı**
OCHIROVA, Bairma (2013). **Türk ve Buryat Efsanelerinde Dağ Kültü**, İstanbul: (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 209.

- 137. Hazine (Mastar Dağı)**
GÖRKEM, İsmail (2006). **Elazığ Efsaneleri (İnceleme-Metinler)**, Elazığ: Manas Yayıncılık, s. 178.
- 138. Gök Dağı Efsanesi**
KORKMAZ, Ramazan, “Çıldır Folklorundan Efsane Derlemeleri”, **Erciyes**, 10 (118), Ekim 1987, s.25-27.
- 139. Karacadağ Efsanesi III**
KURTOĞLU, Mehmet (2008). **Urfa Efsaneleri**, İstanbul: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, s. 72-73.
- 140. Koçan Dağı ve Küçük Ziyaret**
ÖZEN, Kutlu (2001). **Sivas Efsaneleri**, Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık, s. 160.
- 141. Kaşmer Dağı Efsanesi**
KURTOĞLU, Mehmet (2008). **Urfa Efsaneleri**, İstanbul: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, s. 90-91.
- 142. Obrukdağ'daki Mağaranın Efsanesi**
TATAR, Recep S. (2006). **Bu Toprağın Efsaneleri**, (Genişletilmiş II. Baskı), İstanbul: Su Yayınları, s. 171-172.
- 143. Süphan Dağı'ndaki Geyik Efsanesi**
TATAR, Recep S. (2006). **age**. (Genişletilmiş II. Baskı), İstanbul: Su Yayınları, s. 90-92.
- 144. Ziyaret Dağı-Nurilik**
ERGUN, Pervin (2012). **Türk Kültüründe Ağaç Kültü**, (1. Baskı), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, s. 793-794.

BİBLİYOGRAFYA

- ACIPAYAMLI**, Orhan (Temmuz-Aralık 1964). “Türkiye’de Yağmur Duası”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, XXII (3-4), 223-224.
- ACIPAYAMLI**, Orhan (Temmuz-Aralık 1964). “Türkiye’de Yağmur Duası”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, XXII (3-4), 230.
- ACIPAYAMLI**, Orhan (1976). **Zanaat Terimleri Sözlüğü**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AKSOY**, Ömer Asım (1981). **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1 (Atasözleri Sözlüğü)**, (3. bs.), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AKSOY**, Ülkü (Ocak 1990). “Yamanlar Dağı Efsanesi”, **Erciyes** 12 (145), s. 20.
- AKTAN**, Selma ve Hüseyin Çolak (1965). **Hakiki Anadolu Efsaneleri 1**, Adana: Emek Matbaası.
- ALPASLAN**, İsmet (2010). **Ağrı Efsaneleri**, İzmir: Birleşik Matbaacılık.
- ALPTEKİN**, Ali Berat (1986), “Motif”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, C 6, İstanbul, s. 401-402.
- ALPTEKİN**, Ali B. ve Saim Sakaoglu (2006). **Türk Saz Şiiri Antolojisi (14-21. Yüzyıllar)**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ALPTEKİN**, Ali Berat (Eylül 2001). “İnsan Asıllı Dağ Efsaneleri”, **Erciyes Dergisi**, 24 (285), 28-30.
- ALPTEKİN**, Ali Berat (1993). **Fırat Havzası Efsaneleri (Metinler)**, (1. Baskı), Antakya: Kültür Ofset Basımevi.
- ALPTEKİN**, Ali Berat (2002). **Taşeli Masalları**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ALPTEKİN**, Ali Berat (2002a). **Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ALPTEKİN**, Ali Berat (2004). **Palandöken’in Zirvesindeki Âşık Erzurumlu Emrah**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ALPTEKİN**, Ali Berat (2012). **Efsane ve Motifleri Üzerine**, Ankara: Akçağ Yayınları.

- ASLAN**, Kadir (1997). **Dört Yol Yer Adları-Efsaneler-Ağıtlar**, (1. Baskı), Antakya: Dört Yol Belediyesi Kültür Yayınları.
- ATALAY**, Besim (çev.) (2013). **Divanü Lûgat-it-Türk I-II-III**, (Birleştirilmiş 1. Baskı), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AYAN**, Ekrem (2002). “Türk Mitolojisinde Su Kültü ve Yada Taşı”, **Türkler Ansiklopedisi**, C 3, s. 622, Ankara.
- AYVA**, Aziz (2001). **Anadolu Göl Efsaneleri (İnceleme-Metin)**, Konya: (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- BAKTİR**, Mustafa (2001). “İstiskâ”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C 23, s. 381-383, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- BANARLI**, Nihad Sâmî (2001). **Resimli Türk Edebiyatı Târîhi I**, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- BAŞARKANOĞLU**, Levent (2010). **Nizip Efsaneleri**, Gaziantep: (Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- BAYAT**, Fuzuli (2012). **Türk Mitolojik Sistemi 2**, (2. Baskı), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- BAYAT**, Fuzuli (2013). **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, (3. Baskı), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- BEYDİLİ**, Celal (2004). **Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük**, (Çev. Eren Ercan) Ankara: Yurt Kitap-Yayın.
- BORATAV**, Pertev Naili (1969). **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, (1. Baskı), İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- BORATAV**, Pertev Naili (1984). **100 Soruda Türk Folkloru**, (2. Baskı), İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- BORATAV**, Pertev Naili (2012). **Türk Mitolojisi**, (1. Baskı), Ankara: Bilge Su Yayıncılık.
- CUMBUR**, Müjgân (haz.) (2001), **Karacaoğlan / Şiirler**, Ankara: MEB Yayınları.

- ÇAĞBAYIR**, Yaşar (2017). *Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- ÇAĞBAYIR**, Yaşar (2017). *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı Büyük Türkçe Sözlük, C 3*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- ÇELEBİOĞLU**, Âmil (1982). *Türk Ninniler Hazînesi*, İstanbul: Ülker Yayınları.
- ÇELEBİOĞLU**, Âmil ve Yusuf Ziya Öksüz (1979). *Türk Bilmeceler Hazînesi*, İstanbul: Ülker Yayınları.
- ÇETİN**, İsmet (2007). “Türk Kültüründe Bab(Baba)/Ata Geleneği”, *Millî Folklor*, Yıl 19, Sayı 76, s. 70.
- ÇIBLAK**, Nilgün (1995). *İçel Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma (İnceleme-Metinler)*, Adana: (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- ÇINAR**, Ali Abbas (2007). *Muğla ve Çevresi Sözlü Kültürü ve Toplumsal Değerleri*, Muğla: Muğla Belediyesi Yayınları.
- ÇORUHLU**, Yaşar (2002). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, (1. Baskı), İstanbul: Kambalacı Yayınevi.
- DEVELLİOĞLU**, Ferit (2002). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, (19. Baskı), Ankara: Aydın Kitabevi.
- DİLÇİN**, Cem (2018). *Yeni Tarama Sözlüğü*, (4. bs.), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DİZDAROĞLU**, Hikmet (1969). *Halk Şiirinde Türler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DOĞAN**, D. Mehmet (2014). *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*, (25. Basım), Ankara: Yazar Yayınları.
- EKİCİ**, Metin (1998). “Halk Bilimi Çalışmalarında Metin (Text), Doku (Texture), Sosyal Çevre ve Şartlar (Konteks) İlişkisinin Önemi”, *Millî Folklor*, Yıl 10, Sayı 39, 25-34.
- ELÇİN**, Şükrü (1990). *Türkiye Türkçesinde Ağıtlar*, (1. Baskı), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- ELÇİN, Şükrü** (1998). **Halk Edebiyatına Giriş**, (5. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları.
- ELÇİN, Şükrü** (1998a). **Gevherî Divânı (İnceleme – Metin – Dizin – Bibliyografya)**, (2. Baskı), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- ERCİLASUN, Ahmet B. (haz.) ve Ziyat Akkoyunlu (haz.)** (2014). **Dîvânu Lu-gâti't-Türk: Giriş – Metin – Çeviri – Notlar - Dizin / Kaşgârlı Mahmud**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican** (2016). **Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları**, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ERGİN, Muharrem** (2003). **Dede Korkut Kitabı**, (26. Baskı), İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- ERGİN, Muharrem** (2003a). **Orhun Abideleri**, (30. Baskı), İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- ERGİN, Muharrem** (2009). **Dede Korkut Kitabı II (İndeks – Gramer)**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERGİN, Muharrem** (2011). **Dede Korkut Kitabı I**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERGUN, Metin** (1997). **Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi I**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERGUN, Pervin** (2012). **Türk Kültüründe Ağaç Kültü**, (1. Baskı), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- ERKAL, Abdulkadir** (2015). **Âşık Sümmâni Divanı**, Erzurum: Erzurum Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Fono Özel Eğitim Kurumları** (2014). **İngilizce Büyük Sözlük**, İstanbul: Fono Yayınları.
- GENÇ, İlhan (haz.) ve Atabey Kılıç (haz.) ve İ. Hakkı Aksoyak (haz.)** (2014). **Dede Korkut Kitabı Han'ım Hey I**, (1. Baskı), Ankara: TOBB.
- GÖDE, Halil Altay** (2002). **Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma**, Konya: (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi).

- GÖKALP**, Ziya (2017). **Türk Medeniyeti Tarihi**, (3. Basım), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- GÖKALP**, Ziya (2017a). **Türk Töresi**, (5. Basım), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- GÖKŞEN**, Cengiz (1999). **Giresun Efsaneleri**, Trabzon: (Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- GÖNEN**, Sinan (2004). **Anadolu'da Yer Adlarına Bağlı Olarak Oluşan Efsaneler Üzerine İncelemeler**, Konya: (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- GÖRKEM**, İsmail (2006). **Elazığ Efsaneleri (İnceleme-Metinler)**, Elazığ: Manas Yayıncılık.
- GÜNEY**, Eflatun Cem (1951). "Halk Hikâyeleri", **Türk Folklor Araştırmaları**, 1(25), 385.
- GÜNGÖR**, Harun (2010). "Şamanizm", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C 38, s. 325, Ankara.
- GÜNGÖR**, Harun ve Sinasi Gündüz (ed.) (2010). **Yaşayan Dünya Dinleri**, (3. Baskı), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- GÜZEL**, Abdurrahman (1999a). **Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- GÜZEL**, Abdurrahman (1999b). **Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- HARMAN**, Ömer Faruk (1993). "Dağ", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C 8, s. 401, Ankara.
- İNAN**, Abdülkadir (1962). **Hurâfeler ve Menşeleri**, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- İNAN**, Abdülkadir (1976). **Eski Türk Dini Tarihi**, (1. Baskı), İstanbul: Kültür Bakanlığı.
- İNAN**, Abdülkadir (1998a). **Makaleler ve İncelemeler I**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- İNAN**, Abdülkadir (1998b). **Makaleler ve İncelemeler II**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İNAN**, Abdülkadir (2000). **Tarihte ve Bugün Şamanizm-Materyaller ve Araştırmalar**, (5. Baskı), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KALAFAT**, Yaşar (2005). **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Ankara: Babil Yayınları.
- KARA**, Ruhi (1993). **Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma**, Ankara: Erzincan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Yayınları (ERYAKSAN)-Şenkal Basımevi.
- KARABEY**, Turgut ve Habib İdrisi (1991). **Güney Azerbaycan Şiir Antolojisi**, Erzurum: Taş Medrese Yayınları.
- KARADAVUT**, Zekeriya (1992). **Yozgat Efsaneleri (İnceleme-Metin)**, Konya: (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- KARAER**, Mustafa Necati (haz.) [1973?], **Karacaoğlan / Hayatı – Sanatı – Şiirleri**, [İstanbul]: Kervan Ofset.
- KARAGÖZ**, İsmail, Fikret Karaman vd. (2010). **Dinî Kavramlar Sözlüğü**, (5. Baskı), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- KARASOY**, Yakup ve Orhan Yavuz (2015). **Âşık Ömer Divanı**, Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- KEÇEBAŞ**, Kadir (2007). **Hikâyeleriyle Karatepeli Fıkraları**, Osmaniye: Osmaniye İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- KORKMAZ**, Ramazan (Ekim 1987). “Çıldır Folklorundan Efsane Derlemeleri”, **Er-ciyes**, 10 (118), s. 25-27.
- KÖPRÜLÜ**, M. Fuad (2004). **Saz Şairleri**, (3. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları.
- KÖPRÜLÜ**, M. Fuad (2012). **Edebiyat Araştırmaları 1**, (5. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları.
- KURTOĞLU**, Mehmet (2008). **Urfa Efsaneleri**, İstanbul: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

- Mehmet Fuad Köprülüzade (1925), “Eski Türklerde Dinî-Sihri Bir An’ane: Yat veya Yağmur Taşı”, **Edebiyat Fakültesi Dergisi**, IV (1), 11.
- OCAK**, Ahmet Y. (1996). “Geyikli Baba”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C 14, s. 46, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- OCAK**, Ahmet Yaşar (1983). **Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri**, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- OCAK**, Ahmet Yaşar (2010). **Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)**, (3. Baskı), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- OCHİROVA**, Bairma (2013). **Türk ve Buryat Efsanelerinde Dağ Kültü**, İstanbul: (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- OĞUZ**, M. Öcal ve Petek Ersoy (2007). **Türkiye’de 2006 Yılında Yaşayan Taş Kesilme Efsaneleri Mekânlar ve Anlatılar**, Ankara: Gazi Üniversitesi THBMER.
- OKUŞLUK**, Refiye (1994). **Adana Efsaneleri Araştırması (Derleme-İnceleme)**, Adana: (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- ORKUN**, Hüseyin Namık (2011). **Eski Türk Yazıtları**, (Birleştirilmiş 3. Baskı), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖGEL**, Bahaeddin (2010). **Türk Mitolojisi I**, (5. Baskı), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖGEL**, Bahaeddin (2010a). **Türk Mitolojisi II**, (4. Baskı), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖNAL**, Mehmet Naci (2005). **Muğla Efsaneleri (Araştırma-İnceleme)**, Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları.
- ÖNDER**, Mehmet (1966). **Anadolu Efsaneleri**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü (Ankara Üniversitesi Basımevi).
- ÖNGÖR**, Sami (1980). **Coğrafya Terimleri Sözlüğü**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖRNEK**, Sedat Veyis (1971). **Etnoloji Sözlüğü**, Ankara: AÜDTCFY.

- ÖRNEK**, Sedat Veyis (1995). **100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane**, (3. Baskı), İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- ÖZCAN**, Abdülkadir (1989). “Alkış”, **TDV İslâm Ansiklopedisi, C 2**, s. 470-471, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ÖZDEMİR**, Yahya (2003). **Gaziantep Efsaneleri İnceleme - Metin**, Gaziantep: (Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- ÖZEN**, Kutlu (2001). **Sivas Efsaneleri**, Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık.
- ÖZKIRIMLI**, Atilla (1982), **Türk Edebiyatı Ansiklopedisi C 2**, İstanbul: Cem Yayınevi.
- ÖZÖN**, M. Nihat (1971). **Resimli Büyük Türk Dili Sözlüğü**, İstanbul: Arkın Kitabevi.
- ÖZTELLİ**, Cahit (haz.) (1970), **Karaca Oğlan / Bütün Şiirleri**, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- PALA**, İskender (2009). “Su”, **TDV İslâm Ansiklopedisi, C 37**, s. 442-443, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- PARLATIR**, İsmail (2014). **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, (6. Baskı), Ankara: Yargı Yayınevi.
- PEKER**, Selçuk (2015). **Mezar ve Türbelere Kült Merkezli Bir Bakış (Aksaray Örneği)**, (1. Baskı), Konya: Kömen Yayınları.
- PINARBAŞI**, Gülenay (2010). **Anadolu Efsanelerinde Dindar Kadın ve Ermiş Kadın**, İstanbul: (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- PÜSKÜLLÜOĞLU**, Ali (2012). **Türkçe Sözlük**, (1. Baskı), Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- REŞİT**, Ekrem (Mayıs 1935). “Antalya Notları”, **Halk Bilgisi Haberleri, C 4**, S 43, s. 306-314.
- SAKAOĞLU**, Saim (1973). **Gümüşhane Masalları Metin Toplama ve Tahlil**, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

SAKAOĞLU, Saim (1980). Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu, Ankara: Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.

SAKAOĞLU, Saim (1999). Masal Araştırmaları, (1. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları.

SAKAOĞLU, Saim (2004). Karaca Oğlan, (1. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları.

SAKAOĞLU, Saim (2004a), 101 Anadolu Efsanesi, (4. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları.

SAKAOĞLU, Saim (2013). Efsane Araştırmaları, Konya: Kömen Yayınları.

SAKAOĞLU, Saim ve Ali B. Alptekin (2009). Nasreddin Hoca, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

SARI, Zafer (2002). Hatay'da Efsane ve Menkıbeler (İlaveli Yeni Düzenleme), Antakya: Hatay Ekspres Gazetesi.

SAVUR, Suat (2010). Adana İli Tufanbeyli İlçesi Halk Kültürü Araştırması, Adana: (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

SCHIMMEL, Annemarie (2000). Sayıların Gizemi, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

SEPETÇİOĞLU, M. Necati (1972). Türk Destanları, (1. Baskı), İstanbul: Toker Yayınları.

SEYİDOĞLU, Bilge (1975). Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

SEYİDOĞLU, Bilge (2005). Erzurum Efsaneleri, İstanbul: Erzurum Kitaplığı.

ŞİMŞEK, Esmâ (2001). Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması I, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

TANYU, Hikmet (1968). Türklerde Taşla İlgili İnançlar, Ankara: AÜİFY.

TANYU, Hikmet (1973). Dinler Tarihi Araştırmaları, Ankara: AÜİFY.

TANYU, Hikmet (1973a). Dinler Tarihi Araştırmaları, Ankara: AÜİFY.

- TATAR**, Recep S. (2006). **Bu Toprağın Efsaneleri**, (Genişletilmiş II. Baskı), İstanbul: Su Yayınları.
- TEKİN**, Hıdır (2003). **Antalya Bölgesi Efsaneleri**, İstanbul: (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- TOGAN**, Z. V. (1946). **Umumî Türk Tarihine Giriş**, İstanbul: Hak Kitabevi.
- TOROSLU**, Abdullah (2002). **Yöremiz Efsaneleri 1: İçel-Adana-Hatay**, Mersin: Çağlar Ofset.
- Türk Ansiklopedisi**, C 12, Ankara 1964, Milli Eğitim Basımevi, “Dağ” maddesi, s. 177-178.
- Türk Ansiklopedisi**, C 14, Ankara 1966, Milli Eğitim Basımevi, “Efsane” maddesi, s. 394.
- TÜRK DİL KURUMU** (2011). **Türkçe Sözlük**, (11. bs.), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TÜRK DİL KURUMU** (2018). **Yazım Kılavuzu**, (27. baskının Tıpkıbasımı), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, C 2, İstanbul 1977, Dergâh Yayınları, “Dağ” maddesi, s. 178-180.
- TÜRKTAŞ**, M. Metin (2012). **Denizli Efsaneleri**, Denizli: (Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- YALMAN (Yalkın / Yalgın)**, Ali Rıza (1977). **Cenupta Türkmen Oymakları I**, (1. Baskı), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- YALMAN (Yalkın / Yalgın)**, Ali Rıza (1977a). **Cenupta Türkmen Oymakları II**, (1. Baskı), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- YARDIMCI**, Mehmet (2008). **Edebiyat Tarihi Çerçevesinde Âşık Edebiyatı Araştırmaları**, Ankara: Ürün Yayınları.
- YARDIMCI**, Mehmet ve Cahit Kavcar (1990). **Efsanelerimiz**, Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları.

YAVUZ, Muhsine Helimoğlu (1989). Diyarbakır Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma (Derleme-İnceleme) 1, Ankara: San Matbaası.

YAVUZ, Muhsine Helimoğlu (1990). Diyarbakır Efsaneleri 2 ve Diyarbakır Üzerine Sekiz Bildiri, Ankara: San Matbaası.

Yeni Hayat Ansiklopedisi, C 2, İstanbul 1979, Doğan Kardeş Yayınları, “Dağlar” maddesi, s. 949-951.

Yeni Türk Ansiklopedisi, C 2, İstanbul 1985, Ötüken Neşriyat, “Dağ” maddesi, s. 600-601.

YEŞİLYURT, Süleyman (2003). Ünlü Efsaneler, (1. Baskı), Ankara: Art Basın Yayın Hizmetleri.

YILDIRIM, Dursun (2016). Türk Edebiyatında Bektâşi Fıkraları, (3. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları.

YÖRÜKÂN, Yusuf Ziya (2013). Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm, (5. Baskı), İstanbul: Ötüken Neşriyat.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR:

<https://bunyamintan.wordpress.com/2017/09/07/eski-turklerde-dini-sihri-bir-ana-ne-yat-veya-yagmur-tasi/> Erişim: 06.01.2018

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_lehceler&arama=lehceler&guid=TDK.LH-C.5c7d6c0e728772.50085431 Erişim: 04.03.19

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_kisiadlari&arama=anlami&uid=2355&guid=TDK.GTS.5c7d87ebdbefb2.81899959 Erişim: 04.03.19

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c7d891227ead4.00898244 Erişim: 04.03.19 (Büyük Türkçe Sözlük)

A. EFSANE ADLARI DİZİNİ

A

- Ağlayan Dağı 126, 142, 201, 221, 248, 251, 255, 256, 302, 320, 343, 422, 447, 448, 450
 Ağrı Dağı'nın Adı 126, 143, 188, 214, 218, 345, 422, 449
 Ağrı Dağları 45, 46, 50, 126, 140, 200, 206, 221, 250, 255, 301, 320, 337, 364, 421, 447, 448, 449
 Akdağ Efsanesi 126, 140, 200, 206, 221, 250, 301, 320, 338, 421, 447, 448, 450
 Akdağ Erenleri I 128, 159, 191, 375, 427, 450
 Akdağ Erenleri II 128, 159, 187, 191, 213, 238, 241, 242, 261, 375, 427, 447, 450
 Alaca Dağ ve Kohu Dağı 126, 143, 201, 209, 221, 242, 251, 302, 320, 344, 422, 447, 448, 449
 Ali Dağı/Alı Dede 128, 160, 427, 450
 Amanos Dağı 45, 127, 146, 147, 228, 230, 232, 249, 348, 349, 350, 423, 449
 Amanos Dağları 127, 146, 219, 230, 232, 349, 350, 352, 359, 423, 449
 Anamas Dağı 44, 81, 127, 147, 225, 228, 234, 235, 236, 251, 320, 352, 424, 447, 450
 Anamas I 127, 148, 225, 353, 424, 450
 Anamas II 127, 148, 219, 220, 225, 227, 232, 354, 424, 450
 Anamas III 127, 149, 356, 424, 450
 Aptal Dağı 130, 175, 213, 223, 226, 229, 241, 253, 261, 265, 267, 297, 310, 315, 318, 324, 399, 431, 447, 448, 450
 Armelit Dağı 126, 144, 213, 216, 233, 265, 345, 418, 422, 447, 449
 Artos Dağı 83, 127, 155, 215, 228, 232, 365, 366, 426, 450

B

- Babadağ Efsanesi I 130, 178, 207, 210, 239, 243, 245, 296, 404, 432, 448, 449
 Babadağ Efsanesi II 130, 178, 207, 210, 233, 245, 255, 404, 432, 449
 Babadağ Efsanesi III 130, 178, 210, 233, 244, 245, 405, 432, 449
 Babadağ Efsanesi IV 152, 189, 209, 211, 255, 361
 Babadağ IV 127, 425
 Baydığın Dağı 127, 149, 224, 234, 246, 297, 356, 424, 447, 450
 Beşparmakdağı 130, 179, 203, 217, 238, 240, 244, 253, 256, 310, 324, 362, 405, 433, 447, 448, 450
 Bingöl Dağları 128, 155, 219, 223, 367, 426, 449
 Bolkar Dağı 129, 173, 196, 235, 397, 431, 450
 Büyük Ağrı ile Küçük Ağrı Efsanesi 127, 425
 Büyük Ağrı İle Küçük Ağrı Efsanesi 152, 362
 Büyük Ağrı, Küçük Ağrı ve Murat Suyu 125, 136, 200, 206, 241, 248, 251, 253, 300, 301, 321, 323, 324, 420, 447, 448, 449
 Büyük ve Küçük Ağrı 45, 46, 126, 140, 200, 206, 221, 250, 255, 301, 320, 338, 421, 447, 448, 449
 Büyük ve Küçük Ağrı Dağları 126, 140, 421

C

- Çadır Dağı 131, 180, 217, 224, 252, 254, 322, 327, 408, 433, 447, 449
 Çeç Dağı 126, 140, 201, 220, 222, 301, 339, 422, 448, 450
 Çengelli Dağı 128, 156, 190, 214, 229, 234, 297, 368, 426, 447, 450
 Çiçekbaba-Babadağ Efsanesi 126, 143, 201, 320, 344, 422, 449
 Çile Dağı 128, 160, 191, 241, 314, 376, 427, 448, 449
 Çomakdağı 128, 156, 190, 368, 426, 450
 Çökelez Dağı I 127, 149, 189, 246, 357, 424, 449
 Çökelez Dağı II 130, 174, 206, 210, 221, 247, 255, 398, 431, 449
 Çökelez Dağı III 127, 150, 189, 207, 357, 424, 449
 Çökelez Dağı IV 127, 150, 189, 219, 358, 424, 449

D

- Dede Dağı 128, 161, 191, 197, 202, 205, 215, 220, 226, 233, 242, 267, 289, 292, 293, 319, 377, 427, 447, 450
- Deveci Dağı 125, 135, 137, 199, 200, 201, 218, 226, 227, 241, 251, 296, 300, 301, 321, 329, 333, 420, 447, 448, 450
- Deveci Dağı I 125, 137, 200, 241, 301, 333, 420, 448, 450
- Deveci Dağı II 125, 135, 199, 201, 218, 226, 227, 251, 296, 300, 321, 329, 420, 447, 448, 450
- Döldür Dağı 128, 161, 239, 241, 309, 310, 315, 377, 427, 447, 448, 450
- Dua Dağı 81, 130, 179, 193, 225, 235, 405, 406, 433, 449
- Dumanlı Dağı 127, 153, 190, 363, 425, 450
- Durdağı I 126, 144, 219, 278, 279, 346, 423, 447, 449
- Durdağı II 126, 144, 240, 242, 254, 278, 280, 326, 346, 423, 447, 449
- Düldül Dağı 88, 130, 175, 187, 193, 195, 218, 312, 400, 431, 450
- Düldül İzi 130, 175, 188, 195, 218, 400, 431, 448, 450
- Dümen Dağı ile Keşiş Dağı 129, 430
- Dümen Dağı İle Keşiş Dağı 171

E

- Erengüruh Dağı, Yatağan ve Hasanşeyh Köyleri 128, 161, 191, 205, 237, 241, 377, 427, 450
- Etyemez Dağı 128, 162, 191, 237, 309, 310, 317, 378, 428, 448, 450
- Evliya Dağı-Çoban'ın Karısı 130, 175, 400, 431, 450
- Evliyalar Dağı 130, 176, 193, 223, 235, 241, 282, 310, 316, 401, 432, 447, 448, 449
- Evrenli Dağı 128, 156, 194, 223, 244, 245, 249, 256, 368, 426, 449

F

- Fıdıl Dağı / Fidan Baba 162, 233, 235, 238, 242, 244, 314, 315, 379, 448
- Fıdıl Dağı-Fidan Baba 128, 428

G

- Gafır Dağı 128, 163, 379, 428
- Gafır Dağı Efsanesi 162, 192, 197, 202, 205, 215, 222, 236, 244, 246, 316, 379, 448
- Gâvur Dağları I 127, 150, 207, 220, 221, 252, 358, 424, 447, 450
- Gâvur Dağları II 127, 151, 208, 220, 221, 230, 247, 252, 359, 424, 450
- Gelincik Ana Efsanesi I 81, 128, 163, 192, 215, 222, 234, 236, 239, 252, 281, 297, 309, 310, 314, 315, 316, 317, 322, 380, 428, 447, 448, 450
- Gelincik Ana Efsanesi II 128, 163, 192, 216, 222, 229, 381, 428, 447, 450
- Gelincik Ana Efsanesi III 81, 128, 164, 192, 214, 428, 450
- Gelincik Ana Efsanesi IV 129, 164, 187, 192, 195, 204, 208, 209, 211, 220, 231, 232, 273, 274, 383, 418, 428, 448, 450
- Gelincik Dağı 125, 135, 138, 164, 192, 198, 199, 200, 227, 229, 230, 232, 234, 238, 253, 297, 300, 301, 326, 329, 334, 381, 383, 420, 421, 447, 448, 449, 450
- Gelincik Dağı ve Mastluğ 125, 138, 200, 229, 230, 232, 234, 238, 253, 297, 300, 301, 326, 334, 421, 447, 448, 450
- Gelin Dağı 125, 135, 188, 198, 199, 200, 226, 227, 248, 300, 301, 329, 420, 448, 449
- Geyikli Baba 81, 129, 164, 165, 192, 216, 217, 234, 236, 237, 240, 265, 266, 289, 290, 291, 383, 384, 428, 441, 447, 449
- Gez Bel-Tecer Dağları 176
- Gez Bel/Tecer Dağları 130, 432
- Göbekli Dağ 127, 153, 363, 425
- Göbekli Dağı 153, 190, 196, 219, 363
- Gök Dağı Efsanesi 131, 181, 198, 203, 208, 212, 224, 225, 253, 324, 410, 434, 447, 449
- Gümülek Dağı 128, 156, 190, 204, 208, 209, 218, 222, 229, 234, 237, 252, 254, 273, 274, 297, 309, 310, 314, 317, 321, 326, 369, 370, 426, 447, 448, 449

H

- Habib Neccar Kıssası Dağı 131, 181, 193, 238, 246, 409, 433, 449
 Hamile Kadın Dağı I 125, 138, 200, 300, 301, 421, 448, 450
 Hamile Kadın Dağı II 126, 141, 201, 301, 422, 448, 450
 Hasan Dağı 7, 88, 89, 125, 129, 138, 165, 166, 167, 192, 200, 206, 211, 221, 224, 228, 236, 240, 242, 250, 254, 280, 281, 300, 301, 312, 319, 320, 335, 385, 386, 387, 421, 428, 429, 447, 448, 449, 450
 Hasan Dağı'ndaki Söylentiler I 166, 447
 Hasan Dağı'ndaki Söylentiler II 167, 447
 Hasan Dağı'ndaki Söylentiler III 167, 447
 Hasan Dağı'nda Söylentiler I 129, 428
 Hasan Dağı'nda Söylentiler II 129, 429
 Hasan Dağı'nda Söylentiler III 129, 429
 Hasan Dağı ve Ekecik Dağı 125, 138, 200, 206, 211, 221, 228, 250, 254, 300, 301, 320, 335, 421, 447, 448, 449
 Hazar Dağı 127, 151, 189, 254, 327, 360, 425, 447, 449
 Hazine (Mastar Dağı) 181, 216, 223, 409, 434, 449
 Hodul Dağı 83, 127, 151, 215, 228, 237, 314, 316, 361, 425, 448, 450
 Honaz Dağı 129, 174, 203, 206, 210, 214, 216, 226, 233, 245, 255, 398, 431, 449
 Hüseyin Gazi Dağı 130, 177, 208, 212, 237, 239, 315, 316, 402, 432, 448, 449
 Hz. Ali Dağı 130, 177, 188, 193, 195, 402, 432, 449

I

- İda (Kaz Dağı) Efsanesi 171, 197, 208, 223, 228, 235, 244, 249, 252, 322, 394, 430, 447, 449

K

- Kammer Koppo Dağı 126, 145, 218, 346, 423, 449
 Karacadağ Efsanesi I 73, 126, 141, 194, 201, 230, 301, 422, 448, 449
 Karacadağ Efsanesi II 127, 154, 194, 248, 256, 364, 425, 450
 Karacadağ Efsanesi III 131, 182, 193, 194, 219, 252, 322, 410, 434, 447, 450
 Karacadağ Efsanesi IV 126, 141, 194, 201, 207, 215, 219, 228, 230, 231, 232, 248, 301, 341, 422, 448, 449
 Kara Göbek Dağı 127, 153, 190, 248, 363, 425, 449
 Kaşmer Dağı Efsanesi 131, 433, 434
 Kaşmer Dağı Efsanesi I 182
 Kaşmer Dağı Efsanesi II 131, 181, 193, 217, 224, 409, 433, 450
 Kazancığın Karababa 129, 167, 199, 202, 203, 212, 213, 225, 234, 236, 237, 238, 242, 261, 263, 264, 316, 387, 418, 429, 447, 448, 450
 Keşiş Dağı 44, 129, 165, 171, 172, 192, 223, 234, 240, 265, 290, 383, 393, 395, 430, 449
 Kırklar Dağı I 130, 177, 212, 216, 316, 403, 432, 448, 450
 Kırklar Dağı II 129, 168, 204, 208, 209, 211, 216, 225, 273, 274, 388, 429, 448, 450
 Kırklar Dağı III 129, 168, 204, 205, 211, 229, 234, 237, 239, 245, 273, 274, 297, 315, 389, 429, 448, 450
 Kırklar Dağı IV 129, 168, 203, 240, 389, 429, 449
 Kırklar Dağı V 129, 169, 229, 239, 241, 245, 248, 267, 390, 429, 448, 449
 Kırmızı Gelin Dağı 125, 135, 188, 200, 248, 300, 301, 329, 420, 448, 449
 Kırtıl Dağı I 129, 169, 192, 390, 429, 450
 Kırtıl Dağı II 129, 169, 192, 197, 204, 226, 237, 274, 275, 296, 390, 429, 448, 450
 Kırtıl Dağı III 129, 429
 Kırtıl Dede III 169, 192, 194, 243, 310, 315, 317, 391, 448
 Kızıldağ Baba 129, 170, 246, 289, 291, 292, 391, 429, 447, 448, 450
 Kızkapan 128, 157, 190, 195, 196, 232, 250, 251, 319, 320, 370, 426, 447, 450
 Kızkapan Dağı 128, 157, 190, 370, 426, 450
 Koçan Dağı ve Küçük Ziyaret 131, 434
 Koçan Dağı Ve Küçük Ziyaret 182

Köse Dağı 128, 130, 157, 179, 190, 195, 220, 222, 238, 243, 245, 246, 247, 249, 251, 289, 291, 292, 293, 320, 370, 406, 427, 433, 447, 450
 Köse Dağı ve Köse Baba 130, 433
 Köse Dağı Ve Köse Baba 179
 Küçükferyat ve Büyük Feryat 128, 427
 Küçükferyat ve Büyükferyat Dağları 158, 191, 215, 219, 229, 230, 251, 321, 373, 447

M

Mezir Dağı 126, 142, 301, 343, 422, 448, 449
 Munzur Dağı 129, 168, 172, 192, 198, 204, 205, 216, 222, 246, 273, 274, 275, 388, 395, 403, 418, 430, 448, 449
 Munzur ile Keşiş 129, 172, 396, 430
 Munzur İle Keşiş 172
 Musa Dağı 130, 174, 193, 274, 275, 399, 431, 448, 449

O

Obrukdağ'daki Mağaranın Efsanesi 131, 183, 195, 197, 205, 250, 251, 319, 321, 413, 434, 447, 450
 Ölemez Dağı 126, 145, 249, 347, 423, 450

S

Sandraz Dağı 127, 151, 189, 221, 255, 361, 425, 450
 Sığın Dağı 126, 145, 206, 224, 347, 423, 450
 Sultan Ana 129, 170, 192, 216, 222, 225, 229, 239, 243, 250, 252, 315, 319, 323, 391, 430, 447, 448, 450
 Suzan Suzi ve Kırklar Dağı 130, 432
 Suzan Suzi Ve Kırklar Dağı 177
 Süphan Dağı 126, 131, 145, 146, 183, 184, 188, 204, 214, 217, 218, 220, 224, 240, 248, 249, 253, 256, 324, 345, 347, 348, 414, 415, 423, 434, 447, 449, 450
 Süphan Dağı'ndaki Geyik Efsanesi 131, 183, 204, 217, 220, 224, 240, 248, 249, 253, 256, 324, 414, 434, 447, 450
 Süpürgeç Dağı ile Karadağ Efsanesi 127, 426
 Süpürgeç Dağı İle Karadağ Efsanesi 154
 Şeme Dağı 129, 170, 192, 229, 233, 244, 246, 392, 430, 448, 450

T

Taşbaş Dağı 126, 139, 200, 252, 301, 321, 335, 421, 447, 448, 449
 TAŞBAŞ DAĞI 335
 Tecer Dağı 130, 176, 178, 205, 214, 218, 274, 275, 402, 404, 418, 432, 448, 450
 TECER DAĞI 404
 Tekeli Dağı 128, 159, 191, 196, 251, 320, 374, 427, 447, 450
 TEKELİ DAĞI 374
 Top Dağı 127, 154, 213, 233, 244, 263, 365, 418, 426, 447, 449
 TOP DAĞI 365

U

Uğuz Çayırı ve Uğuz Dağı 129, 431
 Uğuz Çayırı Ve Uğuz Dağı 173, 212
 UĞUZ ÇAYIRI VE UĞUZ DAĞI 396
 UĞUZ ÇAYIRI VE UĞUZ DAĞI EFSANESİ 396
 Üç Kardeşler(Melek, Sultan, Gelincik) 129, 430
 ÜÇ KARDEŞLER (MELEK, SULTAN, GELİNCİK) 393

Y

- Yamanlar Dağı 125, 135, 199, 217, 222, 239, 240, 247, 255, 300, 330, 420, 435, 448, 450
Yılan Dağı I 126, 139, 189, 200, 301, 336, 421, 448, 449
Yılan Dağı II 126, 139, 189, 194, 200, 202, 301, 336, 421, 448, 450
Yılanlı Dağı 125, 128, 136, 159, 191, 195, 198, 199, 201, 202, 217, 227, 240, 254, 300, 326, 330, 331, 374,
420, 427, 447, 448, 450
Yılanlı Dağı I 125, 136, 198, 199, 202, 227, 300, 330, 420, 448, 450
YILANLI DAĞI I 330
Yılanlı Dağı II 125, 136, 195, 198, 199, 201, 227, 300, 331, 420, 448, 450
Yıldız Dağı 9, 130, 175, 214, 399, 431, 450
Yülük Dağı Türbesi 130, 179, 229, 235, 238, 406, 433, 448, 450

Z

- Ziyaret Dağı 84, 130, 131, 179, 180, 184, 185, 193, 198, 204, 208, 209, 212, 215, 223, 228, 230, 233, 236,
239, 243, 244, 245, 246, 297, 310, 316, 396, 407, 408, 415, 416, 433, 434, 448, 449, 450
Ziyaret Dağı (Alpaslan) 433
Ziyaret Dağı-Nurilik 131, 184, 415, 434, 449
Ziyaret Dağı (Yarhisar) 433
Ziyaret Dağı(Yarhisar) 130, 180, 244, 316, 448
Ziyaret Dağı (Yeşilkale) 130, 433
Ziyaret Dağı(Yeşilkale) 179, 448

B. MOTİF DİZİNİ

Burada çalışmada incelenen motiflerin yer aldığı efsaneler tasnif numaralarına göre verilmiştir.

Ağaç – Dağ: Armelit Dağı (28), Top Dağı (58), Akdağ Erenleri II (72), Ali Dağı / Ali Dede (73), Kırklar Dede Dağı (75), Geyikli Baba (85), Kazancığın Karababa (90), Dağı V (94), Aptal Dağı (113).

Ata / Dede Kültü – Dağ: Çiçekbaba - Babadağ Efsanesi (26), Ali Dağı / Ali Dede (73), Dede Dağı (75), Fıdıl Dağı - Fidan Baba (79), Geyikli Baba (85), Kızıldağ Baba (98), Köse Dağı ve Köse Baba (129),

Ateş – Dağ: Durdağı I (29), Durdağı II (30), Gelincik Ana Efsanesi I (81), Hasan Dağı (86), Hasan Dağı'ndaki Söylentiler II (88), Hasan Dağı'ndaki Söylentiler III (89), Evliyalar Dağı (117), Koçan Dağı ve Küçük Ziyaret (140).

Formülistik Sayılar: Deveci Dağı II (1), Büyük Ağrı, Küçük Ağrı ve Murat Suyu (8), Gelincik Dağı ve Mastluğ (10), Hasan Dağı ve Ekecik Dağı (12), Taşbaş Dağı (13), Ağrı Dağları (16), Akdağ Efsanesi (17), Büyük ve Küçük Ağrı (18), Ağlayan Dağı (24), Alaca Dağ ve Kohu Dağı (25), Durdağı II (30), Anamas Dağı (38), Gâvur Dağları I (46), Gâvur Dağları I I (47), Hazar Dağı (48), Büyük Ağrı ile Küçük Ağrı Efsanesi (52), Süpürgeç Dağı ile Karadağ Efsanesi (57), Gümülek Dağı (64), Kızkapın (65), Köse Dağı (67), Küçükferyat ve Büyükferyat Dağları (68), Tekeli Dağı (69), Yılanlı Dağı (70), Dede Dağı (75), Gelincik Ana Efsanesi I (81), Hasan Dağı'ndaki Söylentiler I (87), Hasan Dağı'ndaki Söylentiler III (89), Sultan Ana (99),), İda (Kaz Dağı) Efsanesi (103), Uğuz Çayırı ve Uğuz Dağı Efsanesi (107), Aptal Dağı (113), Beşparmakdağı (127), Çadır Dağı (134), Kaşmer Dağı Efsanesi (135), Gök Dağı Efsanesi (138), Karacadağ Efsanesi III (139), Obrukdağ'daki Mağaranın Efsanesi (142), Süphan Dağı'ndaki Geyik Efsanesi (143).

Kurban – Adak: Deveci Dağı II (1), Gelincik Dağı ve Mastluğ (10), Baydıgın Dağı (42), Çengelli Dağı (61), Gümülek Dağı (64), Akdağ Erenleri II (72), Döldür Dağı (76), Gelincik Ana Efsanesi I (81), Gelincik Ana Efsanesi II (82), Kazancığın Karaba-

ba (90), Kırklar Dağı III (92), Kırklar Dağı V (94), Kırtıl Dağı II (96), Kızıldağ Baba (98), Sultan Ana (99), Şeme Dağı (100), Aptal Dağı (113), Döldül İzi (115), Suzan Suzi ve Kırklar Dağı (122), Babadağ Efsanesi I (124), Yülük Dağı Türbesi (130), Ziyaret Dağı(Yeşilkale) (131), Ziyaret Dağı - Nurilik (144).

Su - Dağ: Gümülek Dağı (64), Gelincik Ana Efsanesi IV (84), Kırklar Dağı II (91), Kırklar Dağı III (92), Kırtıl Dağı II (96), Munzur Dağı (105), Musa Dağı (111), Tecer Dağı (123).

Taş Kesilme: Deveci Dağı II (1), Gelin Dağı (2), Gelincik Dağı (3), Kırmızı Gelin Dağı (4), Yamanlar Dağı (5), Yılanlı Dağı I (6), Yılanlı Dağı II (7), Büyük Ağrı, Küçük Ağrı ve Murat Suyu (8), Deveci Dağı I (9), Gelincik Dağı ve Mastluğ (10), Hamile Kadın Dağı I (11), Hasan Dağı ve Ekecik Dağı (12), Taşbaş Dağı (13), Yılan Dağı I (14) ve Yılan Dağı II (15), Ağrı Dağları (16), Akdağ Efsanesi (17), Büyük ve Küçük Ağrı Dağları (18), Çeç Dağı (19), Hamile Kadın Dağı II (20), Karacadağ Efsanesi I (21), Karacadağ Efsanesi IV (22), Mezir Dağı (23), Ağlayan Dağı (24), Alaca Dağ ve Kohu Dağı (25), Çiçekbaba - Babadağ Efsanesi (26), Süpürgeç Dağı ile Karadağ Efsanesi (57).

Yağmur Duası: Gümülek Dağı (64), Döldür Dağı (76), Etyemez Dağı (78), Gelincik Ana Efsanesi I (81), Gelincik Ana III (83), Kırtıl Dede III (97), Aptal Dağı (113), Evliyalar Dağı (117), Beşparmakdağı (127), Ziyaret Dağı (133).

Yatırlar ve Ziyaret Yerleri: Hodul Dağı (49), Gümülek Dağı (64), Çile Dağı (74), Döldür Dağı (76), Etyemez Dağı (78), Fıdıl Dağı / Fidan Baba (79), Gafir Dağı Efsanesi (80), Gelincik Ana Efsanesi I (81),), Gelincik Ana Efsanesi I (82), Gelincik Ana III (83), Kazancığın Karababa (90), Kırklar Dağı III (92), Kırtıl Dede III (97), Sultan Ana (99), Aptal Dağı (113), Evliyalar Dağı (117), Hüseyin Gazi Dağı (119), Kırklar Dağı I (121), Suzan Suzi ve Kırklar Dağı (122), Beşparmakdağı (127), Köse Dağı ve Köse Baba (129), Yülük Dağı Türbesi (130), Ziyaret Dağı(Yeşilkale), Ziyaret Dağı (132), Ziyaret Dağı(Yarhisar) (133), Ziyaret Dağı – Nurilik (144).

C. COĞRAFİ DAĞILIM DİZİNİ

Burada araştırmada kullanılan efsane metinlerinin ait oldukları il, illere ait efsane sayısı ve efsane adları verilmiştir.

İLİ	SAYISI	EFSENE ADI
ADANA	3	Gümülek Dağı, Küçükferyat ve Büyükferyat, Evliyalar Dağı,
AĞRI	9	Büyük Ağrı, Küçük Ağrı ve Murat Suyu, Ağrı Dağları, Büyük ve Küçük Ağrı Dağları, Ağrı Dağı'nın Adı, Süphan Dağı (Alpaslan), Büyük Ağrı ile Küçük Ağrı Efsanesi, Top Dağı, Ziyaret Dağı, Ziyaret Dağı-Nurilik
AKSARAY	1	Hasan Dağı ve Ekecik Dağı,
ANKARA	1	Hüseyin Gazi Dağı
ANTALYA	3	Alaca Dağ ve Kohu Dağı, Durdağı I, Durdağı II
ARDAHAN	2	Uğuz Çayırı ve Uğuz Dağı, Gök Dağı Efsanesi
BALIKESİR	1	İda (Kaz Dağı) Efsanesi
BİNGÖL	1	Bingöl Dağları
BURSA	2	Geyikli Baba, Dümen Dağı ile Keşiş Dağı
DENİZLİ	10	Çiçekbaba-Babadağ Efsanesi, Çökelez Dağı I, Çökelez Dağı III, Çökelez Dağı IV, Babadağ IV, Honaz Dağı, Çökelez Dağı II, Babadağ Efsanesi I, Babadağ Efsanesi II, Babadağ Efsanesi III
DİYARBAKIR	9	Gelin Dağı, Gelincik Dağı, Karacadağ Efsanesi I, Karacadağ Efsanesi IV, Mezir Dağı, Kırklar Dağı IV, Kırklar Dağı V, Hz. Ali Dağı, Suzan Suzi ve Kırklar Dağı
ELAZIĞ	7	Kırmızı Gelin Dağı, Yılan Dağı I, Hazar Dağı, Kara Göbek Dağı, Çile Dağı, Dua Dağı, Hazine (Mastar Dağı)
ERZİNCAN	2	Keşiş Dağı, Munzur ile Keşiş
ERZURUM	1	Evrenli Dağı
GAZİANTEP	4	Taşbaş Dağı, Kammer Koppo Dağı, Gafir Dağı, Munzur Dağı
GİRESUN	2	Armelit Dağı, Çadır Dağı
HATAY	4	Amanos Dağı, Amanos Dağları, Musa Dağı, Habib Neccar Kıssası Dağı

ISPARTA	9	Anamas I, Anamas II, Anamas III, Gelincik Ana Efsanesi I, Gelincik Ana Efsanesi II, Gelincik Ana Efsanesi III, Gelincik Ana Efsanesi IV, Sultan Ana, Üç Kardeşler (Melek, Sultan, Gelincik)
İZMİR	1	Yamanlar Dağı,
KAYSERİ	4	Hasan Dağı'nda Söylentiler I, Hasan Dağı'nda Söylentiler II, Hasan Dağı'nda Söylentiler III, Evliya Dağı-Çoban'ın Karısı
KIRŞEHİR	1	Obrukdağ'daki Mağaranın Efsanesi
KONYA	4	Anamas Dağı, Erengüruh Dağı, Yatağan ve Hasanşeyh Köyleri, Yülük Dağı Türbesi
MALATYA	2	Gelincik Dağı ve Mastluğ, Yılan Dağı II,
MERSİN	6	Akdağ Efsanesi, Ağlayan Dağı, Kırtıl Dağı I, Kırtıl Dağı II, Kırtıl Dağı III, Bolkar Dağı
MUĞLA	9	Yılanlı Dağı I, Yılanlı Dağı II, Hamile Kadın Dağı I, Hamile Kadın Dağı II, Ölemez Dağı, Sığın Dağı, Sandraz Dağı, Çomakdağı, Yılanlı Dağı
NEVŞEHİR	2	Çeç Dağı, Hodul Dağı
NİĞDE	2	Göbekli Dağ, Hasan Dağı
OSMANİYE	4	Gâvur Dağları I, Gâvur Dağları II, Dumanlı Dağı, Düldül Dağı
SİVAS	25	Baydıgın Dağı, Çengelli Dağı, Kızkapan, Kızkapan Dağı, Köse Dağı, Tekeli Dağı, Akdağ Erenleri I, Akdağ Erenleri II, Ali Dağı/Ali Dede, Döldür Dağı, Etyemez Dağı, Fıdıl Dağı-Fidan Baba, Kazancığın Karababa, Kırklar Dağı III, Kızıldağ Baba, Şeme Dağı, Yıldız Dağı, Düldül İzi, Gez Bel/Tecer Dağları, Tecer Dağı, Beşparmakdağı, Köse Dağı ve Köse Baba, Ziyaret Dağı (Yeşilkale), Ziyaret Dağı (Yarhisar), Koçan Dağı ve Küçük Ziyaret
ŞANLIURFA	4	Karacadağ Efsanesi II, Kaşmer Dağı Efsanesi II, Karacadağ Efsanesi III, Kaşmer Dağı Efsanesi
TRABZON	1	Kırklar Dağı I
TUNCELİ	2	Süpürgeç Dağı ile Karadağ Efsanesi, Kırklar Dağı II
VAN	3	Süphan Dağı, Artos Dağı, Süphan Dağı'ndaki Geyik Efsanesi
YOZGAT	4	Deveci Dağı II, Deveci Dağı I, Dede Dağı, Aptal Dağı

ÖZ GEÇMİŞ

20/01/1983 tarihinde Osmaniye’de gözlerini dünyaya açtı. Mithatpaşa İlkokulunu (1989-1994), Mehmet Akif Ersoy Lisesinin orta kısmını (1994-1997) ve lise kısmını (1997-2000)’nı bitirerek ilk, orta ve lise tahsilini memleketi Osmaniye’de; Yüksek tahsilini ise 2002 yılında kazandığı Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden diploma alarak Konya’da tamamladı. Vatanî görevini Sinop İl Jandarma Komutanlığı Hizmet ve Muhafız Bölük Komutanlığı’nda 325. Kısa Dönem Jandarma Er olarak yaptı. 2011 yılı başlarında İçişleri Bakanlığı’na bağlı bir kuruma memur olarak atanarak İstanbul’da memuriyet hayatına başladı. Üniversite sıralarında iken, Osmaniye’de günlük olarak yayın hayatını sürdüren Kınık gazetesinde 26-27 Ağustos 2004 tarihlerinde yayımlanan “**Talihsiz Dil, Türkçe**” adlı yazısıyla yazı hayatına ilk adımı attı. Yazıları Kınık gazetesi başta olmak üzere; Merhaba gazetesinin çarşamba eki olan *Akademik Sayfalar* (Konya) ile *Akpınar* (Niğde), *Çalı* (Konya), *Erciyes* (Kayseri), *Ihlamur* (Erzurum) ve *Töre* (Ankara) gibi dergilerde yayımlandı. Memuriyet hayatına Ankara’da devam etmekte olup Kınık gazetesi ve çeşitli dergilerdeki yazı hayatına devam etmektedir. “**Bir Çınarın Gölgesinde**” adlı yayımlanmış bir de deneme kitabı vardır.

Ev hanımı Ayşe Aydoğan ile evli olan Aydoğan’ın Azrâ Gökçe (2015) ve Ahsen Bengü (2017) adında iki çocuğu vardır.

Yayımlanmış Eseri:

Bir Çınarın Gölgesinde (2014), Konya: Kömen Yayınları.

e-posta: omeraydogan80@hotmail.com
omeraydogan80.80@gmail.com